

UREDILI

HELENA DOBROVOLJC
TINA LENGAR VEROVNIK

Pravopisna razpotja

Razprave o pravopisnih vprašanjih

PRAVOPIŠNA RAZPOTJA

Razprave o pravopisnih
vprašanjih

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'35(082)

PRAVOPIŠNA razpotja : razprave o pravopisnih vprašanjih / [avtorji prispevkov Špela Arhar Holdt ... et al.] ; uredili Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik ; [prevod angleških povzetkov Luka Repanšek]. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, 2015

ISBN 978-961-254-841-4

1. Arhar Holdt, Špela 2. Dobrovoljc, Helena
281951744

Avtorji prispevkov	Špela Arhar Holdt, Aleksandra Bizjak Končar, Mateja Curk, Helena Dobrovoljc, Polona Gantar, Peter Holozan, Mojca Horvat, Nataša Jakop, Monika Kalin Golob, Drago Kladnik, Marta Kocjan - Barle, Tina Lengar Verovnik, Nataša Logar, Dafne Marko, Tanja Mirtič, Sanja Novak, Drago Perko, Damjan Popič, Ermina Ramadanović, Irena Stramljič Breznik, Marko Snoj, Saška Štumberger, Hotimir Tivadar, Silvo Torkar, Peter Weiss, Mojca Žagar Karer, Andreja Žele
Urednici	Helena Dobrovoljc, Tina Lengar Verovnik
Recenzenta monografije	Kozma Ahačič, Vojko Gorjanc
Recenzenti prispevkov	Špela Arhar Holdt, Aleksandra Bizjak Končar, Helena Dobrovoljc, Metka Furlan, Polona Gantar, Peter Holozan, Gašper Ilc, Nataša Jakop, Monika Kalin Golob, Marta Kocjan - Barle, Nina Ledinek, Tina Lengar Verovnik, Nataša Logar, Janez Orešnik, Damjan Popič, Andrej Ermenc Skubic, Irena Stramljič Breznik, Marko Snoj, Andrej Stopar, Hotimir Tivadar, Peter Weiss, Mojca Žagar Karer, Andreja Žele
Prevod in pregled angleških povzetkov	Luka Repanšek
Oblikovanje	Brane Vidmar
Prelom	Simon Atelšek
Izdajatelj	Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Zanj	Marko Snoj
Založnik	Založba ZRC
Zanj	Oto Luthar
Glavni urednik	Aleš Pogačnik
Tisk	Cicero Begunje, d. o. o.
Naklada	300 izvodov

Nekatera besedila so pripravljena z vnašalnim sistemom ZRCola (zrcola.zrc-sazu.si), ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani (www.zrc-sazu.si) razvil Peter Weiss.

Podoba Jožeta Toporišiča je izsek iz celostne grafične podobe *Toporišičevo leto* avtorja Dušana Blatnika.

Knjiga je izšla s pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS.

Pravopisna razpotja

Razprave o pravopisnih vprašanjih

Uredili

Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik

*Posvečeno spominu
akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča
ob Toporišičevem letu
2015–2016*

*Kdor se ukvarja s problemi knjižnega jezika, se pogostoma
znajde pred vprašanjem, kaj je v jeziku prav. In po pravici
povedano, odgovoriti na to vprašanje ni tako lahko, kot
bi se na prvi pogled zdelo. Posebno za tistega ne, ki je o
jeziku kaj več razmišljal.*

Jože Toporišič, *Jezikovni pogovori* (1976)

KAZALO

Knjigi na pot

- HELENA DOBROVOLJC, TINA LENGAR VEROVNIK
Pravopis med stikanji in razpotji 9

I

Ožja pravopisna poglavja: izbira začetnice in ločila

- NATAŠA JAKOP, ERMINA RAMADANOVIĆ
K pravopisnemu pravilu o rabi začetnice pri nadomestnih imenih
v slovenščini ob primerjavi s hrvaškim pravopisom 25
- IRENA STRAMLJIČ BREZNIK, SANJA NOVAK
Začetnica pri frazemih z (iz)lastnoimenskimi sestavinami
v slovarju slovenskih frazemov in korpusnih virih 33
- NATAŠA LOGAR
Polstavčna vejica 47
- MARTA KOČJAN - BARLE
Večbesedni enodelni vezniki v pravopisu in rabi 55
- PETER HOLOZAN
Možnosti uporabe jezikovnih tehnologij za določanje težav pri rabi vejice 77

II

Pravorečje v pravopisu

- TINA LENGAR VEROVNIK
Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem 95
- HOTIMIR TIVADAR
Variantnost v prihodnjem slovenskem pravopisu (s poudarkom na pravorečju) 109

III

Oblikoslovje in besedotvorje v pravopisu

- TANJA MIRTič
Naglasne in oblikovne značilnosti samostalnikov druge
ženske sklanjatve v sodobni knjižni slovenščini 125
- HELENA DOBROVOLJC, TINA LENGAR VEROVNIK
Unikatna, tuja in večbesedna ženska rojstna imena
v slovenščini ter z njimi povezana pravopisna problematika 137
- PETER WEISS
Hannah z nami brez težav (in mi z isto *Hanno* prav tako) 151

SAŠKA ŠTUMBERGER	
Sklanjanje kratic v pisnem knjižnem jeziku	159
MATEJA CURK	
Pravopisna neustaljenost zloženek in kratic v sodobnem literarnem diskurzu	169
ŠPELA ARHAR HOLDT	
<i>Z Zoisom h Carmen</i> : zahtevnejši primeri rabe predlogov <i>s/z</i> in <i>k/h</i>	189
MOJCA HORVAT	
Rodilniška oblika panonskih, štajerskih in belokranjskih krajevnih imen na <i>-ci</i> , <i>-ovci/-evci</i> , <i>-inci</i> (tip beltinci – iz <i>beltinec/beltincev</i>).	199

IV

Pravopisna norma na drugih področjih

MONIKA KALIN GOLOB	
Pravopis v poslovno-uradovanih besedilih	213
MOJCA ŽAGAR KARER	
Ožja terminološka norma in odstopi od pravopisne norme v terminologiji	221
SILVO TORKAR	
Moč in nemoč knjižnojezikovnega izročila pri tvorbi etnonimov: k vprašanju <i>Gruzínci</i> ali <i>Grúzijci</i>	231
DRAGO KLADNIK, DRAGO PERKO	
Problematika poimenovanja držav in odvisnih ozemelj	235
DRAGO KLADNIK, DRAGO PERKO	
Družbena občutljivost standardizacije imen držav na primeru <i>Južne Afrike</i> in <i>Moldavije</i>	251

V

Iz pravil v slovar in iz slovarja v pravila

ALEKSANDRA BIZJAK KONČAR, HELENA DOBROVOLJC	
Okrajšave v slovenščini: pravopisni slovar in pravila	263
MARKO SNOJ	
Citatno, polcitatno, podomačeno	281

VI

Pravopisna izbira kot jezikovnokulturna izbira: leksika, skladnja in slog

POLONA GANTAR	
Vezniški in predložni pari v jezikovnih priročnikih glede na pomensko-skladenjske lastnosti in rabo	289
ANDREJA ŽELE	
Med nepravilnostjo, dvoumnostjo in stilskostjo	305
DAFNE MARKO, DAMJAN POPIČ	
Restriktivnost in oziralni relativniki v slovenskem jeziku.	317

Pravopisna razpotja – povzetki	331
Orthography at a cross-roads – Summaries	341
Sodelujoči avtorji in avtorice	353
Imensko kazalo	355
Stvarno kazalo	359

PRAVOPIS MED STIKANJI IN RAZPOTJI

Helena Dobrovoljc, Tina Lengar Verovnik

1 Pravopisje med letoma 2012 in 2015

Čas med letoma 2012 in 2015, torej med izidom *Pravopisnih stikanj in Pravopisnih razpotij*, sodi med bolj dinamična obdobja slovenističnega jezikoslovja. Ko smo v letu 2012 v sodelovanju z osemnajstimi avtoricami in avtorji pripravili monografijo *Pravopisna stikanja – Razprave o perečih pravopisnih vprašanjih*, smo se zavedali, da s pravopisno specializiranimi prispevki odpiramo vrata v pluralnost problemskih analiz in metodoloških pristopov. Da je tematiziranje pravopisnih vprašanj potrebno in zaželeno, smo sicer napovedali že z monografijo *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom* (Dobrovoljc in Jakop 2010), ko smo se hkrati zavedali, da za uspešno prenovo pravopisa v dobi, ki ji leta 2015 že z veliko gotovostjo lahko rečemo elektronska in ki s ponujanjem različnih medijev in izraznih možnosti vpliva na raznolikost jezikovnih uresničitev, ni dovolj slediti lastni volji in prepričanju. Morda je res tako, da mnogi snovalci pravopisa in razlagalci pravil intimno čutijo dovolj kompetenc in individualne pripravljenosti za samostojne in hitre pravopisne »preboje«, toda narava pravopisa kot standardizacijskega priročnika je prav nasprotna: šele s približevanjem različnih mnenj in z dogovorom, ki temelji na utemeljitvah, lahko pričakujemo sprejetje pravopisa v širši jezikovni skupnosti. Prvi korak na tej poti je bil narejen z monografijo *Pravopisna stikanja* (2012), ki očitno nakazuje raznolikost aktualne jezikoslovne misli in nazorov. Drugo dejanje, dejanje organizacijskega značaja, pa je bila ustanovitev nadinstitucionalnega telesa, Pravopisne komisije pri SAZU leta 2013,¹ v katero je bilo ob imenovanju vključenih sedemnajst strokovnjakov z osmih ustanov:

Predsedstvo Slovenske akademije znanosti in umetnosti je na svoji 7. redni seji dne 22. aprila 2013 imenovalo Pravopisno komisijo pri SAZU v ožji in širši sestavi:

Člani komisije v ožjem sestavu so doc. dr. Aleksandra Bizjak Končar (ISJFR, ZRC SAZU in UNG), dr. Nataša Jakop (IJSFR, ZRC SAZU), doc dr. Helena Dobrovoljc (ISJFR, ZRC SAZU in UNG), akad. prof. dr. Janez Orešnik (SAZU), dr. Andrej E. Skubic (pisatelj, prevajalec, samozaposlen v kulturi), izr. prof. dr. Hotimir Tivadar (FF UL), akad. prof. dr. Jože Toporišič (SAZU) in dr. Peter Weiss (ISJFR, ZRC SAZU).

.....
1 Imenovana je Pravopisna komisija pri SAZU. Predsedstvo SAZU je na svoji 7. redni seji na podlagi 8. alineje 2. člena in 54. člena Statuta Slovenske akademije znanosti in umetnosti izdalo sklep o imenovanju Pravopisne komisije pri SAZU (prim. Spletišče Pravopisne komisije pri SAZU <<http://www.sazu.si/en/novice/imenovana-pravopisna-komisija-pri-sazu.html>>.).

Člani komisije v širšem sestavu pa so mag. Peter Holozan (Amebis), prof. dr. Marko Jesenšek (FF UM), Marta Kocjan - Barle (slovenistka, lektorica in urednica), dr. Drago Kladnik (GIAM, ZRC SAZU), doc. dr. Tina Lengar Verovnik (FDV UL), prof. dr. Marko Snoj (ISJFR, ZRC SAZU in FF UL), prof. dr. Irena Stramlič Breznik (FF UM), dr. Mojca Žagar Karer (ISJFR, ZRC SAZU) in izr. prof. dr. Andreja Žele (FF UL in ISJFR, ZRC SAZU). Predsednica je doc. dr. Helena Dobrovoljc.

Naloga Pravopisne komisije pri SAZU je priprava predloga posodobitve obstoječih pravopisnih pravil v skladu s pisno tradicijo in ob upoštevanju jezikovnih sprememb sodobne slovenščine ter skrb za njihovo uveljavitev v jezikovni praksi.²

Vse od sredine tridesetih let prejšnjega stoletja, ko se je slovensko jezikoslovje začelo aktivno ukvarjati s standardizacijo oz. pravopisnimi pravili, je organiziranje pravopisne dejavnosti potekalo pod okriljem Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU) ter njenega strokovnega telesa (prim. Dobrovoljc in Bizjak Končar 2013). Od konca druge svetovne vojne je SAZU tudi zadnja instanca, ki vsakokratni standardizacijski dogovor potrdi in mu s tem podeli legitimnost. SAZU je v zadnjih 50 letih normativno pristojnost in nadinstitucionalnost zagotavljala tako, da je v pravopisno komisijo imenovala različne strokovnjake: poleg slovenistov tudi jezikoslovce, specializirane za druge jezike, leksikografe, prevajalce in literarne ustvarjalce. Izvedba, zlasti pa priprava slovarskega dela je bila v domeni akademijskega Inštituta za slovenski jezik; vse do pravopisa leta 1962 so pravopisna pravila namreč izhajala hkrati s slovarjem, ki gradivsko razširja v pravilih predstavljene dogovore. Od leta 1981, ko so se akademijski inštituti povezali v Znanstvenoraziskovalni center SAZU (ZRC SAZU), Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša nadaljuje s svojo pravopisno dejavnostjo v okviru te ustanove, s SAZU pa se povezuje v okviru projekta »Naravna in kulturna dediščina slovenskega naroda«, ki ga ustanovi izvajata. Rezultat inštitutske pravopisne dejavnosti je zadnji slovenski pravopis (*Slovenski pravopis* 2001),³ ki je izšel v dveh delih: najprej so bila predstavljena pravila (1990), ki jih je leta 1989 potrdila SAZU, nato pa so leta 2001 izšla tudi posodobljena pravila s slovarjem.

Organizacijsko načrtovanje novega pravopisa je SAZU v letu 2014 poverila Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, na katerem je bil v obdobju 2004–2008 že pripravljen koncept slovarja, ki je osredinjen le na pravopisne zadrege in ki je bil predstavljen javnosti kot zasnova specializiranega pravopisnega priručnika (Dobrovoljc in Jakop 2011). Tak slovar je bil načrtovan že ob pripravah na slovar *Slovenskega pravopisa* 2001 (Suhadolnik 1973), a je delo kljub temu gradivsko in obvestilno slonelo na *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), verjetno tudi pod vplivom »mehke« normativnosti oz. informativnosti tega slovarja.

Želja delovne skupine, da bi priprava predlogov novih pravil potekala sočasno z analizo sodobne jezikovne rabe in slovarskim prikazom, je postala uresničljiva s slovarskim porta-

2 Po smrti akad. Jožeta Toporišiča (dec. 2014) je bila v letu 2015 v ožji sestav Pravopisne komisije sprejeta Tina Lengar Verovnik, ki delo komisije koordinira.

3 Ob izidu *Slovenskega pravopisa* 2001 je bila pripravljena spletna stran Slovenski pravopis <<http://www.zrc-sazu.si/pravopis/>>, kjer so pojasnjene okoliščine nastajanja pravopisa, njegova sestava, o pravopisnem delu so spregovorili leksikografi, objavljeni pa so tudi odgovori na prve odzive, ki jih je prispeval predsednik Pravopisne komisije Jože Toporišič. Delo je leta 2003 izšlo v elektronski obliki na CD-ROM-u, leta 2009 pa na spletu.

lom Fran, ki ga je Inštitut za slovenski jezik javnosti predstavil v letu 2014. Gre za spletno mesto, ki »združuje slovarje, slovenistične jezikovne vire in portale, ki so nastali ali še nastajajo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ter slovarje, ki so v okviru dela na tem inštitutu dobili digitalno obliko« (Ahačič, Perdih in Ledinek 2015).⁴ V okviru Frana je zasnovana povezava med pravopisnimi pravili in slovarjem, za katero so si prizadevali pravopisci več generacij, a po letu 1899 (v Levčevem pravopisu je namreč slovar opremljen z napotili na ustrezna pravila) tega tudi zaradi širjenja obvestilnosti slovarjev ni bilo mogoče izpeljati. Elektronski medij in spletni prostor torej nudita možnost neposrednega prehajanja iz enega dela priročnika v drugega. Na portalu Fran od jeseni 2014 postopno objavljamo slovarske sestavke iz specializiranega pravopisnega slovarja (imenovanega *Slovar pravopisnih težav*, dalje SPT 2014–), ki ima zato značaj rastočega slovarja.

Slovarski sestavki so obvestilno le delno primerljivi s sestavki aktualnega pravopisnega slovarja (SP 2001), saj je obvestilnost spremenjena in sledi empirično ugotovljenim uporabniškim zadregam, npr. pri samostalniku oz. okrajšanem samostalniku se osredinjamo na zglede, iz katerih so razvidna problematična mesta:

- ▷ pri rabi velike in male začetnice (*celjska Barbara* nasproti *Barbara Celjska*),
- ▷ pri zapisu množinskih roditeljskih oblik (**Lea**: *V koroški statistični regiji živi 153 Lej*), orodniških edninskih oblik (**Mario**: *Z Mariem/Mariom najraje klepetam o filmih*),
- ▷ pri tvorbi svojilnih pridevnikov (**Ahac**: *Ahačeva predavanja*; **Rac**: *Račeva filmska vloga*),
- ▷ pri poziciji jezikovne enote v besedilu (**mag.**: pred imenom *mag. Janez Novak*, za imenom, z vejico *Jana Novak, mag. (stroke)*; **G**: ob številki *srečanje skupine G8*),
- ▷ pri posebnem/izjemnem vedenju jezikovne enote v besedilu (**m**: *Njegovi m-ji/m-i so zveneli kot b-ji*; navadno nesklonljivo *Ali besedo bombon pišemo z m ali n?*),
- ▷ pri rabi ločil (**Turnograjska**: tudi ob imenu, navadno za pomišljajem *Udeleženci pohoda so se zbrali pri spomeniku Josipine Urbančič – Turnograjske na gradu Turn*),
- ▷ v posebnih skladijskih položajih (**beta**: kot imenovalniški prilastek *Kalcij ob razpadu seva žarke beta*; *Surov korenček vsebuje precej karotena beta*),
- ▷ pri izgovarjavi in naglasu (**f**: *fô* rod. *fôja* or. s *fôjem* in *êf* rod. *êfa* or. z *êfom*).

To je po eni strani posledica drugačnega, problemskega pristopa k slovarskemu delu (geslovniki in redakcije nastajajo hkrati s prenovo pravil, ki pogosto pokaže potrebo po dodatni ali drugačni slovarski informaciji), po drugi strani pa je skladno z ugotovitvami o potrebah in pričakovanih sočasnih uporabnikov, ki jih kontinuirano ugotavljamo tudi s pomočjo jezikovne svetovalnice (podrobneje v nadaljevanju). Slovarski sestavek SPT 2014– torej ni obvestilen le glede zapisa jezikovne enote, temveč uporabnika obvešča tudi o izgovoru (podatki so tako pri posebnostih izpisani v celoti), tipičnih/izjemnih okoliščinah rabe in/ali skladijskih vzorcih, dodane so celotne pregibne paradigme itd. Omeniti pa je treba tudi normativnost, torej odnos do knjižnojezikovnega standarda, pri vrednotenju soobstajajočih variant (s

4 Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014–, različica 1.0, <www.fran.si>.

slovarskimi oznakami, npr. *in in tudi*) in opozarjanju na ustrežnejši zapis (nesklonljivo v zvezi **beta celica** *Sladkorna bolezen tipa 1 nastane zaradi uničenja beta celic v trebušni slinavki* ustrežnejši zapis *celic beta*). (Več o izvedbenih fazah pri pripravi slovarja in o slovarskih rešitvah v Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2015.)

SP 2001

Geslo **Hêrman Cêljski** -a -ega m, oseb. i. (ê é) |celjski grof|

Slika 1: Geslo *Herman Celjski* v SP 2001.

SPT (2014–)

»predlog«

Iztočnica	Hêrman Cêljski	
Stranske oblike	Hêrmana Cêljskega	
Besedna vrsta	<i>samostalnik moškega spola</i>	
Pravopisna oznaka	<i>osebno ime</i>	
Identifikacija	celjski grof	
Zgledi rabe	dvor Hermana Celjskega Bamberški škof je s Hermanom Celjskim zamenjal grad in mitnico za nekaj posesti na Koroškem	
Oblike	imenovalnik	<i>Hêrman Cêljski</i>
	rodilnik	<i>Hêrmana Cêljskega</i>
	dajalnik	<i>Hêrmanu Cêljskemu</i>
	tožilnik	<i>Hêrmana Cêljskega</i>
	mestnik	<i>pri Hêrmanu Cêljskem</i>
	orodnik	<i>s Hêrmanom Cêljskim</i>
Pravopisna kategorija	stalni pridevek ob osebnem imenu	

Slika 2: Geslo *Herman Celjski* v SPT (2014–).

Čeprav bodo v prenovljenih pravilih ob umanjkanju splošnega stilističnega priručnika pri nekaterih problematikah dodani splošnejši slogovni napotki, pa v slovarju ne bo leksemov in/ali oblik, ki bi potrebovali posamično stilno ali zvrstno kvalificiranje. Slovar bo namreč zajemal (z vidika uporabnika) težavnejše primere z izrazne ravnine knjižnojezikovnega standarda, torej tiste jezikovne forme, ki jo je sploh mogoče standardizirati⁵ in ki že po definiciji teži k vzpostavitvi univerzalno veljavnih pravil (prim. Skubic 2005: 49, 50). Zaradi normativnega postopka so predlogi pravopisnih rešitev v slovarju označeni kot »predlog« (gl. sliko 2).

Vez med nastajajočimi slovarskimi redakcijami in pravopisnimi pravili na portalu Fran je zbirka *Pravopisne kategorije* s podnaslovom »Zbirka problemskih sklopov Slovarja pravo-

5 »V postopku standardizacije se predpiše izrazna podoba, optimizirajo slovnicihna sredstva ter fiksirajo pomeni besed. Glavni kodifikacijski priručniki so torej pravopis/pravorečje, slovnica in pravopisni slovar, ki določajo merila pravilnosti v okviru standardiziranih besedil. Produkt standardizacije je urejen jezik, očiščen nedoslednosti v pisavi/izreki, slovnicihnih dvoumnosti in redundanc ter motečih polisemij.« Skubic (2005: 46–47)

pisnih težav« (Dobrovoljc 2015).⁶ Slovarske sestavke s skupnim imenovalcem smo povezali v problemske sklope in jih poimenovali »pravopisne kategorije«. V vsakem slovarskem sestavku na spletu tako lahko najdemo opis problemskega sklopa (gl. sliko 2: slovarski element »pravopisna kategorija«), ki je hkrati vez z nastajajočimi pravopisnimi pravili.

Opisi problemskih sklopov (gl. sliko 3) vsebujejo (1) podatke o geslovníku (notranja razdelitev jezikovnih enot, ki so vključene v izbrani problemski sklop), (2) komentirane in argumentirane spremembe glede na prejšnjo (torej trenutno še aktualno) kodifikacijo, ki so že bile ali so v fazi potrjevanja na ravni Pravopisne komisije pri SAZU, (3) sklic na pravopisna pravila SP 2001 in (4) podatek o zadnjem posegu v zbirko oz. slovarski nabor.

Stalni pridevki ob osebnih imenih

1. Geslovník:

Problemski sklop obsega 114 večbesednih iztočnic, ki jih obravnavamo kot samostojne imenske entitete. Gre za imena zgodovinskih osebnosti, ki so se s svojimi dejanji, položajem ali osebnostnimi lastnostmi zapisali v zgodovino, namesto priimka pa uporabljamo:

- (a) stalne pridevke po krajih (*Herman Celjski*, *Hema Krška*), tudi v predložni obliki (*Andrej iz Loke*),
- (b) stalne pridevke po osebnostnih in drugih lastnostih (*Pipin Mali*, *Karel Veliki*), tudi v samostalniški (*Friderek Rdečbradec*) in predložni obliki (*Ivan Brez dežele*),
- (c) stalne pridevke v obliki vrstilnih števnikov (*Ludvik Štirinajsti/Ludvik XIV.*).

Geslovník je bil oblikovan s pomočjo korpusa Gigafida, slovarjev, enciklopedij, leksikonov; pogostnost rabe je bila preverjena po korpusu Gigafida.

2. Novosti:

Imena s stalnimi pridevki so obravnavana kot dvo- ali večbesedne samostojne iztočnice (*Aleksander Makedonski*, *Ivana Orleanska*).

Pri tistih imenih, kjer je v rabi pogosta tudi neposlovenjena oblika, je uporabnik slovarja opozorjen nanjo (*Herman iz Karintije* – lat. *Hermannus de Carinthia*). Če je v rabi več imen, je uporabnik z vodilko *prim.* (= primerjaj) napoten na slovensko različico imena (*Herman Koroški*).

Pri imenih, kjer je stalni pridevek izkrajevni (*Nikolaj Kuzanski*, *Jezus Nazarečan*), je pogosto mogoče enakovredno uporabljati predložno različico (*Nikolaj iz Kuze*, *Jezus iz Nazareta*).

Normativne usmeritve so nakazane s kazalko *gl.* (= glej), npr. *Simon iz Kirene gl. Simon iz Cirene*, *Ignacij Loyolski gl. Ignacij Lojolski* ipd.

Vse iztočnice so opremljene z onaglašeni pregibnimi vzorci.

3. Sklic na SP 2001:

Pravopisna pravila: § 43.

4. Zadnja sprememba:

Fran 3.0, 5. oktober 2015.

Slika 3: Problemski sklop v SPT (2014–).

6 Spletna stran zbirke Pravopisne kategorije: Problemski sklopi Slovarja pravopisnih težav <<http://www.fran.si/spt-kategorije>>.

Tretji sklop pravopisne dejavnosti, ki je zaživel v obdobju »med stikanji in razpotji«, pa je **jezikovno svetovanje**. Čeprav elektronski predal, namenjen odgovorom na pravopisna vprašanja, na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU deluje že od izida *Slovenskega pravopisa* 2001 (e-predal z naslovom <pravopis.isj@zrc-sazu.si>), pa je spomladi leta 2012 zaživila spletna *Jezikovna svetovalnica* (<<http://isjfr.zrc-sazu.si/svetovalnica>>). Ob koncu leta 2015 že lahko trdimo, da svetovanje presega namen prvotnega »pravopisnega predala«, saj se vse več vprašanj nanaša na oblikoslovje (najpogosteje sklanjanje tujih ali večbesednih imen), besedotvorje (npr. ženski par uveljavljenemu moškemu poimenovanju), skladnjo (ujemanje, vezljivost), terminologijo in etimologijo (najpogosteje izvor priimkov). Od pomladi leta 2014 ima svetovalnica tudi uredniški odbor,⁷ ki po potrebi usklajuje različna mnenja in objavlja vprašanja na spletu. Dinamika zastavljenih vprašanj se vztrajno stopnjuje in tako število kot vsebina vprašanj dokazujeta, da je pridobljeno zbirko mogoče pojmovati kot relevantno in aktualno zbirko jezikovnih problemov, ki gradivsko in problemsko osvežuje nabor normativnih zadreg, iz katerega izhaja pravopisna skupina pri prenovi pravil in snovanju pravopisnega slovarja, saj pomaga odkrivati vrzeli in nejasnosti aktualne kodifikacije ter neskladja med aktualnimi pravili in slovarjem (več v Dobrovoljc in Bizjak Končar 2015).

2 Vsebinska »razpotja« sodobne slovenistike

V časovnem okviru »med stikanji in razpotji« je slovenistično jezikoslovje zavrto tudi v izbiro ustreznega koncepta za pripravo novega pomenskorazlagalnega slovarja, katerega načrtovanje je leta 2014 odprlo tudi vprašanje o razmerju med normativno obvestilnostjo v pomenskorazlagalnem in pravopisnem slovarju. V odgovoru na to vprašanje smo izpostavili univerzalnost normativne informacije, torej neodvisnost od opredelitve tipa normativni oz. informativno-normativni slovar (Dobrovoljc 2014). Neenotnost normativnih podatkov v obeh temeljnih normativnih slovarjih druge polovice preteklega stoletja (SSKJ 1970– in SP 2001) seveda ni posledica tipskih opredelitev obeh slovarjev, temveč načelnih jezikoslovnih nesoglasij, ki se izkazujejo skozi uredniško politiko obeh del: prvo ima izrazito slovarski, drugo slovničarski značaj (Snoj 2015: 139 id.). Razlike bi bilo mogoče pripisati tudi časovni distanci, a že druga izdaja SSKJ (2014), ki bi lahko nekatera normativna neskladja odpravila ali nadgradila s spoznanji, ki jih že prinaša sicer drugačna besednovrstna zasnova pravopisnega slovarja, je z delno obnovo mestoma zastarelega jezikovnega opisa⁸ izpostavila nerešene dileme (Ahlin idr. 2014; Krek 2014), od katerih so bile nekatere tematizirane že ob izidu prvega zvezka prve izdaje SSKJ in tudi kasneje (Toporišič 1971; Černelič - Kozlevčar 1980). Mednje spadata tako neenotna besednovrstna kategorizacija kot različno pojmovanje leksikalnih enot in samostojnosti njihovih sestavin, relevantna pa je tudi sociolingvistična razrešitev obsega in družbenega zaledja knjižnojezikovnega standarda, ki ga bodo opisovali novi referenčni normativni slovarji.

7 Uredniški odbor *Jezikovne svetovalnice* <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica>> sestavljajo Aleksandra Bizjak Končar, Nataša Gliha Komac, Peter Weiss in Helena Dobrovoljc.

8 Mišljeno je uslovarjenje jezikovnih prvin, ki jih sodobni gradivski viri ne izpričujejo več.

Oba nova koncepta načrtovanega slovarja slovenskega jezika (Krek idr. 2013: 41; Gliha Komac idr. 2015: 6; Gorjanc idr. 2015) predvidevata tudi izrecno normativno obvestilnost, pri čemer prvi koncept predvideva normativno-stilistični razdelek, v katerem se pri normativno problematičnih mestih opisno sklicuje na pravopisna pravila v slogu *Slogovnega priročnika* (Bizjak Končar idr. 2011), drugi koncept pa je normativnost sprejel za temeljno vodilo pri razporeditvi gradiva, zato podaja tudi smernice in protokole ter vnaprej napoveduje manjša odstopanja od drugih referenčnih normativnih del.⁹ V strokovni literaturi in spremljajočih diskusijah je bilo že večkrat ugotovljeno, da normativno enotnost sočasno nastajajočih del zagotavlja le enotno normativno izhodišče, ki temelji na teoretskih razjasnitvah in utemeljevalnih besedilih znanstvenega tiska ter ki izhaja iz aktualne družbene situacije in verodostojnega gradiva (Dobrovoljc 2014). Pri sočasno nastajajočih oz. načrtovanih slovarskih delih, ki normativnost prilagodijo svoji obvestilnosti in zasnovi, je treba normativna razmerja podrobneje opredeliti, poiskati stične točke in področja utemeljenega razhajanja med pomenskorazlagalnim in specializiranim pravopisnim slovarjem, kakršen je npr. *Slovar pravopisnih težav* (2014–). Pot do enotnega normativnega izhodišča je vsaj v okviru projektov na Inštitutu za slovenski jezik načrtovana prek lematške baze, iz katere bodo podatke o zapisu, izreki in pregibanju črpali vsi nastajajoči sinhroni slovarji.

Ob zavedanju, da temeljna nacionalna slovarska in priročniška dela niso poligon za lansiranje individualnih jezikoslovnih teorij, je treba tudi normativno problematične ali spremenjene podatke v lematski bazi utemeljiti najprej v znanstveni literaturi, saj ne govorimo o načelih dogmatskega značaja, temveč o spoznanjih, ki temeljijo na empirično in gradivsko podkrepljenih raziskavah. Slednja v jezikovnih priročnikih dobijo mesto, ko so odločitve v stroki sprejete kot odraz njene zrelosti in odgovornosti do najširšega kroga jezikovnih uporabnikov ter izobraževalnega sistema, ki spoznanja iz teh priročnikov prenaša do vseh jezikovnih uporabnikov. *Pravopisna stikanja* in *Pravopisna razpotja* prinašajo zametke zelenih utemeljitev. A v obdobju pospešene razvojne dinamike jezika jih potrebujemo še več in drugačne. Razširjene tehnične možnosti sporočanja so namreč bolj kot kadar koli doslej posegle v ustaljene jezikovne vzorce in tudi potencirale uveljavljanje sistema govorne komunikacije, ki je nato začel opazno vplivati na razvoj pisnega jezika s položaja govorečih. Razkorak med rabo in priročniki je še toliko večji, ker ob izidu *Slovenskega pravopisa* 2001 niso bili predstavljeni razlogi, zaradi katerih se je pravopisni slovar oddaljil od norme SSKJ, na kar je opozorila tudi izid spremljajoča kritika:

Kljub temu, da je ustrezno gradivo za kritično razčlenitev aktualnega (knjižnega) jezika v relevantnih računalniških besedilnih zbirkah tako rekoč na dosegu roke, se nam ponuja v glavnem »popravljen« SSKJ in brušena slovenščina iz srede 20. stoletja. (Vidovič Muha 2003: 117)

.....

9 Npr. protokol »mehkega prehoda« (Gliha Komac idr. 2015: 6), ki »odsvetuje bistveno, tj. za dve stopnji drugačno normativno vrednost posameznega primera glede na trenutno veljavne normative priročnike«. Ta opredelitev posredno napoveduje normativna razhajanja med slovarjem in pravopisom, ki jih bo treba uporabniku pojasniti in utemeljiti.

S sedanjega vidika bi spremenjena normativna razmerja med SSKJ in SP 2001 najbolj verodostojno predstavilo sintetično delo, ki bi vprašanja, ki so si jih sestavljavci pravopisnega slovarja zastavljali ob preverbi stanja v SSKJ, postavilo v kontekst jezikovnih sprememb. Tako delo¹⁰ bi bilo dobrodošlo kot premostitev razkoraka med obdobjem SSKJ-jevske normativnosti in elektronsko dobo.

Desetkratni porast števila javnih besedil in nepoklicnih piscev ter sprostitev meril za javno objavlanje (Crystal 2012) v 21. stoletju sta namreč povzročila, da je knjižnojezikovni standard danes jezikovni fenomen, ki se ne uresničuje le v manjših krogih zglednih piscev, temveč se pojavlja v širokem krogu ljudi v sferi naključnega sporazumevanja, torej v neformalnih in nejavnih okoliščinah – pri stikih na delovnem mestu, v zasebnih položajih ipd. (Dolník 2011: 21).

Svet nespremenljivo se jezikovne odličnosti, ki temelji na sijaju preteklih literarnih oblik, obstaja le v domišljiji. [...] Edini jeziki, ki se ne spreminjajo, so mrtvi jeziki. (Crystal 2005: 55)

Želja po večji statičnosti norme, torej po upoštevanju najprej idealne, »zgodne«, »dobre« rabe v knjižnem jeziku kot umetno regulirani jezikovni tvorbi, se bo morala ob dejstvu, da se je število in posledično družbeno zaledje nosilcev knjižnojezikovnega standarda močno razširilo, umakniti nekoliko v ozadje. Od preloma tisočletja se zato vse pogosteje izpostavlja spoznanje o večji jezikovni heterogenosti knjižnega jezika, ki danes ni pogojena zgolj s socialno diferenciacijo in razslojenostjo kot v preteklosti (Pogorelec 1974 (v 2011: 68)), temveč smo priča procesu demokratizacije v razvoju knjižnih jezikov, ko je »jezikovna raba pripeljala do zniževanja standarda v jeziku polizobraženih govorcev« (Lenček 1996: 36). Sprememba družbene ureditve, nov položaj izobraženstva in nastanek novih elit so rodili okoliščine, ki jih bo treba pri ugotavljanju jedra nosilcev knjižnojezikovnega standarda še le pojasniti s poglobljenimi sociolingvističnimi raziskavami, npr.:

- ▷ kako je na rabo knjižnega jezika vplivalo redefiniranje družbenih elit?
- ▷ kakšna je socialna razslojenost govorcev knjižnega jezika danes?
- ▷ kdo je danes vzor knjižne prakse?
- ▷ kdo je visokokultivirani govorec? ipd.

Tem poudarkom se pridružuje še vprašanje, ki je v aktualnih jezikoslovnih polemikah zgolj navidez terminološko in se ukvarja s formalnim okvirom pojmov *knjižni*¹¹ in *standardni jezik* kot poimenovanj za *knjižnojezikovni standard*, kakor v tem prispevku imenujemo ta integracijski jezikovni fenomen. V slovenističnem prostoru je v zadnjih letih zavzemanje za

10 Tako sestavljavci kot sodelujoči pri pripravi slovarja *Slovenskega pravopisa* 2001 študije, ki bi dokumentirala dinamiko jezikovnega sistema v obdobju 1990–2001, niso pripravili. Podobno se tudi kritiki tega pravopisa posameznih vprašanj lotevajo bolj paberkovalno, redko podajajo rešitve, ki bi posamezne probleme reševale celostno v sklopu problemske skupine.

11 Izraze *knjižni jezik*, *knjižnojezikovni standard* in *standardni jezik* pojmujejo v prispevku kot sopomenke. Ker je bila jezikovna enotnost prvotno povezana z grafičnim sporazumevanjem, se je izoblikoval termin *knjižni jezik*, ki je s pomenskega vidika danes historizem, a ga zaradi široke razširjenosti in tradicije v slovenistiki uporabljamo za opis jezikovne zvrsti, ki v javnem pisanju in govoru opravlja funkcijo nadregionalne in družbene integracije. V zadnjem desetletju se je razširil tudi izraz *standardni jezik*, ki ni definiran z vidika zvrstnosti, temveč z vidika postopka, ki ga opravi jezikoslovje ob kodifikaciji. (Prim. Dolník 2011.)

en ali drug termin postalo simbol nesoglasja med zagovorniki ohranitve knjižnojezikovnega standarda kot jezikovnega idioma visokokultiviranega govorca, ki naj bi bil merilo normativne regulacije na vseh jezikovnih ravneh, in zagovorniki norme, ki je utemeljena na rabi in urejevalno omejena le na del jezika, ki urejanje potrebuje. Čeprav obe struji zagovarjata obravnavo jezikovnih fenomenov tudi na podlagi empiričnih podatkov, je pojmovanje obsega kroga govorcev slovenščine, ki tvorijo empirično podstavo, različno. V nasprotovanju med obema izrazoma pa je skrito temeljno nazorsko nesoglasje o nadaljnjem oblikovanju slovenskega knjižnojezikovnega standarda. Čeprav se zdi, da so tovrstna nasprotovanja drugi jeziki že presegli, viri in tematike v primerljivih jezikovnih okoljih kažejo na podobna nihanja normativistike. Tako je npr. slovaški jezikoslovec Juraj Dolník (2011: 21) na osnovi tega, katero oz. čigavo jezikovno rabo upoštevamo v procesu standardizacije ob prelomu tisočletja in v kolikšni meri, razvil novo teorijo, v kateri deli knjižnojezikovni standard na štiri tipe:

- ▷ univerzalistični tip, ki je odprt jezikovni rabi v optimalni meri (je liberalen do rabe),
- ▷ intencionalni tip, ki se usmerja na prestižne prvine (iz rabe sprejema prvine, ki jih uporabniki občutijo kot prestižne),
- ▷ integracijski tip, ki se usmerja na ožjo knjižno rabo (njegova težnja je usmerjanje jezikovne prakse v duhu te rabe),
- ▷ rezistenčni tip, ki se usmerja na ohranitev danega sistema (konservativni tip).

Način za preseganje temeljnega nesoglasja v sodobni slovenistični skupnosti je torej v odločitvi za tip knjižnojezikovnega standarda, ki ga želi in pričakuje širša jezikovna skupnost ter za kategega se lahko v duhu strokovne avtonomnosti in strpnosti dogovori stroka. Poudarjamo zlasti dogovornost te faze, saj se trenutno gibljemo nekje med univerzalističnim in konservativnim pogledom na knjižni standard oz. normo, torej med dvema najbolj oddaljenima tipoma. Ta dogovor bo odločilno vplival na gradivske priprave na temeljna dela pravopisnega, pravorečnega, oblikoslovnega, skladenjskega, besedotvornega in leksikalno-semantičnega jezikovnega opisa¹² – seveda z zavedanjem, da v jezik kot občutljiv družbeni fenomen ne moremo posegati neosnovano, brez utemeljitev, ki temeljijo v raziskavah.

3 Pravopisnim razpotjem na pot ...

Pričujoča monografija *Pravopisna razpotja* tako z imenom kot z obliko predstavlja nadaljevanje *Pravopisnih stikanj* in prinaša še več »pravopisa«. S prispevki sedemindvajsetih avtoric in avtorjev z različnih ustanov in iz različnih okolij želi preseči spoznanje o idejnih in metodoloških nasprotjih, s katerimi je nasičena slovenska jezikoslovna publicistika. Z monografijo želimo pokazati tudi, da sta pravopis in normativno vrednotenje neizogibno v ožjem ali širšem

12 Glede na to, da bosta v naslednjem desetletju v skladu s programskim načrtom raziskovalne skupine Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU sočasno nastajala tako novi SSKJ kot novi pravopisni slovar (imenovan *Slovar pravopisnih težav*), je normativno soglasje glede zgoraj omenjenih nazorskih odprtih vprašanj v širši slovenistični skupnosti neizogibno.

interesnem polju vseh jezikoslovcev slovenistov, zato bi bilo prav, da sorazmerno majhne raziskovalne skupine, ki se ukvarjajo s slovenskim jezikom, skušajo pridobiti tudi več izkušenj na področjih medinstitucionalnega povezovanja in združevanja.

Pravopisna razpottja so knjižni in idejni projekt, ki se mu na nazorska in metodološka nasprotja ni treba ozirati. Zato smo bili sodelavci pravopisne skupine na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in tudi sodelavci ožjega sestava Pravopisne komisije pri SAZU veseli dejstva, da so se na vabilo k razmišljanju o sodobnem pravopisju poleg kolegic in kolegov z Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU odzvali sodelavci obeh filozofskih fakultet, ljubljanske in mariborske, Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani, novogoriške Fakultete za humanistiko, zavoda Trojina in podjetja Amebis, Inštituta za hrvaški jezik in jezikoslovje iz Zagreba ter samostojni raziskovalci. Prispele prispevke sva urednici razdelili na pet sklopov, saj so avtorji obdelali tako problematiko pravopisnih pravil na mikroravni kot tudi splošne težave pri razumevanju pravopisne usmerjevalnosti in normativnosti.

* * *

Prvi sklop **OŽJA PRAVOPISNA POGlavJA: IZBIRA ZAČETNICE IN LOČILA** prinaša pet prispevkov, ki obravnavajo dve pereči področji sodobnega pravopisa: izbiro začetnice in vejico.

Čeprav je področje rabe male in velike začetnice že precej ustaljeno in bi težko rekli, da uporabnikom povzroča večje težave, sta prispevek o nadomestnih imenih (*novi svet, črna celina, severne Benetke*) Nataše Jakop in Ermine Ramadanović ter prispevek o frazemih z izlastnoimenskimi sestavinami (*biti star kot zemlja, srečati abrahama/Abrahama*) Irene Stramljič Breznik in Sanje Novak dobrodošla prikaza aktualnih jezikovnih zadreg, hkrati pa obe razpravi ponujata namige za nadaljnja razmišljanja pri iskanju pravopisne rešitve, ki bi zadovoljila večji krog jezikovnih uporabnikov kot dosedanja.

Tudi pravopisna pravila o vejici so na videz izčrpna, vendar preostali trije prispevki prvega sklopa izkazujejo konkretne pomanjkljivosti aktualnega pravopisnega prikaza. Pravila namreč prinašajo podatke o značilnih skladenjskih položajih, v katerih nastopa vejica, vendar jih uporabniki z manj jezikoslovnega znanja nikakor ne morejo aplicirati na konkretne položaje v svojih besedilih. Prispevek Nataše Logar o polstavčni vejici tako prinaša dejstvo o terminoloških neskladjih, ki izvirajo iz različnih slovničnih interpretacij polstavčnih zgradb, prispevek Marte Kocjan - Barle o večbesednih veznikih pa opozarja, da so uporabniku najbližji prikazi stave vejice tisti, ki izhajajo iz položaja veznika v povedi. Tak prikaz zahteva še podrobnejše ločevanje skladenjskih položajev. Kot pereč interpunkcijski problem vejico obravnava tudi Peter Holozan, ki skuša mesta s potencialnimi »vejičnimi« težavami poiskati tudi s pomočjo računalnika oz. jezikovnih tehnologij.

Pravorečje uvrščamo med področja, ki so s pravopisom neločljivo povezana, prispevka v sklopu **PRAVOREČJE V PRAVOPISU** pa dokazujeta, da je v slovenščini veliko zapisovalnih

vprašanj povezanih z odločitvami glede naglasa in izreke. Članek Tine Lengar Verovnik sugeriira, da za zadovoljivo rešena pravorečna vprašanja potrebujemo priročnik, ki ga zahtevajo tudi javni govorci, saj pravopisna obravnava pravorečja ne odgovori na vsa vprašanja, ki jih poraja govorni nastop v medijih ali drugih položajih. Hotimir Tivadar pa v razmišljanju o pravorečni variantnosti med drugim opozori na dejstvo, da mora biti normirani jezik sprejemljiv za vse govorce na slovenskem narodnostnem ozemlju in ne izključujoč v smislu regionalne ali družbene razdelitve.

Na mejno pravopisno področje se umešča tudi sedem prispevkov o oblikoslovju in besedotvorju, ki jih prinaša razdelek **OBLIKOSLOVJE IN BESEDOTVORJE V PRAVOPISU**. Uvaja ga sistematičen prikaz naglasnih in oblikovnih značilnosti samostalnikov druge ženske sklanjatve v sodobni knjižni slovenščini avtorice Tanje Mirtič. Z ženskim spolom in z redkimi, predvsem pa tujimi imeni ter njihovim oblikoslovnim in besedotvornim pregibanjem, se ukvarjata tudi Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik. Posebni skupini imen – *Sarah, Oprah, Hannah* –, ki v slovenščini še niso zadovoljivo kodificirana oz. so normirana brez upoštevanja glasovne uresničitve, se v prispevku posveča Peter Weiss. Vedno znova aktualen problem kratic, njihovega izgovora in pregibanja obravnava Saška Štumberger in Mateja Curk. Špela Arhar Holdt predlaga spremembo pravopisnega pravila pri predlogih *s/z* in *k/h* v položajih, ko se besedno vzglasje razlikuje od črkovnega zapisa (*z Zoisom h Carmen*). Prispevek dialektologinje Mojce Horvat tematizira problem trenutno normativno odsvetovanih roditeljskih oblik panonskih, štajerskih in belokranjskih krajevnih imen na *-ci, -ovci/-evci, -inci* (tip *Beltinci – iz Beltincev/ Beltinec*).

Prispevki avtorjev, ki so se s pravopisnim primanjkljajem srečali na drugih področjih jezikovnega raziskovanja, so združeni v sklopu **PRAVOPISNA NORMA NA DRUGIH PODROČJIH**. Monika Kalin Golob se ukvarja s pravopisnimi dilemami pri standardizaciji poslovno-uradovnih obrazcev, Mojca Žagar Karer pa zagovarja avtonomnost strok pri (ne)upoštevanju pravopisnih rešitev, aktualnih za nestrokovno slovenščino. Silvo Torkar podaja več etimoloških utemeljitev, ki bi jih bilo treba upoštevati pri tvorbi etnonimov, in sicer stališče konkretizira ob primeru *Gruzije, Gruzincev* in *gruzinščine*. Geografa Drago Kladnik in Drago Perko predstavljata pomen enotne standardizacije pri zemljepisnih imenih, začeniši z imeni držav in odvisnih ozemelj, pri katerih sta Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije in Pravopisna komisija SAZU pod vodstvom Jožeta Toporišiča dosegli soglasje šele po izidu aktualnega pravopisa, torej po letu 2001. Posledica dvotirnosti je danes neenotna jezikovna norma. Avtorja v posebnem prispevku prikažeta pasti in družbeno občutljivost standardizacijskega procesa pri imenih *Južna Afrika* in *Moldavija*.

Prispevka petega sklopa razprav (**IZ PRAVIL V SLOVAR IN IZ SLOVARJA V PRAVILA**) opozarjata na pomembnost vzporedne priprave pravopisnih pravil in slovarja, saj je pravopisje dolžno opozoriti na primere, ki se npr. pri pregledu slovarskega gradiva izkažejo kot nesistemiški, tudi v pravilih, in obratno. Na potrebo po vzajemni uskladitvi teoretskega prikaza in slovarske predstavitve opozarjata Aleksandra Bizjak Končar in Helena Dobrovoljc ob obravnavi okrajšav, Marko Snoj pa predlaga izrazijsko reformo na področju prevzemanja, natančneje citatnosti – tako v pravilih kot v slovarju.

Zadnji snop prispevkov, združenih v sklopu **PRAVOPISNA IZBIRA KOT JEZIKOVNOKULTURNA IZBIRA: LEKSIKA, SKLADNJA IN SLOG**, pravopisno problematiko širi na področje jezikovnega opisa. Šele ko so v jeziku dovolj sistematično opisane ugotovitve o okoliščinah rabe jezikovnih pojavov, o njihovi vpetosti v sistem ali o odstopanju od njega, o umeščanju jezikovnih pojavov v socialno in funkcijsko strukturo, jih lahko ovrednotimo tudi z vidika sprejemljivosti oz. nesprejemljivosti za knjižnojezikovni standard. Prispevki Polone Gantar (*Vezniški in predložni pari v jezikovnih priročnikih glede na pomensko-skladenjske lastnosti in rabo*), Andreje Žele (*Med nepravilnostjo, dvoumnostjo in stilskostjo*) ter Dafne Marko in Damjana Popiča (*Restriktivnost in oziralni relativniki v slovenskem jeziku*) konkretno kažejo na vrzeli na področju večravninskega opisa jezika, na pomanjkanje jezikoslovnih raziskav, ki bi upravičile normativno poseganje v jezik.

* * *

Vseh petindvajset prispevkov sedemindvajsetih avtoric in avtorjev nakazuje, da je posodobitev pravopisa kot normativne nadgradnje jezikovnega opisa naloga, ki zahteva pravo stopnjo kritičnosti in distance – tudi in predvsem do lastnih prepričanj in predsodkov. Po drugi strani pa naloga, ki smo si jo zadali, zahteva verodostojno sliko jezikovne realnosti, h kateri nas obvezujeta tako znanstvena etika kot obveza do generacij, ki prihajajo za za nami. Le tako bodo jezikoslovci in uporabniki jezika nastajajoče zapise o stanju jezika v družbi v prvih dvajsetih letih 21. stoletja razumeli in cenili, kot razumemo danes mi Pleteršnikova, Ramovševa, Breznikova, Bezlajeva, Toporišičeva spoznanja kot spoznanja razmišljujočih posameznikov, ki so v nekih drugih okoliščinah po teh razpotjih že hodili. Pričujoča monografija je zrasla iz spoznanj vseh njih, posvečamo pa jo spominu na profesorja Toporišiča, neutrudnega pravopisca, slovničarja in raziskovalca slovenskega jezika.

Ob izidu se urednici zahvaljujemo vsem avtorjem in recenzentom posameznih prispevkov za sodelovanje ter recenzentoma prof. dr. Vojku Gorjancu in izr. prof. dr. Kozmi Ahačiču za oceno celotne monografije. Zahvala gre tudi Simonu Atelšku in Branetu Vidmarju, ki sta rokopis prelila v knjigo, Urški Vranjek Ošlak za pomoč pri izdelavi kazal in Alešu Pogačniku, glavnemu uredniku Založbe ZRC, za dobrohotne napotke in uredniške spodbude.

Literatura in viri

- AHAČIČ, Kozma, LEDINEK, Nina, PERDIH, Andrej, 2015: Portal Fran – nastanek in trenutno stanje. Mojca Smolej (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. (Obdobja 34). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. V tisku.
- AHLIN, Martin, LAZAR, Branka, PRAZNIK, Zvonka, SNOJ, Jerica, 2014: Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. *Jezik in slovstvo* 59/4. 121–127.
- BIZJAK KONČAR, Aleksandra, DOBROVOLJC, Helena, DOBROVOLJC, Kaja, LOGAR BERGINC, Nataša, KOCJANČIČ, Polonca, KREK, Simon, ROZMAN, Tadeja, 2011: Slogovni priročnik: sporazumevanje v slovenskem jeziku. Kazalnik 17 – Standard za korpusno analizo težav pri tvorbi besedil. http://www.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik17/Kazalnik_17_Slogovni_prirocnik_SJ.pdf.
- CRYSTAL, David, 2005: *How language works*. London: Penguin Books.
- –, 2012: *Internet linguistics: a student guide*. Abingdon, New York: Routledge.
- ČERNELIČ - KOZLEVČAR, Ivanka, 1988: Reševanje besednovrstnih vprašanj v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Boris Paternu, Franc Jakopin (ur.): *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura: mednarodni simpozij*. 289–300. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- DOBROVOLJC, Helena (ur.), 2015: *Pravopisne kategorije: Problemski sklopi Slovarja pravopisnih težav, različica 1.0*. Elektronska podatkovna zbirka. <<http://www.fran.net/spt-kategorije>>.
- –, 2014: Normativna informacija v slovarju. *Jezikoslovni zapiski* 20/1. 45–57.
- DOBROVOLJC, Helena, BIZJAK KONČAR, Aleksandra, 2013: Slovenski pravopisi in vprašanje normativnih pristojnosti. *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 9. 111–126.
- –, 2015: Pravopisno slovaropisje na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. *Slavia Centralis* VIII/1. 34–50.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, LENGAR VEROVNIK, Tina, 2015: *Slovar pravopisnih težav kot sopotnik pravopisnih pravil in pomenskorazlagalnega slovarja*. Mojca Smolej (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. (Obdobja 34). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. V tisku.
- DOLNÍK, Juraj, 2011: *Teória spisovného jazyka so zretelom na spisovnú slovenčinu*. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- GLIHA KOMAC, Nataša, JAKOP, Nataša, JEŽOVNIK, Janoš, KLEMENČIČ, Simona, KRVINA, Domen, LEDINEK, Nina, MIRTič, Tanja, PERDIH, Andrej, PETRIC, Špela, SNOJ, Marko, ŽELE, Andreja, 2015: *Osnutek koncepta novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. <<http://www.fran.si/novi-sskj>>
- GORJANC, Vojko, GANTAR, Polona, KOSEM, Iztok, KREK, Simon (ur.), 2015: *Slovar sodobne slovenščine: problemi in rešitve*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- JAKOP, Nataša, DOBROVOLJC, Helena (ur.), 2012: *Pravopisna stikanja: Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Jezikovna svetovalnica* = <<http://isjfr.zrc-sazu.si/svetovalnica>>
- KREK, Simon, 2014: Prva in druga izdaja SSKJ. *Slovenščina 2.0* 2/2. 114–160.
- KREK, Simon, KOSEM, Iztok, GANTAR, Polona, 2013: *Predlog za izdelavo Slovarja sodobnega slovenskega jezika. Izd. 1.1*. <<http://www.sssj.si/>>
- LENČEK, Rado, 1996: Sociolingvistične determinante razvoja slovanskih knjižnih jezikov. *Izbrane razprave in eseji*. Ljubljana: Slovenska matica. 28–39.

- POGORELEC, Breda, 2011: Razvoj slovenskega knjižnega jezika. *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovni spisi I.* Ljubljana: Založba ZRC. 55–82.
- SKUBIC, Andrej E., 2005: *Obrazi jezika.* Ljubljana: Študentska založba.
- SNOJ, Jerica, 2015: Od definicije besedne vrste v slovnici do besednovrstne oznake v slovarju. *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 10. 139–152.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SPT (2014–) = *Slovar pravopisnih težav*, 2014–. Helena Dobrovoljc, Aleksandra Bizjak Končar, (ur.). Ljubljana: Založba ZRC. <<http://www.fran.si/spt>>
- SSKJ 1970–1991, ²2014= *Slovar slovenskega knjižnega jezika.* Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SUHADOLNIK, Stane, 1973: Poročilo za sejo. Arhiv Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 21. 4. 1973. (Podpis S. S.)
- TOPORIŠIČ, Jože, 1971: Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I. *Slavistična revija.* 19/1, str. 55–75.
- VIDOVIČ-MUHA, Ada. Kaj je novega v knjižnem jeziku?: ob izidu Slovenskega pravopisa. *Slavistična revija.* 51/2. str. 117–122.

I
Ožja pravopisna poglavja:
izbira začetnice in ločila

K PRAVOPISNEMU PRAVILU O RABI ZAČETNICE PRI NADOMESTNIH IMENIH V SLOVENŠČINI OB PRIMERJAVI S HRVAŠKIM PRAVOPISOM

Nataša Jakop

Ermina Ramadanović

Uvod

V prispevku problematiziramo in razrešujemo 38. člen pravil *Slovenskega pravopisa* iz leta 2001 (dalje SP 2001), ki določa posebnosti rabe začetnice pri skupini nadomestnih imen. Pravilo se glasi:

Kot lastna imena obravnavamo tudi občna, kadar jih enoumno uporabljamo namesto lastnih [...] (SP 2001: 10, § 38).

V tem pravilu, umeščinem v sklop »Posebnosti pisanja lastnih imen«, so naštetih posamezni primeri z veliko začetnico pisanih enobesednih nadomestnih zemljepisnih in osebnih lastnih imen, kot so *Otok* v pomenu 'Velika Britanija', *Zahod* v pomenu 'zahodni del večje zemljepisne enote in/ali temu ustrezna politična ali kulturna usmerjenost', *Prerok* v pomenu 'Mohamed'.¹ Ob pregledu pravopisnih pravil je mogoče ugotoviti, da slovenski pravopis tematike nadomestnih imen, kamor spadajo tudi npr. *črna celina* 'Afrika', *novi svet* 'Amerika', *goriški slavček* 'Simon Gregorčič', ne rešuje celovito oz. nedvoumno.²

Temo odpiramo, ker je pri jezikovnih uporabnikih še vedno mogoče opaziti zadrege glede interpretacije pravila in tudi neenotno rabo posameznih primerov.³ Ob tem je treba poudariti, da za uzaveščanje pravopisnih pravil ni dovolj le jezikovno znanje in poznavanje oz. razumevanje posameznih pravil, temveč sta potrebna tudi širša razgledanost in poznavanje družbeno-kulturnega okolja jezikovnih skupnosti.

- 1 Nadomestna lastna imena je treba ločevati od skrajšanih lastnih imen, ki jih obravnava 37. člen pravopisnih pravil, npr. *Cerkev* 'Katoliška cerkev'; skrajšana imena niso predmet tega prispevka.
- 2 Na to je opozorjeno že v Dobrovoljc (2004: 132). Kasneje – v Dobrovoljc in Jakop (2011: 59) – je izražena še potreba po določnejši opredelitvi in predstavitvi zapisovalne problematike, povezane s pisanjem tako skrajšanih kot tudi nadomestnih lastnih imen.
- 3 Prim. npr. razpravo v okviru jezikovnih pogovorov na Lektorskem društvu Slovenije (<http://www.lektorsko-drustvo.si/jezikovni-pogovori/velika-zacetnica>) in vprašanja, zastavljena v spletni *Jezikovni svetovalnici* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/nadomestna-in-skrajšana-zemljepisna-imena-obala>).

Namen prispevka je opozoriti na preohlapnost sedanje formulacije in utemeljiti potrebo po ustrezni vsebinski in gradivski dopolnitvi pravila o pisanju začetnice pri nadomestnih imenih v slovenščini. Iskanje vzporednic v hrvaškem pravopisu pri tej tematiki se zdi smiselno, saj je v strukturi slovenskega in hrvaškega pravopisa mogoče najti veliko skupnih izhodišč glede kategorizacije zapisovalne problematike ravno pri kodifikaciji velike oz. male začetnice.⁴

1 Opredelitev pravopisne kategorije nadomestnih imen

V *Slovarčku jezikoslovnih izrazov* SP 2001 (§ 1135) je z izrazom »nadomestno ime« opredeljeno »ime, ki zamenjuje navadno uradno ime, *Otok* za *Velika Britanija*; *Prerok* za *Mohamed*« (SP 2001: 211). Zato je presenetljivo, da 38. člen pravil, ki določa rabo začetnice teh imen, ne uporablja nobenega terminološkega poimenovanja za opredelitev pravopisne kategorije,⁵ ki v slovenščini (pa tudi v mnogih drugih jezikih) potrebuje s pravilom določeno rabo začetnice.

Izraz »nadomestno ime« je opredeljen tudi v *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992), a drugače kot v *Slovarčku jezikoslovnih izrazov*. Vzpostavljena je razločevalnost med izrazoma »nadomestno ime« in »nadomestno lastno ime«, pri čemer so v prvem primeru mišljena sopomenska (nadomestna) občna poimenovanja za lastna imena, v slovenščini pisana z malo začetnico, nadomestno lastno ime pa vključuje posamezna z veliko začetnico pisana eno- oz. večbesedna zemljepisna in veroslovna imena.⁶ Prim. Toporišič (1992: 115):

nadomestno ime: »občni samostalnik namesto lastnega za oznako iste predmetnosti, kakor *slovenska prestolnica* nam. *Ljubljana*, *pesnik* nam. *France Prešeren* (to v primernem sobesedilu)«

nadomestno lastno ime: »[l]astnoimensko poimenovanje na podlagi zamenjave (metonimije), npr. *Otok* nam. *Velika Britanija*, *Rusija* nam. *ZSSR*, *Zaliv* nam. *Perzijski zaliv* (ali *Arabski zaliv*), *Vsemogočni* nam. *Bog*, *Devica* nam. *Marija*«

Vendar tudi iz teh opredelitev ni mogoče izpeljati, ali spadajo primeri tipa *črna celina* (nadomestno ime za *Afrika*) v prvo ali drugo skupino imen. Teh dilem v hrvaščini ni, saj se po hrvaškem pravopisu vsa nadomestna lastna imena zapisujejo z veliko začetnico, npr. *Velika Jabuka* 'New York', *Stari Kontinent* 'Evropa', *Zemlja Tisuću Jezera* 'Finska', *Sveto Trojstvo* 'Oče, Sin in Sveti Duh', *Dalaj-Lama Četrnaesti* 'Tenzin Gyatso'; *Grad Svetlosti* 'Pariz', *Vječni Grad* 'Rim', *Lijepa Naša* 'Hrvaška', *Zeleni Otok* 'Irska', *Zemlja Izlazečega sunca* 'Japonska'.⁷

4 Ta spoznanja so se jasneje izoblikovala zlasti ob primerjavi slovenskega in hrvaškega pravopisa v okviru gostujočega raziskovanja (maja 2014) na Inštitutu za hrvaški jezik in jezikoslovje v Zagrebu, ki je z izdajo pravopisa (*Hrvatski pravopis* 2013) postal vodilna avtoriteta na področju hrvaške normativistike. Ministrstvo za znanost, raziskovanje in šport Republike Hrvaške je 31. 7. 2013 izdalo priporočilo, da se v hrvaških osnovnih in srednjih šolah uporablja prav ta pravopis.

5 To pravopisno kategorijo (ne pa tudi izraza) je za imena, ki se »rabijo enoumno namesto lastnih«, prvič vpeljal *Načrt pravil za novi slovenski pravopis* (1981: 17). Prim. Dobrovoljc (2004: 132).

6 Ta razločevalnost je v SP 2001 zabrisana (prim. npr. člen 47, kjer je govora o »sopomenskih (nadomestnih) poimenovanjih« tipa *Stvarnik* (*Bog*), a gre v resnici za nadomestna veroslovna lastna imena).

7 Dileme pri normiranju zapisa večbesednih nadomestnih imen v hrvaščini so šele na drugi ravni, ob rabi začetnice v neprvih sestavinah večbesednih nadomestnih imen, npr. tip *Crni kontinent* (po AS

Zdi se, da bi bilo v slovenskem pravopisu za vsebino, ki jo določa 38. člen pravil, treba vpekljati in uporabljati izraz **nadomestna lastna imena**. S tem bi se vzpostavila distinkcija z občnoimenskimi nadomestnimi poimenovanji, s katerimi v slovenščini načeloma ni težav pri pisanju, npr. *najvišja slovenska gora za Triglav, prestolnica za Ljubljano, Pariz, Rim* ipd., in tudi z nadomestnimi večbesednimi občnoimenskimi poimenovanji, ki jih sedaj pišemo z malo začetnico, npr. *bela celina* 'Antarktika'.

Nadomestna lastna imena torej lahko opredelimo kot ustaljena eno- ali večbesedna lastna imena (osebna in zemljepisna), nastala z onimizacijo, torej s prehodom občnega imena (*nomina appellativa*) v lastno ime (*nomina propria*),⁸ pri čemer nadomestno ime pridobi identifikacijsko funkcijo nadomeščene lastnega imena, npr. *Vsemogočni za Boga, Otok za Veliko Britanijo, Sveta dežela za Palestino*. Te lastnosti so vključene tudi v opredelitev t. i. »perifraznih imen«, kot jo prinaša slovarček v hrvaškem pravopisu uporabljenih izrazov (HP 2013: 492):⁹

perifrazno ime (perifraza): »opisno, najčešće višerječno, ime kojim se zamjenjuje pravo osobno ili zemljopisno ime, a nastaje na temelju bitnih obilježja zemljopisnoga pojma ili osobe na koju se odnosi«

Vendar pa ob tem ostaja odprto vprašanje, kako pojasniti v slovenščini kodificirano in v rabi že v preteklosti uveljavljeno malo začetnico v primerih tipa *bela celina* za *Antarktiko, dežela vzhajajočega sonca* za *Japonsko* ipd., ki pravzaprav izpolnjujejo vse lastnosti nadomestnih lastnih imen tako po Toporišičevi definiciji kot tudi po definiciji nadomestnih imen v *Slovarčku jezikoslovnih izrazov* SP 2001.

Morda bi bilo ob prenovi pravopisnih pravil smiselno izhajati iz krovnega poimenovanja te skupine pravopisno problematične leksike. Izraz **nadomestno ime** (v hrvaškem pravopisu »perifrazno ime«) bi lahko označeval eno- ali večbesedno ustaljeno sopomenko za lastno ime, pri čemer je raba velike začetnice v slovenščini trenutno predpisana le za tista nado-

1986; BMM 2007) oz. *Crni Kontinent* (BHM 2005; HP 2013) za *Afriko*. Aktualna hrvaška pravopisna pravila (HP 2013: 22–23, 25) določajo, da se pišejo z veliko začetnico vse sestavine večbesednega imena, razen predlogov, veznikov in členkov, npr. *Čelična Lady* 'Margaret Thatcher', *Sveta Stolica* 'Vatikan', oz. prva beseda večbesednega lastnega imena, kadar to ime nadomešča več osebnih imen oz. zemljepisnih imen, npr. *Solunska braća* 'sveti Ciril in Metod', *Stari svijet* 'Evropa, Azija in Afrika'.

8 Prim. zanimiv prispevek o procesu lastnoimenjenja občnega imena, ki vodi v nastanek lastnega imena, pri Šivic-Dular (1998/99).

9 *Hrvatski pravopis* (HP 2013) je prvi hrvaški pravopis, ki je uporabil izraz »perifrazno ime« za poimenovanje celotne skupine nadomestnih imen. V pravopisu avtorjev Babić, Finka, Moguš (BFM 1996) je pri problematiki nadomestnih imen izpostavljena posebna lastnoimenska funkcija posameznih občnih poimenovanj, npr. »občna poimenovanja v vlogi lastnih imen« (v hrv. u službi vlastitog imena služe katkad i opće imenice, BFM 1996: 8), »nadomestila za ime Jezus in druga veroslovna bitja, kadar so v vlogi osebnega lastnega imena« (v hrv. zamjene za ime *Isus*, druge božanske osebe u kršćanstvu, jer su tada u službi osobnog imena, BFM 1996: 9). V pravopisu Matice hrvatske (BMM 2007) se v zvezi z nadomestnimi imeni izpostavlja njihova splošna družbena sprejetost, npr. pravopis govori o »splošno sprejetih simboličnih imenih držav, mest« ipd. (v hrv. »oćeprihvaćena simbolična imena država, imena naseljenih mjesta«).

mestna imena, ki imajo oz. pridobijo lastnoimenski status. Govorimo torej o dveh skupinah nadomestnih imen: o **nadomestnih lastnih imenih** nasproti **nadomestnim občnim imenom** (ustrezneje: občnim poimenovanjem). V pravilih bi jih lahko obravnavali bodisi vsako v svojem pravilu (ustrezno ob veliki oz. mali začetnici) ali kontrastivno (npr. velika ob mali začetnici).

2 Nadomestna imena v teoriji in praksi

Nekako se zdi, da je težava v zvezi z nadomestnimi imeni v slovenščini bolj teoretične kot praktične narave, saj ob pregledu gradiva lahko potrdimo presenetljivo enotno rabno normo posameznih primerov. Prim. *dežela tulipanov* za *Nizozemsko*, pisana vedno z malo začetnico, nasproti nadomestnemu imenu *Otok* za *Anglijo* oz. *Veliko Britanijo* prevladujoče z veliko začetnico, kar je usklajeno tudi z aktualno kodifikacijo:

Vsak kompilator primerjalne evropske zakonodaje se mora, vsaj kadar gre za vprašanja liberalnosti in človekovih pravic, praviloma najprej zazreti na Nizozemsko [...], saj je dežela tulipanov poleg Belgije edina v Evropi, ki pozna institucijo zakonske zveze za zakonce istega spola

Dekle [...] spozna mladega Angleža. Ta postane njen fant in jo povabi na Otok. Dekle prileti na londonsko letališče, tam pa je njena usoda zapečatenata.¹⁰

Težave so torej, kot se zdi, ravno pri razmejevanju med občnimi in lastnimi večbesednimi nadomestnimi imeni, saj ta distinkcija v mnogih primerih vsaj na prvi pogled v slovenščini ni vedno nedvoumna, npr. *večno mesto* 'Rim' nasproti *Sveta dežela* 'Palestina',¹¹ o čemer pričajo tako posamezne spremembe v pravopisnih slovarjih, npr. *Novi svet* (SP 1935; SP 1937; SP 1950; SP 1962) oz. *novi svet* (SP 2001)¹² za *Ameriko* (Dobrovoljc 2004: 132),¹³ kot tudi neenotna jezikovna raba, npr. *večno mesto* za Rim, kjer se 12,8 odstotka pregledanega gradiva zapisuje v nasprotju z aktualno normo, tj. z veliko začetnico. Podobno tudi npr. *črna celina* za *Afriko*, kjer je odstotek odstopanja od norme nekoliko nižji (v 8,8 odstotka je uporabljena velika začetnica).¹⁴

Semantično gledano, so lastna imena jezikovne enote brez leksikalnega pomena (prim. Lyons 1996: 219). Njihova vloga v jeziku je identifikacijska, torej vzpostavljajo razmerje s posame-

10 Če ni označeno drugače, so vsi zgledi v prispevku pridobljeni iz korpusa Gigafida.

11 Razmerje med njima je razvidno iz slovarskega dela pravopisa, kjer ima zveza *Sveta dežela* lastnoimenski status (zemljepisno ime), medtem ko je zveza *večno mesto* s publicistično oznako zaznamovano večbesedno sopomensko poimenovanje za *Rim*.

12 Pri tem ne sme zavajati zgled *Novi svet* pri stvarnih imenih (SP 2001: § 77), kjer ponazarja ime revije, ki je izhajala v letih 1946–1953. Ravno zaradi homonimije z nadomestnim imenom za *Ameriko* se zdi smiselno ta zgled pri stvarnih imenih v prihodnjih izdajah pravopisa zamenjati.

13 Kodifikacija je nekoliko različna tudi v hrvaških pravopisih, kjer med različnimi avtorji pravopisov ni soglasja glede pisanja neprve sestavine večbesednega nadomestnega lastnega imena, npr. *Novi svijet* – *Novi Svijet*.

14 Kadar sta zvezi *večno mesto* in *črna celina* v položaju prve besede v povedi, smo rabo velike začetnice zaradi relevantnejšega prikaza razmerja seveda odšteli.

znim (Vidovič Muha 2013: 53–54). *Zveza večno mesto* sicer vzpostavlja nedvoumno identifikacijo z zemljepisnim imenom, tj. *Rim*, vendar pri tej zvezi ne moremo govoriti o povsem odsotnem leksikalnem pomenu, saj gre za jezikovno (frazološko) enoto z obvezno vsebovanim konotativnim pomenom, ki ga označujejo tudi slovarji (npr. z oznako ekspresivno), medtem ko *zveza Sveta dežela* konotativne vsebine nima. Pri nadomestnih občnih imenih torej ne pride do onimizacije in s tem prehoda občnega v lastno ime, besede pa ohranijo svoje semantične prvine oz. ne izgubijo svojega leksikalnega pomena. V SSKJ je to razvidno dvakrat: najprej z vključitvijo *zveze večno mesto* v slovarski sestavek,¹⁵ nato še s čustvenostno oznako ekspresivno (ekspr.), ki je imenu *Sveta dežela* ne bi mogli pripisati.¹⁶ Podobno velja za *zveze* s sestavino *dežela*: *dežela Prežihovega Voranca* (ekspresivno za Koroško), *dežela tisočerih jezer* (ekspresivno za Finsko), *dežela vzhajajočega sonca* (ekspresivno za Japonsko). Ohranitev semantičnih prvin v nadomestnih imenih v hrvaškem pravopisu ni vplivala na normiranje začetnice, saj se prva sestavina pri vseh (brez izjeme) zapisuje z veliko začetnico, npr. *Zemlja Tisuću Jezera*, *Zemlja Izlazečega Sunca* (prim. HP 2013: 24).

Zanimivo si je ogledati še strukturo večbesednih nadomestnih imen, ki je za zemljepisna lastna imena deloma predvidljiva, kar je dragocen podatek za aktualizacijo tovrstnega večbesednega gradiva s pomočjo korpusne analize. V zgradbi stalne besedne *zveze* so namreč zelo pogosto sestavine, ki poimenujejo neko zemljepisno pojavnost, npr.:

- ▷ *celina* (*bela celina* 'Antarktika', *črna celina* 'Afrika', *zelena celina* 'Južna Amerika', *stara celina* 'Evropa'),
- ▷ *dežela* (*dežela vzhajajočega sonca* 'Japonska', *dežela tisočerih jezer* 'Finska', *dežela tisočerih lučk* 'Švedska', *dežela sambe* 'Brazilija'),
- ▷ *mesto* (*cesarsko mesto* 'Dunaj', *knežje mesto* 'Celje', *večno mesto* 'Rim').

V vseh teh primerih gre pravzaprav za frazeološka poimenovanja (t. i. frazeološka nadomestna imena), ki so, sledeč izročilu, tradiciji in rabi, v slovenščini normirana z malo začetnico, čeprav pravzaprav nobeno pravopisno pravilo tega eksplicitno ne določa.¹⁷ Tudi v primerih neenotne rabe je pri frazeoloških nadomestnih imenih večinoma mogoče potrditi pisanje v prid mali začetnici. Razlogi so verjetno povezani s tradicijo pisanja teh *zvez* v slovenščini z malo začetnico, optimalno količino vključenega aktualnega jezikovnega gradiva v jezikovne priročnike (npr. slovarski del *Slovenskega pravopisa*, SSKJ) in morda tudi intuitivnega zaznavanja te pojavnosti v slovenščini kot občnoimenske. Glede na vse to bi v slovenskem pravopisu verjetno ne bilo smiselno spreminjati norme, čeprav bi pravzaprav lahko zagovarjali tudi normiranje in predpis, ki bi frazeološkim nadomestnim imenom tipa *bela celina* za *Antarktiko* vsaj dopuščal

15 SSKJ kot pomenskorazlagalni slovar načeloma ne vključuje in pojasnjuje lastnoimenskega gradiva.

16 Jezikovnozvrstnostna oznaka »publicistično« (publ.), ki jo v SSKJ najdemo pri nadomestnem poimenovanju *Otok* 'Velika Britanija, Anglija', je drugega tipa in ni del konotacije v ožjem smislu.

17 Na problem normiranja frazeologije v okviru *Slovenskega pravopisa* je bilo že večkrat opozorjeno, temeljitejša razprava o tej temi je objavljena v Kržišnik (2003).

tudi rabo velike začetnice. Šele z rabo velike začetnice se namreč v besedilu vzpostavi nedvoumno razločevanje med občnoimensko zvezo (*večno mesto*) in ustaljenim poimenovanjem za lastno ime (*Večno mesto – Rim*); prim.:

*Oglejte si večno mesto Rim in preživite romantični dan na otoku Capri.
Opus Dei je preplavil Večno mesto.*

Za uveljavitev tovrstne spremembe v pravilih pa bi bila seveda potrebna širša diskusija tako v okviru Pravopisne komisije pri SAZU kot tudi širše v stroki in javnosti.¹⁸

Sklep

Slovarski del Slovenskega pravopisa zlasti zaradi časovne distance od zadnje izdaje potrebuje aktualizacijo z novim gradivom tudi pri nadomestnih imenih, da bi lahko uspešno reševal s tem vprašanjem povezane jezikovne zadrege novih generacij pišočih v slovenščini. Trajnejša rešitev je vsekakor dovolj informativno oblikovano pravopisno pravilo, ki po načelu dedukcije omogoča samostojno in suvereno reševanje vsakokratnih pravopisnih težav, s katerimi bi se utegnili srečati jezikovni uporabniki. V kategoriji nadomestnih imen je zato v novih pravilih potrebno natančneje opredeliti njihovo rabo male oz. velike začetnice z vsemi posebnostmi. Zaradi neenotnosti v rabi in dogovornega značaja pravil bi bilo pri večbesednih nadomestnih lastnih imenih ob prenovi pravil smiselno razmisliti tudi o možnosti, ki bi dopuščala zapis prve sestavine frazeoloških nadomestnih imen z veliko začetnico. Hrvaški pravopis pri kodifikaciji začetnice nadomestnih lastnih imen sledi načelu pisanja ostalih skupin lastnih imen.

Literatura in viri

- AS 1986 = ANIĆ, Vladimir, SILIĆ, Josip, 1986. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
 BFM 1996 = BABIĆ, Stjepan, FINKA, Božidar, MOGUŠ, Milan, 1996: *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
 BHM 2005 = BABIĆ, Stjepan, HAM, Sanda, MOGUŠ, Milan, 2005: *Hrvatski školski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
 BMM 2007 = BADURINA, Lada, MARKOVIĆ, Ivan, MIĆANOVIĆ, Krešimir, 2007: *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
 BM 2010 = BABIĆ, Stjepan, MOGUŠ, Milan, 2010: *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
 DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC (Zbirka Lingua Slovenica).
 DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priručnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
 Gigafida = <www.gigafida.net>
 HP 2013 = *Hrvatski pravopis* (Željko Jozić idr.) Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

18 Tovrstna prizadevanja so v preteklosti že obstajala; Dobrovoljc (2004: 132–133) razčlenjuje prizadevanja Kocjan - Barle (1994/95: 33) po delitvi nadomestnih imen na imena, ki zamenjujejo lastna imena in bi jih pisali z veliko začetnico (npr. *Črna celina* 'Afrika), in imena, ki nadomeščajo občna in bi jih pisali z malo začetnico (npr. *tretji svet* 'države z nizkim narodnim dohodkom').

- Načrt pravil za novi slovenski pravopis*, 1981. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- KOCJAN - BARLE, Marta, 1994/95: Iz majhnega raste veliko. Pravopisna premišljanja. *Slava*. 31–36.
- KRŽIŠNIK, Erika, 2003: Frazeologija v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 221–237.
- LYONS, John, 1977, 1996: *Semantics 1*. Cambridge: University Press.
- SSKJ 1970–1991, ²2014= *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Anton Breznik, Fran Ramovš (ur.). Ljubljana: Znanstveno društvo.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- ŠIVIC-DULAR, Alenka, 1998/99: Skladenjska določitev lastnega imena (na podlagi samostalniških zvez z imenovalnim prilastkom). *Jezik in slovstvo* 44/7–8. 259–268.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, ²2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Razprave FF).

ZAČETNICA PRI FRAZEMIH Z (IZ)LASTNOIMENSKIMI SESTAVINAMI V SLOVARJU SLOVENSКИH FRAZEMOV IN KORPUSNIH VIRIH

Irena Stramljič Breznik
Sanja Novak

Uvod

Zapisovanje lastno- in izlastnoimenskih besed sodi med pereča pravopisna vprašanja (Dobrovoljc 2004), še posebej, kadar te nastopajo kot sestavine terminoloških in frazeoloških besednih zvez. Tako namreč kažejo nekatere raziskave, ki jim lahko sledimo od osemdesetih let prejšnjega stoletja pa do danes.

V glavnem lahko opazimo dve težišči. Prvo predstavlja imenoslovno-frazeološki vidik, ki se posredno dotika normativnih vprašanj in je zastopan v razpravah Janeza Kebra, drugi je izhodiščno normativni pogled, osredinjen na terminološko-frazeološki vidik, in ga izpostavlja Nataša Jakop s posebnim poudarkom na prikazu reševanja tovrstne problematike v zgodovini slovenskega pravopisja in v soočanju trenutne norme z jezikovno rabo. Prispevek k temu dodaja še tretji vidik, ki preverja, kako se priporočila v *Slovarju slovenskih frazemov* (Keber 2011, v nadaljevanju SSF) o zapisovanju (iz)lastnoimenske sestavine v frazemih¹ ujemajo z rabo, kot jo zrcali korpus Gigafida.²

1 Posredno normativni imenoslovno-frazeološki pogled

1.1 Pri raziskovanju osebnih lastnih imen je Keber (1986, ¹1988, 1989, 1993a, 1993b, 1994, 1995, ²1996, ³2001, 2007, ⁴2008) izpostavil tudi primere njihovega poobčnoimenjenja oz. apelativizacije (npr. *Pavliha* > *pavliha* 'šaljiv, hudomušen človek') in nastopanja v frazemih (*imeti koga za pavliho*, *biti komu za pavliho*, *biti/postati pavliha*, *igrati pavliha*) ter opozoril, da imajo

.....
1 Poimenovanje sledi opredelitvi (Jakop 2012b: 50), da so to frazemi, ki imajo v svoji zgradbi: (a) osebno (*srečati Abrahama*), zemljepisno (*prekoračiti*, *prestopiti Rubikon*) ali stvarno lastno ime (*biti kot Fructalov sok* 'biti poln samega sebe'); (b) iz lastnega imena izpeljan svojilni (*Pirova zmaga*) ali vrstni pridevnik (*po pilatovsko si umiti roke*) in (c) z lastnim imenom homonimno občnoimensko besedo (*kot da je kdo padel z Marsa/Lune*).

2 V prispevku opuščamo izlastnoimenske pridevniške sestavine, ki so tvorjene z obrazili *-ski*, *-(o/e)vski*, *-anski*, *-ji*, ker so vselej zapisani z malo začetnico in pravopisno niso problematični (Jakop 2009: 75).

veliko besedotvorno sposobnost, npr. *pavliharija*, *pavliharski*, *pavliharstvo*, *pavlihast*, *pavlihi-ada*, *pavlihovanje*, *pavlihovati*, *pavlihovski*, *pavlihovski* sam., *pavlihovsko* prisl., *pavlihovstvo* (Keber 2007).³ Pa vendar isti avtor na več mestih opozori (Keber 1993, 1994), da je proces prehoda osebnih imen v občnoimensko leksiko in frazeologijo precej zapleten, saj ugotavlja, da se zavedanje o lastnoimenskem izvoru takih prvin pogosto ohranja tudi v variantnem zapisu, tj. z malo oz. veliko začetnico, kot je razvidno že iz naslova enega izmed njegovih člankov, v katerem se sprašuje *Srečati, poljubiti Matildo ali matildo?* Tudi v SSF je iztočnica zapisana sicer z malo,⁴ a v razlagi frazema opozori, da je sestavina *matilda* v pomenu 'smrt' večkrat zapisana tudi z veliko začetnico.

1.2 Frazemi z lastnoimensko sestavino v SSKJ (npr. *Abraham*)⁵ in izlastnoimenske pridevniške tvorjenke na *-ski*, *-ški*, *-ov*, *-ev*, *-in*, *-ast*, *-ji* (*španski*, *laški*, *Adamov*, *Tantalov*, *Matjažev*, *matevžast*, *božji* ipd.) so bili tudi tema diplomskega dela (Fošnarč 1999), v katerem so bili frazemi z izlastnoimensko sestavino (osebno ali zemljepisno)⁶ razdeljeni v pet kategorij: frazemi s sestavino iz grško-rimske mitologije, biblije, zgodovinski frazemi, frazemi iz književnosti in drugo. Nato so bili primerjani še s Pleteršnikovim in Glonarjevim slovarjem ter pravopisnim slovarjem iz leta 1962. Ugotovljeno je bilo, da je bil v devetdesetih letih 20. stoletja SSKJ edini razpoložljivi najobsežnejši vir frazemov, ki je selektivno vseboval izlastnoimenska gesla. V njem namreč ni bilo mogoče najti nekaterih pričakovanih frazemov, kot sta npr. *delati se F/francoza*, *P/pandorina skrinjica* ipd., oz. je bilo mogoče najti zveze zgolj z nefrazeološkim pomenom, npr. *bermudski trikotnik* 'področje Atlantskega oceana med Bermudi, Portorikom in Florido', ne pa tudi prenesenega 'kraj, kjer stvari skrivnostno izginjajo'. Poleg razvojnega gradivsko primerjalnega pogleda o pojavitvah specifične skupine frazemov v izbranih slovenskih slovarjih diplomsko delo prinaša soočenje stališč o zapisu izlastnoimenskih sestavin dveh avtorjev, Toporišiča (1977) in Vidovič Muhe (1981), s stanjem v pravilih *Slovenskega pravopisa* 1990. Toporišič (1977) je zagovarjal mnenje, ki je bilo v SP 1990 tudi uresničeno, da je treba frazeme iz mitologije, poimenovanja zakonov in teorij pisati z veliko začetnico. Ada Vidovič Muha (1981), ki je v razpravi utemeljila tip vrstnih izvojljnih pridevnikov, pa zagovarja zapis z malo začetnico, ker je s pretvorbami dokazovala, da gre za vrstni (generični) oz. kakovostni pridevniški pomen, npr. *ahilova peta* → *peta* (*od*) *Ahila* → *peta*, *značilna za Ahila*. Dilemo ohranja tudi prva izdaja SSKJ, saj se v nekaterih primerih odloči le za veliko začetnico (*to je njegova Ahilova peta*), v drugih pa

3 Erika Kržišnik (Kržišnik 2010: 83–94) take tvorjenke, nastale iz frazeološke skladišne podlage, imenuje idiomatske besede oz. idiomatske tvorjenke.

4 Samo z malo začetnico je tudi iztočnica *matilda* v drugi izdaji SSKJ (2014: 767).

5 Vsi zapisi so identični zapisu v *SSKJ (2000).

6 V SSKJ (1998) je bilo devetdeset osebnolastnoimenskih in devetintrideset zemljepisnolastnoimenskih iztočnic, vendar je bilo število frazemov večje, saj je lahko ena iztočnica vsebovala več frazemov, kot npr. iztočnici *Abraham*, *Adam* ipd.

v okviru podobne kategorije za malo (*bergmanov* elektr., v zvezi *bergmanova cev*) ali pa za veliko začetnico (*Braunov* elektr., v zvezi *Braunova elektronka*).⁷

2 Normativni terminološko-frazeološki vidik

2.1 Tovrstni problematiki se je v več člankih posvečala Nataša Jakop (2009, 2012a). Problematiko zapisa izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov*, *-ev*, *-in* je na izbranih primerih prikazovala tako v terminoloških kot frazeoloških zvezah oz. se posvetila normativnemu vidiku zapisovanja (iz)lastnoimenskih sestavin zgolj v frazemih (Jakop 2012b).

Avtorica ugotavlja, da je raba velike oz. male začetnice lahko problematična pri pridevnikih, ki so izpeljani iz osebne, stvarnega ali zemljepisnega lastnega imena in imajo priponsko obrazilo *-ov/-ev* oz. *-in*, npr. *Abrahamov* ← *Abraham*, *Blažev* ← *Blaž*, *Ariadnin* ← *Ariadna* (Jakop 2009: 73). Bistvena doprinosa te raziskave sta dva. Prvi: predstavljen je historiat tovrstne pravopisne problematike s perspektive slovenskih pravopisnih priročnikov od prvega, Levčevega pravopisa iz leta 1899 do SP 2001, ki ga lahko povzamemo v spodnji preglednici.

In drugi doprinos avtoričine raziskave (Jakop 2009: 82–83): z uporabo korpusa Nova beseda so bili preverjeni deleži zapisa z veliko oz. malo začetnico za nekatere frazeme oz. terminološke zveze (*Ahilova tetiva*) glede na pogostnost zapisa le z veliko začetnico (*Arhimedov zakon*, *Gaußova krivulja*, *Newtonov zakon*, *Pitagorov izrek*, *Ariadnina nit*, *Evin kostim/kostum*, *Hipokratova prisega*, *Kristusova leta*), pretežno z veliko začetnico (*Arhimedova točka*, *Sizifovo delo*, *Parkinsonova bolezen*, *Ojdipov kompleks*, *Abrahamova leta*, *Alzheimerjeva bolezen*, *Machovo število*, *Kolumbovo jajce*, *Zoisova zvončica*, *Avgijev hlev*, *Geigerjev števec*, *Adamov kostim/kostum*, *Amorjeva puščica*) in pogostejšim zapisom z malo začetnico (*arhimedova vijačnica*, *blagajev volčin*, *adamovo jabolko*).

Na to, da aktualna pravopisna pravila pri pisanju začetnice pri pridevnikih na *-ov*, *-ev*, *-in* niso konsistentna s slovarsko predstavitvijo v SP 2001 in da obstaja precejšen razkorak z rabo, kar potrjuje aktualno korpusno gradivo, pa je ista avtorica (Jakop 2012a) opozorila še enkrat in ugotovila, da kritike predloga, po katerem se izlastnoimenski pridevniki na *-ov*, *-ev*, *-in* pišejo z malo začetnico, kadar ne izražajo svojilnega pomena, kažejo v smer prednostnega normiranja z **veliko začetnico**. S tem bi sledili načelu kulturnega izročila in se pridružili tradiciji pisanja takih zvez tudi pri drugih slovanskih jezikih.

7 Zadnja primera sicer nista frazeološka, a ponazarjata zapisovalno različnost tudi znotraj terminoloških zvez z izlastnoimenskimi pridevnikom.

	Levčev pravopis 1899, Breznikov pravopis 1920, SP 1935, SP 1950	SP 1962	SP 1990	SP 2007
PRAVILA	Vsi iz lastnega imena izpeljani pridevniki na <i>-ov/-ev, -in</i> so se zapisovali z veliko začetnico.	<u>Novo pravilo</u> ; poleg velike začetnice se <u>dopušča</u> tudi pisanje svojilnih pridevnikov v rastlinskih in podobnih imenih z malo začetnico (npr. <i>marijini laski</i>).	<u>Priporočeno</u> pisanje z malo začetnico pri vrstnih pridevnikih na <i>-ov/-ev, -in</i> iz lastnih imen (<i>adamovo jabolko</i>), z veliko začetnico pa se pišejo svojilni pridevniki na <i>-ov/-ev, -in</i> iz besed, pisanih z veliko, oz. se ta dovoljuje v zvezah, ki zaznamujejo duhovno last, in frazemih (<i>Pitagorov izrek</i>).	<u>Novo jezikoslovno spoznanje</u> : iz osebnih lastnih imen tvorjeni pridevniki na <i>-ov/-ev, -in</i> niso samo svojilni, temveč tudi vrstni in <u>naj bi se</u> zapisovali z malo začetnico, kot alternativa se <u>dopušča</u> tudi pisanje z veliko začetnico: npr. <i>ahiloval/Ahilova peta</i> .
	Ponazarjalni zgledi ob pravilih so zajeli svojilne pridevnike, ki so <u>del prostih besednih zvez</u> , ne pa tudi stalnih besednih zvez in frazemov.	Normiranje izlastnoimenskega pridevnika na <i>-ov/-ev, -in</i> kadar je ta <u>del stalnih besednih zvez</u> – kadar poimenujejo duhovno lastnino, so normirani z veliko začetnico (npr. <i>Ampèrjev zakon</i>).		
SLOVARSKI DEL	Zapisovanje z veliko začetnico ne glede na to, ali je pridevnik del proste besedne zveze (<i>Ajshilove tragedije</i>) ali sestavina frazema (<i>Adamovo jabolko</i> ,na vratu vidni ščitasti hrustanci pri odraslem moškem').	<u>Priporočeno</u> pisanje z malo začetnico pri vrstnih pridevnikih na <i>-ov/-ev, -in</i> iz lastnih imen (<i>adamovo jabolko</i>), z veliko začetnico pa se pišejo svojilni pridevniki na <i>-ov/-ev, -in</i> iz besed, pisanih z veliko, oz. se ta dovoljuje v zvezah, ki zaznamujejo duhovno last (<i>Pitagorov izrek</i>).	Vsi prednostno zapisani z malo začetnico.	

Preglednica 1: Pravila zapisovanja izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev, -in* v slovenskih pravopisih od leta 1899 do 2007.⁸

8 Povzeto po Jakop (2009, 74–80).

2.2 Ista avtorica na izbranih primerih odgovarja tudi na vprašanje, kako je z normativnim vidikom apelativizacije v frazemih (Jakop 2012b). Izpostavlja, da v SP ni mogoče najti normativne opredelitve, kako pisati lastnoimenske sestavine v frazemih (Kržišnik 2003), kadar gre za:

- a) lastno ime (*iz Savla postati Pavel* ali morda *iz savla postati pavel*) ali
- b) občno ime iz lastnega (*dvigniti se kot feniks iz pepela* ali *dvigniti se kot Feniks iz pepela*) oz.
- c) homonimnost občnega in lastnega imena (*biti kot rusov/Rusov*, pri čemer je *rus* 'žuželka', *Rus* 'pripadnik naroda').

Bistveno opozorilo avtorice je, da lastno ime v frazemih sicer izgublja svojo identifikacijsko funkcijo, vendar začne pridobivati nove konotativne pomene ter tako postane motivator frazeološkega pomena in vzpostavlja frazeološki model. Zaradi obojega se pri večini tovrstnih frazemov tudi v slovanskih jezikih tradicionalno ohranja velika začetnica.

3 Korpusni vidik

3.1 Kot je bilo predstavljeno, se SP 2001 pri frazemih z (iz)lastnoimensko sestavino pogostje nagiba k pisanju z malo, kot alternativo pa dopušča tudi pisanje z veliko začetnico, npr. *ahilova* (§ 159) in *Ahilova* (§ 115) *peta*. Vendar nedosledno, saj za določene frazeme predpisuje zgolj malo, npr. v slovarskem delu (*srečati abrahama*), pri drugih podobnih iztočnicah, ki naj bi pišoče konkretno informirale o zapisu sestavin v frazemih z veliko ali malo začetnico, pa takih frazemov ni, saj imajo lastnoimenske iztočnice zgolj pomensko razlago, npr. pri *Elija* 'svetopisemski prerok', *Poncij* 'rimski cesarski namestnik v Judeji', *Savel* 'izraelski kralj; apostol Pavel pred spreobrnitvijo'. Enako pri navedbi enakozvočnih imen (prim. § 135), kjer se z malo pišejo »z imeni prebivalcev enakozvočna poimenovanja, kadar pomenijo le vrsto bitij ali predmetov«, najdemo zgled *delati se francoza*, v slovarskem delu pri iztočnici *francoz* pa le kvalifikatorsko pojasnilo »tudi živ.«, pomen pa za 'orodje', medtem ko lastnoimenske iztočnice *francoz* ni. Ustreznega frazema (*prekoračiti r/Rubikon*) ne najdemo niti v primerih, ko imamo v iztočnici zapis z malo (*rubikon* publ. 'meja, mejnik') oz. z veliko (*Rubikon* zem. i. zgod. 'mejna reka med Italijo in Cisalpinsko Galijo').

Tudi SSF se v uvodu ne opredeljuje do načel zapisovanja (iz)lastnoimenskih sestavin v frazemu glede na obstoječo normo. Se pa v nasprotju s SP 2001 večkrat odloča za veliko začetnico (npr. *srečati Abrahama*). Prav tako ponekod dopušča tudi malo začetnico (npr. *Teksas* (*teksas*)), jo določa kot edini možni zapis (npr. *blažev žegen*) ali jo priporoča (npr. *jokati kot mila jera* (*Jera*)).

V prispevku bomo primerjali zapis takih frazemov z veliko oz. malo začetnico v SSF⁹ s podatki v korpusu Gigafida ter primere tiploško razvrstili v štiri skupine, znotraj vsake pa bomo ločili samostalniške lastnoimenske sestavine in izlastnoimenske pridevniške sestavine na *-ov*, *-ev*, *-in*.

.....
9 Iz SSF je bila upoštevana večina frazemov z izlastnoimensko sestavino.

3.2 Korpus Gigafida je sicer nereferenčni, a milijardni korpus slovenskega jezika, v katero so vključena tudi besedila FidePLUS, iskanje pa je enostavnejše. V iskalno okence vpišemo želeno besedo ali niz besed in kot rezultat dobimo vse konkordance, v katerih se iskana beseda oz. niz besed pojavlja. Če želimo najti besedo v eni sami točno določeni obliki, jo v iskalno okence zapišemo v narekovajih. Poleg enostavnega iskanja pa Gigafida omogoča tudi napredno iskanje, ki ga uporabimo, kadar želimo dodatne pogoje za iskano besedo oz. niz besed. Določimo lahko dodatne lastnosti iskane besede (npr. besedno vrsto), prav tako besede, ki se pojavljajo v njeni okolici in njihovo oddaljenost od nje. Pogoje lahko med seboj tudi kombiniramo (Logar Berginc idr. 2012).

Za pridobivanje zelenih podatkov smo iskalne pogoje prilagajali posameznemu primeru, skladno s specifikom frazema in njegovim obnašanjem v sobesedilu. Frazeme z eno samo sestavino in frazeme, katerih sestavine zagotovo stojijo neposredno skupaj ne glede na sobesedilo, smo iskali z enostavnim iskanjem. Take idiomatske besede in frazemi so npr. *abrahamka*, *abrahamovec*, *Ariadnina nit*, *blažev žegen*, *Elijev ogenj*, *Indija Koromandija*. Večji delež frazemov smo iskali s pomočjo naprednega iskanja in jedrni besedi frazema določili še besedo v njeni okolici ter omejili njeno oddaljenost. S tem smo izločili določeno število neustreznih pojavitev za našo analizo. V nadaljevanju smo podatke izvozili v preglednico in jo uredili po abecednem redu. Tako smo izločili primere, kjer je (iz)lastnoimenska sestavina zapisana za končnim ločilom oz. je prva beseda v stavku in pisana z veliko začetnico, ter primere, ko je (iz)lastnoimenska sestavina frazema ali celo besedilo zapisano s samimi velikimi črkami. Prav tako so bili iz vzorca izločeni primeri, ki se nanašajo na korpusni šum, in morebitni primeri, kjer ni šlo za frazeološki pomen. Pri frazemih z visokim številom pojavitev (npr. *D/divji zahod* 2952 pojavitev, *raj na zemlji* 1475 pojavitev ipd.) je bilo iskanje zaradi večjega števila zadetkov omejeno na naključnih 200 pojavitev v korpusu, nato je sledila analiza na podlagi dobljenega vzorca. Velike oz. male začetnice (iz)lastnoimenskih sestavin frazemov smo pregledovali ročno, saj kategorije pod skupino osnovne oblike v korpusu Gigafida glede kategorizacije zapisa z veliko oz. malo začetnico niso zanesljive.

3.3 Frazemi iz SSF, ki nimajo pojavitev v korpusu Gigafida, so: *preseliti se k Abrahamu*, *glasen kot Čič*, *kričati kakor Čič*, *vpiti kot Čič*, *iti gor k Janezu*, *Janez že kliče*, *hoditi v Mižule Mažule*,¹⁰ *držati se kot/kakor Pust/Kurent v pratiki*, *Pust je pobodel koga*, *nositi vodo v Savo*.

Tudi nekateri frazemi z izlastnoimensko pridevniško sestavino na *-ov*, *-ev* in *-in* nimajo korpusne potrditve: *Abrahamova hči*, *Adamova deca*, *Adamova žena*, *Cahejeva nedelja*, *Krampova Katra*, *Krampov Matija*, *nedolžen kot Lahov koš*, *neveden kakor Lahov koš*, *reven kakor Lahov koš*, *Gajzerjeva Lenčka* in *Megerine solze*.

.....
 10 Korpus potrjuje le frazem *iti v mižule*.

3.4 Frazemi iz SSF, ki imajo (iz)lastnoimensko sestavino zapisano samo z veliko začetnico.

3.4.1 Stoodstotni¹¹ korpusno potrjen delež zapisa s predvideno veliko začetnico imajo naslednji frazemi in njihove različice:

- ▷ *nositi sove v Atene* (*To je vendar, kakor če bi nosili sove v Atene, kakor se je glasila grška primera [...]*);
- ▷ *videti Benetke* (*[...] če ne bo kmalu nove vlade, bomo verjetno še prevečkrat videli Benetke.*);
- ▷ *stric iz Amerike* (*[...] če bi se našel kakšen stric iz Amerike in jim prinesel vrečo zelencev.*);
- ▷ *iti kot Elija* (*Obwaller je v sobotni vročini znova šel v klanec kot Elija [...]*);
- ▷ *po vrsti, kot so hiše v Trsti* (*Gremo kar po vrsti, tako kot so hiše v Trsti.*);
- ▷ *zvonovi gredo v Rim* (*Zvonovi gredo v Rim*), *iti v Canosso* (*Če bi predsednik vlade šel v Canosso, bi imeli neke vrste anahronistično parodijo; Vrnitev v opozicijo je mogoča samo kot pot v Canosso.*), *iti v Kanoso* (*Naši diplomaciji ni treba iti v Kanoso ali romati v Lurd.*);
- ▷ *spremeniti koga iz Savla v Pavla*¹² (*[...] je bila pot do Damaska nenavadno polna romarjev, ki so se spreminjali iz Savla v Pavla.*);
- ▷ *sprememba iz Savla v Pavla* (*Kaj se v resnici skriva za to njegovo nenadno spremembo iz Savla v Pavla.*);
- ▷ *spreobrniti koga iz Savla v Pavla* (*Najprej zaradi globokega, prožnega baritona, še bolj pa zaradi nazornosti, s katero je prikazal Konradovo spreobrnitev iz Savla v Pavla.*);
- ▷ *iz Savla postati Pavel* (*»Znamka je iz Savla postala Pavel,« komentira Doris.*);
- ▷ *od Poncija do Pilata* (*Njegova mama medtem vztrajno leta od Poncija do Pilata [...]*);
- ▷ *oprati si roke kot Pilat* (*Pravosodni minister si je tako kot Poncij Pilat opral roke in na sojenju ni bil prisoten [...]*);
- ▷ *umiti si roke kot Pilat* (*In zdravniki si kot Pilat umijejo roke, da oni sploh niso imeli nič pri tem.*);
- ▷ *med Scilo in Karibdo* (*[...] je to pomenilo, da je bilo treba štiri leta med Scilo in Karibdo sklepati kompromise.*);
- ▷ *med Scilo in Karibdo* (*Dela ni spremenil v desničarski časopis, ampak kar lepo krmari med Scilo in Karibdo; Obvladovanje in usmerjanje dogajanja v slovenskem kmetijstvu pogosto spominjata na krmarjenje med Scilo in Karibdo; [...] da je en redkih, ki za zdaj spretno pluje med Scilo in Karibdo v neusmiljenem svetu komercialnih televizij [...]; Grška vlada tako s težavo vozi med Scilo in Karibdo [...]; Vlada se je zaradi tega znašla med Scilo in Karibdo.*)

11 Stoodstotni delež v nekaterih primerih frazemov predstavlja tudi manj kot pet pojavitev v korpusu Gigafida. Taki frazemi so *nositi sove v Atene*, *iti v Kanoso*, *spremeniti koga iz Savla v Pavla*, *sprememba iz Savla v Pavla*, *spreobrniti koga iz Savla v Pavla*, *iz Savla postati Pavel*, *oprati si roke kot Pilat*, *letati od Poncija do Pilata*, *voziti med Scilo in Karibdo*. Tak vzorec frazemov ni natančen pokazatelj rabe zapisa (iz)lastnoimenske sestavine z veliko oz. malo začetnico.

12 Nekateri frazemi se pojavljajo v več variantah, ki so dodane kot ponazoritev relativne stalnosti nekaterih frazemov (Gantar 2007).

3.4.2 Frazemi iz SSF z izlastnoimensko pridevniško sestavino na *-ov*, *-ev* in *-in*, ki imajo **pojavitve v korpusu** in v njem tudi vselej potrjen zapis z veliko začetnico, so:

- ▷ *Abrahamov otrok* (»Molim, da bi prevladale vrednote, ki so skupne vsem Abrahamovim otrokom,« je dejala za Newsweek.),
- ▷ *Abrahamov rod* ([...] tako je tudi propadla kultura Abrahamovega rodu pri nas in skorajda po vsej Evropi [...]),
- ▷ *Abrahamov sin* (Slovenija pa kot obljubljeni deželci za Abrahamove sinove.),
- ▷ *Adamov sin* ([...] deset moških in 18 ženskih naslednikov človeštva, tako rekoč Adamovih sinov in Evinih hčerk.),
- ▷ *Evina hči* (Jim Morgan, zvezni agent, ki živi kot kak paša, si dovoli, da ga kakor dojenčka neguje in varuje neka brhka Evina hči; [...] so ostajale v tem diskurzu, pojmovale so se kot Evine hčere¹³ [...]),
- ▷ *Elijev ogenj* ([...] ki je maja 1998 pisatelja v osrednjem časopisu počastila s stavkom, da »se v Ljubljani prikaže kot Elijev ogenj, ki v prestolnico prinese neverjetno srečo«.)

3.5 Možnost dvojničnega zapisa uvaja tudi SSF. **Prednostni zapis z malo začetnico** je v SSF predviden pri naslednjih iztočnicah:

- ▷ *jera* (Jera),
- ▷ *krež* (Krež),
- ▷ *mohikanec* (Mohikanec),
- ▷ *pavliha* (Pavliha),
- ▷ *urh* (Urh),
- ▷ *zemlja* (Zemlja);

pri iztočnicah npr.

- ▷ *Teksas* (teksas),
- ▷ *Metuzalem* (metuzalem),
- ▷ *Rubikon* (rubikon) pa z veliko.

3.5.1 Korpusne pojavitve kažejo, da je pri **jeri** v 91 %¹⁴ besed pisanih z malo (*Ne morem kot neka mila jera vreščati, da se nismo za to borili [...]*) in le v 9 % z veliko ([...] *nekateri dame, ki niso ravno mile Jere, pa so si diskretno popravile nogavice [...]*).

Frazem *bogat kot krež* je v korpusu sicer redek, a pogostejši je zapis z veliko (57 %: *Dva meseca sva se počutila kot Kreza.*) kot z malo (43 %: *Lady Amesova je bogata kot krež.*).

Poslednji/zadnji mohikanec je v korpusu v nasprotju s SSF v večjem deležu pisan z veliko (90 %: [...] *samo trije poslednji Mohikanci vztrajajo, nad njihovimi prodajalnami so izveski s priimki*) kot z malo (10 %: *V večna lovišča je odšel še eden od poslednjih mohikancev slovenskega filma.*)

13 Prva izdaja SSKJ pri iztočnici *Eva* poleg *Evina hči* 'navadna ženska z vsemi slabostmi' navaja tudi množinsko obliko *Evine hčere* 'ženske'.

14 Odstotki so zaokroženi na celo število.

Pri sestavini **pavliha**, upošteva je pojavitve v vseh frazemih, prevladuje mala začetnica: *biti pavliha* (62 %: *Če mi kdo reče, da sem pavliha, to štejem za poklon*), *biti Pavliha* (37 %: *Mnogokrat je to tudi veseloigra, v kateri je glavni nastopajoči samo za ped oddaljen, pa bi bil Pavliha.*), *igrati Pavliho* (34 %: *v Mestnem lutkovnem gledališču igra Pavliho, uspešno pa se ukvarja tudi z atletiko.*), *igrati pavliho* (66 %: *Če pa bi samo igral pavliho, me nihče ne bi jemal resno.*), *imeti za Pavliho* (50 %: *Ne dovolim pa, da me imate za Pavliho.*), *imeti za pavliho* (50 %: [...], *da bi vas evropski politiki zaradi igranja na orglice imeli za pavliho in vas zato ne bi jemali dovolj resno.*)

Pri **urhu** je pogostejši zapis z veliko, in to v 80 % (*Urhovke so celo dobile svoje ime po tem, da so v prenešenem pomenu besede klicali Urha, če so bruhal ali so imeli težave s prebavo.*), v 20 % z malo (*Urha klicati bruhati, ker je preveč pil, je kmalu klical urha (urh brezrepa dvoživka).*)

Frazema *raj na zemlji/Zemlji* in *star kot zemlja/Zemlja* imata v SSF prednostno navedeno malo začetnico, vendar dovoljeno tudi veliko začetnico. Slednja se pojavlja v manjšem številu, in sicer pri frazemu *raj na zemlji/Zemlji* v 20 % (*Za ljubitelje narave in rekreacije je ta košček Slovenije raj na Zemlji.*), proti večjemu deležu pojavitve z malo začetnico v 80 % ([...] *bralcem daje vtis, da je naša prestolnica raj na zemlji [...]*). Frazem *star kot zemlja/Zemlja* se z malo začetnico v korpusu pojavlja v 77 % (*Nasvet je star kot zemlja, vendar drži kot pribit.*), z veliko začetnico pa v 23 % (*Bil je majhen, zguban, star kot Zemlja.*).

Prednostni zapis sestavine **Teksas** z veliko je potrjen v eni sami pojavitvi (100 %) frazema (*»A res? Meni se zdi vse skupaj en sam Teksas!«*).

Tudi pri frazemu *star kot Metuzalem* je večinski delež zapisov z veliko začetnico, in sicer 90 % (*Sicer živi normalno, pa je stara kot Metuzalem in ima temu primerno starostne muhe [...]*), ter le 10 % zapisov z malo začetnico ([...] *presenetljivo močan je za nekoga, ki je star kot metuzalem.*).

V 61 % prevladuje tudi velika začetnica pri frazemu *prestopiti Rubikon* ([...] *saj je država prestopila Rubikon zadolževanja na tujem.*) in v 39 % z malo (*V tekmovalnem programu pa še vedno čakamo na film, ki bo prestopil rubikon.*).

3.5.2 V večini frazemov z izlastnoimensko pridevniško sestavino na *-ov*, *-ev* in *-in* SSF predvideva zapis z veliko začetnico, kot je razvidno tudi v naslednjih primerih dvojničnega zapisa frazema.

Frazem **Sizifovo (sizifovo) delo** je tudi v korpusu pogosteje potrjen z veliko začetnico s 77 % (*Na koncu je najti najboljšega med toliko programi vedno Sizifovo delo.*), delež zapisov z malo začetnico pa je le 23 % ([...] *zato je borba proti temu tako težka in malone sizifovo delo [...]*).

Enako pri **Damoklejev (damoklejev) meč**, saj je dobrih 90 % zapisov z veliko ([...] *da še vedno kot Damoklejev meč visi nad teboj strah pred ponovitvijo bolezni.*) in slabih 10 % z malo ([...] *kot so zapisali v sporočilu za javnost, visi damoklejev meč dolga do države [...]*).

Pri frazemu **ahilova (Ahilova) peta** SSF daje zapis z malo začetnico, korpus pa vendarle daje prednost rabi z veliko začetnico v 60 % ([...] *je pa nagnjenost k šumu vendarle Ahilova peta Panasonicovih aparatov [...]*) in le v 40 % z malo (*Skrijte svojo ahilovo peto pred nasprotniki.*).

3.6 V tej skupini predstavljamo frazeme, katerih zapis (iz)lastnoimenskih sestavin je v SSF **predviden le z veliko začetnico**,¹⁵ a v korpusu lahko nastopa **tudi zapis z malo**.

3.6.1 Podatki za frazeme, pri katerih v korpusu niha zapis med veliko in malo začetnico v prid velike.

Z izjemo frazema **videti Abrahama**, kjer sta zapis z veliko ali malo v korpusu izenačena s 50 % (*Še petdeset let nimaš in si videl Abrahama? Abrahamovanja organizirajo petdesetletniki, torej slavljenci, in [...]*) oz. ([...] *Rogerja Murtaugha, ki je nedavno videl abrahama in ki ga čez nekaj let čaka upokojitev.*), pri navedenih frazemih prevladuje zapis z veliko.

Pri **odkriti Ameriko** je le okrog 1 % primerov z malo ([...] *joj, ti si pa odkril ameriko, ne.*) in 99 % z veliko začetnico ([...] *predstavljena reforma kmetijske politike ne pomeni nobenega odkrivanja že zdavnaj odkrite Amerike*), pri *mirna Bosna* z veliko 79 % (*Ladja je tam še iz davnih časov in mirna Bosna!*), 21 % z malo ([...] *če pride kontrolor mu pokažeš dokument s sliko in mirna bosna.*).

Tudi **Indija Koromandija** se zgolj v 5 % pojavlja zapisana z malo začetnico (*Pa saj zdravstveno osebjje ni indija koromandija, kjer je vse zastoj in [...]*), sicer pa z veliko, in to v 95 % (*Opozoril je na določen realizem: »Evropska unija ni Indija Koromandija, torej območje, kjer se cedita med in mleko [...]*).

Frazem **Divji zahod**¹⁶ ima prav tako večji delež (64 %) zapisa z veliko (*Področje je bilo povsem neurejeno, časi in razmer Divjega zahoda so vladali tudi v Sloveniji.*) in manjšega (36 %) z malo začetnico (*Država, ki si obeta Evropo, ne sme imeti divjega zahoda pri delovnem času [...]*).

Gospod je koga poklical se v Gigafidi v 71 % pojavlja z veliko (*V 57. letu starosti je mnogo prežgodaj in nepričakovano Gospod poklical k sebi [...]*) in v 29 % z malo začetnico ([...] *se je začudil župnik. »Ali ga je gospod poklical k sebi?«*). Podobno je pri frazemu *Gospodar življenja je poklical koga k sebi*, saj je v 73 % zapisan z veliko (*V 96. letu starosti jo je Gospodar življenja poklical k sebi [...]*) in v 27 % z malo začetnico (*Klicu gospodarja življenja se je v 93. letu odzvala*).

Zaspali v Gospodu je v korpusu zapisan prevladujoče z veliko s 94 % (*V 74. letu je zaspal v Gospodu [...]*), zapisov z malo začetnico pa je le 6 % ([...] *praznik vseh mučencev in pravičnikov, ki so zaspali v gospodu, na 1. november.*).

Zelo podobno je razmerje pri frazemu **kaditi kot Turek**, kjer se delež zapisov z veliko začetnico pojavlja v 93 % ([...] *vsak vikend vijuga na Pohorju, pije veliko pivo in kadi kot Turek.*), delež

¹⁵ Tu opuščamo pregled nasprotne skupine, tj. tistih frazemov, za katere SSF predvideva samo zapis z malo začetnico, kot npr.: *imeti koga za pepčka, biti kot na luni, gospodov dan* ipd.

¹⁶ Pri frazemih *D/divji zahod* (2.952 pojavitev), *izbrisati kaj z obličja zemlje* (439 pojavitev), *raj na zemlji* (1475 pojavitev) in podobnih primerih z visokim številom pojavitev je bilo iskanje zaradi večjega števila zadetkov omejeno na naključnih 200 pojavitev v korpusu, izmed teh je bil izločen še korpusni šum, primeri s samimi velikimi črkami in morebitni primeri, kjer ni šlo za frazeološki pomen. Na podlagi takega vzorca je bila nato narejena statistična analiza zapisov z veliko/malo začetnico.

primerov, zapisanih z malo začetnico, pa je 7 % ([...] *pije vedra kave, kadi kot turek in poslušaj govorne oddaje na radiu.*).

Pri frazemu **Tantalove muke** je zapis z veliko začetnico uresničen v Gigafidi v 74 % (*Jojmene, opisovanje in ocenjevanje takih iger je Tantalova muka!*), z malo pa je pisanih 26 % ([...] *zamenjati režim v dokaj veliki državi in jo po tantalovih mukah spraviti iz inkubatorja v bolj ali manj neodvisno življenje [...]*).

Frazem **iti/hoditi od Poncija do Pilata** se skoraj vedno zapisuje z veliko, saj je tako zapisanih 97 % primerov (*Terezija je zaman hodila od Poncija do Pilata, da bi dosegla skrajšanje delovnega časa.*) in le 3 % z malo začetnico ([...] *se vam bo vseeno redno dogajalo, da boste hodili od poncija do pilata in nosili okoli svoje lastne podatke [...]*). Podobno sliko dobimo tudi pri različici *pošiljati koga od Poncija do Pilata* (93 %: *Ne vedno, a vendarle čedalje pogosteje pacienta pošiljajo od Poncija do Pilata [...]*) proti (7 %: *Pošiljali so nas od poncija do pilata, odgovorov pa od nikoder.*)

S sestavino **Poncij Pilat** lahko nastopa tudi frazem, ki je v SSF zapisan kot *oprati si roke kot Pilat*. V 90 % je zapisan z veliko (*Pravosodni minister si je tako kot Poncij Pilat opral roke in na sojenju ni bil prisoten*), v 10 % z malo ([...] *da ti opere ime in si opere roke kot poncija¹⁷ pilat*). Še podatki z glagolom *umiti si* (93 % z veliko: *In zdravniki si kot Pilat umijejo roke, da oni sploh niso imeli nič pri tem.*) in (7 % z malo začetnico: [...]) *po mesarskem klanju si bodo umili roke tako kot poncij pilat.*)

Delež zapisov lastnoimenske sestavine z veliko začetnico v frazemu **potrebovati kaj kot Sahara vode**¹⁸ je v korpusu 91 % (*Pomembno dejstvo je to, da Trebnje potrebuje vrtec, kot Sahara vode.*) in 9 % z malo začetnico (*Slovenci smo potrebni humorja kot sahara vode.*).

Kolumbovo jajce ima 80 % pojavitev z veliko (*V omenjenem poslovnem načrtu verjetno ni bilo kakšnega genialnega Kolumbovega jajca, kako uspešno konkurirati [...]*) in 20 % z malo začetnico (*Problem je podoben kolumbovemu jajcu, samo po čudežu lahko [...]*).

Zelo prepričljiv je delež zapisov z veliko začetnico tudi pri frazemu **kot da je kdo padel z Marsa**, potrjen s 94 % (*Toda problem je v tem, da nismo padli z Marsa.*) in le v 6 % z malo (*Gospodična govori kot da je padla z marsa.*).

3.6.2 V drugi skupini so frazemi, kjer **korpusne potrditve kažejo** večji delež zapisa lastnoimenske sestavine z **malo začetnico**.

Pri frazemu (**pri**)**bližati se Abrahamu**: z veliko 42 % ([...] *Jože, tudi sam že blizu Abrahama in z dvema zavoženima zakonoma za seboj.*), z malo začetnico 58 % (*Sem blizu abrahama in ob večnem iskanju primerne partnerice sem že skoraj obupal [...]*).

17 Zapis je identičen korpusnemu primeru.

18 Prim. Stramljič in Kovač (2013: 604–611).

Pri frazemu *srečevati Abrahama* je v korpusu Gigafida delež zapisov z veliko začetnico 40 % (*Po nekem čudnem naključju ljudje prav maja in junija srečujejo Abrahama.*), delež zapisov z malo začetnico pa 60 % (*Primorski fantje srečujejo abrahama.*).

Zanimiv je tudi frazem *hoditi v Mižule*, le 17 % je pojavitev z veliko ([...] *prepričala, da so moji vsi lepo pokriti in v Mižulah.*) in 83 % z malo začetnico ([...] *sta bili ovčici kot bi mignil pripravljene za pot v mižule, čeprav ponavadi večerna rutina traja precej dolgo [...]*). V SSF predvidena različica (kot je opozorjeno v točki 3.1.1) *hoditi v Mižule Mažule* se ne pojavlja.

Frazem *o svetem Nikoli* je v SSF zapisan z veliko. Razmerje med obema zapisoma v korpusu pa kaže prevladujočo malo začetnico s 65 % ([...] *nezaupljivi in že pravijo, da bo njegov časopis izšel ob svetem nikoli [...]*), nasproti deležu velikih začetnic, ki se zmanjša na 35 % (*Upajmo, da se to ne bo zgodilo šele ob svetem Nikoli.*).

Frazem *iti v Pančevo* se pojavlja zgolj z enim primerom, ki pa je zapisan v nasprotju s SSF z malo začetnico (*Bom vidla, če ne bom šla glih u pančevo.*).

V korpusu Gigafida je v nasprotju s pričakovanim večji delež zapisov z malo začetnico tudi pri frazemu *okrogel kot Zemlja*, in sicer 80 % (*Njen trup je okrogel kot zemlja*), ter v 20 % z veliko začetnico ([...] *spoznanje, da je nekdo »okrogel kot Zemlja« [...]*).

3.6.3 Pri izlastnoimenskih pridevniških sestavinah je za navedene primere SSF predvidel zgolj **zapis z veliko začetnico**. Korpusne potrditve pa kažejo tudi možna odstopanja v smer male začetnice:

- ▷ *Avgijev hlev* (92 %: *Le kdo bo počistil ta Avgijev hlev?*), *avgijev hlev* (8 %: ([...] *držo lahko dokaže le, če bo poskusil počistiti cestarski avgijev hlev*);
- ▷ *Noetova barka* (98 %: [...] *kjer bodo poskušali na Noetovo barko raznih privatizacij in »prihvatizacij« vkrcati še tisto [...]*), *noetova barka* (2 %: [...] *nikomur želeti nič slabega, vsi smo na isti noetovi barki.*);
- ▷ *biti v Kristusovih letih* (92 %: [...] *pravi Igor Černuta, ki je v Kristusovih letih*), *biti v kristusovih letih* (8 %: *Pet sezon je čakal in v kristusovih letih tudi dočakal.*);
- ▷ *Pandorina skrinjica* (86 %: *Z neodvisnostjo pokrajine in njenim priznanjem bi se odprla Pandorina skrinjica.*), *pandorina skrinjica* (14 %: [...] *da Bruselj s tem odpira pandorino skrinjico težav.*);
- ▷ *Pirova zmaga* (47 %: *Ta Pirova zmaga bi v Sloveniji povzročala veliko težav.*), *pirova zmaga* (53 %: *To je dejansko pirova zmaga univerz [...]*);
- ▷ *Potemkinove vasi*¹⁹ (88 %: [...] *toda vsakdo ve, da je to le Potemkinova vas populističnega diktatorja*), *potemkinove vasi* (12 %: *Prestolnica Astana je potemkinova vas predsednika Nazarbajeva [...]*).

19 Potrjena je tudi različica *P/potjomkinova vas* s petimi pojavitvami, od tega eno z malo začetnico ([...] *ki ne uvidijo, da živimo v potjomkinovih vaseh. – Primorska univerza ne bi bila nikakršna Potjomkinova vas.*).

- ▷ Frazem *Eridino jabolko* se v korpusu Gigafida pojavlja v zgolj enem primeru, v katerem pa je sestavina zapisana z malo začetnico (*Besede: eridino jabolko, eristika*).
- ▷ Frazem *Elijev ogenj*, pri katerem je normirana velika začetnica, se v korpusu Gigafida tako zapisan pojavlja v 97 % ([...] *s stavkom, da »se v Ljubljani prikaže kot Elijev ogenj, ki v prestolnico prinese neverjetno srečo«*.) in le 3 % primerov je zapisanih z malo začetnico ([...] *nagovor starca pred odhodom iz Lizbone, opis elijevega ognja in morske trombe* [...]).

Sklep

Začetnica pri lastno- in izlastnoimenskih sestavinah v frazemih kaže precejšnjo stopnjo pravopisne variabilnosti, ki jo je spodbudil tudi SP 2001. Zato je bila ta naloga za *Slovar slovenskih frazemov*, ki trenutno velja za edini slovenski specializirani frazeološki vir, nelahek izziv.

Pregledan precejšnji delež tovrstnih frazemov iz slovarja in s tem tudi njegovih predlogov glede zapisovanja z veliko in malo začetnico v primerjavi z rabo, kot jo predstavlja korpus Gigafida, potrjuje, da se zapisovanje takih enot v večjem deležu približuje zapisovanju z veliko začetnico. Tak zaključek omogočajo rezultati opravljene analize: (a) visoko število frazemov, ki v korpusno potrjeni rabi sledi v SSF predvideni veliki začetnici; (b) pri dvojničnih možnostih v SSF je v korpusu višji odstotek zapisov z veliko začetnico; (c) delež zapisov z malo začetnico je v korpusu pri tistih frazemih, v katerih SSF predvideva veliko začetnico, opazno manjši.

Čeprav je treba zaradi narave samega korpusa Gigafida do določene stopnje relativizirati korpusne podatke in ob tem opozoriti, da analiza ni upoštevala merila različnih vrst besedil, lahko vendarle zaključimo, da je *Slovar slovenskih frazemov* (2011) pri pravopisnem usmerjanju te specifične skupine frazemov uspešnejši in v manjšem razkoraku z rabo kot *Slovenski pravopis* 2001.

Literatura in viri

- DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Lingua Slovenica).
- FOŠNARIČ, Nataša, 1999: *Frazemi z lastnoimensko sestavino in njihova pravopisna podoba*. Diplomsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- GANTAR, Polona, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini – korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Gigafida = <www.gigafida.net>
- GORJANC, Vojko, 2005a: *Študije o korpusnem jezikoslovju*. Ljubljana: Založba Krtina.
- , 2005b: *Uvod v korpusno jezikoslovje*. Domžale: Izolit.
- GORJANC, Vojko, FIŠER, Darja, 2010: *Korpusna analiza*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- JAKOP, Nataša, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- , 2009: Osvetlitev rabe velike oz. male začetnice pri izlastnoimenskih pridevnikih s priponskimi obrazili *-ov/-ev, -in* v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 15/1–2. 73–84.
- , 2012: Normativni vidik apelativizacije v frazeologiji – anomalija ali jezikovna igra? Učenyne zapiski Tavričeskogo nacional'nogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo, Serija Filologija, Social'nye komunikacii. 50–56. <http://sn-philolocom.crimea.edu/arhiv/2012/uch_25_64_2/004_jako.pdf>

- , 2013: Frazzeološki neologizmi v slovenščini. *Frazzeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: Založba ZRC. 157–166.
- KEBER, Janez, 1986: Besedje in izrazi iz imena Marija. *Mohorjev koledar 1987*. Celje. 106–109.
- , 1993: Izimenska leksika in frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Rječnik i društvo: zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11–13. X. 1989. u Zagrebu*. Zagreb. 183–188.
- , 1994: Nekateri semantični vidiki in motivi prehoda osebnih imen v občna imena v slovenščini. *Traditiones* 23. 27–32.
- , 1988: *Leksikon imen. Izvor imen na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba.
- , 1996: *Leksikon imen. Izvor imen na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba.
- , 2001: *Leksikon imen. Izvor imen na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba.
- , 2008: *Leksikon imen. Onomastični kompendij*. Celje: Mohorjeva družba.
- , 2007: Pavle je Pavel, a ni bil Savel, tudi ni Peter in Pavel ne Peter ali Pavel ne pavliha. *Merkurjev zbornik. Jezikoslovni zapiski* 13/1–2. 203–215.
- , 2000: Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega slovarja. *Jezikoslovni zapiski* 6. 81–116.
- , 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.).
- , 1993: Srečati, poljubiti Matildo ali matildo? *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 33/3–4. 95–97.
- KRALJ, Nataša, 1999: *Frazemi z lastnoimensko sestavino in njihova pravopisna podoba*. Diplomsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- KRŽIŠNIK, Erika, 1996: Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44/ 2. 133–154.
- , 2003: Frazzeologija v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 221–237.
- , 2010: Idiomatska beseda ali frazeološka enota. *Slavistična revija* 58/1. 83–94.
- LOGAR BERGINC, Nataša, GRČAR, Miha, BRAKUS, Marko, ERJAVEC, Tomaž, ARHAR HOLDT, Špela, KREK, Simon, 2012: *Korpusi slovenskega jezika Gigafida, KRES, ccGigafida in ccKRES: gradnja, vsebina, uporaba*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Fakulteta za družbene vede.
- SSKJ 2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. SSKJ in deloma prenovljena izdaja. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- *SSKJ 2000 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Elektronska izdaja. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- SPIP 1990 = *Slovenski pravopis 1 – Pravila*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, 1999: *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- STRAMLJIČ BREZNIK, Irena, KOVAČ, Mija, 2013: Kaj Slovenci potrebujemo kot Sahara vodo. Zoltan Andraš, Oleg Fedosov in Szabolcs Janurik (ur.): »Voda« v slavjanskoj frazeologiji i paremiologiji = A víz a szláv frazeológiában és paremiológiában = Water in Slavonic phraseology and paremiology: kollektivnaja monografija (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához). Budimpešta: Tinta Könyvkiadó. 604–611.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1974: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* 19/8. 273–279.
- , 1977: Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa. *Slavistična revija* 25/1. 69–106.
- VIDOVIČ, MUHA, Ada, 1981: Pomenske skupine neakovostnih izpeljanih pridevnikov. *Slavistična revija* 29/1. 19–42.

POLSTAVČNA VEJICA

Nataša Logar

Uvod

Polstavek kot besedna zveza, nastala z zamenjavo osebne glagolske oblike z neosebno, povzroča pri zapisovanju vejic nemalo težav. Nejasnost se začne že pri opredelitvi polstavka, ki ga bodisi v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000) bodisi v *Slovenskem pravopisu* iz leta 2001 (v nadaljevanju SP 2001) določajo opredelitve kot:

Deležja, deležnike, nedoločnik, namenilnik in pridevnik *občutimo* kot polstavke načeloma le tedaj, kadar imajo ob sebi kako dopolnilo ali določilo (Toporišič 2000: 633; poud. N. L.).

Kadar je deležje golo, brez dopolnila, ob njem vejico pišemo, če ga *razumemo* kot polstavek, drugače pa ne (SP 2001: § 334; poud. N. L.).

»Občutenje« in »osebno razumevanje« polstavka gotovo nista merili, ki bi vodili v enotno rabo, uporabnik enega ali drugega priročnika pa si tudi z zgledi, kakršen je npr. *Slovenec mile ne ljubi matere, vanj upajoče*, ne more zares pomagati.

V prvem delu prispevka bomo v navezavi na Toporišičevo slovnico najprej kritično ocenili trenutno veljavno pravopisno pravilo o pisanju polstavčne vejice (SP 2001) in nato na tej podlagi opredelili polstavek, v drugem delu pa bomo pregledali sodobno rabo polstavčne vejice ter pokazali, iz česa bi bilo treba izhajati pri pripravi novega pravopisnega pravila v zvezi z njo.

1 Kaj je sploh polstavek

Po Toporišiču (2000: 632) je polstavek »tak del povedi (ali poved), ki mu je jedro neosebna glagolska oblika ali kak pridevnik ali samostalnik iz povedka. Razvezujemo jih navadno v odvisnike«. Tej opredelitvi nato v slovnici sledijo zgledi za deležijske, deležniške, nedoločniške, namenilniške, pridevniške in samostalniške polstavke ter premislek o »občutenosti polstavčnosti« (632–633).

Pravopisno pravilo o pisanju vejice pri polstavku je v tem, kaj je jedro polstavka, pa tudi po zgledih močno naslonjeno na pravkar omenjeno slovnično obravnavo polstavka, prim. prvi del pravila:

Vejica / Med polstavkom in drugim delom povedi

/Vejico pišemo/

Kadar je jedro polstavka deležje, deležnik, pridevnik, samostalnik:

Želeč jim lahko noč, so se poslovili. Prijazno meketaje vrh skale, sta kozi vabili ovce k sebi. – Slednjič ga je zavrnil, rekoč: "Kaj pa to tebi mar!" – Ne misleč na posledice, je vse povedal. – Hodil je po sobi, pogledujoč na vse strani. Pri teti sem prebil vsake počitnice, začeni od druge šole. – Slovenec mile ne ljubi matere, vanj upajoče. – Od doma se mi zdiš poslanka, nesoča mnog mi ljub pozdrav. – (Dokler ptič na drevju leta,) ga jed, v tičnici nastavljena, prijazno k sebi vabi. – Iz moje mladosti, vse polne ponižanja, se svetijo tiho tvoje oči. – Fant pa se je, velik navihanec, pri tem samo muzal. (SP 2001: § 333)

Uporabniku pravopisa je naloženo, da iz nabora zgledov sam razpozna, katero jedro polstavka ponazarja vsak zgled, zato bomo ta pristop uporabili tudi tu. Začeli bomo pri zadnjem.

1.1 Polstavki s samostalniškim jedrom

Po pravopisu sodeč, ima stavek *Fant pa se je, velik navihanec, pri tem samo muzal* v besedni zvezi *velik navihanec* polstavek s samostalniškim jedrom. Pred nadaljnjo obravnavo takih polstavkov je smiselno temu zgledu pridružiti še dva iz slovnice in enega iz *Enciklopedije slovenskega jezika* (Toporišič 1992: 191):

Ivan je, glavo pokonci, zrl nasprotniku v oči.

Sosedov sin, fant od fare, je pa res vzor mladeniča.

Živa resnica, bil sem tam.

Z dokajšnjo gotovostjo je mogoče najprej reči, da bi splošni uporabniki pri vseh navedenih zgledih vejice postavili pravilno, vendar ne zato, ker bi v njih prepoznali ali občutili polstavke, temveč zato, ker so samostalniške zveze v povedi vstavljene na mesta, kjer prekinjajo običajni besedni red. V resnici v teh treh povedih ne gre za polstavke, saj ne zadoščajo osnovnemu pravilu, tj. nastanku iz povedka stavka, vsaj če jim te pretvorbe ne vsiljujemo na silo. Vejice so v navedenih zgledih bodisi zaradi soledja (*Živa resnica, bil sem tam*), bodisi zaradi pristavka (*Sosedov sin, fant od fare, je pa res vzor mladeniča*; več o pristavku gl. v Logar Berginc 2009: 35–36; Lengar Verovnik 2012: 46–48; Lengar Verovnik 2013), bodisi zaradi vrivka (*Fant pa se je, velik navihanec, pri tem samo muzal*; *Ivan je, glavo pokonci, zrl nasprotniku v oči*; več o vrivku, vrinjenem stavku in medstavi gl. v Korošec 1998: 280–299; Logar Berginc 2009: 38–39).

1.2 Polstavki s pridevniškim in deležniškim jedrom

Sem sodijo pravopisni zgledi (gl. zgoraj) od predzadnjega *Iz moje mladosti* [...] do *Slovenec mile ne ljubi* [...]. Pravopisno pravilo (pa tudi slovnica) sicer loči med (a) polstavki s pridevniškim jedrom in (b) polstavki z deležniškim jedrom. Ker pa so zgledi nanizani skupaj, uporabnik ne ve, kateri ponazarjajo katerega, in četudi si bo vzel čas ter se trudil, da bi razbral razliko, bo na koncu nujno razočaran (sam nad sabo). Kakšna pa je razlika med zgledom [...] *pesmi, tebi v čast zložene, iz krajev niso* [...] in zgledom *Iz moje samotne, grenke mladosti, vse polne*

ponižanja, polne bridkosti, se svetijo tiho tvoje oči? Toporišič (2000: 632, 633) prvi zgled uvršča k deležniškemu polstavku, drugega pa k pridevniškemu. V resnici pa: če pustimo ob strani opisni deležnik na *-l*, ki se uporablja le pri tvorbi časov in naklonov (*sem pisal*), in tiste trpne deležnike na *-n/-t*, ki se uporabljajo v zloženih trpnih oblikah glagola (*knjiga je napisana*), vse druge oblike deležnika izražajo lastnost ali stanje in v stavku opravljajo pridevniško vlogo – so torej prilastki, npr. (če jih ponazorimo le z zgledi, v katerih so levo od odnosnice, vejica pri njih seveda ni aktualna): *sedeča ženska, bivši mož; poledenela cesta; napisana knjiga; podrti hiša* (prim. Toporišič 2000: 403–405). Ločevanje med polstavki z deležniškim jedrom in polstavki s pridevniškim jedrom je v pravopisnem pravilu o vejici tako povsem odveč – obenem pa s tem še nismo pri bistvu problema. Bistvo je drugje: pri zgledih od *Iz moje mladosti* [...] do *Slovenec mile ne ljubi* [...] sploh ne gre za polstavke, temveč za prilastke oz. vsaj polstavke, ki nastopajo v prilastkovi rabi na mestu desnega prilastka. Korošec (2002, 2003: 250–251) jih je izčrpno utemeljil kot polstavčne prilastke. Ti so vedno desno od samostalniške odnosnice, njihov začetek (in konec, če se poved še nadaljuje) pa zaznamuje vejica.

Pridevniškega in deležniškega polstavka torej ni. Tudi vsi drugi zgledi za pridevniški polstavek v slovnici (Toporišič 2000: 633) so namreč polstavčni prilastki, še celo zadnji, Prešernov, katerega prilastek je zaradi stilno zaznamovanega besednega reda sicer odmaknjen od odnosnice: *Soseska je, Marije službi vdana, v dno jezera vtopila boginjo Živo* (gl. tudi razlago pravopisnega zgleada *Dokler ptič na drevju leta* [...] v Korošec 2003: 251). Enako velja za deležniške polstavke v slovnici (Toporišič 2000: 632): ti so bodisi polstavčni prilastki, npr. *Kri, po Krajni, Korotani preleta, napolnila bi jezera*, bodisi levi pridevniški prilastki, npr. *Po končani peti šoli sem šel domov v Mengeš*.

S tem smo prvi del pravopisnega pravila zožili le na polstavke, ki imajo v jedru deležje. Preden pa se tem posvetimo podrobneje, si bomo ogledali še zadnji del pravila ter se opredelili do nedoločniških in namenilniških polstavkov.

1.3 Polstavki z nedoločniškim in namenilniškim jedrom

V slovnici so – kot smo že omenili – prikazani tako polstavki z nedoločniškim kot polstavki z namenilniškim jedrom, v SP 2001 pa le prvi:

Kadar nedoločniški polstavek lahko razvijemo v osebno glagolsko obliko, ga lahko ločimo z vejico ali pa ga pišemo brez nje: *Imel je željo postati zdravnik* (= Imel je željo, da bi postal zdravnik). – *Njegova želja je, postati zdravnik* in *Njegova želja je postati zdravnik*. – *Postati zdravnik, je njegova želja* in *Postati zdravnik je njegova želja*. [...] Če pa se nedoločniški polstavek rabi kot povedkovo določilo ali povedkov prilastek, se od sobesedila ne sme ločiti z vejico: *Ne moreš oditi kar tako*. – *Treba je pridno delati*. – *Začelo je močno snežiti*. – *Slišala je ptičko peti*. (SP 2001: § 337)

Žal so avtorji pravopisa tu ostali na pol poti in so se odrekli le namenilniškemu polstavkom (v slovnici je npr. zgled *In šel je boj bojvat brez upa zmage*), ko bi se lahko tudi nedoločniškemu. Če upoštevamo, (a) da je v prvem primeru zveza *postati zdravnik* tako ali tako prilastek (*želja postati zdravnik*), kar enako velja za njegovo (precej prisilno) pretvorbo (*želja, da bi postal*

zdravnik (ki je nato stavčni prilastek (ne odvisnik)), in (b) da nadaljnji štirje zgledi tako ali tako ponazarjajo zvezo *postati zdravnik* kot povedkovo določilo (pri njih pa, kot piše v pravilu le vrstico nižje, vejice ne pišemo), potem pravilo o vejici pri nedoločniških polstavkih – tako, kot je – pravzaprav zanika samo sebe. Zgledi kot *Sladko vince piti, to me veseli* so v resnici tisti, ki bi jih bilo dobro obravnavati v novem pravilu o nedoločniških polstavkih in vejici.¹

1.4 Polstavki z deležijskim jedrom

Iz prvega dela pravopisnega pravila so nam torej ostali le zgledi z deležijskimi polstavki:

Želeč jim lahko noč, so se poslovili. – Prijazno meketaje vrh skale, sta kozi vabili ovce k sebi. – Slednjič ga je zavrnil, rekoč: »Kaj pa to tebi mar!« – Ne misleč na posledice, je vse povedal. – Hodil je po sobi, pogledujoč na vse strani. – Pri teti sem prebil vsake počitnice, začeni od druge šole.

Vejično sta aktualni dve sodobni obliki deležij: deležje na -č (*želeč, rekoč, misleč, pogledujoč*) in deležje na -aje (*meketaje*); ter zastarela, a za stilni učinek še vedno uporabljana oblika na -ši s pomenom dejanja, ki se je dovršilo pred kakim drugim dejanjem (*začeni, ponazarjalno boljši* bi bil tu Levstikov zgled, ki je naveden v slovnici (Toporišič 2000: 404): *Cesar, to videvši, veli kočijažu, da naj konje ustavi*). Pravopis v tem delu pravila nima zglede za tretjo sodobno obliko deležja, tj. za deležje na -e, ga pa ima pri posebnostih (*Molče je odšel*), ki se jim bomo posvetili v naslednjem podpoglavju.

Polstavki s sodobno obliko deležja nastanejo tako, da v enem od dveh stavkov, ki sta v prirednem razmerju (izražata hkratnost dveh dejanj), osebno glagolsko obliko zamenjamo z neosebno, tj. z deležnikom; pogoj pri tem je, da imata oba stavka isti osebek (Korošec 2004/05). Torej: *Želeli so jim lahko noč in se /hkrati s tem/ poslovili* → *Želeč jim lahko noč, so se poslovili*. Zgolj tako razumljen polstavek bi bilo utemeljeno obravnavati v pravopisnem poglavju o vejici (pa sicer tudi v okviru slovnice skladijske tipologije stavkov).

S tem, ko smo opredelili polstavek, pa smo šele prišli do ključnega mesta, ki je zaradi omahovanj pri pisanju vejice potreben jasnega pravopisnega določila, tj. do razmejitve med polstavki in prislovi.

1.5 Polstavki ali prislovi

SP 2001 določa:

1. Kadar je deležje golo, brez dopolnila, ob njem vejico pišemo, če ga razumemo kot polstavek, drugače pa ne: *Boječ se, se je deklica približala skupini na trati* ali *Boječ se se je deklica približala skupini na trati*.

2. Deležij po nastanku ne ločimo z vejico od drugega besedila, kadar so prislovi: *Opotekaje se je hodil po sobi. – Molče je odšel. – Skrivši jih je obiskovala. – Odšli so omahujoč*. Prim. prislov iz deležnika: *Boječe se je deklica približala skupini na trati*. (SP 2001: § 334, 335)

Tu se je s SP v teoriji mogoče strinjati: če avtor v *boječ se, opotekaje, molče* ipd. (še) vidi pretvorbo

1 Za opozorilo na zadnji zgled se zahvaljujem anonimnemu recenzentu.

povedka ter v celotni povedi hkratnost dveh dejanj, potem bi moral zapisati vejico (v tem primeru gre za deležja oz. v celoti za deležijske polstavke); če pa v *boječ se*, *opotekaje*, *molče* ipd. vidi način, vzročnost, pogojnost idr. lastnosti dejanja (v tem primeru enega samega), potem vejice ne sme zapisati (izvorna deležja so tako tu prislovi). Besede, ki z deležjem tvorijo besedno zvezo, so pri tem lahko v pomoč, vendar v njihovem številu ni merodajnosti. Tisti, ki uravnava normo, mora pri tem predvsem ugotoviti težnje in podati smernice na podlagi splošne rabe.

2 Deležijski polstavki in vejica v sodobni splošni rabi

Sodeč po britanski raziskavi, ljudem med čakanjem na avtobus, vlak ali letalo ni prav nič dolgčas.²

Ko se je hotel izogniti vejam, je *nehote* zavozil nekoliko bolj na levo.

Zahvaljujoč posebni formuli z žitnimi proteini šampon preprečuje lomljenje las in jih krepi.

Upošteva paket opreme in tehniko je odličen, le oblikovno je še vedno nezanimiv.

Stabilnost so preverili, *upoštevajoč* veljavne standarde.

Vse preradi se vdamo v usodo, *rekoč*: »To se ne da, to ne bo šlo.«

Vsi zgledi vsebujejo deležja in vsi so zapisani tako kot v izvorniku (le krepki tisk je naš). Izbrali smo povedi, ki vsebujejo v rabi najbolj pogosta deležja (prim. preglednico 1), hkrati pa smo želeli nakazati vso drugo pestrost. Že zgolj v šestih zgledih se vidi, da je deležje lahko bodisi jedro različno dolge besedne zveze ali pa je golo, da se lahko pojavi v začetnem, srednjem ali zadnjem delu povedi in da je v nekaterih primerih od ostalega dela povedi ločeno z vejico, v drugih pa ne.

V korpusu Gigafida ima oznako *R-d* (*prislov – deležje*) (Erjavec, Krek 2008; Erjavec idr., 2010; <<http://nl.ijs.si/jos/>>) skoraj 160.000 pojavnic, kar jo uvršča na spodnjo mejo zgornje tretjine najpogostejših korpusnih oznak. Preglednica 1 prikazuje najpogostejših 20 različnic z atributom *R* in vrednostjo *d*.

	Število pojavitev
1. <i>sodeč</i>	26.521
2. <i>nehote</i>	12.492
3. <i>zahvaljujoč</i>	6.140
4. <i>upošteva</i>	5.016
5. <i>upoštevajoč</i>	4.786
6. <i>rekoč</i> (odšteli smo zveze s <i>tako</i>)	4.415
7. <i>molče</i>	3.859
8. <i>nevede</i>	3.116
9. <i>začenši</i>	3.087
10. <i>hote</i>	2.868
11. <i>vedoč</i>	2.015
12. <i>misleč</i>	1.964
13. <i>sklicujoč se</i>	1.570

2 Vsi zgledi v tem poglavju so iz korpusa Gigafida (Logar Berginc idr. 2012; <www.gigafida.net>).

14.	<i>vštevši</i>	1.307
15.	<i>zavedajoč se</i>	1.275
16.	<i>oziraje se</i>	1.084
17.	<i>izhajajoč</i>	795
18.	<i>šepetaje</i>	759
19.	<i>sledeč</i>	693
20.	<i>meneč se</i>	599

Preglednica 1: Seznam najpogostejših različnic z oznako *prislov – deležje* v korpusu Gigafida.

Iz preglednice je razvidno, da po pogostosti izstopa *sodeč* in za njim še *nehote* ter da pogostost vseh drugih hitro upada, tako da pridemo že na 17. mestu pod obseg 1000 pojavitev. Nadaljnjih različnic je nato še 820, kar pomeni, da gre večinoma za zelo razpršene, v zadnjem delu seznama že skoraj individualne tvorbe.

Izhajajoč iz seznama najpogostejših dvajsetih, smo skušali v nadaljevanju v Gigafidi razbrati težje, ki se kažejo pri zapisu deležijskopolstavčne vejice.³ Deležja smo razdelili po obliki in ugotovili naslednje:

1. Deležje na *-ši*: Deležji *začenši* in *vštevši* večinoma začenjata polstavčni prilastek, ki je umeščen v drugi del povedi, medtem ko sta na začetku povedi redki, v obeh primerih pa ju avtorji zaznamujejo z vejico, npr.:

Vse discipline bodo zelo zanimive, začenši z moškim skokom ob palici.

2. Deležje na *-e*: Raba potrjuje pravopisno pravilo o izvorno deležijskih, po stavčni vlogi pa prislovnih *nehote*, *molče*, *nevede*, *hote*: avtorji jih s polstavčno vejico ne zaznamujejo več, npr.:

Počasi sta vstala in molče šla skozi velike s slikami in okvirji založene sobe.

3. Deležje na *-aje*:

a) *šepetaje*: To deležje ob sebi ne zahteva dopolnila, zato se večinoma rabi v prislovni vlogi in torej večinoma ni zaznamovano z vejico, npr.:

Dva prebledela japija se šepetaje pogovarjata pred zaprto borzo.

b) *upoštevaje*: Na začetku povedi je deležijska zveza z *upoštevaje* redkejša, avtorji jo raje uporabljajo kot pretvorbo drugega povedka, umestijo pa jo bodisi sredi prvega ali katerega drugega stavka bodisi za njim. Položaj vpliva na zapis vejice: če se poved začne z deležijsko zvezo, je vejica redka, če ima poved deležijsko zvezo šele v nadaljevanju, pa se vejica večinoma zapisuje, npr.:

Upoštevaje inflacijo znaša povprečna petletna rast BDP kar 7,2 odstotka.

Cene se, upoštevaje motorje, opremo in imidž, v primerjavi z naštetimi tekmeci sploh ne zdijo pretirano visoke.

.....
 3 Tu obravnavamo le vejico, seveda pa polstavčnost lahko zaznamujejo tudi pomišljaji, (sicer napačni) vezaji in oklepaji.

c) *oziraje se*: Polstavek z deležjem *oziraje se* se večinoma uporablja v zanikani obliki in le redko na začetku povedi. Vejica pred njim se večinoma piše, npr.:

*Ljudje se vojne navadijo. Živeti je treba, ne oziraje se na to, da padajo granate.*⁴

4. Deležje na -č: Z izjemo deležja *izhajajoč* so vsa deležja na -č iz preglednice 1 pogostejše pretvorba neprvega povedka, se pravi, da so umeščena bodisi sredi prvega ali katerega drugega stavka bodisi za njim. Največkrat imajo na svojem začetku prav deležje, nato sledi desno predmetno dopolnilo, npr.:

Žal pa so cene, upoštevajoč ponudbo na slovenskem trgu, razmeroma visoke.

Na splošno lahko ugotovimo, da je deležijski polstavek kot pretvorba neprvega povedka v več kot polovici primerov zaznamovan z vejico pri *upoštevajoč, rekoč, vedoč, misleč, sklicujoč se, zavedajoč se, sledeč in meneč se*. Če deležijski polstavek začenja poved in je dopolnilo deležja na njegovi desni strani, je opuščanje vejice pogostejše, npr.:

Upoštevajoč starostne skupine pa nam prometno varnost kvarijo predvsem tisti med 18. in 34. letom starosti.

Neprepoznavo polstavčnosti z desnim dopolnilom na začetku povedi potrjuje tudi že omenjeni *izhajajoč*, saj jo vejica na takem mestu zaznamuje le še v približno tretjini primerov; podobno je pri *sodeč*, ki je od vseh omenjenih najbolj nezaznamovano premakljiv glede na svoje dopolnilo, torej polstavek bodisi začenja bodisi ga zaključuje. Še korak dlje je šla raba pri *zahvaljujoč*: ko *zahvaljujoč* začenja poved, se vejica skoraj ne rabi več (o razmerju med *zahvaljujoč* in *zaradi* gl. Verovnik 2005: 203–104).

Povzamemo lahko, da zapis vejice ob najpogostejših deležijskih polstavkih v korpusu Gigafida kaže naslednje težnje:

- ▷ Pri zastarelem deležju na -ši, rabljenem zaradi stilnih razlogov, se vejica piše (taki so npr. še *rekši, prišedši, končavši*).
- ▷ Zapis vejice pri sodobnih oblikah deležja je odvisen od obveznosti predmetnega dopolnila in položaja v povedi:
 - Deležja na -e in -aje, ki ob sebi ne zahtevajo predmetnega dopolnila (in so posledično praviloma gola), v stavku opravljajo vlogo prislova in niso zaznamovana z vejico (ob zgornjih npr. še *miže, vise, sede; izmenjaje, igraje, obotavljuje*).
 - Preostala deležja na -aje in vsa deležja na -č, ki ob sebi zahtevajo predmetna dopolnila, so v več kot polovici primerov zaznamovana z vejico, če so pretvorba neprvega povedka in so torej umeščena bodisi sredi prvega oz. nekega drugega nadaljnega stavka bodisi za njim. Predvidevamo, da bolj kot prepoznavna polstavčnosti na zapis vejice na tem mestu vpliva zaznava prekinjenega besednega reda (laični »vrinjeni stavek«) ali dodanosti (dostavek). Po drugi strani avtorji vejice večinoma *ne* postavljajo, če polstavek z deležjem na -aje ali

4 Podoben mu je (*ne*) *glede (na to)*, ki je v Gigafidi sicer označen kot splošni prislov, je pa po izvoru deležje: v dobri tretjini primerov se pojavlja na začetku povedi, takrat, ko je zapisan v njenem nadaljevanju, pa se vejica pred njim (oz. zvezo z njim) večinoma piše, vendar le, če je zanikan (*ne glede na to*). Če zveza ni zanikana (*glede na to*), je večinoma brez vejice pred seboj.

-č poved začenja. To pomeni, da deležje in njegova potencialna pretvorba v odvisnik (npr. *izhajajoč iz* → *če izhajamo iz*) na takem mestu nista dovoljšnja signala za prepoznavo polstavčnosti – ali pa se ta prepoznava morda celo zgodi, a se vejica avtorju kljub temu ne zapiše, ker je trenutno pravopisno pravilo o polstavčni vejici preveč nejasno.

Sklep

V prispevku smo razčlenili napačne dele trenutno veljavnega pravopisnega pravila o pisanju polstavčne vejice, ki izhajajo iz prevelike naslonjenosti na zastarelo slovnično normo. V novem pravilu o pisanju vejice pri polstavku bo tako treba opustiti dele, ki sodijo v druga vejična poglavja – zlasti to velja za stavčni prilastek, ki ga bo treba vnesti tudi v nov slovnični opis slovenščine – obravnavo polstavčne vejice pa omejiti le na polstavke z deležijskim jedrom. Na zgledih iz sodobne splošne rabe (sicer obširneje, kot smo to napravili v prispevku) je že zdaj mogoče prepoznati težnje in mesta, ki jih bo treba obravnavati še posebej, predvsem pa bo treba v pravilo dodati sodobne in tipične zglede – tiste individualne ter stilno posebne pa opustiti. Na ta način bo postala razpoznava polstavka lažja, polstavčna vejična mesta pa bolj očitna ter »okleščena« osebnega razumevanja in občutenja polstavčnosti.

Literatura in viri

- ERJAVEC, Tomaž, idr., 2010: Oblikoskladenjske specifikacije JOS. <<http://nl.ijs.si/jos/msd/html-sl/index.html>>
- ERJAVEC, Tomaž, KREK, Simon, 2008: Oblikoskladenjske specifikacije in označeni korpusi JOS. Tomaž Erjavec in Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 49–53.
- Gigafida = <www.gigafida.net>
- KOROŠEC, Tomo, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- , 2002: Sovretovi nepravilni relativniki. Marko Jesenšek (ur.): *Nacionalno, regionalno, provincialno*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 42–51.
- , 2003: K pravilom za skladiščenje vejice v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 247–266.
- , 2004/05: *Skladnja slovenskega knjižnega jezika: Zapiski s predavanj*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. (Tipkopis.)
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2012: *Jezikovne trajnice*. Ljubljana: GV Založba.
- , 2013: Pravopisna obravnava pristavnosti. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 163–167.
- LOGAR BERGINC, Nataša, 2009: *Jezikovna kultura za pravnike*. Ljubljana: Planet GV.
- LOGAR BERGINC, Nataša, GRČAR, Miha, BRAKUS, Marko, ERJAVEC, Tomaž, ARHAR HOLDT, Špela, KREK, Simon, 2012: *Korpusi slovenskega jezika Gigafida, KRES, ccGigafida in ccKRES: gradnja, vsebina, uporaba*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Fakulteta za družbene vede.
- Projekt JOS: Oblikoslovno označevanje slovenskega jezika = <nl.ijs.si/jos/>
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- , 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- VEROVNIK, Tina, 2005: *Jezikovni obronki*. Ljubljana: GV Založba.

VEČBESEDNI ENODELNI VEZNIKI V PRAVOPISU IN RABI

Marta Kocjan - Barle

Uvod

Namen prispevka je opozoriti na terminološko neenotno in gradivno pomanjkljivo predstavitev večbesednih enodelnih veznikov v priročnikih¹ ter prikazati njihovo sestavo, da bi lahko pravopisna pravila in slovarska gesla, povezana s stavo vejice, izboljšali. Tudi uvrstitev nekaterih netipičnih vezniških zvez v zadnji *Slovenski pravopis* (dalje °SP 2003), npr. *še ko, že ko, šele ko, tako pa, kakor koli*, terja premislek o tem, kaj podobnega manjka, kaj je kot iztočnica odveč in kako različna vezniška sredstva² predstaviti v okviru slovarskih gesel – kot podiztočnico ali pa samo z zgledi. Verjetno se bo o tem še odločalo, saj v *Sodobnem pravopisnem priročniku* (Dobrovoljc in Jakop 2011) ni primernih zgledov za večbesedne veznike, čeprav je na problematiko na str. 102–103 in 197 opozorjeno.

1 Izrazje

Izraz »večbesedni enodelni vezniki« – za npr. *kljub temu da, medtem ko* – je povzet iz Toporišičeve *Slovenske slovnice* (Toporišič 2000: 427), v kateri je mogoče najti tudi sopomenski izraz »vezniške zveze« (Toporišič 2000: 428, 431–433).³ V skladu s poimenovanjem drugih besednih vrst, npr. samostalniška beseda, je v njej naslov poglavja »Vezniška beseda«,⁴ v razlagi pa pojasnilo, da so to »vezniki, oziralni in vprašalni zaimki (samostalniški, pridevniški, prislovni – imenujemo jih sovezniki⁵) ter nekateri členki (npr. vprašalni *ali*)« (Toporišič 2000: 426); enak izraz je uporabljen tudi v °SP 2003 (§ 327 in 328).

1 Primerjav z obravnavo v °SSKJ 2000, razen izjemoma, ni, saj je slovnično-pravopisni pogled na besedne vrste v njem nastal pred *Slovensko slovnico* (Toporišič 1976) in SP 2001.

2 Tu puščamo ob strani druge besedne in polstavčne zveze v vlogi vezniškega sredstva, npr. *ali bolje, po drugi strani* (prim. 3.5), *ali drugače povedano*.

3 Na več drugih mestih jih Toporišič imenuje preprosto vezniki.

4 Na neenotno poimenovanje enobesednih veznikov naj le opozorimo. Npr. *kadar* in *kolikor* sta v SS (Toporišič 2000: 641) in °SSKJ 2000 veznika, v °SP 2003 ima **kādar** oznako »ozir. čas. prisl. zaim. ponavljanja«, **kólikor**³ pa »ozir. mer. prisl. zaim.«.

5 V SS (Toporišič 2000: 426) so sovezniki »oziralni in vprašalni zaimki (samostalniški, pridevniški, prislovni [...]) ter nekateri členki«.

V *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992: 345) in pravopisnih pravilih so omenjeni »večbesedni vezniki«,⁶ v pravilih tudi »vezniški izrazi« (°SP 2003: § 329), med oznakami za različne vrste veznikov pa je v *Krajšavah in slovarskih oznakah* (°SP 2003: XII) mogoče najti vez. zv. za »vezniško zvezo«, uporabljeno kot oznako tudi v slovarskem delu pravopisa;⁷ tako označenih je 22 večbesednih veznikov (in 5 dvodelnih). Starejše je poimenovanje »sestavljene vezniki« (Bajec 1955: 43; Gradišnik 1957: 44–45; Šolar 1957: 22; SP 1962: 86–87), uporabljeno tudi v novejšem času kot »sestavljene enodelni vezniki« (Gorjanc 1998: 370). V *Slovarju slovenskih členkov* (Žele 2014; dalje SSČ) je na povezavo členkov (npr. češ) s podrednimi vezniki (npr. da) opozorjeno z oznako v zvezi z in ponazorjeno z zgledom.

V članku so obravnavani večbesedni enodelni vezniki,⁸ na kratko imenovani večbesedni vezniki, in druga vezniška sredstva, ki bi utegnili dobiti ali izgubiti ta status. Razlikovati moramo med njimi in t. i. kopičenjem veznikov (Toporišič 2000: 429)⁹ oz. med »dve[ma] vezniški[ma] besed[ama]« (°SP 2003 § 327), npr. *da če, da kdor, da potem ko*, ter zvezo prirednega veznika in + podrednega veznika (ta uvaja odvisnik), ki sledita nadrednemu/glavnemu stavku, odvisniku pa potem sledi še en nadredni/glavni stavek.¹⁰

Na več mestih sta uporabljena izraza desnosmerna in levosmerna vejica – uvedel ju je Korošec (2003: 247) –, ki »bolje zajemata okoliščino, da skladijska vejica zaznamuje čisto določeno skladijsko razmerje«. Na kratko: levosmerno pišemo za stavčnimi prilastki, odvisniki ipd. ter vrinjenim stavkom, desnosmerno pa pred vezniki, sovezniki ipd. (prim. Korošec 2003: 252).¹¹

6 V *Slovarčku jezikoslovnih izrazov* (°SP 2003 § 1135) je **večbesedni veznik** definiran kot »veznik iz več besed«, tako kot v *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992: 345). Izraz uporabljajo tudi drugi (mdr. Lengar Verovnik 2012: 32; Kalin Golob 2000: 46–47; Hribar 2003: 37), medtem ko Korošec (2003: 259 idr.) uporablja izraz »dvočbesedni veznik«.

7 V SS (Toporišič 2000: 431) piše, da se »vezniške zveze« sestojijo iz dveh (ali več) delov, ki sta (so) ali že sama (sami) v tipičnem medsebojnem razmerju ali pa to razmerje določa veznik. En del vezniške zveze je jedro, drugi (naslednji) del pa spremljevalec vezniške zveze.«

8 Dvodelni so omenjeni samo v povezavi z enodelnimi vezniki (prim. 3.2.2).

9 Iz zgledov je mogoče razbrati, da gre za dva veznika, npr. *da če*, ali veznik in soveznik, npr. *da kdor*, ne pa za »tri«, kot je navedeno, ampak za podredni veznik *da* + večbesedni veznik, npr. *da kljub temu da*, ali kako drugo kombinacijo, npr. *kot pa da, da ne da*.

10 Pravilo v °SP 2003 v § 328 ima takšno zvezo za »priredni in podredni veznik pred vmesnim odvisnikom«. Temu upravičeno nasprotuje Korošec (2003: 254): »Bistvo tipa z desnosmerno vejico pred in + podrednimi vezniki *ker, ko, če, da*, členki *naj* itd., torej *in ker, in ko, in če, in da, in naj*, je v tem, da zajema trstavčne povedi, v katerih je priredna zveza med prvim, neodvisnim stavkom in podredjem, ki je zveza odvisnika (včasih eliptičnega, kot je v zgledu »votlina«) [in] glavnega stavka – v tem in samo v tem zaporedju.« V tej zvezi so povsod navedeni samo enobesedni podredni vezniki, večbesedni, npr. *in medtem ko*, ki ima v FidiPLUS 1693 zadetkov, ali druga vezniška sredstva, npr. *in kadar, in odkar, in kjer, in več ko*, pa ne. Zgradba tovrstnega trstavčja je takale: nadredni stavek/glavni stavek + desnosmerna vejica + in + enobesedni/večbesedni enodelni/dvodelni podredni (so) veznik (torej kateri koli, ki uvaja odvisnike) + odvisnik + levosmerna vejica + nadredni/glavni stavek. Značilno za tovrstno zgradbo je, da jo lahko spremenimo v dve povedi: prva je glavni stavek s končnim ločilom; drugo uvaja veznik *In*, ki mu sledijo x-odvisnik + levosmerna vejica + nadredni/glavni stavek.

11 Levosmerno vejico narekuje odvisnik: *Nekoč ko sem bil na vrsti za akcijo, sva s sotovarišem padla v nemško zasedo in po naključju ostala živa.* (Delo 2005, NB), desnosmerno vejico narekuje podredni veznik, ki uvaja odvisnik: *Igralec mora igro končati tako, da zadene v polje.*

2 Večbesedni vezniki v eSP 2003 in SS (Toporišič 2000)

V preglednici so zbrani večbesedni vezniki, omenjeni v eSP 2003 (§ 329, 355 in 576) in SS (Toporišič 2000: 427–428; 432–433; 643). Zanima nas, v kakšni vlogi se pojavljajo v slovarskem delu pravopisa: kot samostojne iztočnice, podiztočnice, v zgledih ali pa jih, čeprav so omenjeni v pravilih in slovnici, v pravopisnem slovarju sploh ni.

V eSP 2003		V SS (Toporišič 2000)
Pravila	Slovar (oznaka vez. zv.)	
	Iztočnica (22)	
<i>brž ko; kljub temu da; medtem ko; potem ko; še ko; tako da (tako, da); toliko da</i>	<i>brž ko; kljub temu da; medtem ko; potem ko; še ko; tako da; toliko da</i>	<i>brž ko; kljub temu da; medtem ko; potem ko; še ko; * tako da; toliko da</i>
<i>šele ko</i>	<i>šele ko</i>	–
<i>prej ko</i>	<i>prej ko</i>	<i>prej, ko</i> (napaka, str. 433); <i>prej ko</i> (str. 641)
<i>manj ko</i>	–	–
–	<i>samo da</i>	<i>samo da</i>
–	<i>navzlic temu da; sedaj ko; tačas ko; takoj ko; tako kakor; tako kot; tako pa; takrat ko; zatem ko</i>	–
–	<i>od kod; od koder</i>	<i>od koder</i>
–	<i>kakor koli</i>	–
	Podiztočnica	
<i>namesto da</i>	<i>namesto da</i>	<i>namesto da; namesto tega da</i>
<i>češ da</i>	<i>češ da</i>	<i>češ da</i>
	Zgled	
<i>zato ker; zato, ker; zato da</i>	<i>(zato) ker, zato (ker), (zato) da, zato da</i>	<i>zato ker; zato, ker; zato da; za to, da</i>
<i>in sicer, in to</i>	<i>in sicer, in to</i>	<i>in sicer, in to</i>
–	<i>kot da; kakor da; ko da</i>	<i>kot da; kakor da; ko da</i>
–	<i>ne da</i>	<i>ne da</i>
–	<i>do koder</i>	<i>do koder</i>
–	<i>kjer (koli); kadar (koli)</i>	<i>kjer (koli); kadar (koli)</i>
	Ni zgledov	
<i>s tem da</i>	–	<i>s tem da (s tem, da)</i>
<i>to je</i>	–	<i>to se pravi; to je; tj.**</i>
<i>npr.</i>	–	<i>npr.,** na primer</i>
<i>vtem ko</i>	–	–
<i>posebno ko; zlasti če</i>	–	–
–	<i>(kakor hitro kot sopomenka pri čim¹)</i>	<i>kakor hitro</i>
–	<i>(razen če v zgledu)</i>	<i>le da, razen ko</i>
–	–	<i>že ko</i>
–	–	<i>pred tem ko; predtem ko</i>

Preglednica 1: Status večbesednih enodelnih veznikov v slovarju eSP 2003.

* Med večbesednimi vezniki sta pri časovnem prislovnem odvisniku navedena tudi zveza podrednega veznika in členka *ko že* ter zgled, v katerem je med njima pomožnik *je*, tj. »ko je že« (Toporišič 2000: 641).

** Iztočnici sta samo kot okrajšavi.

2.1 Sestava večbesednih enodelnih veznikov v °SP 2003 in SS (Toporišič 2000)

Prva sestavina večbesednih veznikov je v preglednici besednovrstno poimenovana tako, kot je v obeh priročnikih. Izjema je *medtem*, ki je v nasprotju s *potem*, *zatem* in *predtem* – vsi so časovni prislovi – v °SP 2003 označena kot čas. prisl. zaim., tu je prislov. Večina jih ima kot neprvo sestavino »pravi«¹² podredni veznik.

V zasnovo preglednice ne sodijo stavčnozvezni (*to se pravi*¹³ ter *to je in tj.*

Prva sestavina	Večbesedni veznik
veznik	<i>kakor da, kot da, ko da</i> _{knj pog} <i>in sicer, in to</i> <i>kakor hitro, ko že,* kakor koli**</i>
prislov: – časovni – vzročni, namerni ... – merni, načinovni	<i>medtem ko, potem ko, zatem ko, predtem ko, vtem ko, tačas ko, takoj ko, sedaj ko, takrat ko, brž ko</i> <i>zato ker, zato da</i> <i>posebno ko, prej ko, manj ko</i>
prislovni zaimek	<i>tako da, tako kakor, tako kot, toliko da</i>
členek	<i>samo da, le da, še ko, šele ko, že ko, zlasti če, razen ko, češ da, ne da, komaj da, tako pa</i>
predlog	<i>kljub temu da, navzlic temu da, namesto tega da</i> <i>namesto da</i> <i>od kod, od koder, do koder</i> <i>s tem da</i> <i>na primer/npr.</i>

Preglednica 2: Razvrstitev večbesednih veznikov iz °SP 2003 in SS (Toporišič 2000) glede na prvo sestavino.

* Različnih zvez podredni veznik/soveznik + členek je veliko. Desnosmerno vejico tako ali tako narekuje podredni veznik, zato se s takšnimi zvezami ni treba posebej ukvarjati.

** Sem je uvrščen, ker ima oznako »vez. zv.«.

3 Skupine večbesednih veznikov glede na prvo sestavino

Takšno uvrščanje v skupine se zdi smiselno zato, ker mnogi pišočji ne obvladajo skladnje, veznik (ali prva sestavina večbesednega veznika) pa je navadno signal, na katerega so pozorni pri stavi vejice.

3.1 Prva sestavina je veznik

V SS (Toporišič 2000: 642) so *kot da, kakor da* in *ko da* »primerjalni vezniki«, ki uvajajo primerjalni odvisnik; v °SP 2003 niso iztočnice, ampak so uporabljeni le v zgledih, in sicer *kot*

¹² Izraz »pravi vezniki« je uporabljen v *Novi slovenski skladnji* (Toporišič 1982: 333).

¹³ V SSČ (Žele 2014) je **se pravi** členek.

da in *kakor da* pri vezniku **da** z opisno oznako v primerjalnih odvisnikih, *ko da* pa pri vezniku **ko**, označen z v primerjalnih (odvisnikih). V FidiPLUS je v položaju vejica pred večbesednim veznikom naslednje število zadetkov:

- ▷ ..., *kot da* – 49.953,
- ▷ ..., *kakor da* – 9470 in
- ▷ ..., *ko da* – 601 zadetkov.

Še kar pogosto se rabita tudi:

- ▷ ..., *kot če* – 6833 in
- ▷ ..., *kakor če* – 766 zadetkov, ki ju v °SP 2003 ni niti v zgledih.¹⁴

Vprašanje je, zakaj jih nihče ne navaja med večbesednimi vezniki in zakaj v °SP 2003 nimajo oznake *vez. zv.*

3.1.1 Tip *in sicer, in to*

V °SP 2003 § 355 sta omenjena med »vezniki tipa [...], *to je, npr., kakor*«. Kalin Golobova (2000: 38) in Lengar Verovnikova (2012: 32) ju imata za večbesedni veznik, Gorjanc (1998: 382) *in sicer* omenja pri frazeologiziranih konektorjih *to je, se pravi* in *na primer*, Toporišič (2000: 432; 441) ima oba za veznik, navaja pa ju tudi med »vezniškimi sredstvi« (2000: 600), Želetova (2014: 61–62) ima v geslu **sicèr** tudi zvezo *in sicer* (»dopolnjuje, pojasnjuje prej povedano«), v geslu **in** pa zvezi *in sicer, in to*, v katerih členek *in* skupaj s členkom *sicer* in zaimkom *to* »uvaja dopolnjevanje, pojasnjevanje prej povedanega«. ¹⁵ Korošec (2003: 259–260) opozarja še na zveze *in tudi, pa tudi, kakor tudi* in *kot tudi*,¹⁶ torej zveze veznika in členka. Če bi mu sledili, potem bi lahko to skupino še razširili z drugimi zvezami veznikov *in, pa* ter različnih členkov, npr. *in tako*,¹⁷ *in vendar, pa vendar*,¹⁸ *pa kljub temu*, vendar v teh primerih o stavi vejice odločata že sama veznika *in, pa*, ki sta lahko protivna in posledična – pospremljena z desnosmerno vejico – že sama po sebi, lahko pa bi opozorili tudi na njuno stopnjevalnost¹⁹ zaradi

14 V °SSKJ 2000 je med zgledi za »primerjalne odvisne stavke« pri vezniku **kakor** naveden zgled *v vrt ne prideš drugače, kakor če preplezaš zid* brez oznake »v zvezi s če« – v nasprotju z oznako »v zvezi z da«, ki spremlja zgled *s kakor da*.

15 Na podlagi obeh gesel lahko sklepamo, da je *in sicer* dvobesedni členek v vlogi vezniškega sredstva.

16 Opozarja na njihovo stopnjevalnost in potrebo po drugačni ureditvi pravopisnih pravil (stava vejice pred temi »dvobesednimi vezniki«).

17 V SSČ (Žele 2014) je v geslu **takó** pri zgledu za *in tako* razloženo, da »uvaja vzročno-posledično razmerje«, naveden pa je zgled z vejico pred *in tako*: *Bil je nekaj let brez redne službe, in tako se je odločil za samostojno podjetništvo*, v geslu **in** pri zgledu *Mlad, in tako pokvarjen* pa, da »uvaja nepričakovano nasprotje«.

18 V SSČ (Žele 2014) je **pa vendar** členek, *in (vendar)* je rabljen v zgledu v geslu **in**, ravno tako *in tudi*, le da tu brez desnosmerne vejice.

19 Korošec (2003: 259–260) pravi, da opuščanje desnosmerne vejice kaže »na ostro motnjo, če vejice pred stopnjevalnim *pa tudi* ni«, in navaja mdr. zgled *Prizadeti v neurju potrebujejo denar, material pa tudi hrano* (Delo 1989; naslov). Svojo trditev utemeljuje takole: »Še več, v zvezi s členkom *tudi*[,] lahko celo

členkov. Upravičena je Koroščeva pripomba o *kakor tudi* in *kot tudi*, saj *kot* in *kakor* zahtevata desnosmerno vejico *le*, če uvajata odvisnik z izraženo glagolsko obliko in v zvezah primerjalnih *kot/kakor* + *na primer* (gl. 3.1.2).

Pozorni bi morali biti tudi na besedni zvezi *in potem*, *in nato*. V SSČ (Žele 2014) je **potém** članek (»povezovalni dodajalni«), v °SP 2003 je *potem* prislov in članek, *nato* pa samo prislov. Toporišič (2000: 431) pravi, da *nato* – ima ga za kazalni časovni prislov – ni veznik in da moramo uporabiti še *in*, *pa* (»torej *in nato* ali *nato pa*«), če hočemo stavka povezati z veznikom. Na stavo vejice ni opozorjeno.

Zveza *in to* je po sestavi članek *in* + kazalni zaimek *to* posebna;²⁰ v FidiPLUS se pojavlja pogosto (... , *in to* – 41.181 zadetkov).

Toporišič (2000: 431) omenja, da so »zveze *kot in zato*« »[p]oseben problem« in navaja zgled brez vejice, hkrati pa trdi, da »*in* v takih primerih nekako samo poudarja posledico«. Dejstvo je, da je veznik **in** v °SP 2003 označen tudi kot *prir. protiv. vez.*, z vejico pred seboj, *poud. in prir. posled. vez.* – brez opisne oznake z vejico pred seboj, čeprav v zgledu je –, zato bi bilo vendarle treba dodati zgled z *in zato*²¹ z neobvezno desnosmerno vejico, npr. *Sezona bo dolga in težka, in zato je dobro, da imamo dovolj igralcev[.]* (po FidiPLUS), čeprav je v tem primeru vejica možna zaradi slabe družljivosti osebkov (prim. °SP 2003, § 321).

Za večbesedne veznike bi torej lahko imeli *in sicer* (lahko tudi kot dvobesedni članek v vlogi vezniškega sredstva), *in to*,²² *kot tudi* in *kakor tudi*,²³ saj kažejo na razliko med logičnim razmerjem, ki ga uvajajo na eni strani enobesedni vezniki *in*,²⁴ *kot* in *kakor*, na drugi pa večbesedni vezniki.

vezalni *in* dela stopnjevalnost, deloma vključuje nizko stopnjo pričakovanosti nasproti prejšnji enoti, npr.: (42) *Prišli so oče, mati in tudi stric.*«

20 »Pri vezniku *in to* moramo biti pazljivi, da ga ne zamenjamo z zvezo vezalnega veznika *in* ter kazalnega *to*, ki je le naveznik na vsebino prvega stavka ('kaže nazaj')[.]« (Lengar Verovnik 2012: 32) oz. ima »anaforično funkcijo« (Gorjanc 1998: 371). Vendar to samo po sebi še nič ne pove o stavi vejice, saj je lahko *in* v takšni zvezi protivni ali posledični, npr. »napadli so prvi, in to je velik minus za nas« (°SSKJ 2000: geslo **minus**).

21 Ne v °SP 2003 ne v SSČ (Žele 2014) **zató** ni članek, **potém** pa je članek v obeh.

22 Lengar Verovnikova (2012: 32) omenja, da jo je ob prebiranju sodb začudilo, da »se vejica skoraj nikoli ni pojavila pred večbesednima veznikoma **in sicer** ter **in to**, ki sta ena redkih res brezizjemnih signalov za postavitve vejice«. V FidiPLUS je zgledov brez vejice pred *in sicer* 10.393.

23 »Lahko se šteje za stopnjevanje, kakršno je v dvodelnem **tako – kakor**, vendar brez kazalnika za stopnjevanje, tj. **tako**[.]« [...] Ker tega kazalnika v prvem delu ni, mora – sicer bistveno šibkejše – stopnjevalnost, naslonjeno na vezalnost, določiti vejica pred **kot/kakor tudi**[.]« (Korošec 2003: 259–260.)

24 V to skupino ne moremo uvrstiti zveze protivnega veznika *in* + nikalnega članka *ne* – v FidiPLUS je 10.703 zadetkov z desno-, lahko tudi levosmerno vejico –, saj jo v stavku ustrezno nadomešča nikalna oblika glagola.

3.1.2 Tip kot na primer

V †SP 2003 (§ 355) je *npr.* naštet med vezniki, v SS (Toporišič 2000: 600) so *npr., na primer* in *kot npr.* vezniška sredstva. Če upoštevamo SSČ (Žele 2014), v katerem je **na primer** članek, potem sta *kot na primer/kot npr.* in *kakor na primer/kakor npr.* večbesedna veznika, sestavljena iz veznika in članka. V rabi so te zveze pogoste, v pravopisnem slovarju †SP 2003 pa jih ni, ravno tako ne v †SSKJ 2000. Po zadetkih v FidiPLUS sklepamo, da ima v teh položajih kaka polovica pišočių težave s stavljenjem vejice. Seveda je treba upoštevati tudi to, da so med njimi lahko zgledi z besedno zvezo ozirnih *kot/kakor + predložne zveze na primer/npr.*, pred katero desnosmerne vejice ne pišemo, npr. *Te zgodbe so mračne in v svoji mračnosti sugestivne kot npr. Tisnikarjeve slike* (Nova beseda).

Veznik + dvobesedni članek	Število zadetkov	Veznik + okrajšani dvobesedni članek	Število zadetkov
... <i>kot na primer</i>	2783	... <i>kot npr.</i>	1313
..., <i>kot na primer</i>	4298	..., <i>kot npr.</i>	1483
... <i>kakor na primer</i>	112	... <i>kakor npr.</i>	42
..., <i>kakor na primer</i>	114	..., <i>kakor npr.</i>	40

Preglednica 3: Večbesedna veznika *kot na primer/kot npr.* in *kakor na primer/kakor npr.* v FidiPLUS.

3.1.3 Tip kakor hitro

V SS (Toporišič 2000: 427) je omenjen med večbesednimi enodelnimi vezniki. V †SP 2003 ga najdemo kot sopomenko pri zaimku **čim** in vezniški zvezi **tóliko da**. V rabi je tudi kot prvi del dvodelne vezniške zveze, npr. *kakor hitro – že*.

3.1.4 Tip kakor koli

V †SP 2003 ima iztočnica **kàkor kólí**² oznako *vez. zv.* Zakaj je druge podobne, npr. *kjer koli, kadar koli, kakor koli* – prislovne zaimenske zveze, ki so vse tudi sovezniki –, nimajo? V SS (Toporišič 2000: 641) je med »vezniškimi besedami« poleg *kadar* naveden *kadar koli*. Samo zato, ker je *kakor* tudi veznik, *kjer* in *kadar* pa le prislovna zaimka? Vsi ti povezujejo nadredni in odvisni stavek, zato bi zadoščalo, da bi jih ponazorili z zgledi, tako kot to velja za enobesedne soveznike, npr. *kjer, kamor*.

3.2 Prva sestavina je prislov

3.2.1 Večbesedni vezniki iz časovnih prislovov in podrednega veznika

Iz skupine tovrstnih zvez iz †SP 2003 in SS (Toporišič 2000), tj. *brž ko, sedaj ko, takoj ko, takrat ko, prej ko*, manjkajo po sestavi podobne iztočnice *tedaj ko, zdaj ko*²⁵ in *ravno ko*. Vse prve

25 V †SP 2003 sta v neskladju tudi oznaki iztočnic **sedāj** »čas. prisl.« in **zdāj** »kaz. čas. prisl. zaim.«.

sestavine teh večbesednih veznikov so v °SP 2003 časovni prislovi (o sklopljenih gl. 3.2.3), razen *tedaj* z oznako čas. prisl. zaim. in *zdaj* z oznako oz. kaz. čas. prisl. zaim. Večbesedni veznik *precej ko* je zastarel.

Pregled v korpusu FidaPLUS kaže, da se te zveze rabijo bodisi kot večbesedni vezniki (med prislovom in veznikom ni vejice) bodisi kot zveza prislova v nadrednem stavku, tj. kazalnika, in *ko*-stavka. Vsi, razen *brž ko*, so kot večbesedni vezniki redkeje rabljeni. Še najbolj izstopata *takrat, ko* – *takrat ko* (34.852 – 1133 zadetkov) in *zdaj, ko* – *zdaj ko* (12.677 – 2202 zadetkov).

Vprašanje je, kdaj kaka besedna vrsta postane del večbesednega veznika. Ali lahko tudi drugi časovni prislovi, ne samo *medtem*, *potem*, *zatem* (prim. 3.2.3.1) ali *brž*, *sedaj* ipd., ki spremljajo veznik *ko*, postanejo sestavina večbesednega veznika, npr. *vsakokrat ko*,²⁶ *danes ko*, *včasih ko*, *večkrat ko*, *zmeraj ko*, *hkrati ko*?

Zveze drugih prislovov in veznika *ko* kažejo ravno nasprotno podobo: kot »večbesedni vezniki« so rabljeni redko, v FidiPLUS še najpogosteje *vsakokrat ko* s 134 zadetki. Drugače je v primerih, kadar pred veznikom *ko* stoji kak drug prislov, npr. merni *prej v prej ko*, primerniški *pozneje v pozneje ko* (gl. 3.2.2).

Verjetno sam izgovor teh zvez brez premora (navadno na začetku povedi)²⁷ ni zadosten kriterij; ravno tako bi se težko sklicevali le na piščevo samovoljo pri stavi vejice. Pregledati bi bilo treba besedotvorno podobo prislovov, stavčno zgradbo povedi in sobesedilo oz. pomen.

3.2.2 Večbesedni vezniki iz mernih, sorazmernih in primerniških prislovov ter podrednega veznika

V °SP 2003 (§ 576) je med večbesednimi enodelnimi (sic!) vezniki »iz prislova (prislovne zveze)« omenjena tudi zveza *manj ko*, v pravopisnem slovarju pa je le zgled za rabo v geslu *mànj*⁴ sorazmer. prisl. s soodnosnim primernikom v glavnem stavku (*manj ko jih je, enotnejši so*). Podobnih *bolj ko*,²⁸ *več ko* pri geslih *bòlj* in *vèč*⁴ ni. Med zgledoma za *prej ko* (Toporišič 2000: 641) v časovnem odvisniku (npr. *Prej ko odideš, se oglasi tudi pri nas*) in *prèj ko* (°SP 2003) v primerjalnem odvisniku (npr. ~ *začnemo, prej bomo nehali*), je bistvena razlika. Po zgledih v rabi sodeč, je *prej v prej ko* (tako kot v °SP 2003) pogosteje merni kot časovni prislov, *prej ko* pa ravno tako kot *manj ko* ipd. pogosto večbesedni veznik v »sorazmernostnem« odvisniku, npr. *prej ko – prej, prej ko – bolje, prej ko – lažje, pozneje ko – huje*.²⁹ Takih besednih zvez iz veči-

²⁶ V SS (Toporišič 2000: 442) je zapisan kot *vsakokrat, ko*.

²⁷ Lengar Verovnikova v *Jezikovnem svetovanju* (2014) pravi takole: »Kadar se zaporedje prislovnega zaimka in veznika pojavi na začetku povedi, pa so merila za to, ali med njiju (lahko) postavimo vejico, nekoliko drugačna. Prvič, da o vejici sploh lahko razmišljamo, mora biti stavek, ki ga dobimo, če odstranimo odvisnik, ki sledi osamosvojenemu prislovnemu zaimku, še vedno smiselni: *Zdaj, ko sta se poročila, je bilo vse drugače.* > *Zdaj je bilo vse drugače.*«

²⁸ V SS (Toporišič 2000: 443) je *bolj ko – bolj/manj* predstavljen v zgledih pri primerjalnem vezniku *ko*.

²⁹ Toporišič (1982: 412) v kritiki »francosko pisane slovnice slovenskega jezika Clauda Vincenota« opozarja: pri »sorazmernostnem odvisniku (z vezniškimi izrazi kot *čim več – tem bolj* in sopomenkami)

noma primerniških prislovov in veznika *ko*, ki opravljajo vlogo veznika, je seveda še več, npr. *dlje ko*, *hitreje ko*, *višje ko*, *pozneje ko*, *kasneje ko*. Tudi iz FidePLUS je mogoče razbrati, da je odsotnost vmesne vejice pogostejša v zvezah z mernimi prislovi, npr. *bolj ko – bolj, ko* (5441 – 286 zadetkov); *manj ko – manj, ko* (489 – 110 zadetkov), kot v tistih s časovnimi, npr. *kasneje ko – kasneje, ko* (31 – 2720 zadetkov); *pozneje ko – pozneje, ko* (31 – 2478 zadetkov), saj gre v tej skupini pogosteje za levosmerno vejico kot v prvi.

Največ težav z uvrstitvijo glede na priročnike povzroča vezniška zveza *komaj da*: v SS (Toporišič 2000: 427) je to večbesedni veznik iz členka in veznika, po °SP 2003 je *komaj* prislov, veznik in členek; v SSČ (Žele 2014) sta zgleđa pri členku **kómaj** v zvezi če, da (*Komaj če sta spregovorila pet besed; Zelo zadržano ozdravlja, komaj da skloni glavo*), s katerima si v našem primeru ne moremo pomagati. Pregled zgledov v °SP 2003 (**kómaj**³: ~ je prišel, že so ga klicali), °SSKJ 2000 (*komaj da je udaril, so že udarili po njem*) in FidiPLUS (npr. *Komaj da počistim, že začnejo spet smetiti ...*) kaže, da se *komaj da* večinoma uporablja s soodnosnico (členkom *že*) v nadrednem stavku,³⁰ pri čemer je stavčno zaporedje odvisni stavek + nadredni stavek. Torej *komaj da* po svoji vlogi in zgradbi (merni prislov *komaj* + *da*) še najbolj sodi v to skupino.

Ker takšne zveze v nadrednem stavku zahtevajo rabo soodnosnice, npr. prislova v *Več ko boš znal, več boš veljal* (Toporišič 2000: 429), ali primernika/primerniškega prislova, npr. v »manj ko jih je, enotnejši so« (°SP 2003), jih imamo, tudi če »drugi del veznika lahko odpade«, za dvodelne veznike (Toporišič 2000: 429), kot je razbrati tudi iz °SP 2003 (§ 575), kamor bi morali prestaviti *manj ko* iz § 576.³¹ Kadar so večbesedni vezniki del dvodelne vezniške zveze, med njihovimi sestavinami vejice ne pišemo.³²

3.2.3 Večbesedni vezniki, katerih sestavina je prislovni sklop s kazalnim zaimkom *ta*

Kazalni zaimek *ta* se kot sestavina večbesednega veznika pojavlja v sklopih, npr. prislovnih *medtem, zato, tačas*, in njim podobnih besednih zvezah, npr. iz predloga in kazalnika odvisnika: *med tem* (+ *ko*-stavek), *za to* (+ *ker*-stavek) (o *kljub temu da* gl. 3.4.2.1). Kot kazalnik ima napovedovalno (kataforično) vlogo (Gorjanc 1998: 371; Toporišič 2000: 680; Korošec 2003: 259–260).

bi kazalo navesti razen primerov za mero še za pot in čas, poleg *Več ko imaš, (več) ... še Dalj ko greš, (dalj) ... Dalj ko živiš, (manj) ...* Tipologija sredstev pa je dobro izvedena: 1. *boljši ko – boljši*, 2. *kolikor bolje – toliko večji* (tu bi bilo dobro navesti še *toliko več vreden*), 3. *čim lepše – tem boljše*.« V SS (Toporišič 2000: 642) pri primerjalnem odvisniku mere oz. količine omenja »sorazmerijski odvisnik« in navaja zglede s *čim bolj – tem manj in bolj ko – manj*.

30 V SS sta poleg »soodnosnega izraza« (Toporišič 2000: 429, 431, 637) še »soodnosni drugi del veznika« (Toporišič 2000: 429) in »soodnosnica« (Toporišič 2000: 443). Med »soodnosnimi besedami« so (Toporišič 2000: 431) v povezavi z oziralnimi zaimki omenjeni kazalni zaimek, prislov, celostni zaimek *vsak* in *povsod*.

31 V SS (Toporišič 2000: 443) so pri veznikih *čim in ko* tudi zgleđi s *čim – tem, bolj ko – bolj in bolj ko – manj*, v °SP 2003 pa je **čim** označen kot »prvi del dvodelne sorazmer. vez. zv.«. Poleg tega pri zgleđu z *več ko* omenja »[s]oodnosni drugi del veznika« (Toporišič 2000: 429).

32 Napačno: *In manj, ko se je Ivy odzivala na njeno nesramnost, bolj je bila razgreta*. (FidaPLUS) > *In manj ko se je ...*

3.2.3.1 Tip *medtem ko*

Sklopljeni prislov je sestavina večbesednega veznika (časovnega in protivnega) ali kazalnik.³³ Toporišič ga ima za »soodnosni izraz (večinoma zaimek), ki razločneje kaže, za katere vrste odvisnik gre« in »je stilno pogojen, krepitven, uporabljamo pa ga zlasti za poudarjanje« (SS 2000: 637).³⁴ Sklopljeni prislovi imajo vzporednice v besednih zvezah iz predloga in kazalnika *ta*, ki jim lahko sledi *ko*-stavek, v primeru *zato pa ker-* ali *da*-stavek. O tem, ali jih imamo za večbesedni veznik ali kazalnik in *ko-/ker-/da*-stavek, odloča pomen; temu se prilagajata stavčna zgradba, odvisna tudi od sobesedila (prim. tip *kljub temu da* v 3.4.2.1), in premor v govoru. V slovarju ^oSP 2003 ni ne prislova *vtem* ne večbesednega veznika *vtem ko* (§ 329); le-tega je mogoče najti v ^oSSKJ 2000 pri prislovu **vtém** kot podiztočnico.

V preglednici ni večbesednega veznika *predtem ko*,³⁵ ki je naveden v SS (Toporišič 2000: 428), saj ga v rabi ni zaslediti.

Časovni prislov	Podredni veznik	Večbesedni veznik	Prislov = kazalnik + <i>ko</i> -stavek	<i>Ta</i> = kazalnik + <i>ko</i> -stavek
<i>medtem</i>	<i>ko</i>	<i>medtem ko</i>	<i>medtem, ko</i>	<i>med tem, ko*</i>
<i>potem</i>		<i>potem ko</i>	<i>potem, ko</i>	<i>po tem, ko</i>
<i>zatem</i>		<i>zatem ko</i>	<i>zatem, ko</i>	<i>za tem, ko</i>
<i>vtem</i>		<i>vtem ko</i>	<i>vtem, ko</i>	<i>v tem, ko</i>
<i>tačas</i>		<i>tačas ko</i>	<i>tačas, ko</i>	<i>ta čas, ko</i>
Vzročni prislov			Prislov = kazalnik + <i>ker</i> -stavek	<i>Ta</i> = kazalnik + <i>ker</i> -stavek
<i>zato</i>	<i>ker</i>	<i>zato ker</i>	<i>zato, ker</i>	<i>za to, ker</i>
Namerni prislov			Prislov = kazalnik + <i>da</i> -stavek	<i>Ta</i> = kazalnik + <i>da</i> -stavek
<i>zato</i>	<i>da</i>	<i>zato da</i>	<i>zato, da</i>	<i>za to, da</i>

Preglednica 4: Sklopljeni prislovi kot sestavina večbesednih veznikov in kazalniki ter njim podobne besedne zveze.

* V SS (Toporišič 2000: 651) je zgled *Med tem, ko smo sedeli pod lipo, smo se ...*

Najpogosteje se kot večbesedna veznika rabita ***medtem ko*** in ***potem ko*** (gl. preglednico 5), čeprav tudi raba obeh prislovov kot kazalnikov (*medtem, ko*; *potem, ko*) še zdaleč ni zanemarljiva.³⁶ Kot je razvidno iz pogostnostne primerjave se razmerje obrne v primeru *zato, ker* in *zato ker* ter *zato, da* in *zato da*.

33 Kataforični kazalniki so tisti, ki kažejo naprej (Toporišič 2000: 680); Korošec kot kazalnike omenja členke, prislove (2003: 264), vendar med naštetimi v povezavi z dostavki navaja same členke (»zlasti, posebno, predvsem, razen, vključno«), na drugem mestu pa tudi prislovni zaimek *tako* (2003: 259). Gorjanc (1998: 371) omenja vezniške, prislovne in členkovne konektorje, ki se pojavljajo tudi v okviru vezniške besede.

34 ^oSP 2003 (§ 329, 2. odstavek): »V nekaterih primerih razmerje med nadrednim in odvisnim stavkom lahko izrazimo tako, da prvi del prvotno večbesednega veznika prenesemo v nadredni stavek, za njim pa seveda pišemo vejico[.]«

35 V SS 2000 (428) je v zgledu napisan narazen, tj. *pred tem ko*, drugje ga ni; v FidiPLUS je 627 zadetkov za *pred tem, ko*.

36 Tako pogosta raba kaže drugačno podobo, kot jo razberemo iz trditve, da »načeloma vezniške zveze ne razbijamo z vejico, izjemoma pa to lahko storimo« (Hribar 2008: 37).

Večbesedni veznik	Število zadetkov	Prislov + <i>ko-/ker-/da</i> -stavak	Število zadetkov
<i>medtem ko</i>	nad 100.000	<i>medtem, ko</i>	2.305
<i>potem ko</i>	55.595	<i>potem, ko</i>	21.592
<i>zato ker</i>	6.661	<i>zato, ker</i>	79.797
<i>zato da</i>	3.563	<i>zato, da</i>	33.291

Preglednica 5: Pogostnost rabe večbesednih veznikov tipa *medtem ko* in zvez tipa *medtem s ko-/ker-/da*-stavkom v FidiPLUS.

Besedne zveze s kazalnikom *ta* so redkejšje, a ne zanemarljive, v korpusu je kar 386 zadetkov v obliki *med tem, ko* in kar 427 zadetkov napačnih, tj. *med tem ko*. Večbesedni veznik *vtem ko* je redek (21 zadetkov), malo pogostejša je zveza s kazalnikom (*v tem, ko* – 87 zadetkov).

V °SP 2003 je **tačas ko** iztočnica; v FidiPLUS je ta večbesedni veznik redek (41 zadetkov), malo pogostejša je le besedna zveza *ta čas, ko* (168 zadetkov).

3.3 Prva sestavina je prislovni zaimek

Tudi prislovna zaimka³⁷ *tako* in *toliko*³⁸ sta lahko sestavini večbesednih veznikov: *tako da, tako kot, tako kakor*,³⁹ *toliko da*.⁴⁰ V pravopisnem slovarju so vsi iztočnice. Po pogostosti rabe si sledijo takole:

- ▷ *tako da* – nad 100.000 zadetkov,
- ▷ *tako kot* – 97.831 zadetkov,
- ▷ *tako kakor* – 4756 zadetkov,
- ▷ *toliko da* – 470 zadetkov.

Prislovni zaimki lahko nastopajo kot kazalniki:

- ▷ *tako, da* – 81.403 zadetkov,
- ▷ *tako, kot* – 30.297 zadetkov,
- ▷ *tako, kakor* – 2655 zadetkov,
- ▷ *toliko, da* – 9392 zadetkov.

37 V pravilih bi bilo dobro opozoriti tudi na zveze prislovnih zaimkov, npr. *tam, tu, tja*, in soveznikov, npr. *kjer, kamor*, saj jih nimamo za večbesedne veznike, npr. *tam, kjer* (v FidiPLUS kar 801 zadetek brez vejice, tj. *tam kjer*).

38 V SS (Toporišič 2000: 570–571) je pri »[l]astnostnih zvezah s prislovi« *toliko prislov* (»*toliko, da sem komaj nesel*«).

39 *Tako kot* in *tako kakor* sta tudi prva dela dvodelne vezniške zveze.

40 Po °SP 2003 bi ga bilo bolje zamenjati s *takoj ko, kakor hitro*. Zgled v geslu je za *toliko da* – *že*, torej za dvodelno vezniško zvezo. V SSČ (Žele 2014: 23) je **dá** v tej zvezi (v pomenu 'komaj') članek.

Prislovni zaimек *toliko* pa se v rabi ne druží samo z veznikom *da*, ampak tako kot *tako* tudi s *kot* in *kakor*. S temi podatki si le delno pomagamo, saj je *tako* lahko srednji spol pridevniškega zaimka *tak* (*táko*), veznika *kot* in *kakor* pa ne uvajata nujno odvisnika. Podobno velja za zvezi *toliko kot* 7506 in *toliko, kot* 4581 zadetkov ali redkeje rabljeni *toliko kakor* 300 in *toliko, kakor* 79 zadetkov.

3.4 Prva sestavina je členek

3.4.1 Večbesedni vezniki iz enobesednega členka in veznika

V [°]SP 2003 je v § 329 omenjen tudi »večbesedni veznik« iz mernega prislova *posebno* in podrednega veznika *ko*; v slovarju so še *ko* z oznakama *vez. zv.*, v časovnih odvisnikih, *še ko* podr. *vez. zv.*, v časovnih odvisnikih in *samó da* podr. *vez. zv.* [...] podr. *izvzem. vez. zv.*,⁴¹ *posebno ko* in *zlasti če* sta v § 329; drugih podobnih zvez, npr. *že ko, le da, tudi ko, tudi kakor* ter *samo če*,⁴² *samo ko, kaj ko, kaj če* ipd., kot iztočnic ni, čeprav jih je v rabi veliko. Izvzemalni členki *samo, le, razen* in poudarni *še, tudi, zlasti, celo, še, že, posebej*,⁴³ *posebno, sploh* so pogosti v kombinaciji z veznikoma *če* in *ko*, nekateri od njih, predvsem členka *še* in *že*, tudi z veznikom *preden*. Vsi ti členki so spremljevalci soveznikov, npr. *samo kadar, razen kadar, sploh kadar, posebno kadar, posebej kadar, predvsem kadar, celo kadar, zlasti kadar, tudi kadar*.⁴⁴

Če upoštevamo SSČ (Žele 2014: 44), potem bi v to skupino sodila tudi zveza »povezovalnega nadomestnega členka« *namesto* in veznika *da* (o *namesto tega da* gl. 3.4.2.1),⁴⁵ če pa SS (Toporišič 2000: 427), potem tudi *komaj da* (gl. 3.2.2). Za *namesto da* najdemo v FidiPLUS 15.395, za *namesto, da* pa 1303 zadetke (pravopisne napake).⁴⁶ Med najpogosteje rabljenimi (več kot 2000 zadetkov) – členki s sovezniki niso upoštevani – so po FidiPLUS zveze, predstavljene v preglednicah 6 in 7.

41 V geslu *samó*² »podr. vez. [...] v časovnih odvisnikih« je zgled »[samo] da opazi kaj sumljivega, že se umakne na varno«, torej je *samo da* prvi del dvodelne vezniške zveze *samo da – že*.

42 V geslu *samó*⁴ »člen. «je mdr. oznaka »v zvezi s če »z zgledoma: *Lahko se igrajo, ~ če ne bodo preveč glasni* [vendar naj ne bodo preveč glasni]; ~ *če si res pripravljen, se prijavi k izpitu*.

43 V [°]SP 2003 ni predstavljen kot členek, v SSČ (Žele 2014) pa je, vendar brez zglede v vezniški rabi.

44 Zglede bi bilo treba pregledati in ugotoviti, kdaj *kadar*, v [°]SP 2003 označen s krožcem, nadomešča *ko*. Ravno tako bi bilo dobro ugotoviti, s katerimi sovezniki vse se povezujejo. Kar nekaj neenotnosti je tudi pri poimenovanju *kadar*: v [°]SP 2003 je označen kot »ozir. čas. prisl. zaim. ponavljanja«, v SS (Toporišič 2000: 433) je tako kot »oziralni prostorski prislovi // *kjér, kámor, kóder, kjér (kóli), do kóder, od kóder*« ipd., imenovan veznik; enako je v [°]SSKJ 2000.

45 V SSČ (Žele 2014) je razlika v prikazu med *namesto da* in *samo da*, saj je pri členku *namésto* oznaka »v zvezi z da«, pri členku *samó* oznaka »v zvezi samo da«.

46 Členek *namesto* je konvertiran iz predloga *namesto* SSČ (Žele 2014: 44), zato ne more biti kazalnik; podobno je z zvezami *razen + čel/ko/da*.

Členek + <i>da, če, ko</i>	Število zadetkov
<i>tudi če</i>	23.224
<i>le da</i>	21.778
<i>namesto da</i>	15.395
<i>razen če</i>	7.570
<i>samo da*</i>	5.776
<i>šele ko</i>	5.167
<i>tudi ko</i>	4.646
<i>zlasti če</i>	3.555
<i>kaj če</i>	2.007

Preglednica 6: Prikaz pogostnosti zveze členka in podrednega veznika v FidiPLUS.

* V SSČ (Žele 2014) ni povsem jasno, ali je v *samo da* beseda *da* veznik (tako se da razumeti pri členku **samó**) ali členek (tako se da razumeti pri členku **dá**).

Členek + <i>da-/če-/ko-stavek</i>	Število zadetkov
<i>le, da</i>	19.814
<i>le, če</i>	14.200
<i>šele, ko</i>	8.091
<i>tudi, če</i>	5.233
<i>že, da</i>	4.954
<i>samo, da</i>	4.741
<i>posebej, če</i>	3.694
<i>celo, da</i>	3.561
<i>samo, če</i>	3.410
<i>šele, da</i>	2.686
<i>tudi, ko</i>	2.677
<i>posebno, če</i>	2.153

Preglednica 7: Prikaz pogostnosti zveze členka kot kazalnika + *da-/če-/ko-stavka*⁴⁷ v FidiPLUS.

Ti podatki zaradi stavčne zgradbe povedi v korpusu ali prekrivnosti besednih vrst – npr. *celo da*, saj je *da* mdr. 3. os. ed. glagola *dati* – le delno rabijo našemu namenu. Na zvezo členek + podredni veznik *preden* ipd. ter stavo vejice je opozoril že Korošec (2003: 262–263).⁴⁸ Tudi v FidiPLUS je npr. za *še preden* 17.785, za *še, preden* pa le 13 zadetkov. V pravopisu bi morali posebej opozoriti na členka *le* in *samo* v zvezi členek *ne* + *le/samo* + desnosmerna vejica + *da-stavek*. Iz zgledov⁴⁹ lahko razberemo, da je *da-stavek* odvisnik znotraj priredne stavčne

47 Podredni veznik *preden* je v teh primerih redkeje v rabi.

48 Členka *še* in *že* pred veznikom *preden* (»**preden** [...] se [...] razvija s členkoma *še* in *že*«) smiselno poudarjata »ne samo to, da se dejanje odvisnika zgodi po dejanju glavnega (nadrednega) stavka, ampak ostrita izrazitost tega časovnega zaporedja«, kot to »delata pred drugimi podrednimi vezniki, *že ko*, *že kadar*, *še ko* ipd.«

49 *Ne le, da lahko vsakdo objavlja, vsakdo lahko teoretično tudi posega v besedilo drugega.* (Nova beseda) – *Ne samo, da se Beletrini uredniki in avtorji prevažajo po Evropi z literarnim vlakom, Beletrina po novem tudi leti.* (Nova beseda)

(stopnjevalne) zveze, v kateri je izpuščen bodisi drugi del dvodelnega veznika tipa *ne samo/le* – *ampak tudi* bodisi ena od njegovih sestavin, zato pred *da*-stavkom pišemo vejico. Opuščanje vejice je namreč kar pogosto: v FidiPLUS je za *ne le da* 1969 in za *ne samo da* 1064 zadetkov; seveda je povsem pravih zvez brez vejice – npr. 3. os. ed. glagola *dati* – tudi veliko.

Izvezalnici, poudarni, dodajalni ipd. členki – le *namesto* je v SSČ (Žele 2014) »povezovalni nadomestni«, *tudi* pa ne samo poudarni, ampak tudi »povezovalni povzemalni« – ob veznikih pomensko spreminjajo poved. Kadar so na začetku nadrednega/glavnega stavka, moramo biti, če parafraziramo Lengar Verovnikovo (prim. opombo 27), pri stavi vejice pozorni na to, da je glavni stavek, če izpustimo odvisnik, ki sledi osamosvojenemu členku (za njim je vejica), še vedno smiseln. Razmisliti pa bi morali tudi o tem, ali jih sploh lahko imamo za večbesedne veznike.

3.4.2 Večbesedni vezniki iz dvobesednega členka in podrednega veznika

V SSČ (Žele 2014) je od dvobesednih členkov, ki so sami vezniško sredstvo (prim. 3.5) ali sestavljajo večbesedne veznike, samostojna iztočnica **póleg téga**, drugi, npr. *kljub temu*, *navkljub temu*, *razen tega*, *zaradi tega*, *namesto*,⁵⁰ so prikazani v zgledih pri enobesednih členkih, *navzlic* pa vanj ni uvrščen.

3.4.2.1 Tip *kljub temu da*

V stroki je pogled na to, kaj je *kljub* v zvezi *kljub temu* ali *kljub temu da*, neenoten. Besedna zveza *kljub temu da* je razložena kot zveza predloga, kazalnega zaimka *ta* in veznika *da* (Toporišič 2000: 428; Gorjanc 1998: 370) ali kot »zveza členka, kazalnega zaimka in podrednega veznika«, rabljenega v zvezi *kljub temu da* (Kalin Golob 2000: 46), ali pa je *kljub temu* članek v zvezi *kljub temu, da* (Žele 2014: 36); v °SP 2003 ima sam **kljúb tému** oznako poudar. člen. zv. V °SP 2003 je v § 576 *kljub temu da* naštet med večbesednimi vezniki iz »prislova (prislovne zveze)⁵¹ + veznika«. V °SP 2003 sta iztočnici **kljúb tému da** in njegova sopomenka **navzlic tému da** (le-ta z oznako *neobč.*).

V preglednico so uvrščeni še drugi večbesedni vezniki, ki so po sestavi dvobesedni članek + veznik podobni omenjenim,⁵² a tudi tistim iz poglavja 3.2.3.1. Kot večbesedni veznik se v FidiPLUS najpogosteje uporablja *kljub temu da* (11.371 zadetkov); več zadetkov ima zveza *kljub temu, da* (14.069). Med pogosteje rabljene sodi še *poleg tega da* s 527 zadetki, drugi dvobesedni členki so kot sestavine večbesednih veznikov redki (npr. *razen tega da* ima le 50 zadetkov) ali jih tako rekoč skoraj ni (*zaradi tega da*: 3 zadetki); pogosteje se pojavljajo kot kazalniki, torej z vejico pred *da*-/ker-stavkom: *zaradi tega, ker* (9298); *poleg tega, da* (3789); *razen tega, da* (1002);

50 Ni zglede za *namesto tega(,) da*.

51 V SS (Toporišič 2000: 568) je »prislovna besedna zveza« mdr. »iz prislova in imenske zveze s prislovnim pomenom«.

52 Večbesedni veznik *namesto tega da* je v SS (Toporišič 2000: 428).

zaradi tega, da (898); navkljub temu, da (244); navzlic temu, da (155). V preglednici ni zveza namesto tega da (v FidiPLUS je en zgled, in sicer z napako)⁵³ in zraven tega da (en zgled z da kot členkom), tudi tiste z vmesno vejico – namesto tega, da 80 in zraven tega, da 12 z. – so redke.

Dvobesedni členek	Podredni veznik	Večbesedni veznik	Dvobesedni členek = kazalnik + da-stavek
<i>kljub temu</i>	<i>da</i>	<i>kljub temu da</i>	<i>kljub temu, da</i>
<i>navkljub temu</i>		<i>navkljub temu da</i>	<i>navkljub temu, da</i>
<i>navzlic temu</i>		<i>navzlic temu da</i>	<i>navzlic temu, da</i>
<i>poleg tega</i>		<i>poleg tega da</i>	<i>poleg tega, da</i>
<i>razen tega</i>		<i>razen tega da</i>	<i>razen tega, da</i>
<i>zaradi tega</i>		<i>zaradi tega da</i>	<i>zaradi tega, da</i>
			Dvobesedni členek = kazalnik + ker-stavek
<i>zaradi tega</i>	<i>ker</i>	<i>zaradi tega ker</i>	<i>zaradi tega, ker</i>

Preglednica 8: Dvobesedni členki kot sestavina večbesednih veznikov in kazalniki.

V ^eSP 2003 je v § 329 navedeno, da vejice med deli večbesednega veznika ne pišemo, v SS (Toporišič 2000: 637) je vendarle zgled z vmesno vejico, tj. *kljub temu, da*, in opozorilo, da ima »[v] nadrednem stavku [...] odvisnik lahko soodnosni izraz (večinoma zaimек), ki razločnejše kaže, za katere vrste odvisnik gre[.]«.«

Pravopisno pravilo je vzbudilo pozornost strokovnjakov (Kalin Golob 2000: 46–47, Gorjanc 1998: 370; Hribar 2008: 37),⁵⁴ saj je bilo v rabi zaslediti veliko omahovanja pri stavi vejice.

Že predlagano pravilo, da naj bi v primeru večbesednega veznika *kljub temu da* odločalo mesto v povedi, vejico pa bi stavili pred *da*, če bi bil *kljub temu* na začetku povedi, sicer pred celotno zvezo (Kalin Golob 2000: 47),⁵⁵ ne vzdrži, razlaga, da »vejico lahko pišemo, kadar bi v govoru pred *da* šli z glasom navzgor in zatem naredili kratek premor« (Hribar 2008: 37), pa ne zadošča. Na stavo vejice vplivata pomen, odvisen od sobesedila, členkov, in tudi stavčna zgradba. (Prim. Sklep.)

V FidiPLUS je mogoče najti večbesedne veznike tipa členek + členek + veznik v pogostnostih,

53 V SS (Toporišič 2000: 428) je zveza *namesto tega da* označena kot nerodna, nadomestili pa naj bi jo z *namesto da*.

54 Postalo je tudi predmet preučevanja v diplomskih nalogah (Žibert 2006: 64–66; Klemenčič 2010: 15).

55 Kalin Golobovi se zdi »smiselno uveljaviti pravilo, kot ga svojim študentom predlaga prof. Korošec: Kadar zveza s kazalnim zaimkom stoji na začetku povedi, je ta zaimек poudarjen, sledi mu premor, zato se pred podrednim veznikom vejica piše. Ob *Kljub temu, da* enako velja tudi v drugih podobnih zvezah, npr. pri *S tem, da*. V obeh primerih se obravnava pravilo večbesednega veznika (torej vejica le pred prvim delom, ne pa pred podrednim veznikom *ko, da, če*) takrat, **ko je večbesedni veznik v sredini povedi**, za glavnim stavkom. Enako velja tudi, kadar običajne zveze medtem ko, potem ko zaradi spremembe pomena (med časom, po času) pišemo na začetku povedi **narazen** in je zaimек zopet poudarjen: *Med tem, ko ste spali, je bilo hudo neurje; Po tem, ko ste odšli, sem ga našla.*«

ki jih prikazujemo v spodnji preglednici, iz katere je razvidno tudi, da so pogostejše zveze kazalnika + *če-/da*-stavka; sprašujemo pa se tudi, ali ne bi sodila v ta okvir še para *ne pa da* – *ne pa, da, pač pa da* – *pač pa, da*.

Členka kot sestavina večbesednega veznika	Število zadetkov
<i>ne pa da</i>	2993
<i>še posebej če</i>	1336
<i>še zlasti če</i>	895
<i>kaj šele da</i>	809
<i>še posebno če</i>	780
<i>pač pa da</i>	262
Členka kot kazalnik + <i>če-/da</i> -stavka	Število zadetkov
<i>še posebej, če</i>	3458
<i>kaj šele, da</i>	2680
<i>še posebno, če</i>	2153
<i>še zlasti, če</i>	1516
<i>ne pa, da</i>	1377
<i>pač pa, da</i>	170

Preglednica 9: Pogostnost rabe členkov kot sestavin večbesednega veznika in kazalnika v FidiPLUS.

3.5 Dvobesedni členki kot vezniško sredstvo

V ‹SP 2003 sta med večbesednimi vezniki *češ da* in *tako pa*. Zaradi svoje sestave in različne obravnave v priročnikih terjata poseben razmislek. V SSČ (Žele 2014) je mogoče najti tudi druge, npr. *ali bolje, po drugi strani*.

3.5.1 Tip *češ da*

V ‹SP 2003 je v pravilih (§ 329) naštet med večbesednimi vezniki, v slovarju je za **čēš da** (podiztočnica pri členu **čēš**) uporabljena oznaka *domnev. člen. zv.* V SS je predstavljen kot večbesedni enodelni veznik (Toporišič 2000: 427) in kot zveza členu *češ* in veznika *da* (Toporišič 2000: 636). Izraz »členkovna zveza« je v ‹SP 2003 naveden samo v *Krajšavah in slovarskih oznakah* (XII) in potem kot del oznake *mdr.* uporabljen še za iztočnico **kljúb tému** z oznako *poudar. člen. zv.* (prim. 3.4.2.1). Toporišiču (1982: 70) ta izraz pomeni zvezo členu in katere koli besedne vrste. V SSČ (Žele 2014) so besedne zveze na določenih mestih enotno označene samo kot členki.

Vprašanje je torej, ali ne bi bilo dobro *čēš da* vendarle imeti za dvobesedni členek, ki nastopa kot vezniško sredstvo. Čeprav ga Toporišič (2000: 636) navaja med vezniškimi besedami, ki uvajajo odvisne stavke, ne izvemo, katere vrste odvisnik naj bi to bil.

Sam členek *češ* je v FidiPLUS zelo pogost (51.977 zadetkov); najpogostejši je v kombinaciji z *da* (*češ da* 30.318 in *češ, da* 1180 zadetkov), preostalo (20.479 zadetkov) so zveze členska *češ* + različnih glavnih in odvisnih stavkov, od tega je z vejico za *češ* 7616 zadetkov (zveza *češ, da* ni všteta).⁵⁶

3.5.2 Tip *tako pa*

V °SP 2003 se je znašla tudi zveza **takó pa**⁵⁷ z oznako *protiv. vez. zv.* Iz katerih besednih vrst je sestavljena? Po °SP 2003 je *tako* mdr. prislovni zaimek, veznik in členek. V SSČ (Žele 2014) je pri iztočnici **takó** oznaka v zvezi *tako pa*, ki bi si jo lahko glede na druge podobne razlagali prej kot dvobesedni členek – v zgledu je vezniško sredstvo – kot zvezo členska in veznika (pričakovana oznaka bi bila v zvezi s *pa*). V SSČ (Žele 2014) je podobna zveza **pa vendar** členek.⁵⁸ Dvobesedni členki lahko nastopajo kot sestavina večbesednega veznika (prim. *kljub temu da* v 3.4.2.1), lahko pa so sami po sebi vezniško sredstvo, npr. *kljub temu*. Različnih zvez členkov v vezniški vlogi je še več, npr. *pač pa*,⁵⁹ *kaj še, kaj šele*, zato bo treba premisliti, ali so to večbesedni vezniki⁶⁰ ali zgolj dvobesedni členki v vezniški vlogi (prim. 3.4.2 in 3.5.1). V vezniški vlogi so še druge kombinacije besednih vrst,⁶¹ npr. členek *ne* + veznik *da* + členek *bi* (*ne da bi*).⁶²

3.6 Prva sestavina je predlog ali predložna zveza

3.6.1 Tip *od kod, od koder*

Med vezniškimi zvezami sta v °SP 2003 tudi zvezi predloga + prislovnega zaimka (soveznika) **od kóđ** in **od kóder**, podobni, npr. *do kod* ali *do koder*, pa nista iztočnici in sta v geslih **kóđ**² in **kóder**³ tudi različno predstavljeni – **do kóđ** je podiztočnica z oznako *smer. prostor. prisl. zv.*, *do koder/°dokoder* je uporabljen le v zgledu.

56 Členku *češ* v °SP 2003 v geslu **čěš** sledi vejica – *Držal se je samozavestno, ~, jaz se ne bojim nikogar* –, ravno tako v SSČ (Žele 2014); po °SSKJ 2000 »za njim lahko stoji vejica«, v zgledeh pa je ni (npr. *držal se je samozavestno, češ jaz se ne bojim nikogar, mel je s palcem in kazalcem, češ dajte denar*). V rabi je zglede brez vejice za *češ* več kot 12.000, pregled zvez *češ* + veznik *pa* kaže, da je navadno pogostejša vejica med njima (npr. *češ, saj* 619 – *češ saj* 297 zadetkov; *češ, če* 227 – *češ če* 133 zadetkov), to pa ne velja za *češ* + *naj* (*češ naj* 412 – *češ, naj* 179 zadetkov), saj jo razumemo tudi kot zvezo z opuščanjem *da*, tj. *češ (da) naj*.

57 V SSČ (Žele 2014) je razložena takole: »uvaja nasprotje s prej povedanim« (Žele 2014: 67). V nasprotju z °SP 2003, ki ima **zató** v zvezi s *pa* za veznik v protivnem priredju, je **zató pa** v SSČ (Žele 2014) členek, sestavljen iz prislova *zató* in veznika *pa* (Žele 2014: 75).

58 Podobne iz členkov *a* + *vendar* (*a vendar*) ni.

59 V SSČ (Žele 2014) je pri geslu **pač** oznaka »v zvezi *pač pa*«, pri geslu **káj** pa »v zvezi s *še, šele*«. – V °SP 2003 je pomotoma izpadlo geslo **pač**.

60 Lengar Verovnikova (2012: 43) pri zgledu s *pač pa* pravi, da se veznik *pa* »pojavlja kot del večbesednega veznika«.

61 Zvez veznikov in členkov tipa *kot pa, ko pa, zato pa, če že, če vendar* ali soveznikov in členkov, npr. *kako da*, ne omenjamo, saj so členki v položaju veznik + členek pogosti spremljevalci veznikov, ki samo pomensko modificirajo razmerje, na stavo vejice pa ne vplivajo. Drugače je s tipom *in sicer* (prim. 3.1.1).

62 S slogovno neustrezno sopomenko *brez da bi*.

Besedna zveza *v kolikor* je po †SP 2003 sestavljena iz predloga in veznika **kólikor**⁴, mdr. z oznako *pogoj. vez.*, in prikazana v zgledu °V [*kolikor*] *mi ne verjamete, vprašajte še koga*. Ker je v FidiPLUS za *v kolikor* kar 4328 zadetkov, bi bilo za laične uporabnike primerneje, da bi bilo iztočnica s slogovno oznako.⁶³

3.6.2 Tip *s tem(,) da*

V †SP 2003 (§ 329) je naveden vezniški izraz oz. večbesedni veznik *s tem da*, vendar v pravopisnem slovarju ni niti zglede za rabo. V SS (Toporišič 2000: 427, 433) je *s tem da*, sestavljen iz predloga + kazalnega zaimka + *da*, naštet med večbesednimi enodelnimi vezniki in med vezniki pri »podrednih vezniških zvezah«; v zgledih za sredstveni odvisnik (Toporišič 2000: 643) sta *s tem da* in *s tem, da*.⁶⁴ V FidiPLUS je mogoče najti 3408 zadetkov za *s tem da*, za zvezo kazalnika *ta* in *da*-stavka (*s tem, ... = 'z dejstvom'*) pa jih je kar 20.747. V njej so tudi zadetki za podobni zvezi *s tem ko* (1838) in *s tem, ko* (5757), v priročnikih ju ni.⁶⁵

3.6.3 Tip *v primeru(,) da*

Od podobnih stalnih besednih zvez moramo omeniti še *v primeru(,) da*⁶⁶ in nikjer v pregledanih priročnikih omenjene *v času(,) ko*. Predložni zvezi *v primeru* namreč lahko sledi tudi *če*- ali *ko*-stavek, lahko tudi odvisnik s soveznikom, npr. *kadar*. V FidiPLUS prevladuje zapis z vejico, zveze brez vejice so redke(jše) (prim. preglednico 10).

Besedna zveza + <i>ko</i> -/ <i>da</i> -/ <i>če</i> -stavek	Število zadetkov
<i>v času, ko</i>	15.972
<i>v primeru, da</i>	8.155
<i>v primeru, če</i>	6.770
<i>v primeru, ko</i>	3.298

63 Kalin Golobova (2000: 11) na neustrezno rabo opozarja takole: »Oziralni zaimek *kolikor* pa v vlogi veznika uvaja primerjalni odvisnik, torej izraža primerjanje, sorazmernost s količino ali mero, nikoli pa ne pogoja, tudi če mu dodamo predlog *v*. Raba *kolikor*, *v kolikor* namesto pogojnega *če* je torej napačna in v navedenih povedih bi moral namesto podčrtanih *v kolikor, kolikor* stati veznik *če*.«

64 V †SSKJ 2000 je v geslu **tá**: »III. »v vezniški rabi« [...] 6. »v protivnem priredju, v zvezi **s tem da**« za izražanje omejevanja; vendar: prišel bo, s tem da bo malo zamudil«. S to razlago si ne moremo pomagati pri zgledu v podiztočnici **olájšati se** v geslu **olájšati** (»s tem da je povedal resnico, se je zelo olajšal«).

65 Najdemo ju v diplomski nalogi (Žibert 2006: 68).

66 Toporišič (1982: 367) jo ima med »frazološki[m]i vezniki: *če prav* [...], *tudi če* (= četudi), *kljub temu da*, *ne glede na to da*, *medtem ko*, *potem ko*, *zato ker*, *namesto tega da*, *v primeru da*, *brž ko*, *ali — ali*, *zdaj — zdaj*, *ne samo — ampak tudi* ipd.« – V SS (Toporišič 2000: 436) ima zgled »V *primeru, da* ima, / *bo dal*.«

Besedna zveza kot sestavina večbesednega veznika	
<i>v času ko</i>	234
<i>v primeru da*</i>	192
<i>v primeru ko</i>	70
<i>v primeru če</i>	40

Preglednica 10: Pogostnost rabe stalnih besednih zvez v času in v primeru s *ko-/da-/če-*stavkom in kot sestavin večbesednega veznika v FidiPLUS.

* Npr.: *Varneje je izravnati se, v primeru da se prevladujoča sila izkaže kot napadalna.* (FidaPLUS)

3.6.4 Tip *ne glede na to(,) da*

Prva sestavina je lahko tudi pogosto rabljena predložna zveza, npr. *ne glede na*, v ‐SP 2003 v vezniški vlogi skupaj s kazalnikom *to* predstavljena v geslu **nè gledé na** v zgledu. Brez vejice pred npr. *da-*stavkom (prim. opombo 66) se v FidiPLUS pojavlja redko, tj. *ne glede na to da* (38 zadetkov), z vejico pred njim, tj. *ne glede na to, da*, pogosto (3834 zadetkov). Ali je predložna zveza lahko sestavina večbesednega veznika ali pa je stava vejice pred podrednim veznikom/soveznikom vendarle obvezna?

3.7 Stavčnozvezne vezniške zveze

V ‐SP 2003 in tudi v SS 2000 so se kot vezniška sredstva znašle tudi besedne zveze, ki bi jih glede na sestavo težko uvrstili v zgornje skupine.

3.7.1 Tip *to je*

V ‐SP 2003 je v § 355 stavčnozvezni *to je* naveden med t. i. »vezniki tipa« *in sicer, in to, npr., kakor*. Toporišič *to je* in *tj.* navaja med vezniki (2000: 432) in »vezniškimi sredstvi«, ki se uporabljajo [n]amesto premora v govoru« (2000: 600), drugje dodaja še *to se pravi* – vsi trije so »istovrstni pojasnjevalni vezniki« (2000: 441). Gorjanc (1998: 381–382) ima *to je* in *se pravi* – tako kot *in sicer* – za »frazelogizirana konektorja«. V slovarju ‐SP 2003 lahko najdemo v vezniški vlogi samo *se pravi, da* ('to pomeni') v zgledu v geslu **práviti** v podiztočnici **práviti se**.

S pravopisnega stališča sta *to je* in *(to) se pravi* zanimiva v zvezah z odvisniki. Če si ogledamo samo zveze z *da-*stavkom, vidimo, da večina piše vejico pred njim, drugače je le, če je *to je* okrajšan,⁶⁷ samo nekaj je med njimi zglede s *t. j.* (preglednica 11).

67 Toporišič zvezo *tj. + odvisnik/glavni stavek* piše brez vejice, npr.: *tj. kar ima normalen obseg* (2000: 526), *tj. prišla je prej, kakor je začela pripravljati kosilo* (2000: 651), *tj. da bi eno morali izraziti pozneje* (2000: 712).

Stavčna zveza + <i>da</i> -stavek	Število zadetkov
<i>se pravi, da</i>	5705
<i>to se pravi, da</i>	465
<i>to je, da</i>	1021
<i>tj., da</i>	32
Stavčna zveza kot sestavina večbesednega veznika	Število zadetkov
<i>se pravi da</i>	114
<i>tj. da</i>	69
<i>to je da</i>	42
<i>t.j. da</i>	34
<i>to se pravi da</i>	1

Preglednica 11: Pogostnost rabe stavčnih zvez *to se pravi* in *to je z da*-stavkom in kot sestavin večbesednega veznika v FidiPLUS..

Sklep

Neenotnosti, nedoslednosti in pomanjkljivosti v temeljnih priročnikih in °SP 2003 na eni ter vpliv skladskega ustroja, različnih vezniških sredstev in pomena besedila na pisanje vejice na drugi strani terjajo temeljit premislek o tem, katera pravopisna pravila popraviti in dopolniti ter katera vezniška sredstva predstaviti v slovarskem delu kot večbesedne veznike in kako, saj so slovarska gesla v °SP 2003 za laične uporabnike premalo pravopisno informativna. Vsekakor bi morali v pravilih opozoriti na podobnost večbesednih veznikov in kazalnikov z odvisniki (odvisnike uvajajo tudi sovezniki, npr. *koliko, kolikor, kadar*), v slovarskem delu pa kot iztočnice izločiti večbesedne veznike iz členka in veznika – verjetno tudi vse, ki imajo vzporednice s kazalniki – in razmisliti, kako predstaviti dvobesedne členke v vezniški vlogi, ter se odločiti, ali so sestavine večbesednih veznikov prislovi, predložne zveze in samostalniki. Tako za enobesedne kot večbesedne veznike bi bila za laične uporabnike dovolj oznaka *vez*.

Preverjanje rabe v FidiPLUS nas kljub pomanjkljivostim (mdr. prekrivnost besednih vrst, specifičnost stavčne zgradbe, npr. vrinjeni stavki) opozarja na mesta, ki jih v novem pravopisu ne bi smeli zanemariti. Tehten premislek je še toliko pomembnejši zato, ker »niti en in isti veznik oz. sklop veznikov ne signalizira vedno le rabe oz. nerabe vejice, ampak lahko – spet odvisno od skladskega ustroja stavka – enkrat vejico zahteva, drugič spet ne« (Lengar Verovnik 2012: 32), omahovanj pri stavi vejice pa je v rabi precej.

Čeprav o pravilni stavi vejice odločajo skladska zgradba, vezniki/sovezniki, premor v govoru (smiselni poudarek, ki ga narekuje sobesedilo oz. o njem odloča pisec), pomen, pri katerem igrajo pomembno vlogo eno- in dvobesedni členki, in priučena slovnično-pravopisna pravila, bi s skrbno izbiro iztočnic, podiztočnic in zgledov ter povezavo med slovarjem in pravili lahko laičnim uporabnikom vendarle posredovali več prepotrebni informacij o stavi vejice.

Za ponazoritev tega, s čim se bo treba soočiti pri sestavi geselskih člankov v slovarskem delu novega pravopisa, si oglejmo enega najzapletenejših primerov iz ‐SP 2003 in rabe, in sicer *kljub temu da*. Uporabnik v pravilih ‐SP 2003 (§ 329) izve, da vejice »ne pišemo med deli večbesednega veznika«; v geslu **kljub temu da** sta zglela *Večerja jim ni teknila, ~ ~ ~ je bila okusna; Hoče naprej, ~ ~ ~ ne pozna poti*, ki uporabnike obveščata o tem, da vejice pred *da* ne pišemo. V rabi je *kljub temu* pogostejša raba z vmesno vejico (prim. 3.4.2.1). V resnici je ravno v tem položaju vejica večinoma (izjemi bi bili zaradi člena zglede /5/ in zaradi stavčne zgradbe zglede /6/) arbitrarna; arbitrarnost oz. piščevo samovoljo (dostavljanje) bi konec koncev lahko priznali celo zglede (7), zglede (8) pa seveda ne.

(1) **Kljub temu da** je žel aplavze za svoje vloge, bo občinstvu ostal v spominu predvsem kot hudobnež. (Po: Nova beseda) = večbesedni veznik v pomenu 'čeprav'

(2) Obtoženec je vozil brez izpita, **kljub temu da** so ga pred nesrečo zaradi tega večkrat obravnavali pri sodniku za prekrške. (Nova beseda) = večbesedni veznik v pomenu 'čeprav'

(3) **Kljub temu, da** tretjino življenja prespimo, je spanje še vedno velika uganika. (Nova beseda) = dvobesedni členek kot del nadrednega stavka

(4) Nova policijska postaja bo **kljub temu, da** je locirana v Luciji, še vedno nosila ime PP Piran. (Nova beseda) = dvobesedni členek kot kazalnik v nadrednem stavku

(5) Prvi TV pa očitajo, *da so nekatere filme predvajali kar brez odkupljenih pravic, nekatere celo **kljub temu, da** jih je odkupil POP TV*. (FidaPLUS) = vpliv člena *celo* na stavo vejice

(6) **Kljub temu, da** je bilo tesno ter *da* sta nas z Rusi močno oškodovala sodnika, nimam iluzij. (Nova beseda) = dvobesedni členek kot del nadrednega stavka + priredna zveza odvisnikov

(7) Operacijo sem vztrajno zavračal, **kljub temu, da** so mi to predlagali. (FidaPLUS) = dostavljanje ALI ... zavračal, **kljub temu da** so ... = 'čeprav' ALI ... zavračal **kljub temu, da** so ... = dvobesedni členek kot kazalnik v nadrednem stavku

(8) Vaja je pokazala, *da so se možje, **kljub temu, da** doslej niso nastopali skupaj, lepo ujeli*. (FidaPLUS) > ... *da so se možje, **kljub temu da** doslej niso nastopali skupaj, lepo ujeli*. ALI ... *da so se možje **kljub temu, da** doslej niso nastopali skupaj, lepo ujeli*.

Literatura in viri

- BAJEC, Anton, 1955: Vejica ob sestavljenih veznikih. *Jezik in slovstvo* 1/2. 42–43.
- DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka Lingua Slovenica).
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- FidaPLUS = <<http://www.fidaplus.net>>
- GORJANC, Vojko, 1998: Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. *Slavistična revija* 46/4. 267–388.
- HRIBAR, Nataša, 2008: Vejica in večbesedni vezniki. *Pravna praksa* 27/38–39. 37.
- GRADIŠNIK, Janez, 1957: Premalo vejic in preveč. *Jezik in slovstvo* 3/1. 44–45.
- Jezikovno svetovanje, junij 2014 = <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/vejica-med-sele-in-ko#v>>
- KALIN GOLOB, Monika, 2001: *Jezikovne reže*. Ljubljana: GV Revije.
- KLEMENČIČ, Brina, 2010: *Vejica, večbesedni vezniki in vezniške zveze v Slovenskem pravopisu 2001 in vsakdanji rabi*. Diplomaska seminarska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- KOROŠEC, Tomo, 2003. K pravilom za skladenjsko vejico v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 247–266.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2012: *Jezikovne trajnice*. Ljubljana: GV Založba.
- Nova beseda = <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html>
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- *SP 2003 = *Slovenski pravopis* (Jože Toporišič idr.). Elektronska izdaja. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- *SSKJ 2000 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Elektronska izdaja. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- ŠOLAR, Jakob (ROŠ, J.), 1957: Beseda o vejici. *Jezik in slovstvo* 3/1. 21–27.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- , 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- , 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- , 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- ŽELE, Andreja, 2014: *Slovar slovenskih členkov*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- ŽIBERT, Živa, 2006: *Slovenska vejica: balast ali skladenjska nujnost slovenskega knjižnega jezika?* Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

MOŽNOSTI UPORABE JEZIKOVNIH TEHNOLOGIJ ZA DOLOČANJE TEŽAV PRI RABI VEJICE

Peter Holozan

Uvod

Vejica je pomembno ločilo, ki marsikomu dela težave. Zato je zanimivo vedeti, katera pravila delajo največ težav pišočim in katera bi bilo treba posebej poudariti v šoli, ne nazadnje pa tudi v vseh priročnikih, ki podajajo normativno informacijo.

Mesta, kjer prihaja do težav pri rabi vejice, so bila do zdaj določena predvsem ročno s pregledovanjem primerov. Korpusi primerov rabe vejice in jezikovne tehnologije pa zdaj omogočajo, da se potencialna mesta, kjer vejice delajo težave, poiščejo tudi s pomočjo računalnika, kar omogoča obdelavo veliko večjega števila primerov.

1 Obstoječe delo

Težav pri pisanju vejic pri šolarjih se je na kratko dotaknil Žagar (1987), ni pa podrobneje analiziral, katere vrste vejice delajo učencem težave. Veliko podrobneje je področje obdelano v Šek Mertük (2011), kjer so analizirane napake pri vejicah študentov 4. letnika razrednega pouka. Težave so razvidno razporejene po vrstah, žal pa ni izvedene primerjave, koliko je pri vsaki od teh vrst napak v primerjavi s pravilno postavljenimi vejicami te vrste.

2 Priprava primerov

Primeri so bili zbrani iz dveh korpusov, in sicer korpusov Šolar in Lektor.

Korpus šolskih pisnih izdelkov Šolar je korpus besedil, ki so jih učenci slovenskih osnovnih in srednjih šol samostojno tvorili pri pouku. Zajeta so besedila, v katerih je slovenščina materni jezik piscev, niso bila napisana posebej za projekt, ampak so del šolske produkcije. Pomembno je predvsem, da so jezikovni popravki realni, torej taki, kakršne so naredili učitelji (Rozman idr. 2010). V korpusu so besedila učencev od 6. do 9. razreda osnovnih šol in od 1. do 5. letnika srednjih šol. Vanj so vključeni tudi popravki napak, in sicer tako tisti, ki so jih naredili učitelji, kot tisti, ki so jih vnesli sestavljavci korpusa (vendar je bilo to narejeno le na delu korpusa). Ker

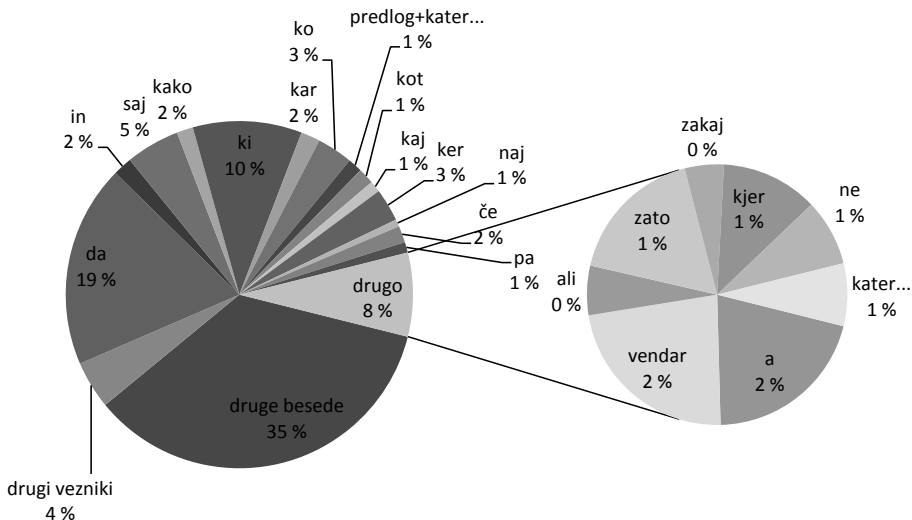
niso bile označene vse napake in ker se je pokazalo, da so tudi učitelji marsikaj spregledali ali celo napačno popravili, so bile vse vejice ročno preverjene.

Korpus lektorskih popravkov Lektor je nastal v okviru doktorske naloge (Popič 2014) in vsebuje približno milijon besed. Za ta korpus lahko rečemo, da so v njem besedila, ki so jih napisali pisci, ki se profesionalno ukvarjajo s pisanjem.

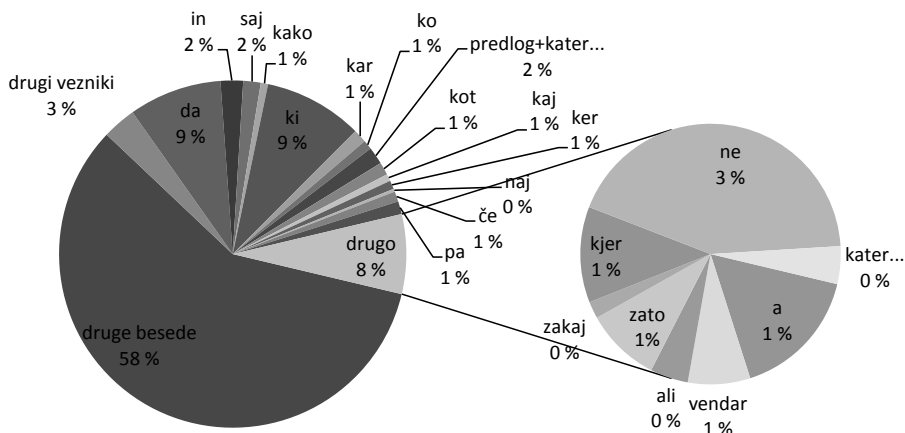
3 Vejice pred vezniki

Prva obdelava, ki jo lahko naredimo, če imamo na voljo korpus primerov rabe vejice z označeno napačno rabo, je, da pogledamo, pred katerimi besedami (ker nas tukaj zanimajo desnosmerne vejice, so to vezniki oz. vezniške zveze oz. besede, ki se pojavljajo v vezniški rabi; besede, pred katerimi so tipično levosmerne vejice (npr. oblike glagola *biti*), so uvrščene med druge besede) največkrat nastopijo vejice in pri katerih je potem največ težav. Ta obdelava je bila narejena glede na besede same in ne glede na lemo oz. besedno vrsto (pri besedi *da* sta tako zajeti tako oblika glagola *dati* kot veznik *da*). S tem smo se hoteli izogniti nezanesljivosti oblikoskladenjskih označevalnikov.

Najbolj osnovna pravila za postavljanje vejic (znano načelo za učenje vejice v nižjih razredih osnovne šole je: »Pred ki, ko, ker, da, če vejica skače ...«) se zanašajo na to, da se nahajajo vejice pred vezniki (med veznike so na spodnjih prikazih uvrščene tudi nekatere druge besede, ki nastopajo za vejicami). Slika 1 nam pove, da je v besedilih 65 % vejice pred vezniki, pred vezniki *ki, ko, ker, da, če* pa skupaj 37 % vejic. V ta seznam bi bilo smiselno dodati še *saj*, pred katerim je 5 % vejic.

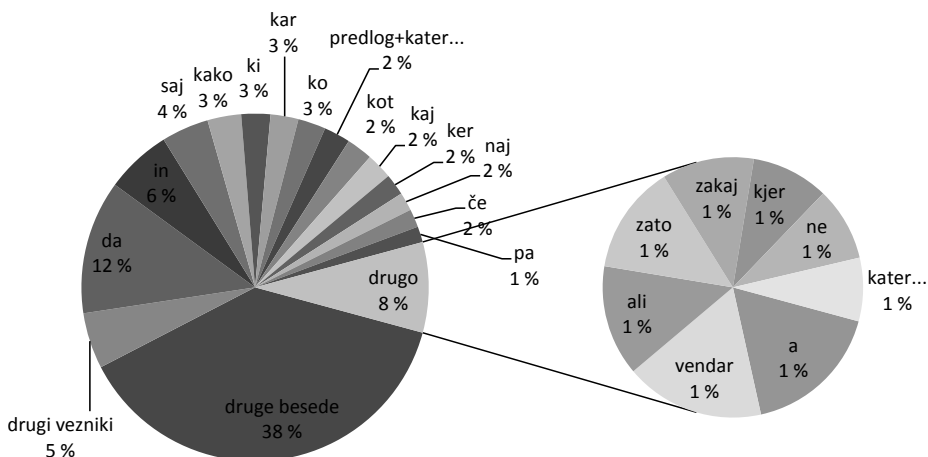

Slika 1: Besede, ki nastopajo pred vejicami v korpusu Šolar.

Slika 2: Besede, ki nastopajo pred vejicami v korpusu Lektor.

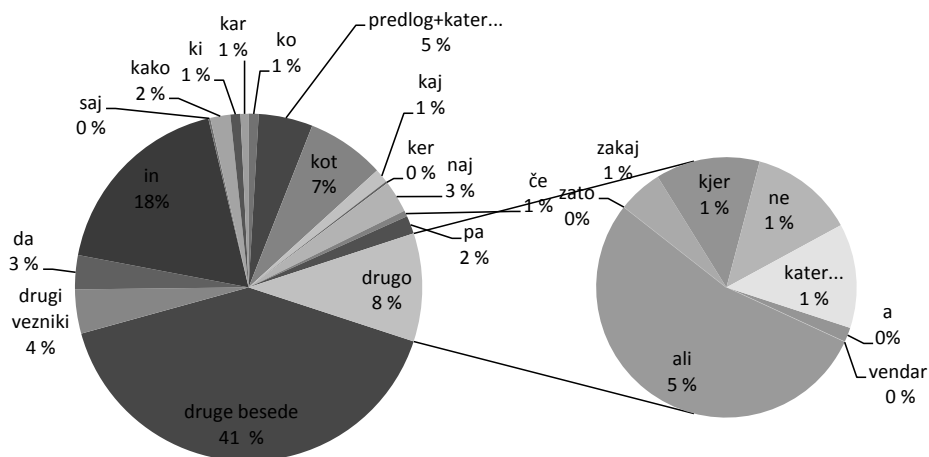
Slika 2 nam pokaže, da se v korpusu Lektor razmerje precej spremeni, še posebej je očitno, da se zelo poveča delež vejic, ki ne stojijo pred vezniki. Za natančnejšo razlago bi bila potrebna podrobnejša primerjala analiza struktur povedi, domnevati pa je mogoče predvsem, da profesionalni pisci pišejo zapletenejšje povedi (iz lastnih šolskih izkušenj se spominjam, da sem v primerih, ko nisem bil prepričan o potrebnosti vejice, raje poenostavil poved; tudi na spletnih forumih je pri vprašanih o vejicah večkrat mogoče zaslediti odgovore, ki raje poenostavljajo strukturo povedi).

Slika 3: Besede za manjkajočimi vejicami v korpusu Šolar.

In katere vejice pred vezniki delajo pišočin največ težav? Slika 3 nam pove, da imajo šolarji sicer nekoliko manj težav z vejicami pred vezniki v primerjavi z drugimi vejicami, ampak razlika ni velika (delež manjkajočih vejic pri drugih besedah je 38%; za primer naj navedemo,

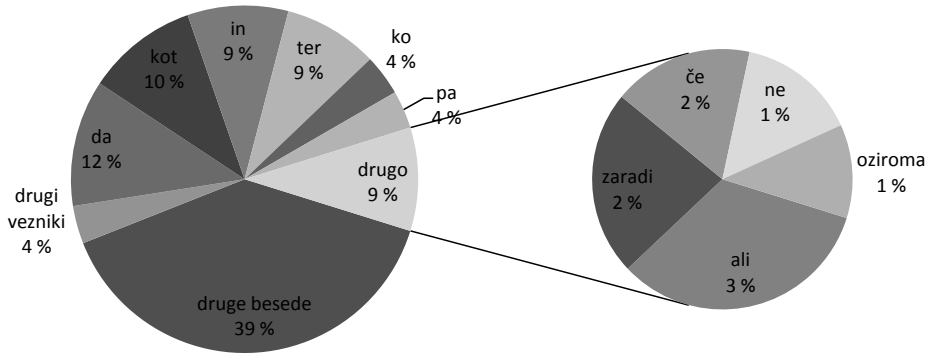
da je 35 % delež pri vseh vejicah). Vseeno pa kaže, da si šolarji morda pomagajo s tipičnimi vezniki, saj je delež manjkajočih vejic pred *ki*, *ko*, *ker*, *da*, *če* manjši od deleža vseh vejic pred temi vezniki (22 % proti 37 %). Po drugi strani se pri vezniku *in* vidi, kako nevarno je tako poenostavljeno učenje. Pred veznikom *in* sta namreč dva odstotka vseh vejic, pri manjkajočih vejicah pa ta odstotek naraste na 6 % (*in* več vejic manjka samo še pred *da*).

Slika 4: Besede za manjkajočimi vejicami v korpusu Lektor.

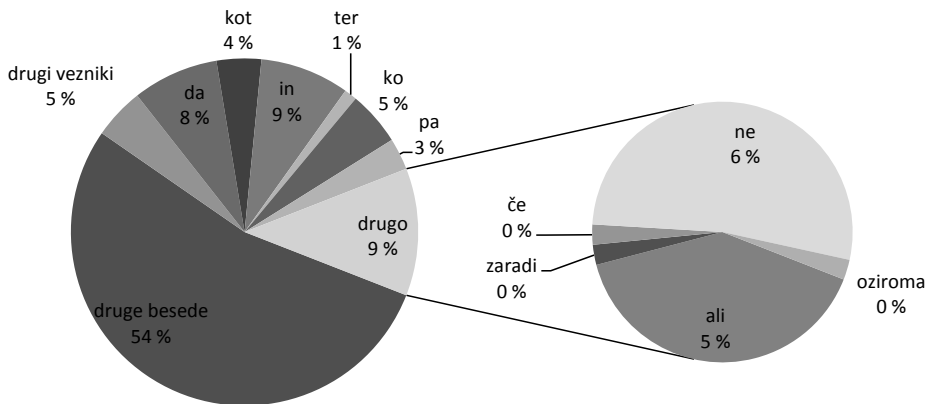
Slika 4 kaže, da so tudi pri tej razmerja v korpusu Lektor zelo drugačna, težave so predvsem pri veznikih, pred katerimi sicer tipično ni vejic. Tako najbolj pogosto manjkajo vejice pri vezniku *in* (pri čemer npr. niso všteti primeri z »in sicer«, saj so obravnavani kot ločen veznik). Veliko težav je še pri *kot* ali *ali*, pogosto pa manjka vejica tudi pred kombinacijo predloga z zaimkom *kateri*. Pred tipičnimi vezniki profesionalni pisci veliko redkeje pozabljajo vejice.

Problem vejice ni le dejstvo, da jih v besedilih izpuščamo, precej vejic postavimo tudi odveč. In takih odvečnih pravzaprav ni malo, v korpusu Šolar je tako 3573 primerov odvečnih vejic (ob 15.984 primerih manjkajočih vejic), v korpusu Lektor pa je 679 primerov odvečnih vejic ob 1050 primerih manjkajočih vejic, torej odvečne vejice predstavljajo skoraj 40 % napak pri vejicah.

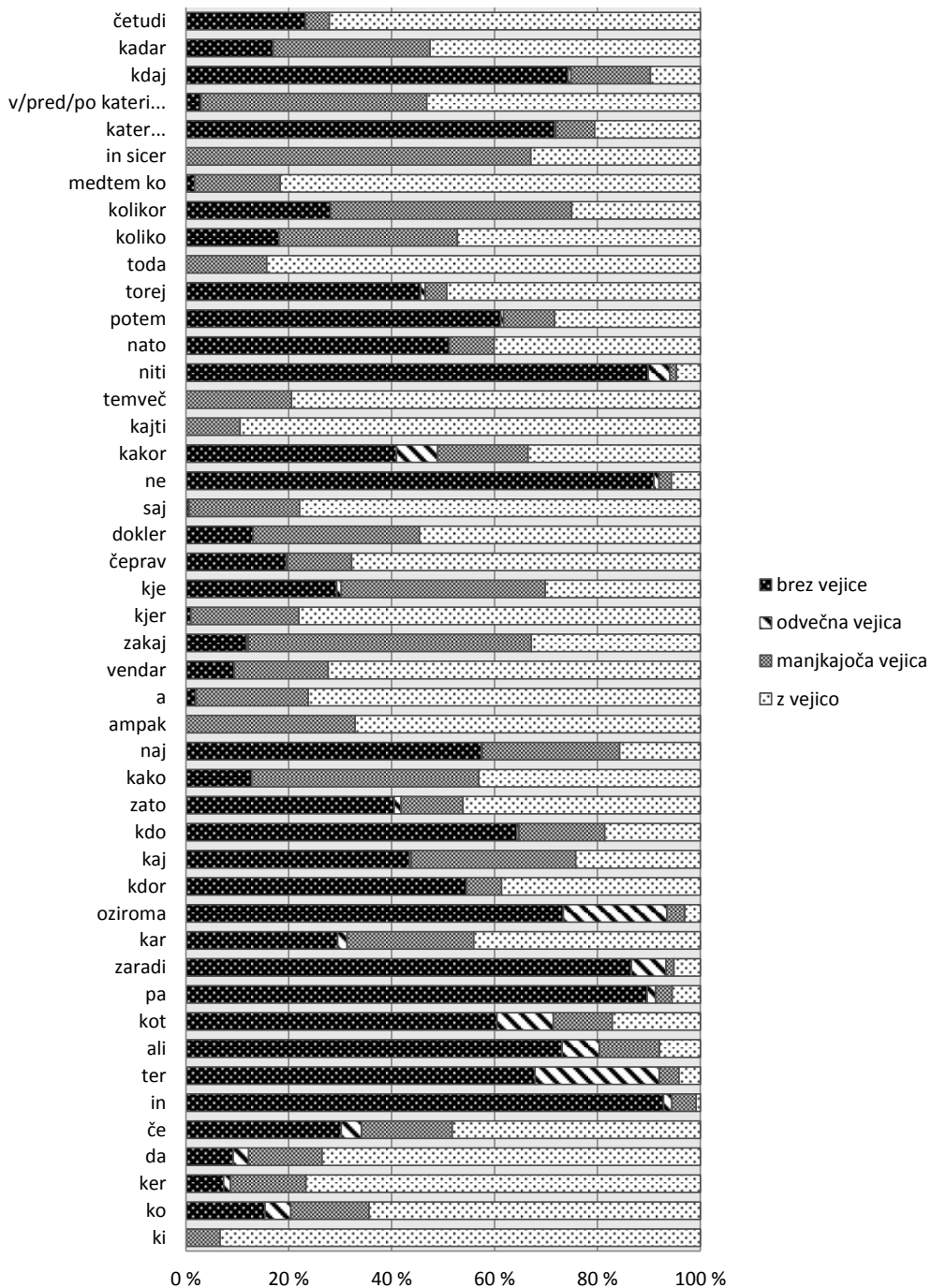
Slika 5: Besede za odvečnimi vejicami v korpusu Šolar.

Slika 5 prikazuje, pred katerimi besedami so najpogosteje odvečne vejice. Zanimivo je, da je beseda, pred katero so vejice največkrat odveč, ista kot tista, pred katero vejice največkrat manjkajo, torej *da*, veliko odvečnih vejic pa je še pred *kot*, *in* in *ter*.

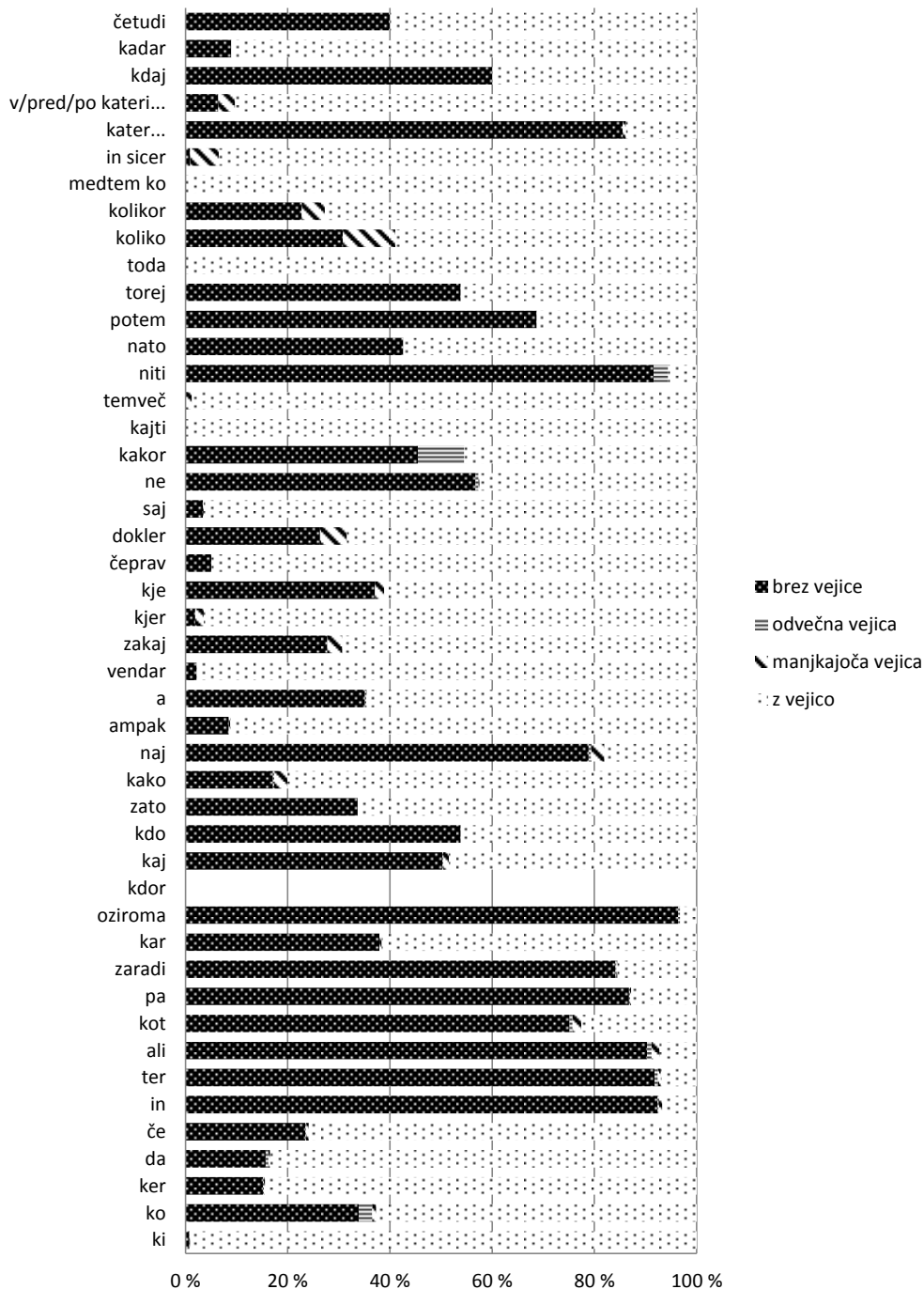

Slika 6: Besede za odvečnimi vejicami v korpusu Lektor.

Slika 6 pa pokaže, da isto velja tudi v korpusu Lektor, največ odvečnih vejic pa je tu pred *in*, potem pa sledijo *da*, *ne*, *ko*, *kot*, medtem ko odvečne vejice pri vezniku *ter* niso tako pogoste kot v korpusu Šolar. Večinski delež (54 %) odvečnih vejic pa je pred besedami, ki niso vezniki.

Slika 7: Deleži težav pri posameznih veznikih v korpusu Šolar.

Slika 8: Deleži težav pri posameznih veznikih v korpusu Lektor.

Do zdaj smo govorili o tem, kateri vezniki povzročajo pri stavljenju vejic največ težav, vendar je treba upoštevati, da so nekateri vezniki bolj, drugi pa manj pogosti v besedilih. Zato se zastavi zanimivo vprašanje, pri katerih veznikih je relativno največ težav (morda je veznik rabljen redko in se zato pri skupnem številu napak to toliko ne pozna).

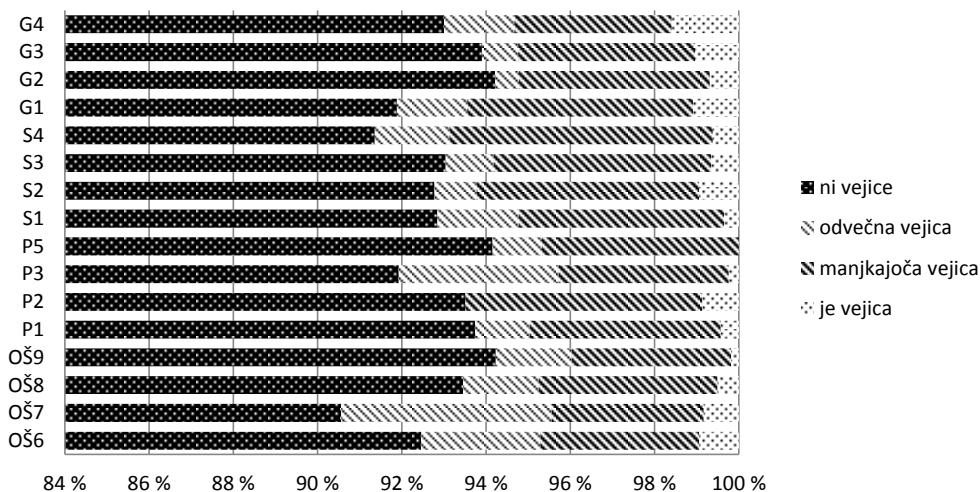
Slika 7 nam pokaže, koliko je težav pri posameznih veznikih v primerjavi z vsemi pojavitvami tega veznika v korpusu Šolar (seveda niso vštete pojavitve na začetku povedi).

Največji delež manjkajočih vejic je pred zvezo *in sicer*, kjer vejica manjka v skoraj 70 % primerov, zelo veliko težav pa je tudi pred *zakaj*, *kako* in *kolikor*. Zanimiv je tudi velik delež manjkajočih vejic pri zvezi predloga z zaimkom *kateri*, medtem ko je ta delež pri samem zaimku *kateri* precej manjši.

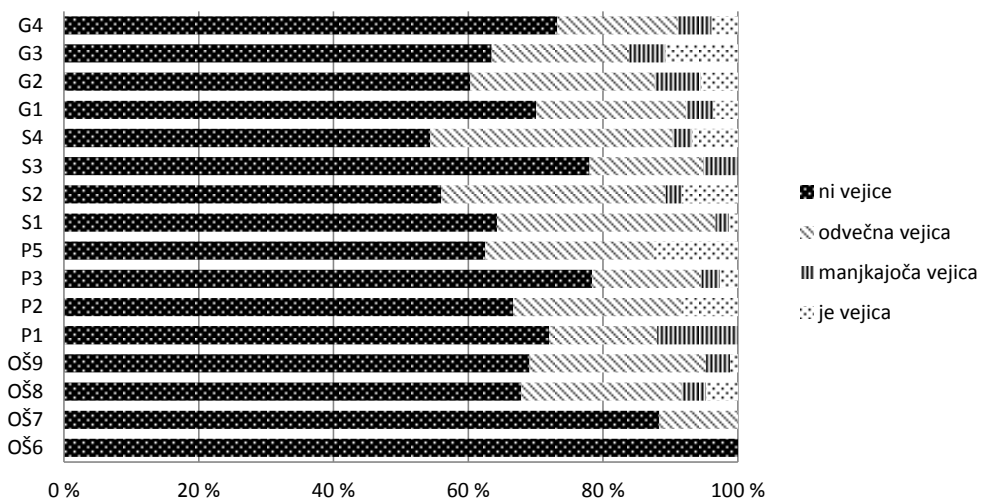
Pri odvečnih vejicah pa izstopata predvsem *ter* in *oziroma*, sledijo pa *kot*, *kakor* in *ali*.

Slika 8 nam kaže, da je težav pri vejicah v korpusu Lektor bistveno manj kot v korpusu Šolar, kar glede na to, da gre za profesionalne pisce, pravzaprav ni presenetljivo. Delež manjkajočih vejic je največji pri veznikih *koliko*, *in sicer* in *dokler*, medtem ko je delež odvečnih vejic največji pri *kakor*, *ko* in *niti* (pri tem je treba opozoriti, da so v skupno število primerov všteti tudi primeri, ko *niti* ni veznik, ampak je npr. članek ali celo samostalnik; če bi lahko spremljali le vezniško vlogo, bi bil delež odvečnih vejic najbrž še večji).

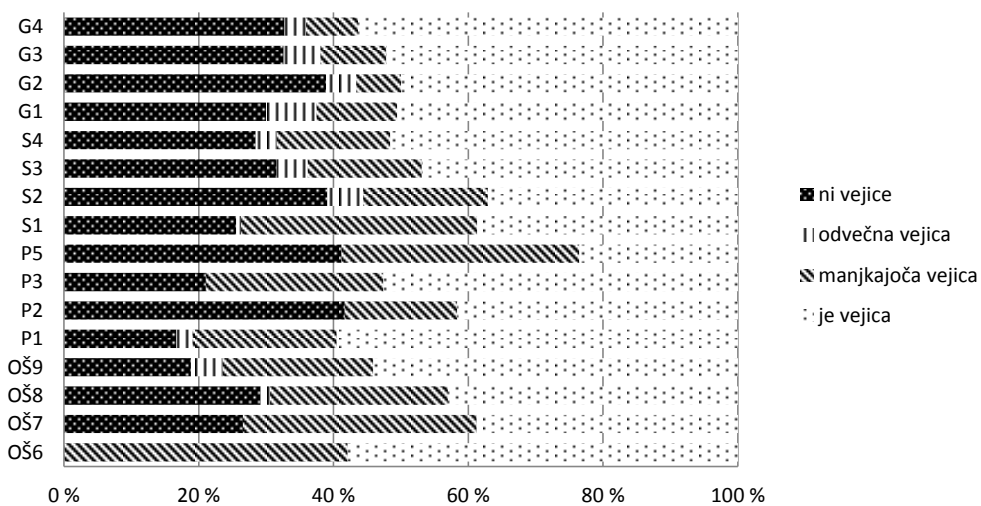
Ker so v korpusu Šolar podatki označeni tudi s tem, v katerem razredu osnovne šole oz. katerem letniku srednje šole (in tudi s tem, ali gre za gimnazijo, poklicno šolo ali strokovno šolo), lahko poskusimo pogledati še, kako ta podatke vpliva na pisanje vejic pred posameznimi besedami. Poskus je bil narejen za besede *in*, *ter*, *če*, *in sicer*, *zakaj*, *kot* in kombinacijo predloga z zaimkom *kateri*.

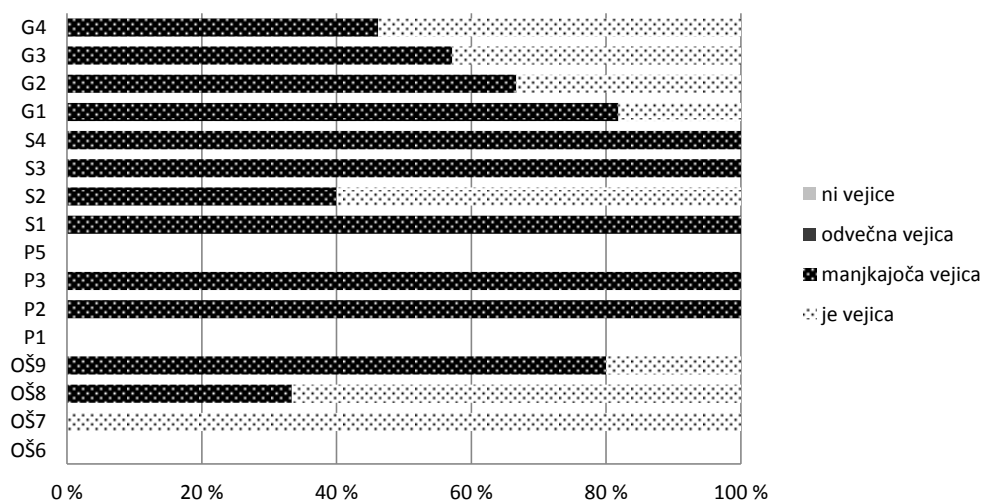
Slika 8a: Vejice pred *in* po razredih/letnikih.

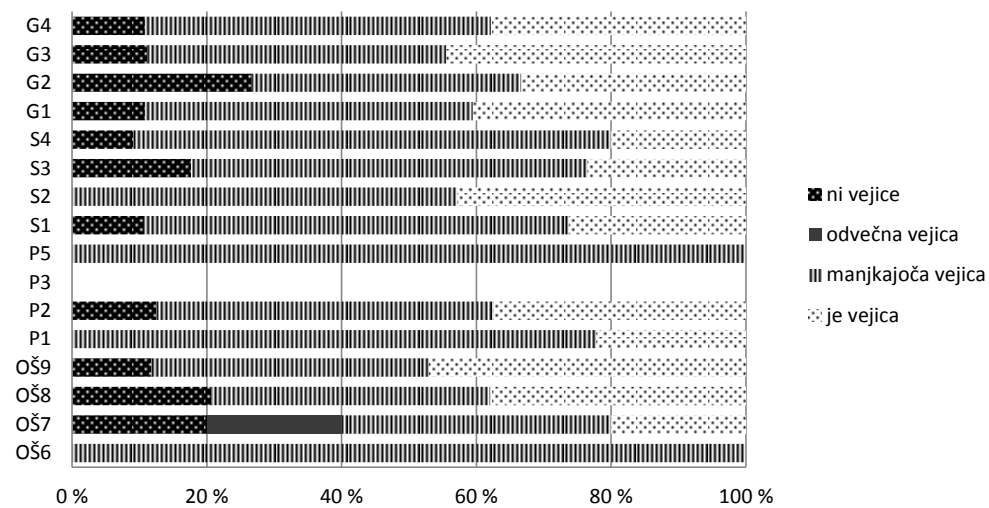
Slika 8b: Vejice pred *ter* po razredih/letnikih.

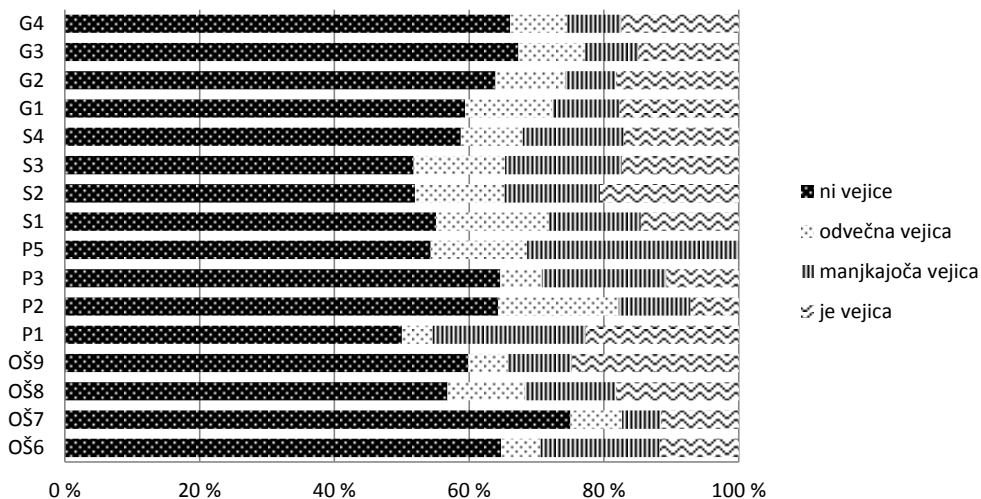
Slika 8c: Vejice pred *če* po razredih/letnikih.

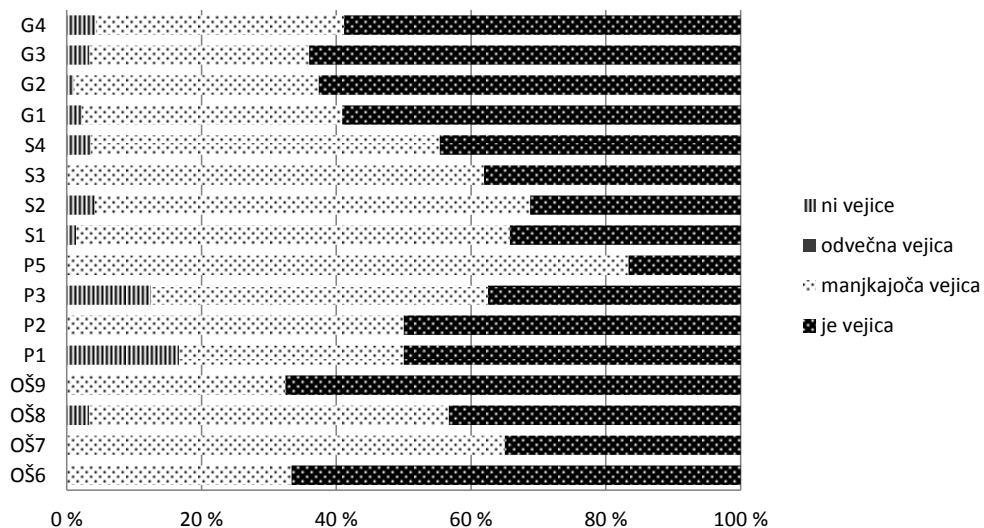
Slika 8č: Vejice pred *in sicer* po razredih/letnikih.

Slika 8d: Vejice pred *zakaj* po razredih/letnikih.

Slika 8e: Vejice pred *kot* po razredih/letnikih.

Slika 8f: Vejice pred *predlog + kater.* po razredih/letnikih.

4 Uporaba stavčnega analizatorja

Besede za vejicami pa povedo le del zgodbe, saj pravila za postavljanje vejic ne temeljijo na besedah, ampak predvsem na strukturi povedi, zaradi česar pride to tega, da vejica pred isto besedo enkrat je, drugič pa je ni. Zato je se je treba problema lotiti drugače, in sicer tako, da se vsaki vejici določi pravi razlog, zakaj mora biti tam.

Do zdaj je bilo treba te razloge določati ročno, kot je bilo to npr. v Šek Mertük (2011). Vendar je s tem veliko dela, kar še posebej velja, če jih želimo označiti ne le pri manjkajočih vejicah, ampak tudi pri pravilno postavljenih, da bi lahko izračunali relativno pogostost težav pri posameznih vrstah vejic. V primerih iz korpusa Šolar je tako kar 49.258 pravilno postavljenih vejic, v korpusu Lektor pa celo 88.554, zato bi bilo ročno označevanje vseh teh vejic res obsežno delo. Z manjšanjem vzorca se količina potrebnega dela sicer zmanjšuje, ampak s tem tvegamo, da poslabšamo rezultate, še posebej zato, ker lahko domnevamo, da imajo pišoči največ težav pri relativno redkih primerih uporabe vejic, ki se jih niso naučili.

Razvoj jezikovnih tehnologij je prinesel možnost, da lahko to delo poskusimo avtomatizirati. Eno od področij jezikovnih tehnologij je namreč tudi stavčna analiza oz. analiza zgradbe povedi. Rezultat te analize so običajno različno zapisana drevesa, tukaj je bil uporabljen analizator podjetja Amebis, ki prevede poved v slovenščini v Amebisov vmesni jezik (Holozan 2011), iz katerega je mogoče razbrati tudi strukturo povedi.

Analizator je sicer v razvoju in v tem trenutku mu uspe analizirati le okoli 51 % povedi oz. 76 % stavkov (to je rezultat za primere iz korpusov Šolar in Lektor), pa še tu ni zanesljivo, da so vse analize pravilne. Vendar je vseeno mogoče domnevati, da so rezultati statistično veljavni. Nekatere stvari, ki za zdaj še zmotijo analizator, so namreč znane in je zanje mogoče domnevati, da ne bodo vplivale na rezultate, ker bo izpuščen podoben delež pravilnih kot manjkajočih vejic. Tak primer so na npr. oklepaji in narekovaji (razen pri premem govoru) v povedih, česar analizator še ne zna upoštevati. Na tak vpliv lahko računamo tudi v primerih, ko povedi vsebujejo besede, ki jih analizator še nima v slovarju. Po drugi strani pa so tudi stvari, ki močno vplivajo na določene rezultate, pri pojasnjevalnem priredju tako npr. upošteva le veznik *in sicer*, ne pa tudi veznika *in to*, česar se je pri rezultatih za pojasnjevalno priredje treba zavedati. Pri preizkušanju se je pokazalo, da analizatorju ne uspe analizirati stavkov, kjer je v naštevanju kateremu od elementov (razen zadnjemu) pridet prilastkov odvisnik (npr. *Prebral sem roman, ki je bil napisan lani, in slikanico.*), kar bo treba v analizatorju nujno dopolniti, če želimo s to metodo spremljati tudi tovrstne primere.

Analizator ima težave tudi z izpusti (razen primerov, ko gre za izpust osebka, podrednega veznika oz. pomožnega glagola v zaporednih stavkih). V večini primerov take povedi ne bodo uspešno analizirane, lahko se pa tudi zgodi, da bo analiza zato napačna. Tak primer je npr. poved *Janez je na sprehodu srečal medveda, Miha pa ljudi.*, v kateri analizator napačno naredi

tako analizo, v kateri je *medveda*, *Miha pa ljudi* vse skupaj predmet v tožilniku, zato potem analizira vejico pred *Miha* znotraj stavčnega člena in ne med stavkoma.

Zaradi vsega tega se je smiselno za ta poskus omejiti le na določene tipe vejic in hkrati tudi ročno preveriti nekaj primerov, ki jih analizator najde za tipe, da se vidi, koliko lahko zaupamo rezultatom in ali je smiselno še razvijati to metodo.

Uporabljene so bile naslednje oznake za razloge, zakaj stoji na nekem mestu vejica:

A1 naštevanje znotraj stavčnega člena

C1 vezalno priredje

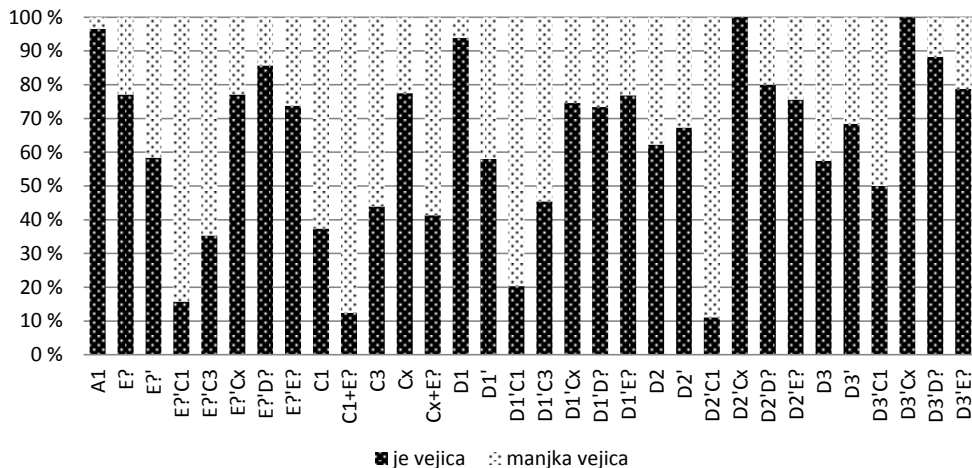
C3 ločno priredje

Cx druge vrste priredij

D? prilastkovi odvisniki (D1 – s ki, D2 – s kateri, D3 – s predlogom in kateri)

E? odvisniki (posamične vrste odvisnikov so sicer označene od E1 do E9, vendar so pri rezultatih vse združene v E?, seveda pa bi bilo po potrebi mogoče dobiti rezultate za vsak odvisnik posebej)

Opuščaj (') na koncu označuje, da gre za zaključek elementa, E?' tako zaključuje konec odvisnika. Če sta na istem mestu dva razloga, se oznaki sestavita. D1'E?' tako pomeni, da gre za konec prilastkovega odvisnika s »ki«, ki mu takoj sledi drug odvisnik (npr. *Miha, ki je prišel domov* \$D1'\$ \$E?'\$, *ko je začelo deževati*). Z znakom + so označeni položaji, ko neki oznaki neposredno desno sledi druga oznaka (npr. *Miha bo prišel* \$C1+\$ \$E?'\$, *in če ne bo deževalo, pokosil travo*). V označenem besedilu so oznake obdane z znakoma \$, da se laže ločijo od besedila.

Slika 9: Deleži pravih vejic v korpusu Šolar.

Slika 9 prikazuje deleže pravilnih oz. manjkajočih vejic za nekatere izbrane vrste oznak v korpusu Šolar. Z oznako C1+E?, ki se je pokazala kot tista, kjer so šolarji naredili največ napak (manjka kar 88 % vejic), so npr. najdeni naslednji primeri (v teh primerih so vejice že popravljene, niso pa popravljene druge napake v besedilu):

*Njegov zapor je bil v njem samem***C1+\$E4\$,** in *\$E4\$-\$C1\$ker ni dal grozot iz sebe***\$E4\$,** je *trpel***\$E4\$***in se nikoli popravil***\$E4\$,** čeprav bi se vsaj delno po mojem lahko.

*Denar je zelo hitro zapravil za nesmisle***C1+\$E2\$,** in *\$E2\$-\$C1\$ko se je zavedel***\$E2'\$E2\$,** kaj je storil**\$E2\$,** se je odločil za vrnitev k očetu**\$E7\$,** da ga prosi odpuščanja.

*Dana nam je možnost odpuščanja***C1+\$E8\$,** in *\$E8\$-\$C1\$če se nekaj hudega zgodi***\$E8\$,** se potrudimo to popraviti**\$E8\$,** kolikor se da**\$E8'\$C1\$,** in za ostalo prosimo odpuščanja.

*Vera nam ponudi resnico in človek jo sprejme***C1+\$E2\$,** in *\$E2\$-\$C1\$ko jo sprejme***\$E2'\$,** človek vidi**\$E7\$,** da je zadovoljin tudi njegov razum.

*V današnjem svetu smo moški in ženske enakopravni***C1+\$E2\$,** in *\$E2\$-\$C1\$ko se izsolamo***\$E2'\$,** običajno vsak opravlja vsoj poklic.

*Pri eksperimentu imamo vedno kontrolno in eksperimentalno skupino***C1+\$E7\$,** in *\$E7\$-\$C1\$kar je najpomembnejše***\$E7'\$,** sami postavljamo pogoje, v katerih se bo le-ta izvajal.

*Pečorin je do žensk surov, z njimi se poigrava***C1+\$E2\$,** in *\$E2\$-\$C1\$ko doseže***\$E2'\$E7\$,** da se vanj zaljubijo**\$E7\$,** jih pusti**\$E9\$,** kljub temu da se na koncu sam sprašuje**\$E9'\$H2\$,** zakaj zavrača srečo.

*Ta dogodek***\$D1\$,** ki se dogajal na Visokem**\$D1'\$,** se mi zdi strašen**C1+\$E7\$,** in *\$E7\$-\$C1\$da oče tako ravnal s svojim lastnim sinom***\$E7'\$,** se v današnjem času tako ne bi kaznovalo otroka.

Prav tako je zelo veliko napak pri kombinaciji D2'C1, kjer so bili najdeni naslednji primeri:

*Kot najstniku je pomenila svet***\$D2\$,** v katerem je vse mogoče**\$D2'\$C1\$,** in *svet***\$D1\$,** ki se utaplja v svoji brezčasnosti.

*Hodimo po hodniku in si močno želimo videti osebo***\$D2\$,** v katero smo zaljubljeni**\$D2'\$C1\$,** in nato se nam zazdi**\$E3\$,** kot da je ena oseba**\$E3'\$,** zelo podobna nasi ljubljeni, resnično on.

*Dogodek***\$D2\$,** za katerega sem se opredelil**\$D2'\$C1\$,** in katerega bi zaključil drugače, je ta**\$E2\$,** ko sta Romeo in Julija umrla zaradi sporov med družinama**\$E2'\$D1\$,** ki nista bila povezana z njimi.

*Ta ji je dal napoj***\$D2\$,** kateri bi jo naj uspaval za 24 ur**\$D2'\$C1\$,** in vsi bi naj mislili**\$E7\$,** da je mrtva.

*Mislim***\$E7\$,** da smo lahko srečni in veseli**\$E7'\$E7\$,** da imamo tako dobre ter prijazne starše**\$E7'\$D2\$,** s katerimi se lahko vse pogovorimo na lep način**\$D2'\$C1\$,** ter da vemo**\$H2\$,** kdo so **\$H2'\$H2\$**in kakšni so bili v preteklosti.

Zanimiv je tretji primer, ki je označen narobe, in sicer verjetno zato, ker je v korpusu na tem mestu odvečna vejica.

Podrobnejše raziskave pa bodo odkrile še druge zanimive kombinacije, ki jih bo tudi smiselno preveriti, npr. E?'C1+E? oz. D?'C1+E?:

*Odloči se***\$E7\$,** da jo bo zalezoval**\$E7'\$C1+\$E2\$,** in *\$E2\$-\$E7'\$C1\$ko že misli***\$E2'\$E7\$,** da ga je zalotil v ženini sobi**\$E7\$,** prvič »naleti«.

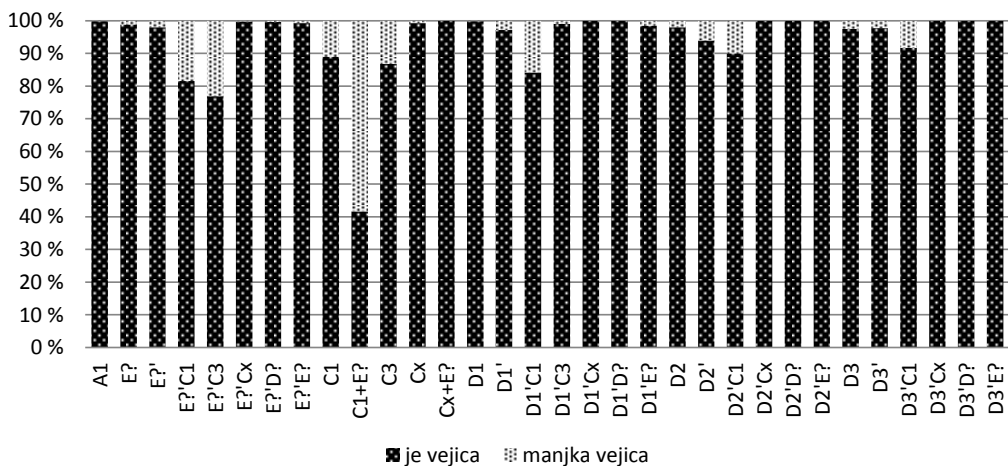
*Kasneje pa baron ugotovi***\$E7\$,** da je v resnici gospa preoblečena**\$E7'\$C1+\$E4\$,** in *\$E4\$-\$E7'\$C1\$ker ne gre drugače***\$E4\$,** jo prosi odpuščanja.

*Nikakor si ni mogel predstavljati Eifflovega stolpa***\$E7\$,** ne da bi videl tistega norega Avstrijca**\$E7'\$D1\$,**

ki se je pognal z koničastega vrha \$D1'\$ \$C1\$ + \$E4\$, in \$E4\$ - \$D1'\$ \$C1\$ ker mu je zatajilo padalo \$E4'\$, je obležal sredi množice zijal.

To pomeni \$E7\$, da pri načrtnem opazovanju čakamo na ustrezne pogoje \$E7'\$ \$C1\$ + \$E2\$, in \$E2\$ - \$E7'\$ \$C1\$ ko ti nastopijo \$E2'\$, samo opazujemo.

Slika 10 prikazuje deleže pravilnih in manjkajočih vejic za iste vrste oznak še za korpus Lektor. Vidi se, da imajo profesionalni pisci veliko manj težav z vejicami kot učenci, možno pa izstopa kombinacija C1+E?. Pri tej kombinaciji bi bilo zanimivo preveriti, kako je z vejico na naslednjem mestu, kajti *Slovenski pravopis* iz leta 1950 je vejico predpisoval za *in* (§ 69/4.), že *Slovenski pravopis* 1962 pa je to pravilo spremenil in prestavil vejico pred prvi veznik (§ 90), kar predpisuje tudi aktualni *Slovenski pravopis* 2001 (§ 328).

Slika 10: Deleži pravilnih vejic v korpusu Lektor.

Sklep

Ta raziskava se je le dotaknila možnosti, ki jih ponujajo korpusi in jezikovne tehnologije pri preučevanju težav, ki jih imajo pišoči pri vejicah.

Uporaba stavčnega analizatorja ponuja možnosti preiskovanja korpusov, ki so nedosegljive z običajnimi konkordančniki, s čimer je mogoče poiskati primere, ki delajo pišočim največ preglavic, kar pomeni, da bi jih bilo treba poudariti v šolskih učbenikih oz. pravopisu. Analizator zaradi trenutnih omejitev še ne zmore odkriti vseh zanimivih kombinacij, zato ga bo treba še dopolniti.

Že ta poskus pa je našel nekatere zanimive ugotovitve, npr. to, da imajo šolarji relativno največ težav z manjkajočimi vejicami pred *in sicer* in *zakaj*, odvečnih vejic pa je relativno največ pred *ter* in *oziroma*. Absolutno pa imajo šolarji največ težav pred besedo *da*, kjer je tako največ manjkajočih kot tudi odvečnih vejic. Profesionalnim piscem pa absolutno delajo največ težav vejice pred besedo *in* (spet tako največ odvečnih kot tudi manjkajočih vejic), relativno pa je največ manjkajočih vejic pred *koliko*, največ odvečnih pa pred *kakor*.

Uporaba stavčnega analizatorja pa je pokazala (analizirane so bile le manjkajoče vejice), da je med do zdaj obravnavanimi primeri najbolj problematičen tip, pri katerem sta skupaj priredni veznik, ki sicer ne zahteva vejice, in podredni veznik. Šolarji pa imajo na splošno zelo veliko težav z levosmernimi vejicami pred *in*.

Literatura in viri

HOLOZAN, Peter, 2011: *Samodejno izdelovanje besedilnih logičnih nalog v slovenščini*. Magistrska naloga. Ljubljana: Fakulteta za računalništvo in informatiko.

Lektor = <<http://www.korpus-lektor.net>>

POPIČ, Damjan, 2014: *Korpusnojezikovna analiza vplivov na slovenska prevodna besedila*. Doktorska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

ROZMAN, Tadeja, STRITAR, Mojca, KRAPŠ VODOPIVEC, Irena, KOSEM, Iztok, KREK, Simon, 2010: *Nova didaktika poučevanja slovenskega jezika : sporazumevanje v slovenskem jeziku*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport; Amebis. <http://www.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik15/Nova_didaktika_Sporazumevanje.pdf>

ŠEK MERTÜK, Polonca, 2011: Vejica premalo ali preveč pri študentih razrednega pouka. *Revija za elementarno izobraževanje* 4/1–2. 123–146.

Šolar = <<http://www.korpus-solar.net>>

ŽAGAR, France, 1987: *Pouk slovenske slovnice in pravopisa v višjih razredih osnovne šole*. Maribor: Založba Obzorja.

II

Pravorečje v pravopisu

PRAVOREČJE V PRAVOPISNEM SLOVARJU IN OB NJEM

Tina Lengar Verovnik

Uvod

Vsi dosedANJI pravopisni slovarji (z izjemo skrajšane izdaje iz leta 1937) so vključevali pravorečne podatke, čeprav v različnem obsegu in iz različnih razlogov. V prvih pravopisih je bilo vključevanje pravorečja v slovarski del vezano zlasti na težavnejše (oblikoslovne) kategorije, zadnji trije pravopisni slovarji, ki so z večjim naborom leksike in vključevanjem vedno več nepravopisnih podatkov posegali že na področje splošnega enojezičnega slovarja, pa so zaradi obsega gradiva in pravorečnih podatkov postali tudi osrednji pravorečni priročniki. Rastoči *Slovar pravopisnih težav* (na 2014–) se od tega statusa ponovno odmika, saj je njegova slovarska obvestilnost že v osnovi drugačna zaradi izhodiščne omejitve na leksiko, ki je problematična na zapisovalni (ne pa prvenstveno na izgovorni) ravni. To pomeni, da bo slovar sicer vključeval izčrpane pravorečne podatke, a le tiste, ki bodo vezani na leksiko, zajeto v pravopisno zamejene problemske sklope.

Že ob delu za *Slovar pravopisnih težav* se kažejo težave in vrzeli, ki izhajajo iz pomanjkanja celovite teoretične obravnave slovenskega pravorečja, ki bi temeljila na sodobnem in relevantnem gradivu. Podobne težave se bodo v prihodnje najbrž pojavljale tudi pri vseh drugih – splošnih in specializiranih – slovarskih projektih. Verdonik (2014) opozarja, da bo zaradi pomanjkanja korpusnega gradiva treba ostati pri mnogih teoretičnih oziroma sistemskih rešitvah. Vendar pa tudi te rešitve niso več nujno v skladu s sodobno kultivirano govorno prakso in bi jih bilo treba pred aplikacijo na slovarsko gradivo preveriti. Premislek o tem, kako se lotiti opisa sodobnega pravorečja, ki bi omogočal standardizacijo realne zborne izreke v različnih jezikovnih priročnikih in pripomočkih (torej tudi v slovarjih), bi torej bilo treba zastaviti precej širše.

1 Slovarski prikazi pravorečnih podatkov

V *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992: 205) je pravorečje opredeljeno kot »[j]ezikoslovna veja, ki išče in ugotavlja najboljši stalni način izgovarjanja fonemov in njihovih nadsegmentnih (prozodijskih) lastnosti oz. izgovarjanja (= branja) zapisov obojega. Poleg glasov

s tega stališča raziskuje še besedne zveze [...], stavke in povedi, pri zapisanem besedilu pa npr. tudi glasovno vrednost ločil ipd., izgovor kratičnih poimenovanj in krajšav ter slušne lastnosti prevzetega besedja, tudi tu vključno s prozodijskimi lastnostmi«. Čeprav naj bi pravorečje torej obsegalo tudi stavčno- oziroma besedilnofonetične pojave, pa se tudi v strokovni rabi večinoma uporablja v pomenu zborne izreke, tj. glasovno-naglasne podobe besed in njihovih oblik. V prispevku bomo uporabljali izraz pravorečje v tem, ožjem pomenu; kadar bomo želeli zoženi vidik posebej izpostaviti, pa bomo uporabljali izraz (zborna) izreka.

Kljub osamosvojenosti slovenskega pravorečja tudi kot znanstvene jezikoslovne vede že od Škrabca dalje (Toporišič 1992: 205) pa razen znanstvenega *Slovenskega pravorečja* M. Rupla iz leta 1946 in poljudne *Slovenske zborne izreke* (Šeruga Prek in Antončič 2007) ne premoremo knjig s celovito obravnavo področja. Pravorečni podatki so zapisani v temeljnih priročnikih, ki so plod drugih jezikoslovnih vej in ved: v slovnicaх ter splošnih in pravopisnih slovarjih. Zlasti slednji so sčasoma prevzemali vlogo osrednjega pravorečnega priročnika, ta ambicija pa se je najbolj izostrila ob pripravi zadnjega, tj. *Slovenskega pravopisa* 2001: »Oboje, glas in črka – če stvar poimenujemo poenostavljeno – tudi spada k t. i. izrazni podobi jezika, eno je pretvorljivo v drugo, eno zamenljivo z drugim; zato naj bi bilo – in po tradiciji tudi je – v enem priročniku« (Toporišič v Dobrovoljc in Bizjak Končar 2011: 102).

Tradicija, na katero se Toporišič sklicuje v zgornjem navedku, se je dejansko vzpostavljala zelo postopno, dobesedno iz slovarja v slovar. V prispevku Dobrovoljc in Bizjak Končar (2011) je primerjalno razvidno, kako se je izčrpnost podajanja pravorečnih in pravorečno-oblikoslovnih podatkov večala skladno s povečevanjem obsega v pravopisni slovar vključenih besed (gl. spodnjo preglednico). Avtorici slovenske pravopisne slovarje opisujeta z vidika makrostrukturne in mikrostrukturne obvestilnosti. Prva se nanaša na izbor leksikalnih enot, druga pa zadeva ustroj slovarskih sestavkov (nabor prvin, ki jih ti vsebujejo; način prikaza podatkov). Tukaj zajemamo le pravorečne podatke v razmerju do leksikalnega nabora.

Priročnik	Makrostrukturna obvestilnost	Mikrostrukturna obvestilnost – pravorečni podatki
Slovenski pravopis Frana Levca (1899)	Nabor problematičnih izrazov (zapisovalno neustaljeno besedje).	Le pravorečno-oblikoslovne posebnosti v roditeljskih in sedanjskih oblikah.
Slovenski pravopis Antona Breznika (1920)	Nabor problematičnih izrazov (leksikalni vidik).	Le pravorečne in pravorečno-oblikoslovne posebnosti
Slovenski pravopis Antona Breznika in Frana Ramovša (1935)	Močno povečan obseg (zlasti zaradi lastnoimenskih besed, tudi zaradi širjenja geslovnika s Pleteršnikovim gradivom).	Označevanje naglasnega mesta ter kakovosti in količnosti naglašanih samoglasnikov; podatki o pogovorni izreki ter o izreki besed, ki jih ni mogoče brati »po črki«.

Slovenski pravopis Antona Breznika in Frana Ramovša – »mala« izdaja (1937)	Manjši obseg – izpust manj znane leksike in pravorečno problematičnega besedja.	Opustitev pravorečnih podatkov.
Slovenski pravopis 1950	Povečan obseg (zaradi jezikovne evolucije ter širjenja geslovnika s starinskimi in narečnimi iztočnicami).	Pravorečni podatki pri slovarskih iztočnicah in ugnezenih leksemih (naglasno mesto, kakovost in kolikost naglašanih samoglasnikov, posebnosti v izgovoru).
Slovenski pravopis 1962	Povečan obseg besed in večja koncentracija različnih nepravopisnih podatkov v slovarskem sestavku.	Pravorečni podatki pri slovarskih iztočnicah in ugnezenih leksemih (naglasno mesto, kakovost in kolikost naglašanih samoglasnikov, posebnosti v izgovoru).
Slovenski pravopis 2001	Najobsežnejši doslej; odpravljeno je gnezdenje in izločanje neproblematičnih besed.	Podatki o izreki (celo o tonemskem naglasu) ter o posebnostih pri oblikospreminjanju in oblikotvorju.

Preglednica 1: Pravorečna obvestilnost dosedanjih slovenskih pravopisnih slovarjev (povzeto po Dobrovoljc in Bizjak Končar 2011).

Iz preglednice 1 je mogoče povzeti, da bolj ko se je pravopisni slovar omejeval na (pravopisno) problematično besedje, manj je bilo v njem pravorečnih podatkov – in obratno. Eno skrajnost v tem smislu predstavlja »mala« izdaja Breznik-Ramovševega pravopisa (1937), kjer so bili glede na izdajo 1935 ob močno skrčenem obsegu leksike pravorečni podatki v celoti črtani, drugo pa *Slovenski pravopis* 2001, ki ob močno povečanem obsegu leksike (merilo uvrščanja zgolj pravopisno problematičnega besedja je ostalo v ozadju) to opremlja tudi z najbolj izčrpnimi pravorečnimi podatki doslej.

1.1 Med *Slovenskim pravopisom* 2001 in rastočim *Slovarjem pravopisnih težav*

Po izidu *Slovenskega pravopisa* 2001 (dalje SP 2001) so njegovi ocenjevalci opozorili tudi na mnoge načelne in posamične pomanjkljivosti v pravorečnem opisu, ki ga priročnik prinaša (več o nekaterih v 3. poglavju). Od splošnih izstopa ugotovitev, da je kodifikacija marsikje obšla uveljavljeno kultivirano rabo (Tivadar in Jurgec 2003; Šeruga Prek 2002; Kocjan - Barle 2002; Faganel v Vogel 2001a; Podbevšek v Vogel 2001b), zato je vprašljiva živost in realnost v njem predstavljene pravorečne norme. Celo več, Tivadar in Jurgec (2003: 207) izražata domnevo, da kodifikacija ni izhajala iz empirične analize dejanskega govora, temveč »je mogoče še vedno govoriti o načinu oblikovanja knjižnega jezika po načelu dobrega avtorja [...] oz. dobrega govorca«.

Kritike je bil deležen tudi prikaz pravorečnih podatkov v slovarskih geslih. V Kocjan - Barle (2002) in Šeruga Prek (2002) je opozorjeno na – z vidika uporabnika – neustrezen prikaz izgovornih posebnosti pri prevzetih besedah, kjer »se ustvarjalci pravopisa niso vselej znali vživeti v kožo navadnega uporabnika« (Šeruga Prek 2002: 30). Avtorica navaja več primerov, med drugim geslo *Newton*, kjer je kot posebnost v izgovoru zapisano le [njút], čeprav večina uporabnikov ne ve, da končaj *-on* (če ne gre za citatnost) v slovenščino prevzemamo z *o*-jem in ne s polglasnikom. Rešitev bi bila v celovitem izpisu, tj. [njúton]. Problematično se ji zdi tudi navajanje naglasnega mesta večinoma le na iztočnicah, ne pa tudi v oglatem oklepaju (npr. *Saint-Tropéz* [sen-trope-êja]; zgled dodala T. L. V.); opozarja tudi na prepletanje z diakritičnimi znamenji v tujih jezikih pri nekaterih primerih (*fin de siècle* [fen də sjékəl]; zgled dodala T. L. V.).

Na dvojni pomen naglasnih znamenj na iztočnici (npr. v tipu *abbé*) opozarja tudi Jurgec (2004: 91), ki v prispevku sicer predstavlja predlog prikaza izgovora za takrat šele načrtovani slovar novejših besed. Izhajajoč iz izkušenj ob SSKJ in SP 2001, avtor za novi slovar predlaga fonemski zapis v poševnih oklepajih, iztočnica sama »pa bo zapisana brez diakritičnih znamenj s fonološko vsebino, kar bo izločilo tiste iztočnice, kjer so ta že del pisne podobe« (Jurgec 2004: 91). Kot podlago za nabor znakov predlaga mednarodno fonetično abecedo IPA, prilagojeno tako, da bo čim bolj približana slovenskim grafemom. Zapis bi vseboval tudi »vse tri nadsegmentne lastnosti knjižne slovenščine: naglasno mesto, kvantiteto in tonem« (n. d.: 93), ki pa bi bile znakovno ločene. Primer iztočnice s podatki o izreki.: **biocid** /bijo'ci:t bijo'ci:da/ – premena po zvonečnosti je razvezana, odvisna oblika ponovljena; naglasno mesto je označeno pred naglašenim zlogom, diakritično znamenje na samoglasniku označuje tonem, kvantiteta je označena posebej (n. d.: 96).

Čeprav takšen zapis omogoča zelo natančen prikaz izreke, pa kasneje ni bil uporabljen. V Škofic (2009) je npr. zavržen, ker je po avtoričinem mnenju način podajanja podatkov o izreki, kot ga uporabljata SSKJ in SP 2001, »mного ekonomičnejši in pripomore tudi k preglednosti geselskega članka« (n. d.: 137). Tudi rastoči *Slovar pravopisnih težav* (dalje: SPT) pretežno ostaja pri načinu prikaza pravorečnih podatkov iz SP 2001, s pomembno novostjo na mikrostrukturni ravni: zapis posebnosti v izgovoru se ne omejuje le na del besede, temveč koncept (Dobrovoljc in Jakop 2011: 158) predvideva, da je beseda oziroma besedna zveza z nepredvidljivim izgovorom v oglatem oklepaju izpisana v celoti:

Blois -a [bloá bloája] m

Po potrebi se navaja tudi izgovor drugih, neiztočničnih oblik (npr. rodilnik, orodnik), tako pri tujih imenih kot domačih besedah:

Courbet -a [kurbé, rod. kurbêja, or. s kurbêjem] m
dajálec -lca [dajálɔc, rod. dajájca tudi dajálca] m

Na citatni zapis iztočnice opozarja oznaka »cit.« (citatno):

à propos [a propó] člen. |cit. à propos|

Vir: Gradivo za SPT ter Dobrovoljc in Jakop (2011)

Makrostrukturno bo SPT vseboval aktualno leksiko, vezano na posamezne problemske sklope. Ti se oblikujejo v skladu s pravopisnimi tematikami, obravnavanimi tudi v pravopisnih pravilih; trenutno je v SPT (različica 1.0) zajetih šest krovnih problemskih sklopov (z nadaljnjim notranjim členjenjem): *črke, osebna lastna imena, svojilni pridevniki iz osebnih lastnih imen, okrajšave, simboli in vezalne zloženke*. Ko bo opravljena prenova pravopisnih pravil (Pravopisna komisija pri SAZU s to delovno nalogo je bila ustanovljena aprila 2013), bodo vsi slovarski sestavki dobili povezavo na ustrezna poglavja in člene v pravilih. Tako bo dosežena organska medsebojna povezanost obeh delov priročnika: pravopisni slovar bo nadgrajeval in gradivno razširjal pravopisna pravila, kar je tudi naloga, »ki bi jo pravopisni slovar primarno moral opravljati« (Verovnik 2004: 254).

2 Sodobni pravorečni (p)opis – med idealnim in realnim

Nabor leksike v SPT bo torej neposredno povezan z vsebino in obsegom prenovljenih pravopisnih pravil. Predvidevamo, da bodo poglavja o glasoslovju, oblikoslovju in besedotvorju prenovljena tako, da bodo primarno usmerjena v razreševanje in normativno vrednotenje zapisovalnih problemov. V aktualnem pravopisu se namreč ta poglavja »pravopisne problematike dotikajo le posredno« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 122) in so zato tudi ločena od poglavja »Pravopis«. Prenova bo v ospredje obravnave v teh poglavjih gotovo postavila težave, povezane z razmerjem glas – črka (npr. podomačeni zapis prevzetih besed), ter oblikopisne probleme pri oblikospreminjanju, oblikotvorju in besedotvorju (več o tem v Dobrovoljc 2004: 226–281), pogosto (a ne nujno) pogojene tudi z oblikoglasnimi premenami, kadar gre za »glasovju ustrezne pisne premene« (n. d.: 226).

Priročnik torej ne bo razreševal primarno na izreko vezanih aktualnih problemov (npr. ugotavljanje dvojnične norme in določanje normativnega razmerja med dvojnicami pri naglaševanju posameznih besed/oblik), saj to sodi v domeno (splošnega) pravorečja in splošnega slovarja. Vendar pa bo pri delu za SPT očitno treba pogosto iskati rešitve tudi za pravorečne probleme, ki se bodo pojavljali ob redakcijah posameznih gesel, katerih uvrstitve v slovar bo primarno sicer motivirana s pravopisnimi razlogi. Na tak problem je delovna skupina že naletela ob pravopisnih sklopih *osebna imena* in *svojilni pridevniki iz osebnih imen*, in sicer pri ženskih imenih tipa *Tea* ter iz njih izpeljanih pridevnikih *Tein/Tejin* (več o tej in sorodnih problematikah z zapisovalnega vidika gl. v prispevku Dobrovoljc in Lengar Verovnik v tej knjigi). Po posvetu na ravni Pravopisne komisije pri SAZU je za SPT v celotni sklanjatveni paradigmi obveljala izreka s širokim *e*: *Têa* (v SP 2001 je *Téa*) ter *Têin/Têjin* (pri pridevniku gre glede na SP 2001 tudi za spremembo na ravni oblikopisja, saj se uvaja dvojnica ob sedanjih edinih oblikih *Tejin*).

Pričakovano je, da se bo ob delu za SPT v prihodnje pojavljalo še veliko pravorečnih dilem,¹ in dobro bi bilo, če bi se lahko pri tem oprli na celovite sodobne raziskave in njihove izsledke.

1 Na mnoge je bilo posredno že opozorjeno, npr.: *e/a* ob podomačevanju iz angleščine: *kamp/kemper*; *dandi/dendi*; *koktajl/koktejl*; ozki/široki *e* pri prevzemanju iz angleščine (SP 2001: *éndru*, raba *êndru*; enako *jazz*).

Reševanje pravorečnih problemov bo sicer potekalo preveč stihijsko in razpršeno, kar pa – glede na pretekle izkušnje – pogosto privede do polovičarskih ali nedomišljenih rešitev, ki vzbujajo skepso in (argumentirano) kritiko. Po izidu SP 2001 je bilo sicer objavljeno veliko ocen in znanstvenih presoj s konkretnimi opozorili in tudi predlaganimi drugačnimi rešitvami, vendar je po drugi strani treba upoštevati tudi predvidevanje, zapisano kmalu po izidu, da bodo priročnik »veliko uporabljali tudi profesionalni govorniki nacionalnih in drugih govorjenih medijev (napovedovalci, novinarji idr.), ki imajo nedvomno velik vpliv na razvoj knjižne norme« (Tivadar in Jurgec 2003: 204).² Zgolj pregled kritik in predlaganih rešitev torej ni ustrezna rešitev, niti ni zadostna z vidika nabora dilem, saj ocenjevalci gotovo niso zajeli vseh, ki se bodo pojavljale ob delu s sodobnim gradivom. V nadaljevanju zato zastavljamo širši premislek o tem, kaj bi (lahko) pripeljalo do celovitejšega vpogleda v pravorečno stanje in probleme.

2.1 Udejanjanje zborne izreke v govoru

V času, ko smo nenehno obdani z javno govorjeno besedo, je treba v izhodišče premisleka o pravorečnih raziskavah postaviti vprašanje, v katerih diskurzih (žanrih, govornih položajih ipd.) se udejanja zborna izreka, kje in kdaj je pričakovana (nujna, obvezna). Dejstvo je, da je t. i. kultivirani, knjižni oz. standardni ipd. govor (različni avtorji ga različno poimenujejo) zelo raznorodna pojavnost, da gre za veliko širši pojem, kot je zborna izreka (saj segajo njegove značilnosti še na druge jezikovne ravni), in da popolna realizacija zborne norme niti ni nujno njegov pogoj (kar je sicer odvisno tudi od opredelitev posameznih avtorjev). Po našem prepričanju je razmerje med glasovno-naglasno ravno kultiviranega govora in zborna izreko sorodno razmerju med kulturnim in standardnim jezikom, kakor ju opredeljuje Skubic (2005).

Standardni jezik nastaja v procesu jezikovne standardizacije, v katerem »se predpiše izrazna podoba, optimizirajo slovnici sredstva ter fiksirajo pomeni besed. Glavni kodifikacijski priročniki so torej pravopis/pravorečje, slovnica in pravopisni slovar, ki določajo merila pravilnosti v okviru standardiziranih besedil. Produkt standardizacije je urejen jezik, očiščen nedoslednosti in pisavi/izreki, slovnicih dvoumnosti in redundanc ter motečih polisemij« (Skubic 2005: 46–47). Kulturni jezik pa se »predstavlja kot jezik zahtevnejših govornih položajev za vse pripadnike družbe, kadar je predvidena nekakšna družbena reprezentativnost« (n. d.: 186). Pojem standardnega jezika »v nekaterih vidikih presega, saj v domeno kulturnega jezika sodijo tudi nekatere prakse, ki niso in ne morejo biti povsem standardizirane, npr. manj formalna spontana tvorba besedil« (n. d.: 49).

2 Na tovrstni vpliv pravopisnega priročnika opozarja že Rigler (1957) ob dvojnici *rádi* : *radí*. Prva naj bi bila zgodovinsko upravičena ter narečno in tudi pogovorno običajna, vendar je dal SP 1950 prednost drugi. »Ali je potem čudno, če se je v ljubljanskem radiu vgnezdil tisti nemogoči *radí*, ki ljudem postaja že simbol za smešno 'hiperpravilno' izgovarjavo. Menim, da bi nova izdaja SP ne smela imeti več te zmešnjave« (n. d.: 306). Podoben simbol za neupoštevanje dejanske norme je po izidu SP 2001 postala izreka *anéks*. Ker pa so jo zlasti govorniki osrednjih slovenskih govornih medijev začeli uveljavljati, je vprašljivo, ali jo je mogoče in smiselno spet zamenjati z izreko *áneks*, ki jo kot prednostno uvaja druga izdaja SSKJ (2014). Vsekakor bi bilo treba ob tem tudi razmisliti o načinih seznanjanja strokovne in drugih zainteresiranih javnosti s spremembami v priročnikih ter z argumentacijami zanje.

Kulturni jezik za razliko od standardnega ni izrecno predpisan v priročnikih, temveč se reproducira in razvija kot vsaka druga družbena praksa in norma – s celotno socializacijo, ko se pripadnik skupnosti nauči, kako se v družbi spodobno vesti, delovati ter tudi govoriti in pisati.

Kdaj se torej v govoru pričakuje sledenje pravorečnemu standardu, kot ga določajo kodifikacijski priročniki? Kdaj govor prvenstveno uravnavajo merila pravilnosti (in ne merila primernosti, ki po Skubicu oblikujejo kulturni jezik)?³ Če na vprašanje pogledamo z vidika načinov govorne produkcije, sta to gotovo *brani in na pamet naučeni govor*, v Valh Lopert (2013) imenovana tudi *reproduktivno ubesedovanje* oziroma *besedilno vezani govor*. Pri tem gre za prenos »zapisane besede v govor, zlasti ko gre za deklamiranje, branje poročil, literarnih prispevkov, napovedi (v primeru radia)« (n. d.: 53). Zaradi predhodnega celovitega zapisa besedila omogoča reproduktivni govor najvišjo stopnjo priprave (med drugim vnaprejšnjo razrešitev morebitnih pravorečnih dilem) in zato tudi najbolj natančno (»pravilno«, premišljeno) govorno realizacijo.⁴ Pri tem je manj pomembno, ali gre za skrajno objektiviziran prenos zapisanega besedila v govor – *spikersko branje* po Škarić (2005) – ali pa za govorno poustvarjanje – *govorno branje* po Šeruga Prek (1990) oz. *interpretativno branje* po Škarić (2005),⁵ saj poustvarjalnost poteka na besedilnofonetični ravni in ne na ravni izreke (o tem gl. tudi Lengar Verovnik 2013, kjer je primerjano branje novic na različnih tipih slovenskih radijskih programov).

Izčrpen seznam vseh diskurzov, v katerih poteka reproduktivni govor, bi bilo mogoče dobiti šele z raziskavo, ki bi vključevala tudi govorce in okoliščine, v katerih tovrstno ubesedovanje poteka. Poleg vsega, kar zgoraj našteva Valh Lopert (deklamiranje, branje poročil, literarnih prispevkov, napovedi (v primeru radia)), bi bilo treba preveriti tudi govorna besedila, za katera Tivadar (2005: 121) piše, da je v njih »prostor za do potankosti izdelan govor, ušesom sicer prijeten, a včasih prepočasen, prezapleten, odtujen brani govor«. To je »v poročilih, poljudnoznanstvenih (prevajanih) serijah (npr. o živalih ali o napredku znanosti), uglašeni napovedi in povezovanju slavnostnih prireditvev itn.« (prav tam). Ker reproduktivni govor ni le branje, pa bi bilo treba upoštevati tudi tisto dramsko in filmsko produkcijo, pri kateri gre za zborni govor (in ne za odslikavanje katerih drugih realnih govornih praks).

-
- 3 Na nujnost ponovnega premisleka o tem, »kaj nam pomeni standardni izgovor« in »katere situacije so v današnjem času tiste, v katerih se rabi pretežno standardni govorjeni jezik«, opozarja tudi Verdonik (2014: 5).
 - 4 V tem smislu je popolno nasprotje spontanega govora, pri katerem gre za »govor, ki je vnaprej nepripravljen, kar pomeni, da se govorec pred potekom govornega dejanja nanj ni (na noben možen način) pripravljaj oz. da govorec vnaprej ni tvoril možnih/verjetnih jezikovnih (slovničnih in semantičnih) struktur, ki bi jih (lahko) kasneje pri dejanski uresničitvi oz. pri konkretnem govornem dejanju uporabil« (Smolej 2006: 16).
 - 5 Tivadar (2004b: 444; 2011: 493) razpozna pet načinov (stopenj) branja glede na pripravljeno predlogo. Zanimivi sta prvi dve stopnji, izrazito vezani na pisno predlogo. Prvo stopnjo predstavlja *branje*, drugo pa *polbranje*, pri katerem iz opisa ni povsem jasno, ali gre – kot pri Škariću in Šeruga Prekovi – za poustvarjanje ali za dejstvo, da so besedila (kot primer so navedeni povezovalni deli na radiu, prireditvah; govorniki v parlamentu, odgovori vlade na vnaprej pripravljena vprašanja) sicer pripravljena vnaprej, a se govorec trudi dajati vtis nebranega govora (gl. tudi opredelitev »*polbranje* (2) (natisnjeno, a ni povsem prebrano)« v Tivadar 2004b: 444).

2.2 Pridobivanje gradiva in podatkov

Korpus govorne slovenščine GOS za raziskovanje in opisovanje izreke v reproduktivnem govoru ni posebej primeren, saj je bil narejen s ciljem, da bi bil »čim bolj reprezentativen za današnjo govorno slovenščino v najpogostejših vsakdanjih situacijah« (<<http://www.korpus-gos.net>>; gl. tudi Verdonik in Zwitter Vitez 2011). Med vsakdanja govorna besedila sodijo sicer tudi brana besedila, vendar ta v korpusu niso posebej označena;⁶ najdemo jih bržkone v informativnem podtipu javnega diskurza, kamor so uvrščena vsa radijska in televizijska besedila informativne zvrsti. Še večjo oviro predstavlja dejstvo, da transkripcije, dodane posnetkom, ne vsebujejo podatkov o mestu naglasa ter kvaliteti naglašanih *e* in *o*; pogovorni zapis prinaša zgolj glasovne in glasovno-oblikoslovne posebnosti, ki jih je bilo mogoče zapisati z naborom črk slovenske abecede.⁷

Govorno gradivo, ki bi ga potrebovali, bi bilo treba po predhodni raziskavi diskurzov, v katerih se uporablja reproduktivno ubesedovanje (gl. 2.1), torej zbrati povsem na novo (podobno predlaga Tivadar 2009). Iz njega bi nato v skladu s predhodno določenimi merili oblikovali uravnotežen specializiran govorni korpus posnetkov in transkripcij z označenimi pravorečnimi podatki. Ker bi šlo pri tem za zajeten finančno-organizacijski zalogaj, je lahko razmišljanje o njem trenutno le teoretično in nadvse hipotetično. Vendar pa bi bilo mogoče izvesti vsaj korake, ki so pred vsakim zajemom besedil za korpus nujni: premislek o značilnostih korpusa (obseg, časovni zajem, notranja strukturiranost ipd.), pregled potencialnega gradiva, nabor potencialnih besedilodajalcev in izdelava meril za uravnoteženje korpusa. Vse to je navsezadnje povezano tudi z drugim načinom za pridobivanje podatkov: anketiranjem.

Ankete za pridobivanje pravorečnih podatkov so po njihovi izvedbi za potrebe SSKJ mnogi pričakovali tudi ob pripravi SP 2001: »Kritiki SP 62 in poskusnega snopiča SSKJ, zdaj avtorji SP 2001, so nekdanj napovedovali celo pravorečne poizvedovalne ankete med kultiviranimi govorniki. Teh anket pa ali ni bilo ali pa so gledališčnike obšle« (Faganel v Vogel 2001a: 8). Na strokovnem posvetu o novem slovarju (oktobra 2008 na SAZU) je J. Škofic po svojem prispevku (Škofic 2009) v razpravo predlagala sklep, da je treba poleg naslonitve na izkušnje in tradicijo slovenskega slovaropisja ter najnovejša (teoretična) spoznanja širšega slovenskega jezikoslovja, poleg upoštevanja in gradnje govornih korpusov ter upoštevanja dialektoloških besedilnih zbirk »zagotovo (vsaj v dvomnih primerih) izvajati ankete z relevantnimi govorniki

6 V Zemljarič Miklavčič (2008: 23) je za brana besedila predvideno posebno označevanje, vendar predvsem zaradi zaostrenega stališča do njihovega vključevanja v *Učni korpus govorne slovenščine*: »V zvezi z gradnjo referenčnega korpusa nas zanima predvsem spontani govor, pri čemer gre lahko za različne stopnje spontanosti, od nepripravljenega do pripravljenega govora. Branili besedil v tem smislu ne razumemo kot pravi govorniki jezik, saj gre samo za oralizacijo pisnega jezika. Pri zbiranju in shranjevanju govornega jezika za namen gradnje referenčnega govornega korpusa branili besedil ne iščemo načrtno, če pa se v govornem jeziku pojavijo, jih posebej označimo.«

7 *Učni korpus govorne slovenščine* je imel podobne omejitve, ki se jih je njegova avtorica zavedala: »Če bi bil vsaj del korpusa fonetično in prozodično označen, bi omogočal tudi fonetične in intonacijske študije« (Zemljarič Miklavčič 2008: 210).

večjih slovenskih središčih (ne le v Ljubljani)« (v Perdih 2009: 139). A. Vidovič Muha se je na to odzvala, češ da »je za rabo, ampak ta mora biti referenčna. Sama pač razmišljam klasično in sem za osrednjeslovensko merilo rabe« (v Perdih 2009: 140).

Zanimivo je, da geografski princip pri določanju relevantnih govorcev v razpravi ni bil problematiziran (niti ni bil razdelan sam pojem »relevantnosti«). Urbančič je že v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja pri opredeljevanju t. i. knjižne govorce (govornega sporočila na ravni knjižnosti) ugotavljal, da je ta družbeno enovita (»Zahteva se v prosto govornih nastopih pred širšim zborom ljudi (javni govori, predavanja, šole ipd.), tudi nevidnim (RTV), in če jo narekuje predmet sam (strokovna razprava) ali situacija (resnost trenutka)« (Urbančič 1987: 105)), jezikovno pa je rezultat zblíževanja »pogovornega jezika in pisanega knjižnega jezika s pretežno knjižnimi elementi« (prav tam). Ker je pogovorni (neknjižni) jezik neenoten, so tudi posamezne pokrajinske posebnosti v knjižni govorici neenotne. Bolj kot o geografski ustreznosti anketirancev bi torej morali razmišljati o tem, ali dejansko imajo priložnost za reproduktivni govor in koliko je njihov govor vpliven v smislu oblikovanja in vzdrževanja norme zborne izreke. Opraviti bi torej morali premik od geografskega vidika k družbenemu in diskurzivnemu, pri čemer bi bili lahko v pomoč tudi premisleki pred gradnjo korpusa, navedeni zgoraj.

Podobno bi bilo treba pretresti metodologijo pravorečnih poizvedb, pri čemer bi veljalo upoštevati, da »[p]rav gotovo ni ustrezno preverjanje na osnovi vprašanja: ali izgovoriš to besedo dolgo/kratko?« (Tivadar 2004a: 18). Ugotovitev nedvomno velja tudi za določanje naglasnega mesta v osnovnih oblikah in pregibnih paradigmah, za kakovost naglašeni *e* in *o*, za ugotavljanje polglasniškega izgovora, izgovora črk *l* in *v* ipd. Ustreznije je preverjanje s t. i. perceptivnimi testi, ki »omogočajo objektivno preverjanje določenih fonetičnih lastnosti, tj. pomenke vrednosti slišane, pri čemer je potrebno v največji meri izključiti vplive zunanjih (najrazličnejši šumi, slaba slišnost povedanega), pa tudi notranjih (opis slišane na podlagi lastnih izkušenj) dejavnikov. Objektivnost perceptivnih testov v veliki meri zagotavlja veliko število anketirancev« (prav tam). Tudi Jurgec (2011: 246) opozarja, da gre pri t. i. standardni slovenščini za »(relativno) formalni govor, ki ga je lahko ustvariti v laboratorijskem oz. studijskem okolju«, kar je »treba razumeti kot eno izmed možnosti za omejitev variantnosti tako pri posameznem govorcu kot med govorniki (in ne morda kot preskripcijski dejavnik)«. Pri izboru govorcev pa avtor vztraja pri geografskem principu, saj po njegovem prepričanju (navaja tudi nekatere druge slovenske raziskovalce) standardno slovenščino govorijo rojeni govorniki zlasti iz osrednjeslovenskega prostora.

2.3 Pristopi k raziskovanju in opisovanju

Gradivo samo seveda še ne razkrije (raziskovalnih) problemov in tudi pravorečne poizvedbe morajo biti ciljne. Nabor problematičnih mest in dilem, pa tudi predlaganih rešitev bi bilo mogoče pripraviti z oblikovanjem repozitorija znanstvenih, strokovnih in poljudnih del s to tematiko (poleg pisnih tudi govornih virov – radijskih in televizijskih oddaj, prispevkov). Drug pomemben vir so lahko sami raziskovalci, strokovnjaki in praktiki – poleg jezikoslovcev

(ne le slovenistov), ki se ukvarjajo z govorom, torej tudi vsi, ki govor poučujejo in uravnavajo, nanj vplivajo (bodisi v medijskih ustanovah, gledališčih, na vseh ravneh formalnega jezikovnega izobraževanja, v šolah retorike in javnega nastopanja ipd.) ter svoje početje reflektirajo ali si to vsaj želijo. Vse te ljudi bi bilo smiselno povezati tudi v nekakšen posvetovalni forum, saj bi tako bila izmenjava védenj, mnenj, vprašanj, odgovorov, gradiva ipd. učinkovitejša.

Po drugi strani pa se v javnosti že dlje časa pojavljajo pobude za priročnik s celovitim opisom slovenskega pravorečja, npr.:

V pravopisu je pravorečje samo dodatek, nadgradnja, saj naj bi pravopis dajal zlasti napotke za pisanje, manj za govorjenje. Mogoče pa bi bil že čas, da Slovenci dobimo tudi novo samostojno knjigo o pravorečju, saj je zadnja izšla leta 1946 (Podbevšek v Vogel 2001b: 8).

Smiselno bi bilo razmišljati tudi o slovarju pravorečnih težav (po analogiji s SPT), o pravorečnem priročniku in drugih virih za pedagoške potrebe ter še o celi vrsti priročniške literature, virov in aplikacij. Za vse to pa bi ob usmerjenem raziskovanju posameznih pravorečnih problematik moral nastati tudi splošni pravorečni opis zborne govorjene slovenščine, iz katerega bi lahko črpali vsi navedeni in tudi drugi jezikovni viri. Ne nazadnje tak opis nujno potrebujemo tudi za stilistične raziskave in opise vseh drugih oblik govora, ki se na ravni izreke od pravorečnega standarda odmikajo in je to – poleg značilnosti na drugih jezikovnih ravneh – pomemben indikator govornega položaja, žanra, zvrsti ipd.

Sklep

Od 90. let prejšnjega stoletja dalje se je skladno s pojavljanjem vedno novih okoliščin rabe govorjene slovenščine (spremembe v medijskem prostoru, nove tehnologije) začelo povečevati raziskovalno zanimanje za govorjeni jezik. Teorijo zvrstnosti, ki se je izpela v iskanju svojih možnosti in (samo)omejitev, so začeli zamenjevati na vlogi jezika v komunikaciji temelječi pristopi. Premik v raziskovanju govorjenega jezika je sprožil prelom z abstraktnimi strukturalističnimi opisi jezika, ki so jezikoslovje oddaljili »od opazovanja jezika v resničnem sporazumevanju in od opazovanja jezikovnega sporazumevanja kot družbene in psihološke dejavnosti, ki je izrazito kontekstualne narave« (Stabej 2008: 89). Mnogi jezikoslovci so v ospredje svojega raziskovalnega zanimanja tako postavljali govorne prakse, ki jih opredeljuje večja ali manjša mera spontanosti (več o tem npr. v Lengar Verovnik 2011), manj pa je bilo zanimanja za govor, temelječ na branju pisnega jezika. Upamo, da bosta priprava in prenova temeljnih jezikoslovnih priročnikov spodbudili tudi prepotrebno zanimanje za govor, ki je pripravljen vnaprej, v prvi vrsti za reproduktivni govor kot mesto »naravnega« udejanjanja pravorečnega standarda in tudi izhodišče za njegovo preverbo.

Glede na pospešeno dinamiko dela pri SPT bo treba ob redakcijah gesel pravorečne dileme reševati še brez zgoraj predstavljenega idealnega (upamo, da ne tudi idealiziranega) celovitega opisa slovenskega pravorečja, morda pa bo v času nastajanja slovarja opravljen vsaj že kateri od predlaganih korakov. Premislek o pričakovanih težavah ob preletu pravopisnih problem-

skih sklopov nakazuje morebitne dileme glede sodobne pravorečne norme vsaj pri osebnih imenih in priimkih,⁸ pri (tujih) zemljepisnih imenih,⁹ pri pisanju skupaj, narazen in z vezajem (torej pri zloženkah in sploh večnaglasnicah);¹⁰ ne glede na pravopisni sklop pa se bodo gotovo pojavljala še vprašanja izgovora črke *v* pred zvočniki,¹¹ izgovora črke *l* v izglagolskih tvorjenkah¹² in mnoga druga. Po drugi strani pa ti in drugi pravorečni problemski sklopi ne bodo deležni tako celovitega gradivskega prikaza, kot si ga je za cilj zastavil SP 2001, ki v slovarskem delu ponuja denimo izčrpen nabor glagolov in njihovih naglasnih paradigem (nedoločnik, sedanjiška oblika, deležnika na *-l* in *-n*, velelnik), prav tako tudi izčrpen nabor samostalnikov in njihovih morebitnih posebnosti (z uvrstitvijo v naglasni tip ter informacijami o premenah širokih *e*-jev in *o*-jev, distribuciji polglasnika ipd.); podobno in z drugimi podatki tudi za druge besedne vrste. Nalogo celovitega prikaza leksike vključno s pravorečnimi podatki bo moral (ponovno) prevzeti splošni enojezični slovar, glede na vse v prispevku napisano pa seveda ne sme (p)ostati edino ali ključno mesto za iskanje podatkov o zborni izreki slovenskega jezika.

Literatura in viri

- DOBROVOLJC, Helena, BIZJAK KONČAR, Aleksandra, 2011: Vprašanja obvestilnosti sodobnega pravopisnega slovarja. Marko Jesenšek (ur.): *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 86–109.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- JURGEC, Peter, 2011: Slovenščina ima 9 samoglasnikov. *Slavistična revija* 59/3. 243–268.
- , 2004: Fonologija v slovarju novejšega besedja. *Jezikoslovni zapiski* 10/2. 89–101.

-
- 8 V Kocjan - Barle (2002: 31) je navedenih nekaj primerov pravorečno problematičnih imen, ki jih je SP 2001 obšel, npr. *Bernard, Brodar, Dermota, Dolar, Gogala, Gosar*.
- 9 Od domačih sta po izidu SP 2001 polemike vzbudili npr. kodifikaciji *Brnik* (namesto prej pogostejše in tudi v lokalnem govoru utemeljene *Břnik*, gl. Šeruga Prek (2002: 28)) in *Cěrklje ob Křki* (kasneje se je na Radiu Slovenija v dogovoru z avtorji SP 2001 uveljavila kompromisna oblika *Cěrklje* namesto lokalne *Cěrklje* – z naglašnim polglasnikom).
- 10 Razlike postanejo očitne, ko npr. uporabnik priročnika *Slovenska zborna izreka* (Šeruga Prek in Antončič 2007) preverja kodifikacijo besed z več naglasi in drugih tvorjenk s seznama na str. 92–93 v SSKJ in SP 2001 ter nato še posnetek radijskega govorca na zgoščenki, ki je priložena priročniku. Neredko so rešitve popolnoma različne. Poseben problem predstavljajo tudi pridevniki na *-ijski* (bodisi kot deli zloženek ali samostojno), kjer sistematični premislek o naglaševanju ni bil opravljen, zato se zlasti pri novejših, še ne uslovarjenih kaže omahovanje (npr. *akreditácijski* : *akreditácijski*).
- 11 Pozoren poslušalec radijskih programov javnega servisa, ki so zakonsko in z notranjimi akti zavezani gojenju jezikovne, torej tudi govorne kulture, bo opazil, da je tudi pri branju informativnih oddaj dopusten (zaenkrat še) idiosinkratični zobnoustnični izgovor v položajih tipa *vreme, vlada*.
- 12 O t. i. novodobnem elkanju, za katero Šeruga Prek in Antončič (2007: 147) pronicljivo opažata, da vse bolj prodira zlasti pri mlajših govorcih, piše tudi Dobrovoljc (2011); Tivadar in Jurgec (2003) pa opozarjata na nedosledne rešitve v SP 2001 ter na neargumentirane spremembe normativnih informacij glede na SSKJ.

- KOCJAN - BARLE, Marta, 2002: Slovenski pravopis 2001 med znanostjo in (ne)uporabnostjo. *Nova revija* 21/239–240. 11–25.
- GOS = Korpus govornjene slovenščine GOS = <<http://www.korpus-gos.net>>.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2013: Povej mi, kako zvenijo dnevnoinformativne oddaje, in povem ti, za kateri radijski program gre. Andreja Žele (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 241–246.
- , 2012: *Radijska dvogovornost: jezikovne izbire novinarjev*. Elektronski vir. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- PERDIH, Andrej, (ur.), 2009: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika, 23. in 24. oktober 2008*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- RIGLER, Jakob, 1957: K našemu pravorečju. *Jezik in slovstvo* 2/7. 205–308.
- SKUBIC, Andrej E., 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- SMOLEJ, Mojca, 2006: *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur (primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis 2001*. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SPT (2014–) = *Slovar pravopisnih težav*, 2014–. Helena Dobrovoljc, Aleksandra Bizjak Končar, (ur.). Ljubljana: Založba ZRC. <<http://www.fran.si/spt>>
- SSKJ 2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- STABEJ, Marko, 2008: Kako pa govoriš!? (Spis o normi in normalnem). Primož Vitez (ur.): *Spisi o govoru*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete. 87–100.
- ŠERUGA PREK, Cvetka, ANTONČIČ Emica, 2007: *Slovenska zborna izreka: priročnik z vajami za javne govorce*. Maribor: Aristej.
- ŠERUGA PREK, Cvetka, 2002: Izgovorni in naglasni problemi Slovenskega pravopisa 2001. *Nova revija* 21/239–240. 26–30.
- , 1990: Voditelj – napovedovalec? *Slovenščina na radiu*. Radio Slovenija: Oddelek za kulturo govora. 45–53.
- ŠKARIČ, Ivo, 2005: *V iskanju izgubljenega govora*. Ljubljana: Šola retorike.
- ŠKOFIC, Jožica, 2009: Oznake za izgovorjavo v novem slovarju slovenskega jezika. Andrej Perdih (ur.): *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika, 23. in 24. oktober 2008*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 135–143.
- TIVADAR, Hotimir, 2011: Vzpostavitev razmerij med govorom in branjem, recitacijo in igranjem. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 489–495.
- , 2005: Cvetka Šeruga Prek in Emica Antončič: Slovenska zborna izreka. Priročnik z vajami za javne govorce (knjiga in zvočna zgoščenka). Maribor: Aristej, 2003. Ocena knjige. *Jezik in slovstvo* 50/1. 118–121.
- , 2004a: Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za jezikovnodidaktičske raziskave (na primeru analize fonoloških parov). *Jezik in slovstvo* 49/2. 17–36.
- , 2004b: Podoba in funkcija govornjenega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 437–452.
- , 2009: Fonetika in realno gradivo – izbira(nje), pridobivanje, urejanje in analiza govornjenih medijskih besedil. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 365–369.

- TIVADAR, Hotimir, JURGEC, Peter, 2003: Podoba govornega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 203–220.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- URBANČIČ, Boris, 1987: *O jezikovni kulturi*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- VALH LOPERT, Alenka, 2013: *Med knjižnim in neknjižnim na radijskih valovih v Mariboru*. Maribor: Litera.
- VERDONIK, Darinka, 2014: Mesto govora v slovarju slovenskega jezika. *Novi slovar za 21. stoletje: e-zbornik s Posveta o novem slovarju slovenskega jezika na Ministrstvu za kulturo, 12. februar 2014*. <http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/E_zbornik/13-_Darinka_Verdonik_-_koncni_prispevek.pdf>
- VERDONIK, Darinka, ZWITTER VITEZ, Ana, 2011: *Slovenski govorni korpus Gos*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- VEROVNIK, Tina, 2004: Norma knjižne slovenščine med kodifikacijo in jezikovno rabo v obdobju 1950–2001. *Družboslovne razprave* 20/46–47. 241–258.
- VOGEL, Milan, 2001a: Knjiga, za katero je prav, da z njo ne more biti nihče zadovoljen. *Slovenski pravopis 2001 – anketa 1. Delo* 43/286 (12. december). 8.
- , 2001b: Živ jezik prehiteva zapisana pravila. *Slovenski pravopis 2001 – anketa 2. Delo* 43/288 (14. december). 8.

VARIANTNOST V PRIHODNJEM SLOVENSKEM PRAVOPISU (S POUĐARKOM NA PRAVOREČJU)

Hotimir Tivadar

Uvod

V tem poglavju pravopisne (in pravorečne) monografije skušamo ovrednotiti normiranje knjižnega jezika na Slovenskem preko konkretne analize določenih kodifikacijsko problematičnih primerov (npr. *ebola*). Pri tem se bomo ozrli predvsem na problem variantnosti govornega knjižnega jezika in njegovega razmerja do pisnega jezika. Želimo ponuditi nekaj smernic za ustrezno obravnavo slovenskega govornega jezika in njegove knjižne norme glede na različne položaje v javnem govoru, poleg tega pa s konkretnimi primeri osvetlimo nekatere variantne primere in principe opredelitve knjižne norme, tudi nujne in smiselne variantnosti tako naglasa kot fonemov, ki spremlja narečno in družbeno razslojen slovenski jezik. Če smo v prejšnji monografiji *Pravopisna stikanja* (2012) govorili o eni od stičnih točk (distinktivni značilnosti) slovenske knjižne izreke, tj. pisanosti, bo v tej monografiji poudarek na različnosti in problemu variantnosti, ki je pravzaprav skupna lastnost vseh govorcev slovenskega jezika. Naš namen pri kodifikaciji knjižne izreke mora biti opis realnega stanja in določitev sodobnega pravorečno-glasoslovnega sistema, obenem pa tudi upoštevanje ustreznega izgovora v različnih govornih položajih – ločevanje javnega in zasebnega je pri danes zelo sproščenem javnem govornem diskurzu vprašanje, na katero moramo vedno znova odgovarjati.

1 Metode in cilj

Osnovna metoda tega dela monografije je kontrastivnoanalitična razprava o izhodiščih govornega knjižnega jezika, pri čemer obravnavamo tudi kodifikacijo v preteklosti in sedanjosti, natančneje pa določena spoznanja češkega jezikoslovja z začetka 20. stoletja (skozi prizmo sodobnih jezikoslovcev) povežemo s slovensko pravorečno situacijo. Izpostavljena je osnovna funkcija kodifikacijskih priročnikov za govorni jezik, predvsem primernost za uporabnike slovenskega jezika v formalnih govornih položajih. Teoretične predpostavke smo ponazorili s konkretnimi primeri, ki smo jih preverjali tudi med študenti ter drugimi (profesionalnimi) uporabniki govornega jezika – igralci in napovedovalci (spikerji) (perceptivna analiza); določene primere smo preverili še v Korpusu govornega slovenščine (GOS).

2 (Ne)vpliv geografsko določenega govora na knjižni jezik

Pogovorni jezik bi moral biti za vso Slovenijo kolikor toliko enoten. Šele za posnemanje vsakdanjega govorjenja kaže določiti tudi njegove pokrajinske inačice, npr. ljubljansko, gorenjsko, osrednještajersko, sev.-vzh. štajersko, primorsko, morda tudi koroško [...] Kakor zbornemu jeziku je tudi splošnopogovornemu jeziku njegova najnaravnejša podlaga jezik zemljepisnega, političnega in kulturnega središča Sloveniji, tj. jezik Ljubljane in okolice. (Toporišič leta 1979 o prostem govoru zbornega jezika, *Slovenski knjižni jezik* 4, str. 63)

Te Toporišičeve besede vodijo v smer živega splošnopogovornega oz. knjižnopogovornega jezika, ki ga določa središče Slovenije.¹ Toporišičevo poudarjanje osrednjeslovenske govorice moramo razumeti kot protest proti pretirani naslonitvi na pisni jezik in zastarelosti aktualnega opisa v šestdesetih letih 20. stoletja (Toporišič 1976; 1962), pri čemer se je njegova misel dopolnjevala z Voduškovno mislijo o pretirano okostenelem in na pisni jezik iz preteklosti naslonjenem knjižnem jeziku, ki se mora oživljati preko vseslovenskega intelektualnega pogovornega jezika – »občevalnega« jezika (Vodušek 1950; 1959). Usmeritev in največji razvoj v narodovem središču je naravna danost slovenskega nacionalnega prostora in tudi knjižnega jezika, pomemben pa je tudi vseslovenski značaj slovenščine, ki ga poudarja SSKJ, tudi SSKJ 2 (prim. Tivadar 2012a; 2012b; 2014). Knjižni jezik je primarno vezan na pisni jezik, iz katerega pravzaprav izhaja (Nebeská 1996: 27–30), in živi torej v obeh jezikovnih kodih, ki vplivata drug na drugega (prim. Stabej 2008; Tivadar 2003).

2.1 Slovensko pravorečje in knjižni jezik

Osnovne teoretične predpostavke glede kodificiranja knjižnega jezika, še posebej govornega jezika, se v slovenskem jezikoslovju v preteklosti pogosto niso dovolj natančno obravnavale. Pri tem pa ne smemo zanemariti del Helene Dobrovoljc (eno delo tudi skupaj z Natašo Jakop), kjer je bila problematika norme in predpisa, tj. kodifikacije, natančno in tudi polemčno opredeljena – pravorečje se namreč srečuje s podobnimi problemi kot pravopis (Dobrovoljc in Jakop 2011), če omenimo samo misli avtoric na 22. strani: »Posebej opazen je primanjkljaj na **pravorečnem** področju, kjer je pomanjkanje obsežnejšega korpusa govornih besedil pereče ne le zaradi vedno večje »normotvornosti« govornega jezika [*to navajata po Stabej in Vitez 2000*], temveč tudi zaradi avtentičnosti pravorečnih podatkov.« Pri tem omenita takrat in še danes novi korpus GOS, ki pa je po njunem mnenju zaenkrat še premajhen za osnovo normiranja govornega jezika. Pri Korpusu govornega slovenščine GOS (www.korpus-gos.net/) je treba poudariti predvsem njegovo temeljno korpusno leksikalno usmeritev, in sicer ne gre za pravorečno-fonetični korpus, niti ni njegov namen biti podlaga pravorečnim in fonetičnim analizam, ampak je tudi ta korpus namenjen predvsem leksikalnim raziskavam. Predvsem bi moral biti večji, kot pravita avtorici, in drugače, bolj govorno-pravorečno zasnovan. Osnovno vprašanje, ki si ga moramo pri tem zastaviti, pa je: kaj je podstava govorne-

1 Toporišič sicer v dokumentarnem filmu (RTV Slovenija 2011) izpostavi pomen učenja knjižne slovenščine vseh slovenskih govorcev, vrne pa se tudi k svojim izvirom, k svojemu narečju.

nega knjižnega jezika (prim. Verovnik 2008)? Pri tem se lahko spet vrnemo k monografiji prej omenjenih avtoric (prav tam: 23), ki pravita, da naj bi bil osrednjeslovenski prostor normodajalen, kar je Toporišičeva usmeritev iz *Slovenske slovnice* (1976–) in *Slovenskega pravopisa* 2001. Tovrstno usmeritev zlasti pri določanju naglasa, še posebej tonemskega, zaznamo tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, ki je poudarjal tudi vseslovenski značaj slovenskega knjižnega jezika, tudi govornega. Ne smemo pa zanemariti Toporišičeve osnovne intence, da se knjižnega jezika moramo vsi priučiti, kar se je pokazalo v uvodu v učbenik *Slovenski knjižni jezik 1*, prve izmed štirih knjig, ki so bile podlaga *Slovenski slovnici* (Toporišič 1965: 5–7): »Na delo sedaj! Bolj si boš prizadeval, več boš pridobil!« (prav tam: 7)

Glede določitve ustrezne (in ne samo »naravne«) podlage za govorno knjižno normo se moramo vrniti k osnovnim značilnostim knjižnega jezika iz češke teorije knjižnosti, ki jih je v svoji knjigi strnila Iva Nebeská (Nebeská 1996), na Slovenskem pa je bilo to pogosto le parcialno prevzeto. Načeloma so namreč na Slovenskem (Toporišič in drugi) ustvarjalci *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* v sedemdesetih letih 20. stoletja sprejeli samo povod, zakaj je nastala teorija knjižnega jezika:

V začetku 30. let [20. stoletja] je praška funkcijska lingvistika nastopila s premišljenim programom skrbi za knjižni jezik, katerega cilj je bil knjižni jezik približati sočasni rabi (uzusu). [...] Pojem jezikovna norma je bil v češki teoriji jezikovne kulture nekaj desetletij ključni pojem (Nebeská 1996: 7).

Takrat je bil na Češkem, deloma je tako tudi še danes, velik prepad med mlado »občno češčino« in zastarelim »knjižnim jezikom«. Pri tem moramo izpostaviti, da je bil razvoj slovensčine drugačen, vključujoč, tudi z »novimi oblikami« (Breznik 1982: 87), res pa je bil, tako kot na Češkem, tudi na Slovenskem konec 19. stoletja vpliv pisnega jezika zelo velik (prim. problematiko l-kanja in prvo Župančičevo pravorečno razpravo 1912), kar pa se je skozi desetletja ustrezno spremenilo. Po letu 1970 se je na primer začel sproščati 2. program Radia Ljubljana z oddajo Val 202, ki je kasneje prerasla v celoten 2. program, danes najbolj poslušano radijsko postajo na Slovenskem – Val 202 [val dvesto dva].² Tudi to dokazuje spremenjene okoliščine v slovenskem prostoru, ki z govornim knjižnim jezikom živi in se več ne bojuje revolucionarno proti njegovi pisni določenosti. Norma je implicitna, kar pomeni, da je normo potrebno spozna(va)ti iz rabe; to prispeva k dvigu jezikovne kulture (norma tudi ni tako zavezujoča kot kodifikacija). Implicitnost je sicer razumljena kot nezavedna značilnost knjižne norme, vendar je potrebno poznavanje norme, da bi lahko bila zakodificirana. Kot normativna naj se razumejo jezikovna sredstva, ki so običajna v zavesti pripadnikov določenega jezika. Zato moramo priključiti še en izraz iz češke teorije knjižnega jezika, in sicer raba, *uzus*. Kodifikacija, kot zunajjezikovna danost, mora biti le spremljevalec, pomočnik, »običajen« priročnik, in ne nasilna »intervencija« (Starý 1994). Karkoli torej določimo, mora biti spoznano iz rabe.

2 Nekateri lektorji so to »nepravilno« obliko preganjali, vendar je preživela vse poskuse jezikovne intervencije.

V tretjem tisočletju na Slovenskem ne moremo več govoriti o okornem in komaj živem knjižnem jeziku, ki se mora še razvijati – celotno šolstvo v slovenskem jeziku in več kot 100 govornih medijev prav gotovo priča o življenju in živahnosti slovenskega knjižnega jezika.

Drugi teoretični vidik, ki ga moramo izpostaviti, je sicer v javnosti stalno prisoten, dejansko pa v strokovnih člankih sodobnih slovenskih jezikoslovcev le redko izražen občutek neznanja, strahu pred javnim nastopanjem.³ Slovenski jezik je bil pogosto podvržen zelo visokim merilom, knjižna zvrst je bila tista najvišja oblika, »[n]ajvišji družbeni položaj kakega jezika« (Toporišič 1992: 83, geslo *knjižni status jezika*).⁴ Vendar knjižna jezikovna zvrst ima svojo normo večinoma sestavljeno iz podobnih parametrov kot druge zvrsti, drugačna pa je funkcija. Praški knjižnoteoretični jezikoslovci (vodilni med njimi B. Havránek, 1963 (1969)) so pri opredelitvi knjižnojezikovne norme poudarjali predvsem naslednjih 8 parametrov knjižnojezikovne norme, ki je jezikovno inherentna, torej del jezika samega: 1. Ustaljenost, 2. Obveznost, 3. Enotnost, 4. Priučenost, 5. Pisnost, 6. Prestižnost, 7. Pravilnost, 8. Implicitnost (Nebeská 1996: 17–30). Vseh značilnosti tukaj ne bomo na široko razlagali, zavedati pa se je treba, da so vse med sabo spete in ne more biti le ena značilnost prevladujoča, pa čeprav je še tako pomembna. In živ knjižni jezik je načeloma spreminjajoč in zaradi tega tudi prihaja do variantnosti. Zaradi različnih vplivov prihaja do sprememb, ki pa so vsaj pri kodifikaciji, ki je značilna le za knjižni jezik, kot pri vsaki zakonodaji, načeloma postopna, pri tem pa se lahko pojavi več variant. Moramo pa upoštevati tudi obstoječo kodifikacijo, ki je vplivala na večino javnih govorcev, še posebej na javni radio (Šeruga Prek in Antončič 2003).

Za konec tega poglavja mogoče samo razmislek o enotnosti, ki je v jezikoslovju pogosto pomenila težnjo po enovariantnosti – že Vilem Mathesius je govoril o prožni stabilnosti (ustaljenosti), kar obenem vključuje tudi variantnost, ki je torej nekaj običajnega, seveda pa mora biti spoznana iz rabe. Torej mora biti običajna pripadnikom neke (nacionalne) skupnosti, v slovenskem primeru pa ima veliko vlogo regionalna in socialna raznolikost, ki pomeni tudi fonetično-fonološko različne sisteme. Mathesiusova *prožna ustaljenost* je pojem za skladnost normativnosti kot obveznosti in spreminjanja norme (jezika samega). Na ta način se potem tudi ne izloča variantnosti, kar bo še posebej vidno pri naših konkretnih primerih (fonem /v/ in različne naglasne variante). Mathesius je uvedel ta izraz, ker se je zavedal, da pretirana stabilnost privede do osiromašenja izraznih možnosti jezika, zato naj bi prožna ustaljenost omejevala in »odstranjevala le nefunkcionalna nihanja« (o tem več Mathesius 1932; nav. po Nebeská 1996: 28).

3 Dodatna težava ostaja že omenjeni strah pred govorom v slovenščini (Tivadar 2003b), kar potem vpliva tudi na izbiro celo jezikovnega koda, ko je že izbor določenega tujega jezika, ne glede na znanje, obravnavan kot svetovljanski (mnenje A. Vidovič Muha v *Intelekti*, 18. 7. 2006). Pri tem je strah gotovo posledica tudi dejanskega znanja, ki izhaja iz netradicije slovenskega govora v javnosti in državnih institucijah.

4 Tudi naravna, živa govorna podstava knjižnega jezika naj bi izhajala iz okolja »z največjim prestižem, slovenski v Ljubljani in širšem mestnem okolju okrog nje« (Toporišič 1992: 83; prim. Tivadar 2010a).

2.2 Enotnost zapisa in knjižnosti

Enotnost jezikovne norme še najbolj natančno opiše Havránek (1969), ki jo opredeli kot imanteno značilnost knjižnega jezika:

[K]njižni jezik je skupni način izražanja narodnega občestva (Nebeská 1996: 22).⁵

K temu moramo kot pomemben postulat za ustrezno kodifikacijo dodati Mathesiusovo prožno ustaljenost. Slovenski pisni jezik je bolj ali manj ustaljen že od preloma 19. in 20. stoletja, medtem ko se je govornjeni knjižni jezik bolj ali manj poenotil na prelomu 20. in 21. stoletja (prim. Tivadar 2010a; 2010b; 2011; 2012a; Jesenšek 2010), in sicer predvsem preko rabe v medijih in šolstvu, konec 20. stoletja pa tudi na ravni družbenopolitičnih institucij. Govornjeni jezik je po svoji naravi bolj živ, manj stabilen in ga je zaradi tega težje zamejiti oz. mora obstajati večja toleranca pri določanju norme, kar zahteva upoštevanje različnih variant.

2.3 Prestižnost in naravnost, javnost in zasebnost

Sama uporaba govornjenega knjižnega jezika v pogovoru je pogojena s prestižnostjo, namenom »lepo«, kultivirano govoriti ter pokazati svojo izobraženost in kulturo, obenem pa s knjižnim jezikom lahko izrazimo tudi distanco, formalnejši odnos do sogovorca.⁶ Zato se v javnem položaju, v katerem se načeloma oblikuje pisni jezik, načeloma govori knjižno, seveda pa je to odvisno tudi od zahtevnosti vsebine – z zahtevnostjo se pisna priprava in s tem knjižnost poveča – in uradnosti položaja, ki pa je tudi načeloma povezan s pisnimi besedili, kar spet zahteva knjižni jezikovni kod. Pri tem se mora tudi fonetično reducirana govornica Ljubljane in okolice prilagoditi, saj je potrebna tudi vsebinska nedvoumnost (prim. [urəd]), če pustimo ob strani regionalno določenost, ki izraža subjektivni odnos tako govornika kot poslušalca/gledalca. Seveda pa se v sodobnih govornih medijih pojavljajo najrazličnejši resničnostni šovi, preko katerih prodira v sfero javnega različna tematika in tudi govorno zelo različna podoba. Temu se potem prilagajajo tudi druge, celo informativne oddaje (Lengar Verovnik 2013). Predvsem pri informativnih oddajah bi lahko govorili o manipulativni funkciji televizije, saj ta na privlačen in všečen način želi podati objektivno vsebino. Voditelji, ki so bralci novic, imajo vlogo oznanjevalca (Luthar 1998), ki mu moramo verjeti, saj nas gleda naravnost v oči, kar mu omogočajo sodobni TV-bralniki (»trotlbobni«), nameščeni skoraj na vsaki kameri. Vseh najrazličnejših govorcev, tako dialektalno, sociolektalno kot tudi individualno zaznamovanih, ne moremo upoštevati. Pomemben temelj in osnova pri kodificiranju knjižnega jezika v drugem desetletju 3. tisočletja morajo biti

5 Pri tem zavedamo, da je seveda možen tudi drugačen odnos in pogled na pomen in podobo knjižnega jezika, še posebej ko gre za odnos do standardnega jezika v smislu njegove prestižnosti (Skubic 2003; 2005). Tukaj smo izpostavili smiselnost kodifikacije in knjižnosti.

6 O distanci in prestižnosti, ki se ustvari z uporabo knjižnega jezika v zasebnem govornem položaju, je predavala Iva Nebeská 8. 4. 1998 na Karlovi univerzi (Tivadar 1998); z uporabo knjižnega jezika v vsakdanjem pogovoru zaradi neobičajnega govornega položaja (nejavnega) ustvarimo »uradno razdaljo«. Razdaljo pa povečuje tudi prestižna narava knjižnega jezika, ki v zasebnem pogovoru ni potrebna niti ne običajna.

tudi aktualni jezikovni priročniki (pravopis, slovar knjižnega jezika in tudi slovnica), ki jih upoštevajo uporabniki jezika, še posebej odkar so akademjski slovarji in pravopis splošno dostopni na.⁷ Aktualni pravopis (in slovar) preko uporabnikov vpliva na sodobni slovenski govor, saj ga upoštevajo in uporabljajo učitelji (slovenisti in neslovenisti) s svojimi učenci in dijaki ter novinarji in napovedovalci javnega radia (Šeruga Prek in Antončič 2003) in televizije, pa tudi drugih radijev in televizij, ki imajo velik vpliv na gledalce/poslušalce ter bodoče in sedanje javne govorce. Govorjeni jezik namreč živi polno življenje, o čemer priča slovenski govor na vseh nivojih slovenske družbe. Seveda pa je kodifikacija v jeziku najboljša, ko je čim bolj sodobna.

3 Variantnost v govorjenem knjižnem jeziku

Pri razpravljanju o variantnosti govorjenega knjižnega jezika je najpomembnejša predvsem opredelitev knjižnega jezika kot primarno pisnega jezika. Slovenski knjižni jezik je prav zaradi tega bil v *Slovenski slovnici* opredeljen kot neke vrste okostenel jezik, ki ga je treba oživljati. Še posebej v sedanjosti pa se pozablja na to, da je govorjeni knjižni jezik sam po sebi vezan na pisni knjižni jezik, predvsem pa da v sedanjosti zares živi v sožitju s pisnim jezikom, v medijih še posebej preko TV-bralnikov in različnih drugih pripomočkov; dejansko ga v veliki meri določa pisni jezik, kot govor pa seveda ima svoje značilnosti. Zato v govorjenem knjižnem jeziku vsekakor ni pretirana variantnost nujna niti zaželena.

V slovarskem delu SSKJ in SP 2001 imamo množico različnih kvalifikatorjev, ki pa le redki opredeljujejo tudi glasoslovne in predvsem naglasne variante. Pretežno so to kvalifikatorji *ali*, *in*, *tudi*, opredeljeni pa so kot *posebne oznake*, če navajamo pravopis (SP 2001: § 1066).

Kvalifikator *ali* pomeni povsem enakovredno dvojnico in je vezan načeloma na razlikovanje med naglašnostjo oz. nenaglašnostjo v zloženkah in sestavljenkah (SSKJ):

a... *ali* à... predpona v sestavljenkah (ä)
astro... *ali* ástro... prvi del zloženek
pol... *ali* pól... [poŭ] prvi del zloženek
za... *ali* zà... predpona ipd

načeloma pa niti ni vezan na glasoslovje:

z... *ali* z... in iz... *ali* z... tudi iz..., pred nezvenečimi soglasniki
s... *ali* s... in iz... *ali* s... tudi iz..., pred s, š, z, ž se... [sə in se] predpona.

Drugi kvalifikator je *in*, ki naj bi glede na SP 2001 zaznamoval manj navadno dvojnico (krožiti *in* króžiti; § 1066), medtem ko v SSKJ (tudi v SSKJ 2) *in* pomeni enakovredno dvojnico, ki pa tudi načeloma ne označuje izgovornih variant fonemov oz. jih v določenih izpričanih variantah (npr. vl-, vr- *in* wl-, wr-) pogrešamo.

7 Portal Fran <<http://www.fran.si>> omogoča iskanje po različnih priročnikih, tudi kodifikacijskih, pri čemer pa so vsaj SSKJ (in SSKJ 2) in SP 2001 z normativnega vidika potrebni posodobitve – določene aktivnosti v slovenskem jezikoslovnem prostoru (tudi na SAZU) že potekajo, vse pa bo seveda odvisno od podpore različnih deležnikov.

Omeniti moramo še kvalifikator *tudi*, ki načeloma pomeni izginjajočo oz. prihajajočo varianto, tudi pri (primeri iz SP 2001):

dél -a [tudi -u]
pól... [-u tudi -l] prvi del podr. zlož. (ô) pólfinalíst
popotóvanje *tudi* popótovanje -a s (â; ô)

Odločitev, ki se nakazuje sama po sebi, če sledimo strukturalnemu binarnemu (+/-) sistemu minimalnih parov, je omejitvev le na dva kvalifikatorja, ki bi opredeljevala vse glasoslovne variante, tako nadsegmentne kot segmentne:

- a) kvalifikator *in*, ki bi nakazoval enakovrednost, kar je že ustaljeno v SSKJ (in SSKJ 2) (tip **meglà** -è in mègla -e [mæg], **dvánajst** in dvanájst -ih;⁸ vlada [vl- in wr-]);
- b) kvalifikator *tudi*, ki bi opredelil bodisi izginjajoče bodisi prihajajoče neprevladujoče variante (tip **popotóvanje** *tudi* popótovanje -a; **dél** -a [tudi deú]).

Če pa se vrnemo k prejšnjim pravopisom, ugotovimo, da je tudi pravopis iz leta 1962 želel »zapovedovati«, čeprav je bila njegova vloga glede na SP 1950 bolj usmerjevalna in ne prepovedovalna. Leta 1962 je bilo na str. 8 *ljudsko izposojeno* označeno z zvezdico (*), puščica (→) je pomenila ne najbolj domačo in najboljšo rabo, medtem ko je ničla (°) pomenila knjižno nedovoljeno.⁹ Prava variantnost pa je bila v SP 1962 zaznamovana s poševnico (str. 7), ni pa bilo dveh vrst dvojnic, bolj primerne in manj primerne, kot v SSKJ in SP 2001 (vsaj na Radiu Slovenija so mnogi napovedovalci (spikerji) SP 1962 zaradi slovarskega dela uporabljali vse do leta 2001).¹⁰ Glede variantnosti pa je zanimiv uvod v pravopis iz leta 1950 (navodilo in pravila), kjer na strani VI piše: »Pismene, govorne in akcentske dvojnice, ki jih raba in govor še nista izenačila, so zapisane druga poleg druge.«¹¹

Ob načelni večji razslojenosti, na Slovenskem tudi narečni, govorjenega jezika je variantnost sicer nujna, pretirana (negativna, prepovedovalna) preskriptivnost pa neustrezna; v svarilo so nam medijske razprave npr. ob neustreznem naglasu števnikov *dvanájst*, *trinájst* v SP 2001, ki je predpisal le eno varianto, pa še ta ni bila osrednjeslovenska, tj. ljubljanska: osrednjeslovenski govornici (spikerji in učitelji govora) in medijski govornici se niso sprijaznili s to neobičajno varianto, obenem pa bi variantnost, tj. manjša absolutnost, prav gotovo preprečila tako burne odzive

8 V Breznik-Ramovševem pravopisu iz leta 1935 je bil le en naglas *dvánajst* (Breznik-Ramovš 1935: 51). Temu sledi radijska norma, ker naj bi bila izpostavljena bolj pomenskopoudarjalna, tj. besedilna funkcija naglasa.

9 Večina kvalifikatorjev, ki se med drugim nanašajo tudi na pogostost rabe, tudi tistih zelo prepovedujočih (* prepovedano, ° nepravilno, → odsvetovano), načeloma ni glasoslovno določujočih, kar je še en dokaz zapostavljenosti pravorečja v pravopisnem priročniku. Paradoksalno je, da se je pravopis leta 2001 na ravni oznak vrnil v to negativno preskriptivnost iz sredine 20. stoletja.

10 SP 1962 glej tudi na <<http://www.trojina.org/pravopisi/ebooks/pravopis1962/pravopis1962.html#/7/>>.

11 Naglasna znamenja so razložena od XVIII. do XIX. strani (SP 1950), kar kaže na dolgo tradicijo uporabe teh še danes aktualnih znamenj.

(Jurgec in Tivadar 2003; Tivadar 2010a; Toporišič 2002; 2004). K enakovredni dvojničnosti, tudi teh števnikov (12–19), je težil že SSKJ (in tudi SSKJ 2) in dobre prakse ni dobro spreminjati.

4 Sodobna pravorečna kodifikacija na podlagi analize nekaj pravorečno zanimivih besed

Osnovna težava pri določanju sodobne norme jezika je ustrezno gradivo. V prvi vrsti se osredotočamo na aktualne priročnike, in sicer na *Slovenski pravopis* 2001 in SSKJ ter na drugo izdajo SSKJ (2014), ki uporabnikom dajejo informacije o pravorečno ustreznem govoru (predvsem naglasu in izgovoru). Vsaj na vsakih 15 let je na Slovenskem glede na izhajanje pravopisa v letih 1899–1962 (1970) bil nujen ponovni premislek glede osvežitve knjižne izreke v kodifikacijskih priročnikih, nikakor pa pri tem ni treba a priori vseh že dognanih spoznanj, torej kodifikacije, spreminjati. Za primer lahko vzamemo opredelitev pravorečja v SSKJ 2 (§ 10, str. 26): »Pri določanju izgovora je praviloma upoštevano vse slovensko ozemlje, predvsem pa osrednji del z Ljubljano; upoštevana je tudi tradicija. Tonemske oznake se naslanjajo na knjižni govor ljudi, doma z osrednjih območij s tonemskim naglaševanjem, zlasti v Ljubljani.«

To stališče je dovolj nacionalno (»vse slovensko ozemlje«) in neabsolutno (»zlasti«), kar je primerno slovenskemu knjižnemu jeziku, sprejemljivo pa mora biti tudi za čim širšo slovensko skupnost, ne glede na družbeni položaj. Prav tako opredelitev naglasno-pravorečnih kvalifikatorjev *in* ter *tudi* v SSKJ 2 (§ 33, str. 29, § 120 in 123, str. 35), ki označujeta »enakovredno« (*in*) oz. »manj navadno« (*tudi*) naglasno-izgovorno dvojnico,¹² ter označevanje naglasa s tradicionalnimi naglasnimi znamenji (jakostnega, že od SP 1950, in tonemskega) je za splošnega uporabnika ustrezno. Prav tako npr. prenovljeni slovar prinaša tudi glede na naše študentske ankete ustrezne posodobitve pravorečne norme (áneks tudi anéks -a m (â; ê), v SSKJ in SP 2001 je bila samo sedaj manj običajna varianta *anéks*). Osnovni problem prenovljenega SSKJ 2, SP 2001 in *Slovenske slovnice*, ki vsaj med slovenisti še vedno velja tudi za kodifikacijski priročnik, pa je (ne)sodobno in (ne)razvidno gradivo, zato je nujna prevetritev celotnega pravorečja.

4.1 Usmeritev in metodološko-tehnološka podprtost pravorečne kodifikacije

Če je v SSKJ Jakob Rigler s sodelavci naglasno(-pravorečno) problematiko razreševal z anketami (govornih posnetkov je bilo takrat še sorazmerno malo, predvsem pa so bili težje dostopni in (ne)uporabni) in so ankete izvajali s pomočjo anketnih listov in (samo)branja ter označevanja naglasov, pogosto na osnovi občutka sicer kompetentnega anketiranca, imamo danes na voljo več tehničnih sredstev: lažje je posneti gradivo, ki ga potem otestiramo na več anketirancih; danes je možno tudi spletno zvočno anketiranje. Pri tem moramo poudariti (poleg objektivizirane slušne analize, tj. perceptivnih testov, Tivadar 2004; Huber 2006) tako anonimizacijo govorcev kot tudi sledljivost (prim. Tivadar 2008; 2010a); oddaje in govorniki, ki jih analiziramo,

12 Primeri: (§ 33 (*flómáster* in *flómáster*, *glóba* tudi *glóba*, *malvazija* in *malvázija*, *iskálka* [*iskauka* in *iskalka*], *abonènt* -*ènta* tudi -*énta* ...; SSKJ 2014: 29)

morajo biti jasno opredeljeni, zagotovljena mora biti sledljivost (označen mora biti vsaj *spol*, *izobrazba*, *starost*, *regionalni izvor*, *izkušnje* in *govorna usposobljenost* (*dolgotrajna prisotnost v medijih*) ter *poslušnost oddaje* (*govorca*), kar zagotavlja vpliv na govorce jezika; Tivadar 2008). Pri tem pa mora fonetik oz. pravorečnik tudi prepoznati kakovostno artikulacijo, da izloči oz. ustrezno opredeli govorce z npr. dialektalno zaznamovanim govorom ali govorno-tehnično neustreznim izgovorom (npr. sesljanje ...). Izoblikovan je bil tudi sodobni govorni korpus (GOS), ki ponuja več primerov (več na <<http://www.korpus-gos.net>>). Vendar pri analizi pravorečno problematičnih besed ugotovimo, da nam ponudi malo »problematičnih« primerov in rešitev (prim. Šuštaršič 2012). Smiselno bi bilo pripraviti fonetično-pravorečni korpus, predvsem pa preko specializiranega raziskovalca govora redno spremljati pravorečno problematiko – v smislu posebne *pravorečne svetovalnice* –, kar sedaj do določene mere opravlja *Jezikovna svetovalnica*, ki je primarno »zadolžena« za pravopisno problematiko.

4.2 Obravnava naglasnih variant (dvojnic)

Geografska in naglasna raznolikost je danost slovenskega jezika, knjižna zvrst pa se zaradi načelne enotnosti variantnosti izogiba. Zato je potrebno tudi glede na prožno ustaljenost knjižnega jezika upoštevati utemeljene (dokazane) variante, nikakor pa ne preveč variant.

4.2.1 Primer *mezda*

Če preverimo dvojničnost na osnovi naglasa besede *mezda*, ki je v SSKJ (tudi SSKJ 2) četvernica (**m**ezda -e in mezdà -è in mézda -e in mēzda -e [prvi obliki mæz] ž (ã; ä; ë; ē; é)), je v SP 2001 le še dvojnica (mèzda -e in mézda -e [prva oblika mæ] ž (à; ä; é; ê)). V Korpusu GOS¹³ najdemo le dve pojavitvi (*mézda*) neznanega govorca znanega glasu na Radiu Slovenija.¹⁴ In kaj je sedaj pravilno? Ali je neosrednjeslovenski govorec v korpusu lahko merodajen? Lahko, ampak njegov govor mora biti nezaznamovan in primerov neosrednjeslovenskih govorcev več. [mezda] z ozkim *e* izgovori govorec z značilno koroško intonacijo in poudarki, kar gotovo vpliva tudi na izgovor samoglasnikov, ki so v slovenskem jeziku že od Kopitarjevih časov urejeni na osnovi gorenjskega samoglasniškega sistema in niti Dolenjec Škrabec tega ni mogel spremeniti (Toporišič 1998: 593). Zato smo to preverili še z anketo. Na podlagi anketne analize študentov (47 študentov) prvega letnika slovenistike v letu 2014/15 so rezultati naslednji: 43 (92 %) *mézda*, 2 (4 %) *mèzda* in 2 (4%) *mèzda* [ə]. Torej bi bila kodifikacija na osnovi teh anket (in korpusa GOS) *mézda* tudi *mèzda* tudi *mèzda*.

4.2.2 Primer *ebola*

Mnoga neargumentirana mnenja v javnosti, da se moramo pri mnogih tujih imenih ravnati

¹³ <<http://www.korpus-gos.net/Concordance/Search?t=Standard&q=mezda>>

¹⁴ Govorec je bivši dekan Ekonomske fakultete iz neosrednje Slovenije, ki ima tudi narečno melodijo.

po angleški pisavi oz. izgovoru ali po kakšnem drugem svetovnem jeziku (prim. *tsunami*, kjer bi se lahko ravnali po angleški transkripciji, kjer je seveda *c* zapisan s *ts*; polemika ob temi *tsunami* na diskusijski skupini SlovLit na spletu, vir: SlovLit, *tsunami*), najbolj nazorno zanika primer izgovora boleznii oz. virusa *ebola*.

I. Glede na spletne angleške priročnike bi bilo tega treba izgovarjati:

- a) Oxford: i:ˈbəʊlə fi:və(r) (BrE); i:ˈboʊlə fi:vər (NAmE) **ali** əˈbəʊlə fi:və(r) (BrE); əˈboʊlə fi:vər (NAmE) (<<http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/ebola-fever>>)
- b) Cambridge: UK: /iˈbəʊ.lə/; US: /-boʊ-/ (<<http://dictionary.cambridge.org/pronunciation/british/ebola>>)

II. Če pa bi sledili francoskemu jeziku, ki prevladuje v mnogih afriških državah, kjer je ebola izbruhnila, bi moral biti naglas na zadnjem zlogu, in sicer: [eboˈla] (nenaglašeni ozki /e/, naglas pa na zadnjem zlogu) (<http://www.larousse.com/en/dictionaries/english-french/Ebola/831582>).

III. V sodobnih slovenskih (in tudi mnogih svetovnih) medijih pa je sedaj prevladujoč izgovor naglašena ozkega /e/, torej *ébola*, kar je bilo podprto (in vplivano) tudi s spletnim virom (Emma Saying, vir: YouTube), kjer je predlagan variantni izgovor *èbola* ali *ébola* (<https://www.youtube.com/watch?v=ikNZ83FoefA>).¹⁵ Slovenski izgovor bi v teh dveh variantah bil glede na Toporišičevo *Slovensko slovnico* le z ozkim in naglašnim /e/, ki se načeloma izgovarja (prav tako tudi ozki /o/) v »vseh prevzetih in v na novo napravljenih besedah« (Toporišič 1991: 45), torej *ébola*.

4.2.3 Obravnava segmentnih (fonemskih) variant

Pri izgovoru posameznih variant in fonemov je precej odprtih pravorečnih primerov. Na tem mestu bi poudarili najprej izgovor vzglasnega korenskega /v/ pred jezičnikom l in r (vl-/vr-), ki je bil na podlagi sodobnega medijskega gradiva ponovno raziskan (Gošte 2012; uporabljeno v Tivadar 2013). Sicer je že SP 1962 pred l, lj in r dopuščal zobnoustnično izgovarjavo, se pravi [vl-, vlj-, vr-], kasneje pa se je v medijih tudi pod vplivom Toporišičeve dvoustnične u-jevske norme (SS 1976; SP 2001) pojavil tudi problem izgovora zložnega [ul-/ur-], kar so potem kot 2. najpogostejšo napako zaznale ankete RTV Slovenija v devetdesetih letih 20. stoletja (Tivadar 1999). Omenjene novejšje raziskave (Tivadar 1999; Gošte 2012; Tivadar 2013) pa kažejo na to, da je najpogostejši zobnoustnični (labiodentalni) izgovor [v]reme: mediji in neosrednji ter neseverni del Slovenije, sledi pa mu variantni izgovor [wl-/vl-, wr-/vr-], nikakor pa ne zložne (zaznamovane) u-jevske variante.¹⁶ Kodifikacija bi torej bila: [vl]ada in [wl]ada oz. [vr]eme in

15 Za sodobni razvoj jezika in vpliv na uporabnika je treba poudariti, da je ta spletna stran prvi zadetek na zahtevo »ebola pronunciation« v Googlu.

16 Pri tem moramo poudariti, da je tudi v osrednji Sloveniji pogost zobnoustnični izgovor, še posebej je to izrazito pri imenih, npr. *Vladimir*, kjer se izgovarja samo ta varianta (prim. Tivadar 1999). Že Škrabec je v teh primerih zagovarjal zobnoustnični izgovor (Škrabec v *O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi* 1870 in v poznejših razpravah, npr. *Naša fonetika v prozi in poeziji*, *Cvetje* 30, 8. zv., str. 521), kar delno izpostavi tudi Toporišič (2003).

[wr]eme; enakovrednost sicer manj pogoste variante ([wl-, wr-]) lahko utemeljimo s pogostim izgovorom med profesionalnimi govorcji, ki so zelo poslušani in vplivni govorcji (prim. Gošte 2012). Izgovora [u]reme, ki se govori predvsem v severnem delu osrednje Slovenije in severnem delu Slovenije in ki je bil dovoljen kot knjižna varianta [w] v SSKJ in SP 2001, pa glede na te podatke ne bi mogli predpisati kot enakovredno varianto.

Sklep

Torej lahko na osnovi povedanega zaključimo, da pogosto pridobimo verodostojnejše podatke na podlagi načrtnih anket ter individualnega poslušanja in analiziranja različnih govornih besedil v medijih, s točno opredeljeno problematiko, iz katere razbiramo rabo značilnih knjižnih govorcev.¹⁷ To seveda zahteva kompetentnega raziskovalca, ki pozna in živi s sodobnim slovenskim jezikom; še bolje pa bi bilo, da bi to bila skupina raziskovalcev.

Slovenščina je imela glede pravorečnih pravil precej težek standardizacijski proces (SSKJ, SP 2001), težko je tudi preverjanje realne rabe v geografsko razslojenem slovenskem svetu, tako s stališča preteklosti (narečja) kot tudi sedanjosti (narečja, sociolekti in vpliv tujih jezikov; Skubic 2005). Pri določanju knjižne norme moramo upoštevati tako rabo (ki jo preverjamo preko govornega korpusa, različnih pravorečnih znanstvenih člankov, predvsem pa preko slušnih analiz in anket) kot tudi kodifikacijo – SP 2001, SSKJ in SSKJ 2 (upoštevanje tradicije in jezikovnega sistema) –, ki vpliva in bo vplivala tudi na rabo. V novem pravopisu bo treba najprej preveriti (ne)uskklajenost z rabo, in sicer tako naglasne kot fonemske variante. Nekaj primerov, predvsem pa način obravnave smo nakazali v tem članku. Obenem pa moramo dodati sodobni opis glasoslovnega sistema in fonetični, mednarodno primerljivi zapis izgovora vseh besed, kar bi lahko bila dodatna informacija, ki bi bila narejena, če govorimo o e-izdaji, v dodatnem »oblačku«.¹⁸

Govorjeni knjižni jezik, ki bo opisan v novem pravopisu, mora zasledovati predvsem smer v čim širšo sprejemljivost kodificiranega govornega (knjižnega) jezika, z zavedanjem njegovega vseslovenskega značaja in upoštevanjem slovenske geografske (narečne) raznolikosti ter prizadevanjem za kakovost, razumljivost in primerno prestižnost. A prestižnost je le ena, nikakor pa ne edina značilnost knjižnega jezika, ki se v sodobnem življenju tudi korenito spreminja. Vse to pa zahteva vložek znanja več strokovnjakov z različnih institucij in konkretnega dela ljudi samo na tem, »pravorečnem« delu pravopisnega projekta.

17 Zato bo v prihodnosti nujno oblikovanje obširnejšega, predvsem pa v fonetično-pravorečne analize usmerjenega korpusa. In pri tem upoštevati tako izkušnje ob gradnji *Korpusa govornje slovenščine* (Zemljarič Miklavčič 2008; Verdonik in Zwitter Vitez 2011) in slovensko narečno razslojeno realnost kot tudi nacionalni vidik vseslovenskega knjižnega jezika, ki ima tudi že vsaj 20-letno življenje v vseh javnih položajih.

18 Prim. *Osnutek koncepta novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika* (predstavljeno na delovnem sestanku članov uredniškega odbora; <<http://www.sazu.si/novice/predstavitev-osnutka-koncepta-novega-slovarja-slovenskega-knjiznega-jezika-in-delovni-sestane-klanov-uredniskega-odbora.html>>).

Literatura in viri

- BREZNIK, Anton, 1982: Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis. *Jezikoslovne razprave*. Jože Toporišič (ur.). Ljubljana: Slovenska matica. 83–133.
- Diskusijska skupina SlovLit. Temi »tsunami« (2005) in »Allah« (2014). Vir: <<http://mailman.ijs.si/pipermail/slovlit>>
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Emma Saying. Vir: YouTube.
- GOŠTE, Anita, 2012: *Izgovor fonema /v/ v sodobnem medijskem govoru*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- HAVRÁNEK, Bohuslav 1932, 1963: *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. Studie o spisovném jazyce*. Praga: ČSAV.
- HUBER, Damjan, 2006: Percepcija samoglasniških opozicij pri dijakih pomurskih srednjih šol. *Jezik in slovstvo* 51/1. [71]–83.
- JESENŠEK, Marko, 2010: Slovenski knjižni jezik med središčem in obrobjem – normativnost in/ali partikularizem. Irena Novak Popov (ur.): *Vloge središča: konvergenca regij in kultur. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 21)*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 13–22.
- GOS = Korpus govornje slovenščine GOS = <<http://www.korpus-gos.net>>.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2013: Povej mi, kako zvenijo dnevnoinformativne oddaje, in povem ti, za kateri radijski program gre. Andreja Žele (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 241–246.
- LUTHAR, Breda, 1998: *Politika teletabloidov*. Ljubljana: Open Society Institute (Mediawatch).
- NEBESKÁ, Iva, 1996: *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Univerzita Karlova.
- RTV Slovenija, 2011: *Samotni hodec skozi neprijazni čas (portret akademika Jožeta Toporišiča)*, dokumentarni film, TV Slovenija 1, 9. oktobra 2011 ob 21.50.
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Anton Breznik, Fran Ramovš (ur.). Ljubljana: Znanstveno društvo.
- SP1P 1990 = *Slovenski pravopis 1 – Pravila*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SSKJ 1970–1991, ²2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SKUBIC, Andrej E., 2003: Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika. Ada Vidovič Muha (ur.): *Simpozij Obdobja 20*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 209–226.
- , 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- STABEJ, Marko, VITEZ, Primož 2000: Korpus govornjenih besedil (KGB). *Informacijska družba IS'2000: zbornik 3. mednarodne multi-konference, 17. do 19. oktober 2000*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 79–81.
- STABEJ, Marko, 2008: Kako pa govoriš!? (Spis o normi in normalnem). Primož Vitez (ur.): *Spisi o govoru*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete. 87–100.
- STARY, Zdeněk, 1994: *Ve jménu funkce a intervence*. Praha: Univerzita Karlova.
- ŠERUGA PREK, Cvetka, ANTONČIČ, Emica, 2003: *Slovenska zborna izreka. Priročnik z vajami za javne govorce (knjiga in zvočna zgoščenka)*. Maribor: Aristej.
- ŠKRABEC, Stanislav, 1870: O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi. (nav. po Jezikoslovna dela 4, 11–50; ur. J. Toporišič).

- ŠUŠTARŠIČ, Rastislav, 2012: Tonski potek in mesto jedra v dopolnjevalnih vprašanjih v slovenščini: ponazoritev s primeri iz govornega korpusa Gos (vprašanja z zaimkom *kaj*). *Aktualna vprašanja slovenske fonetike*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 25–33.
- TIVADAR, Hotimir, 2003: Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. Stanisław Gajda in Ada Vidovič Muha (ur.): *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. [281]–299.
- , 2004: Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za fonetično-fonološke raziskave (na primeru analize fonoloških parov). *Jezik in slovstvo* 49/2. 17–36.
- , 2008: Pravorečje, knjižni jezik in mediji. *Slovenski jezik, literatura, kultura in mediji/44. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 24–35.
- , 2010a: Normativni vidik slovenščine v 3. tisočletju – knjižna slovenščina med realnostjo in idealnostjo. *Slavistična revija* 58/1. 105–116.
- , 2010b: Slovenski jezik med knjigo in Ljubljano. Irena Novak Popov (ur.): *Vloge središča: konvergenca regij in kultur* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 21). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 25–35.
- , 2011: Regionalna (in socialna) različnost slovenskega (knjižnega) jezika v zgodovini in sedanjosti. Marko Jesenšek (ur.): *Globalna moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*. Maribor: Filozofska fakulteta. 80–91.
- , 2012a: Nove usmeritve pri raziskavah govora s pogledom v preteklost. *Slavistična revija* 60/4. 587–601.
- , 2012b: Nevarna razmerja med pisnim in govorjenim jezikom. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja – razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: ZRC SAZU. 15–23.
- , 2013: Aktualna problematika sandhi v slovenščini. *Sandhi w językach słowiańskich* (ur. Anna Cychnerska). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 269–278.
- TIVADAR, Hotimir, JURGEC, Peter, 2003: Podoba govorjenega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. [203]–220.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1962: Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962. *Jezik in slovstvo*. 138–143, 167–173, 206–211.
- , 1965: *Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor: Založba Obzorja.
- , 1979: *Slovenski knjižni jezik 4*. Maribor: Založba Obzorja.
- , 1976, 1991 (*2000, *2004): Slovenska slovnica. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- , 1998: *Življenje in delo p. Stanislava Škrabca. Jezikoslovna dela 4* (ur. J. Toporišič). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 591–606.
- , 2002: *Radijci o Slovenskem pravopisu 2001*. <<http://www.zrc-sazu.si/pravopis/pdf/top-radijci-6.pdf>>
- , 2003: Eksperimentalnofonetične raziskave slovenskega knjižnojezikovnega glasovja in tonemskosti. *Slavistična revija* 51 (posebna številka). 119–140.
- , 2004: Še z okrepljenimi močmi nad Slovenski pravopis. *Slavistična revija* 52/2. 209–227.
- VERDONIK, Darinka, ZWITTER VITEZ, Ana, 2011: *Slovenski govorni korpus Gos*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- VEROVNIK, Tina, 2008: Pogledi na javni govorjeni jezik v obdobju 1945–1991. *Jezikovna prepletanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 73–83.
- VODUŠEK, Božo, 1950: Pripombe k slovenskemu pravopisu. *Novi svet* V. 947–954, 1045–1052, 1149–1152.
- , 1959: Historična pisava in historična izreka. *Jezik in slovstvo* 4/7 (april 1959). 193–200.
- ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, Jana, 2008: *Govorni korpusi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

III

Oblikoslovje in besedotvorje v pravopisu

NAGLASNE IN OBLIKOVNE ZNAČILNOSTI SAMOSTALNIKOV DRUGE ŽENSKÉ SKLANJATVE V SODOBNI KNJIŽNI SLOVENŠČINI

Tanja Mirtič

Uvod

Namen prispevka je opozoriti na nekatere naglasne in oblikovne značilnosti samostalnikov druge ženske sklanjatve v sodobni knjižni slovenščini. Osredinili smo se zlasti na tri težavnejša mesta te sklanjatve: (1) kakovost naglašene samoglasnika v dajalniku in mestniku ednine, (2) samostalnike z dvojničnim pregibnostno-naglasnim vzorcem in (3) naglasno mesto samostalnikov mešanega naglasnega tipa v imenovalniku in tožilniku dvojine. Sodobna jezikovna raba je bila ugotovljena z metodo anketiranja.

V drugo žensko sklanjatev spadajo samostalniki ženskega spola, ki imajo v imenovalniku ednine ničto končnico, v rodilniku ednine pa končnico *-i*. Samomnožinski samostalniki imajo v imenovalniku in rodilniku množine končnico *-i* (SP 2001: § 808). SP 2001 obravnava posebnosti druge ženske sklanjatve v členu 821, kjer je navedeno, da se pri nekaterih samostalnikih med nezvočnik in zvočnik v imenovalniku in tožilniku ednine vriva polglasnik (*mísel*), pred končnicami *-jo*, *-ma* in *-mi* pa se pri teh samostalnikih dodaja samoglasnik *-i*: *míslijo*, *míslima*, *míslimi*. Pri obravnavi druge ženske sklanjatve so izpostavljeni tudi samostalniki z naglašeno rodilniško končnico, ki imajo v dvojini in množini namesto končnic *-ih*, *-ma* in *-im* (*perútih*, *perútma*, *perútim*) naglašene končnice *-éh*, *-éma* in *-ém* (*stvaréh*, *stvaréma*, *stvarém*).

1 K razvoju druge ženske sklanjatve v knjižni slovenščini

V praslovanščini sta obstajali moška in ženska *i*-jevska sklanjatev, ki sta se razlikovali zgolj v treh sklonskih oblikah: orodniku ednine ter imenovalniku in tožilniku množine. Sklanjatveni tip *i*-jevskih samostalnikov moškega spola je v razvoju posameznih slovanskih jezikov zamrl. Tovrstni samostalniki so se prestrukturirali; nekateri so zamenjali spol, drugi sklanjatveni vzorec.

Če zamenjajo spol, obdržijo sklanjatveni vzorec (*pot*, Red *poti*), če zamenjajo sklanjatveni vzorec, obdržijo spol (*pot*, Red *pot*) (Čepar 2013: 3).

Nekaj samostalnikov nekdanje moške *i*-jevske sklanjatve je prešlo tudi med samostalnike današnje druge ženske sklanjatve (*láket, pót, zvér*).

Samostalniki druge ženske sklanjatve nadaljujejo praslovansko žensko *i*-jevsko sklanjatev. Medtem ko se je moška *i*-jevska sklanjatev zlila z moško *o*-jevsko sklanjatvijo,¹ so samostalniki ženske *i*-jevske sklanjatve ostali samostojna sklanjatev, saj so se po končnicah in tvorbi osnov razlikovali od ostalih samostalnikov ženskega spola in posledično med *a*-jevskimi in *i*-jevskimi samostalniki ženskega spola ni bilo stika; poleg tega sta prehod med sklanjatvama zavirala tudi različna imenovalnika. Samostalnikov ženskega spola *i*-jevske sklanjatve je bilo tudi veliko več kot moških, saj je bila tovrstna kategorija v slovenščini zelo produktivna (Ramovš 1952: 62). Oblikoslovna kategorija *i*-jevskih samostalnikov ženskega spola je ohranjena v vseh slovanskih jezikih. Ostanki moške *i*-jevske sklanjatve so vidni v več sklonih osrednje moške sklanjatve, vpliv *i*-jevske sklanjatve na žensko *a*-jevsko pa je zelo redek.

1.1 Tip *malénkost/mísel*

	I	R	D	T	M	O
ednina	-∅	-i	-i	-∅	-i	-jo/-ijo
dvojina	-i	-i	-ma/-ima	-i	-ih	-ma/-ima
množina	-i	-i	-im	-i	-ih	-mi/-imi

V ednini je v celoti ohranjena stara praslovanska *i*-jevska sklanjatev, le v orodniku množine se pojavljata dve končnici: *-jo* in *-ijo*. Zgodovinskorazvojno upravičena končnica je *-jo* (psl. **jǫ*), saj po Havlíkovem pravilu polglasnik v šibkih pozicijah izpade (Oed psl. **nitǫjǫ* > *nitjo*). Končnica *-ijo* je bila najverjetneje vzpostavljena po drugih sklonskih oblikah, ki vsebujejo samoglasnik *i*, in se pojavlja pri samostalnikih, ki imajo v osnovi neobstojni polglasnik (Ied *mísel* Red *míslī* Oed z *míslījō*; Ied *tésen* Red *tesní* Oed s *tesnijó*). V imenovalniku, rodilniku, tožilniku in mestniku dvojine se pojavljajo množinske oblike, v dajalniku in orodniku dvojine sta obliki delno pluralizirani, tj. oblika je množinska, končni samoglasnik *a* pa je dvojinjski. Množinska orodniška oblika *-imi*, ki zgodovinskorazvojno ni pričakovana, se je najverjetneje tako kot edninska orodniška oblika vzpostavila po ostalih množinskih oblikah, saj vse vsebujejo samoglasnik *i*. Do vstavljanja samoglasnika *i* v oblikah druge ženske sklanjatve prihaja najverjetneje tudi zaradi lažje izgovorljivosti nekaterih soglasniških sklopov, ki so nastali po onemitvi šibkih redukcijskih vokalov (Ramovš 1952: 63–66).

1 Prehod sta najverjetneje sprožila imenovalnik in tožilnik ednine, in sicer po onemitvi redukcijskih vokalov in otrditvi konzonantizma (Ramovš 1952: 62).

1.2 Tip *pěč*

	I	R	D	T	M	O
ednina	- <i>o</i>	- <i>í</i>	- <i>i</i>	- <i>o</i>	- <i>i</i>	- <i>jó/-ijó</i>
dvojina	- <i>í</i>	- <i>í</i>	- <i>éma</i>	- <i>i</i>	- <i>éh</i>	- <i>éma</i>
množina	- <i>í</i>	- <i>í</i>	- <i>ém</i>	- <i>i</i>	- <i>éh</i>	- <i>mí/-imí</i>

Pravopisna pravila v členu 821 pojasnjujejo, da imajo samostalniki mešanega naglasnega tipa namesto končnic *-ih*, *-ma*, *-im* naglašene končnice *-éh*, *-éma*, *-ém*. Razlaga nastanka teh končnic ni povsem nedvoumna. Vatroslav Oblak meni, da je *e* v teh končnicah nastal po fonetični poti iz psl. *v* (*-*vmv*, *-*vxv*), kar je težko verjetno.² Fran Ramovš trdi, da je v teh oblikah nekdanji *ě*, saj veliko slovenskih narečij v tovrstnih primerih izkazuje odraz praslovanskega jata. V slovenščini je končnica *-éh* (tonemsko *-ěh*) ostala pri tistih samostalnikih, ki so spadali v mešani naglasni tip in nato prešli k mehkim osnovam. Nekdanji *i*-jevski samostalniki so v *o*-jevsko sklanjatev v imenovalniku množine prinesli končnico *-je*, v mestniku množine pa so sprejeli nekdanjo *o*-jevsko končnico *-eh*. Do teh sprememb je prišlo tudi pri samostalnikih, ki še niso prešli v *o*-jevsko sklanjatev, temveč so še tvorili relikte stare *i*-jevske sklanjatve. Iz *o*-jevske sklanjatve je prišla tudi dajalniška končnica *-em*. Najprej so se vse te spremembe dogajale pri samostalnikih moškega spola, ker pa so imeli podobne končnice kot ženski, so se te spremembe vzpostavile tudi pri samostalnikih ženske *i*-jevske sklanjatve (Ramovš 1952: 65–66).

2 Ankete kot metoda ugotavljanja sodobne rabe

Za ugotavljanje naglasnih in oblikovnih značilnosti sodobne knjižne slovenščine je bila uporabljena metoda anketiranja (prim. Rigler 1981: 184–186). Pri anketiranju, s katerim smo ugotavljali oblikovne značilnosti knjižne slovenščine, so anketiranci izpolnjevali anketne vprašalnike, v katerih je bilo treba na prazno mesto vpisati ustrezno manjkajočo sklonsko obliko obravnavanega samostalnika. Ankete so bile pripravljene v urejevalniku besedila MS Word, in sicer zlasti s pomočjo elektronskih besedilnih zbirk Nova beseda in Gigafida. Pri anketiranju, s katerim smo ugotavljali naglasne značilnosti samostalnikov druge ženske sklanjatve, so anketiranci brali posamezne povedi, kjer so bili v ustrezni sklonski obliki in nevtralnem stavčnem položaju uporabljeni opazovani samostalniki. Pri pripravi anketiranja je bila posebna pozornost namenjena ustrezni sestavi anketnih listov ter izbiri anketirancev, pri čemer sta bila pomembna zlasti lokalni izvor govorca in področje delovanja (prim. Tivadar 2010: 109). V raziskavo naglasnih značilnosti so bila torej zajeta brana besedila, ki predstavljajo pomemben govorni položaj knjižnega jezika.³

2 Nenaglašeni polglasnik izgine, kratkonaglašeni bi najverjetneje dal obliki *-əm*, *-əx*, novoakutirani ali cirkumflektirani polglasnik pa se razvije v *á* (Ramovš 1952: 64).

3 Hotimir Tivadar deli govorjena knjižna besedila, ki so značilna za javni formalni govorni položaj in navezana na pisno predlogo, na pet različnih stopenj (branje, polbranje, besedilo, zapisano po opornih točkah, prosto govorjenje brez zapisa, a z miselno pripravo, in popolnoma prosto govorjenje),

3 Kakovostna in tonemska premena v dajalniku in mestniku ednine

Kakovost naglašena *e* in *o* v dajalniku in mestniku ednine je odvisna od praslovanskega izhodišča. Pri samostalnikih mešanega naglasnega tipa, ki so imeli v osnovi kratki praslovanski samoglasnik (Ied *pěč*, *nôč*), prihaja v dajalniku in mestniku ednine do kakovostne premene naglašena samoglasnika (Ded *pěči*, *nôči*, Med *pri pěči*, *pri nôči*), pri samostalnikih, ki so imeli v praslovanščini v osnovi dolgi samoglasnik (Ied *jéd*; *klóp*), se kakovost naglašena samoglasnika ne spremeni (Ded *jédi*, *klópi*; Med *pri jédi*, *pri klópi*). Naglašeni samoglasnik je v obravnavanih sklonih vedno akutiran (prim. Rigler 1981: 173–174).

3.1 Opredelitev problema in anketiranje

Nekateri samostalniki mešanega naglasnega tipa s samoglasnikom *e* v osnovi odražajo v sodobni jezikovni praksi določene odklone od veljavne kodifikacije. Pri samostalniku *gréd*, ki se po SP 2001 pregiba brez kakovostne premene (Ded *grédi*, Med *pri grédi*), opažamo, da se kljub praslovanskemu dolgemu samoglasniku v osnovi (psl. **grědb*)⁴ v dajalniku in mestniku ednine v rabi pogosto pojavlja široki samoglasnik *e*.⁵ Podobne spremembe so se v razvoju slovenskega knjižnega jezika pojavljale tudi pri drugih samostalnikih. Samostalnik *pést* ima v SP 2001 navedeno dajalniško in mestniško obliko *pěsti*, kar odraža podoben razvoj, kot se v sodobni knjižni slovenščini dogaja pri samostalniku *gréd*, saj je imel tudi samostalnik *pést* v praslovanščini v osnovi dolgi samoglasnik (psl. **pěst*),⁶ in zato kakovostna premena ni pričakovana. Aktualni pravopis navaja dvojnično obliko tudi pri samostalniku *péd*, dvojnici pa sta povezani s kvalifikatorjem *in* (Ded *pédi* in *pědi*; Med *pri pédi* in *pri pědi*; psl. **pědb*⁷).

Z anketiranjem smo preverjali kakovost samoglasnika *e* v mestniku ednine pri samostalnikih *gréd*, *péd*, *pést* in *utěž* v sodobni knjižni slovenščini. Anketirani so bili kultivirani govorniki v govornem položaju knjižnega jezika. Deset anketirancev različnih starostnih skupin in različnega lokalnega porekla, ki so dnevno v stiku s slovenskim knjižnim jezikom, je prebralo povedi, ki so vsebovale samostalnike *gréd*, *péd*, *pést* in *utěž* v mestniku ednine. Anketiranje je potekalo v okviru obsežnejšega anketiranja, s katerim smo raziskovali tudi naglasne značilnosti drugih besednih vrst, saj smo s tem želeli zakriti predmet raziskovanja. Anketiranci pred branjem z besedilom niso bili seznanjeni in se torej na branje niso pripravljali, kar je gotovo prispevalo k objektivnejšim in stvarnejšim rezultatom (prim. Tivadar 2004a; 2004b).

.....
pri čemer poudarja, da je za vsako od stopenj potrebno različno poznavanje knjižnega govora (Tivadar 2011: 493–494).

4 SES²: 189.

5 Na tovrstno rabo opozarjajo tudi strokovnjaki za jezik iz Društva poklicnih radijskih in televizijskih napovedovalcev Slovenije (<<http://www.drustvo-napovedovalcev.si/pravilna-izgovarjava>>, 24. 10. 2014)

6 SES²: 508.

7 SES²: 502.

3.2 Izsledki analize ankete

Med	anketiranci	Σ
grédi	G, I	2
grêdi	A, B, C, Č, D, E, F, H	8
pédi	A, B, C, Č, F, G, H	7
pêdi	D, E, I	3
pésti	Č, D, G	3
pêsti	A, B, C, E, F, H, I	7
utêži	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I	10
utêži	-	0

Preglednica 1: Izsledki ankete. Anketiranci so označeni s črkami od A do I.

Jezikovni razvoj nakazuje, da se pri samostalniku *gréd* v mestniku ednine uveljavlja široki samoglasnik *e*, kar najverjetneje predstavlja vpliv samostalnika prve ženske sklanjatve *grêda*,⁸ saj sta samostalnika v dajalniku in mestniku ednine oblikovno enaka, poleg tega pa sta tudi pomensko sorodna. Pri samostalniku *péd* se v sodobni knjižni slovenščini sodeč po anketah vse bolj uveljavlja ozki naglašeni *e*, kar je tudi zgodovinskorazvojno pričakovani odraz, pri samostalniku *pést* pa se kljub praslovanskemu dolgemu samoglasniku v osnovi uveljavlja široka kakovost naglašene samoglasnika. Samostalnik *utêž* dvojničnosti ne izkazuje, saj pri nobenem anketirancu ni prišlo do kakovostne premene samoglasnika *e* v osnovi.

4 Samostalniki druge ženske sklanjatve z dvojničnim pregibnostno-naglasnim vzorcem

Preverili smo obravnavo samostalnikov *lúč*, *oblást*, *obrít*, *obrív* in *postřív* v starejših pravopisih. Vsi naštetih samostalniki so v danes veljavnem pravopisu obravnavani kot samostalniki z dvojničnim pregibnostno-naglasnim vzorcem. V pravopisu iz leta 1935 je vsem petim samostalnikom pripisan le nepremični naglasni tip, v pravopisu iz leta 1950 se pri samostalnikih *oblást*, *obrív* in *postřív* že pojavijo dvojnice – naglaševanje po mešanem naglasnem tipu je navedeno na drugem mestu, dvojnici sta povezani s kvalifikatorjem *in*. Samostalnikoma *lúč* in *obrít* je še vedno določeno le naglaševanje po nepremičnem naglasnem tipu. Pravopis iz leta 1962 vsem petim samostalnikom pripisuje dvojnični pregibnostno-naglasni vzorec, kot prednostno je še vedno navedeno naglaševanje po nepremičnem naglasnem tipu.

J. Toporišič v *Slovenski slovnici* navaja, da se besede *oblást*, *němóč*, *ostřív*, *razrást* sklanjajo prednostno po mešanem naglasnem tipu, besede *obrív*, *podúst*, *nozdrív*, *postřív*, *(i)zjéd*, *pomóč*, *premóč*, *zarást*, *razrást*, *gnját* pa prednostno po nepremičnem naglasnem tipu (Toporišič 2004: 294). P. Herrity v angleško pisani slovenski slovnici pripiše dvojnično pregibanje le samostal-

.....
8 Samostalnik *grêda* ima v SP 2001 v pomenu »oddeljena ploskev obdelane zemlje« tudi naglasno dvojnico *grêda*, ki jo z osnovno obliko povezuje kvalifikator *tudi*. Pri tej besedi druga izdaja SSKJ (2014) dvojnice ne navaja.

niku *obrít* in navede primer *pri rōčnih obrítih/obrtéh*. Samostalnike *oblást*, *pomóč*, *nēmóč* in *primés* uvrsti med samostalnike mešanega naglasnega tipa (Herrity 2000: 56).

V slovarskem delu aktualnega pravopisa obstajajo štiri skupine samostalnikov, ki imajo lahko v rodilniku ednine naglašeno ali nenaglašeno končnico, kar nakazuje dva različna pregibnostno-naglasna vzorca. V sodobni knjižni slovenščini opazamo, da so se pri nekaterih tovrstnih dvojničnih oblikah pojavile določene spremembe.

Pregibanje	Primeri
-í in -i	nàdoblást, oblást, podklét, prerást, primés, prirást, prótiutéz, ráven, razrást, slúz, zmés
-í tudi -i	sřž, utéz
-i in -í	gnját, izjéd, lúč, nozdřv, obrást, obrřv, podrást, pomóč, postřv , prálúč, premóč , prevéz, réber, sámopomóč, séč, spodrást, vsemóč, zarást
-i tudi -í	obrít, podúst, vèleobrít

Preglednica 2: Samostalniki druge ženske sklanjatve z dvojničnim pregibanjem (SP 2001). Krepko označene besede so bile vključene v anketiranje. Kvalifikator *in* uvaja »nekoliko manj navadno dvojnico«, kvalifikator *tudi* pa »še dopustno knjižno dvojnico« (SP 2001: §1066).

4.1 Opredelitev problema in anketiranje

Osnovni namen raziskave je ugotoviti prednostni pregibnostno-naglasni vzorec samostalnikom, ki imajo v aktualnem pravopisu nakazano sklanjanje oz. naglaševanje po dveh pregibnostno-naglasnih vzorcih. V raziskavo je bilo vključenih šestnajst samostalnikov, ki v SP 2001 izkazujejo različna razmerja med obema načinoma pregibanja oz. naglaševanja.

Z metodo anketiranja smo ugotavljali naglasne in oblikovne značilnosti obravnavanih samostalnikov. Pri prvem anketiranju smo ugotavljali naglaševanje izbranih šestnajstih samostalnikov v rodilniku ednine. Opazovani samostalniki so bili uporabljeni v povedih, ki jih je prebralo deset anketirancev (prim. razdelka 2 in 3.1). Za isti nabor besed je bilo izvedeno še drugo anketiranje, kjer je deset anketirancev izpolnjevalo anketni vprašalnik, in sicer so morali dopisati manjkajočo sklonsko obliko opazovanega samostalnika. Izbrani so bili tisti skloni, v katerih se lahko pojavljajo oblikovne dvojnice (dajalnik dvojine, mestnik dvojine, orodnik dvojine, dajalnik množine, mestnik množine). S tem smo skušali ugotoviti, po katerem sklanjatvenem vzorcu anketiranci prednostno sklanjajo v raziskavo zajete samostalnike, obenem pa bo zanimivo tudi primerjanje izsledkov obeh anket.

4.2 Izsledki analize anket

SP 2001	Naglasne značilnosti		Oblikovne značilnosti	
	M	N	M	N
nàdoblást -í in -i	10	-	10	-
oblást -í in -i	9	1	10	-
podklét -í in podklét -i	10	-	10	-
primés -í in primés -i	10	-	10	-
prótiutéz -í in prótiutéz -i	10	-	9	1
zmés -í in zmés -i	10	-	10	-
utéz -í tudi utéz -i	10	-	10	-
lúč -i in lúč -í	10	-	10	-
obrív -i in obrív -í	8	2	10	-
podrást -i in podrást -í	10	-	10	-
pomóč -i in pomóč -í	10	-	10	-
postřív -i in postřív -í	6	4	6	4
premóč -i in premóč -í	9	1	10	-
sámopomóč -i in sámopomóč -í	10	-	10	-
obřt -i tudi obřt -í	10	-	10	-
věleobřt -i tudi věleobřt -í	9	1	10	-

Preglednica 3: Preglednica prikazuje izsledke obeh anket. Velika črka M označuje mešani naglasni tip, velika črka N nepremični naglasni tip. Številke prikazujejo število anketirancev, ki so se odločili za določeni naglasni tip. Kvalifikator *in* uvaja »nekoliko manj navadno dvojnico«, kvalifikator *tudi* pa »še dopustno knjižno dvojnico« (SP 2001: § 1066).

Izsledki obeh anket se med seboj bistveno ne razlikujejo. Na podlagi njihove analize lahko ugotovimo, da se vsi obravnavani samostalniki v sodobnem knjižnem jeziku prednostno naglašujejo po mešanem naglasnem tipu. To velja tako za enozložne samostalnike (npr. *lúč*), večzložne samostalnike, ki imajo enozložne vzporednice (npr. *podklét*), kot tudi za večzložne samostalnike brez enozložnih vzporednic (npr. *oblást*). Od vseh obravnavanih samostalnikov najbolj izstopa samostalnik *postřív*, saj so kar štirje anketiranci v rodilniku ednine naglasili končnico. Tudi pri drugi vrsti anketiranja je samostalnik *postřív* izkazoval največ dvojničnosti.

Razlogi za uveljavljanje mešanega naglasnega tipa so večplastni. Pri samostalniku *lúč* gre najverjetneje za vpliv enozložnosti, saj je za večino enozložnih osnov značilen mešani naglasni tip. Na samostalnik *podklét* lahko vpliva enozložni samostalnik *klét*, ki se sklanja le po

mešanem naglasnem tipu. Jezik je morda podobno občutil tudi primere, ki dejansko nimajo enozložnih vzporednic, vendar so se kljub temu začeli razvijati podobno kot samostalniki z enozložnimi vzporednicami (*oblást, obrít, postív*). Pri samostalniku *oblást* se je mešani naglasni tip morda uveljavil nalikovno po samostalniku *lást lastí* (Toporišič 1965: 60; 2004: 773), pri samostalniku *postív* pa lahko tudi nalikovno po samostalniku *stív strví*.⁹

5 Naglas samostalnikov mešanega naglasnega tipa v imenovalniku in tožilniku dvojine

Samostalniki nepremičnega naglasnega tipa druge ženske sklanjatve imajo po aktualnem pravopisu v imenovalniku in tožilniku dvojine naglas na osnovi, samostalniki mešanega naglasnega tipa pa imajo v teh dveh sklonskih oblikah naglas na končnici (SP 2001: § 1197). Pri slednjih opazamo določena razhajanja med veljavno kodifikacijo in sodobno jezikovno rabo, saj ti samostalniki v rabi pogosto izkazujejo naglas na osnovi, s čimer se vzpostavlja razlikovanje med sicer povsem enakima oblikama za imenovalnik oz. tožilnik dvojine ter imenovalnik oz. tožilnik množine.¹⁰

5.1 Opredelitev problema in anketiranje

Z metodo anketiranja (prim. razdelka 2 in 3.1) smo ugotavljali naglasno mesto samostalnikov mešanega naglasnega tipa v imenovalniku in tožilniku dvojine, obenem pa tudi proučevali, ali morda na mesto naglasa vpliva prisotnost oz. odsotnost pridevniških besed pred obravnavanim samostalnikom. V anketi smo vključili trinajst relativno pogosto rabljenih samostalnikov druge ženske sklanjatve mešanega naglasnega tipa in ob tem opazovali naglaševanje anketiranih govorcev knjižnega jezika. Obravnavani so bili tako samostalniki s praslovan-skim kratkim samoglasnikom v osnovi kot tudi samostalniki s praslovan-skim dolgim samoglasnikom v osnovi. Pozorni smo bili tudi na vrsto tonema in kakovost naglašanih *e* in *o* ob naglasnem umiku.

9 J. Toporišič je v članku *Naglasni tipi slovenskega knjižnega jezika* ob predpostavki, da enozložne osnove mešani naglasni tip ohranjajo, večzložne pa ga opuščajo, predlagal razvrstitev teh samostalnikov v tri skupine: a) semantično morfološko nesestavljene oz. nemotivirane besede, ki naj se prednostno sklanjajo po nepremičnem naglasnem tipu (*stív, postív, podúst, nozdív, obrít, obrív*, morda tudi *oblást*); b) morfološko in naglasno motivirane besede kot dve jezikovni enoti, tj. z dvema naglasoma, bi imele le mešano naglaševanje (*prásnòv, prèdjéd, sòvríst, nèmóč, stránpót*); c) morfološko motivirane besede z enim naglasom pa bi imele prednostno naglaševanje po mešanem naglasnem tipu (*zarást, izjéd, pomóč, premóč (sámopomóč)* in *primés* (Toporišič 1965: 60)).

10 Naglaševanje teh dvojniskih oblik so obravnavali tudi v jezikovni svetovalnici ŠUSS (Marušič 2006, <<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000428.html>>, 25. 10. 2014).

5.2 Izsledki analize ankete

Idv/Tdv	<i>dve</i> + samostalnik	(<i>dve</i>) + prid. beseda + samostalnik
ceví	E, B, H, F, I	B
cévi	A, C, Č, D, G	A, C, Č, D, E, F, G, H, I
gredí	F, G	-
grêdi	A, C, D, E, H, I	A, C, Č, D, E, F, H, I
grédi	B, Č, G	B, G
jedí	B, C, E, F, G, H, I	B, F, G
jédi	A, Č, D	A, C, Č, D, E, H, I
kadí	-	-
kádi	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I
klopí	E, F, H, I	-
klópi	A, B, C, Č, D, G	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I
kostí	E, F, I	-
kôsti	A, B, C, D, G, H	A, B, C, D, E, F, G, H, I
kósti	Č	Č
nočí	A, C, Č, D, E, F, G, H, I	Č, D, E, F, I
nôči	B	A, B, C, G, H
pečí	B, C, Č, E, F, H, I	-
pěči	A, D, G	A, B, C, Č, D, E, F, G, H, I
pedí	B, F, G, I	B, F
pêdi	A, E	E, I
pédi	C, Č, D, H, I	A, C, Č, D, G, H
pestí	B, C, D, E, F, G, H, I	B, F, <u>G</u>
pêsti	A	A, E, H, I
pésti	Č	C, Č, D, <u>G</u>
rečí	B, C, Č, E, F, G, H, I	B, C, F, <u>G</u> , I
rěči	-	E
réči	A, D	A, Č, D, <u>G</u> , H
straní	B, Č, E, F, H	B, Č
stráni	A, C, D, G, I	A, C, D, E, F, G, H, I
stvarí	B, Č, G, H, I	B
stvári	A, C, D, E, F	A, C, Č, D, E, F, G, H, I

Preglednica 4: V preglednici so navedeni izsledki ankete. V prvem stolpcu je podanih vseh trinajst v raziskavo vključenih samostalnikov v imenovalniški oz. tožilniški dvojniski obliki (prva je vedno navedena oblika brez naglasnega umika), drugi in tretji stolpec prinašata izsledke z označenimi anketiranci (s črkami od A do I). V drugem stolpcu so obravnavani samostalniki, ki so bili v povedi uporabljeni neposredno za števnikom, v tretjem stolpcu pa so navedeni primeri, kjer je med števnikom in samostalnikom stala vsaj še ena pridevniška beseda.¹¹ Podčrtana črka nakazuje, da se anketiranec ni mogel odločiti le za eno obliko.

¹¹ V to skupino so zajete tudi povedi, ki niso vsebovale števnika *dva*. Odražanje tovrstnih primerov je identično s primeri, kjer je med števnikom in obravnavanim samostalnikom stala vsaj ena pridevniška beseda.

Že pri hitrem pregledu izsledkov ankete ugotovimo, da je naglasni umik redkejši, kadar obravnavani samostalniki stojijo neposredno za števnikom. Kadar je med števnikom in opazovanim samostalnikom uporabljena vsaj še ena pridevniška beseda ali kadar števniki sploh ni prisoten, je naglasni umik zelo pogost. Števniki *dva* torej seznanja uporabnika o slovničnem številu samostalnika in zato nadaljnje razlikovanje z množino ni več nujno. Zdi se, da jezik v primeru, ko med števnikom *dva* in samostalnikom stoji vsaj ena pridevniška beseda oz. ko števniki ni naveden, z drugačnim naglasnim mestom vzpostavi razlikovanje med dvojinsko in množinsko obliko.¹²

Kadar pride do naglasnega umika, ima novonaglašeni samoglasnik v osnovi nizki ton, kakovost samoglasnika *e* in *o* pa je – prav tako kot v dajalniku in mestniku ednine – večinoma odvisna od praslovanskega izhodišča. Samostalniki s praslovanskim dolgim samoglasnikom odražajo ozki *e* ali *o* (*dvé jédi*), samostalniki s praslovanskim kratkim samoglasnikom pa ob umiku izvedejo še kakovostno premeno (*dvé pěči*). Tako kot v dajalniku in mestniku ednine se tudi v imenovalniku in tožilniku dvojine ponekod pojavljajo dvojnične oblike (*gréd, péd, pést*), ki pa izkazujejo podobno razmerje kot v ednini. Osem od desetih anketirancev je samoglasnik *e* pri umiku v besedi *gréd* izgovorilo široko, pri samostalniku *péd* jih je od osmih anketirancev, ki so izvedli umik, kar šest izgovorilo samoglasnik *e* ozko. Še najmanj skladnosti z ednino kaže samostalniki *pést*, saj so štirje anketiranci prebrali *e* ozko, štirje pa široko.

Vseh deset anketirancev je izvedlo umik naglasa v obeh položajih le pri samostalniku *kàd kadí*, ki je v praslovanščini pripadal naglasnemu tipu *a*, kar pomeni, da je imel staroakutski tonem na osnovi v vseh oblikah. V imenovalniku množine so vsi anketiranci samostalniki naglasili na končnici (*kadí*). Če je med števnikom *dva* in samostalnikom stala vsaj ena pridevniška beseda, je naglasni umik pogostejši pri vseh obravnavanih samostalnikih, pri samostalnikih *gréd, klóp, kóst* in *pěč* pa so ga izvedli vsi anketiranci.¹³ Če je analizirani samostalniki stal neposredno za števnikom, je naglasni umik precej redkejši, pri samostalniku *gréd* se je namreč zanj odločilo osem anketirancev, pri samostalniku *kóst* sedem, pri samostalniku *klóp* šest, pri samostalniku *pěč* pa le trije.

Najredkeje so anketiranci izvedli naglasni umik pri samostalniku *nóč*, saj je v primeru, ko je samostalniki stal neposredno za števnikom (*dve noči*), izvedel umik le en anketiranec, v položaju števniki + pridevniška beseda + samostalniki (*dve dolgi zimski noči*) pa le pet anketirancev. Prav tako sta bila umika redka v položaju za števnikom pri samostalnikih *pést* in *rěč* (dva anketiranca) ter pri samostalniku *jéd* (trije anketiranci).

12 Morda bi lahko to posebnost delno vzporejali z obliko samostalnika *dán* v tožilniku dvojine, ki se pogovorno velikokrat izenačuje s tožilniško množinsko obliko (*dvá dní*), zlasti kadar samostalniki stoji neposredno za števnikom. Ko med števnikom in samostalnikom *dán* stoji še kaka pridevniška beseda, se vedno pojavi oblika *dnéva* (*dvá dólga zímška dnéva*) (Dobrovoljc 2012, <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/sklanjanje-samostalnikov-dan-in-dno>>, 25. 10. 2014).

13 Nekaj samostalnikov je bilo na anketnem listu navedenih na več mestih, s čimer smo želeli preveriti doslednost anketirančevega naglaševanja. Pri analizi smo ugotovili, da ni prihajalo do nikakršnih odstopanj.

Sklep

Druga ženska sklanjatev v sodobni knjižni slovenščini ni produktivna sklanjatev, saj se od novejšega besedja v to sklanjatev večinoma uvrščajo le samostalniki, ki se končujejo na tradicionalno produktivno pripono *-ost* (*delohóličnost, evrópskost, kompulzívnost, narojénost, zgódbenost* (SNB 2012, SSKJ 2014); *etážnost, nihájnost, volatílnost* (SSS)), zato se tudi največ samostalnikov druge ženske sklanjatve naglašuje po nepremičnem naglasnem tipu na osnovi (*malénkost malénkosti*). Mešani naglasni tip je od vseh samostalniških sklanjatev najbolj ohranjen ravno v drugi ženski sklanjatvi (*péč pečí*), naše raziskave izkazujejo, da se v sodobni knjižni slovenščini število samostalnikov, ki se prednostno sklanjajo po mešanem naglasnem tipu, še povečuje. Končniški in premični naglasni tip sta pri samostalnikih druge ženske sklanjatve redka.

Raziskava kakovosti naglašena samoglasnika v dajalniku in mestniku ednine je pokazala, da v sodobni knjižni slovenščini v teh sklonskih oblikah prihaja do sprememb. Analizirani samostalniki *gréd, péd* in *pést* s praslovanskim dolgim samoglasnikom v osnovi se razvijajo različno. Pri samostalnikih *gréd* in *pést* se uveljavlja široki *e*, medtem ko pri samostalniku *péd* še vedno prevladuje ozka kakovost naglašena *e*.

Anketi, s katerima smo ugotavljali pregibnostno-naglasne vzorce samostalnikov, ki v aktualnem pravopisu izkazujejo tako nepremični kot mešani naglasni tip, sta dali precej enovite rezultate. Ob upoštevanju štirih najpomembnejših normativnih načel (izročilo, jezikovna raba, sistem in gospodarnost) bi lahko analizirane samostalnike obravnavali v dveh skupinah:

- a) samostalniki, ki se naglašujejo le po mešanem naglasnem tipu: enozložni samostalniki (*lúč*), samostalniki, ki imajo enozložne vzporednice mešanega naglasnega tipa (*podklét*), enonaglasni samostalniki, ki so oblikoslovno motivirani (*pomóč, premóč, podrást, primés*) in večnaglasni oblikoslovno motivirani samostalniki (*sámopomóč*);
- b) samostalniki, ki se sicer prednostno naglašujejo po mešanem naglasnem tipu, vendar poznajo tudi naglaševanje po nepremičnem naglasnem tipu (*oblást, obrít, obrív, postív* in tvorjenke *nàdoblást, vèleobít*).

Aktualna jezikovna praksa kaže, da je naglasno mesto samostalnikov mešanega naglasnega tipa v imenovalniku in tožilniku dvojine neustaljeno. Izsledki ankete jasno nakazujejo dvojnost naglaševanja. Posplošimo lahko, da je umik naglasa pogost, pojavi se pri vseh analiziranih samostalnikih, pogostost pojavljanja pa je odvisna tudi od strukture povedi, v kateri se samostalnik nahaja. Kakovost na novo naglašena *e* ali *o* je identična kakovosti naglašanih *e* in *o* v dajalniku in mestniku ednine, kar pomeni, da tudi imenovalnik in tožilnik dvojine pogosto izkazujejo dvojnice.

Pričujoča predstavitev naglasnih in oblikovnih značilnosti samostalnikov druge ženske sklanjatve ni izčrpna, izpostavljenih je le nekaj težavnejših mest. Z metodo anketiranja smo ugotovili nekatere naglasne in oblikovne spremembe v sodobni knjižni slovenščini in prikazali smernice dejanske jezikovne rabe pri govorcih slovenščine.

Krajšave

D = dajalnik, dv = dvojina, ed = ednina, I = imenovalnik, M = mestnik, mn = množina, O = orodnik, psl. = praslovansko, R = rodilnik, T = tožilnik

Literatura in viri

- ČEPAR, Metod, 2013: *Praslovanski ijevski samostalniki moškega spola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- DOBROVOLJC, Helena, 2012: Sklanjanje samostalnikov »dan« in »dno«. *Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/sklanjanje-samostalnikov-dan-in-dno#v>>
- Gigafida = <<http://www.gigafida.net>>
- KRVINA, Domen, 2014: *Sprotni slovar slovenskega jezika*, različica 1.0. <<http://www.fran.si>>
- HERRITY, Peter, 2000: *Slovene: a comprehensive grammar*. London, New York: Routledge.
- MARUŠIČ, Franc, 2006: Kako naglasiti samostalnik »stvar« v dvojini? ŠUSS. *Odgovori na jezikovna vprašanja*. <<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000428.html>>
- Najdi.si = <<http://www.najdi.si>>
- Nova beseda = <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html>
- RAMOVŠ, Fran, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- RIGLER, Jakob, 1981: Naglas, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ. *Splošne informacije za urednike SSKJ*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša SAZU. 169–189.
- SES² = *Slovenski etimološki slovar*. Snaj, Marko, 2003: Slovenski etimološki slovar. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- SNB 2012 = *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (ur. Aleksandra Bizjak Končar in Marko Snaj). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.).
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Anton Breznik, Fran Ramovš (ur.). Ljubljana: Znanstveno društvo.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SSKJ 1970–1991, ²2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- TIVADAR, Hotimir, 2004a: Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti* (Obdobja 22). Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete. 437–452.
- , 2004b: Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za fonetično-fonološke raziskave (na primeru analize fonoloških parov). *Jezik in slovstvo* 49/2. 17–39.
- , 2010: Normativni vidik slovenščine v 3. tisočletju – knjižna slovenščina med realnostjo in idealnostjo. *Slavistična revija* 58/1. 105–116.
- , 2011: Vzpostavitev razmerij med govorom in branjem, recitacijo in igranjem. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 489–495.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1965: Naglasni tipi slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 10/2–3. 56–79.
- , 2004: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja Maribor.

UNIKATNA, TUJA IN VEČBESEDNA ŽENSKA ROJSTNA IMENA V SLOVENŠČINI TER Z NJIMI POVEZANA PRAVOPISNA PROBLEMATIKA

Helena Dobrovoljc

Tina Lengar Verovnik

Uvod

Medtem ko je v nekaterih okoljih osebno ime podvrženo institucionalni presoji ustreznosti (Otta 1997),¹ saj je med najbolj opaznimi in označujočimi identifikacijskimi elementi posameznika, je v slovenskem prostoru izbira otrokovega imena povsem prosta in prepuščena staršem ali skrbnikom v skladu z *Zakonom o osebni imenu*. Jezikoslovci (Keber 2002: 53) in statistiki (Žnidaršič 2014) v zadnjih desetletjih zaznavamo naraščanje neobičajnih, redkih oz. unikatnih imen in dvo- ali večbesednih rojstnih imen za osebe obeh spolov.² Unikatna imena so pogosto sestavljena iz nenavadnega glasovja oz. zvez, tako da že na pogled pogosto težko ugotovimo, katerega spola so (npr. *Fazile ž, Jing ž, Noa ž* in *m, Ute ž, Uzejr m, Vebi m*),³ kar govorcem v slovenščini kot infleksijskem jeziku povzroča težave, ki se odražajo tako pri oblikoslovnem kot besedotvornem pregibanju. Težave niso pogojene zgolj z eksotično podobo imena, temveč so pogosto odraz pravorečnih in (posledično) pravopisnih nedorečenosti. V prispevku bomo predstavili prikaz ženskih imen v normativnem priročniku, ki bi uporabniku olajšal uporabo teh imen v različnih oblikoskladenskih položajih.

1 Izrazje

Z **unikatnim imenom** je statistično gledano poimenovana le ena oseba. Izraz se je v slovenščini razširil pod vplivom poročil SURS-a in tuje onomastične literature (Ciešlikowa in Malec 2007): prvič se je pojavil že v šestdesetih letih 20. stoletja v okviru psihoonomastike⁴ (Hartman, Nicolay in Hurley 1968). V slovenistični literaturi je mogoče izraz unikatno ime

1 »Civilno pravo v nekaterih državah staršem preprečuje izbiro spotikljivih imen in imen, ki ne izražajo nedvoumno spola otroka. Brazilska zakonodaja poskuša zaježiti rabo neobičajnih imen.« (Otta 1997: 2)

2 Statistični urad Republike Slovenije (dalje SURS) navaja, da je bilo dne 1. 1. 2014 v Sloveniji 69 % imen unikatnih, tj. takih, s katerimi je bil poimenovan le po en prebivalec (Žnidaršič 2014).

3 Prebivalstvo, Slovenija, 1. 1. 2012. Vir: SURS.

4 Gre za študije o večji oz. manjši socialni prilagojenosti in sprejetosti posameznikov z nenavadnimi osebni imeni.

prvič zaslediti pri Kebru (1996: 24).⁵ Ker je pojem unikatnosti časovno relativen, v prispevku kot unikatna pojmuemo vsa tista imena, katerih pogostnost ne presega pojavitev nad 5.⁶

Za drugo skupino obravnavanih imen, tj. imen z eno ali več imenskimi enotami, je v prispevku uporabljen izraz **večbesedna rojstna (krstna) imena**. Izraza »dvodelna imena« nismo uporabili zaradi nejasnega definiranja v *Slovenskem pravopisu* 2001 (§ 349), kjer je izraz krovni termin za večdelne imenske enote, torej ne le za zveze enega ali dveh rojstnih imen (*Ivan Cankar* in *Anton Tomaž Linhart*) in enega ali dveh priimkov, tj. družinskih imen⁷ (*Zofka Kveder - Jelovšek*), temveč tudi za zveze z vzdevki in stalnimi pridevki (*Frane Milčinski - Ježek*, *Fran Masej Podlimbarski*). Pravopis na drugem mestu (v § 961 in 966) opisuje obravnavani tip imen kot večbesedna imena oziroma »imena iz dveh ali več enot« ter navaja primere, npr. *Franc Jožef*, *Fran Ksaver*, *Lucijan Marija*, *Jean Paul ...* (§ 961) in *Roža Marija*, *Ana Marija* (§ 966). Glede na navedeno je izraz **večbesedna rojstna imena** še najbolj ustrezen, saj pomensko ustreza dejstvu, da ta imena sestojijo iz več medsebojno neodvisnih imen, npr. *Daniel Peter Martin*, *Jelka Marija Pavla* ipd. (Keber 2001).

1.1 Naraščanje števila unikatnih in večbesednih imen

Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (Žnidaršič 2014) smo bili prebivalci Slovenije na začetku leta 2014 (1. 1. 2014) poimenovani z 52.274 različnimi imeni, med katerimi se jih 36.069 (69 %) pojavi samo enkrat (oziroma manj kot petkrat). Med njimi sta dve tretjini dvo- ali večbesednih imen (tip *Ana Marija*), tretjina (12.023) pa so enobesedne imenske novitete med državljani Slovenije.

Deset let prej (2004) je bilo po podatkih Centralnega registra prebivalstva (na 30. 9. 2004) prebivalstvo Slovenije poimenovano z 38.111 različnimi osebnimi imeni, med katerimi je bilo 17.655 moških in 20.456 ženskih imen. Unikatnih imen je bilo 25.512 (66 %). Dve tretjini imen je bilo imen iz več imenskih enot; enobesednih imenskih novitet je bilo torej po ocenah 8504 (Žnidaršič 2005).

Trend naraščanja unikatnih in večbesednih rojstnih imen med prebivalci Slovenije je mogoče pojasniti s spremembo motiva za izbiro imena. V preteklosti se je otrokovo ime navadno izbi-

5 V časniku *Delo* je bila ob objavi novice SURS-a 20. 9. 2013 namesto termina *unikatno ime* v naslovu uporabljena poslovenjena, verjetno lektorirana zveza *edinstveno ime*, ki ni termin in tudi v determinologizirani rabi pomensko ne ustreza poimenovanemu pojavu (<<http://www.rtvsl.si/zabava/zanimivosti/vsako-letno-vec-edinstvenih-imen-najpogostejsa-se-vedno-marija-in-franc/318160>>). Druga, slovenščini ustrenejša terminološka ustreznica bi bila lahko *enkratno ime*, pri katerem pa smo se zaradi dejstva, da govorimo o imenih, ki se ne pojavljajo zgolj enkrat, in da bi bila taka zveza morda zavajajoča, v tem prispevku odločili za ohranitev izraza *unikatno ime*.

6 Iskalnik po bazi osebnih imen na spletni strani SURS-a imen, katerih pogostnost je med 0 in 5, zaradi možnosti zlorabe osebnih podatkov ne prikazuje. Gl. <<http://www.stat.si/imena.asp>>.

7 V sodobnem času je vse bolj heterogena tudi ta skupina imen, saj se vanjo umeščajo ne le dvojni priimki ženskih oseb, temveč tudi dvojni priimki moških (*Andrej Ermenč Skubic*), ki prevzamejo priimek partnerke, in dvojni priimki otrok staršev, ki se pišejo različno (*Pavel Remič Weiss*).

ralo iz zaključenega oz. že obstoječega repertoarja imen (Šrámek 1999: 21), ki so bila v družini tradicionalno prisotna (motiv tradicije: oče – sin, mama/babica – hči) ali pa so bila vzeta iz nabora dinastičnih in literarnih imen (npr. knez *Samo*, Finžgarjev *Iztok* iz romana *Pod svobodnim soncem*), še najpogosteje pa svetniških imen (verski motiv).⁸ V sodobnem času je v ospredju motiv izvirnosti. Imena sodobnih novorojenčkov so zato pogosto neobičajna, redka, eksotična, izposojena iz tujih jezikov ali povsem izmišljena, jezikovno tudi tvorbe, ki so le delno prilagojene slovenščini (npr. *Mery* = 9 nasproti *Mary* = 11 pojavitev; *Aiša* = 74, *Ajša* = 197 pojavitev; *Zoe* = 15, *Zoje* = 5, *Zoa* < 5, *Zoja* = 1168 pojavitev) (po podatkih SURS za leto 2011).

2 Z imeni povezane normativne zadrege in aktualne pravopisne rešitve

Naraščanje števila netradicionalnih imen se na svoj način odraža tudi v naboru normativnih zadreg med uporabniki knjižnojezikovnega standarda. Njihova raba namreč povzroča težave najprej staršem, kasneje pa tudi učiteljem in sošolcem, o čemer je mogoče sklepati tudi iz narave vprašanj, zastavljenih v spletni *Jezikovni svetovalnici* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU:

- ▷ Kako se sklanja žensko ime *Abi*? Kako se iz imena naredi svojilni pridevnik?
- ▷ Pozdravljeni! Kako se pravilno sklanja angleško žensko ime *Rae*? *Rae* (*Raeina prijateljica*, *Raeine prijateljice*, *Raeini prijateljici*) itd. ali pa s podaljšanim *j* (*Raejina prijateljica*, *Raejine prijateljice* ...). Hvala!
- ▷ Pozdravljeni, zanima me sklanjanje imena *Gaia* (ki se ga izgovori kot slovensko obliko *Gaja*).
- ▷ Ali se pri sklanjanju finskega ženskega imena *Tiia* doda *j*? Bega me predvsem dajalnik, ker si treh *i*-jev zaporedoma ne znam predstavljati.
- ▷ Kaj se zgodi pri sklanjanju nemih glasov v imenih, kot so *Sarah*, *Hannah*? Jih sklanjamo *Sarah*, *Sare*?
- ▷ Zanima me, ali so svojilni pridevniki iz spodnjih imen pravilno tvorjeni. *Aria* – *Arijin* (SP 963); *Hanah* – *Hanahin*; *Noa* – *Nojin*/*Noin*; *Enya* – *Enyin*; *Mei* – *Mejin*; *Enia* – *Enjin*; *Enía* – *Enfjin*; *Zoe* – *Zoejin*/*Zoein*; *Naia* – *Najin*; *Leoni* – *Leonijin*/*Leonin* (SP 963 po zgledu *Mici* – *Micin*); *Zala Ana* – *Zalaanin* (SP 966).
- ▷ Zanima me, kakšna sta pravilna svojilna pridevnika tujih ženskih imen *Olivia* in *Sylvie*. *Olivijin*? Ali *Oliviin*? In *Sylviejin*? Ali *Sylvijin*? Prosim za obrazložitev.

.....

⁸ Drugi motivi, ki jih raziskovalci naštevajo, so še: etika (imena z etično konotacijo), blagolasnost (lepo zveneča imena), sosedstvo (imena sosednjih narodov), nevpadljivost (imena, ki so že dolgo znana in splošno razširjena) (Keber 1996: 19 in Keber 2002: 53; nav. po F. R. Arnold 1903). Poimenovanje je bilo povezano tudi s stereotipi in pričakovanji. Tako je Marcus (1976, nav. po Otta 1997) ugotovil, da ime *John* Američani povezujejo z zaupanjem in prijaznostjo, *Robin* z mladostjo, *Toni* z družabnostjo, *Agnes* s starostjo, *Agnes* in *Matilda* jih spominjata na neprivlačno, *Ana* pa na nenapadalno žensko.

Gre za probleme izgovarjave imen, oblikoslovnega pregibanja – tako na glasovni kot pisni ravni – in za težave pri tvorbi svojilnih pridevnikov. Skromna normativna napotila o pregibanju in besedotvorju imen, ki jih prinaša *Slovenski pravopis* 2001 v slovarju in pravilih, podajajo le posamezne informacije, ki ne zadoščajo pestremu korpusu teh imen v sodobni slovenščini, poleg tega pa ne podajajo celovitega sistematičnega pregleda, ki bi imena kategoriziral po enotnem merilu in ustvaril pogoje za lažje apliciranje pravil na novo porajajoča se imena.

Problemi pregibanja in besedotvorja ženskih rojstnih imen v aktualnih pravopisnih pravilih SP 2001 so opisani na različnih mestih v poglavjih »Oblikoslovje« in »Težji primeri iz besedotvorja«. Poglavji strukturno ne izhajata iz poglavja »Pravopis«, temveč pri navajanju značilnosti in posebnosti sledita logiki slovnične obravnave.

Oblikoslovne posebnosti ženskih rojstnih imen so tako obravnavane skupaj z vsemi drugimi ženskimi samostalniki po posameznih sklanjatvah in številih.⁹ V členu 818 so npr. skupaj obravnavane edninske imenovalniške posebnosti vseh samostalnikov 1. ženske sklanjatve, ne glede na dejansko raznorodnost problematik, npr. imena, ki se končajo na *-a*, imena iz grško-rimskega sveta (*Klio*, *Juno*, *Artemis* oz. *Artemida*), prevzeta imena na nemi *-e* ali nemi *-h* (*Marguerite*, *Ruth*). Tak koncept od uporabnika zahteva precej jezikoslovnega znanja, saj mora denimo informacije o sklanjanju imena *Ruth* v členu 818 dopolniti še z informacijami, ki jih ob obravnavi posebnosti 3. ženske sklanjatve priročnik ponuja v členu 822.

Podobno je pri tvorbi svojilnih pridevnikov iz ženskih rojstnih imen. Za to problematiko se specializira le člen 966 (svojilni pridevniki pri rojstnih imenih iz več enot, npr. iz *Ana Marija*), v vseh drugih členih (927, 962, 963) pa so skupni imenovalci za obravnavo slovničnoformalni in ne pravopisni (ponovno so skupaj obravnavani vsi samostalniki ženskega spola, ne glede na izvor in njihovo (ne)lastnoimenskost). Poleg tega je dikcija teh pravil mestoma težko razumljiva za povprečnega uporabnika, ki ne loči med končajem, obrazilom in končnico ter njihovim razmerjem do osnove imena.

Pravopisna pravila, ki vsebujejo napotke o pregibanju ženskih rojstnih imen in njihovem besedotvorju, navajajo tudi premalo zgledov, ki bi pokazali, da so oblikovane skupine v resnici heterogene. Ker je porast števila unikatnih in tujih rojstnih imen v Sloveniji stvar zadnjih (dveh) desetletij, je to sicer razumljivo, vendar bo treba pri prenovi aktualnih pravil upoštevati dejansko stanje ter popisati in sistematično rešiti normativne zadrege, ki se pojavljajo v tej skupini lastnih imen.

.....
 9 Tak koncept je uveljavljal Toporišič (1965: 210) ob kritiki slovenske slovnice štirih avtorjev (1964): »Vsa sklonljiva ženska imena gredo v I. sklanjatev: vseeno je, ali gre za *Julko* ali *Klio*, za *Melpomeno* ali *Lenčko*.« Načelu, da se besede iste sklanjatve – potem ko postanejo del slovenskega jezikovnega sistema – vedejo enako, je razumljivo podrejen oblikoslovni prikaz v vseh izdajah Toporišičeve slovnice. Pravopisni prikaz bi tu moral pojasniti, kako obravnavana imena s pogosto nenavadnim izglasjem ali eksotično izgovarjavo prilagodimo slovenskemu jezikovnemu sistemu.

3 Predlogi za reševanje v pravilih

V nadaljevanju predstavljamo predloge rešitev, nastalih ob odgovarjanju na vprašanja, zastavljena v spletni *Jezikovni svetovalnici* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, in ob usmerjenem raziskovanju oblikopisnih posebnosti ženskih rojstnih imen, povezanih z oblikoglasjem.

3.1 Kategorizacija ženskih imen glede na oblikoslovno vedenje

Pri razvrščanju imen v kategorije smo ugotovili, da razlikovanje imen glede na oblikoslovne kategorije temelji na drugačnih merilih kot razlikovanje imen glede na besedotvorne kategorije. Za OBLIKOSLOVNO pregibanje, torej za odločitev, ali ime uvrstimo v prvo žensko sklanjatev ali v tretjo žensko sklanjatev (oz. ali je nesklonljivo), je odločilnega pomena le **govorjeni končaj imena**, in sicer: (I) nenaglašeni *-a*, (II) naglašeni samoglasnik ali (III) soglasnik.

Govorjeni končaj imena	Primeri [izgovor] roditelj	Podskupine	
I. Nenaglašeni [a]	<i>-e</i> <i>Petra</i> [pétra] <i>Petre</i>	I./a Zveza samoglasnik + [a]	I./b Imena na nemi <i>-h</i>
		<i>-e</i> <i>Pia</i> [píja] <i>Pie</i>	<i>-e/--</i> <i>Sarah</i> [sára] <i>Sarahe/Sare/Sarah</i>
II. Samoglasniki [á] [é] [í] [i] [ó] [ú]	-- <i>-á Nana</i> [naná] <i>Nana</i> <i>-é Renéé</i> [rené] <i>Renéé</i> <i>-í Amélie</i> [amelí] <i>Amélie</i>	<i>-i Lindsay</i> [línzdi] <i>Lindsay</i> <i>-ó Koo</i> [kó] <i>Koo</i> <i>-ú Sue</i> [sú] <i>Sue</i>	
III. Soglasnik	<i>--</i> <i>Nives</i> [níves] <i>Nives</i>	III./a Imena z nemim <i>-e</i> ali <i>-h</i>	
		<i>-e/--</i> <i>Marguerite</i> [margerít] <i>Marguerite</i> <i>Ruth</i> [rút] <i>Ruth</i> <i>Kate</i> [kêjt] <i>Kate</i>	

Preglednica 1: Prikaz oblikoslovnih kategorij pri imenih ženskega spola.

Preglednica 1 kaže, da so sklonljiva le imena, ki se končujejo na nenaglašeni *-a* (tip *Petra*), posebna skupina so imena, ki se končujejo na zvezo samoglasnik + *-a* (tip *Pia*), nekatere izjeme in nerešena vprašanja najdemo pri imenih na nemi *-h* z govornim *a* v izglasju (tip *Sarah*). Skupine predstavljamo v nadaljevanju.

I. Imena na nenaglašeni -a

PRIMERI: *Marija, Tina, Barbara, Ana, Mojca, Alenka*¹⁰

SKLANJATEV: Sklanjamo jih po prvi ženski sklanjatvi, z dodajanjem značilnih sklonskih končnic.

PARADIGMA: *Marija Marije Mariji Marijo Mariji Marijo ...*

RAZLAGA: Po nakazani paradigmi se sklanjajo vsa imena, ki se končujejo na nenaglašeni -a.

Podskupina I./a: Skupina ženskih imen s končnico -a, pred katero je samoglasnik oz. več samoglasnikov

PRIMERI: *Gaia, Geia, Lea, Livia, Maia, Olivia, Pia, Tea*¹¹

PARADIGMA: *Pia Pie Pii Pio Pii Pio ...*

RAZLAGA: Ženskim imenom na nenaglašeni -a, ki se v osnovni obliki končujejo na dva ali tri samoglasnike, dodajamo le značilne končnice prve ženske sklanjatve. Morebitni izgovor z vmesnim glasom [j], tj. [*Píja*], [*Gája*], na zapis oblik v odvisnih sklonih ne vpliva.

POSEBNOST: V **rodilniku dvojine in množine** se pri tej skupini imen v sklanjatvenem vzorcu prve ženske sklanjatve namesto neglasovne končnice -*ø* (*Ana An*) uporablja kot izgovorna olajšava -j, torej *Pij, Lej, Livij, Gaj* itd.

OPOMBA: Imena, ki se v osnovni obliki končujejo **na tri samoglasnike** (*Gaia, Naia, Geia*), v rodilniku dvojine in množine (*Gaj, Naj, Gej*) odstopajo tako od ženskih oblik tipa *Pij* (kjer je -j dodan kot izgovorna olajšava) kot tudi od moških oblik z izglasjem -*ai* (*Mai, Kai*), kjer se končni pisni -*i* pisno ne podomačuje v -j niti pri tvorbi svojilnih pridevnikov iz teh imen (*Maiev, Kaiev*, po zgledu *Moi – Moiev* iz SP 2001, § 782, 957 in 981). Oblike *Gaj, Naj, Gej* (< *Gai, Nai, Gei*) se torej razlikujejo od oblik *Pij, Lej* in jih je mogoče obravnavati kot pisno podomačene glede na izgovor. Predlog, da bi rodilnik dvojine in množine pri ženskih imenih tipa *Gaia* lahko pisali tudi *Gai, Nai, Gei*, če bi želeli doseči poenotenje med istovrstnimi sklopi ženskih in moških imen, je mogoče utemeljiti tudi z dejstvom, da iz rodilniške oblike tipa *Gaj* uporabnik ne more sklepati, ali je osnovna oblika imena *Gaja* ali *Gaia* ali *Gaa, Naja* ali *Naia* ali *Naa, Gea* ali *Geia*.

GLASOVNA URESNIČITEV: Imena, ki se končujejo na *e + a*, imajo dvojno izgovorno paradigmo: prva je tradicionalna, npr. *Tea* [*téa*] [*téé*] [*téi*] (gl. slovar SP 2001, iztočnica *Téo*), druga ([*téja*] [*téje*] [*téji*]) pa bo uvedena v rastoči *Slovar pravopisnih težav* (dalje SPT 2014–). Poleg pogoste uresničitve izgovora s širokim *ê* ta način izreke izhaja iz sklepanja, da končaj -j vpliva na izgovor pred njim stoječega *e*, tako da se ta v rodilniku dvojine in množine izjemoma izgovarja široko, tj. [*téj*], tudi pri izgovoru, predvidenem v SP 2001.

10 Navajamo imena, ki so najpogosteje zastopana v korpusu Gigafida in imajo oznako »samostalnik, ženski spol, ime«.

11 Navajamo imena, ki so bila v rabi kakor koli izpostavljena kot problematična: bodisi zaradi pogostih napak, ki smo jih zasledili v besedilih, bodisi v spletni *Jezikovni svetovalnici* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Podskupina I./b: Skupina ženskih imen s končnico -a, ki se pisno končujejo na nemi -hPRIMERI: *Deborah, Farrah, Hannah, Leigh, Mariah, Oprah, Sarah, Savannah, Susannah*¹²**PARADIGMA IN GLASOVNA URESNIČITEV:**

Poleg možnosti, da se ime ne sklanja in ohrani izvorno izgovorjavo (*Sarah* [sára] *Sarah* [sára] *Sarah* [sára] *Sarah* [sára] *Sarah* [sára] *Sarah* [sára] – več v skupini III spodaj), imamo na voljo tudi druge predloge za reševanje oblikoslovne problematike obravnavanih imen.

Izgovor končnega -h

(a) Ohranjanje izvorne pisne podobe imena in ohranjanje soglasnika -h v izgovoru (po zgledu SP 2001):

Sarah [sárah] *Saraha* [sárahe] *Sarahi* [sárahí] *Saraho* [sárahó] *Sarahi* [sárahí] *Saraho* [sárahó]

Opuščanje končnega -h

(b) Ohranjanje izvorne pisne podobe imena, podomačen izgovor z opuščanjem nemega -h:

Sarah [sára] *Saraha* [sáre] *Sarahi* [sári] *Saraho* [sáro] *Sarahi* [sári] *Saraho* [sáro]

(c) Pisna podoba imena se zaradi pregibanja v izgovoru spreminja tudi v zapisu, izgovor podomačen:

Sarah [sára] *Sareh* [sáre] *Sarih* [sári] *Saroh* [sáro] *Sarih* [sári] *Saro* [sáro]

(č) Povsem podomačen zapis v odvisnih sklonih, izgovor podomačen:

Sarah [sára] *Sare* [sáre] *Sari* [sári] *Saro* [sáro] *Sari* [sári] *Saro* [sáro]

RAZLAGA:

Slovar SP 2001 (a) pri edini uslovarjeni obliki, imenu *Utah*, ki ima z opustitvijo nemega -h samoglasniško izglasje, predvideva izgovor tega *h*, torej [útah], in pregibanje *Utah* *Utaha*. Druga možnost (b) je ohranjanje črke *h* v zapisu, upoštevamo pa podomačeni izgovor. To načelo približuje ime *Sarah* številnejšim moškim različicam francoskih in angleških imen tipa *Macquart, Matthew, Dumas*, kar omogoča izvorni zapis besede in upoštevanje načela identitete lastnega imena (Dudok 2009: 36 id.). Tako še *Elijah, Noah, Susannah* (Ilc in Stopar 2012: 111). (c) Možnost spreminjanja pisne podobe imena pred nemim -h, npr. v roditeljskem *Sareh* [sáre], omenja Kocjan - Barle (2012: 98) (pri njej tudi izgovor [sêrah]), ki opozarja na motečo oddaljitev od imenovalniške oblike. Različica (č) v največji meri podomačuje ime v neodvisnih sklonih tudi v zapisu (gl. Weiss 2013; tako tudi v novem hrvaškem pravopisu, HP 2013), vendar je rešitev primerna za tista imena, ki imajo v jeziku že uveljavljeno tudi podomačeno obliko: *Hannah* in *Hana, Sarah* in *Sara, Deborah* in *Debora* ipd. Pri imenih, ki podomačene ustreznice nimajo oziroma je ta glasovno zelo drugačna (*Farrah, Oprah*), je uvrstitev v to sklanjatveno podskupino manj verjetna. Bolj navadna in sodobnim načelom upoštevanja identitete lastnega imena (Dudok 2009: 36 id.) prilagojena je možnost, da ta imena uvrstimo v tretjo žensko sklanjatev, kar pomeni, da jih (tako kot *Karmen, Dagmar, Nives*) ne sklanjamo. Z vidika sodobnega uporabnika je pomembno, da se zavedamo, da sta *Sarah* in *Sara* (gl. tudi

12 Navajamo imena, ki so bila v rabi kakor koli izpostavljena kot problematična: bodisi zaradi pogostih napak, ki smo jih zasledili v besedilih, bodisi v spletni *Jezikovni svetovalnici* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

posebnosti pri opisu skupine III./a) dve različni imeni, da je prvo navadno nesklonljivo, drugo pa se sklanja po oblikoslovnem vzorcu *Marija*. Tretje vodilo pri končni odločitvi Pravopisne komisije pri SAZU, ki pripravlja prenovu pravopisnih pravil, pa bo povezano z odločitvijo o vseh nemih glasovih v imenskem izglasju imen, torej *George, Wilde, Elijah, Andrew, Dumas* in *Beatrice, Kate, Ruth, Sarah*.

II. Imena na samoglasnik, ki ni nenaglašeni -a

PRIMERI: *Amélie, Koo, Lindsay, Mary, Nana, Renéé, Sylvie, Sue*

PARADIGMA: *Mary Mary Mary Mary Mary Mary ...*

RAZLAGA: Ta imena pregibamo z neglasovnimi končnicami (spadajo v tretjo žensko sklanjatvev). V to skupino se uvrščajo večinoma tuja imena.

III. Imena na soglasnik

PRIMERI: *Dagmar, Doris, Ines, Karmen, Nives*

PARADIGMA: *Nives Nives Nives Nives Nives Nives ...*

RAZLAGA: Ta imena pregibamo z neglasovnimi končnicami (spadajo v tretjo žensko sklanjatvev).

Podskupina III./a: Skupina ženskih imen na nemi -e ali -h

PRIMERI: *Margareth, Marguerite, Ruth (Claire, Diane, H elene, Kate, Monique)*

PARADIGMA:

Marguerite Marguerite Marguerite [margerit] ... ali Marguerite [margerit] Marguerite [margerite] Margueriti [margeriti]

Ruth Ruth Ruth ... ali Ruth [r ut] Ruthe [r ute] Ruthi [r uti] ...

RAZLAGA: Dvojni na sklanjatvena mo znost je omejena na tista imena, ki imajo v jeziku  e uveljavljeno tudi podomačeno obliko: *Marguerite* in *Margerita*, *Ruth* in *Ruta*. (Prim. skupino I./b.) Pri imenih, ki podomačene ustreznice nimajo oziroma je ta glasovno zelo drugačna, je uvrstitev v to sklanjatveno podskupino manj verjetna.

POSEBNOST: Posebnost so imena, s katerimi se je slovenščina srečala v **svetopisemskih** besedilih (*Ruth* → *Ruta*, *Sarah* → *Sara*), npr.: *Tedaj je Boaz rekel Ruti: »Poslušaj, moja hči, ne hodi na drugo polje paberkovat in ne oddaljuj se od tukaj, ampak se drži mojih dekel!«* (Rut 2, 8)). Za ta imena oz. imena predklasi nega kulturnega izročila (egipčanska, babilonska, številna hebrejska), npr. *Kolombo, Bejrut, D akarta, Cejlon, Apa i, Tutankamon, Ra, Izak*, pravopisna pravila v členu 1118 uveljavljajo pravilo, da jih pišemo »po domače«.

GLASOVNA URESNIČITEV: Nemi glas se tudi pri pregibanju po prvi ženski sklanjatvi zapisuje v vseh sklonih; med pisno in govorno obliko imena obstaja razlika, nakazana z izgovorom v oglatih oklepajih.

3.2 Kategorizacija ženskih imen glede na vedenje pri tvorbi svojilnih pridevnikov

Pri BESEDOTVORNEM pregibanju ženskih imen razlikujemo med tistimi imeni, pri katerih svojilni pridevnik nastane tako, da nespremenljivemu delu imena (tj. podstavi) dodamo obrazilo *-in*, in drugimi, pri katerih pred pridevniško obrazilo *-in* vrinemo tudi soglasnik *j*. Zato je bolj kot dejstvo, kako se ime končuje, pomembno, kako se uresničuje govorna osnova imena.

Preglednica 2 kaže, da se obrazilo *-in* dodaja večini imen, katerih podstava (nespremenljivi del pri sklanjanju) se končuje na govorjeni soglasnik in nenaglašene samoglasnike [a] [e] [o] [u]. Pri ostalih imenih, zlasti tistih z naglašeni izglasnimi [á] [é] [í] [ó] in [ú] ter nenaglašeni [i], se med pridevniško obrazilo in samoglasnik vriva soglasnik *j*.

Govorjena osnova/ končaj imena	Primeri	Podskupine	
I. Osnova/ime na soglasnik	<i>-in</i> <i>Petr a</i> [pétra] <i>Petrin</i> <i>Keir a</i> [kêjra] <i>Keirin</i> <i>Nives</i> [níves] <i>Nivesin</i> <i>Ruth</i> [rút] <i>Ruthin</i>	I./a Imena na soglasnik [j]	I./b Imena z nemim <i>-e</i>
		<i>-in</i> <i>Tay a</i> [tája] <i>Tayin</i> <i>Kay</i> [kêj] <i>Kayin</i>	<i>-in</i> <i>Beatrice</i> [beatrís] <i>Beatricein</i> <i>Kate</i> [kêjt] <i>Katin</i>
II. Osnova/ime na samoglasnik [a] [e] [o] [u]	<i>-in</i> <i>Inge</i> [ínge] <i>Ingin</i> <i>Hero</i> [hêro] <i>Herin</i> <i>Sapfo</i> [sápfo] <i>Sapfin</i>	II./a naglašeni [á] [é] [ó] [ú]	II./b V + V
		<i>-jin</i> <i>Nana</i> [naná] <i>Nanajin</i> <i>Renée</i> [rené] <i>Renéejin</i> <i>Sue</i> [sú] <i>Suejin</i> <i>Koo</i> [kó] <i>Koojin</i>	<i>-jin/-in</i> <i>Te a</i> [têja] <i>Tejin/Tein</i>
III. Osnova/ime na [i]	<i>-jin</i> <i>Audrey</i> [ódri] <i>Audreyjin</i> <i>Amélie</i> [ameli] <i>Améliejin</i> <i>Zoe</i> [zó] <i>Zoejin</i>	III./a ime z vzporednico na <i>-a</i>	III./b i + a
		<i>-in/-jin</i> <i>Mimi</i> (<i>Mima</i>) <i>Mimin/</i> <i>Mimijin</i>	<i>-jin/-in</i> <i>Pi a</i> [píja] <i>Pijin/Piin</i> <i>Gai a</i> [gája] <i>Gaijin</i>

Preglednica 2: Prikaz besedotvornih kategorij pri tvorbi svojilnega pridevnika iz imen ženskega spola.

I. Osnova/ime na soglasnik

PRIMERI: *Ines*, *Keir|a*, *Nives*, *Petr|a*, *Ruth*

SVOJILNI PRIDEVNIK: *Petra* > *Petr-* + *-in* > *Petrin*; *Ines* > *Ines-* + *in* > *Inesin*

RAZLAGA: Podstavi (tj. nespremenljivemu delu pri sklanjanju) dodamo obrazilo *-in*.

POSEBNOST: Kadar se podstava končuje na *c*, se ta pred obrazilom *-in* premenjuje v č: *Polonca* > *Polončin*.

Podskupina I./a: Soglasnik, na katerega se končuje nespremenljivi del, je jPRIMERI: *Alya, Key, Mey, Maya, Taya*SVOJILNI PRIDEVNIK: *May* [mêj] > *Mayin*; *Taya* [tája] > *Tayin*

RAZLAGA: Pri ženskih rojstnih imenih, pri katerih pisni -y na koncu podstave (tj. nespremenljivega dela pri sklanjanju) beremo kot [j], pisnega j pred obrazilom -in ne dodajamo.

Podskupina I./b: Imena z nemim -ePRIMERI: (a) *Beatrice, Florence*; (b) *Claire, Diane, Faye, H elene, Kate, Marguerite, Marie-Aude, Monique*

SVOJILNI PRIDEVNIK:

a) *Beatrice* [beatr s] > *Beatricein*b) *Faye* [f ej] > *Fayin*RAZLAGA: Svojlne pridevnike iz ženskih rojstnih imen tretje ženske sklanjatve, ki se končujejo na nemi -e, tvorimo tako, da: (a) nemi -e v pridevniku ohranjamo, kadar je njegov zapis odločilen za izgovor pred njim stoječe črke: *Beatrice* [beatr s] > *Beatricein*; (b) nemi -e v pridevniku opuščamo, kadar ne vpliva na izgovor pred njim stoječe črke: *Faye* [f ej] > *Fayin*.**II. Podstava/ime na samoglasnik [a] [e] [o] [u]**PRIMERI: *Ane, Elfriede, Inge, Christine, Margo, Hero, Sapfo*SVOJILNI PRIDEVNIK: *Inge* > *Ingin*; *Margo* > *Margin*

RAZLAGA: Pri ženskih rojstnih imenih iz tretje ženske sklanjatve, ki se končujejo na nenaglašeni govornji [e], [o] ali [u], svojlni pridevnik tvorimo enako, kot če bi se ta imena končevala na -a.

Podskupina II./a: Podstava/ime na naglašeni [á] [ ] [ ] [ ]PRIMERI: *Blue, Desiree, Koo, Nana, Prue, Ren e, Sue*SVOJILNI PRIDEVNIK: *Sue* [s ] > *Suejin*; *Nana* [nan ] > *Nanajin*; *Desiree* [dezir ] > *Desireejin*

RAZLAGA: Pri ženskih rojstnih imenih iz tretje ženske sklanjatve, ki se končujejo na naglašeni govornji [a], [e], [o] ali [u], svojlni pridevnik tvorimo tako, da pred obrazilo -in dodamo j.

Podskupina II./b: Podstava/ime, kjer se srečajo [a] [e] [o] [u] in samoglasnik aPRIMERI: *Gea, Lea, Noa, Tea*

SVOJILNI PRIDEVNIK:

a) *Tea* > *Te + j + -in* > *Tejin*b) *Tea* > *Te + -in* > *Tein*

RAZLAGA: Pri ženskih rojstnih imenih iz prve ženske sklanjatve, katerih podstava (tj. nespremenljivi del pri sklanjanju) se končuje na [a] [e] [o] [u], svojlni pridevnik tvorimo bodisi tako, da (a) pred obrazilo -in dodamo j, ali tako, da (b) dodamo zgolj obrazilo -in.

OPOZORILO: Novejše raziskave (Jurgec 2004; 2007) gradiva, kjer pride do stika dveh samoglasnikov (zlasti v prevzetih besedah: [a + V], [i + V], [e + V], [  + V], [o + V], [  + V]), kažejo, da govornji slovenščine dosledno zapolnjujejo zev le v sklopu [i + V]. Zapolnitev zeva pri preosta-

lih sklopih ni sistemska, zato za uporabnike ni obvezujoča. Tudi po členu 963 v SP 2001 v primerih, ko se osnova ženskega imena v imenovalniku končuje na *e a o u*, v svojilnem pridevniku tej osnovi dodamo protizevni *j* ali pa tudi ne. Pravila torej dopuščajo dvojnico, ki jo potrjuje raba, vendar te dvojnice ne v aktualnih pravilih ne v slovarju niso izpisane (*Tea – Tejin/Tein*).

V slovarju SP 2001 je pri samostalnikih ženskega spola tega tipa pogosto zapisana oblika roditeljske množine, ker naj bi uporabniku služila kot pomoč pri tvorbi svojilnega pridevnika (**boa** (ž): rod. mn. *boj – bojjin*), vendar ta navezava na roditeljsko množinsko obliko izrecno, torej kot pravilo, ni niti zapisana niti v pravilih SP 2001 omenjena.¹³ Avtorji slovarja so verjetno izhajali iz določila v Toporišičevi *Slovenski slovnici* (2000: 196): »Priponsko obrazilo *-in* se dodaja podstavam ženskega spola; pred to obrazilo dodajamo *j* pri tistih samostalnikih, ki tak *-j* dobivajo tudi v roditeljski množini (in dvojine) (*Klia – Klij, Klijin*).«

III. Podstava/ime na samoglasnik [i]

PRIMERI: *Amelie, Audrey, Ashley, Britney, Cloe, Courtney, Katie, Kitty, Lindsay, Mary, Julie, Whitney*

SVOJILNI PRIDEVNIK: *Mary* [mêri] > *Mary + j + -in* > *Maryjin*

RAZLAGA: Pri ženskih rojstnih imenih iz tretje ženske sklanjatve, ki se končujejo na govorjeni [i], svojilni pridevnik tvorimo tako, da pred obrazilo *-in* dodamo *j*. Pri tem ni pomembno, s katerimi črkami je govorjeni [i] zapisan (npr. *Katie* [kêjtí] > *Katiejin*; *Britney* [brítñi] > *Britneyjin*; *Lindsay* [línðzi] > *Lindsayjin*; *Zoe* [zóí] > *Zoejin*) in ali je naglašen ali ne (*Maguy* [magí] > *Maguyjin*).

POJASNILO: Potrditev za tako rešitev lahko dobimo, če vzamemo v izglasju enako glaseči se priimek, npr. *Curie, Christie: odkritja Curiejeve, romani Christiejeve*, torej tudi *Améliejin nasmeh* ali *Juliejin sin*.

Podskupina III./a: Podstava/ime na [i] z vzporednim imenom na *-a*

PRIMERI: *Beti, Fani, Mimi, Neli*

SVOJILNI PRIDEVNIK: *Mimi* > *Mimin* in *Mimijin* (*Mima* > *Mimin*)

RAZLAGA: Pri ženskih rojstnih imenih na *-i*, ki imajo v slovenščini vzporednico na *-a* (npr. *Neli – Nela*), tvorimo pridevnik bodisi tako kot pri sorodnih imenih na *-a* bodisi s podaljševanjem podstave (tj. nespremenljivega dela pri sklanjanju) z *j* pred obrazilom *-in*.

OPOZORILO: Po členu 963 v SP 2001 dvojnica ni dopuščena: imena, ki imajo vzporednice na *-a*, tvorijo svojilni pridevnik le na en način (torej *Mimi – Mimin* in ne tudi *Mimijin*). Toda temu načelu je v praksi težko slediti, saj je iskanje tovrstnih vzporednic pogosto nezanesljivo, hkrati pa je ob svojilnem pridevniku tipa *Leonin* pogosto težje rekonstruirati izvornik *Leoni*. Ob pridevniku *Leonijin* je rekonstrukcija v *Leoni* pričakovana.

13 Člen 927 v SP 2001 navaja zgolj splošno ugotovitev, da se v tvorjenki »pogosto pokaže glas *j*, ki ga v podstavi sicer ne pišemo ali pa ga pišemo le v posameznem sklonu: *rádio* : *rádij*- + *-ski* > *rádijski*; *Pia* nasproti *Pij*- + *-in* > *Pijin* (prim. rod. mn. *Pij*)«.

Podskupina III./b: Podstava/ime, kjer se srečata [i] in samoglasnik aPRIMERI: *Aria, Enia, Gloria, Maria, Mia, Olivia, Pia, Sofia, Tia, Naia*

SVOJILNI PRIDEVNIK:

a) *Pia* > *Pi* + *j* + *-in* > *Pijin* *Naia* > *Nai* + *j* + *-in* > *Naijin*b) *Pi* > *Pi* + *-in* > *Piin*

RAZLAGA: Pri ženskih rojstnih imenih iz prve ženske sklanjatve, katerih podstava (tj. nespremenljivi del pri sklanjanju) se končuje na [i], svojilni pridevnik tvorimo bodisi tako, da (a) pred obrazilo *-in* dodamo *j*, ali tako, da (b) dodamo zgolj obrazilo *-in*. Pri imenih, ki se končujejo na *V + i + a* (*Naia, Geia, Gaia*), je možna le prva uresničitev.

OPOMBA: Pravopisna pravila (SP 2001: § 963) pri tistih ženskih imenih, ki osnovo v imenovalniku končujejo na *i* ali *y*, dvojnice sicer ne dopuščajo. To pravopisno pravilo potrjujejo raba in vzporedni primeri v slovarskem delu pravopisa (*Adria – Adrijin, Carinthia – Carinthijin*), ki pa ga hkrati zanikajo (*Cronia – Croniev* in **Croniin*, ne pa *Cronijin*, kot bi bilo besedotvorno ustrezno glede na kodifikacijo; normativno znamenje se tukaj namreč nanaša na napako pri izbiri obrazila). Aktualna raba kaže, da se to pravilo ni docela uveljavilo, saj uporabniki verjetno ne poznajo niti zgoraj omenjenega pravila (SP 2001: § 963) niti pravila o rodilniški množinski obliki, iz katere naj bi izhajali pri tvorbi pridevnika, zato pišejo svojilne pridevnike tudi brez vmesnega *j* (*Aria – Ariin*). Predlagamo, da se tudi pri teh imenih uvede dvojica, ki jo pravopis dovoljuje pri *Tea* (*Tejin* in *Tein*).

Tvorba svojilnih pridevnikov iz imen, ki jih sestavljata dve imenski enotiPRIMERI: *Zala Ana*SVOJILNI PRIDEVNIK: *rutica Zale Ane*

RAZLAGA: Pri ženskih rojstnih, ki imajo dve enoti, za izražanje svojine uporabljamo zveze z rodilnikom.

POSEBNOST: Pri imenih, ki imajo vzporednico v skupaj pisani obliki, se redkeje uporablja tudi svojilni pridevnik, enak pridevniku iz sorodnega imena:

Ana Marija – Anamarijin (*Anamarija* > *Anamarijin*)

OPOMBA: Pravopisno pravilo v SP 2001 (§ 966), ki določa, da pri ženskih rojstnih imenih, ki imajo dve enoti ali več, svojilne pridevnike tvorimo tako, da pripono dodajamo zadnji sestavini, neprvo sestavino pa pišemo z malo začetnico in strnjeno s prvo (*Rožamarijin, Anamarijin*), se ni uveljavilo. Uveljavil se je zapis narazen, torej ohranja se nepregibnost prve sestavine, druga sestavina imena pa dobi pridevniško obrazilo (**Roža Marijini otroci*); zapis narazen je nesistemski. V položajih, ko je treba izraziti svojino takih poimenovanj, se je v knjižni rabi uveljavilo rodilniško izražanje (*otroci Rože Marije*), morda tudi zaradi pogovorne variante s predlogom *od* (*otroci od Rože Marije*). Nekdaj so bila taka imena redka ali pa so izvirala iz enobesednih (*Rosemarie* > *Roža Marija*). Danes so imena iz dveh enot zelo pogosta in pogosto raznorodna: *Pavla Marija*, zato je tvorba svojilnih pridevnikov tipa **Pavlamarijin* uporabnikom bolj nesprijemljiva kot pri imenih, kjer se je tudi skupaj pisana oblika že uveljavila, npr.: *Anamarijin*.

Sklep

Ženska rojstna imena v Sloveniji v zadnjih desetletjih postajajo vedno bolj pestra množica besed, pogosto sestavljena iz glasovja oz. črkovnih zvez, ki so za slovenščino manj običajna. V prispevku smo izhajali zlasti iz nabora (tipov) imen in težav, kot se izkazujejo v vprašanih, naslovljenih na spletno *Jezikovno svetovalnico* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU, in iz besedilnega korpusa Gigafida. Uporabniki imajo z njimi pri oblikoslovnem in besedotvornem pregibanju pogosto težave, ki niso pogojene zgolj s podobo imena, temveč so tudi odraz pravorečnih in (posledično) pravopisnih nedorečenosti.

Načelo slovnične obravnave, kot ga ima SP 2001, dejanskega jezikovnega stanja ne zajema več ustrezno. Ženska rojstna imena so postala veliko bolj raznorodna množica besed, kot jih s popisom ženskih sklanjatev in njihovih posebnosti prikazuje trenutno še aktualni priročnik. Pri poskusu prenove pravil, ki zadevajo to podmnožico ženskih samostalnikov, smo izhajali iz premise, da uporabnik nima vedno potrebnega jezikovnega metaznanja, ki bi mu omogočalo sestavljanje informacij iz podatkov, razdrobljenih po različnih členih in nemalokrat tudi različnih mestih v priročniku. Pravila, ki urejajo oblikoslovno in besedotvorno pregibanje ženskih rojstnih imen, smo tako poskusili predstaviti v sklopih, ki vsebujejo čim bolj povedne (tipične) zglede in ki si sledijo dovolj logično, da bo uporabnik izmed navidezno podobnih kategorij imen znal izbrati tisto, katere pravilo bo nato ustrezno apliciral na lastno pravopisno zadrego. Ugotovili smo, da razlikovanje imen glede na oblikoslovne kategorije temelji na drugačnih merilih kot razlikovanje glede na besedotvorne kategorije, zato pravil ni mogoče združevati (prim. *Slogovni priročnik*, Ženski samostalniki, ki se končajo z dvema samoglasnikoma).

Za OBLIKOSLOVNO pregibanje, torej za odločitev, ali ime uvrstimo v prvo ali v tretjo žensko sklanjatev (oz. ali je nesklonljivo), je odločilnega pomena le **govorjeni končaj imena**: bodisi nenaglašeni *a*, naglašeni samoglasnik ali soglasnik. Pri BESEDOTVORNEM pregibanju ženskih imen pa je bolj kot dejstvo, kako se ime končuje, pomembno, kako se uresničuje **govorna podstava imena** (tj. pri sklanjanju nespremenljivi del). Na osnovi tega razlikujemo med tistimi imeni, pri katerih svojilni pridevnik nastane tako, da podstavi dodamo obrazilo *-in*, in drugimi, pri katerih pred pridevniško obrazilo *-in* vrinemo tudi soglasnik *j*. Te ugotovitve so omogočile osnovno razčlenitev na po tri (neprekrivne) skupine pri oblikoslovnem in besedotvornem pregibanju, ki smo jim – ob upoštevanju posebnosti – dodali še podskupine ženskih rojstnih imen. Nova kategorizacija je večinoma ostala skladna s pravili SP 2001; kjer predlagamo spremembe, so te gradivsko podkrepjene. Omeniti pa velja tudi vse pogostejše težnje po poenostavitvi pravil za pregibanje tujih imen. Natančen pregled in kategorizacija gradiva pa sta pokazala, da jezikovna vprašanja, povezana z obravnavanimi imeni, odsevajo kompleksnost te problematike: uporabniki namreč ne želijo izenačevati neenakih zgledov: izgovarjava imen sama narekuje njihovo nadaljnje pregibanje. S prispevkom želiva avtorici prispevati kategorizacijo imen tudi z namenom nadaljnje poenostavitve pravila. Zdi se, da je slednja mogoča tam, kjer je zanjo tudi potrditev v rabi. Z odločitvijo za drugačno razvrstitev gradiva in s tem boljši pregled nad njim se pridružujemo predlogu za moška imena v Kocjan - Barle (2012).

Literatura in viri

- CIEŚLIKOWA, Aleksandra, MALEC, Maria, 2007: Nadawanie imion »literackich« w Polsce. *Jezikoslovni zapiski* 13/1–2. 95–102.
- DUDOK, Miroslav, 2009: Slovensky pravopis – od »chyby« k »pravidlu«. Matej Považaj (ur.): *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise*. Bratislava: Veda. 34–39.
- ILC, Gašper, STOPAR, Andrej, 2012: Pravopisna obravnava angleškega nemega -e. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 101–112.
- HARTMAN, Arthur, NICOLAY, Robert C., HURLEY, Jesse, 1968: Unique personal names as a social adjustment factor. *The Journal of Social Psychology* 75. 107–110.
- HP 2013 = *Hrvatski pravopis* (Željko Jozić idr.) Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. *Jezikovna svetovalnica* = Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica>>
- JURGEC, Peter, 2004: Fonologija v slovarju novejšega besedja. *Jezikoslovni zapiski* 10/2. 89–101.
- , 2007: *Novejše besedje s stališča fonologije. Primer slovenščine*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- KEBER, Janez, 1996: *Leksikon imen*. Mohorjeva družba. Celje.
- , 2001: O strukturi rojstnih imen v Sloveniji. *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. 21–111.
- , 2002: Rojstna imena, hišna imena, vzdevki, psevdonimi v Sloveniji. *Jezikoslovni zapiski* 8/2. 47–69.
- KOCJAN - BARLE, Marta, 2012: Končaj v tujih moških lastnih imenih iz evropskih jezikov, zapisanih v latiničnih pisavah. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 85–100.
- OTTA, Ema, 1997: Assigning a name to a child: gender differences in two overlapping generations. *Journal of psychology* 131/2. 133–142.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- Slogovni priročnik*, Ženski samostalniki, ki se končajo z dvema samoglasnikoma. <<http://slogovni.slovenscina.eu/Kazalo/Kazalo>>
- ŠRÁMEK, Rudolf, 1999: *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- WEISS, Peter, 2013: *Hannah z nami brez težav* (in mi z isto *Hanno* prav tako). Lektorsko društvo Slovenije. <<http://www.lektorsko-drustvo.si/mnenja-in-mediji/peter-weiss-hannah-z-nami-brez-tezav-in-mi-z-isto-hanno-prav-tako>>
- ŽNIDARŠIČ, Tina, 2005: Statistika rojstnih imen in priimkov. SURS. <http://www.stat.si/doc/stat_urad/nk/2005-01.../ime_priimek_2005-0131.doc>
- , 2014: Rojstna imena in priimki, rojstni dnevi, Slovenija, 1. januar 2014 – končni podatki. SURS. <http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=6528>

HANNAH Z NAMI BREZ TEŽAV (IN MI Z ISTO HANNO PRAV TAKO)

Peter Weiss

Uvod

V slovenščini se vsake toliko časa zgosti raba ženskih imen na *-ah*, v katerih se končni zapisani *h* ne izgovarja, torej tipa *Sarah*, *Oprah*, *Hannah* (recimo zaradi predstavnice Slovenije na evrovijskem tekmovanju leta 2014, ki se piše Hannah Mancini), sicer pa so imena na *-ah* lahko tudi moška. Po malem stalno se srečujemo s takimi imeni v pisni in govorni obliki, kar pa ne zmanjšuje zadreg pri njihovem zapisovanju in izgovarjanju. V prispevku utemeljujem predlog, da se žensko ime v imenovalniku ednine piše kot *Hannah*, pa najsi se izgovarja [hána] (tako na RTV Slovenija večinsko izgovarjajo ime Hanne Mancini) ali [hêna], od roditelja naprej pa kot *Hanne*, *Hanni* itd., kar se ustrezno tudi izgovarja; svojilni pridevnik iz imena *Hannah* je *Hannin*. Tej rešitvi ustrezno bi se obnašalo tudi moško ime na *-ah*.

1 O imenih na pisani in neizgovarjani *-h*

V angleščini (in v francoščini, ki ima posebnost zaradi mesta naglasa na zadnjem zlogu) se zapisana moška in ženska osebna imena lahko končujejo na *-ah*, kjer pa se končni *-h* ne izgovarja: ženska imena se pišejo npr. *Adah*, *Aishah*, *Hannah*, *Leah*, *Mariah*, *Oprah*, *Sarah*, moška pa npr. *Elijah*, *Jonah*, *Judah*, *Noah*. Tovrstna imena naj bi v slovenščini v imenovalniku ednine izgovarjali, ne da bi upoštevali končni, nemi *-h*: *Sarah* v imenovalniku torej kot [sêra], če je iz angleščine, in [sára], če je iz francoščine (kjer je izgovor [sará]) ali ponašeno (kar v stranskih sklonih sovpade z oblikami imena *Sara*), *Noah* kot [nóa], če je iz angleščine (z roditeljskim imenom *Noe* ali *Noa* in svojilnim pridevnikom *Noov*), in [noá], če je izvirno iz francoščine (z roditeljskim imenom *Noaha* [noájá] in svojilnim pridevnikom *Noahov* [noájev-]), *Judah* pa kot [džúda], če je iz angleščine (z roditeljskim imenom *Jude* [džúde] ali *Juda* [džúda]).

1.1 Če kdo zapisani *h* v slovenščini in pri slovenski nosilki imena na *-ah* v nasprotju z angleškim ipd. izgovorom zaradi zapisa vendarle izgovarja (npr. *Sarah* [sárah] oz. [sêrah]), s tem táko ime uvrsti v tretjo žensko sklanjatev, kjer posamezne oblike nimajo posebej izraženih končnic, svojilni pridevnik pa je *Sarahin* [sárahin], tako kot *Karmenin*. Vendar tule ne govorim o tem primeru, ki je še v skladu s slovenskim pravopisom, čeprav je skrajno nenavaden in kaže na več (jezikovnih) primanjkljajev.

2 Pravopis in slovensko jezikoslovje o imenih na nemi -h

2.1 SP 2001 se je v slovarskem delu podobnega imena ameriške države lotil po svoje: ime *Utah* je pri nas kratko in malo moškega spola, izgovarjamo ga [útah], kot se piše v angleščini (kjer se izgovori kot [júta]), pridevnik je *utaški* itd. – in s tem se pravopisna zgodba o imenih iz tujih okolij na -ah v tem priročniku tudi že konča. Seveda nas v slovenščini pri imenu države nič stvarnega ne zavezuje k rabi ženskega (ali moškega) spola – pri osebnem imenu je drugače, saj praviloma odloča naravni spol.

V angleščini se poleg *shoa* piše tudi *shoah* ali *sho'ah* 'holokavst, katastrofa', kar dá v slovenščini (sklonljivo obliko) *šóa* (to je, seveda pisano z veliko začetnico, pri nas tudi naslov filma Clauda Lanzmanna), saj (hebrejskega ali francoskega) naglasa [šoá] pri samostalniku ženskega spola v neimenovalniških sklonih ne bi mogli upoštevati (SP 2001: § 1092).

2.2 Sklanjatve imena *Hannah* [hána] so se lotili v knjigi ŠUSS: *študentska skrb za slovenščino* leta 2001 (Marušič in Žaucer 2001: 92–93). Najprej so ponudili rešitev v roditeljskem ednini *Hannahe* (in svoj izgovor /hanne/, ki ga moramo razumeti kot [háne]) in pridevnik *Hannahin* [hánin]:

[N]emi h na koncu lastnega imena /.../ se ohranja tudi, ko se iz imena tvorijo nove besede, recimo Hannahin /hanin/, Beatricein /beatricin/, Descartesov /dekartou/ ... (tako SPP 90 § 959).

Določila glede imena *Hannah* v pravopisnih pravilih ni bilo in ga še vedno ni, torej je priročnik ŠUSS v pravopisu našel neobstoječe pravilo, v drugih dveh primerih pa je vsaj dosleden: priponski obrazili -in oz. -ov se dodajata osnovi, ne pa končnici -a z nemim pisnim -h, kot se v primeru *Hannahin* [hánin]. – Potem priročnik poskuša še s pisno nespremenljivostjo imena *Sarah* v različnih spolih, ob čemer pa ugotavlja, da v imenovalniku *Sarah Bernhardt* in roditeljskem ednini *Sarah Bernhardtove* »ne moremo (ampak res ne moremo, ker je popolnoma nemogoče) govoriti /sara bernard, sara bernardove/«. ¹ Ženske samostalnike na nenaglašeni -a v slovenščini namreč govorno sklanjamo po prvi ženski sklanjatvi. Če pri imenih na -ah [-a] ravnamo pisno na en način, izgovorno pa na drugega, zaidemo v težave kot pisci in bralci na glas ali pa spravimo v težave druge take bralce takih besedil.

Nazadnje so v priročniku ŠUSS zapisani tile predlogi spraševalcu ali spraševalki:

Imate torej tri možnosti in zdi se mi, da se morate v takem primeru sami odločiti, katero boste uporabili. Ali boste dali prednosti [tako piše že v samem priročniku – PW] lažji berljivosti in manjši optični prepoznavnosti z uporabo poslovenjenega zapisa (*Han(n)a*, *Han(n)e* ...) [tu brez vejice že v priročniku – PW] ali raje ob uporabi citatne oblike ignorirali sklanjanje, s tem otežili branje, razumevanje, morda napeljevali k necitatnemu (nepravilnemu) izgovoru /hannah/, zato pa dosegli najvišjo stopnjo optične prepoznavnosti (*Hannah*, *Hannah* ...), ali pa ime sklanjali, končnice dodajali citatni obliki, s tem dosegli dokaj veliko stopnjo optične prepoznavnosti ter hkrati omogočili normalno branje tistim, ki vejo, kako se takšno ime izgovarja, druge pa napeljevali k napačnemu izgovoru /hanahe/. (Marušič in Žaucer 2001: 93)

1 Primer je zapleten še malo bolj. Ker je bila Francozinja, pri nas njeno ime in priimek v imenovalniku izgovarjamo seveda [sára bernár] – v roditeljskem ednini je pisno *Sare Bernhardt*, pridevniška oblika priimka *Bernhardtova* pa se izgovarja [bernárjeva].

2.3 Marta Kocjan - Barle v prispevku Končaj v tujih moških lastnih imenih iz evropskih jezikov, zapisan v latiničnih pisavah (Kocjan - Barle 2012: 85–100) prevzema drugo možnost iz priročnika ŠUSS (pisni imenovalnik *Hannah*, roditeljski imenik *Hannah*) in s pogojnikom dodaja še eno:

Pravopis še ne določa, kaj naj storimo v takih primerih: ali naj nemi *-h* vokaliziramo in izgovarjamo [sárah] oz. [sérah] ali vendarle upoštevamo podomačeni izgovor izvirnega izglasja [sára] oz. [séra]. V prvem primeru s skloni ne bi imeli težav (*Sarah Sarah Sarah ...*), a bi posegli v sicer običajno pregi-banje v govoru ([sára] [sáre]), v drugem pa bi uveljavili nenavadno obliko za roditeljski imenik *Sareh* (roditeljski imenik *Sare* bi se namreč oddaljil od pisne oblike imenovalnika *s -h*). (Kocjan - Barle 2012: 98)

Dajalniška oblika v ednini bi potem bila recimo *Hannah je uspelo*, orodniška pa s *Hannah*, kar je za slovenščino res nenavadno.

3 Slovenščini bližja rešitev

Če hočemo doseči najoptimalnejši presek ali razmerje med pisno in govorno obliko tovrstnih imen, se kot najprimernejša kaže možnost, da se *-ah* piše le v imenovalniku ednine, od roditeljskega naprej pa se pri imenih, ki se sklanjajo po prvi ženski sklanjatvi, pišejo in izgovarjajo končnice *-e*, *-i*, *-o* itd.:

im. *Sarah Jessica Parker*,
rod. *Sare Jessice Parker*,
or. s *Saro Jessico Parker*.

V (drugi in prvi) moški sklanjatvi je podobno: im. *Elijah Wood* in od roditeljskega ednine naprej *Elije* ali *Elija Wooda*, *Eliji* ali *Eliju Woodu* itd. Težava bi lahko tu nastopila v tožilniku ednine v prvi moški sklanjatvi, ki je zaradi podspola živosti enak roditeljski, torej zapisano (*naleteti na*) *Elija Wooda* (in torej ne (*na*) *Elijah Wooda*) in izgovorjeno s končnico [-a].

V govornih oblikah ima (prvotno) angleško žensko ime *Sarah* [sérah] take končnice kot slovensko ime *Sára*, (prvotno) angleško moško *Elijah* [elájdzá] pa take kot slovensko ime *Elija*.² Razen v pisnem imenovalniku ednine se torej končnice angleških in francoskih (in še katerih) imen na *-ah* v slovenščini pisno ne razlikujejo od končnic imen brez končnega *-h*: končnice v ženskih imenih *Sarah* in *Sara* so v stranskih sklonih identične in v *Judah* in *Juda* tudi. Tako pišemo tudi svojlilne pridevnike iz teh imen: *Sarin*, *Oprin* (npr. *Oprin šov*), *Mariin* [marájin], *Judov*, *Noov* ipd.

S tem se izognemo pisnemu sklanjanju z ničtimi končnicami, ki pri govornem sklanjanju in pri glasnem branju tako ali tako ne zdrži: *Oprah* [ópro] *Winfrey so odpustili*. Iz oblike imena *Oprah* v zvezah *šov Opre Winfrey* ali *intervju z Opro Winfrey* res ni razvidna njegova osnovna (uradna, kanonična, leksikonska) oblika *Oprah*, vendar moramo ta postopek obvladati (torej vedeti ali na kak način znati izvedeti imenovalniško obliko) tudi pri mnogih

.....
2 Ime *Elija* se v Svetem pismu sklanja po prvi moški sklanjatvi, tako kot *Luka* v zvezi *Evangelij po Luku*.

drugih osebnih imenih in priimkih, npr. pri vsakokratnem konkretnem *Sašu Kranjcu*: v imenovalniku ednine je lahko ime *Sašo* ali *Saš* ali (moško) *Saša* in priimek *Kranjec* ali *Kranjc* ali *Kranjac* (nosilec slednjega priimka je bilo leta 2012 v Republiki Sloveniji menda 22). Kljub takim zadregam, ki kdaj res niso preproste, bomo imena, kot sta osebno ime in priimek *Saša Kranjca*, v slovenščini seveda še naprej (glasovno) sklanjali, tako kot sklanjamo ime *Hannah*. Podobno je pri priimku *Primic*, ki lahko ima roditelja *Primca* in pridevnik *Primčev*, ali pri *Petru*, kjer šele iz sobesedila razberemo imenovalnik *Peter*, ki je v slovenščini najpogostejša izbira (v češčini bi bila to oblika *Petr*, v hrvaščini, srbščini itd. *Petar*). Prav tako lahko edinole znanje o svetu in poznavanje sobesedila določita ustrezeni izgovor, ki se lahko razlikuje od slovenskega [pétər] ipd., recimo angleški [pítər] ipd. Slovaško ime *Pavol* in hrvaško *Pavao* ima roditelja *Pavla*. Podobna nepričakovana razhajanja so še pri mnogih drugih imenih in priimkih, marsikdaj tudi moških – in zelo blizu oblikama *Hannah* v imenovalniku in *Hanne* v roditelju.

4 Ime *Hannah* v sobesedilu

4.1 V sobesedilu – najsi bo govorjenem ali zapisanem – končnice pregibnih besed omogočajo prepoznavati odnose tudi med ujemajočimi se besedami iz različnih besednih vrst. V zvezah *Saša je mokra* ali *Saša je moker* razberemo spol samostalnika iz spola pridevnika, čeprav pridevniško obliko določa samostalnik. V primeru *Saša pride* moramo poznati spol nosilca imena ali pa moramo imeti vsaj možnost, da ga izvemo v kratkem, sicer bomo iz komunikacije izključeni, saj ne bomo vedeli, o kom teče beseda – o njej ali o njem. Podobno je pri imenih kot *Vanja* ali *Dagmar* (s tem imenom je bilo na začetku leta 2012 v Republiki Sloveniji 87 žensk in 6 moških), ki jih pri ženskih nosilkah sklanjamo z ničtimi končnicami: končnica pri teh imenih je lahko nerazlikovalna, a imena v sobesedilih kljub temu znamo uporabljati in razumemo vlogo imen v besedilih.

4.2 Neprimerno bolj zapleteno je pri imenu *Hannah*, če to ostane v besedilu zapisano v tej obliki v vseh sklonih, govorec besedila pa naj bi iz njega vsakokrat govorno uresničil ustrezno sklonsko obliko [hána -e -i -o] itd. ali [hêna -e -i -o] itd. To težko obvladljivo dvojnost lahko preizkusimo s pomočjo besedila Eve Košak, ki je bilo 20. marca 2013 objavljeno na spletni strani RTV Slovenija, torej ustanove, na kateri se zapisana besedila ne prestopajo in vedno znova glasno berejo: pisni jezik je tu nadvse povezan s pri njih seveda zelo vplivnim govorjenim. Na začetku se zdi, da je oblika *Hannah* – v celotnem besedilu, če ne upoštevam podpisov k slikam, se pojavi desetkrat – v imenovalniku ednine neproblematična (sploh takole, ko so primeri zbrani):

(0) *Med modnimi navdušenci se šušlja, da bo Hannah Mancini v Malmöju najverjetneje nastopila* [v – dodal PW] *kreaciji Matevža Faganela* [...]

Hannah sodelovanja še ni potrdila, saj naj bi bili v igri kar trije modni oblikovalci.

[Mednaslov:] *Postave, kot jo ima Hannah, ne smemo preveč zakrivati*

Tjaša bi jo okrasila še z impozantno ogrlico in prstanom, celoten videz pa bi po njenem moralu spremljati kakšna udarna in energična barva, kakršno tudi sicer poseeblja Hannah.

Od tistega, ki bi moral tako enigmatično besedilo brati na glas, ni mogoče zahtevati glasnega branja, torej sprotnega govornega uresničevanja ustreznih sklonskih oblik [hána -e -i] itd., ker bi bilo čisto prezahtevno. Kdor ne verjame, naj poskusi zdajle takoj na glas prebrati tele primere z imenom *Hannah* na način [hána -e -i] itd., torej tako, kot v slovenščini s končnicami tvorimo oblike za posamezne sklone:

- (1) [Naslov:] *Evrovizijska oprava Hannah Mancini: minikrilo ni obvezno, pomaga pa*
- (2) *O tem in o kosih slovenskih oblikovalcev, ki bi Hannah in popevki najbolje pristajali, smo povprašali tri prepoznave slovenske modne blogarke.*
- (3) *Urša Jerkič, kolumnistka, blogarka in nekdanja televizijska voditeljica, meni, da bi Hannah najbolje pristajala kakšna »superjunaška« oprava: [...]*
- (4) *Ob tem dodaja, da bi Hannah na kakšni naslovnici revije rada videla tudi v smokingu [...]*
- (5) *Modna blogarka Eva Domijan bi Hannah najraje videla v obleki z živalskim potiskom, usnjenim obročem in asimetričnim krilom v kreaciji Petra Movrina.*
- (6) *Tjaša Kokalj [...] Hannah ne bi preveč zakrivala, saj ima po njenem dobro postavo, ki si lahko privošči marsikatero drzno kreacijo: [...]*

5 Ime *Hannah* in (glasno) branje

Kdor glasno bere, ima v besedilu najlažje delo z imeni, ki se sklanjajo z zapisanimi in hkrati izgovorjenimi končnicami (*Ana, Hana*), shaja lahko tudi s tistimi, ki se sklanjajo brez zapisanih in hkrati tudi brez izgovarjanih končnic (*Karmen, Dagmar*). Bralec pri »tistem branju« in poslušalec v stranskih sklonih seveda veliko lažje najdeta ustrezno (miselno) sobesedilno obliko pri imenih *Ana* in *Hana* kot pri *Karmen* ali (ženskem) *Dagmar*. Ker je sklanjanje na način [sára sáre] itd. »sicer običajno pregibanje v govoru«, kot povsem ustrezno ugotavlja Marta Kocjan - Barle, mora npr. napovedovalec pri glasnem branju obliko *Hannah* v posameznih primerih uresničiti sobesedilno ustrezno takole: (1) [háne], (2) [háni], (3–5) [háno], (6) [háne]. To je zanj neprimerno napornejše kot pri imenih, ki se sklanjajo z zapisanimi in izgovorjenimi končnicami (*Ana, Hana ...*), in tudi veliko težje kot pri tistih, ki se sklanjajo brez zapisanih in hkrati tudi brez izgovorjenih končnic, ki jih je treba vzpostaviti samo miselno (*Karmen, Dagmar*). Izgovarjalec besedila se mora vsakič znova ustaviti pri obliki *Hannah*, saj ne ve, katera sklonska oblika in katera končnica se skriva za njo. Imenovalniška, uresničena kot [hána], je sicer najpogostejša, kar pa je tudi edina prednost: vsaka *Hannah* je lahko [hána], [háne], [háni] ali [háno], če ostanem pri vendarle prevladujoči ednini. Kot pri jezikovni vaji, v kateri je treba iz oblik *tri, natakár, streči, pet, gost* oblikovati smiseln stavek, najbrž *Trije natakárji strežejo petim gostom*. Pri zapisu imena *Hannah*, ki naj bi v stranskih sklonih dobil ustrezno izgovorjene končnice, pa sploh ne gre za vajo, ampak za uveljavljanje nevzdržnega in nečesa, česar v slovenščini še ni bilo.

Imenovalniška imenska oblika iz skupine 0 ostane, kakršna je, torej so v njej štiri pojavitve oblike *Hannah* (z izgovorom [hána]), neimenovalniške pa se glede na izgovor pisno uresničijo kot (1) *Hanne*, (2) *Hanni*, (3–5) *Hanno*, (6) *Hanne*. Tudi to razmerje kaže, da (»tithi«) bralec ob šestih neimenovalniških oblikah, ki zapisane ne vsebujejo nemega *-h*, zelo hitro pride do

podatka, da se v imenovalniku končni *-h* piše, vendar pa se ne izgovarja, kar dokazujejo pisne oblike *Hanne*, *Hanni* in *Hanno*. To je močen argument, katerega veljavnost tudi pri drugih istovrstnih imenih (*Mariah*, *Oprah*, *Sarah*; *Jonah*, *Noah*) lahko pripomore k njihovi večji prapisi trdnosti in vpetosti v sistem. Primer

(4) *Ob tem dodaja, da bi Hannah na kakšni naslovnici revije rada videla tudi v smokingu [...]*

bi bil za katerega koli bralca, »tihega« ali »glasnega«, prijaznejši s povednejšo končniško sklonsko obliko:

(4a) *Ob tem dodaja, da bi Hanno na kakšni naslovnici revije rada videla tudi v smokingu [...]*

Te govorno-pisne dvojnosti pravopis ne bi smel zanemarjati, ampak bi morali njegovi tvorci uvidevno pretehtati zadrege: napor, ki ga ima bralec pri glasnem branju z izgovarjanjem ustreznih sklonskih oblik (končnic) nekončniško sklanjanega imena *Hannah*, je neprimerno večji od truda, ki je potreben za ugotovitev imenovalniške oblike imena v pisni obliki, če ima ime *Hannah* v stranskih sklonih oblike *Hanne* *-i* *-o* itd. Poleg tega je zapletanje pri samo glasovni uresničitvi besedila, katerega izsečke sem predstavil, povsem nepotrebno, saj poslušalec iz nobene od izgovorjenih oblik ([hána *-e* *-i* *-o*]) ne more vedeti, da gre pisno za ime *Hannah*, ki se konča na nemi *-h*; za to informacijo potrebuje zapis, na televiziji recimo podpis k sliki, objavo v reviji ali časopisu ali izrecno razlago.

6 Pridevniška oblika takih imen: *Hannin* ipd.

V prvem obravnavanem besedilu bi lahko bila zveza v primeru *Postave, kot jo ima Hannah, ne smemo preveč zakrivati* zapisana s svojilnim pridevnikom na način *Hannine postave ne smemo preveč zakrivati*. Seveda moramo predvidevati, da je avtorica zapisala točno tisto, kar je hotela, in se vprašljivemu pridevniku ni izognila zato, da je lahko ostala pri varnejši imenovalniški obliki imena, ki vsebuje nemi *-h*. Tri dni za njenim besedilom, 23. aprila 2013, je bilo prav tako na spletni strani RTV Slovenija objavljeno besedilo z naslovom *Evrovizijski nastop: poudarek ne bo na plesnih sposobnostih Hannah*. V tem primeru bi bila zveza s svojilnim pridevnikom »poudarek ne bo na Hanninih plesnih sposobnostih« neprimerno boljše stilna izbira. V slovenščini vedno pisati tako, da bi se v prvotno ameriškem imenu videl nemi *-h*, ki se (iz)govorno ne izkazuje v nobenem jeziku, je žalostna zabloda, ki norčavo krni gibkost slovenskega jezika in ga ob tem še siromaši ter v slovenščini zanemarja mnoga jezikovna dejstva.

Sklep

Predlagam in priporočam, da ime *Hannah*, ki se v slovenščini izgovarja kot [hána] ali [hêna], od roditelja naprej pišemo *Hanne*, *Hanni* itd., kar tudi ustrezno izgovarjamo; svojilni pridevnik iz imena *Hannah* je *Hannin*. Podobno ravnamo tudi pri vseh drugih (ženskih

in moških) imenih na *-ah*, kjer se zapisani *-h* ne izgovarja, kar je smiselno tudi zato, ker je govorna oblika jezika prvotnejša in se uresničuje veliko pogosteje kot pisna. Tak način uveljavlja tudi najnovejši hrvaški pravopis, saj drugi načini rušijo jezikovni sistem (HP 2013: 136, pojasnilo 26).³

Literatura in viri

- HP 2013 = *Hrvatski pravopis* (Željko Jozić idr.) Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- KOCJAN - BARLE, Marta, 2012: Končaj v tujih moških lastnih imenih iz evropskih jezikov, zapisanih v latiničnih pisavah. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 85–100.
- KOŠAK, Eva, 2013: Evrovizijska oprava Hannah Mancini: minikrilo ni obvezno, pomaga pa <<http://www.times.si/zanimivosti/evrovizijska-oprava-hannah-mancini-mini-krilo-ni-obvezno-pomaga-pa--NONE-efaacdc2cd9.html>, dostop 15. 4. 2014>.
- MARUŠIČ, Lanko Franc, ŽAUCER, Rok, (ur.), 2001: *ŠUSS: študentska skrb za slovenščino*, Ljubljana: Študentska založba, 2001 (Posebne izdaje).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SP1P 1990 = *Slovenski pravopis 1 – Pravila*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.).

.....

3 Za koristen in spodbuden pogovor na to temo v času priprave zdajšnjega hrvaškega pravopisa se zahvaljujem kolegici dr. Lani Hudeček z Inštituta za hrvaški jezik in jezikoslovje v Zagrebu.

SKLANJANJE KRATIC V PISNEM KNJIŽNEM JEZIKU

Saška Štumberger

Uvod

Namen prispevka je predstaviti dosedanje obravnavo sklanjanja kratic v pravopisih in rabo v besedilih pisnega knjižnega jezika. Ker korpusni podatki ne zajemajo samo pisnega knjižnega jezika, so podatki o rabi dopolnjeni z rezultati ankete, v kateri so sodelovali študentje Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in diplomanti različnih jezikoslovnih smeri, ki sodelujejo z Lektorskim društvom Slovenije in ki so se odzvali na spletno anketo.

1 Obravnava kratic v slovenskih pravopisih

V SP1P 1990 najdemo naslednjo definicijo kratice oz. kratičnega imena, ki je »samostalnik, nastal iz začetnih delov večbesednega imena/poimenovanja, npr. *TOMOS/Tomos* iz *Tovarna motorjev Sežana*, *TOZD/tozd* iz temeljne organizacije združenega dela, *CK* iz *centralni komite*« (§ 1132, str. 202).

Pred 1990 so pravopisi (1899, 1920, 1935, 1950 in 1962) termin »kratica« rabili za različne vrste krajšav, pri čemer kratice v današnjem pomenu besede in njihovo sklanjanje obravnavajo šele pravopisi od 1945 naprej.¹

1 V pravopisih pred drugo svetovno vojno kljub rabi tega termina kratice v današnjem pomenu besede niso obravnavane, kajti v tako poimenovanem gradivu najdemo samo simbole in okrajšave. To velja za SP 1899 (§ 695), v katerem imamo sicer seznam najnavadnejših kratic v naši pisavi (§ 695), vendar pa opozorilo, da mora »[z]a vsako kratico [...] stati pika; samo za kraticami, ki pomenijo metrske mere ali uteži in nove denarje, ne sme biti pike« (§ 697), ni povezano s kraticami v današnjem pomenu besede. SP 1920 vsebuje pravilo, da se »[b]rez pike [...] pišejo kratice za denar, mero, utež in za kemične prvine, n. pr. *km* (kilometer), *S* (sulphur, žveplo), *CO₂* (oglenčeva kislina)« (§ 50), torej so med primeri simboli za merske enote in kemijske formule. V SP 1935 je pravilo enako kot leta 1920 z novim primerom za denarno enoto – *din* (dinar) (§ 43).

1.1 Sklanjanje kratic

Možnost sklanjanja kratic, za katere pa je rabljen termin krajšava, je v pravopisnih pravilih prvič omenjena leta 1945 v *Osnutku pravopisnih pravil o rabi velikih in malih začetnic* (OPP 1945: 7). OPP namreč določa, da »udomačene krajšave« tipa AVNOJ AVNOJ-a, OF, KPS, ZSM, SPZZ, OZNA OZN-e, NOV in POJ, ZSSR, VDV tudi sklanjamo:

Kadar tvorimo iz začetnih črk sestavljenih lastnih imen [...] samostojne krajšave, jih pišemo s samimi velikimi črkami ter jih sklanjamo po njihovih končnicah kot moške ali ženske samostalnike, pri čemer stavljamo med krajšavo in označbo sklona vezaj (OPP; citirano po Dobrovoljc 2004: 162–163).

Tipkopic osnutka, ki ni bil nikoli objavljen, je prvi primer obravnave možnosti sklanjanja z glasovnimi končnicami v okviru pravopisa, pri čemer bi pred končnico obvezno pisali vezaj. Ta osnutek pravopisa je tudi prvi, ki obravnava tudi kratice v današnjem pomenu besede,² pri čemer moramo biti pozorni na terminološka neskladja – današnje kratice so v OPP poimeno-vane s terminom krajšave.

SP 1950 med kraticami, ki »zaznamujejo ime ali naslov«, navaja *FLRJ, LRS, MLO, LŠM, KLO, AFŽ* (§ 1), v gradivu pa najdemo tudi *Ministrstvo za prosveto LRS* (§ 3). Termin »kratice« je rabljen kot nadpomenke za različne krajšave, način okrajševanja pa je po SP 1950 v rabi »zlasti pri navajanju sestavljenih in zmeraj enakih naslovov (del, držav, upravnih enot, organizacij, listov itd.)«, med primeri pa so navedeni (§ 77): *Napróza* = nabavna in prodajna zadruga, *Benelúks* = Belgija, Nizozemska (Neederland), Lúksemburg; *Únrra, Únrrino blago*.

Drugo skupino pravopis označuje takole:

Druge okrajšave so ostale pri črkovnih značkah, kar je razvidno iz velikih črk. Te beremo ali s celotnim pravim imenom (tako zmeraj pri časopisih, delih, starejših ustanovah) ali pa jih črkujemo kot prave formule: *LZ* [Ljubljánski Zvón], *SBL* [Slovénski biográfski léksikon], *SNP* [Slovénske národne pésmi], *ČZN* [Časopís za zgodovíno in narodopísje], *ZDHV* [Znánstveno drúštvo za humanistične véde]. (SP 1950: § 77)

V drugo skupino so uvrščena poimenovanja, ki jih lahko beremo tudi po črkah: *FLRJ* [Federatívna ljúdska repúblika Jugoslavija] ali pa [fə lə rə jə]; *KPS* [Komunístična pártija Slovénije] ali pa [ká pé ès]. V tej skupini SP dopušča tudi možnost prehoda »v novo besedno izgovarjavo«, saj pojasnjuje, da npr. *KLO* pogosto izgovarjajo [kló] namesto [ká èl ó] (§ 77).

V zvezi s sklanjanjem je zapisano pravilo, da kratice »[p]išemo zmeraj enako, beremo pa po stavčni zvezi. Kadar pa črkovne značke črkujemo, ostanejo zmeraj nepregibne«. SP 1950 torej ne dopušča možnosti sklanjanja z zapisom vezaja in sklonske končnice, saj navaja npr.:

.....

2 Pred tem najdemo v slovarskem delu SP 1935 osamljen primer »Češkoslovaško, kratica ČSR« (str. 33), ki ustreza današnjemu pomenu termina kratica. V *Pregledu slovnice slovenskega jezika* (Bunc 1940: 112) najdemo »[k]ratice lastnih imen: *SPD, CMD, RK, KID, TPD, ČZN*«, ki so v poglavju o kraticah zbrana v razdelku »Lastna imena, pisana z velikimi črkami« (118).

V LZ [Ljubljanskem Zvónu] *beremo*. *Življenjepis* je iz SBL [Slovénskega biográfskega léksikona]. Od MLO [méstnega ljúdskega odbóra ali èm èl ó] je *prišlo*. *Politika ZDA* [Zdrúženih držáv Amèrike ali zé dé á] je *nasprotna ZSSR* [Zvézi svétov socialističnih repúblik ali zé ès ès èr]. *Pri VS* [Várnostnem svétu] v OZN [Organizácii združenih národov ali ó zé èn] so *razpravljali*. *Naloge AFŽ* [Antifašistične frónte žená ali á fè žé] so *bile določene na I. kongresu* (ne: *AFŽ-a*, *AFŽ-eja*, *AFŽa* ipd.) (§ 77).

V SP 1962 (§ 97) so obravnavane tri vrste »kratic«:³

- ▷ **mednarodne:** UNESCO (*Organizacija Združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo*);
- ▷ **domače:** LZ (*Ljubljanski zvon*), DIT (*Društvo inženirjev in tehnikov*), SAZU (*Slovenska akademija znanosti in umetnosti*), DZS (*Državna založba Slovenije*), LRS (*Ljudska republika Slovenija*),
- ▷ **prevedene:** ZDA (*Združene države Amerike*), ZAR (*Združene arabske republike*).

Pri branju kratic SP 1962 navaja več možnosti, in sicer »izgovarjamo celotne besede, ki jih z nekaj črkami nakazuje kratice in jih sklanjamo, kakor narekuje zveza«, npr.: v LZ [*Ljubljanskem zvonu*]. Pri drugi možnosti pravopis naroča, naj »izgovarjamo samo navedene črke in celotne skupine ne sklanjamo«, npr.: *na MLO* [*em el o*], *pri FAO* [*pri fao*], *pri AFŽ* [*afežé*]. Pri tretji pravopisni možnosti »jemljemo krajšave kot nove besede in jih tudi pregibljemo; v tem primeru pišemo z veliko samo začetnico, čeprav se nesklanjana kratica piše z verzalkami« (§ 97), za zgled pravopis navaja: *pri AVNOJ = pri Avnoju*, *pri UNICEF = pri Unicefu*.

Za sklanjanje z glasovnimi končnicami je pri kraticah, ki so zapisane z velikimi črkami, znak ničla (°), ki v sistemu SP 1962 »pomeni, da beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena« (str. 8), kajti z izjemo možnosti prehoda v navadna lastna imena »kraticam v pisavi ne dodajamo obrazil«: z *AFŽ* (°z *AFŽ-jem*) (§ 97).

1.1.1 Sklanjanje kratic v SP1P 1990

Obravnava kratic v SP1P 1990 prinaša veliko novosti. Prva je besednovrstna uvrstitev, kajti kratice, formule in simboli so po novem pravopisu večinoma samostalniki moškega spola (*TOZD*, *UNESCO*, *SAZU*), med samostalnike ženskega spola pa uvršča kratice na nenaglašeni -a, npr. *INA*, *NAMA*, in redke druge, npr. *SAZU* (ki je po SP 1990 tudi moškega spola). Pravopis (§ 1023) omenja tudi, da imamo sicer redke kratice tudi »množinsko vrednost«, npr. *ZDA*. Predpisano je tudi zapisovanje končnic.

Končnice kratičnih imen pišemo:

- a) z malo, z vezajem, če se kratično ime končuje na soglasnik: *AVNOJ AVNOJ-a*, *TAM TAM-a*, *SKOJ SKOJ-a*; *ZSSR ZSSR-a*; tako se pišejo tudi podaljšave osnov: *SLO SLO-ja*, *AFŽ AFŽ-ja*, *BBC BBC-ja*;
- b) z veliko, kadar se kot sklonilo obravnava zadnji samoglasnik kratičnega imena: *INA INE INI*, *UNESCO UNESCA UNESCU*. Sicer pa taka imena rajši sklanjamo v navadni pisni obliki lastnih imen: *Unesco Unesca Unescu* ipd. (§ 121–122).

3 Termin je še vedno rabljen kot nadpomenka za vse krajšave, zato v nadaljevanju navajam samo primere kratic v današnjem pomenu besede.

SP 1990 pri moških in srednjih sklanjatvah ne navaja nobene kratice, pri tretji ženski sklanjatvi pa opozarja, da vanjo sodijo »kratična poimenovanja, ki ohranijo spol podstavne zveze in se ne končujejo na nenaglašeni a«, npr. SAZU, ZDA (SAZU gre tudi po prvi moški sklanjatvi) (§ 812).

Rešitve iz SP1P 1990 so uporabljene tudi v slovarskem delu. Za kratico SAZU sta navedeni enakopisnici moškega in ženskega spola; pri kratiki moškega spola sta navedeni dve možnosti sklanjanja – po prvi ali tretji moški sklanjatvi, pri čemer je druga možnost označena z oznako *tudi*, ki »uvaja še dopustno knjižno dvojnico« (§ 1066). Za kratico ženskega spola SAZU je v slovarju navedena možnost sklanjanja po tretji ženski sklanjatvi, je pa ta rešitev izjema, kajti za večino kratic, ki se ne končujejo na nenaglašeni -a, slovar navaja samo moški spol. Za primer navajam kratico DNK, pri kateri je uvrstitev v moški spol v nasprotju s terminološkimi slovarji na spletišču *Fran*, v katerih je kratica ženskega spola (*Čebelarski terminološki slovar*, *Farmacevtski terminološki slovar* in *Botanični terminološki slovar*), raba v publicističnih besedilih pa kaže primere za ženski in moški spol.⁴

2 Utemeljitev odločitve za metodo anketiranja

Razmišljala sem o raziskavi, ki bi temeljila na možnosti statistične obdelave podatkov, ki jo ponuja korpus Gigafida (iskanje po seznamih, prikaži seznam besed v osnovnih oblikah, prikaži seznam besed v vseh oblikah). Ta možnost namreč ponuja tudi podatke o spolu, ker pa je npr. kratica BSE je v Gigafidi lematizirana samo kot samostalniki moškega spola, je ta možnost odpadla.⁵ Kratica TV je v Gigafidi lematizirana kot samostalniki moškega in ženskega spola, ker pa so pri lematizaciji napake,⁶ sem se namesto statistične analize korpusa odločila za anketiranje študentov Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani⁷ in diplomantov, ki so odgovorili na anketo, poslano po e-pošti.⁸ Metoda anketiranja je bila izbrana tudi zato, ker pri preverjanju korpusnih rezultatov ugotavljam, da so v korpus vključena tudi besedila, ki jih

4 Primeri iz Nove besede za moški spol: *Kriminalisti so takrat zavarovali za tatu nekaj usodnih sledi, iz katerih so forenziki 'izvlekli' tudi njegov DNK, za katerega se je pozneje izkazalo, da ga imajo v zbirki že registriranih* (Delo, 2002). – *S tem, ko je laboratorijska preiskava pokazala, da se njegov DNK ne ujema z DNK-jem storilca, je bil sum zoper njega laboratorijsko ovržen* (Mladina, 2003).

Primeri iz Nove besede za ženski spol: *Jasno, da se v tem času nabere v njegovi DNK kar nekaj sprememb. Poleg tega ima njegova DNK tako kot vsaka druga [...]* (Delo, 2003); *Če se te dni, štiri leta kasneje, zanimate za kennewiškega človeka, lahko slišite obupan glas: 'Ne najdemo čiste DNK.'* (Delo, 2000).

5 To velja tudi za naslednja primera: [...] *je BSE povzročila človeško različico te bolezni – novo različico Creutzfeldt-Jakobove bolezni* (Delo, 2000); [...] *je BSE povzročila človeško različico te bolezni, novo različico CJB* (Kmečki glas, 2000).

6 V Gigafidi sta kot moški spol lematizirana tudi primera: *na beograjski TV je bil glavna zvezda* (Delo, 2008) in *Sme vlada sploh tožiti finsko TV?* (Delo, 2008).

7 Sodelovali so študentje tretjega letnika prve stopnje in študentje pri izbirnem predmetu *Normativno, (jezikovno)zvrstno in besedilovrstno urejanje besedila* na 2. stopnji.

8 Po e-pošti sem anketo poslala članom Lektorskega društva, katerih e-naslovi so objavljeni na spletnih straneh, ter diplomantom in lektorjem, s katerimi sodelujem pri pripravi predmeta *Praksa za jezikovne svetovalce*.

ne uvrščamo v pisni knjižni jezik (vrsta besedila: internet), pojavitve v korpusih pa so rezultat dela lektorjev (največkrat torej diplomantov slovenistike) in uredniških odločitev, kajti isti gradivni viri kažejo poenoteno rabo.⁹

Pisna anketa je imela pojasnilo, da raziskujem sklanjanje krajšav v knjižnem jeziku. Ta opredelitev je smiselna zato, ker pravopisni predpis velja za knjižni jezik. Anketa je bila razdeljena na dva dela, v nadaljevanju predstavljam kratičnega, ki je zajemal zapis spola, dopolnitev kratice v ustrezni obliki in dopolnitev končnice pri glagolski obliki deležnika na *-l*. Kratice so bile v nalogah zapisane z velikimi črkami, njihova pojasnila so bila zapisana v opombi pod črto, v navodilu pa je bila ponujena tudi možnost preoblikovanja povedi.

V drugem delu ankete so bili zbrani podatki o anketirancih. Vzorec je obsegal 76 anket; 54 anket so izpolnili študentje Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani, 22 diplomanti različnih jezikoslovnih študijskih smeri (lektorji, profesorji slovenščine ali prevajalci s praviloma najmanj sedmo stopnjo izobrazbe).¹⁰ Študentje so bili stari od 20 do 32 let (povprečna starost 22,1), diplomanti od 27 do 65 let (povprečna starost 39,1).

3 Analiza podatkov

Ker so kratice po izvoru, lastnostih in sklanjanju zelo različne, sem jih združila v naslednje skupine:

- ▷ kratice za politične stranke (*DeSUS*, *LDS* in *SLS*),
- ▷ kratice s področja medijev in telekomunikacij (*DVD*, *TV*, *PTT*),
- ▷ kratice, ki so izvirno iz terminologije (*DNK*, *BSE*, *HIV*, *LSD* in *DDV*), in
- ▷ kratice, ki se končajo na nenaglašeni *-a* (*MRSA*, *UNRRA*).

3.1 Kratice za politične stranke (*DeSUS*, *LDS* in *SLS*)

Nekaj kratic za politične stranke najdemo v slovarskem delu *SP*, in sicer za *LDS* in *SLS* samo moški spol, kratice *DeSUS* pa v *SP* ni. V anketi so študentje za *DeSUS* največkrat izbrali moški spol (69 %), enako tudi diplomanti (82 %). Naloga s stranko *SLS* je z rabo svojilnega zaimka za ženski spol že sugerirala rešitev, zato bi rezultat 50 % za ženski in 50 % za moški spol pri diplomantih ter 63 % za ženski in 33 % za moški spol pri študentih morali potrditi na dopolnjeni anketi. Pri stranki *LDS* je največ diplomantov za mestnik izbralo možnost *v LDS* (45 %), *v LDS-u* (41 %), *LDS/LDS-u* (5 %), *LDS-u ali LDS* (5 %), *eldeesu/ldsju* (5 %). Pri študentih jih je največ izbralo obliko *v LDS-u* (76 %), *v LDS* (13 %), *LDS-ju* (6 %) in *LDSu* (6 %).

9 Kot kaže vprašanje, poslano *Jezikovni svetovalnici*, so poenotene načine sklanjanja kratic opazili tudi bralci. Pri tem izstopa (moteča) uredniška odločitev na *rtvslo.si*, da kratice z izjemo tistih, ki se končajo na nenaglašeni *-a*, sklanjajo po prvi moški sklanjatvi (prim. Dobrovoljc 2015).

10 V anketi zbrani podatki o poklicih so zelo neenotni, saj nekateri anketiranci navajajo tudi več poklicev, npr. založnica, lektorica, urednica, drugi teh podatkov – tudi stopnje izobrazbe – sploh niso navedli, zato bom to skupino imenovala diplomanti.

Za politične stranke ugotavljam, da je pri stranki *DeSUS* pri obeh skupinah največkrat izbran moški spol, kar povežem z izrazno podobo imena stranke, ki je ne izgovarjamo po črkah. Pri stranki *SLS* je podstavna zveza v primerjavi s stranko *DeSUS* bolj v zavesti, saj je skupno več anketirancev izbralo ženski spol, ki ga *SP* ne navaja. Razlike med skupinama so pri sklanjanju stranke *LDS* – nekaj več diplomantov je izbralo sklanjanje brez glasovnih končnic, večina študentov (76 %) pa sklanjanje z glasovnimi končnicami. To lahko pripišemo vplivu starejših pravopisov in/ali medijev. Iskanje oblik *LDS-a* in *SLS-a* v *Gigafidi* namreč pokaže, da se najpogosteje rabita na spletnem portalu *rtvslo.si*, medtem ko je zadetkov v tiskanih medijih (*Delo*, *Večer* in *Dnevnik*) manj.¹¹ Po informacijah lektorice na spletnem portalu *rtvslo.si* je sklanjanje z glasovnimi končnicami rezultat dogovora v uredništvu, zato predlagam, da se v pripravo novih pravopisnih rešitev vključijo tudi uredništva, kajti korpusni podatki so (pogosto) rezultat uredniških odločitev.

3.2 Kratice s področja medijev in telekomunikacij (*TV, PTT* in *DVD*)

Kratice s področja medijev in telekomunikacij lahko razdelimo v dve skupini: kratici *TV* in *PTT* sta poleg slovarskega dela *SP* obravnavani že v prvi in drugi izdaji *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ),¹² in sicer kot samostalnika ženskega spola, ki se ne sklanjata z glasovnimi končnicami, s kvalifikatorjem *tudi* za »manj navadno dvojnico, ki se v knjižnem jeziku ali umika ali uveljavlja« (Uvod v SSKJ, § 120), pa je predstavljen prehod v moški spol z možnostjo sklanjanja z glasovnimi končnicami. V drugi izdaji SSKJ (SSKJ²) sta obe možnosti spola predstavljeni kot ločeni gesli z ustreznimi besednozveznimi primeri.¹³

Za kratico *TV* je največ anketirancev izbralo moški spol (študentje 63 %, diplomanti 55 %), sledi ženski (študentje 33 %, diplomanti 34 %) in oboje (študentje 2 %, diplomanti 10 %). Za kratico *PTT* je 86 % diplomantov in 80 % študentov izbralo moški spol. Rezultati ankete kažejo spremembo v primerjavi s prvo izdajo SSKJ, saj pri obeh skupinah prevladuje moški spol, kljub

11 Iskanje oblike *LDS-a* v *Gigafidi* pokaže naslednje vire: *rtvslo.si* (556), *dz-rs.si* (184), drugo (175), *24ur.com* (126), *siol.net* (108), internet, novice (74), *Mladina* (44), *najdi.si* (26), *Dolenjski list* (25), *Gorenjski glas* (25), *Večer* (23), *Dnevnik* (21), Državni zbor Republike Slovenije (18), *Delo* (8), *Delo Revije* (4), internet, ustanove (3), *Adria Media* (2); podobno je tudi pri obliki *SLS-a*: *rtvslo.si* (404), drugo (67), *dz-rs.si* (29), *siol.net* (18), *najdi.si* (16), *24ur.com* (8), internet, novice (8), *Mladina* (8), *Delo* (4), *Dnevnik* (4), *Gorenjski glas* (3), internet, ustanove (2), RTV Slovenija (2), *Adria Media* (1), *Delo Revije* (1), *Dolenjski list* (1), Državni zbor Republike Slovenije (1).

12 Geslo *TV* v SSKJ: *TV* in *tv* [tevé] ž neskl., tudi *TV TV*-ja in *tv tv*-ja m (ë) kratica *televizija*: sporočiti po radiu in *TV*; neskl. pril.: *TV sprejemnik*. Geslo *PTT* v SSKJ: *ptt* in *PTT* [peteté] ž neskl., tudi *ptt ptt*-ja in *PTT PTT*-ja m (ë) kratica *pošta, telegraf, telefon*: razvoj naše *ptt / pog. biti* v službi pri *ptt / PTT Maribor*; neskl. pril.: *ptt promet; ptt storitve*.

13 Geslo *TV* v SSKJ²: *TV*¹ in *tv* -ja [tevé -êja] m (ë ê) krat. *televizija*: sporočiti po *TV*-ju; prvi del zložen: *TV*-film; *TV*-sprejemnik; *TV*-igrica; *TV*-oddaja; *TV*² in *tv* -- ž [tevé] (ë) krat. *televizija*: ljubljanska *TV*; sporočiti po *TV*. Geslo *PTT* v SSKJ²: *PTT*¹ in *ptt* -ja [peteté -êja tudi pətətə] m (ë ê; ð) krat. *pošta, telegraf, telefon*: razvoj *PTT*-ja / *biti* v službi pri *PTT*-ju / prvi del zložen: *PTT*-promet; *PTT*-storitve; *PTT*-podjetje. *PTT*² in *ptt* -- ž [peteté tudi pətətə] (ë ð) krat. *pošta, telegraf, telefon*: razvoj naše *PTT / biti* v službi pri *PTT / PTT Maribor*.

temu pa je možnost ohranjanja spola podstavne zveze ohranjena, zato jo je smiselno zapisati tudi v pravopisni slovar.

Pri sklanjanju kratice *DVD* je največ anketirancev izbralo sklanjanje po prvi moški sklanjativni in z zapisom vezaja (študentje 93 %, diplomanti 77 %), noben študent ni izbral možnosti sklanjanja po tretji sklanjativni, je pa to možnost izbralo 14 % diplomantov. Dva diplomanta (10 %) sta navedla tudi možnost zapisa z malimi črkami – *na devedeju*, enkrat še z variantno možnostjo *na dvdju*.¹⁴

Pri anketirancih je torej pri kratiki *DVD* navedena tudi možnost zapisa z malimi črkami pri črkovalno brani kratiki, kar je v nasprotju s SP1P 1990, ki spremembo zapisa omejuje na »nečrkovalno brane (in govorjene) kratice« (§ 1021).¹⁵ Drugače je v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB 2012) in SSKJ², ki navajata oba zapisa. Pri tem je zanimivo, da so anketiranci podaljšavo osnove in končnico zapisali tudi brez vezaja, česar SP1P 1990 ne predvideva, v SNB 2012 in SSKJ² pa je ta možnost (namenoma?) zapisana nenatančno, saj iz geselskega članka – drugače kot v SSKJ – ni jasno, ali vezaj zapišemo ali ne.¹⁶

3.3 Kratice, ki so izvorno iz terminologije (*DNK, BSE, HIV, LSD* in *DDV*)

Terminologija »predstavlja posebno podmnožico slovarja določenega jezika«, »[n]jena posebnost pa temelji na bolj ali manj zaprtem pojmovnem svetu, ki ga predstavljajo denotati posameznih strok« (Vidovič Muha 2013: 126). Kratice *DNK, BSE, HIV, LSD* in *DDV* so izvorno s področja medicine in ekonomije, z izstopom denotata »iz pojmovnega sveta posamezne znanosti« (prav tam: 126), ki zdaj »postaja vsesplošen, ne več prepoznaven samo v okviru določenega znanstvenega področja« (prav tam: 126), pa so se spremenile tudi njihove lastnosti. Zato je v terminoloških slovarjih (na spletišču Fran Čebelarski *terminološki slovar*, *Farmaceutski terminološki slovar* in *Botanični terminološki slovar*) *DNK* ženskega spola; *Slovenski medicinski slovar* pa za geslo *BSE* navaja razvezavo podstavne besedne zveze brez navedbe spola za kratico.¹⁷

14 V zvezi z zapisom končnice brez vezaja me je recenzent opozoril na možnost sklanjanja *IBMja*, ki naj bi se »v pisnih besedilih v slovenščini razširilo v zadnjih letih«. Po pregledu korpusa Gigafida ugotavljam, da so te oblike značilne za revijo *Joker*, pregled korpusa *Nova beseda* pa pokaže še, da so v knjigi *Naključni imperij* kratico *IBM* vedno sklanjali brez podaljšave in jo zapisali brez vezaja, npr. *IBMa*. Podobno občasno opazimo tudi pri reviji *Monitor*, najbrž pa ni naključje, da obe publikaciji izhajata pri založbi *Pasadena*. Ker predvidevam, da gre pri rabi za uredniško/lektorsko odločitev, sem pri založbi želela preveriti, ali je taka raba odločitev uredništva, lektorja ali avtorjev, vendar odgovora še nisem dobila (16. 6. 2015). Po pregledu korpusnega gradiva torej ugotavljam, da je tovrstno opuščanje vezaja omejeno na izbrane vire in ni splošno razširjeno v različnih zvrsteh knjižnega jezika.

15 V SP 2001 je omenjena tudi možnost pisanja z malimi črkami »pri likovnih stilizacijah«, »npr. *ptt, rtv* ipd.« (§ 1022), ki pa ni natančneje razložena.

16 SNB 2012: *DVD* -ja in -- in *dvd* -ja in -- [dɛvɛdɛ -ɛja in dɔvɔdɔ] m (ê ê; ð) krat.; SSKJ²: *DVD* in *dvd* -ja in *DVD* in *dvd* -- [dɛvɛdɛ -ɛja tudi dɔvɔdɔ] m (ê ê; ð) krat.

17 Geslo *BSE* v *Slovenskem medicinskem slovarju*: *BSE* [beesé] krajš. (bovina spongiformna encefalopatija) bovina spongiformna → encefalopatija (navedbi po spletni strani termmania.net).

Knjižni jezik zajema tako terminološko kot determinologizirano rabo, zato bi bila ob vključitvi v pravopisni slovar (ki pa ni obvezna) primernejša navedba obeh možnosti brez izključevanja terminološke rabe iz knjižnega jezika.

Analiza kaže, da so pri odločanju o spolu kratic anketiranci nihali med ženskim in moškim spolom, v vsaki skupini pa je en anketiranec navedel obe možnosti. Pri kratici *DNK* je bil večkrat izbran moški spol (diplomanti 64 %, študentje 50 %), za kratico *BSE* se je za moški spol odločilo 77 % diplomantov in 50 % študentov.

Pri sklanjanju se pokažejo razlike med anketiranima skupinama, kajti za prvo moško sklanjatev se so pogosteje odločali študentje. Pri kratici *HIV* je možnost *s HIV-om* izbralo 73 % študentov, največ diplomantov pa možnost po tretji sklanjatvi (55 %); v obeh skupinah je po en anketiranec izbral možnost zapisa z malimi črkami, v vsaki skupini pa je bila po enkrat uporabljena tudi variantna rešitev (*s HIV-om*, *z virusom HIV*).

Pri kratici *LSD* je 81 % študentov in 73 % diplomantov navedlo obliko po prvi moški sklanjatvi – torej *učinkov LSD-ja*; 2 % študentov in 18 % diplomantov je izbralo sklanjanje brez glasovnih končnic. Pri kratici *DDV* je 78 % študentov in 59 % diplomantov v orodniku izbralo obliko *z DDV-jem*; 4 % študentov in 27 % diplomantov je izbralo sklanjanje brez glasovnih končnic.

Podatki o kraticah s področja terminologije torej kažejo, da so študentje pri določanju kategorije spola pogosteje upoštevali spol podstavne besedne zveze, pri sklanjanju pa so pogosteje izbrali prvo sklanjatev. Ker lahko sklanjanje z glasovnimi končnicami povežemo z determinologizacijo, lahko ugotovimo, da sta kratici *DDV* in *LSD* bolj determinologizirani, pri kratici *HIV* (v manjšem obsegu pa tudi pri kratici *LSD*) pa se kaže razlika med skupinama. Študentje so *HIV* podobno kot *DDV* in *LSD* pogosteje sklanjali po prvi moški sklanjatvi, medtem ko se je večina diplomantov odločila za sklanjanje po tretji sklanjatvi.

3.4 Kratice, ki se končujejo na nenaglašeni -a (*MRSA* in *UNRRA*)

Pri kraticah *MRSA* in *UNRRA* so se med študenti in diplomanti pokazale večje razlike. Kratico *MRSA* je kar 57 % študentov uvrstilo v moški spol, med diplomanti pa so to možnost izbrali trije (14 %). Podobni so rezultati sklanjanja kratice *UNRRA*; pri študentih je bila najpogosteje izbrana možnost zveza *vodja UNRRA-ja* (48 %), pri diplomantih *vodja UNRRE* (41 %), pri študentih se je za to obliko odločilo 20 % anketirancev, za ohranitev osnovne oblike *UNRRA* pa se je odločilo 20 % študentov in 32 % diplomantov.

Na rezultate je mogoče vplivalo dejstvo, da v nalogah ni bilo označeno naglasno mesto. Za to sem se odločila, ker v pisnih besedilih tako označevanje tudi sicer ni običajno, predvidevam pa, da gre pri izbiri moškega spola za vpliv primerov kot *STA*.

Sklep

Z možnostjo sklanjanja z glasovnimi končnicami tudi za kratice je SP1P 1990 odprl zahtevno področje, ki zajema razmerje med knjižnim in neknjižnim jezikom ter terminologizacijo in determinologizacijo. V prispevku so bile po pomenskih in izraznih kriterijih oblikovane štiri skupine kratic: poimenovanja strank; mediji in telekomunikacije; terminologija in kratice, ki se končajo na nenaglašeni *-a*. Podatki ankete so pokazali, da so pri določanju spola pri prvih treh (pomenskih) skupinah anketiranci upoštevali tudi podstavno zvezo, pri odločanju o sklanjatvi pa so se študenti pogosteje odločali za sklanjanje po prvi moški sklanjatvi. Tudi pri kraticah na nenaglašeni *-a* je pri študentih pogostejša podaljšava osnove in sklanjanje po moški sklanjatvi. Predstavljene možnosti sklanjanja tako v nekaterih primerih tudi presegajo dosedanj pravopisni predpis, novi pravopis pa jih bo ovrednotil s stališča knjižnega jezika.

Literatura in viri

- BUNC, Stanko, 1940: *Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC (Zbirka Lingua Slovenica).
- , 2015: Sklanjanje kratic. *Jezikovna svetovalnica*. <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/sklanjanje-kratic-0#v>>
- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU = <<http://www.fran.si/>>
- Gigafida = <<http://www.gigafida.net>>
- Nova beseda = <http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html>
- SP 1899 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Fran Levec. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.
- SP 1920 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Anton Breznik. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Anton Breznik, Fran Ramovš (ur.). Ljubljana: Znanstveno društvo.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP1P 1990 = *Slovenski pravopis 1 – Pravila*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.).
- °SP 2003 = *Slovenski pravopis*. Elektronska izdaja. Ljubljana: Založba ZRC.
- °SSKJ 2000 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Elektronska izdaja. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- Termania = <<http://www.termania.net/>>
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

PRAVOPISNA NEUSTALJENOST ZLOŽENK IN KRATIC V SODOBNEM LITERARNEM DISKURZU

Mateja Curk

Uvod

Glede na to, da veliko pravopisnih zadreg izvira iz stika slovenščine z drugimi jeziki, v prispevku predstavljamo nekatere značilnosti rabe prevzetih besed in besednih zvez (zlasti z vidika zapisa skupaj ali narazen), ki v pisnem jeziku bodisi odražajo jezikovno neustaljenost bodisi predstavljajo odklone od sistemskih jezikovnih vzorcev. Primere tovrstne rabe ponazorimo z zgledi, rabljenimi v posameznih slovenskih proznih delih, zlasti tistih, ki so nastala po letu 2000, katerih avtorji pripadajo srednji in mlajši generaciji literarnih ustvarjalcev in pri katerih je opazna težnja po posnemanju značilnosti govorice sodobnih družbenih okolij.¹ V literarnem diskurzu, ki z namenom doseganja specifičnega učinka zavestno odstopa od standardnega jezika, med drugim opazamo tudi posnemanje značilnosti, kot je pojavljanje nestabilnih, dvojnih ali celo več oblik, ki je značilno zlasti za besede, prevzete v novejšem času (Šabec 2006: 209). Med specifike rabe prevzetih besed in besednih zvez sodi tudi zanje načeloma bolj značilna raba v govorjenih (pogovornih) različicah slovenščine, kar pravopisno obravnavo izrazne ravni (zapisa) prevzetih besed in besednih zvez v širšem smislu navezuje na raziskovanje razmerja med knjižnim (prestižno in najzahtevnejšo zvrstjo) in primarno govorjenim (družbeno in regionalno pogojenim) jezikom (prim. Tivadar 2012: 205).

Pravopisna razrešitev vprašanj, povezanih z zapisom prevzetih besed in besednih zvez, predstavlja še toliko večji izziv, saj opazamo, da se novejše prevzete besede in besedne zveze v sodobnem času pojavljajo tudi v zapisanih besedilih, in sicer zlasti v tistih, za katera se zdi, da govorjene različice slovenščine v sodobnem času nanje opazneje vplivajo. Med njimi izpostavljamo primer funkcijskozvrstno raznolikih besedil, objavljenih na svetovnem spletu, in posameznih proznih besedil literarnega diskurza iz novejšega obdobja, ki jih pomembno

.....
1 Natančneje smo pregledali govornice literarnih oseb v naslednjih proznih delih: *Fužinski bluz – Vera Višnar*, Peter Sokič, *Igor Ščinkovec*, *Janina Pašković* (Andrej E. Skubic, 2001), *Ata je spet pijan – Ata Čatko* (Dušan Čater, 2002), *Čefurji raus! – Marko Đorđić* (Goran Vojnović, 2008), *Jugoslavija, moja dežela – Vladan Borojević* (Goran Vojnović, 2012). Pri empiričnem pregledu je bila uporabljena metoda ekscerpiranja posameznih jezikovnih prvin.

zaznamuje posnemanje značilnosti govoric raznolikih družbenih okolij. Relevantnost obravnave vprašanj, v širšem smislu, kot rečeno, povezanih z razmerjem med pisnim in govornim jezikom, v okviru pravopisne tematike dokazujejo značilnosti jezikovne rabe v zapisanem literarnem diskurzu, ki v okviru tradicionalne predstave o jeziku literarnega kanona sledi zakonitostim standardnega (prestižnega) jezika (Stabej 2010: 299). V novejšem času pa tudi ta vrsta diskurza izkazuje določene odklone od standardizirane različice slovenskega jezika, ki v teoriji o sociolektih predstavljajo značilnosti posamezne vrste sociolekta (gl. Skubic 2005). Z odmikom od v literaturi prevladujočega standardnega jezika posamezna prozna dela pokažejo, da standardni jezik ni edina jezikovna izbira in obenem se avtorji z jezikom, ki v večji meri zrcali jezikovno resničnost, saj uporablja družbenemu okolju prilagojen jezikovni aparat, odzivajo na spremembe jezikovnega izraza v sodobni družbi (gl. Aitchison 1991). Na zahtevnost težnje po ulovljivosti jezikovnih sprememb, ki v pisni jezik prihajajo iz prvotno govornih različic slovenščine, v priročnikih, kot je pravopisni slovar, bomo opozorili v analitičnem delu prispevka, v katerem na primeru rabe prevzetih besed in besednih zvez analiziramo enega od literarnih načinov posnemanja govoric sodobnih družbenih okolij.

1 Prevzete besede in besedne zveze v procesu standardizacije

Izhajajoč iz ideje o splošno- ali knjižnopogovornem jeziku, ki naj bi, kot je v teoretični zamisli te socialne zvrsti predpostavljala J. Toporišič, omogočal stalno oživljanje strukture zbornega jezika ter jo brani(1) okostenevanja in prevelike razdalje do živega vsakdanjega jezika (Toporišič 2000: 16–19), so se jezikoslovci na začetku 21. stoletja ponovno ukvarjali s procesom **standardizacije jezika**. »Standardizacija knjižnega jezika« je v novejših razpravah razložena kot »družbeni postopek, v katerem družba najizrecneje začne nadzorovati podobo lastnega jezika in se opredeljevati do pojavov lastne raznolikosti« (Skubic 2005: 15).²

Pri razpravljanju o vprašanih standardizacije prevzetih besed in besednih zvez se lahko opremo na v sociolingvistiki splošno sprejeto trditev, da je vsak standardni jezik zasnovan na trdni in splošno znani normi z ene ter prožni ustaljenosti z druge strani (Peti-Stantić in Langston 2013: 87). Ob tem je treba omeniti tudi nekoliko manj opazno spoznanje, da ti jezikovni značilnosti istočasno predstavljata nujno in stalno dialektično napetost v odnosu do tega, kar je normirano v standardnem jeziku, tj. tistega, kar v njem že obstaja, in tega, kar »trka na vrata standarda«, novega, ki pripada področju jezikovnih sprememb (prav tam). V zvezi s tem Peti-Stantić in Langston poudarjata, da so tako v sociolingvistični literaturi kot v javnosti 1) norme pogosto razumljene kot niz predpisov in omejitev, medtem ko je prožna ustaljenost razumljena kot značilnost, ki omogoča stilno diferenciacijo; veliko manj pa je

2 Za opazovanje procesov jezikovne standardizacije se danes, kot piše Skubic, uporablja Haugenovo ločevanje štirih ključnih dejavnikov: 1) *izbira koda* (narečja oziroma govorice družbene skupine), ki bo podlaga za knjižni jezik, 2) njegova *kodifikacija*, tj. normativni opis v slovnica, slovarjih, pravopisih, 3) stilna *prilagoditev* za različne specializirane namene v korpusu dejansko tvorjenih besedil ter 4) *promocija*, predvsem v šolskem sistemu (Haugen 1997, nav. po Skubic 2005: 15).

tistih, ki 2) norme in prožno ustaljenost razumejo kot dve strani iste podobe, tj. standardnega jezika, ki živi med abstrakcijo in podrejanjem oziroma prilagajanjem svojim govorcem (prav tam).³

1.1 Standardizacija prevzetih besed in besednih zvez v pravopisnih priročnikih

Priročniki, ki imajo vlogo neke vrste posrednika med standardizirano jezikovno različico (tj. abstrakcijo) in jezikovno prakso, so pravopisni slovarji in z njimi neposredno povezana pravopisna pravila. Opazujoč potek spreminjanja pravil glede izrazne prilagojenosti v slovenščino prevzetega besedja, ugotavljamo, da so se ta od dopuščanja dveh načinov, torej zapisa tujih lastnih imen »v podomačeni in tuji obliki« (SP 1937, ²1938: § 15), prek zapisa »v tuji obliki ali po domači izgovarjavi« (SP 1962: § 69) pomaknila v smer podomačevanja »večine prevzetih občnih imen«; in enako velja za izjeme, uvrščene v štiri kategorije: mednarodni glasbeni izrazi, redki strokovni in posamezni izrazi, ter večina imen za tehnične izdelke in blagovne znamke (SP 2001: § 168: *disko, džul, folksvagen, kurikulum, rekorder*), kjer je proces podomačevanja morda nekoliko daljši, a prav tako prisoten (SP 2001: §1 61–225).

Kot se je sčasoma izkazalo, teoretično sicer dobro posplošena pravopisna določila od uporabnika zahtevajo poznavanje jezikovnih zakonitosti, nemalokrat pa tudi upoštevanje sociolingvističnih dejavnikov (Bizjak Končar 2012). Ker pa je predpostavko o idealnem jezikovnem uporabniku v praksi težko uresničiti, jezikoslovci ugotavljajo, da v SP 2001 kodificirano pravopisno načelo, da se občne prevzete besede sčasoma v rabi podomačijo (SP 2001: § 168), pri pisanju povzroča težave (gl. Bizjak Končar 2012: 64–65). Na posplošenost pravil, ki le »namignejo«, da se prevzete občne besede sčasoma podomačijo, je opozoril že Pogačnik (2003) in s primeri njihove arbitrarne rabe pokazal, da je »prevzemanje občnih besed v slovenščini povezano izključno z okoliščinami, kontekstom, v katerem se te besede pojavljajo. Odločitev o pisni obliki tuje občne besede torej vedno temelji na arbitrarni odločitvi o stilni ustreznosti« (Pogačnik 2003: 33). Kot eden od pomembnih dejavnikov, ki vplivajo na pogostejše prevzemanje občnih besed in stvarnih imen, je v prispevku izpostavljen proces globalizacije, na kar pa je slovenščina po Pogačnikovem prepričanju odgovorila s prevodnimi oblikami:

Prevzemanja občnih besed in stvarnih imen se v slovenščini izogibamo ter jih raje prevajamo: *orbitoglavec, medmrežje* (Pogačnik 2003: 45, ležeče v izvirniku).

3 Na drugi omenjeni način norme in prožno ustaljenost razumejo tisti, ki poudarjajo, da je norma standardnega jezika samo nadpomenka, skupno ime za niz delnih norm, od katerih je z vsako normiran posamezni del celote, in kako je zlasti prožna ustaljenost tista značilnost, ki odpira možnosti za spreminjanje nevtralnosti jezikovnega standarda, zlasti na področju leksikalno-semantične in stilistične norme, o čemer lahko razpravljamo z normativnega stališča (Peti-Stantič in Langston 2013: 87).

Izjema, ki jo predvideva Pogačnik, so podomačeni izrazi:

Zaradi stilnega učinka ali piščevega mnenja, da je prevod izraza vprašljiv, občne besede prevzemamo tako v podomačeni (izgovoru prilagojeni) kot polcitatni obliki, stvarna imena pa le v polcitatni obliki: *skinhed/skinhead*, *cede/CD*, *jogalyoga*, *internet/Internet* (Pogačnik 2003: 45, ležeče v izvorniku).

1.2 Poleg v kontekstu predstavljenih značilnosti procesa standardizacije ter določil glede prevzetih besed in besednih zvez v dosedanjih pravopisnih priročnikih nas zanima tudi, kaj v zvezi z obravnavano problematiko določajo načela, kot jih jezikoslovci opredeljujejo v sodobnejših pravopisnih razpravah (Dobrovoljc in Jakop 2011).

V splošnem – načela sodobnega pravopisja potrjujejo opažanja o prisotnosti različnih pojavnih oblik prevzetih besed in besednih zvez ter poudarjajo pomembnost predstavljanja več dvojničnih rešitev, ki nakazujejo možnosti razvoja v eno ali drugo smer (n. d.: 90). Nujnost perspektivne oziroma prehodne kodifikacije je utemeljena z zavedanjem o kompleksnosti procesa prevzemanja, »ki ga sooblikujejo različno intenzivni družbeni in jezikovni vplivi, zaradi česar je pogosto nepredvidljiv« (n. d.: 90). Med jezikovne vplive, ki jih v jezikovni praksi odraža odklon od kodifikacije, se uvršča neustaljenost rabe prevzetih besed, med zunajjezikovne vplive pa novejšje jezikoslovne razprave poleg družbenih uvrščajo tudi politične in kulturne dejavnike (Bizjak Končar 2012: 63). Kot potrjujejo izsledki ene novejših raziskav, je vpliv zunajjezikovnih dejavnikov posebej intenziven prav v primeru procesa prevzemanja, kar je posledica raznolikih možnosti medkulturnih vplivov v sodobnem času in hitro spreminjajočih se družbenih razmer (n. d.: 63). Potem ko se je prevzeto izrazje v različnih obdobjih slovenščine razvijalo pod vplivom različnih kulturnih okolij ali jezikov (n. d.: 64),⁴ ima posebno mesto med tujimi jeziki, iz katerih v sodobnem času v slovenščino prevzemamo izrazje, **angleški jezik** – tj. jezik, ki mu v globaliziranem svetu pripada tako posredniška vloga kot tudi vloga prestižnega jezika (prim. Tivadar 2012).

1.3 Glede na vlogo, ki jo ima angleščina v sodobnem svetu, smo bili pri analizi izbranega jezikovnega gradiva pozorni na opazno rabo leksikalnih prvin, prevzetih iz angleškega jezika, v primerjavi s prvinami, prevzetimi iz drugih jezikov. Kljub uvodoma omenjeni načrtnosti izbire zapisa jezikovnih prvin in specifični funkciji, ki jo zaznamovane jezikovne prvine imajo v literarnem diskurzu, na osnovi empiričnega pregleda izbranih proznih del predpostavljamo, da jezik posameznih literarnih del zlasti na leksikalni ravni zrcali širše družbene spremembe, povezane z razširjeno rabo prvin iz angleškega jezika. Z ozirom na to, da razširjenost slednjih potrjujejo tudi sodobni korpusi, ki predstavljajo reprezentativen prikaz značilnosti rabe različnih zvrsti slovenskega jezika,⁵ se naša ponazoritev pravopisnih vprašanj z jezikovnim

4 Vpliv nemškega izrazja je bil najintenzivnejši vse do zatona habsburške monarhije; vpliv drugih južnoslovanskih jezikov se je povečal v obdobju skupne državne tvorbe, tj. v obdobju 1920–1940 in v obdobju po letu 1945 (SFR Jugoslavija); iz francoskega jezika prevzete besede pa odražajo vlogo glavnega jezika kulture in civilizacije, ki jo je francoščina imela v 18. in 19. stoletju (Bizjak Končar 2012: 64).

5 Glej na primer korpus Gigafida.

gradivom, ki predstavo v sodobnem času *pristnega*⁶ slovenskega jezika ustvarja v okviru specifičnega, literarnega diskurza, kaže kot relevantna.

Pri pregledu izbranega gradiva smo opazili, da jezikovna raba, kljub težnji slovenskega jezikoslovja po podomačevanju prevzetih jezikovnih prvin, bolj kot dosledno upoštevanje jezikoslovnih načel nakazuje jezikovno sproščenost, ki se kaže na primer v pojavitvah več različic zapisa posamezne prevzete besede (*džoint, džojnt, ECSTASY, ekstazi, kemp, kamp, TV, tivi, teve, TV-dnevnik, teveprogram*). Namen pričujočega prispevka je to opažanje podkrepiti s primeri rabe prevzetih leksikalnih prvin v izbranem literarnem diskurzu in jih raziskati z vidika predlogov redakcijskih rešitev te problematike v slovarju z normativnim značajem (Dobrovoljc in Jakop 2011; prim. SSKJ, SP 2001, SNB 2012). Z ozirom na sodobno zasnovana pravopisna pravila, ki med drugim urejajo tudi vprašanja, povezana z izrazno prilagoditvijo oziroma domačenjem prevzetih občnih besed in stvarnih imen (prim. Pogačnik 2003: 33), se bomo v prispevku posvetili naslednjim, zaradi njihove problematičnosti pravopisno zanimivim vprašanjem:

Kaj lahko – glede na rabo v obravnavanem jezikovnem gradivu – ugotovimo o zapisu prevzetih kratic v splošnem: katere oblike zapisa kratic se v njem pojavljajo, kateri fonetični realizaciji sledi zapis leksikaliziranih kratic,⁷ v kolikšni meri je zapis kratic ustaljen, ali se kratice pojavljajo tudi kot sestavni del zloženek ali besednih zvez?

Kaj je značilno za rabo prevzetih kratic, ki se pojavljajo kot sestavni del zloženek ali besednih zvez s strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalnik* (kot jedro) in jih lahko primerjamo s primeri obravnave samostalniških zvez s podobno strukturo (prim. Gložančev 2012; Kern 2012): ali njihova raba potrjuje določila koncepta sodobnega pravopisnega priročnika (Dobrovoljc in Jakop 2011)?

2 Analiza gradiva

2.1 Zapis prevzetih kratic, zlasti tistih, ki se pojavljajo kot sestavni del zloženek

Med jezikovnimi spremembami, ki jih je mogoče spremljati v pravopisnih priročnikih, nas zanimajo značilnosti zapisa kratic, pri katerem opazujemo pisno podobo kratic in zapisovalne spremembe. Naša osredotočenost na zapis kratic izhaja iz ugotovitve, da gre za skupino pisnih znamenj, pri katerih so v preteklosti stilna napotila uporabnike »usmerjala k čim večji izrecnosti in izogibanju dvoumnim zapisom, zlasti pri zapisu števil, simbolov, oznak, celo kratic z besedami« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 54; gl. SP 2001: § 496). Sodobna komunikacija pa,

6 Z izrazom »pristen« v pričujočem prispevku pojmuje predstavo avtorjev posameznih del diskurza slovenske literature, ki ustvarjajo jezik tak, kot bi v jezikovni resničnosti dejansko lahko bil rabljen (prim. Skubic 2003).

7 Izraz fonetična realizacija v pričujočem prispevku pomeni podlago za pisno prilagoditev glede na izgovor v slovenskem ali tujem jeziku. Za kratice, ki sledijo fonetični realizaciji, pa rabimo izraz leksikalizirane kratice – tip *beemve*.

kot dokazuje pregled aktualne jezikovne rabe v reprezentativnem korpusu slovenskega jezika Gigafida, v vsakdanjo zapisovalno prakso vnaša vse več načinov za krajšanje sporočil – *LED-svetilka*, *TV program*, *USB ključ* (n. d.: 54, 114–115).

Razkorak med normo in aktualno jezikovno rabo ponazorjamo z nekaj zgledi iz analiziranega diskurza proznih del, ki v splošnem nakazujejo, da je za zapis kratic značilna pisna podomačitev glede na izgovor v slovenskem ali tujem (angleškem) jeziku. Podobno kot na osnovi opazovanja aktualne jezikovne rabe ugotavljata avtorici koncepta pravopisnega slovarja, so poleg leksikaliziranih kratic tujega izvora v analiziranem literarnem diskurzu rabljene tudi tuje kratice, ki »v slovenščini ohranjajo izvirno obliko, ki je lahko, a redko ustrezna tudi razvezavi v slovenščini« – AÚ |Afriška unija|, EÚ |Evropska unija| (n. d.: 194).⁸

Značilnosti zapisa prevzetih kratic, ki se pojavljajo v izbranem jezikovnem gradivu (*CNN*, *EU*, *LSD*, *TV*), predstavljamo primerjalno z redakcijami v nastajajočem *Slovarju pravopisnih težav* (2014–, dalje SPT), v posameznih primerih pa bomo prikazali rešitev slovarskih redakcij v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB 2012), kar je smiselno zato, ker je slednji prav tako nastal v novejšem času.

CNN CNN-a am. angl. CNN: Preziral sem ljudi, ki so si v praznih glavah pletli izmišljene zgodbe o neznancih in, kar je še huje, vanje verjeli tako sveto, kot bi jih slišali od vaškega župnika ali na CNN-u (*Vladan Borojević*, Vojnović 2012: 35)⁹

LSD nem. LSD: Fora je bla, ker je mami krađu razne tablete, vse od aspirinov dalje, pa jih basu v škatle od šibic in gor pisu: LSD, pa ECSTASY, pa take fore (*Janina Paškovič*, Skubic 2001: 51)¹⁰

EU EU-ja angl. EU 'European Union', sln. EU 'Evropska unija': Policaji so ga zagrabl pa rekl, kva pa vi tuki, gospod iz EU-ja (*Janina Paškovič*, Skubic 2001: 60)¹¹

V primerjavi z zgledom *CNN* moramo – podobno kot v primeru *EU* – tudi v primeru kratice *TV* poudariti, da je pomen te kratice v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ¹1970–1991, ²2014 (dalje SSKJ) in SP 2001 'televizija', zaradi česar je treba utemeljiti uvrstitev kratice *TV* med prevzete kratice. Pri uvrstitvi *TV* med prevzete kratice izhajamo iz: 1) etimološkega izvora leksema *televizija* – kot navaja *Slovenski etimološki slovar* (Snoj ²2009), je bila beseda prevzeta iz sodobnih evropskih jezikov, angl. *television*; 2) s sinhronega vidika, ki ga opazujemo med spremljanjem vsakdanje jezikovne rabe, pa ugotavljamo, da je kratica *TV* rabljena tako

8 Če pa kratica ima »domačo ustreznico, s kazalko *gl.* (*glej*) usmerjamo k podomačeni varianti« – ACP |Skupnost držav Afrike, Karibov in Pacifika|; *gl.* AKP (Dobrovoljc in Jakop 2011: 195).

9 Na portalu Fran (<<http://www.fran.si>>) kratica CNN doslej še ni bila vključena v novejše slovarske priročnike, tako da jo najdemo le v SP 2001:

CNN CNN-a tudi CNN -- [ceenèn -êna] m (ě ê; ë) |ameriška televizijska postaja|

Pri navajanju zglede iz analiziranega jezikovnega gradiva pregibno obliko navajamo le takrat, ko je ta rabljena tudi v pregledanem gradivu.

10 *LSD* -ja [elesdé -êja] m (ě ê) krat. močno sintetično mamilo, ki povzroča halucinacije; acid: *mamilo LSD*; *pivnik LSD*; *Najhujši je crack in seveda LSD, ki povzroča hude blodnje* E ← nem. *LSD*, kratica za *L(yserg)s(äure-)d(iäthylamid)* 'dietilamid lizergične kisline' (nav. po SNB 2012)

11 Podobno kot v primeru CNN je tudi kratica EU na portalu Fran vključena le v SP 2001:

EU EU-ja tudi EU -- [eú] m, prva oblika z -em (û; ü) Evropska unija

v slovenskem kot v angleškem jezikovnem okolju; značilnosti rabe slednjega v analiziranem gradivu nakazuje le zapis glede na izgovor v tujem jeziku, kot je to v primeru leksikalizirane kratice *tivi* (Skubic 2001: 9; gl. tudi 2.1.1.3).

TV angl. TV 'television', sln. TV 'televizija': Nobeden nič ne reče, sam v TV vsi zijajo (*Peter Sokič*, Skubic 2001: 218)

2.1.1 Glede izreke koncept pravopisnih pravil določa, da kratice izrekamo na dva načina, ki sta v pravopisnem slovarju obravnavana kot enakovredna, povezana z oznako *in* – ABC ABC-ja tudi ABC [abəcə in abecé abecêja] (Dobrovoljc in Jakop 2011: 216). Ker pa se izgovor posameznih kratic, kot potrjuje tudi v pričujoči raziskavi pregledano gradivo, približuje izgovoru v izvornem jeziku, zlasti angleščini, je navedenemu na drugem mestu dodano:

Opozorilo, da se nekatera kratična poimenovanja ne nanašajo na slovenska poimenovanja (SP¹2001: § 214), bi bilo treba dopolniti s pojasnilom, da se posamezne tuje kratice črkujejo po tuje, na primer BBC [bibisí], PR [piár] in PC [pisí], zglede pa prenoviti: UNESCO, EFTA, ADAC, CEI, BBC, PC, PR, FIFA, CIA, ASEAN (n. d.: 101–102).

S tem se ravni zapisa pripisujejo značilnosti, ki jih koncept pravopisnega slovarja sicer omenja tudi med pravorečnimi spremembami, značilnimi za knjižno pogovorno in tudi zbornu izreko (n. d.: 41).

2.1.1.1 Primerjalno z redakcijami v SNB 2012 predstavljamo v pregledanem jezikovnem gradivu rabljene primere leksikaliziranih kratic, ki izkazujejo pisno prilagoditev glede na izgovor v slovenskem jeziku.

cedé -êja angl. CD: Nad cedeje se spravim. [...] Sej sploh ne, da bi mela tolk cedejev (*Janina Paškovič*, Skubic 2001: 210)¹²

elesdé -êja nem. LSD: Oni so v času seksualne revolucije in elesdeja hodili na lokalne seljačke pjanke in svadbe, pa pili konjak Zvečevo, [...] (*Marko Đorđić*, Vojnović 2008: 49)¹³

esemés -êsa angl. SMS: »Pol ji pa esemes stisn« (*Vladan Borojević*, Vojnović 2012: 177)¹⁴

2.1.1.2 V pregledanem jezikovnem gradivu so rabljeni tudi posamezni primeri leksikaliziranih kratic, ki izkazujejo pisno prilagoditev glede na izgovor v angleškem jeziku:

didžej angl. DJ: [...] ko je didžej tistega lokala začel spuščati hrvaške hite in sem ob vsakem posebej na ves glas kričal besedilo pesmi, [...] (*Ata Čatko*, Čater 2002: 119, podč. avtorica)¹⁵

12 **cedé** -êja m (ê ê) 1. optična digitalna plošča za shranjevanje podatkov; CD (1), CD-plošča (1), CD-rom, cedejka (1), cederom, kompaktni disk, kompaktna plošča, zgoščenka (1): *Zaradi razširjenosti formata mp3 in piratskih cedejev se je znižala komercialna vrednost glasbe* 2. podatki, navadno glasba, posneti na taki plošči; CD (2), CD-plošča (2), cedejka (2), zgoščenka (2): *Novi cede bo izšel tudi v hrvaškem in angleškem jeziku* E ↑CD (nav. po SNB 2012)

13 Za zgled *elesde* glej zgoraj slovarsko redakcijo, navedeno po SNB 2012.

14 **esemés** -êsa m (ə ê) kratko, s številom znakov omejeno pisno sporočilo, navadno poslano po mobilnem telefonu; message, SMS: *poslati esemes; Najhitreje prsti po tipkovnici mobitela drsijo 12- do 15-letnikom, ki so od pošiljanja esemesov že malodane odvisni* E ↑sms (nav. po SNB 2012)

15 **didžej** -a m, člov. (î-ê) 1. kdor izbira, organizira in predvaja glasbo ter dodaja komentarje, navadno v diskoklubih, na radiu; diskdžokej (1), DJ (1): *radijski didžej; V mladosti je nekaj let preigral kitaro,*

emtiví angl. MTV: ».../ A veš, une iz une oddaje na emtivi, k pedenajo une stare avte?« (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 118, podč. avtorica)

2.1.1.3 Med primeri kratic, ki v obravnavanem jezikovnem gradivu izkazujejo odklone od izhodiščnih določil koncepta novih pravopisnih pravil in s tem nakazujejo neustaljenost jezikovne rabe, omenjamo:

primer kratice, ki se v analiziranem jezikovnem gradivu pojavi v treh različnih oblikah:

TV in *tevé* -ja in *tiví* -ja angl. TV 'television', sln. TV 'televizija': Nobeden nič ne reče, sam v TV zijajo (Peter Sokič, Skubic 2001: 218); Na teveju že kažejo igrišče – ekipe že stojijo, pripravljene na žogo (Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 218); Na teveju sem gledal vse živo, vse, kar je kolikor toliko gledljivo (Ata Čatko, Čater 2002: 100); Radovan odpihuje in jezno šalta programe na teveju. [...] potem so odnosi napeti, ker se stalno kregaš, kdo bo gledal teve (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 27, 28 idr.); Sam od tega tivija pa človek tud poblesavi (Peter Sokič, Skubic 2001: 9, vse podč. avtorica)

primer nekoliko poenostavljenega zapisa leksikalizirane kratice, ki izkazuje pisno prilagoditev glede na izgovor v slovenskem jeziku:

bevmé -ja nem. BMW: Jebiga, če je bila pa že mama kurbica in so stalno k njej hodil neki tipi z merdžoti pa bemveji (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 130, poud. avtorica); Miša se je pripeljal v svojem razmajanem bemveju (Ata Čatko, Čater 2002: 102, podč. avtorica)¹⁶

2.2 Zapis kratic, ki so sestavni del zloženek ali sestavni del besednih zvez

Kot smo opazili pri pregledu jezikovnega gradiva, se kratice pojavljajo tudi kot sestavni del tvorjenk,¹⁷ in sicer zloženek s črkovno prvo sestavino ter zloženek, katerih prva sestavina je leksikalizirana kratica.

Poleg različnih možnosti zapisa tvorjenk, katerih sestavni del je kratica, primeri tvorjenk nakazujejo tudi druga s stališča zapisa problematična mesta. Kot pogosto pravopisno vprašanje je zapis tvorjenk izpostavljen tudi v konceptu sodobnega pravopisnega priročnika, kjer

nato pa se seznanil z elektronsko glasbo in začel nastopati kot didžej 2. poustvarjalec elektronske glasbe s tehniko mešanja izvornih glasb; diskdžokej (2), DJ (2): S produkcijskim prvencem, ki mu je pripadel naziv prve slovenske progresivne plošče, sta pritegnila pozornost didžejev svetovnega formata E ← agl. deejay po izgovoru kratice DJ za ↑diskdžokej (nav. po SNB 2012)

¹⁶ **bevmé** -êja m voznik trinajst let starega beamveja; sopotnik v beamveju; Z beamvejem je obtolkel štiri parkirane avte; prim. **BMW** (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 211)

¹⁷ Med tvorjenkami, ki nastanejo po podobnem besedotvornem postopku, le da njihov sestavni del ni kratica, temveč prevzeta in na izrazni ravni slovenskemu jeziku neprilagojena predpona *ex-*, omenimo tudi primere **sestavljenk**, zapisanih z vezajem: *ex-član*, *ex-gospa*, *ex-gospodična*, *ex-kriminalist*, *ex-šef* (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 17, 62, 28). Za razliko od navedenih sestavljenk pa primer *ex gostilničar* (Ata Čatko, Čater 2002: 207) nakazuje še eno obliko zapisa, in sicer zapis narazen (kot besedno zvezo). Obe v jezikovnem gradivu izpričani zapisovalni obliki pomenita odklon od normiranega, saj tako SSKJ (¹1970–1991, ²2014) kot tudi SP 2001 določata podomačeno obliko predpone *eks-* v pomenu 'nekdanji, bivši', zapisane brez vezaja v sestavljenkah tipa *eksjezuit*, *ekskralj*, *eksdirektor*.

je to vprašanje »obravnavano tako pri zapisu male oziroma velike začetnice, še posebej pa pri vprašanih pisanja skupaj ali narazen« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 229).

Kje se v jezikovni rabi kažejo s pravopisnega vidika problematična mesta, ponazarjajo samostalniške zveze, ki v primerjavi z variantnimi oblikami zapisa praviloma ne alternirajo v zloženke tipa *alfažarki* ali *alfa žarki*, čeprav se v jezikovni rabi pojavlja tudi zapis brez vezaja, torej narazen – *C- vitamin* – *C vitamin* – *vitamin C*, *TV-program* – *TV program* – *program TV* (n. d.: 115; prim. Gložančev 2012).

Pri raziskovanju predstavljene problematike izhajamo iz stališča koncepta pravopisnega slovarja, ki določa:

Kadar se kratica skladijsko uporabi kot sestavina besedne zveze, jo zapisujemo kot zloženko, ki je z vezajem povezana z jedro besedo (Dobrovoljc in Jakop 2011: 232, prim. 44)

Primeri: *CD-pekač*, *CD-player*, *CD-plošča*, *CD-predvajalnik* (gl. 2.3). Koncept sodobnega pravopisnega slovarja v zvezi s t. i. tvorjenkami iz kratic dopolnjujejo pravila iz SP 2001 (gl. § 496) s pojasnilom, »da v obrnjenem vrstnem redu, ki ga pravopis priporoča zaradi samostalniškega značaja prve sestavine, oba člena pišemo narazen« (n. d.: 199) – *A4-format* – *format A4*.

Poleg zgledov, ki potrjujejo že navedena pravopisna določila (n. d.: 199, 232), kot sta *TV-dnevnik*, *TV-dvorana*, v jezikovnem gradivu najdemo tudi posamezne primere:

2.2.1 skupaj zapisanih zloženk, katerih prvi sestavni del je leksikalizirana kratica, ki se sicer pojavlja kot del besedne zveze (zgledi tipa *teveprogram* in ne *teve program*);

2.2.2 narazen zapisanih besednih zvez, katerih prvi sestavni del so kratice, ki se sicer pojavljajo kot deli tvorjenk (zgledi tipa *cd player* in ne *CD-player*; *CD shop*).

Opaženi odkloni od pravopisno določenega *teve program*, *CD-player* odpirajo predvsem dilemo glede zapisa skupaj ali narazen, ki jo bomo podrobneje raziskali z analizo značilnosti rabe leksikalnih enot, kot so *enbea liga*, *cd player*, *CD shop*, *teveprogram*, *TV-dnevnik*, *TV-dvorana*. Navedeni zgledi so za pričujočo analizo še posebej zanimivi, ker jih lahko primerjamo:

2.2.2.1 na eni strani s pravopisnimi določili glede zapisa zloženk z imenovalniško medpono tipa *alfažarki* – *alfa žarki*, – *žarki alfa* – *α-žarki*, *diskoklub* – *disko klub*, *ekonomlonec* – *ekonom lonec* – **ekonomski lonec* (Dobrovoljc in Jakop 2011: 115–118; prim. tudi sestavljenke tipa *ex-član*, *ex-gospa*);

2.2.2.2 na drugi pa z v analiziranem gradivu rabljenimi zgledi samostalniških zvez s strukturo *prevzeti samostalni/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalni* (kot jedro), ki praviloma ne alternirajo v zloženke in so tipa *enbea liga* (prim. Gložančev 2012).

Upoštevajoč možnost te primerjave ugotovljamo, kaj je značilno za kratice, ki se pojavljajo kot sestavni del zloženk z imenovalniško medpono ali kot besedne zveze.

2.3 Zloženske s črko ali kratično zvezo črk ali leksikalizirano kratico v prvem delu

V primeru pravopisnega pravila (SP 2001: § 496), »ki določa pisanje podrednih zloženk s črkovno ali številčno prvo sestavino kljub formalni prepoznavnosti položajev, kjer bi jo lahko rabili«, Dobrovoljc in Jakop (2011: 114) opažata neskladje med pravopisnim pravilom in jezikovno rabo. Kot ugotavljata, se omenjeno pravilo pogosteje uresničuje »pri zvezah s številko (60-letnica) kot s kratico (TV-program)« in »upoštevanje pravila ni odvisno od tega, ali je beseda že normirana, torej vključena v pravopisna pravila in slovar ali ne«.

Na tej osnovi je predlagana dopolnitev omenjenega pravila z dveh vidikov. Eden od njiju v primeru pisanja podrednih zloženk s črkovno prvo sestavino v obrnjenem zaporedju, tj. z desnim prilastkom, predvideva pisanje enote zloženske narazen – *vitamin C* (n. d.: 115). Obenem je iz navedenih korpusnih podatkov (Gigafida) razvidno, da je v jezikovni rabi pisanje narazen pogosto tudi, ko je prilastek na levi strani – *TV program, PVC vrečka, ABS zavore, LED-svetilka, USB ključ* (n. d.: 115 gl. tudi 54; prim. Kern 2012: 147). Izhajajoč iz ugotovljenega vpliva kodifikacije na ustrezni zapis zloženk s črkovno prvo sestavino, koncept sodobnega pravopisnega slovarja s primeri slovarskih redakcij ponazarja že navedeno pravopisno določilo (gl. Dobrovoljc in Jakop 2011: 232 v razdelku 2.2).

CD¹ CD-ja [cedé -êja] m; krat. [kompaktna ploščá]: komplet treh CD-jev; delovni zvezek s CD-jem; prim. **cede, CD-pekač, CD-predvajalnik, CD-ploščá**

CD-pekač -a [cedé-pekáč] m Prodám disk in CD-pekač; pet CD-pekačev; računalniška učilnica z internetom, DVD- in CD-pekačem; prim. **CD¹**

CD-player -ja [cedé-plêjer] m; gl. **CD-predvajalnik**; prim. **CD¹**

CD-plóšča -e [cedé-plôšča] ž program za zapisovanje CD-plošč; prim. **CD¹**

CD-predvajálnik -a [cedé-predvajálnik] m Ukradel je avtoradio s CD-predvajalnikom; prim. **CD¹** (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 232)

V pregledanem jezikovnem gradivu pravopisno določilo (gl. Dobrovoljc in Jakop 2011: 232) potrjujeta primera *TV-dvorana* in *TV-dnevnik*:

TV-dvorana -e Namesto osamljenega tipa z bulo je bila namreč mala TV-dvorana natrpana do zadnjega koticika in vsi so buljili v televizor, na katerem so se, vsaj tako se je zdelo, vrtela poročila (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 11)

TV-dnevnik -a [...] preklaplajajoč tri šumeče programe, na katerih je bila risanka pred TV-dnevnikom vrhunec programske ponudbe (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 71)¹⁸

V tipskem prikazu slovarskih sestavkov so razmeroma redki primeri zapisa leksikaliziranih kratic, kot je *beemve* (Dobrovoljc in Jakop 2011: 211, 232). Zato smo preverili še ugotovitve drugih raziskovalcev, povezane z obravnavano tematiko. Na osnovi številnih primerov novejšega besedja A. Gložančev ugotavlja, da je zapis skupaj, ki ga SP 2001 določa kot prednostnega

18 Glej slovarsko rešitev v SP 2001 in jo primerjaj s slovarskimi rešitvami v SNB 2012:

TV- [tevé] prvi del podr. zlož. (ê) [televizijski] TV-sprejemnik (SP 2001)

SMS- [esemès in sëməsə] prvi del zloženk (ë; ð) ki se nanaša na kratko, s številom znakov omejeno pisno sporočilo, navadno poslano po mobilnem telefonu: SMS-glasovanje; SMS-obveščanje; SMS-sporočilo E ↑SMS (nav. po SNB 2012)

(*teveoddaja* tudi *teve oddaja*), z vidika novejšega besedja nesprejemljiv – **devedepredvajalnik*, **esemessporočilo* (Gložančev 2012: 131; prim. Kern 2012: 147). To potrjuje v analiziranem gradivu rabljeni primer:

enbea liga -- -e (liga NBA, liga enbea): Ker Radovan se je odločil, da bom jaz športnik in da bom igral enbea ligu (*Marko Đorđić*, Vojnović 2008: 49)

Ker pa v analiziranem jezikovnem gradivu najdemo tudi posamezne zglede, ko so tvorjenke s kratičnimi prvimi sestavnimi, »ki alternirajo v zapis po črkovalnem branju kratic«, zapisane skupaj (*teveprogram* in ne *teve program*), ugotovitev iz Gložančev (2012: 131) dopolnjujemo z opažanjem, da zapis leksemov tega tipa izkazuje sledi neustaljenosti.

teveprogram -a [...] kakšen teveprogram ponujajo svojim gledalcem v Bijeljini, [...] (*Vladan Borojević*, Vojnović 2012: 77)

2.3.1 Pogostost pojavljanja zapisa brez vezaja v primeru zloženk s črkovno prvo sestavino lahko primerjamo z značilnostmi **zapisa zloženk z imenovalniško medpono** tipa *alfažarki* – *alfa žarki*, *diskoklub* – *disko klub*, *ekonomlonec* – *ekonom lonec*, in sicer z vidika koncepta sodobnega pravopisnega priročnika (Dobrovoljc in Jakop 2011: 115–118, 200).

Kot pišeta Dobrovoljc in Jakop, je način zapisa v primeru zloženk z imenovalniško medpono ali besedne zveze (*alfažarki* ali *alfa žarki*) odvisen od različnih dejavnikov, med katerimi izpostavljata ugotavljanje, »ali je beseda razširjena, koliko časa že živi v jeziku, v katerih zvrsteh je razširjena, od kod je prišla v jezik (po katerih kanalih) in kako je bila prvič normirana« (n. d.: 115). Vpliv navedenih dejavnikov se odraža v nepredvidljivosti pojavljanja ene ali druge pisne variante, kar je, zlasti v primeru prvin, prevzetih v novejšem času, mogoče povezovati tudi z neustaljenostjo jezikovne rabe (prim. Dobrovoljc in Jakop 2011).

Izvor neskladja med prevladujočo rabo in predpisom avtorici monografije o sodobnem konceptu pravopisnih pravil pripisujeta jezikovnosistemski utemeljitvi, »ki v besedno zvezo levo od samostalniškega jedra postavlja le pridevnik, v rabi pa se očitno uveljavlja skladenjski vzorec, v katerem pred jedrom besedne zveze nastopa nepridevniško določilo« (n. d.: 116). Glede na ugotovljeno ustaljenost zapisa avtorici skleneta, da bi bilo »v prihodnje bolj opozoriti na razširjenost zapisa narazen, pri čemer je v večini primerov uporabnike mogoče napotiti k izraznim možnostim, ki so bližje slovenskemu jeziku« – kar pomeni, da so skladenjsko ustreznejše (Dobrovoljc in Jakop 2011: 116–117; prim. Gložančev 2012: 132). Navedene ugotovitve ponazarjajo zgledi v nadaljevanju. »Zloženske z imenovalniško ali katero drugo medpono« (tudi t. i. »zloženske z neizraženim medponskim obrazilom«) (*alfažarki*, *akvarelbarvice*), »ki se uporabljajo kot besedne zveze z levim pridevniškim prilastkom (*akvarelne barvice*), v zamenjanem zaporedju pa kot besedne zveze z desnim prilastkom (*žarki alfa*), so v slovarju prikazane kot besedne zveze« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 200):

acid -a [ěsid-] m [glasbena zvrst]: Glasbi dodaja prvine acida; nesklonljivo v zvezi **acid house** začetnik acid housa (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 200; gl. tudi *backup program*, *bajpas podjetje*)

»Če je namesto besedne zveze z nesklonljivim prilastkom uveljavljena zveza z levim pridevniškim sklonljivim prilastkom, je to v redakciji predstavljeno z zvezo, zapisano v ležečem tisku« (n. d.: 200):¹⁹

angóra -e ž [vrsta vlakna, tkanine]: Plašči so izdelani iz kakovostnih prej, na primer kašmirja in angore; nesklonljivo v zvezi **angora volna** blago s petimi odstotki angora volne *angorske volne*; nesklonljivo v zvezi **angora zajec** vzreja angora zajcev *angorskih zajcev* (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 200)

Na osnovi opisane primerjave opazamo, da ima zapis zloženek z imenovalniško medpono določen vpliv tako na zapis zloženek (ali besednih zvez) z leksikalizirano kratico v prvem sestavnem delu (pogosteje *teve program* kot *teveprogram*) kot tudi na zapis besednih zvez, katerih prvi sestavni del so kratice (poleg *CD-player* tudi *cd player*). Na osnovi doslej predstavljene analize izbranega gradiva in določil sodobnega pravopisja lahko omenjeni vpliv razumemo kot posledico delovanja analogije, tj. v jeziku pogostega pojava ene jezikovne oblike po podobnosti z drugo.

2.4 Zapis besednih zvez, katerih prvi sestavni del so kratice (*cd player, CD shop*), ki se sicer pojavljajo tudi kot del tvorjenke (*CD-player*)

V izbranem gradivu najdemo tudi zglede, kot sta *CD shop* in *cd player*, ki prav tako potrjujejo v jezikovni rabi že opaženi odklon od pravopisnega pravila (SP 2001: § 496; prim. Dobrovoljc in Jakop 2011: 232).

cd player -ja angl. *CD player* [CD-predvajalnik, predvajalnik CD]: [...] noče kupit cd playerja, ker potem ne bi mogel poslušat teh komadov (*Marko Đorđić, Vojnović 2008: 96*)

CD shop angl. *CD shop* [trgovina s CD-ploščami, trgovina z zgoščenkami]: Tukaj je dogodek, če odprejo videoteko ali CD shop (*Marko Đorđić, Vojnović 2008: 179*)

V analiziranem gradivu zabeležena primera zapisa kratice *CD/cd* narazen (kot besedni zvezi) potrjujeta upravičenost razmisleka glede zapisa zloženek s kratično prvo sestavino (gl. Dobrovoljc in Jakop 2011: 115; prim. *CD-player* v n. d.: 232). Pogostost zapisa narazen in s tem odklon od pravopisnih določil pri različnih jezikovnih strukturah nakazujeta, da gre za eno od posledic težnje po poenostavitvi zapisa ali morda posledico delovanja analogije po zgledu standardizacije sprva dvojnic, kot je *angoravolna* tudi *angora volna* v SP 2001, nato pa zapisa narazen *angorska volna* oziroma analogije po zgledih, kot sta *acid house* in *aerotaksi služba* v konceptu sodobnih pravopisnih pravil (Dobrovoljc in Jakop 2011: 200).

Kot smo zapisali v drugem delu raziskovalnega vprašanja, skušamo – prav tako z vidika sodobnega koncepta pravopisnih pravil – ugotoviti, kaj je značilno za rabo prevzetih kratic, ki se

19 Gl. tudi *akvarel barvice*, bolje: *akvarelne barvice* (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 200). Primerjaj s *karving smuči* (ali *karvingsmuči*), bolje: *smuči za karving* – predložna samostalniška zveza; *mate čaj* (ali *matečaj*), bolje: *čaj mate* – samostalniška besedna zveza z desnim prilastkom (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 116–117).

pojavnjajo kot sestavni del zloženek ali samostalniških zvez s strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalnik* (kot jedro). Da bi se približali odgovoru na zastavljeno vprašanje, bomo zglede *cd player* in *CD shop* primerjali z zgledi obravnave samostalniških zvez s podobno strukturo, ki jih prav tako najdemo v analiziranem gradivu (prim. Gložančev 2012; Kern 2012). Na osnovi primerjave strukturno podobnih leksikalnih enot bomo poskušali odkriti, ali v analiziranem gradivu prisotne značilnosti jezikovne rabe potrjujejo določila v konceptu sodobnih pravopisnih pravil (Dobrovoljc in Jakop 2011: 114–118, 199–200).

2.4.1 Samostalniške zveze s strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalnik* (kot jedro) (*enbea liga*) z ozirom na besedne zveze tipa *cd player*, *CD shop* (v prim. s *CD-player*)

V razdelku 2.3.1 predstavljena pravopisna določila glede zapisa zloženek z imenovalniško medpono tipa *alfažarki* – *alfa žarki*, – *žarki alfa* – *α-žarki*, *diskoklub* – *disko klub*, *ekonomlonec* – *ekonom lonec* – **ekonomski lonec* kažejo na visoko stopnjo neustaljenosti v rabi in pogostost kodifikacije dvojnic na področju pisanja skupaj oziroma narazen (Dobrovoljc in Jakop 2011: 113–118). Na osnovi opažanja, da »se dvojnice v kodifikaciji ne prekrivajo vedno z dvojnicami v rabi in normi« – *ne nazadnje, po navadi* (SP 2001) – *nenazadnje, ponavadi* (jezikovna raba), *kaskozavarovanje* tudi *kasko zavarovanje* (SP 2001) – *kasko zavarovanje* (jezikovna raba), in raziskave »uporabnikovih normativnih zadreg, ki je izhajala iz poizvedb na spletu, v spletnih forumih in po elektronski pošti«, je bila narejena »poskusna kategorizacija težavnih mest, ki ne izhaja iz vrste tvorjenk, temveč iz oblike tvorjenk ali iz njene vsebine« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 113–114). Omenjena kategorizacija težavnih mest poleg pisanja besed s kratico ali števkovo v prvem delu (*ABS-zavore*, *50-letnica*) vključuje tudi pisanje zveze nesklonljivega pridevnika in samostalnika (*instant polenta*, *mini krilo*) (n. d.: 114; prim. z zgledi v Gložančev 2012: 125–126).

Opirajoč se na ti dve kategoriji težavnih mest, v prispevku obravnavane leksikalne enote (tj. kratice, ki se pojavljajo kot sestavni deli zloženek ali kot besedne zveze) v zadnjem podrazdelku primerjamo z zgledi samostalniških zvez, ki so prav tako rabljene v pregledanem jezikovnem gradivu, pomenijo odklon od uveljavljene norme, imajo strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalnik* (kot jedro) in praviloma ne alternirajo v zloženke (prim. *enbea liga*; prim. Gložančev 2012; Kern 2012).

Primere samostalniških zvez, ki ustrezajo opisanim značilnostim, analiziramo z ozirom na predstavljeni koncept pravopisnih določil in jih v prispevku delimo glede na jezikovne značilnosti, ki izkazujejo določeno stopnjo pisne podomačitve na izrazni in oblikoslovni (oblikoskladenjski) ravni – tj. različna stopnja pisne podomačenosti, ki se kaže ne le v zapisu, ampak tudi pri sklanjanju – kot tudi s stališča zapisa skupaj ali narazen.²⁰ Na ta način skušamo razis-

20 V zvezi s tem Gložančev in Kern ugotavljata, da kot je za slovenščino pričakovano, v gradivu ni najti potrditve za morebitni zapis skupaj, kot ga za prednostnega določa SP 2001 (prim. Kern 2012: 145; Gložančev 2012: 130).

kati še morebitne druge značilnosti osrednjega predmeta raziskave, tj. kratic, ki se pojavljajo kot prvi sestavni deli zloženek ali besednih zvez.

Kot piše A. Gložančev, ima jezikoslovna obravnava samostalniških zvez s strukturo *samostaln/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalnik* (kot jedro) tipa *čip kartica*, *all inclusive počitnice*, *mainstream kultura*, *metal koncert*, *Pampers plenice*, *prime time termin*, *Termopan steklo*, *wellness/velnes center* v slovenskem prostoru dolgo zgodovino (Gložančev 2012: 125–126). V slovenščini so se zloženske iz dveh samostalnikov pojavile že v drugi polovici 19. stoletja (Vidovič Muha 1988, nav. po Kern 2012: 141). Kern je pri pregledu raziskav besednih zvez s to strukturo zabeležil podatek, da se je polemika glede obravnave problematike odprla predvsem po izidu prve knjige SSKJ, ko so bili jezikoslovci neenotni prav glede vprašanja zapisa skupaj (Toporišič 1971, 1972, 1974) ali narazen (Rigler 1971; o tem tudi Vidovič Muha 1988, nav. po Kern 2012: 141). Naslednja pomembna prelomnica pri obravnavi zvez *nepridevnik* + *samostalnik* je bil SNB 2012. Kern je namreč s primerjavo slovarskih rešitev obravnavane problematike v SSKJ, SP 2001 in SNB 2012 ugotovil, da SNB 2012 »predstavlja precejšen odstop od ustaljenih slovarskih rešitev s tem, ko (sklicujoč se na dejansko rabo, potrjeno v korpusu Nova beseda) v več kot dveh tretjinah takih zvez navaja le pisavo narazen« (Kern 2012: 147).

Med razlogi za pisavo narazen pri več kot dveh tretjinah vsega besedja, zajetega v problematiko obravnave zvez *nepridevnik* + *samostalnik*, se izpostavlja porast iz angleščine prevzetega besedja v zadnjih dvajsetih letih, ko je ta leksemski tip postal tudi za slovenščino že (običajen) tvorbeni model (Gložančev 2012: 125; Kern 2012: 145).

Glede na že daljše obdobje intenzivirano stopnjo prevzemanja iz angleščine kot t. i. globalizacijskega jezika in hkratnega izrazitega porasta leksemskih enot s samostalnikom kot prvo, določujočo sestavino v živem jeziku« bi bilo po mnenju A. Gložančev pričakovati »obravnavo sorazmerno večjega števila zloženek s citatno prevzeto prvo sestavino« in obenem »predvidevati, da bo pri tej kategoriji zloženek SP 2001 znotraj svoje shematske strukture za zapis zloženek po zaporedju 'skupaj tudi narazen' prisluhnil naravni, iz jezikovnega občutka izhajajoči težnji po zapisu teh leksemskih enot narazen vsaj v toliko, da bo namesto oznake 'tudi' vpeljal oznako 'in', ki bi zapis narazen normativno vsaj izenačila z zapisom skupaj (Gložančev 2012: 130; prim. Dobrovoljc in Jakop 2011: 114).²¹

Ne glede na normativna določila A. Gložančev ugotavlja, da se leksemске enote s strukturo »Sam/nePrid (kot prilastek) + Sam (kot jedro)« v rabi »pogosto skoraj prosto gibljejo med dvobesednostjo in enobesednostjo (tip *instant kava* in *instantkava*, *čip kartica* in *čipkartica*) ali v nasprotju z njimi ostajajo celo le pri dvo-, trobesednem zapisu (*underground glasba*, *all inclusive počitnice*) in so kot take z vidika določanja zapisa skupaj ali narazen težko ulovljive v ustrezno, konsistentno in zdržno standardizacijo« (Gložančev 2012: 126).

21 V zvezi s tem A. Gložančev ugotavlja, da SP 2001 tega »koraka ne stori in vztraja v prednostnem tipu zapisa skupaj, ki ga živ jezik nikakor ne more sprejeti in ga verjetno tudi ne bo« (Gložančev 2012: 130).

Da bi odkrili, kaj je značilno za rabo prevzetih kratic, ki se pojavljajo kot prvi sestavni del zloženek z imenovalniško medpono ali besednih zvez (*CD-player – cd player, CD shop*), bomo v analiziranem jezikovnem gradivu poiskali primere samostalniških zvez s strukturo *prevzeti samostalni/nepridevnik* (kot prilastek) + *samostalni* (kot jedro) in jih razdelili glede na stopnjo pisne podomačitve, kot jo izkazujejo različni tipi zapisa.

2.4.1.1 Prevzete, zlasti citatno pisane prve sestavine zloženek (po SP 2001) oziroma samostalniških zvez (glede na aktualno jezikovno rabo)

Smernice v jezikovni rabi prevladujočega načina zapisa prevzetih, zlasti citatno pisanih prvih sestavin zloženek oziroma samostalniških zvez nakazuje že omenjena razprava Gložančev (2012). V njej avtorica poudarja pomembnost upoštevanja smeri razvoja živega jezika, ki izkazuje sorazmerno večje število »zloženek s citatno prevzeto prvo sestavino«, in iz jezikovnega občutka izhajajoče težnje »po zapisu teh leksemskih enot narazen« (Gložančev 2012: 130). Podobna stališča glede prevzetih, zlasti citatno pisanih leksemov zagovarja tudi Kern, ko piše, da v rabi ni izpričane pisave skupaj oziroma je pisava skupaj zgolj izredno sporadična« (Kern 2012: 145). V novejših razpravah izpostavljeno pogostost zapisa prevzetih, zlasti citatno pisanih prvih sestavin zloženek oziroma samostalniških zvez narazen potrjujejo tudi zgledi iz analiziranega jezikovnega gradiva:

glasniki nove *free revolucije* (*Ata Čatko, Čater 2002: 158*)
last minute sedež (*Ata Čatko, Čater 2002: 203*)
wellness svet (*Vladan Borojević, Vojnović 2012: 234*)
 poslušati stare *jugo rock komade* (*Marko Đorđić, Vojnović 2008: 113*),
rock bend (*Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 158*)
spooky lokal (*Janina Pašković, Skubic 2001: 145*)
thrash metalska zvezdniška kariera (*Peter Sokič, Skubic 2001: 86*)
hardcore general (*Peter Sokič, Skubic 2001: 164*)
hardcore scena (*Peter Sokič, Skubic 2001: 85*)
 del nekega novodobnega *hi-tech sistema* (*Vladan Borojević, Vojnović 2012: 42*)²²

Dodatne dileme v zvezi s tvorbo zloženek s prevzeto, zlasti citatno pisano prvo sestavino po prepričanju A. Gložančev odpirajo »številni **dvobesedni prevzeti leksemi** tipa *all inclusive, drive-in, fast food, new age, second hand*« (Gložančev 2012: 130, poud. v izvorniku). Problematičnost obravnavanega področja je pereča tudi zato, ker 1) SP 2001: ni nakazal jasnejših smernic aktualne rabe primerov z dvobesedno citatno pisano prvo sestavino; 2) poleg tega naj bi se glede na SP-jevo prednostno slovarsko obravnavo enot z dvobesedno prvo sestavino tipa *rent-a-car-služba* (tudi *rent-a-car služba*) pričakoval v rabi nerealiziran prednostni zapis skupaj (Gložančev 2012: 131).

V povezavi z analizo jezikovnega gradiva naj omenimo še, da se odklon od aktualne jezikovne rabe kaže tudi v primeru pregibanja t. i. polcitatnih zvez. V primerjavi s pravopisom, ki v

.....

22 Izhajane oblike so (z vidika pregibanja) take kot v izvornikih.

splošnem določa, da se polcitatne zveze »navadno sklanjajo v obeh delih [...]« (SP 2001: § 867 *nervus simpaticus nervusa simpaticusa – Smilax aspera Smilax aspere*), raba, ki jo, kot bomo pokazali v nadaljevanju, izpričuje tudi pregled našega gradiva, kaže, da »se zlasti pri tovrstnih zvezah moškega spola ne sklanjajo v obeh sestavinah, četudi je končaj ustrezen« – *alter ego alter ega* (Dobrovoljc in Jakop 2011: 134–135).

Slovarske rešitve strukturno primerljivih besednih zvez v konceptu novega pravopisnega slovarja prikazujemo z nekaj zgledi iz tipskega prikaza – *big band big benda, case study case studyja, cash flow cash flowa* (gl. n. d.: 235) in s tem pokažemo razliko v primerjavi z že prikazanimi slovarskimi rešitvami za zglede, kot so *angora volna, karving smuči, mate čaj* (gl. razdelek 2.4.1).

big band ~ -a [bíg bénd-] m skladba za klavir, big bend in simfonični orkester; Nastopil bo big bend glasbene šole Grosuplje; Na glasbeni šoli v domačem kraju vodi dva big benda (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 235)

cash and carry ~ ~ -ja [kêš ent kêri] m (*plačaj in odpelji*): trgovina cash and carry; Navadila se je kupovati po načinu cash and carry (nav. po Dobrovoljc in Jakop 2011: 235)

Opisana pravopisno problematična mesta lahko ponazorimo še z nekaj primeri iz analiziranega gradiva in tako na empirični način pokažemo na aktualnost in razsežnost predstavljene problematike. Pri predstavitvi ponazarjalnega gradiva smo posebej pozorni na variantnost rabe dvo- ali večbesednih prevzetih leksemov v samostalniških zvezah s strukturo *samostalnik/nepridevnik + samostalnik*:

Animal planet angl. Kot tiste zveri z Animal planeta, [...] (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 103)

dream team angl. Evo, dream team sva bila [...] (Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 239; v prim. s *tim Igor Ščinkovec*, Skubic 2001: 239)

night club angl. Takrat, ko smo bli v unmu tolminskemu night clubu, kao. (Peter Sokič, Skubic 2001: 13)

oneway ticket angl. »Oneway ticket,« sem rekel. »Enosmerna!« (Ata Čatko, Čater 2002: 206),

internet café angl. Internet [...] ali premorejo internet café [...] (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 64, prim. *internet cafeja*, nav. po Gigafida)

sevdah nightmare shr., angl. To je bila pač zame prispodoba vojne v Bosni, en velik »sevdah nightmare«, ena sama krvava orgija duševne bolečine. (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 125),

purple baze angl. *purple base* [...] odet v *purple baze*, z belim prahom pod nosom, [...] (Ata Čatko, Čater 2002: 206).

2.4.1.2 Samostalniške zveze z eno ali več prevzetimi, zlasti podomačeno pisanimi sestavinami

V analiziranem gradivu se pojavljajo tudi posamezne samostalniške zveze z eno ali več prevzetimi sestavinami, ki pa – v primerjavi s citatno pisanimi – izkazujejo višjo stopnjo podomačitve.

biznis poza angl. *business* (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 169)

čeking rum (Ata Čatko, Čater 2002: 181), *čeking room* (Ata Čatko, Čater 2002: 227) angl. *checking room*

džambo džet angl. *jumbo jet* (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 140, 146)

džambo plakat angl. *jumbo plakat* (Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 157)

prajm tajm angl. *prime time* (Marko Đorđić, Vojnović 2008: 180)

šoping center angl. *shopping center* (Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 107)

Primeri iz prevzete leksikalne enote tvorjenih priponskoobrazilnih pridevnikov:

bodibilderska poza angl. *bodybuilding* (Peter Sokič, Skubic 2001: 233)

new-ageovski hit angl. *new age* (Vera Višnar, Skubic 2001: 76)

V analiziranem jezikovnem gradivu je rabljenih tudi nekaj primerov samostalniške zveze z apelativiziranim prevzetim imenom:

sacher torta -- -e nem. *Sacher* Poskusila je že *sacher torto* v hotelu *Sacher* (Vladan Borojević, Vojnović 2012: 241)

toyota civic -e -- angl. *Toyota Civic* »[...] malo trzneš z nogo, *toyota civic*, leti ko svinja [...]« (Igor Ščinkovec, Skubic 2001: 179)

Na osnovi primerjave v analiziranem jezikovnem gradivu rabljenih zloženek oziroma besednih zvez s kratično prvo sestavino (tip *CD-player* – *cd player*) (gl. 2.4.1) in samostalniških zvez s strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* + *samostalnik* ponovno opažamo, da je pri strukturah, katerih sestavni del je prevzet, v rabi razširjen zapis narazen. Druga primerjava je obenem potrdila smiselnost prve, pri kateri smo primere kratične prve sestavine, ki alternirajo v zapis leksikaliziranih kratic (tip *teveoddaja* tudi *teve oddaja* po SP 2001), primerjali z zloženkami z imenovalniško medpono (Gložančev 2012: 131; gl. 2.4.1). V primeru obeh primerjav smo namreč iskali razloge za v jezikovni rabi pogostejši zapis narazen (prim. Dobrovoljc in Jakop 2011).

Sklep

Z zgledi, predstavljenimi v analizi, smo pokazali, da je ena od pomembnih značilnosti zapisa prevzetih kratic, ki se pojavljajo tudi kot sestavni del zloženek ali besednih zvez, neustaljenost in s tem povezana variantnost zapisa kratic. To dokazujejo zlasti posamezni primeri neustaljenega zapisa prevzetih in v analiziranem gradivu rabljenih kratic, ki kažejo na odklone od pravopisnih določil SP 2001 (gl. razdelka 2.3 in 2.4). Slednje pri oblikovanju novega koncepta pravopisnih določil upoštevatata tudi Dobrovoljc in Jakop (2011), kar smo v prispevku podrobno predstavili.

Analizo gradiva, v kateri smo predloge pravopisnih določil in rešitev pravopisnega slovarja obravnavali z ozirom na to, ali jezikovno gradivo potrjuje predlagana določila in rešitve ter v katerih primerih izkazuje odklone, dopolnjuje primerjalni del analize. S primerjavo različnih struktur leksikalnih enot smo po eni strani skušali najti razloge za rabo prevzetih kratic, ki se pojavljajo kot sestavni deli zloženek ali besednih zvez s strukturo *prevzeti samostalnik/nepridevnik* + *samostalnik*, po drugi strani pa smo iskali povezave med značilnostmi različnih jezikovnih struktur in obenem pokazali na razširjenost pravopisne problematike, povezane z rabo (zapisom) prevzetih prvin v proučevanih položajih.

Z navajanjem zgledov leksikalnih prvin, prevzetih iz angleškega jezika, smo na empirični ravni pokazali na opazno razširjenost njihove rabe v primerjavi s prvinami, prevzetimi iz drugih jezikov (na primer iz nemščine), in obenem ponazorili vpliv procesa globalizacije ter vloga angleškega jezika na govorice sodobnih družbenih okolij.

Izhodiščno opažanje jezikovne sproščenosti pri rabi prevzetih leksikalnih enot smo v raziskavi dokazovali s primeri različnih oblik zapisa prevzetih kratic (kratični zapis, leksikalizirane kratice, ena ali druga oblika zapisa kratic, ki so sestavni del tvorjenk ali besednih zvez). Menimo, da je jezikovna sproščenost v določeni meri tudi posledica izbire specifičnega, literarnega diskurza kot jezikovnega gradiva. Specifičnost jezikovnega gradiva je še toliko večja, ker v raziskavo vključeni diskurz posnema značilnosti vsakdanjega, prvotno govorjenega jezika oziroma t. i. *govoric družbenih okolij* (Skubic 2005) – jezikovnega vira doslej premalo raziskanih različic slovenskega jezika (prim. Dobrovoljc in Jakop 2011: 17).

Literatura in viri

- AITCHISON, Jean, 1991, 2001: *Language change: Progress or Decay*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BIZJAK KONČAR, Aleksandra, 2012: Pisno podomačevanje novejših prevzetih besed v slovenščini. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 63–72.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- DOBROVOLJC, Helena, 2009: Pravopisna obravnava imen znamk in industrijskih izdelkov ter posledice spreminjanja njihovih lastnoimenskih funkcij. *Jezik in slovstvo* 54/6. 3–16.
- , 2012: Pisanje imen izdelkov in znamk. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 27–39.
- Gigafida = <<http://www.gigafida.net>>
- GLOŽANČEV, Alenka, 2012: Novejša slovenska leksika v luči obravnave samostalniških zloženkov v *Slovenskem pravopisu* 2001. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 125–139.
- KERN, Boris, 2012: Pisanje skupaj in narazen v Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 141–149.
- PETI-STANTIČ, Anita, LANGSTON, Keith, 2013: *Hrvatsko jezično pitanje danas. Identiteti i ideologije*. Zagreb: Srednja Europa.
- POGAČNIK, Aleš, 2003: Prezemanje besed v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 48/6. 25–48.
- SKUBIC, Andrej E., 2003: »Ključno pa je, da nekaj tam spodaj je«. *Literatura* 15/150. 517–528.
- , 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- SNB 2012= *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (ur. Aleksandra Bizjak Končar in Marko Snój). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.).
- SP 1937 (1938) = *Slovenski pravopis*. Mala izdaja. Priredila A. Breznik in F. Ramovš, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).

- SPT (2014–) = *Slovar pravopisnih težav*, 2014–. Helena Dobrovoljc, Aleksandra Bizjak Končar, (ur.). Ljubljana: Založba ZRC. <<http://www.fran.si/spt>>
- STABEJ, Marko, 2010: Prišleki in čefurji. Alojzija Zupan Sosič (ur.): *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)* (Obdobja 29). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 297–304.
- ŠABEC, Nada, 2006: Anglicizmi v slovenskih medijih. Mihaela Koletnik in Vera Smole (ur.): *Sinhronija in diahronija v dialektoloških raziskavah*. Maribor: Slavistično društvo. 208–215.
- TIVADAR, Hotimir, 2012: Nevarna razmerja med pisnim in govorjenim jezikom. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 203–211.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Z ZOISOM H CARMEN: ZAHTEVNEJŠI PRIMERI RABE PREDLOGOV S/Z IN K/H

Špela Arhar Holdt

Uvod

Nekateri slovenski predlogi imajo morfemske variante, bodisi pisne in izgovorne bodisi samo izgovorne. V prvo od naštetih skupin sodita predloga¹ *s/z* in *k/h*, ki sta obenem edina primera v slovenščini, pri katerih je v zapisu izbira ustrezne variante odvisna od predlogu sledeče besede. V četrti izdaji *Slovenske slovnice* lahko preberemo naslednjo predstavitev problematike:

Predložna varianta *z* se piše pred vsemi črkami za zvoneče glasove (in pred števili, ki se začenjajo s takimi glasovi), *s* pa pred črkami *p f t s c č š h k*. [...] Varianta *k* se piše povsod razen pred *k* in *g*, kjer se piše *h* (tako, *s h*, se piše v tujkah in citatnih besedah še pred *q, x, c* [k] in *ch* [=k], npr. *h quidproquoju, h Xeroxu, h Cannesu, h Christopherju*). (Toporišič 2004: 413–414)

Ker gre za pravopisno vprašanje, podajajo smernice o rabi predlogov *s/z* in *k/h* tudi pravila *Slovenskega pravopisa* 2001. Tu lahko (v ločenih členih) preberemo:

Predlog in predpona *z/z-* imata pred pisanim nezvonečim nezvočnikom govorno in pisno varianto *s/s-* [...]: *z orehu/mize drevesa zlesti/zbiti – s hiše stresti; deljeno z 8 [z ósem] – deljeno s 3 [s trí]; z 38 [z osemintrideset] – s 6 [s šest]*. [...] Primeri kot *z Zoisom, s Hugojem, s SDK se berejo [s cójzom, z igójem, z esdekájem]*. (Pravila SP 2001: § 683)

Predlog *k* ima pred besedami, ki se začenjajo na *k* in *g*, pisno varianto *h* (*h kovaču, h godu*). (Pravila SP 2001: § 699)

Pravila za izbiro ustrezne predložne variante so v osnovi enostavna: (I) pred nezvonečimi nezvočniki pišemo *s*, sicer *z*, (II) pred *k* in *g* pišemo *h*, sicer *k*. Zahtevnejša pa je izbira prave predložne variante pred primeri, ki se zapisujejo drugače, kot se izgovorijo, npr. *Zois* [cojz] ali *Carmen* [karmen]. Tem primerom se posveča pričujoči prispevek, predvsem naslednji razliki, ki se kaže v gornjih navedkih: pri predlogu *k/h* naj bi se pri izbiri ustrezne variante opirali na zvočno podobo sledeče besede (ustrezno je torej *h Cannesu* in ne *k Cannesu*), pri predlogu *s/z* pa – ravno nasprotno – na pisno podobo sledeče besede (ustrezno je *z Zoisom* in ne *s Zoisom*). Razliko v smernicah potrdi tudi pogled v slovarski del pravopisa SP 2001, kjer:

1 Za razliko od SP 2001, ki govori o »predlogu *z*« in njegovi »varianti *s*«, v tem prispevku govorimo o »predlogu *s/z*« in »(predložni) varianti *z*« oz. »(predložni) varianti *s*«. Enako velja za predlog *k/h*. Odločitev je v izogib pripisu primarnosti eni od variant.

- ▷ pri geslih »z²« in »z³« najdemo opredelitev, da je treba pri izbiri variante slediti zapisu sledeče besede: »pred nezvenečim pisnim soglasnikom (tudi če se izgovarja zveneče) [se uporablja] varianta s«, kar prikazujeta primera *s Saale* [z zale] in *s Siegfriedom* [z zikfridom];
- ▷ pri geslu »k²« najdemo opredelitev, da pri izbiri variante sledimo izgovoru besede: »[P]red besedami na glasova *k*, *g* [se uporablja] varianta *h*.« Pri geslu »h⁵« najdemo tudi primer za tovrstno rabo: *h Carmen* [h karmen].

1 Razvoj pravila za uporabo predloga *s/z*

Pravilo, da je treba pri izbiri ustrezne variante predloga *s/z* slediti zapisu sledeče besede in njenemu izgovoru, je prvič najti šele v zadnji ediciji pravopisa. V preteklosti je tako za *k/h* kot tudi *s/z* veljalo, da se je treba opirati na izgovor besede. Primer *h Carmen* se npr. pojavi že v pravopisu iz leta 1950, in sicer v slovarskem delu pri geslu *Carmen* (SP 1950: 113). V slovarskem delu pravopisa 1962 se ta primer ponovi (SP 1962: 155), najti pa je še dva druga primera: pri geslu *h* se nahaja primer *h Croceju* (SP 1962: 273), pri geslu *Zois* pa primer *s Zoisom* (SP 1962: 1014). V pravopisna pravila tovrstni primeri niso vključeni, v pravopisih pred letom 1950 pa se sploh ne pojavljajo.

V trenutno aktualnem pravopisu se primer *h Carmen* ohrani (SP 2001: »h⁵«), primer *s Zoisom* pa se spremeni v *z Zoisom* (Pravila SP 2001: § 683). Vzrok za opisano spremembo je po vsej verjetnosti identifikacija besed, ki jih je mogoče izgovoriti na dva različna načina, denimo kratice tipa SMS, ki se lahko izgovori [esemes] ali [səməsə]. Variantnost na ravni izgovora lahko pri tovrstnih primerih vodi do zmede glede izbire ustrezne variante predloga (*z esemesom* ali *s səməsajem*); zato se je najbrž zdelo pravopisno pravilo primerneje osnovati na pisni podobi besede, ki je enoznačna. Po drugi strani pa se avtorji pravil pri predlogu *k/h* za takšno spremembo morda niso odločili, ker pri tem predlogu niso bile identificirane primerljive težave.¹

Odločitev za različni pravili glede rabe predlogov *s/z* in *k/h* kot taka ni sporna, saj ni v jeziku z ničimer pogojeno, da morata biti predloga obravnavana po istem principu.² Vendar se zdi, da obstoječa razlika, skupaj z nepregledno predstavitvijo pravopisnih smernic,³ jezikovnim uporabnikom povzroča precejšnje težave. Vpogled v slednje omogoča korpusna analiza, ki jo predstavljamo v nadaljevanju prispevka.

1 Kar sicer ne pomeni, da jih ni – gl. razpravo o kraticah tipa GSM, GPS, GPRS v pogl. 3.

2 Navsezadnje gre za po nastanku precej različna primera, variantnost pri predlogu *s/z* nastane zaradi prilikovanja (asimilacije), pri predlogu *k/h* pa zaradi razlikovanja (disimilacije) glasov. Primera pa seveda povezuje, da sta oba izvirno vezana na glasovno podobo jezika, k čemur se vračamo v pogl. 3.

3 Kot je razvidno iz navedkov v uvodu, je razliko mogoče ugotoviti samo ob primerjavi rabe za oba predloga hkrati, npr. ob primerjavi slovnične razlage in ustreznega člena pravopisnih pravil ali pa ob primerjavi pravopisnih gesel *s*, *z*, *k* in *h*. Od uporabnikov, ki v priložnikih običajno iščejo odgovor na specifično jezikovno vprašanje, tovrstne analize verjetno ne gre pričakovati.

2 Korpusna analiza rabe predlogov *s/z* in *k/h*

Namen analize je določiti za obravnavano tematiko reprezentativne samostalniške zglede in z njihovo pomočjo identificirati relevantne trende glede rabe predlogov *s/z* in *k/h* v sodobni jezikovni rabi.

2.1 Predstavitev metode

Za izhodišče analize je bil uporabljen frekvenčni seznam lem iz korpusa Gigafida.⁴ V spisku smo ročno identificirali najpogostejše leme naslednjih vrst:

- ▷ (I) kratice na S-,
- ▷ (II) kratice na F-,
- ▷ (III) kratice na H-, ki se lahko izgovarja kot [ejč],
- ▷ (IV) kratice na G-, ki se lahko izgovarja kot [dži],
- ▷ (V) lastna imena na J-, ki se izgovarja kot [h],
- ▷ (VI) lastna imena na V-, ki se izgovarja kot [f],
- ▷ (VII) lastna imena na Z-, ki se izgovarja kot [c] ali [s],
- ▷ (VIII) lastna imena na H-, ki je v izgovoru nem,
- ▷ (IX) lastna imena na G-, ki se izgovarja kot [dž],
- ▷ (X) lastna imena na C-, ki se izgovarja kot [k], in
- ▷ (XI) lastna imena na X-, ki se izgovarja kot [k].

Med lemami s korpusno pogostnostjo vsaj 500 so bile izbrane tiste, pri katerih se ustrezna oblika s predlogom *s/z* oziroma *k/h* pojavlja vsaj trikrat. Pri iskanju oblik so bile upoštevane oblikovne variante, npr. *s SDS* in *s SDS-om*; *z Javierjem* in *z Javierom*; *k Georheu* in *k Georgu*.⁵ Pri podatkovnih skupinah od (V) naprej, kjer je količina podatkov količinsko bolj obvladljiva, so bili iz podatkov nato ročno odstranjeni ponovljeni zadetki. Po izvedeni uvodni selekciji so bile skupine III, IV, VIII in XI zaradi preredkih podatkov izvzete iz nadaljnje raziskave.⁶ Pri skupinah, kjer je bilo podatkov dovolj, so se v analizo uvrstili primeri z najpogostejšo lemo. Na ta način smo izbrali zglede, ki jih v nadaljevanju predstavljamo kot reprezentativne za obravnavano tematiko.

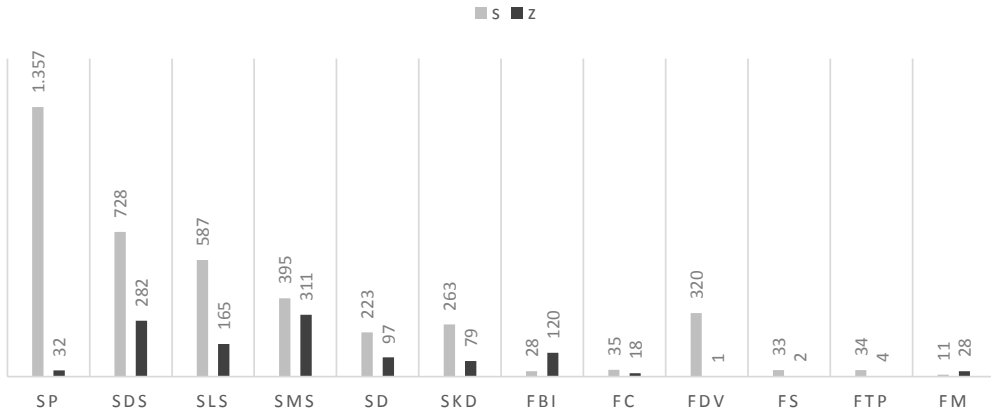
-
- 4 Gre za interni spispek, ki je bil na podjetju Amebis, d. o. o., Kamnik pripravljen za izvedbo nekaterih aktivnosti projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku (<http://www.slovenscina.eu/>). Tudi problem, s katerim se ukvarja pričujoči prispevek, je bil identificiran znotraj tega projekta, in sicer pri pripravi didaktičnih gradiv za Pedagoški slovnčni portal (<http://slovnica.slovenscina.eu/>).
 - 5 V nekaterih primerih so bile upoštevane tudi variante, ki niso v skladu s trenutnim predpisom, saj je pri raziskovanju jezikovne rabe smiselno upoštevati tudi alternativne jezikovne prakse.
 - 6 V prvih dveh primerih gre za kratice tipa *HBO* oz. *GSM*, *GPS*, *GPRS*, ki se lahko izgovarjajo različno glede na to, ali v izgovoru sledimo izvorniku v angleščini ali ne, npr. [geesem] in [džiesem]. Drugi dve skupini predstavljajo primeri tipa *Henri*, *Hugo* in *Xantia*, *Xeon*. Pri primerih tipa *Hugo* je težko dosledno ločevati primere z nemim H- od ostalih imen, pri ostalih navedenih skupinah pa so bile pojavitve v korpusu preredke za relevantne zaključke. Te skupine bi bilo smiselno vključiti v nadaljnje raziskovanje problema.

2.2 Raba predloga *s/z* pred kraticami na *S-* in *F-*

Graf 1 predstavlja naslednje kratice (ob vsaki kratiki je navedeno, katero besedno zvezo tipično predstavlja):

- (I) *SP* (svetovno prvenstvo), *SDS* (Slovenska demokratska stranka), *SLS* (Slovenska ljudska stranka), *SMS* (Short Message Service; Stranka mladih Slovenije), *SD* (Slovenski demokrati) in *SKD* (Slovenski krščanski demokrati) ter
- (II) *FBI* (Federal Bureau of Investigation), *FC* (Football Club ipd.), *FDV* (Fakulteta za družbene vede), *FS* (Filmski sklad; folklorna skupina), *FTP* (File Transfer Protocol) in *FM* (Fakulteta za menedžment; frekvenčna modulacija).

Gre za kratice z možnostjo alternativnega izgovora, torej kratice, ki so (predvidoma) botrovale spremembi pravila za rabo predloga *s/z*. Sivo obarvani stolpci v grafu 1 predstavljajo glede na SP 2001 ustrezno, črni pa neustrezno izbiro predloga.

Graf 1: Raba predloga *s/z* pred kraticami na *S-* in *F-*.

V navedenih podatkih prevladuje predpisu ustrezajoči zapis, vendar pa se obenem pojavlja nezamisljiv delež odklonov: v osmih primerih od dvanajstih predstavlja alternativna raba več kot 20 % vseh primerov,⁷ pri kraticah *FBI* in *FM* celo prepričljivo prevladuje. Pri tem gre poudariti, da so odkloni od predpisa enakomerno razpršeni po različnih vrstah besedilnega gradiva in ne le vezani na neformalne besedilne žanre.⁸ Ustrezna izbira predloga pred kraticami je sicer opredeljena v § 683 pravil SP 2001, in sicer na primeru s *SDK*. Ob tem je dve tretjini v grafu navedenih kratic najti tudi v slovarju SP 2001 (manjkajo *SD*, *SMS*, *FC* in *FTP*) in

7 Prim. delež napačne rabe pred nekaterimi manj problematičnimi kraticami: *PC* (6,3 % napak), *PGD* (7,3 % napak), *LDS* (0,2 % napak), *NSI* (0,7 % napak).

8 Zapis z *FBI* npr. najdemo v časopisih (44 primerov) in revijah (29 primerov), šele nato sledijo spletna (18 primerov) in druga (7 primerov) besedila.

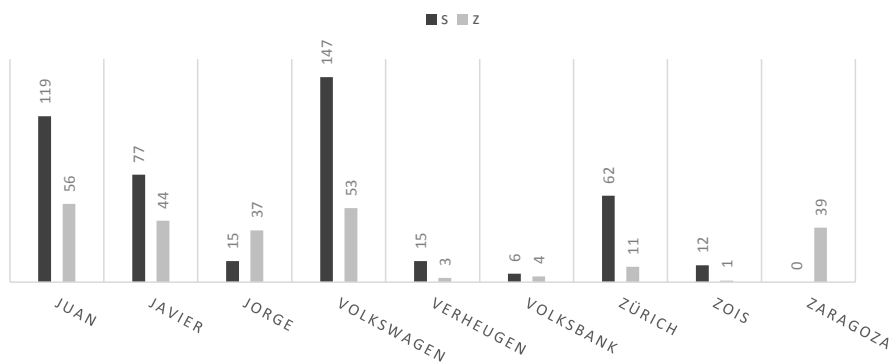
pri *SP, SDS,*⁹ *SKD, FBI* in *FDV* je v geslu zabeležen prikaz rabe s predlogom *s/z*. Vendar pa primerjava pravopisne pokritosti s podatki iz grafa 1 ne pokaže jasnih povezav: primeri, ki so v SP 2001 zajeti, se pojavljajo v rabi z različnim deležem napak, enako velja za pravopisno nezajete primere.

2.3 Raba predloga *s/z* pred lastnimi imeni, ki se izgovorijo drugače, kot se zapišejo

Graf 2 predstavlja zglede štirih vrst:

- (I) v primerih *Juan, Javier* in *Jorge* se začetni *j*- izgovarja kot [h],
- (II) pri *Volkswagen, Verheugen* in *Volksbank* se *v*- izgovarja kot [f],
- (III) pri *Zürich* in *Zois* se *z*- izgovarja kot [c] in
- (IV) pri *Zaragoza* se *z*- izgovarja kot [s].

Vsem naštetim primerom je skupno, da se v zapisu začnejo na zvoneč soglasnik, v izgovoru pa na nezvonečega. Glede na pravopisno pravilo naj bi v zapisu pred temi primeri stal predlog *z*. Sivi stolpci v grafu 2 torej nakazujejo glede na SP 2001 ustrezno, črni pa neustrezno izbiro.

Graf 2: Raba predloga *s/z* pred lastnimi imeni, ki se izgovorijo drugače, kot se zapišejo.

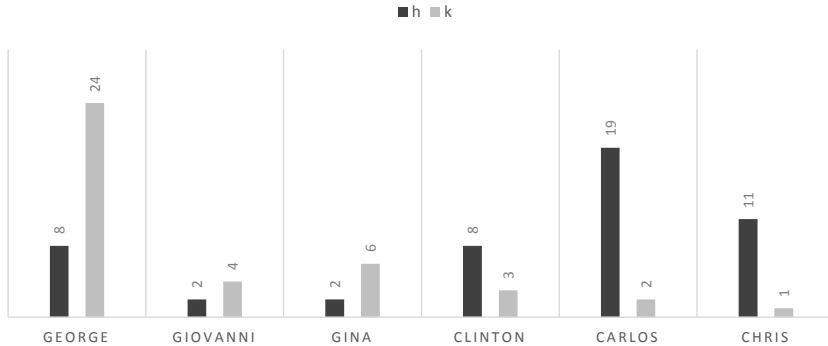
Podatki kažejo precejšnje število odklonov od predpisa: v sedmih od devetih primerov prevladuje pravopisno neustrezna izbira, obratno je le pri primerih *Jorge* in *Zaragoza*. Čeprav se razmerja v distribuciji predložitnih variant od primera do primera razlikujejo, je iz podatkov mogoče razbrati tendenco jezikovnih uporabnikov, da pri izbiri sledijo izgovoru in ne zapisu besede. V grafu 2 prikazana imena (razen *Javier, Jorge, Verheugen* in *Volksbank*) so zajeta tudi v slovar SP 2001, vendar gesla rabe s predlogom *s/z* ne prikazujejo. Je pa ustrezna izbira prikazana v § 683 pravil na primeru *z Zoisom*.

⁹ Sicer ne pri *Slovenska demokratska stranka*, ampak pri *Slavistično društvo Slovenije*.

2.4 Raba predloga *k/h* pred lastnimi imeni, ki se izgovorijo drugače, kot se zapišejo

Graf 3 predstavlja primere dveh vrst:

- (I) v primerih *George*, *Giovanni* in *Gina* se začetni *g*- izgovarja kot [dž] in
 (II) pri *Clinton*, *Carlos* in *Chris* se *c*- izgovarja kot [k].

Graf 3: Raba predloga *k/h* pred lastnimi imeni, ki se izgovorijo drugače, kot se zapišejo.

Kot kaže graf 3, pri prvi skupini primerov prevladuje uporaba predloga *k* (npr. *k Georgeu*), pri drugi skupini pa raba predloga *h* (npr. *h Clintonu*). Ponovno je torej opaziti težnjo uporabnikov, da pri izbiri predložne variante sledijo izgovoru besede in ne njenemu zapisu. Ker pri rabi predloga *k/h* pravilo za izbiro variante ostaja vezano na izgovor, je raba v precejšnji meri – ne pa povsem – skladna s trenutnimi pravopisnimi smernicami. V SP 2001 sicer za nobenega od v grafu 3 navedenih primerov ni najti smernic glede rabe s predlogom *k/h*, ne v pravilih ne v slovarju (ki sicer prinaša le primera *George* in *Clinton*).¹⁰

3 Diskusija

Predpostavka, da bo sprememba pravila za rabo predloga *s/z* rešila zmedo pri zapisovanju predloga *s/z* pred kraticami tipa *SP*, *FDV*, se glede na podatke (pogl. 2.2) ne uresničuje v zadovoljivi meri. V rabi sicer prednjačijo s predpisom skladne odločitve, vendar ne gre spregledati nesorazmerno visokega deleža odklonov, ki se pojavljajo tudi pri primerih, kjer je izbira ustreznega predloga eksplicitno navedena v pravopisnem slovarju, in tudi v besedilnih žanrih, ki so v slovenskem prostoru tipično podvrženi sistematičnemu jezikovnemu pregledovanju. Po drugi strani se pred tujimi imeni, ki jih SP 2001 z vidika obravnavane tematike slabše pokriva, pogosteje pojavlja tista predložna varianta, ki je skladna z zvočno podobo sledeče besede, kar velja tako za predlog *s/z* (pogl. 2.3) kot tudi za *k/h* (pogl. 2.4).

¹⁰ *Carlos* se pojavlja kot del širših imen *Don Carlos*, *Juan Carlos*.

Intuicija uporabnikov, da je ustrezno slediti zvočni podobi predlogu sledeče besede, je skladna z zgodovinskim razlogom za nastanek predložnih variant, saj sta prilikovanje in razlikovanje v osnovi glasovna pojava. Povezavo z govorom dodatno krepi jezikovnodidaktična tehnika »lažje izgovorljivosti«, s katero naj bi si jezikovni uporabniki pomagali pri izbiri ustrezne variante.¹¹ K razlogom, zakaj bi bilo pri izbiri variantnih predlogov morda ustrežnejše ostati pri opiranju na govorni jezik, dodaja Dobrovoljc (2013) tudi dejstvo, da »slovenski pravopis v osnovi teži k približevanju fonetični pisavi (to dokazujejo tudi primeri *bonbon* → *bombon*; *pizza* → *pica*) in mnoga pravila oblikujemo glede na izgovarjavo besede (npr. ohranjanje končnega nemega *e* pri tujih imenih tipa *George*).«

Ob vsem navedenem je treba opozoriti še na dejstvo, da lahko kratice z možnostjo dvojnega izgovora predvidimo tudi pri predlogu *k/h*, ne le pri *s/z*. Gre za kratice tipa *GSM*, *GPS*, *GPRS*, ki se izgovarjajo na dva načina, odvisno od tega, ali sledimo izvorni [džiesem] ali prevzeti [geesem] zvočni podobi. Izpričane zadrege s tovrstno dvoumnostjo so sicer redke, saj se našete kratice tipično ne pojavljajo s predlogom *k/h* – redkost v rabi je tudi razlog, da tovrstni primeri niso bili zajeti v korpusno analizo pričujočega prispevka. Vendar pa je treba to skupino na sistemski ravni upoštevati, saj njen obstoj nakazuje potrebo po analogni obravnavi pravila za *s/z* in *k/h*. Drugi argument za enakovrstno obravnavo je dejstvo, da predloga *s/z* in *k/h* v slovnici zavesti govorcev slovenščine tipično nastopata skupaj, o čemer pričajo na spletu razpoložljiva jezikovnodidaktična gradiva, jezikovne svetovalnice, forumi ipd.¹² Ker je pravilo za *s/z* v SP 2001 predstavljeno precej bolj neposredno od pravila za *k/h*, mnogi uporabniki predvidevajo, da velja za oba predloga. Obravnavo predloga *k/h* po analogiji s *s/z* je denimo najti v Pravopisnem priročniku slovenske Wikipedije,¹³ pa tudi pri slovnicih pregledovalnikih Amebis Besana¹⁴ in slovenskem LanguageTool,¹⁵ ki v času priprave prispevka predlagata popravek zapisa *h Carmen* v *k Carmen*. Tako v Wikipediji kot v pregledovalnikih torej dobimo smernico oz. celo popravek, ki ni skladen z obstoječim predpisom, pri čemer je izjemnega pomena, da gre za vir oz. orodji z visokim faktorjem vpliva na uporabniško jezikovno produkcijo.¹⁶

11 Tehniko denimo razlaga Kocjan - Barle v televizijski oddaji *Minute za jezik* (<<http://ava.rtvlo.si/predvaj/minute-za-jezik/ava2.68329715/>>).

12 Ker so pravila za uporabo variantnih predlogov (vsaj na prvi pogled) enostavno razložljiva, osvežitev znanja na to temo ponujajo tudi številni blogi, spletne strani podjetij, ki ponujajo z jezikom povezane dejavnosti, strani različnih društev ipd.

13 Na strani <http://sl.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:Pravopisni_prirocnik>. Namen spletne strani je opozoriti na najpogostejše pravopisne zadrege, ki jih imajo avtorji člankov v slovenski *Wikipediji* in ponuditi zbirno mesto za njihovo reševanje.

14 Verzija 4.6 na strani <<http://besana.amebis.si/>>. Uporabljeno 18. 9. 2014.

15 Na strani <<https://www.languagetool.org/>>. Uporabljeno 18. 9. 2014.

16 Uporabniška naravnost teh izdelkov po drugi strani seveda toliko bolj podpira predpostavko, da do nedoslednosti ni prišlo zaradi nezainteresiranosti avtorjev poiskati ustrezno informacijo, ampak (tudi) zaradi pomanjkljive predstavitve tematike v obstoječih referenčnih priročnikih.

Sklep

V prispevku so bili navedeni razlogi za razliko v pravilu za rabo predlogov *s/z* in *k/h* ter argumenti, zakaj bi bilo smiselno razmisliti o alternativnih možnostih. Glede na ugotovitve je mogoče skleniti:

Pravila za izbiro predložnih variant v SP 2001 niso dovolj pregledno in izčrpno predstavljena. V naslednji izdaji mora biti pravilo navedeno pri obeh predlogih, oblikovano v razumljivem jeziku in podprto s primeri, ki so v rabi najbolj problematični.¹⁷ Pomembno je tudi, da se tematika za oba predloga obravnava v istem členu, da je omogočena primerjava podobnosti oz. razlik.

V prid sledenju pisni podobi predlogu sledeče besede je obstoj kratic z variantnim izgovorom. Pri predlogu *s/z* so to kratice tipa *SMS* in *FC*, potencialno tudi *HBO*, pri predlogu *k/h* je potencialno problematičen tip *GPS*. Opiranje na zapis je dobrodošlo tudi z vidika razvoja jezikovnih tehnologij, saj je v programskem smislu bistveno preprostejše. Po drugi strani v prid sledenju zvočni podobi pričajo razlogi za sam nastanek predložnih variant, s tem in obstoječimi jezikovnodidaktičnimi praksami povezana jezikovna intuicija uporabnikov in nenazadnje splošna težnja slovenskega pravopisa k fonetičnosti. Pred odločitvijo za najustreznejšo izbiro bi bilo smiselno v raziskavo pritegniti še govorjeni jezik in ugotoviti, v kolikšni meri so našteje kratice v izgovoru v resnici variantne. Če je *de facto* variantnih primerov relativno malo, bi bilo problem mogoče rešiti s pristankom na variantnost in kot ustrezno sprejeti tako zapis z *SMS-om* kot s *SMS-jem* – še zlasti zato, ker se pri tovrstnih primerih variantnost tako ali tako že pojavlja na ravni končnic. Dodatne podatke o jezikovni intuiciji uporabnikov pri izbiri variantnega predloga bi lahko zbrali tudi z analizo predlogov pred števniki, npr. kako se uporabniki odločajo v primerih tipa *s 62 / z 62*. Ne glede na rezultate pa bi bilo smiselno, da se v prihodnje predloga *s/z* in *k/h* ravnata po istem pravilu.

Ker preprosta rešitev za obravnavani problem znotraj zastavljenih meja ni mogoča, omenimo še radikalnejšo tretjo možnost: odpravo variantnosti v zapisu predlogov *s/z* in *k/h*. Variantnost je posledica slovenske pravopisne tradicije, v jezikovnem sistemu in jezikovni rabi pa je najti malo utemeljitev za njen obstoj. Izvorno je prav gotovo služila svojemu namenu (ki je bil – to ni nepomembno – vezan na olajšavo jezikovne rabe), vendar je treba upoštevati, da težave s tujimi lastnimi imeni, kraticami z alternativno izgovorjavo ipd. v preteklosti niso bile ne razširjene ne raziskane do današnje mere. Nova jezikovna realnost torej odpira potrebo po novih strokovnih premislekih in rešitvah. Ni sicer samoumevno, da bi slovenska jezikovna skupnost odpravo variant *h* in *s* sprejela s podobno stopnjo strinjanja, kot je sprejela umik variante *ž* (npr. *ž njim*) med zastarelo besedišče, pa tudi v luči slovenske normativistike bi bila tovrstna rešitev, kot rečeno, precej skrajna. Vendar potreba po razpravi o tej možnosti vsekakor obstaja, saj predložna variantnost v sodobni pisni slovenščini (v popolnem neskladju s svojim izvirnim namenom) več jezikovnih težav povzroča, kot jih rešuje.

17 Dva nova zgleda, z *von Karajanom* in s *SDS* predlagata že Dobrovoljc in Jakop (2011), vendar bi bilo pravila treba še koreniteje izboljšati. Glede razumljivosti in dostopnosti pravil prim. Bizjak Končar idr. (2011).

Literatura in viri

Amebis Besana, slovnčni pregledovalnik. <<http://besana.amebis.si/>>

ARHAR HOLDT, Špela, ČERV, Gaja, GANTAR, Polona, KOSEM, Iztok, KOSEM, Karmen, KRAPŠ VODOPIVEC, Irena, KREK, Simon, MOŽE, Sara, ROZMAN, Tadeja, SOBOČAN, Ana Marija, STRITAR KUČUK, Mojca, ZWITTER VITEZ, Ana, 2013: *Pedagoški slovnčni portal*. [Ljubljana]: Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport. <<http://slovnica.slovenscina.eu/>>

BIZJAK KONČAR, Aleksandra, DOBROVOLJC, Helena, DOBROVOLJC, Kaja, LOGAR BERGINC, Nataša, KOCJANČIČ, Polonca, KREK, Simon, ROZMAN, Tadeja, 2011: Slogovni priročnik: sporazumevanje v slovenskem jeziku. Kazalnik 17 – Standard za korpusno analizo težav pri tvorbi besedil. http://www.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik17/Kazalnik_17_Slogovni_prirocnik_SSJ.pdf.

DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.

DOBROVOLJC, Helena, 2013: *Kako pišemo predlog z/s v zvezah s predimkom »von«?* Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/kako-pisemo-predlog-zs-v-zvezah-s-predimkom-von#v>>

Gigafida = <www.gigafida.net>

Language Tool, slovnčni pregledovalnik. <<https://www.language-tool.org/>>

Minute za jezik: Pravilna uporaba predlogov s in z ter k in h. <<http://ava.rtvsl.si/predvajaj/minute-za-jezik/ava2.68329715/>>

SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).

SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).

SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.). – Založba ZRC (zal.).

Sporazumevanje v slovenskem jeziku, predstavitevna stran projekta. <<http://www.slovenscina.eu/>>

TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja*. Maribor: Obzorja. *Wikipedija: Pravopisni priročnik*. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:Pravopisni_prirocnik>

RODILNIŠKA OBLIKA PANONSKIH, ŠTAJERSKIH IN BELOKRANJSKIH KRAJEVNIH IMEN NA *-CI*, *-OVCI/-EVCI*, *-INCI* (TIP *BELTINCI* – IZ *BELTINEC/BELTINCEV*)

Mojca Horvat

Uvod

Odgovor na vprašanje, kako se v knjižnem jeziku glasi množinska rodilniška oblika samostalnikov moškega spola, ki se sklanjajo po prvi moški sklanjatvi, je povsem neproblematičen (tip *škorci* – *škorcev* oz. *konji* – *konjev/konj*). Kot kaže, pa ta neproblematičnost velja le za občno-, ne pa tudi za lastnoimensko izrazje, in sicer za krajevna imena, ki kot del organskega pola jezika v svojem izvornem okolju pogosto živijo povsem svojo zgodbo ter tam z vsemi svojimi značilnostmi delujejo nevtrarno in sistemsko, izven izvornega okolja, npr. v knjižnem jeziku, pa ne.

Enega izmed pojavov, ki na regionalnem nivoju odstopa od norme knjižnega jezika, je zaslediti pri krajevnih imenih na *-ci*, katerih rodilniška oblika (kot odgovor na vprašanje *Odkod si?*) ni enaka knjižni na *-ev*, pač pa se na območju panonske, deloma tudi štajerske narečne skupine in belokranjskih narečij ta glasi na *-(e)c* (npr. *Beltinec*, *Juršinec*, *Večeslavec*, *Pavlovec*, *Žiberč*, *Pribinec*), ki je tam značilna le za tu obravnavana krajevna imena, ne pa tudi za občna imena, pri katerih v razmerju do knjižnega jezika ni razlik (npr. *žganci* – *žgancev* in ne **žganec*).¹

Razlikovanje med narečno in knjižno rodilniško obliko krajevnih imen na *-ci* (tip *Beltinci*:² nar. *Beltinec* : knjiž. *Beltincev*) izhaja iz dejstva, da je v lokalni/narečni obliki prisoten odraz moškega sklanjatvenega vzorca s prvotno tvorbo rodilnikov množine z ničto končnico, ki se v knjižni normi pojavlja še pri samostalniku *konj*, v knjižni obliki obravnavanih krajevnih imen pa je kot v občnoimenskem izrazju posplošena *u*-jevska končnica *-ov/-ev*. Prav tako pa je na

1 Razlike se pojavljajo le na glasoslovni, ne pa tudi na oblikoslovni ravni, ki je predmet pričujočega prispevka.

2 Prvotno **Bēletin̥ci* je množinsko prebivalsko ime, tvorjeno iz slovanskega osebnege imena **Bēletin̥*, ki je ohranjeno v starosrbskem osebnem imenu *Bēletin* in iz katerega je tvorjeno kajkavsko krajevno ime *Beletinec*. Ime torej prvotno pomeni 'prebivalci Beletinovega naselja' (Snoj 2009: 56). Silvo Torkar (ustno) izvor krajevnega imena *Beltinci* razlaga takole: ime *Beltinci* se nanaša na prebivalce kraja **Bēļetina* ali **Bēlotina*, kjer živi **Bēļeta* in njegovi ljudje oz. **Bēlota* in njegovi ljudje. O tem, za katero ime gre, je mogoče soditi na podlagi historičnih zapisov: 1322 *Belethfalua*, 1381 *Beletafalua*, 1389 *Belothafalua*, 1402 *Balatincz*, 1431 *Belathynch*, 1481 *Belothyncz*, 1784 *Bellatincze* (hung.) *Belatincz*, 1860 *Bellatincz*.

razlikovanje med narečno in knjižno obliko vplivala standardizacija krajevnih imen na *-ce*³ v *-ci*, ki ima za posledico ohranjanje prvotne roditeljske oblike v narečju in umetno vpeljavo njihove knjižne roditeljske oblike (gl. Narat 2004).

1 Pojavnost slovenskih krajevnih imen s pripono *-ci*⁴

Areal s pojavitvami krajevnih imen na *-ci* so v slovenskem in širšem slovanskem jeziku jezikoslovci poskušali določevati že v zgodovini.

Rudolf Kolarič (1955: 59) navaja celoten slovanski areal, kjer pri njegovem opisu v slovenskem prostoru opažamo nekaj razlik v primerjavi s sedanjim stanjem. Po Kolariču tovrstna imena naj ne bi bila prisotna v skrajnih južnih prekmurskih govorih, česar aktualni podatki ne potrjujejo (na tem območju so imena prisotna v Občini Beltinci s petimi pojavitvami, v Občini Lendava pa s štirimi pojavitvami). V opisu areala Kolarič ne omenja niti zamejskih govorov, čeprav so imena tam vendarle prisotna.

Obsega namreč v glavnem pesniško-podravski govor, ščavniško-pomurski, južnoprleški in srednje- ter severnopremurski govor vse do Rabe. Neznana so ta imena skrajnemu južnemu prekmurskemu govoru, sosednjim medžimurskim⁵ govorom in haloškemu govoru. V goričanskem govoru jih dobimo le na skrajnem vzhodu. Na sosednjem kajkavskem teritoriju so silno redka, npr. Ivanci pri Lepoglavu. Pogostnejša postanejo zopet v okolici Karlovca, pridejo na slovensko ozemlje v Beli krajini, sporadično pa jih dobimo na Hrvaškem ob slovenski meji vse do Istre, kjer so zopet bolj

-
- 3 V nespremenjeni, tj. v nestandardizirani obliki se krajevna imena pojavljajo v Slovenskih goricah in Halozah, najbolj strnjeno pa na Dravskem polju, npr. *Ciglenca, Žikarce, Jablanca* ...
 - 4 Predmet obravnave so sicer krajevna imena na *-ci*, zaradi podobne pravopisne problematike pa tukaj navajamo še aktualne podatke o krajevnih imenih na *-či*, ki so sicer veliko redkejša in sporadična. Njihovega nastanka sicer ni mogoče videti v luči konverzije preko tožilnika množine, pač pa so po svojem nastanku večinoma mlajša in navezujoča na priimke v množini (Torkar, ustno). Krajevnih imen na *-či* je 33, in sicer v Občini Cankova: *Krašči*, v Občini Črnomelj: *Pavičiči, Jankoviči, Miliči, Paunoviči, Vranoviči, Adlešiči, Žuniči*, v Občini Gorišnica: *Zagojčiči*, v Občini Grad: *Dolnji Slaveči*, v Občini Ilirska Bistrica: *Zalči*, v Občini Komen: *Divči*, v Občini Koper: *Galantiči, Babiči, Kozloviči, Maršiči, Poletiči, Župančiči, Sirči, Sokoliči*, v Občini Kostel: *Jakšiči*, v Občini Križevci: *Kokoriči*, v Občini Kuzma: *Gornji Slaveči*, v Občini Metlika: *Drašiči, Geršiči, Radoviči, Vidošiči*, v Občini Osilnica: *Mirtoviči, Strojčiči*, v Občini Puconci: *Bokrači*, v Občini Ribnica: *Maršiči*, v Občini Sežana: *Mahničiči* in v Občini Sveti Jurij ob Ščavnicah: *Selišiči*. Na podlagi podatkov iz leksikona *Slovenska krajevna imena* je razvidno, da imajo tudi ta v svojih izvornih okoljih ponekod dvojnične roditeljske oblike, ki se razlikujejo od knjižnih. Dvojnične roditeljske končnice so tako naslednje: a) *-ev* in *-č*: *Sirči*, b) *-ev* in *-č*: *Dolnji Slaveči, Gornji Slaveči*, c) *-ev* in *-išč*: *Krašči, Adlešiči, Žuniči, Sokoliči, Kokoriči, Drašiči, Geršiči, Radoviči*, c) *-ev* in *-išč*: *Vidošiči, Selišiči*. Ostala imena dvojnic roditeljskih oblik nimajo, pač pa sta lokalna in knjižna oblika enaki, tj. *-ev*. Kot za krajevna imena na *-ci*, predlagamo, da se tudi za krajevna imena na *-či*, katerih lokalna roditeljska končnica ni enaka knjižni, v pravopisu dovoli lokalna dvojnična roditeljska končnica, tj. *-č, -eč* oz. *-išč*, saj so bila imena v postopku standardizacije deležna enakega poknjivanja, kot smo ga že omenili.
 - 5 Novejše onomastične raziskave (Torkar 2007) posredno kažejo na prisotnost krajevnih imen na *-ci* v Medžimurju, in sicer z opozoritvijo na krajevna imena tipa *Bogdanovec, Čakovec, Domašinec* ..., ki so singularizirane narečne roditeljske množinske oblike, nastale iz imenovalniške množinske oblike na *-ci, -ovci* in *-inci*.

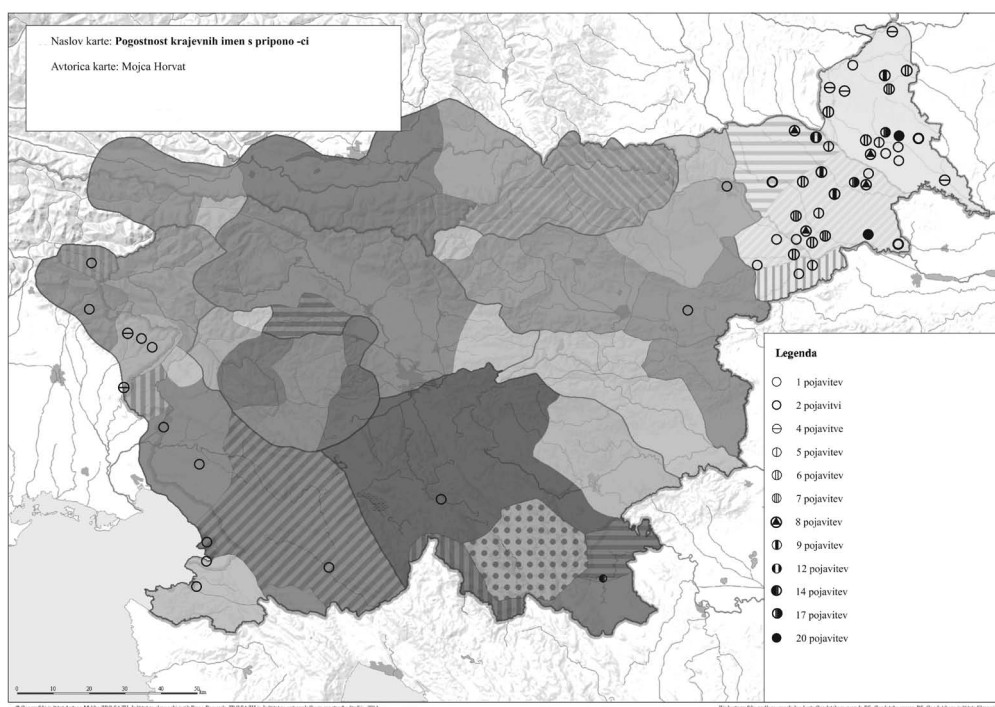
pogostna. Pogostnejša so tudi vzhodno od črte Varaždin–Zagreb, najdemo jih tudi po Slavoniji, zelo pogostna so pa v nekaterih pokrajinah Srbije in Bosne, v nekaterih oblasteh Drina, Valjevo, Šumadija, Dunav, Kruševac, Užice, Raška, Skoplje, Bitolj, Bregalica. Imena na *-ci*, *-ovci* so številna tudi po zahodni Bolgariji. Drugod po slovanskem svetu, kolikor sem mogel dognati, te vrste krajevnih imen ni. (Kolarič 1955: 59)

Milko Kos (1968: 256) areal pojavitev opredeljuje zgolj okvirno, tj. da so obravnavana krajevna imena na *-ci* prisotna na področju med Dravo in Muro, med Muro in Rabo, posamično še v Halozah in na Dravskem polju.

1.1 Aktualni podatki

S pomočjo Statističnega urada Republike Slovenije smo pridobili podatke o vseh aktualnih krajevnih imenih s pripono *-ci*. Znotraj RS je 252 različnih krajevnih imen na *-ci*, ki poimenujejo 263 naselij, 22 različnih tovrstnih krajevnih imen je tudi v zamejstvu.

Zemljepisna razporeditev krajevnih imen s pripono *-ci* je razvidna iz pričujoče karte,⁶ kjer je število pojavitev poimenovanj v posameznih občinah prikazano z deležem notranje zapolnitve kroga – manjša zapolnitev pomeni manj pojavitev, večja zapolnitev pomeni več pojavitev.

Slika 1: Pogostnost krajevnih imen na *-ci*.

6 Podatki za karto so bili pridobljeni s pomočjo iskalnika po krajevnih imenih na spletni strani Statističnega urada Republike Slovenije, dne 28. 8. 2014.

Obravnavana krajevna imena so najbolj zgoščena na območju panonske narečne skupine, zlasti v prleškem in prekmurskem narečju, manj v haloškem in slovenskogoriškem narečju, ter v z njo stičnih narečjih štajerske narečne skupine, tj. v eni občini v srednještajerskem (Občina Šmarje pri Jelšah) in v eni v južnopohorskem narečju (Občina Maribor). Izven tega areala se krajevna imena na *-ci* strnjeno pojavljajo še v Občini Črnomelj (s kar štirinajstimi pojavitvami), le z eno pojavitvijo pa na območju dolenske narečne skupine, tj. v Občini Sodražica, ter v petih občinah primorske narečne skupine, tj. občine Šempeter pri Novi Gorici, Komen, Koper ter Ilirska Bistrica. Tovrstna krajevna imena so prisotna tudi v zamejstvu, in sicer v Avstriji, na Madžarskem in v Italiji.

Podatki za posamezne občine:

1 POJAVITEV: Občina Črenšovci – KI *Črenšovci*; Občina Hajdina – KI *Draženci*; Občina Ilirska Bistrica – KI *Fabci*; Občina Komen – *Dolanci*; Občina Koper – *Dilici*; Občina Kuzma – KI *Matjaševci*; Občina Majšperk – KI *Stogovci*; Občina Maribor – KI *Zrkovci*; Občina Nova Gorica – KI *Nemci*; Občina Odranci – KI *Odranci*; Občina Podlehnik – KI *Kozminci*; Občina Ptuj – KI *Podvinci*; Občina Sodražica – KI *Petrinci*; Občina Šmarje pri Jelšah – *Pijovci*; Občina Turnišče – KI *Renkovi*; Občina Veržej – KI *Banovci*;

2 POJAVITVI: Občina Dobrovnik – KI *Strehovci*, *Žitkovci*; Občina Lenart – KI *Spodnji Žerjavci*, *Zgornji Žerjavci*; Občina Središče ob Dravi – KI *Gođeninci*, *Šalovci*;

4 POJAVITVE: Občina Grad – KI *Kovačevci*, *Motovilci*, *Radovci*, *Videnci*; Občina Lendava – KI *Genterovci*, *Kamovci*, *Petišovci*, *Radmožanci*; Občina Rogašovci – KI *Fikšinci*, *Kramarovci*, *Rogašovci*, *Večeslavci*;

5 POJAVITEV: Občina Beltinci – KI *Beltinci*, *Bratonci*, *Ižakovci*, *Lipovci*, *Melinci*; Občina Juršinci – KI *Bodkovci*, *Grlinci*, *Hlaponci*, *Juršinci*, *Zagorci*; Občina Radenci – KI *Okoslavci*, *Radenci*, *Rihtarovci*, *Šratovci*, *Turjanci*; Občina Sveti Andraž v Slovenskih goricah – KI *Drbetinci*, *Hvaletinci*, *Novinci*, *Rijavci*, *Vitomarci*;

6 POJAVITEV: Občina Cankova – KI *Domajinci*, *Gerlinci*, *Gornji Črnci*, *Korovci*, *Skakovci*, *Topolovci*; Občina Cerkljenjak – KI *Andrenci*, *Cogetinci*, *Kadrenci*, *Smolinci*, *Stanetinci*, *Župetinci*; Občina Gorišnica – KI *Cunkovci*, *Gajevci*, *Moškanjci*, *Muretinci*, *Placerovci*, *Tibolci*; Občina Murska Sobota – KI *Bakovci*, *Černelavci*, *Kupšinci*, *Markišavci*, *Nemčavci*, *Satahovci*; Občina Šalovci – KI *Budinci*, *Čepinci*, *Dolenci*, *Domanjševci*, *Markovci*, *Šalovci*; Občina Videm – KI *Barislovci*, *Dravci*, *Jurovci*, *Popovci*, *Šturmovci*, *Trdobjojci*;

7 POJAVITEV: Občina Destrnik – *Desenci*, *Gomilci*, *Janežovci*, *Jiršovci*, *Levanjci*, *Svetinci*, *Vintarovci*; Občina Dornava – *Bratislavci*, *Brezovci*, *Lasigovci*, *Mezgovci ob Pesnici*, *Polenci*, *Strejaci*, *Žamenci*; Občina Križevci – KI *Berkovci*, *Boreci*, *Bučecovci*, *Gajševci*, *Iljaševci*, *Križevci*, *Logarovci*, *Lukavci*;

8 POJAVITEV: Občina Apače – KI *Črnci*, *Drobtinci*, *Lutverci*, *Mahovci*, *Segovci*, *Stogovci*, *Žepovci*, *Žiberi*; Občina Markovci – KI *Borovci*, *Bukovci*, *Markovci*, *Prvenci*, *Sobetinci*, *Stojnci*, *Strelci*, *Zabovci*; Občina Tišina – KI *Borejci*, *Gederovci*, *Murski Črnci*, *Murski Petrovci*, *Petanjci*, *Rankovci*, *Sodišinci*, *Tropovci*;

9 POJAVITEV: Občina Gornji Petrovci – KI *Adrijanci*, *Gornji Petrovci*, *Košarovci*, *Križevci*, *Neradnovci*, *Panovci*, *Peskovci*, *Stanjevci*, *Šulinci*; Občina Sv. Jurij ob Ščavnici – KI *Bolehnečici*, *Dragotinci*, *Grabšinci*, *Kraljevci*, *Kupetinci*, *Kutinci*, *Slaptinci*, *Stanetinci*, *Terbegovci*; Občina Sv. Tomaž – KI *Gornji Ključarovci*, *Hranjigovci*, *Mezgovci*, *Pršetinci*, *Rakovci*, *Rucmanci*, *Savci*, *Sejanci*, *Trnovci*;

12 POJAVITEV: Občina Gornja Radgona – *Črešnjevci*, *Gornji Ivanjci*, *Ivanjševci ob Ščavnici*, *Lastomerci*, *Lokavci*, *Očeslavci*, *Orehovci*, *Radvenci*, *Rodmošci*, *Spodnji Ivanjci*, *Stavešinci*, *Zbigovci*;

14 POJAVITEV: Občina Črnomelj – KI *Balkovci, Bojanci, Brdarci, Dolenjci, Dolenji Radenci, Fučkovci, Gorenji Radenci, Pribinci, Sodevci, Srednji Radenci, Učakovci, Vrhovci, Vukovci, Zorenci*;

17 POJAVITEV: Občina Ljutomer – KI *Babinci, Bodislavci, Branoslavci, Bučkovci, Cezanjevci, Drakovci, Godemarci, Ilovci, Krištanci, Kuršinci, Noršiči, Precetinci, Radoslavci, Sitarovci, Šalinci, Vidanovci, Vogričevci*; Občina Puconci – KI *Beznovci, Bodonci, Brezovci, Dankovci, Kuštanovci, Mačkovci, Moščanci, Otovci, Pečarovci, Poznanovci, Predanovci, Puconci, Puževci, Strukovci, Šalamenci, Vadarci, Zenkovci*;

20 POJAVITEV: Občina Moravske Toplice – KI *Andrejci, Berkovci, Filovci, Fokovci, Ivanci, Ivanjševci, Ivanovci, Kančevci, Krnci, Lončarovci, Lukačevci, Martjanci, Mlajtinci, Motvarjevci, Noršinci, Pordašinci, Prosenjakovci, Ratkovci, Sebeborci, Tešanovci*; Občina Ormož – KI *Cvetkovci, Frankovci, Hermanci, Ivanjkovci, Jastrebc, Lahonci, Mihalovci, Osluševci, Pavlovci, Podgorci, Pušenci, Senešci, Sodinci, Spodnji Ključarovci, Strjanci, Vičanci, Vodrance, Vuzmetinci, Zasavci, Žerovinci*.

Podatki za zamejstvo: V Republiki Italiji je 14 krajevnih imen na *-ci*, njihova roditeljska oblika pa je v vseh primerih na *-ev*:

Čedarmaci (it. *Cedarmaz*, ob. Podbonesec) – *Čedarmacev*; *Čubci* (it. *Ciubiz*, ob. Praprotno) – *Čubcev*; *Franci* (it. *Franz*, ob. Sovodnja) – *Francev*; *Kavci* (it. *Tre re/Cauz*, ob. Praprotno) – *Kavcev*; *Klinci* (it. *Clinaz*, ob. Srednje) – *Klincev*; *Kočjanci* (it. *Cocenzi*, ob. Podbonesec) – *Kočjancev*; *Kodermaci* (it. *Codromaz*, ob. Praprotno) – *Kodermacev*; *Korošci* (it. *Santa Barbara*, ob. Milje) – *Korošcev*; *Križaci* (it. *Crisazze*, ob. Rezija) – *Križacev*; *Merci* (del Ofijana/it. *Pegliano*, ob. Podbonesec) – *Mercev*; *Muci* (it. *Prepotischis*, ob. Praprotno) – *Mucev*; *Piščanci* (it. *Sottomonte*, ob. Trst) – *Piščancev*; *Sinci* (it. *Simaz*, ob. Bardo) – *Sincev*; *Zeji* (it. *Zeiaz*, ob. Podbonesec) – *Zejev*. (Merkù 1999).

Na Madžarskem⁷ so štiri tovrstna krajevna imena, vsa spadajo v Občino Monošter:

Števanovci (madž. *Apátistánfalva*) – *Števanovec*, *Sakalovci* (madž. *Szakonyfalva*) – *Sakalovec*, *Ritkarovci* (madž. *Kétyölgy*) – *Ritkarovec* in *Andovci* (madž. *Orfalva*) – *Andovec*.

V Avstriji na Koroškem jih ni, na Štajerskem pa so štiri, in sicer:

Klanci (nem. *Glanz*), *Dedonci* (nem. *Dedenitz*) – *Dedonec*, *Zenkovci* (nem. *Zelting*) – *Zenkovec* in *Žetinci* – *Žetinec* (nem. *Sicheldorf*).

2 Lokalne roditeljske oblike krajevnih imen na *-ci*

Podatke o tem, kako se glasi lokalna roditeljska oblika krajevnih imen na *-ci*, smo pridobili iz gradiva, zbranega na terenu znotraj raziskav za *Slovenski lingvistični atlas* ter s pomočjo dodatnih terenskih poizvedovanj. V mrežo raziskovanih krajev za SLA je vključenih 17 imen na *-ci*, vsa so na področju panonske narečne skupine, od tega se eno nahaja na območju slovenskogoriškega narečja, pet na območju prleškega narečja, devet na območju prekmurskega narečja, za en krajevni govor, ki se nahaja v Avstriji, pa gradivo ni zapisano⁸ (T406 Ženavci – Jennersdorf). V gradivski zbirki je tudi zapis prleškega govora Šalinci, ki v novo mrežo krajev ni vključen, gradivo zanj pa zaradi relevantnosti tukaj vendarle navajamo.

⁷ Za posredovane podatke s terena se zahvaljujem gospe Marijani Sukič.

⁸ V tem kraju govorcev prekmurskega narečja ni bilo mogoče najti.

GRADIVO: T368 Črešnjenci: –, T372 Križevci/Gajševci: *Gëjšofcj – Gëjšovec*, T373 Bučkovci:⁹ *Bučkôfcj – /*, T378 Juršinci: *'Jüršincj – 'Jüršinec*, Ts301b Šalinci: *Šälinci – Šälinec*, T379 Podvinci: */*, T380 Cvetkovci: *Ci'ku:fcë – Ci'ku:vec*, T389 Martjanci: */*, T390 Strehovci: *Strëöfcj – Strëöveç*, T391 Beltinci: *Böltincj – Böltinec*, T397 Večeslavci: *Ve'čë:jšlafçë – Ve'čë:jšlavec*, T399 Gornji Petrovci: *Petröufcë – Petröuvec*, T400 Križevci: */*, T401 Kančevci: *'Kančefcj – 'Kančevc*, T402 Šalovci: *'Ša:lofcë – 'Ša:lovec*, T403 Markovci:¹⁰ *'Mä:rkofcj – 'Mä:rkovec*, (T406 Ženavci: */*), T414 Žetinci:¹¹ *'Žetincj – 'Žetinec*.

Kot je razvidno, je roditeljska oblika vseh zapisanih krajevnih imen enaka, in sicer na *-ec*: *Gajševc*, *Juršinec*, *Šalinec*, *Cikuvec*, *Strehovec*, *Beltinec*, *Večeslavec*, *Petrovec*, *Kančevc*, *Šalovec*, *Markovec* in *Žetinec*, medtem ko se oblika na *-ev* v gradivu ne pojavi.

3 Obravnava krajevnih imen na *-ci* v jezikoslovni literaturi

V jezikoslovni in normativni literaturi so bila slovenska krajevna imena na *-ci* doslej že večkrat opažena in obravnavana kot »posebnost panonskega in vzhodnoštajerskega prostora« (Kolarič 1955; Kos 1968; Lubaš 1967; Narat 2004 (v Narat 2004 prim. tudi Miklošič 1927; Taszycki 1958; Rospond 1937; Franck 1932)).

Rudolf Kolarič (1955) se dotakne posebnosti krajevnih imen na *-ci* v članku *Slovenska narečja na Štajerskem*, kjer določi areal njihove pojavnosti, žarišče nastanka, ki ga locira južno od Donave, od koder sklepa na smer selitve južnih Slovanov in na področja formiranja novih naselitenih jeder.

Milko Kos (1968) obravnava krajevna imena na *-ci* z vidika zgodovinskega vprašanja, kjer mu ta predstavljajo zgovorno gradivo za preučevanje kolonizacije področja med Dravo in Rabo, ob čemer se imen dotakne z imenoslovnega vidika, kjer izpostavi izvor korenskih morfemov obravnavanih imen, ki so po njegovem videnju osebna imena, večinoma slovenskega, redkeje nemškega izvora.

Z vidika imenoslovja so krajevna imena na *-ci* obravnavana tudi pri Władysławu Lubašu (1967), ki imena najprej sistematično navede, nadalje razlaga njihove značilnosti, njihov prvotni pomen in starost ter shematično opredeli področje njihovega pojavljanja.

Nazadnje je o obravnavani tematiki pisala Jožica Narat (2004), ki obširno obravnava oblikoslovne lastnosti tovrstnih imen, in sicer na primeru krajevnega imena *Zrkovci*, za katero ugotavlja devetdeset let staro umetno vpeljano spremembo *Zrkovce* → *Zrkovci*, kar je vplivalo na spremembo spola imena, to pa na njegovo pregibanje, saj je domača, tj. narečna roditeljska oblika *Zrkovc*, knjižna pa zaradi normirane oblike *Zrkovci Zrkovcev*. Naratova ugotavlja, da je na območju Dravskega polja mogoče potegniti razmejitevno črto, ki ločuje območja s pojavnostjo krajevnih imen na *-ci* od tistega, kjer prevladujejo imena na *-ce*, ki standardizacije *-ce v -ci* kot *Zrkovci* niso doživela.

9 Vas se je do druge svetovne vojne imenovala Mala Nedelja, kar domačini uporabljajo še danes (vir: zapis vprašalnice za *Slovenski lingvistični atlas* (Jasna Nagode, 1971)). Poimenovanje Bučkovci je novejšje in zato za raziskave manj relevantno.

10 Leta 2011 na terenu zapisala M. Horvat.

11 Leta 2011 na terenu zapisala M. Horvat.

3.1 Pregled oblikoslovnih lastnosti krajevnih imen na *-ci* v normativnih priročnikih

V nadaljevanju sledi pregled obravnave rodilniške oblike krajevnih imen na *-ci* v normativnih priročnikih, pri čemer nas zanima, kako je bila tam obravnavana oblika na *-ec* in kako na *-ev*.

V prvih treh slovenskih pravopisih, tj. v Levčevem (1899), Breznikovem (1920) in Breznik-Ramovševem (1935), problematika krajevnih imen na *-ci* ni bila obravnavana niti v uvodnem poglavju niti v slovarskem delu, pač pa je na to posebnost prvič opozorjeno v pravilih *Slovenskega pravopisa* 1950 v členu 25 »O domačih lastnih imenih«, za katera pravopis navaja, da ta »pogosto nimajo knjižne oblike, marveč se v izgovoru, pisavi in rabi ravna po krajevnem narečju«. Dalje še, da **moramo »pri pregibanju in rabi lastnih imen upoštevati krajevno ljudsko osnovo«** (SP 1950: 18). V členu 26 je opozorjeno, »da imajo vzhodnoslovenska in belokranjska množinska imena na *-ci* rodilnik na *-ec* in ne na *-cev*: *Béltinci*, iz *Béltinec*, v *Béltincih*; *Brátonci*, iz *Brátonec*, v *Brátoncih*; *Ivánjkovci*, iz *Ivánjkovec*, v *Ivánjkovcih*; *Bojánci*, iz *Bojánec*, v *Bojáncih*; *Vučakóvci*, iz *Vučakovec*.«

V uvodu k *Slovenskemu pravopisu* (1962: 41) je v členu 44 (Zemljepisna imena; Imena naselij) na problematiko opozorjeno takole: »Pogostna množinska imena na *-ci* na vzhodnem ozemlju in v Beli krajini imajo doma rod. mn. na *-ec*: *Beltinci* iz *Beltinec*, *Bratonci* iz *~ec*, *Ivanjkovci* iz *~ec*, *Bojanci* iz *~ec*; *Radenci* iz *Radinec*«. **Pravopis dovoljuje, da se oblika na *-ec* uporablja tudi v knjižnem jeziku, »če jo dobro poznamo«, tj. kadar z gotovostjo poznamo lokalno rodilniško obliko krajevnega imena; »splošno pa taka imena sklanjamo kakor druge samostalnike m mn.: *Beltinci* iz *~ev*, iz *Bratoncev*, iz *Ivanjkovec*, iz *Bojancev*, iz *Radencev*«. V slovarskem delu SP 1962 so navedena štiri krajevna imena na *-ci*, tj. *Beltinci -nec* in *-cev*; *Borovci -ec* in *-cev*; *Križevci -cev* in *-vec*; *Radenci -cev* ali *Radinec* – vsa imajo dvojnice rodilniških oblik, ki so v geslih različno obravnavane, in sicer je pri dveh na prvem mestu navedena rodilniška oblika na *-ec*, pri dveh pa njena standardizirana različica na *-ev*.**

V primerjavi s starejšimi pravopisi, kjer je raba lokalne rodilniške oblike na *-(e)c* dovoljena tudi v knjižnem jeziku, pa je ta v *Slovenskem pravopisu* 2001 obravnavana drugače. V slovarskem delu je navedenih 31 krajevnih imen na *-ci* (*Bakovci*, *Beltinci*, *Bodonci*, *Bučkovci*, *Cezanjenci*, *Črenšovci*, *Dolenci*, *Drbetinci*, *Fokovci*, *Gornji Petrovci*, *Ivanjkovci*, *Juršinci*, *Kančevci*, *Križevci*, *Mačkovci*, *Markovci*, *Martjanci*, *Mihalovci*, *Moravci*, *Odranci*, *Pečarovci*, *Podgorci*, *Prosenjakovci*, *Puconci*, *Radenci*, *Rogaševci*, *Spodnji Ivanjci*, *Šalovci* in *Vitomarci*). Pri imenih *Dolenci*, *Drbetinci* in *Kančevci* je navedena ena¹² sama oblika, in sicer na *-ev*, medtem ko sta pri vseh ostalih navedeni obe obliki, tj. na *-ev* in na *-ec*, pri čemer je **oblika na *-ec* označena s socialnozvrstno oznako *pokr.***, tj. *pokrajinsko pogovorno*, ki označuje »neknjižno prvino, značilno za večja področja slovenskega ozemlja, npr. za primorsko, štajersko, koroško, dolensko, rovtarsko, in tudi za manjša, npr. belokranjski, celjski, koprski, tržaški okoliš ipd. (SP 2001: 129)«, iz česar je razvidno, da je za obravnavana imena **v knjižnem jeziku dovoljena**

12 Po navedbah s terena je tudi pri teh imenih lokalna rodilniška oblika na *-ec*.

le rodilniška oblika na -ev. Za krajevno ime *Spodnji Ivanjci* je oblika na -ec označena s funkcijskozvrstno oznako *neurad.*, tj. *neuradno*.

Problematika sklanjanja krajevnih imen na -ci je obravnavana tudi v nekaterih slovnica. V obeh izdajah *Slovenske slovnice* avtorjev Bajca, Kolariča in Rupla (1956: 101 in 1964: 146) je v poglavju »Sklanjatev« navedeno, da imajo vzhodnoslovenska in belokranjska množinska krajevna imena na -ci rodilniško obliko na -ec, dovoljena pa je tudi oblika na -ev, tj. iz *Beltincev*.

V leksikonu *Slovenska krajevna imena* (1985) so zajeta vsa aktualna¹³ krajevna imena na -ci. Imena so predstavljena s stališča knjižnega jezika, podatki pa pridobljeni s pomočjo terenskega preverjanja lokalne oz. narečne oblike ter na podlagi *Krajevnega leksikona Slovenije*.

Ob izpisu vseh relevantnih iztočnic z njihovimi oblikoslovnimi podatki se je izkazalo sledeče:

- ▷ Dvojnične rodilniške oblike na -ev in na -ec so navedene pri 232 (88 %) krajevnih imenih, pri čemer je oblika na -ev označena z zvezdico in poimenovana kot »narejena, knjižna oblika«, tj. taka, ki v kraju samem ni znana, oblika na -ec pa je zapisana v *ležečem* tisku, kar označuje neknjižno, narečno obliko. Izmed 232 krajevnih imen jih je 227 na območju panonske narečne skupine, eno na območju štajerske narečne skupine in štiri na območju severnobelokranjskega narečja.
- ▷ Rodilniško obliko na -ev ima 19 (7 %) krajevnih imen, izmed katerih jih je deset iz Občine Črnomelj (*Balkovci*, *Bojanci*, *Brdarci*, *Dolenji Radenci*, *Fučkovci*, *Gorenji Radenci*, *Sodevci*, *Srednji Radenci*, *Učakovci*, *Vrhovci*), eno iz Občine Ilirska Bistrica (*Fabci*), eno iz Občine Komen (*Dolanci*), eno iz Občine Koper (*Dilici*), eno iz Občine Nova Gorica (*Nemci*), eno iz Občine Sodražica (*Petrinci*), eno iz Občine Šmarje pri Jelšah (*Pijovci*), eno iz Občine Videm (*Dravci*), eno iz Občine Dornava (*Strejaci*) in eno iz Občine Gorišnica (*Tibolci*). Razen zadnjih treh se vsa nahajajo izven panonsko-štajerskega areala.
- ▷ Krajevno ime *Žiberci* (Občina Apače) ima najpestrejšo variantnost rodilniških oblik, tj. na -ev, ki je narejena, knjižna oblika, ter dve narečni – na -ec in na -c.
- ▷ Krajevno ime *Bolehnečici* (Občina Sveti Jurij ob Ščavnici) ima rodilniško obliko na -ev, ki je knjižna, tj. narejena, in obliko na -ic, ki je narečna.

Kot je razvidno iz pregleda normativne literature, je bila v različnih obdobjih v knjižnem jeziku rodilniška oblika krajevnih imenih na -ci različno normirana, kajti »prav razhajanja med narečnimi in knjižnimi imenskimi oblikami so vir nestabilnosti knjižnih oblik in pobud za spremembo knjižne oblike« (Šivic-Dular 1988: 56).

V SP 1950 je bila oblika na -ec prednostna, v SP 1962 pogojno dovoljena, tj. le v primeru, kadar tvorec besedila pozna lokalno rodilniško obliko imena, v SP 2001 pa je bila ta z opredelitvijo *pokrajinsko pogovorno* izločena iz rabe v knjižnem jeziku. Na tem mestu se pojavlja vprašanje, zakaj so se avtorji *Slovenskega pravopisa* 2001 odločili rodilniške oblike na -ec izločiti iz knjižne norme. Če je razlog za neupoštevanje izvornih oblikoslovnih lastnosti tovrstnih

¹³ Krajevna imena iz zamejstva v leksikon niso vključena.

zemljepisnih imen v poenotenju pregibalnih vzorcev lastnoimenskega izrazja z občnoimenskim in s tem poenostavitev pravopisnih pravil, je s tem pravilom to nedvomno doseženo, po drugi strani pa je na tak način okrnjena imanentna funkcija lastnoimenskega izrazja, tj. identifikacija, kajti »lastno ime služi za natančno identifikacijo predmeta poimenovanja v smislu njegove vrstnosti in tudi za njegovo individualizacijo v smislu konkretnega objekta« (Furlan, Gložančev in Šivic-Dular 2000: 75), kar seveda ne velja le za imenovalniško, pač pa tudi za roditeljsko obliko.

4 Pojavnost roditeljske oblike krajevnih imen na *-ci* v različnih besedilih

V govorjenih in tiskanih besedilih se pojavljata obe obravnavani roditeljski obliki krajevnih imen na *-ci*, s pomočjo besedilnega korpusa Nova beseda pa smo za primer krajevnega imena *Beltinci* želeli ugotoviti pojavnost njegove roditeljske oblike v različnih tipih besedil. Kot se je izkazalo, ima roditeljska oblika *Beltincev* v korpusu 318 pojavitev (časopis *Delo* s prilogami *Delo in dom*, *Ona*, *Nedelo*, *Vikend*, reviji *Jana* in *Mladina*), oblika *Beltinec* pa 19 (časopis *Delo* v rubriki *Šport* – poročanje o rezultatih pomurskih športnih dogodkov, revija *Mladina*, transkripcije govorjenih besedil – TVS *Odprti kop*), kar priča o tem, da (pomurski) pisci to obliko zavestno uporabljajo ne le v lokalnih, pač pa tudi v nacionalnih medijih.

Dobljeni rezultati so pričakovani, kajti korpus obsega le vseslovenske medije, ne pa tudi lokalnih, kjer prevladuje roditeljska oblika na *-ec*.

Dotatne podatke o pojavnosti oblik v medijih smo pridobili še s paberkovalnim brskanjem po spletu, kjer se je roditeljska oblika *Beltinec* izkazala za prevladujočo v lokalnih (spletnih) medijih, tj. *pomurje.si*, *sobotainfo.com*, *pomurec.com*, *tvidea.si*, *prlekija-on.net*, v časopisu *Pomurski Vestnik*, na radiu *Murski val* in v Uradnem listu RS, sprejetem v Občini Beltinci, kar kaže na živost te oblike ne le v govorjenem, pač pa tudi v pisnem prenosniku, medtem ko v ostalih medijih (*svet24.si*, *siol.net*, *rtvslo.si*) prevladuje roditeljska oblika *Beltincev*.

Sklep

Roditeljska oblika krajevnih imen na *-ci* je bila doslej v normativnih priročnikih različno obravnavana – za krajevna imena, ki obliko na *-(e)c* poznajo v izvornem okolju, je bila ta v starejših pravopisih edina dovoljena, kasneje pa variantna ob standardizirani obliki na *-ev*, medtem ko je v zadnjem aktualnem pravopisu (SP 2001), oblika na *-ec* opredeljena kot neknjižna (pokrajinska pogovorna) ob edini normirani obliki na *-ev*.

Na podlagi izpisov iz leksikona *Slovenska krajevna imena* je razvidno, da ima izmed vseh evidentiranih krajevnih imen na *-ci* v svojem izvornem okolju roditeljsko obliko na *-(e)c* ok. 90 % imen, kar potrjujejo tudi pridobljeni terenski podatki. Vsa imena se pojavljajo znotraj večjega ali manjšega strnjenege areala – večji areal zajema celotno panonsko narečno skupino, z naj-

večjo zgostitvijo v prekmurskem in prleškem narečju, manjši areal pa je vezan na Občino Črnomelj.

V skladu s predstavljenimi dejstvi **predlagamo, da se lokalna/narečna roditeljska oblika krajevnih imen na -ci, ki ni enaka knjižni (na -ev), pač pa je na -(e)c, vključi v pravopisno normo kot variantna roditeljska oblika** in se tako ponovno uveljavi pravilo, ki je bilo v rabi do leta 2001, tj. upoštevanje oblikoslovnih lastnosti imen, kot jih ta imajo v svojem izvornem okolju. Pri tem je jasno, da so iz pričujočega predloga izvzeta krajevna imena na -ci, kjer sta narečna in knjižna roditeljska oblika enaki, kar je značilno za nepanonska in nebelokranjska imena ter za tista, ki niso bila standardizirana po principu -ce > -ci.

Prepričani smo, da je pri pregibanju krajevnih imen tudi v knjižnem jeziku smiselno upoštevati njihove oblikoslovne lastnosti, ki izvirajo iz jezikovnega sistema izvornega okolja, zlasti tam, kjer té ne zajemajo le posameznih krajevnih govorov, temveč so prisotne na širšem območju, kot se to pojavlja v pričujočem primeru.

Navedeni predlog, tj. vpeljava variantne roditeljske oblike na -(e)c v pravopisno normo pri krajevnih imenih na -ci, ki to končnico poznajo v svojem izvornem okolju, ne predstavlja nikakršne nevarnosti za razpad sistema knjižnega jezika, pač pa ga le bogati in približuje ne le govorcem osrednjih narečij, temveč tudi ostalim. Smiselnost upoštevanja oblikoslovnih lastnosti zemljepisnih imen se nedvomno povezuje še z imanentno funkcijo lastnih imen, tj. z identifikacijsko funkcijo prebivalcev določenega kraja.

Literatura in viri

- Amebis, Stare slovenske slovnice. <<http://www.amebis.si/slovnice/>>
- BAJEC, Anton, KOLARIČ, Rudolf, RUPEL, Mirko, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- FURLAN, Metka, GLOŽANČEV, Alenka, ŠIVIC-DULAR, Alenka, 2000: Pravopisna ustreznost zapisa lastnoimenskega gradiva v registru zemljepisnih imen in registru prostorskih enot. *Geografski vestnik* 72/1. 73–86.
- JAKOPIN, Franc, idr., 1985: *Slovenska krajevna imena*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KOLARIČ, Rudolf, 1955: Slovenska narečja na Štajerskem. *Pogovori o jeziku in slovstvu*. Maribor: Založba Obzorja. 54–60.
- KOS, Milko, 1968: Kolonizacija med Dravo in Rabo pa krajevna imena na -ci. *Svet med Muro in Dravo*. Maribor: Založba Obzorja. 256–264.
- LUBAŚ, Władysław, 1969: Očetnoimenska krajevna imena z obrazili -ci, -ovci, -inci v slovenskem jeziku. *Jezik in slovstvo* 14/3. 72–74.
- , 1971: *Słowotwórstwo południowosłowiańskich nazw miejscowych z sufiksami -ci, -ovci, -inci itp.* Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- MAJDIČ, Viktor, 2002: Imena vasi in mest v Sloveniji. *Jezik in slovstvo* 8/2. 81–92.
- MERKŮ, Pavle, 1999: *Slovenska krajevna imena v Italiji*. Priročnik. Trst: Mladika.
- NARAT, Jožica, 2004: Oblikoslovne lastnosti krajevnih imen: Zrkvci. Marko Jesenšek (ur.): *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika: slovenska zemljepisna imena*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, Pišece: Društvo Pleteršnikova domačija. 74–82.

- SNOJ, Marko, 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan; Založba ZRC.
- SP 1899 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Fran Levec. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.
- SP 1920 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Anton Breznik. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Anton Breznik, Fran Ramovš (ur.). Ljubljana: Znanstveno društvo.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- Statistični urad RS = <<http://www.stat.si/KrajeвнаImena/>>
- ŠIVIC-DULAR, Alenka, 1988: K normiranju slovenskih zemljepisnih imen. *XXIV. seminar slovenskega jezika literature in kulture*, Ljubljana. 55–66.
- ŠTREKELJ, Karel, 1906: Razlaga nekaterih krajevnih imen po slovenskem Štajerju I, *Časopis za zgodovino in narodopisje* III. 42–64.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- TORKAR, Silvo, 2007: Toponim Preserje in slovansko-romansko prepletanje pripon -jane in -anum. Silvo Torkar idr. (ur.): *Merkujev zbornik (Jezikoslovni zapiski 13/1–2)*. Ljubljana: Založba ZRC, 2007. 481–492.
- , 2009: Flektivna derivacija v slovenskih krajevnih imenih (jezikovnozgodovinski vidik). *Slavistična revija* 56/4, 57/1. 411–419.
- ZELKO, Ivan, 1982: *Historična topografija Slovenije I. Prekmurje do leta 1500*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Zemljiški katastri = <<http://arhiv.gov.si>>
- ZORKO, Zinka, 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

IV

Pravopisna norma na drugih področjih

PRAVOPIS V POSLOVNO-URADOVALNIH BESEDILIH

Monika Kalin Golob

Uvod

Uradovalna in poslovna besedila jezikovno in stilno določa objektiviziranost, precejšnja formalna določenost, avtomatiziranost posameznih obveznih sestavin in struktura dopisa kot ustaljenega obrazca.

V zadnjih dveh desetletjih je za poslovno-uradovalna besedila značilno mešanje tradicionalnega in modernejšega besedilnega vzorca, pri čemer pa nekatere prvine slednjega niso ustrezno prilagojene slovenski pravopisni normi, predvsem v dopisih kot tipični besedilni vrsti tega področja (npr. razmerje med klicajem in vejico v ogovoru naslovnika in pozdravnem delu dopisa).

V prispevku predstavljamo pravopisne nejasnosti, ki bi jih lahko novi pravopisni priročnik natančneje obravnaval in tako odpravil nekatere dvome pri tvorjenju ter vplival na ustaljen model standardiziranega dopisa.

1 Avtomatizmi, obrazci, standardizacija

Poslovno in uradovalno sporočanje je izrazito usmerjeno k upoštevanju strokovnih in formalnih norm, zahteva po natančnosti in jedrnatosti ne daje možnosti za ohlapnost in gostobesednost. Pisci zato nimajo veliko stilne izbire, omejeni so z normo poslovnega pisanja, pa naj bo dogovorjena ali le pričakovana. Objektivizirani tip besedilnega vzorca, gospodarnost in kratkost (zgoščenost) izražanja ter zahteve po hitrem odzivu in podobnih okoliščinah vsakokratnega pisanja so izoblikovali številne avtomatizme, še več, številne besedilne vrste poslovno-uradovalnih besedil so postale obrazec s predvidljivimi, če že ne obveznimi sestavinami. Med najbolj ustaljene vrste sodi prav dopis.

Enotna formalna podoba dopisov je z vidika primerljive tuje prakse in zahtev po ustaljenem gospodarnem sporočanju zaželena tudi pri tvorcih teh besedil v slovenski poslovni in/ali uradni korespondenci. Lajša številne zadrege, prihrani čas (že pripravljene računalniške predloge), odpravi pa tudi številna omahovanja pri pisanju na delovnem mestu in v vsakdanjem življenju, saj je tako rekoč vsakdo med nami tudi tvorec uradnih dopisov ob različnih priložnostih.

Od predloga za enoten standardizirani obrazec poslovno-uradovalega dopisa (Kalin Golob 2003) je minilo dobro desetletje. Sodeč po številni slovenski literaturi, ki se nanj sklicuje, je bil predlog dobro sprejet, če ne drugega, je povzročil ustaljevanje obrazca vsaj znotraj posameznih podjetij, pa tudi državne uprave v celoti (Uredba o celostni grafični podobi Vlade Republike Slovenije in drugih organov državne uprave, Uradni list RS, št. 58/10 in 57/11¹ ter iz nje izpeljani tečaji in interna navodila, npr. Androjna 2014; Upravna akademija ponuja izobraževanje Jezik in oblika dopisa v skladu s celostno grafično podobo državne uprave).

2 Sodobno poslovno in uradovaleno dopisovanje ter SP 2001: analiza gradiva

Ker je v slovenskem poslovnem in uradnem dopisovanju formalni obrazec z obveznimi vsebinami nastal kot trk dveh modelov dopisovanja, tj. tradicionalnega slovenskega in modernejšega anglosaksonskega (Kalin Golob 2003: 24 in nasl.), je glede posameznih sestavin na ravni jezikovnih izbir prišlo tudi do mešanja slovenskih in tujih pravopisnih, pa tudi stilnih norm. V nadaljevanju bo veljavni slovenski pravopis (SP 2001) pregledan po mestih, kjer je v analiziranem gradivu dopisov iz obdobja 1995–2014 opaziti razlike v obveznih sestavinah in njihovih pravopisnih uresničitvah, v SP pa bi bilo mogoče z bolj premišljenimi zgledi ali pojasnili take primere ustrezneje obravnavati.

V analizo je bilo zajeto naslednje gradivo:

I. obdobje

- ▷ 200 poslovnih dopisov od 1995 do 2002 (podjetja)
- ▷ 267 uradnih dopisov od 1995 do 2002 (javne ustanove)

II. obdobje

- ▷ 50 poslovnih dopisov od 2010 do 2014 (podjetja)
- ▷ 70 uradnih dopisov od 2010 do 2014 (javne ustanove)

Prvi dve alineji zajemata gradivo, ki je že bilo obravnavano v predlogu za standardizacijo (Kalin Golob 2003), zadnji dve pa novejše gradivo, na katerem sem želela primerjalno ugotoviti sodobno stanje. Ker gre za besedila, katerih avtorji ne želijo oz. ne smejo prenašati podatkov v javnost, so primeri anonimizirani, spremenjeni z izmišljenimi imeni in torej služijo le kot zgledi. Ob analizi gradiva so v interpretacijo nadaljnjega besedila zajete tudi izkušnje s predavanj, delavnic in seminarjev za tvorce poslovnih in uradovalebnih besedil. Pogovore z udeleženci smemo šteti kot poglobljene intervjuje, s katerimi sem želela ugotoviti vzroke za poza-

.....

1 Priročnik Celostna grafična podoba državne uprave, <<http://cgp.sigov.si/>>, in tudi drugi predpisi: Uredba o celostni grafični podobi, Uradni list RS, št. 58/10 z dne 20. 7. 2010
Uredba o upravnem poslovanju, Uradni list RS, št. 20/05, 106/05, 30/06, 86/06, 32/07, 63/07, 115/07 (122/07 popr.), 31/08, 35/09, 58/10
Zakon o splošnem upravnem postopku (ZUP), Uradni list RS, št. 24/06 – UPB2, 105/06 – ZUS-1, 126/07, 65/08, 8/10)

mezne jezikovne izbire kot objektivne stilotvorne dejavnike. Delavnic je bilo v prvem obdobju več (do 8 na leto), v drugem do 2 na leto.

2.1 Raba velikih in malih črk v izrazih posebnega razmerja ali spoštovanja ter iz njih tvorjeni svojilni pridevniki (§ 28, 110–115, 156)

V dopisih je opaziti tendenco, da je pri rabi začetnic, zlasti pri svojilnih zaimkih, velika začetnica uporabljena kot edina izbira. To velja tudi pri kolektivnih množinskih oblikah, na katere sicer opozarja SP (§ 113), da jih je bolje pisati z malo, »npr. v uradnih pismih odborom, komisijam«. V pogovorih z udeleženci delavnic se je pokazalo, da je razlog za to bodisi navodilo nadrejenega, ki meni, da je treba biti v dopisih vseh vrst ekscelentno spoštljiv, ne glede na naslovnika in okoliščine; bodisi lastni občutek tvorcev, da je izbira male začetnice premalo spoštljiva.

SP sicer v členu 156 navaja, da izbira male začetnice ne pomeni nespoštovanja, a je to precej oddaljeno od večine zgledov take rabe v gradivu poslovnih dopisov zasebnih podjetij. Paragraf bi bilo smiselno zapisati že v členu 112 namesto navedka »Glede male začetnice v takih primerih gl. § 156«. Izbira velike začetnice pri svojilnih zaimkih pa v daljših dopisih pomeni, da tvorec ni dosleden, saj jo prej ali slej pozabi in v nadaljevanju piše malo začetnico. Možnost izbire med veliko in malo začetnico bi bilo v stilnem smislu dobro obravnavati kot dva registra: običajnega, standardnega z malimi začetnicami in za posebne (enkratne, protokolarne, slavnostne ipd.) priložnosti velike začetnice.

2.2 Velika in mala začetnica ter ločila v naštevalnih enotah (§ 31, 237, 244, 300, 395, 450)

Našteti paragrafi se nanašajo na težave v praksi, ko tvorci omahujejo pri rabi velikih/malih črk v naštevalnih enotah. V poslovno-uradovnem dopisovanju je naštevanje pogosto predvsem v končnem delu dopisa, ko gre za avtomatizirano rabo navedbe, komu je bil dopis poslan:²

- 1) *Poslano:*
*arhivu (tu)*³
Moniki Kalin Golob
vodjem služb

Pravopisno gledano, se pojavi vprašanje ločil med naštevalnimi enotami. Tega tudi SP ne rešuje dosledno, saj npr. ločuje med večjimi in manjšimi naštevalnimi enotami (§ 31), pri prvih

-
- 2 Vsi zgledi (razen pravopisni) v besedilu so prirejeni iz gradiva izvirnih dokumentov, pri čemer so vsa lastna imena spremenjena, ker se je avtorica k temu zavezala ob prejetju dopisov.
- 3 *Tu* se pojavlja v zadnjem obdobju in se prenaša iz dopisa v dopis, pomeni pa krajevno umestitev, torej arhiv je »v našem podjetju, ustanovi«, ostal je pri nas = *tu*. Tvorci navajajo, da ga zapisujejo zaradi večje natančnosti (»da ne bi mislili na kak drug arhiv«).

priporoča veliko začetnico pri vsaki od enot, saj so te tudi zaključene vsaka s končno piko. Za zglede je treba poiskati precej oddaljene člene 640–642.

Pri krajših enotah svetuje opuščanje pike na koncu povedi (§ 237, 244):

- 2) *Obvestijo se:*
predsednik
podpredsednik
tajnik
arhiv

In še bolj natančno v členu 300: »Če enakovredne naštevalne enote, ki niso povedi, navajamo v stolpcih, vsako v posebni vrsti, vejice med posameznimi enotami lahko opuščamo (na koncu pa tudi končno ločilo) [...]«, a potem v členu 395, ko SP obravnava neskladenjsko rabo pomišljaja, v zgledu ne komentira ločil na koncu vsake enote (3) oz. pri zaklepaju (§ 450) navede temu nasproten zglede (4):

<p>3) <i>Lastna imena se delijo na:</i>
 <i>osebna (ime in priimek, vzdevek),</i>
 <i>zemljepisna (imena krajev, vod, gor),</i>
 <i>stvarna (imena ustanov, podjetij).</i></p> | <p>4) <i>Kratice in okrajšave so sestavljene:</i>
 <i>iz samih malih črk,</i>
 <i>iz samih velikih črk,</i>
 <i>iz velikih in malih črk.</i></p> |
|--|--|

Za večjo preglednost bi bilo dobro vprašanju ločil in začetnic v naštevalnih enotah nameniti skupno mesto ter te enote obravnavati glede na dolžino: od krajših, kjer ločil sploh ni; preko daljših nestavčnih, ki jih ločujemo z vejicami in zaključimo s končno piko; do stavčnih, ki jih ločujemo s podpičji, ter najdaljših večstavčnih, ki so povsem samostojne in zaključene s pikami.

Gradivo ob pravopisnih kaže tudi slovnične pomisleke, saj tvorci ne sklanjajo posameznih enot, temveč jih puščajo – kot pravijo, zaradi večje jasnosti – v imenovalniku, čeprav bi napovedni glagol ali besedna zveza zahtevala odvisni sklon (*Poslano, Vročeno, Obvestiti, V vednost ...*).

2.3 Male začetnice pri določilih oseb (§ 128)

Uradno dopisovanje je pogosto poučno opazovati tudi s stališča hierahije med udeleženci v nastajanju besedil: ob zamenjavah vodstev, vlad, skratka, vodilnih, se od tvorcev besedil zahteva, da njihove nove nazive (*minister, predsednik*) zapisujejo z veliko začetnico, kot da je to gesta, s katero se pokaže stopnja uglednosti tega položaja. Ne gre le za sestavine dopisa, kjer sicer obstaja različna praksa velike ali male začetnice (v glavah in podpisu z navedbo funkcije), ampak tudi med besedilom, na prvem mestu v povedi. Prav zato bi se lahko člen 128 dopolnil tudi s primeri *minister, ravnatelj, upravnik, direktor, predsednik, predsednik uprave*, ki sodijo v kategorijo »določila pred osebnim imenom, ki zaznamujejo družbeni in družabni položaj, poklic, čast, znanstveno stopnjo ipd.«.

2.4 Velika in mala začetnica v obveznih sestavinah dopisa (§ 237)

V predlogu standardizacije (Kalin Golob 2003) sem pri obveznih sestavinah, kot sta glavi (podatki pošiljatelja in naslovnika) in podpisnik s funkcijo, zapisala, da so to zaključene celote, jezikoslovno gledano, jih obravnavamo kot povedi, kar pomeni, da z veliko začetnico pišemo **le prvo besedo v glavi ali podpisu**, druge le, če so tudi same lastno ime. To pravilo pomeni, da akademske nazive, številke telefona, faksa in vse drugo, kar ni na prvem mestu in ni lastno ime, pišemo z malo začetnico.⁴

Torej takole:

5) *Fakulteta za družbene vede*
Oddelek za komunikologijo
Kardeljeva ploščad 5
1000 Ljubljana
tel.: 580 51 00
faks: 580 51 01

Enako tudi v podpisu, pri čemer je desna možnost danes običajnejša:

6) <i>Dekan FDV:</i>	<i>Red. prof. dr. Bojko Bučar,</i> ⁵
<i>red. prof. dr. Bojko Bučar</i>	<i>dekan FDV</i>

SP teh vprašanj ne obravnava, ima pa v členu 242 zgled, s katerim sicer obravnava, kdaj povedi na koncu nimajo pike, pri tem navaja »enote v glavi dopisov«:

Univerza v Mariboru
Pedagoška fakulteta
Št. 27-23/88

Ta zgled je zavajajoč, saj številka v dejanskih dopisih ni na tem mestu v glavi, ampak bi poimenovanju fakultete sledil naslov, hkrati pa je ta številka – v SP sedaj pač enota glave – navedena z veliko začetnico.

Glede na to, da je v različnih priručnikih, ki so nastali po predlogu standarda, upoštevan predlog ena sestavina = ena poved, bi bilo dobro take zglede in njihovo razlago uvrstiti tudi v SP, in sicer k členom o veliki in mali začetnici ter izpuščanju ločil.

.....

4 Kot sem zapisala že v predlogu, je seveda mogoč tudi drugačen pogled: vsaka vrstica se lahko obravnava kot samostojna poved in se zato začneja z veliko. Ker je pri standardiziranju bolje predlagati le eno možnost, sem se odločila za prvo, saj menim, da so podatki pošiljatelja smiselna zaključena celota, podatki o prejemniku druga, podpisnik tretja. Posamezne vrstice so torej obravnavane kot naštevalne enote (ki bi jih v linearnem besedilu zaznamovali z vejico, na koncu bi stala pika, npr. Fakulteta za družbene vede, Oddelek za komunikologijo, red. prof. dr. Monika Kalin Golob, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, tel.: 580 51 00, faks: 580 51 01.) **znotraj povedi**.

5 V sodobnih dopisih tu ločila ni več. Običajnejše je protokolarno zaporedje, tj. najprej ime in priimek podpisnika, šele nato njegova funkcija.

2.5 Ločila: vejica, pika, klicaj

Trk dveh modelov je najbolj vplival na izbiro ločil pri nagovoru naslovnika. Številni dopisi se začenjajo tako, da naslovnika nagovorimo s *Spoštovani* ter ustreznim nazivom, imenom in priimkom ali zgolj splošno s *Spoštovani*.

Poglavitna težava pri tovrstnih naslovih je **raba (končnega) ločila**, saj se v praksi izmenjujeta klicaj in vejica. Pravzaprav je strah pred klicajem že tako velik, da je podoben fobiji. Razlogi za ta strah so po besedah udeležencev seminarjev novodobni učitelji modernega dopisovanja, ki na podlagi anglosaksonskega modela navajajo, da je klicaj nevljuden, ker da veleva, ukazuje. V tradicionalnem slovenskem vzorcu dopisa je klicaj pomenil uradni, formalni dopis, vejica pa zasebnega, zato ga najdemo pogosteje v dopisih javnih ustanov, podjetja pa se mu izogibajo. Stališče, ki sem ga zapisala v predlogu standardizacije, je, da je za uradne dopise bolje ohraniti **klicaj**, ki nima funkcije velevanja, ampak je le uradni, formalni, ogovorni začetek dopisa. Njegova prednost je, da je končno ločilo, zato se za njim dopis začinja z veliko začetnico, kot je pač običajno za dokumente. V nasprotju s tem pa za zasebne, morda tudi poluradne in interne dopise priporočam vejico. Kar sem ponazorila takole (Kalin Golob 2003: 37–38):

- 7) Interni dopis
Spoštovani,
zaposleni ste tisti dejavnik družbe, ki lahko prispeva h kakovostnim spremembam.
- 8) Zahvala poslovnemu partnerju (poluradno)
Spoštovani gospod Kos,
hvala za Vaše/vaše pismo.
- 9) Zasebno pismo
Draga Alenka,
vabim te/Te na predstavitev svoje nove knjige.
- 10) Uradni dopis
Spoštovani!
Prosimo, da nam izdelate ponudbo za [...]

SP temu vprašanju posveča le člen 283 pri obravnavi klicaja, a je nedoločen, zgled pa je izrazil neaktualen in se nanaša samo na zasebno pismo: »Klicaj pišemo [...] 3. za nagovorom v pismih (vendar se namesto klicaja rabi pogosteje vejica): *Ljuba mati! Danes je Vaš god. Jaz vem, kako Vi mislite o meni; [...].*«

Pri vejici takih primerov SP ne obravnava, čeprav bi bili lahko dodani v členu 342, pri točki a), ki navaja pisanje vejice pri zvalnikih in ogovorih, torej pastavčno vejico. Enako omahovanje kot pri naslovu dopisa se ponovi pri zaključku oz. pozdravnem delu kot obvezni sestavini. Predlog standardizacije (Kalin Golob 2003: 50–52) je tu enak kot pri naslovu: če gre za uradni dopis, je na mestu klicaj, drugače pa pika:

11)

*Lep pozdrav!**Mitja Lapuh, univ. dipl. ekon.
direktor GE Celje*

12)

*Lepo vas pozdravljamo!**Francka Zvonar, univ. dipl. prav.
direktorica KBC*

13)

*S spoštovanjem!**Vodja distribucije:
mag. Klara Golob*

Namesto klasičnih avtomatiziranih zaključkov se pojavljajo tudi stavčni, v katerih lahko na kratko povzamemo namen pisanja in izrazimo upanje o njegovi uresničitvi. Na koncu povedi je tako vedno **pika**.

14)

*V upanju na čimprejšnji odgovor vas lepo pozdravljamo.**Danilo Kos, univ. dipl. ekon.,
direktor BTC Maribor*

15)

*Z veseljem pričakujemo vaš čimprejšnji odgovor.**Mag. Franja Nidorfer
direktorica BTC Vransko*

16)

*Pričakujemo Vašo cenjeno udeležbo in Vas lepo pozdravljamo.**Alja Nosko, spec.
vodja trženja*

Sklep

Pregled SP 2001 je bil namenjen mestom, ki bi lahko pomagala številnim tvorcem poslovnih in uradnih dopisov. Izkazalo se je, da so pravila bodisi nedodelana, bodisi premislek o tem področju javnega sporočanja sploh ni vključen, ali pa so zgledi izrazito neaktualni, zavajajoči in nedosledni. Novi priročnik bi moral poslovno-uradno sporočanje vključiti med svojo obravnavo z aktualnimi zgledi iz sodobnega gradiva ter pri tem upoštevati nastale standarde in modele tega področja na vseh tistih mestih, kjer lahko prispeva k lažjim izbiram.

Literatura in viri

- ANDROJNA, Irena, 2014: *Poslovno sporazumevanje v slovenskem jeziku*. Leila, višja strokovna šola, d. o. o. <www.leila.si/dokumenti/pssj.pdf>
- CROSBY, David, 2001: *Moderni poslovni dopisi: 503 vzorci s komentarji*. Ljubljana: Primath.
- ČEHOVÁ, Marie, CHLOUPEK, Jan, KRČMOVÁ, Marie, MLINÁŘOVÁ, Eva, 1997: *Stylistika současné češtiny*. Praga: ISV.
- DEGEN - KOS, Vlasta, CIMADOR, Livio, LESNIČAR, Barbara, TOMINŠEK, Irena, 2000: *Poslovna korespondenca v štirih jezikih*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba.
- KALIN GOLOB, Monika, 2001a: *Jezikovne reže*. Ljubljana: GV Revije.
- –, 2001b: Nov pravopis? *Pravna praksa* 20/526. 31.
- –, 2003: *O dopisih. Predlog za standardizacijo*. Ljubljana: GV Založba.
- NOVAK, France, 1980: *Poslovni in uradovadni jezik*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- ZBIRKA poslovnih dopisov, 1995. Ljubljana: Primath.

OŽJA TERMINOLOŠKA NORMA IN ODSTOPI OD PRAVOPISNE NORME V TERMINOLOGIJI

Mojca Žagar Karer

Uvod

Če je terminologija opredeljena kot urejen nabor jezikovnih enot (terminov), ki poimenujejo pojme posameznih strokovnih področij, njeni primarni uporabniki pa so strokovnjaki teh strok, ki so sicer rojeni govorce različnih jezikov, npr. slovenščine, bi pričakovali, da se termini na jezikovnosistemski ravni podrejajo pravilom, ki veljajo za jezik sploh. V splošnem to drži, saj bi bilo sicer sporazumevanje med strokovnjaki močno oteženo. Vendar pa predvsem na poimenovalni ravni obstajajo tudi ožje terminološke norme, ki jih je treba upoštevati znotraj posameznih strok, medtem ko raba bolj ali manj ustreznih terminov zunaj njihovih strok zadeva vse govorce jezika. Pravopisna norma v ožjem smislu (zapis, izreka) sicer velja tudi za terminologijo, zato nas bodo v drugem delu prispevka zanimali odstopi od veljavne pravopisne norme, ki so že relativno ustaljeni.

1 Kaj je ožja terminološka norma?

Preden začnemo razpravljati o ožji terminološki normi, je treba opozoriti na različne vidike razmerja med strokovnim in splošnim jezikom.

Razmerje med splošnim in strokovnim jezikom nikakor ni enoznačno, saj je na to mogoče gledati s povsem različnih zornih kotov. Bergenholtz in Tarp (1995: 16–19) sta različne poglede združila v pet vidikov – prvi vidik strokovni jezik razume kot del splošnega, saj vsi strokovni jeziki uporabljajo sistem splošnega jezika; drugi (bolj leksikalno usmerjeni) vidik zagovarja ravno nasprotno, torej, da je splošni jezik del strokovnega, saj lahko vse izraze splošnega jezika potencialno najdemo tudi v strokovnem jeziku, medtem ko se množica specializiranih izrazov, tj. terminov, uporablja samo v strokovnem jeziku; tretji vidik izhaja iz predpostavke, da se strokovni in splošni jezik uporabljata v različnih govornih položajih in da gre za dva sicer enakovredna, a različna fenomena; četrti vidik zanika obstoj splošnega jezika, saj je vsaka raba jezika specifična za posamezni govorni položaj in kot taka že strokovni jezik; peti vidik splošni in strokovni jezik razume kot dve množici s skupnim presekom, v katerem so prvine, ki se uporabljajo v obeh sistemih (strokovni jezik praviloma

uporablja le del prvin splošnega jezika, po drugi strani pa uporablja tudi termine in skladenske strukture, značilne le za strokovna besedila). Ne glede na množico vidikov in različnih interpretacij odnosa med strokovnim in splošnim jezikom menimo, da je strokovni jezik (sestavljen iz strokovnih jezikov posameznih strok) poseben podsistem s svojimi pravili, ki se ne podrejajo nujno pravilom splošnega jezika.

Enako velja tudi za terminologijo, ki je ena od glavnih značilnosti strokovnega jezika. Če torej vzporejamo terminologijo in splošno leksiko, lahko ugotovimo, da je za terminologijo značilna ožja norma, pri čemer ni nujno, da ta velja tudi za splošno leksiko. Zato uporaba splošnih jezikovnih priročnikov za terminološke namene terja posebno previdnost. Način prikaza terminov v splošnih priročnikih ni vedno ustrezen. O obravnavi terminov v *Slovenskem pravopisu* 2001 (v nadaljevanju SP 2001) kritično pišeta npr. Logar (2003: 135–138) in Gorjanc (2003: 131–134), o determinologiziranih leksemih in njihovi obravnavi v splošnih slovarjih (zlasti v SSKJ) pa Žagar Karer (2007: 599–609). V strokovni literaturi se pojavlja tudi dvom o smiselnosti vključevanja ozko specializiranih terminov v splošne priročnike. Jemec Tomazin (2012: 213) opozarja, da pravopis kot priročnik primarno ni namenjen pojasnjevanju pravilnosti specializiranega izrazja, a ga zaradi pomanjkanja ustreznih področnih terminoloških slovarjev, tradicije (v smislu vloge jezika pri oblikovanju narodne zavesti) in nepoznavanja namena pravopisa uporabljajo tudi strokovnjaki. Nepoznavanje strukture slovarskega dela SP 2001¹ lahko vodi do neustrezne interpretacije – kot primer avtorica navaja npr. splošno pomensko uvrstitev besede oz. identifikacijo v pokončnem oklepaju, ki bi jo bilo mogoče neustrezno interpretirati kot prednostni termin (Jemec Tomazin 2012: 213).

Terminološki sistem stroke je načeloma najustrezneje predstavljen v terminoloških slovarjih in drugih terminoloških virih, zlasti kadar pri izdelavi slovarja sodeluje večja skupina kompetentnih in v stroki priznanih strokovnjakov. Ena od značilnosti terminoloških slovarjev je normativnost, pri čemer gre za usmerjanje rabe terminologije v stroki z namenom lažjega in bolj učinkovitega strokovnega sporazumevanja. V terminografski praksi je pogosto izražena s puščico, oznako gl. (glej) in podobno. Primer iz *Farmaceutskega terminološkega slovarja* (FTS 2011):

prevaléncia -e ž farmakoepid., soc. farm. → razširjenost

razšírjenost -i ž farmakoepid., soc. farm. število vseh bolnikov (starih in novih) z določeno boleznijo v izbrani populaciji v času opazovanja, npr. na določen dan **S:** prevaléncia

ang.: prevalence

1 Nejasnost posameznih oznak oz. načina prikaza podatkov v SP 2001 je bila sicer že večkrat kritizirana, glej npr. Logar (2003: 136) in Gorjanc (2003: 132, 133).

Iztočnica *prevalenca* ima v SSKJ in SP 2001 pripisani dve približni sopomenki, in sicer 'prevlada, premoč'. Z besedo *prevalenca* v splošnem jeziku ni nič narobe, v farmaciji pa je (glede na odločitev avtorjev FTS) prednosten termin *razširjenost*. Ta slovar torej strokovnjakom priporoča, naj za pojem z definicijo 'število vseh bolnikov (starih in novih) z določeno boleznijo v izbrani populaciji v času opazovanja, npr. na določen dan', za katerega se v angleščini uporablja termin *prevalence*, uporabijo termin *razširjenost* in ne *prevalenca* (čeprav se v strokovnih besedilih pojavljata oba termina). Če se bo večina strokovnjakov držala tega priporočila, bo sčasoma v rabi prevladal termin *razširjenost*. Še en primer iz FTS:

presnovek -vka m farm. kem. → metabolit

metabolit -a m farm. kem. produkt metaboličnih reakcij v organizmu **S:** presnovek

ang.: metabolite

lat.: metabolitum, metaboliti n

Iztočnice *metabolit* ni niti v SSKJ niti v SP 2001, medtem ko iztočnico *presnovek* najdemo v obeh priročnikih (v SSKJ z razlago 'snov, ki nastane pri presnovi' in kvalifikatorjem biol., torej biologija).² Kljub temu je za farmacijo prednostni termin *metabolit*. Iztočnica *metabolit* je tudi npr. v *Botaničnem terminološkem slovarju* (BTS 2011), ki sploh ne vsebuje iztočnice *presnovek*, s *presnovka* usmerja na *metabolit* tudi *Slovenski medicinski slovar* (SMS 2012). Zanimivo pa *Mikrobiološki slovar* (MS 2013) daje prednost *presnovku* in ne *metabolitu*. Na tem mestu je treba opozoriti, da terminološke norme med različnimi (pogosto sorodnimi) vedami velikokrat niso usklajene – tako je tudi v tem primeru. Terminološki slovarji v tem primeru torej priporočajo, naj strokovnjak s področja farmacije, botanike in medicine uporabi termin *metabolit*, strokovnjak s področja mikrobiologije pa *presnovek*.³

Ko razpravljamo o ožji terminološki normi, je treba poudariti, da lahko v splošnem jeziku načeloma brez omejitev uporabljamo izraze *prevalenca*, *razširjenost*, *presnovek* in *metabolit*, medtem ko sta v farmaciji izraza *prevalenca* in *presnovek* odsvetovana kot posledica termi-

2 Tu se pojavlja vprašanje, zakaj so termini, kot je *presnovek*, sploh bili vključeni v pravopisni slovar. Termine je smiselno prikazati v terminoloških slovarjih, tiste, ki so se determinologizirali, pa tudi v opisnem splošnem slovarju.

3 Ker gre v obeh obravnavanih primerih za par terminov, pri katerem je en domačega izvora, drugi pa ne, omenimo, da tujke oz. termini tujega izvora v terminologiji načeloma niso problematični – če gre za že ustaljene termine. Po drugi strani pa je seveda smiselno iskati ustrezen domač izraz, če je proces poimenovanja termina v slovenščini še v zgodnji fazi – zlasti zato, da bi se izognili (vsebinsko) napačnemu prevzemanju iz tujega jezika, ko ima navidez podobna beseda v slovenščini drugačen pomen kot npr. v angleščini. Zapoznele intervencije v imenu jezikovne kulture pa so praviloma nepotrebne, saj otežijo strokovno sporazumevanje. Primer take neuspešne intervencije je poskus (glej Toporišič 1992: 327), da bi se v jezikoslovju namesto ustaljenega termina *termin* uveljavil (*strokovni*) izraz, namesto *terminologije* izrazje, namesto *terminološkega slovarja* pa *izrazijski slovar*. Vseh primerov seveda ne moremo obravnavati enako, upoštevati je treba zlasti rabo v stroki, saj je normiranje smiselno samo, če ima predlog sploh možnost, da se uveljavi.

nološkega dogovora.⁴ Še bolj je ožja terminološka norma očitna takrat, ko isti izraz živi kot termin v stroki in v najširši rabi. Tak primer je recimo *olivno olje* in njegova sopomenka *oljčno olje*. V korpusu Gigafida je razmerje med obema v prid *olivnemu olju* (razmerje je približno 3 : 2), zanimivo pa je stališče agronomske stroke (Inštitut za oljkarstvo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani itd.). Strokovnjaki so se namreč poenotili glede rabe tega termina in se odločili, da bodo uporabljali *oljčno olje* (za plod in drevo pa termin *oljka*). V korpusu, ki je gradivna podlaga za *Terminološki slovar agronomije*, ki nastaja v Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (v nadaljevanju Sekcija za terminološke slovarje), se zveza *olivno olje* sploh ne pojavi – v strokovnih besedilih s tega področja je dosledno rabljen termin *oljčno olje*.⁵ S stališča ožje terminološke norme torej ni težav – ker tako rekoč vsi strokovnjaki uporabljajo termin *oljčno olje*, v terminološki slovar lahko zapišemo, da je v paru *olivno olje* : *oljčno olje* priporočljivo uporabljati *oljčno olje*. Kaj pa splošna, neterminološka raba? Vsekakor si lahko solato doma še vedno zabelimo z *olivnim oljem* – tudi če na etiketi piše *oljčno olje*.

Čeprav ima torej terminologija svoja pravila znotraj posamezih strok,⁶ meje med terminologijo in splošno leksiko niso neprepustne. Z razvojem znanosti in tehnologije se je tudi v splošnem jeziku znašlo veliko terminov in ta proces se bo gotovo nadaljeval tudi v prihodnosti. Zato je pomembno, da so takšni leksemi primerno prikazani tudi v splošnih priročnikih. Če je smiselno, da so pomenski opisi v splošnih priročnikih prilagojeni nespécializiranemu naslovníku (pri čemer lahko tudi odstopajo od terminološke rabe, glej npr. Žagar 2007: 604–606), pa še vedno ostaja odprto vprašanje, kaj storiti v primerih, ko je v stroki izrazito prednosten en termin. Je smiselno na to opozoriti tudi v opisnem splošnem slovarju in celo v pravopisnem slovarju, ki ima v osnovi seveda povsem drugo funkcijo? Čeprav strokovna raba seveda ne more vedno prevladati nad nestrokovno,⁷ pa je verjetno v interesu večine govorcev (torej tudi nestrokovnjakov), da npr. novinarji pri poročanju o strokovnih temah uporabljajo termine, ki so v skladu tudi z ožjo terminološko normo.

.....
4 Več o terminološkem dogovoru v Žagar Karer (2011: 18, 19).

5 Razlog za poenotenje stroke je v tem, da se v slovenski Istri, kjer pridelajo največ oljčnega olja, že od nekdanj uporabljata izraza *oljka* (za drevo in plod) in *oljčno olje*, medtem ko sta izraza *oliva* in *olivno olje* prevzeta iz romanskega prostora. V terminologiji je sicer redko, da bi bila podlaga za terminološki dogovor raba v lokalnem okolju.

6 Kot smo ugotovljali na primeru para *presnovek* in *metabolit*, ta pravila včasih niso usklajena celo med sorodnimi strokami.

7 Dober primer je recimo prej opisani par *olivno olje* in *oljčno olje*. V zvezi s tem je zanimivo opažanje v Mihaljevič (1998: 16, 17), da področni strokovnjaki pogosto mislijo, da je tisto, kar je obvezno v strokovnem jeziku, obvezno tudi v splošnem.

2 Odstopi od pravopisne norme v terminologiji

Ker se terminološka veda ukvarja zlasti s poimenovalno ravnino jezika (pripisovanje izrazov novim pojmom oz. povezovanje že obstoječih izrazov z ustreznim pojmom), smo se doslej ukvarjali z ožjo terminološko normo. Vendar pa nas prav tako zanima, v kolikšni meri so pravila v SP 2001⁸ obvezujoča tudi za terminologijo oz. za rabo v strokovnem jeziku. Lengar Verovnik (2012: 17–25) je pisala o razmerju med pravopisno normo ter normami drugih ved in področij človekovega delovanja, npr. o oznakah gospodarskih družb, pri katerih je okrajšava zapisana stično (tip *d.o.o.*) v *Zakonu o gospodarskih družbah* in *Poslovnem registru* ter o začetnicah pri imenih zdravil, avtomobilskih znamkah, modelih in različicah modelov, pri čemer je opozorila, da je znamke mogoče zaščititi na podlagi *Zakona o intelektualni lastnini* (Lengar Verovnik 2012: 20).⁹ Če gre v primeru znamk (in imen izdelkov) za kompleksno razmerje med lastnimi imeni in občnimi besedami, je primer neskladnosti dveh norm (pravopisne in pravne) v primeru oznak gospodarskih družb soroden problemu, o katerem bomo razpravljali v nadaljevanju. Oznake gospodarskih družb (*d. o. o.*, *d. n. o.*, *d. d.*, *k. d.* ...) namreč v okviru pravne terminologije obravnavamo kot termine, natančneje kot kratične sopomenke daljše oblike terminov (*družba z omejeno odgovornostjo*, *družba z neomejeno odgovornostjo*, *delniška družba*, *komanditna družba* itd.). Tako se pri *Pravnem terminološkem slovarju*, ki nastaja v Sekciji za terminološke slovarje, odpira vprašanje, katero normo upoštevati – pravopisno ali pravno. Ker se izključujeta, se je treba odločiti za eno, pri tem pa ni zanemarljivo dejstvo, da bo imel terminološki slovar po izidu prav tako določen normativni vpliv na rabo teh terminov, torej tudi na način zapisa teh oznak. Odločitev sicer še ni dokončno sprejeta, a je pri terminoloških slovarjih v primerih, ko se raba v strokovnih besedilih razlikuje od tiste v splošnih, praviloma prednostna strokovna raba.

2.1 Stični vezaj, ki ne izraža prirednosti

Pri pripravi *Terminološkega slovarja avtomatike* (TSA 2014) smo se znašli v zadregi glede zapisa zloženih besed, ki so v strokovnih besedilih pogosto zapisane s stičnim vezajem. Stični vezaj po SP 2001 pišemo »med deli zložene besede, ki bi bili v prosti zvezi povezani z in« (§ 413). Vendar pa razmerja med deloma zložene besede pri nekaterih terminih ne moremo nedvoumno interpretirati kot *in*. Nekaj primerov (zaradi lažjega razumevanja razmerja med deli zloženke so navedeni celotni slovarski sestavki):

-
- 8 Strokovna javnost je še vedno aktualni priročnik sicer sprejela precej kritično (glej npr. celotno 2. številko *Slavistične revije leta* 2003). Poleg upravičenih očitkov glede gradivne zastarelosti so umestne tudi ugotovitve o pogostem umanjkanju za uporabnike težavnih položajev rabe in zlasti o sistemskih nedoslednostih, opaznih v pogosto nejasnem razmerju med liberalneje predstavljeno normo v pravopisnih pravilih in slovarskimi rešitvami (Dobrovoljc in Jakop 2011: 21).
 - 9 O problematiki pravopisne obravnave imen zamk industrijskih izdelkov je pisala tudi Dobrovoljc (2009: 3–16 in 2012: 27–39).

ojačevalnik šoba-zaslón -a -- m pnevmatski ali hidravlični ojačevalnik, pri katerem spremenljivo odprtino predstavlja šoba, pred katero je nameščen zaslon, ki s svojo pozicijo določa ojačenje tlaka

ang.: flapper-nozzle amplifier

regulátor vklòp-izklòp -ja -- m → dvòpoložajni regulátor (**dvòpoložajni regulátor** -ega -ja m večpoložajni regulator, pri katerem lahko izhodni signal zavzame eno od dveh vrednosti, ki navadno predstavljata vklop in izklop **S:** on-off regulátor, regulátor vklòp-izklòp

ang.: on-off controller, two-level controller, two-step controller, bang-bang controller)

analógno-digitalni pretvòrnik -ega -a m naprava, ki prevede analogni signal v digitalno obliko **S:** AD-pretvòrnik

ang.: A/D converter, analog-digital converter

vmesnik človek-stròj -a -- m 1. naprava ali programski vmesnik za dvosmerno izmenjavo informacij med operaterjem in sistemom vodenja, ki prikazuje stanje in omogoča posege v delovanje sistema vodenja, npr. operaterski panel, haptični vmesnik, sinoptična plošča, komandni pult, zaslon na dotik **S:** vmesnik HMI

ang.: HMI, human-machine interface, MMI, man-machine interface

2. povezava med robotom in operaterjem preko učne naprave ali osebnega računalnika

ang.: HMI, human-machine interface, MMI, man-machine interface

Pri terminu *ojačevalnik šoba-zaslón* vezaja med sestavino *šoba* in *zaslón* ne moremo interpretirati kot *in*, ampak gre za prostorski odnos (zaslón je nameščen *pred* šobo). V primeru termina *regulátor vklop-izklop* vezaj med sestavinama *vklop* in *izklop* pomeni *ali* (vrednost, ki jo zavzame izhodni signal, je bodisi vklop bodisi izklop, nikakor pa ne more biti oboje hkrati). Vezaj med sestavinama *analogni* in *digitalni* pri terminu *analógno-digitalni pretvòrnik* označuje razmerje *iz – v* in ga prav tako ne moremo interpretirati kot *in*. V primeru *vmesnik človek-stroj* vezaj med sestavinama *človek* in *stroj* pomeni *med*. Morda bi ga lahko interpretirali tudi z razmerjem *od – do* (zapis s stičnim pomišljajem, tip *raketa zemlja-zrak*), vendar je v strokovni rabi ta zapis zelo redek. Večkrat se v strokovnih besedilih pojavijo tudi drugi (še manj ustrezni) zapisi, npr. *vmesnik človek stroj* in *vmesnik človek/stroj*. Podobno je tudi pri terminu *analógno-digitalni pretvòrnik*, ki je v strokovnih besedilih večkrat zapisan tudi kot *analógno digitalni pretvòrnik* in *analógno/digitalni pretvòrnik*, kar pomeni, da zapis pri takih terminih v rabi ni enoten in strokovnjakom povzroča težave.

Osnovna težava pri tem tipu terminov je, da je bila pri prevzemanju iz angleščine prenesena celotna (besedotvorna) struktura – tako se je stični vezaj pojavil v položajih, ki v slovenščini sistemsko niso predvideni, torej za povezovanje delov zložene besede, ki v prosti zvezi ne bi bili povezani z *in*, kot to predvideva SP 2001. Za mnenje glede dopustnosti pisanja stičnega vezaja v teh primerih smo prosili tudi Pravopisno komisijo pri SAZU, ki je v svojem odgovoru (18. 9. 2014) ugotovila, »da vezaj v navedenih primerih res označuje tudi druga pomenska razmerja, ne le vezalnosti, a so ta v prirednem odnosu, zato je smiselno ohraniti vezaj kot že uveljavljeno

ločilo v terminologiji tega področja [...]«. Ker pa avtomatika gotovo ni edina veda, v kateri se pojavlja ta tip terminov, bi bilo smiselno premisliti o razširitvi nabora razmerij med deli zložene besede, ki jih lahko izraža vezaj.

2.2 Neustrezen izgovor nekaterih izlastnoimenskih terminov

Drugi primer, na katerega želimo opozoriti, je izgovor nekaterih terminov, ki ni v skladu s pravili, zapisanimi v SP 2001, konkretno v preglednicah, ki navajajo tudi glasovne ustreznike za tuje glasove v besedah, ki v pisavi niso podomačene. Ker je v terminoloških slovarjih, ki nastajajo v Sekciji za terminološke slovarje, naveden tudi izgovor termina, kadar ta ni samoumeven iz zapisa, se včasih pojavi težava, da prevladujoči izgovor v stroki ni ustrezen – pri tem gre praviloma za prevzeto izrazje. Pri delu za TSA se je izoblikovala skupina terminov, ki vsebujejo sestavino iz (vsaj enega) lastnega imena, natančneje iz tujega osebnega lastnega imena (zlasti priimka), npr. *McMillanova kanonična oblika*, *Pitotova cev*, *Heavisidova funkcija*, *Eulerjevi koti*, *Kalmanova dekompozicija*, *model Takagi-Sugeno*, *modificirani Routhov stabilnostni kriterij*, *Piranijev merilnik*, *Venturijeva cev*, *Luenbergerjev opazovalnik* ... Ta poimenovalni način je v avtomatiki relativno pogost in večino takih terminov strokovnjaki sicer izgovarjajo ustrezno. Izstopa pa skupina terminov, pri kateri je v stroki ustaljen neustrezen izgovor. Sestavino *Nyquistov* v terminu *Nyquistov diagram* (pa tudi v terminih *Nyquistova frekvenca*, *Nyquistova hitrost*, *Nyquistova krivulja*, *Nyquistov stabilnostni kriterij* in *Nyquist-Shannonov teorem*) strokovnjaki tako rekoč brez izjeme izgovarjajo [nájkvistov] in ne [níkvistov], kot bi bilo ustrezno glede na pravila o izgovoru tujih črk, saj je bil Harry Nyquist, po katerem se diagram imenuje, Šved in ne Američan.

Naštejmo še nekaj sorodnih primerov. Hendrik Wade Bode je bil ameriški inženir (sicer nizozemskih korenin), zato bi bil ustrezen izgovor prve sestavine termina *Bodejev diagram*, ki se imenuje po njem, [bóudijev] in ne [bódejev], kot ga izgovarjajo slovenski strokovnjaki. Gaspard-Gustave Coriolis je bil francoski matematik in inženir, zato bi bil ustrezen izgovor prve sestavine termina *Coriolisov merilnik gostote* [koriolísov] in ne [koriólisov], kot je običajno v stroki. Prva sestavina v terminu *Denavit-Hartenbergov zapis* se nanaša na Francoza Jacquesa Denavita in Američana Richarda S. Hartenberga, kar pomeni, da bi bil ustrezen izgovor [denavíhártembergov] in ne [dénavithártembergov], kot jo izgovarjajo strokovnjaki. Po drugi strani pa strokovnjaki drugo sestavino v terminu *metoda Ziegler-Nichols* izgovarjajo [cíglernícols] in ne [zíglernícols], kot bi bilo ustrezno – glede na to, da sta bila oba inženirja (tj. John G. Ziegler in Nathaniel B. Nichols), po katerih se metoda imenuje, Američana.

Težave z ustreznim izgovorom se pojavljajo zlasti pri priimkih raziskovalcev in inženirjev francoskega in nemškega izvora, še posebej takrat, kadar so ti delovali v angleškem govornem prostoru. Pri tem je treba poudariti, da pravopisna pravila v tem primeru niso dvoumna ali neustrezna, ampak na neustrezno rabo vplivajo zunajjezikovne okoliščine, torej nepoznavanje narodnosti človeka, po katerem je pojem poimenovan. Zadrega, na katero opozarjamo, je

zanimiva tudi zato, ker kaže, da si strokovnjaki termine zapomnijo kot oznako pojma, motivacija, iz katere je poimenovanje nastalo, pa jih pravzaprav ne zanima.¹⁰ Zato lastna imena (v našem primeru priimke) neredko izgovarjajo neustrezno.¹¹

Bi glede na pogostost in ustaljenost neustreznih izgovorov izlastnoimenskih sestavin pri nekaterih terminih lahko trdili, da je za stroko pravzaprav normativen »napačen« izgovor? Verjetno v tem primeru hodimo po tankem robu med zdravorazumsko logiko, da bi morala terminologija v takih primerih upoštevati pravila, ki veljajo za izgovor tujih lastnih imen, in ustaljeno rabo v stroki (nekateri od teh terminov se uporabljajo že več desetletij), ki bi jo bilo verjetno zelo težko spremeniti.

Sklep

V prispevku nas je zanimalo, v kolikšni meri je pravopis normativen za terminologijo. V prvem delu smo razpravljali o ožji terminološki normativnosti, torej o normativnosti, ki se nanaša na raven izbire ustreznega termina za posamezni pojem – tipično gre za primere, ko je v stroki en termin priporočen, drugi pa odsvetovan, pri čemer ni nujno, da to velja tudi za rabo v splošnem jeziku. Vendar pa je treba opozoriti, da so lahko prevelika odstopanja od strokovno ustrezne terminologije problematična tudi v splošnem jeziku. Z razvojem znanosti in tehnologije se tudi v splošni jezik prebijajo termini, ki so prej živeli le znotraj terminološkega sistema neke stroke. Z uporabo ustreznega termina, torej takega, ki je v skladu z ožjo terminološko normo, je tudi nestrokovno besedilo bolj verodostojno.

V drugem delu so nas zanimali ustaljeni odstopi od pravopisne norme v terminologiji. Na vprašanje, ali bi morala terminološka raba absolutno slediti pravopisni normi, seveda ni mogoče odgovoriti nedvoumno. Bi bilo v primerih, ko raba v stroki (ali več strokah) odstopa od pravopisnih pravil, smiselno prilagoditi oz. razširiti pravopisna pravila? In kaj storiti v primerih, ko so pravila jasna in neproblematična, a je raba neustrezna zaradi zunajjezikovnih okoliščin? Vsekakor to ostaja izziv za normativistiko in tudi za terminologijo.

10 To potrjujejo tudi ugotovitve Košmrlj - Levačič (1998: 143): »Prvotna izimenska motivacija za nastanek strokovnega izraza ali njegovega dela praviloma ni tudi sestavina takega izraza. To se kaže med drugim v tem, da v razlagah teh izrazov največkrat ne najdemo pojasnila o motivacijski podstavi, ki je s stališča rabe in funkcije izraza obrobni, nepomembni element.«

11 V zvezi z izlastnoimenskimi termini opozarjamo še na težave z obliko terminov s sestavino iz ženskega priimka (tip *Apgarjeva lestvica*, poimenovana po Virginiji Apgar, ali *Montessorijeva metoda*, poimenovana po Mariji Montessori) in terminov s sestavino iz ženskega in moškega priimka (tip *Cochrane-Piazzesijina mera*, poimenovana po Johnu Cochranu in Monici Piazzesi) – več o tem v odgovorih v *Jezikovni svetovalnici* Inštituta za slovenski jezik FR ZRC SAZU (<<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/moznosti-zapisa-zvez-apgarjeva-lestvica-in-metoda-marije-montessori>> in <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/tvorba-pridevnika-iz-priredno-zlozenih-imen-moskega-in-zenskega>>).

Literatura in viri

- BERGENHOLTZ, Henning, TARP, Sven, 1995: *Manual of specialized lexicography*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company.
- BTS 2011 = *Botanični terminološki slovar* (ur. Franc Batič idr.). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, 2009: Pravopisna obravnava znamk in industrijskih izdelkov ter posledice spreminjanja njihovih lastnoimenskih funkcij. *Jezik in slovstvo* 54/6. 3–16.
- , 2012: Pisanje imen izdelkov in znamk. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 27–39.
- FTS 2011 = *Farmacevtski terminološki slovar* (ur. Marjeta Humar idr.). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- Gigafida = <<http://www.gigafida.net>>
- GORJANC, Vojko, 2003: Objektiviziran pogled na jezik in Slovenski pravopis. *Slavistična revija* 51/2. 131–134.
- JEMEC TOMAZIN, Mateja, 2012: Terminologija v slovenskem pravopisu. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 213–220.
- Jezikovna svetovalnica* = Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica>>
- KOŠMRLJ - LEVAČIČ, Borislava, 1998: Izimensko strokovno izrazje. Marjeta Humar (ur.): *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje: Zbornik referatov s Posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju*. Ljubljana: Založba ZRC. 139–146.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2012: Pravopisna norma proti normam drugih ved in področij človekovega delovanja, ravnanja. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 17–25.
- LOGAR, Nataša, 2003: Računalniško izrazje v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 135–138.
- MIHALJEVIĆ, Milica, 1998: *Terminološki priručnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- MS 2013 = *Mikrobiološki slovar* (ur. Darja Keše idr.). Ljubljana: Slovensko mikrobiološko društvo (izd.) – Amebis d. o. o. (zal.). <<http://www.termania.net/slovarji/96/mikrobioloski-slovar>>
- SMS 2012 = *Slovenski medicinski slovar* (ur. Miroslav Kališnik idr.). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta (izd.) – Amebis d. o. o. (zal.). <<http://www.termania.net/slovarji/95/slovenski-medicinski-slovar>>
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- TOPORIŠIČ, Jože 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- TSA 2014 = *Terminološki slovar avtomatike* (Rihard Karba idr.). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Društvo avtomatikov Slovenije (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- ŽAGAR, Mojca 2007: Determinologizacija v splošnih in terminoloških slovarjih. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika* (Obdobja 24). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 599–609.
- ŽAGAR KARER, Mojca 2011: *Terminologija med slovarjem in besedilom: Analiza elektrotehniške terminologije*. Ljubljana: Založba ZRC (Zbirka Linguistica et philologica 26).

MOČ IN NEMOČ KNJIŽNOJEZIKOVNEGA IZROČILA PRI TVORBI ETNONIMOV: K VPRAŠANJU *GRUZÍNCI* ALI *GRÚZIJC*

Silvo Torkar

1 Etonimi in njihova raba v knjižni slovenščini

Poimenovanja narodov in njihovih držav imajo v knjižnem jeziku svojo zgodovino. Nastala so na dva načina:

1. ime države je nastalo iz imena naroda: *Slovenija*, *Hrvaška*, *Češka*, *Danska*, *Finska*, *Japonska*, *Srbija*, *Bolgarija*, *Rusija*, *Nemčija*, *Grčija*, *Turčija* idr.;
2. ime naroda (etnonim) oz. stanovniško ime (etnik) je nastalo iz imena države ali pokrajine: *Italijani*, *Avstrijci*, *Angleži*, *Francozi*, *Litovci*, *Dalmatinci* idr.

Različnih primerov tvorbe je preveč, da bi lahko govorili o »sistemski« tvorbi, zato se je treba naučiti, da so prebivalci *Rezije* – *Rezijani* (ne *Rezijci*, kot včasih beremo), *Sicilije* – *Sicilijanci*, *Kube* – *Kubanci*, *Osetije* – *Osetinci*, *Čila* – *Čilenci*, *Evrope* – *Evropejci* in *Gruzije* – *Gruzinci*.

V prispevku namenjamo pozornost zlasti že nekajkrat tematizirani problematiki stanovniških imen, ki so izpeljana iz zemljepisnih imen z obrazilom *-ija*. Primerov, ko so stanovniške in privedniške oblike tvorjene iz imen držav na *-ija* tako, da se v njih obrazilo *-ij(a)* ohrani, je zelo malo, če seveda ne štejemo vrste mladih afriških in azijskih držav, kot so *Zambija*, *Tanzanija*, *Kenija*, *Nigerija* ipd. V Evropi sta menda edina primera *Avstrija* > *avstrijski*, *Avstrijci* in *Latvija* > *latvijski*, *Latvijci*, zunaj Evrope jih je nekaj več, npr. *Azija* > *azijski*, *Azijci*, *Indija* > *indijski*, *Indijci*, *Perzija* > *perzijski*, *Perzijci*, *Libija* > *libijski*, *Libijci*. Pri veliki večini izpeljank iz imen držav na *-ija* to obrazilo izpade:

Arabija > *arabski*, *Arabci*
Armenija > *armenski*, *Armenci*
Sirija > *sirski*, *Sirci*
Etiopija > *etiopski*, *Etiopci*
Somalija > *somalski*, *Somalci*
Avstralija > *avstralski*, *Avstralci*
Braziliija > *brazilski*, *Brazilci* itd.

Pri določanju pridevniških in stanovniških izpeljank iz imen držav se je poučno opreti na besedotvorno prakso, značilno za tovrstne izpeljanke iz slovenskih krajevnih imen. Na to temo obstaja že nekaj strokovnih ugotovitev in premislekov (Majdič 1996; Torkar 2004, 2012; Snoj 2009a). Pomembna je ugotovitev, da krajevnoimenska pripomska obrazila *-iče*, *-ica*, *-jane*, *-ina*, *-ek/-ik*, *-sk*, *-n* največkrat niso sodelovala v izpeljavi stanovniških in pridevniških oblik. Preprost primer: prebivalci *Ajdovščine* so *Ajdovci*, pridevnik je *ajdovski*. Če bi se držali načela »napovedljivosti« tvorbe teh izpeljank oz. tvorbe »sistemskih« oblik, bi seveda pričakovali *Ajdovščinci*, *ajdovščinski*. SP 2001 namreč uvaja celo vrsto umetnih oblik, samo da bi zadostil t. i. »sistemski« rabi: iz *Hrastôvelj* namesto *Hrastôvcev* dela *Hrastôveljčane*, iz *Dútovelj* namesto *Dútovcev* dela *Dútovljane*, iz *Globásnice* namesto *Globásánov* dela *Globásničane* itd.

Kabinetno tvorjene oblike stanovniških imen, ki jih uveljavlja SP 2001 (med drugimi celo *Bôvščani* 'prebivalci Bovškega'), je Breda Pogorelec komentirala takole (e-pismo avtorju z dne 18. aprila 2005):

1. »Pravopis ni samo predpis, ampak tudi pomemben kulturnozgodovinski in še drugačen priročnik [...]«
2. »Toporišičev predpis pomeni korak nazaj. [...] Razlika je tudi v tem, da si je kolega privzel vlogo glavnega arbitra o stvareh, ki zahtevajo dogovor.«

Da je ohranjanje jezikovne tradicije pri stanovniških imenih pomemben dejavnik, povezan z jezikovnokulturno dediščino, in pogosto pripomoček pri rekonstrukciji zgodovinskih procesov v evoluciji jezika, bomo ponazorili z analizo izpeljank iz zemljepisnega imena *Gruzija*, kjer je tudi v osrednjem standardizacijskem priročniku ob tradicionalnih oblikah *gruzinski*, *Gruzinec* in *Gruzinka* kodificirano »tudi« *gruzijski*, *Gruzijec*, *Gruzijka*.

2 *Gruzija* in *Gruzinci* v slovenski kulturni zgodovini

Ime *Gruzija* smo Slovenci prevzeli iz ruščine (prek prevodov klasikov ruske literature) že v 19. stoletju, enako tudi pridevniško izpeljanko *gruzínski* in etnonim *Gruzíнец* (rusko sicer *gruzin*).¹ Izvirne gruzinske oblike so: *Sákartvelo* (*Gruzija*), *Kártveli* (*Gruzinec*) in *Kártuli* (*gruzinski*). V slovenskem knjižnojezikovnem izročilu so se navedene imenske oblike trdno zasedle, saj so jih v svojih delih utrjevali naši največji pesniki, pisatelji, literarni zgodovinarji, prevajalci in publicisti Anton Aškerc, Simon Gregorčič, Tone Pavček, Matija Murko, Vladimir Levstik, Mile Klopčič, Janko Moder, Ivan Hribar, Janez Stanič in številni drugi, celo Jože Toporišič v *Slovenskem knjižnem jeziku* I (Ljubljana 1965, str. 64; pod reprodukcijo gruzinskega tiskanega

1 Iz ruščine smo domnevno sprejeli tudi etnonim *Kitajci* in prid. *kitajski*, kot je mogoče razbrati iz *Spiska nekterih zemljepisnih imen* v Cigaletovem *Nemško-slovenskem slovarju* iz leta 1860. Takšnega mnenja je tudi Snoj (2009b: 520). Zanimivo pa je, da se pojavlja poimenovanje *kitaisku sele* že v rokopisnem slovarju kranjskih rastlinskih imen, zbranih v novomeškem okrožju, avtorja Franca Breckerfelda iz l. 1793 (rokopis hrani Arhiv Republike Slovenije), navaja pa ga tudi Henrik Freyer v seznamu slovanskih rastlinskih imen, ki je izšel l. 1836 v brezplačni prilogi časopisa *Laibacher Zeitung* (Praprotnik 2007: 34).

besedila je napis: *Vzorec gruzinske pisave*). Seznam objav sega v drugo polovico 19. stol. in se je najbolj pomnožil v času med leti 1970 in 1990, ko sta bila Ljubljana in Tbilisi pobratena. V tem času so bili na ljubljanski televiziji sistematično prikazani najboljši gruzinski filmi, v gruzinščini so v knjižni obliki izšla dela Finžgarja, Bevka, Kosmača in Kosovela, v slovenščini pa Rustavelijeva pesnitev *Vitez v tigrovi koži* in več revijalnih objav. Naposled je l. 2013 pri Založbi Goga izšla *antologija gruzinske kratke proze Vrhovi levjih barv*. V Ljubljani od leta 2008 deluje lokal *Zlato runo: gruzinska gostilna*. V enem od prostorov gostilne visi na zidu lesena deščica, na kateri je z velikimi črkami izpisana Aškerčeva pesem *Gruzinki*.

Pomen naglasa v teh oblikah pride najbolj do izraza v poeziji:

*Za osveto te skoval je sin gruzinskih tal
in brusil te Čerkez za boj krvavi.*

(Mihail Lermontov, iz pesmi Kinžal, *Izbrano delo*, Ljubljana 1975, str. 92, prev. M. Klopčič)

*Meni jo bilo je dano peti po gruzinsko zdaj
zavolj nje, ki od nje srce mi žalostno je vekomaj.*

(Šota Rustaveli, iz pesnitve *Vitez v tigrovi koži*, Kondor, Ljubljana 1975, str. 5, prev. T. Pavček)

Stoletno slovensko knjižnojezikovno izročilo je zajeto v vseh najpomembnejših slovenskih jezikovnih priročnikih 20. stoletja. Oblike *gruzínski*, *gruzínščina*, *Gruzínci* predpisujejo namreč že Glonarjev *Slovar slovenskega jezika* 1936, SP 1950, SP 1962, SSKJ, vse izdaje Pretnarjevega *Rusko-slovenskega slovarja* (1947, 1964, 1973, 1986, 2005, 2007), nemško-slovenski, francosko-slovenski, italijansko-slovenski, poljsko-slovenski in drugi dvojezični slovarji, enciklopedija *Ljudstva sveta* (6. knjiga, 1980, str. 40–45), *Enciklopedija Slovenije* (3. knjiga, 1989, geslo *Gruzinsko-slovenski odnosi*). Obžalovanja vredno je, da je SP 2001 vpeljal dvojnice *grúzijski*, *grúzijščina*, *Grúzijci* in s tem popolnoma po nepotrebnem povzročil negotovost pri številnih piscih in lektorjih, ki so (na srečo ne vsi) začeli nekritično slediti neprimerni rešitvi veljavnega SP. Oblike *Grúzijci*, *grúzijski*, *grúzijščina* so se občasno pojavljale izključno v publicistiki od 80. let dalje, deloma pod vplivom srbohrvaščine, še bolj pa zaradi nepoznavanja knjižnega izročila in slepega posnemanja modela *Indija – Indijci, Zambija – Zambijci*. *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (2013) je zato med novejše besede nepremišljeno uvrstil tudi samostalnik *grúzijščina*, prenovljeni SSKJ (2014) pa je obliki *grúzijski*, *grúzijščina* sprejel kot enakovredni dvojnici oblikam *gruzínski*, *gruzínščina*.

Menim, da obe zgoraj navedeni opažanji Brede Pogorelec v celoti veljata tudi za uvedbo nepotrebnih dvojnic *grúzijski*, *grúzijščina*, *Grúzijci* v SP 2001 in v prenovljeni izdaji SSKJ (2014), saj odraža:

- a) zanikanje kulturnozgodovinskega vidika in
- b) arbitrarno odločanje o stvareh, ki zahtevajo širše soglasje.

Sklep

Ni dvoma, da pri soočanju med t. i. »sistemsko« tvorjenim etnonimom *Gruzijci* in v knjižnem jeziku zakoreninjenim etnonimom *Gruzinci* pretehtajo argumenti, ki govorijo v prid ohranitvi slovenskega knjižnojezikovnega in kulturnozgodovinskega izročila, kot se kaže v delih vrhunskih slovenskih literarnih ustvarjalcev in prevajalcev in v ključnih slovenskih enciklopedičnih, leksikonskih in slovarskih priročnikih 20. stol., v prvi vrsti v SP 1950, SP 1962, SSKJ in *Enciklopediji Slovenije* (1987). Slovenski knjižni jezik je trdno uveljavil lastnoimenske oblike *gruzínski*, *gruzínščina*, *Gruzínci*, zato je uvedba prednostnih dvojnic *grúzijski*, *grúzijščina*, *Grúzijci* v SP 2001, a tudi enakovrednih dvojnic *gruzínski oz. grúzijski*, *gruzínščina oz. grúzijščina* v drugi izdaji SSKJ (2014) napačna in nepotrebna, saj je v popolnem nasprotju s stoletno tradicijo knjižnega jezika, sklicevanje na sistemske pridevniške in stanovniške oblike pa nima realne podlage v dejstvih.

Literatura in viri

- MAJDIČ, Viktor, 1996: *Razgledi po krajevnih imenih. Slovenska krajevna imena v luči slovnične obravnave*. Ljubljana: Rokus.
- PRAPROTNIK, Nada, 2007: Henrik Freyer in njegov seznam slovanskih rastlinskih imen. *Scopolia* 61. 1–99.
- SNOJ, Marko, 2009a: Slovene Place Names with the Suffix *-ina*: Some Difficult Cases and Implications for South Slavic Onomastics. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 7. [45]–59.
- , 2009b: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan; Založba ZRC.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- TORKAR, Silvo, 2004: Slovenska stanovniška imena med živo rabo in kabinetnimi tvorbami. Marko Jesenšek (ur.): *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Maribor: Slavistično društvo Slovenije; Pišcece: Društvo Pleteršnikova domačija. 89–96.
- , 2012: O stanovniških in pridevniških izpeljankah iz slovenskih krajevnih imen. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC. 221–226.

PROBLEMATIKA POIMENOVANJA DRŽAV IN ODVISNIH OZEMELJ

Drago Kladnik

Drago Perko

Uvod

Čeprav spada področje imen držav med manj zapletene onomastične probleme, saj se ta pogosto prekrivajo s poimenovanji političnih in nacionalnih enot in so zato toliko bolj ustaljena, je za jezikoslovce poseben izziv. V ospredju se pojavlja problematika uravnoteženja tradicionalnega in pogosto bolj znanega imena ter njegove nove, standardizirane različice, ki je nastala tudi pod vplivov političnih, družbenih ali kulturnih sprememb v posamezni državi (na primer *Moldavija* proti *Moldova*, *Vzhodni Timor* proti *Timor l'Este*).

Tako kot je bila druga polovica 19. stoletja v Evropi obdobje nastajanja nacionalnih držav, je druga polovica 20. stoletja z dekolonizacijo prinesla rojstvo mnogih držav Afrike in Azije, razpad socialističnega vzhodnega bloka in sprememba družbenopolitičnega sistema pa sta vplivala na oblikovanje držav na podlagi etičnih skupin nekdanjih Sovjetske zveze in Jugoslavije. Nastanek in poimenovanje teh držav, ki večinoma izhajajo iz drugih kulturnih in jezikovnih okolij, je v prvem koraku prinesel več težav na področju prečrkovanja oziroma prilagoditve njihovih izvirnih imen slovenščini, v naslednjem pa predstavlja zadrego uveljavljanje novih preimenovanj, s katerimi želijo te države pretrgati še zadnje povezave z nekdanjimi kolonialnimi gospodarji (Dobrovoljc 2013: 8).

V prispevku se poleg imen držav in odvisnih ozemelj najvišje ravni ukvarjamo tudi s problemi, ki jih njihova raba spodbudi v besedilnem kontekstu. Ob tem izpostavljamo problematiko rabe predloženih oblik, pri katerih se preprosto vprašanje izbire ustreznega predloga *v* ali *na* zaplete, če geografsko enoto pojmujeemo večdenotativno (*država Maldivi*, *država Malta*), torej tudi kot politično skupnost, pri kateri se navadno odločamo za rabo predloga *v* (*v državi Maldivi*, *v državi Malti*). Dotikamo se tudi problematike pisanja velike začetnice za vzdevke posameznih držav. Imena prebivalcev držav pa so tako zahtevna tematika, da si zaslužijo posebno strokovno obdelavo.

1 Kratek pregled tujih in domačih prizadevanj na področju imen držav

Ko je Slovenija leta 1992 postala članica Organizacije združenih narodov (dalje OZN), se je obvezala, da bo spoštovala vse odločitve, ki jih sprejemajo organi OZN, tudi tiste na področju

poimenovanj držav in drugih zemljepisnih imen. Pomen in občutljivost tematike potrjuje dejstvo, da v okviru skupine izvedencev OZN za standardizacijo zemljepisnih imen, ki se pogovorno imenuje UNGEGN (*United Nations Group of Experts on Geographical Names*), od l. 1992 deluje tudi Delovna skupina za imena držav (*Working Group on Country Names*).¹ Ustanovljena je bila za vzpostavitev in vodenje seznama uradnih oblik imen držav. OZN je tudi založnica biltena, ki z občasnimi izidi predstavi najnovejše spremembe. V zadnji različici iz leta 2012 so poleg uradnih imen držav v izvirnih jezikih navedene njihove uradne kratke in polne imenske različice v šestih svetovnih jezikih (angleščina, francoščina, španščina, ruščina, kitajščina in arabščina), pri čemer naj opozorimo na protokol, po katerem je vsaka država sama predlagateljica svojega uradnega kratkega in uradnega polnega imena v svojem uradnem jeziku oziroma svojih uradnih jezikih ter v angleškem in francoskem jeziku, vendar se morajo z njenimi predlogi strinjati ostale članice OZN. Žal se v praksi nekatera predlagana imena v angleškem in francoskem jeziku ne ujemajo povsem, kar otežuje standardizacijo imen držav v ciljnih jezikih, na primer slovenščini.

Na mednarodna priporočila o sistematični obravnavi imen držav so se pri nas prvi odzvali geografi z imenovanjem komisije v okviru Geografskega društva Slovenije, kasneje preimeno-vane v Komisijo za geografska imena in zatem v Podkomisijo za zemljepisna imena in geografsko terminologijo. Proti koncu leta 1987 je bil pripravljen Predlog tekstov za slovenska imena držav v novem jugoslovanskem standardu držav, na katerega je podkomisija podala vrsto pripomb in o vsem tem obvestila tudi geografsko srenjo (Lovrenčak 1987).

Ob analizi takrat še razmeroma skromnega števila obstoječih virov (*Atlas sveta Cankarjeve založbe* 1991, *Veliki družinski atlas sveta DZS* 1992, *Države sveta DZS* (Natek, Perko in Žalik Huzjan 1993), *Atlas sveta za šolo in dom Cankarjeve založbe* 1995, *Veliki atlas sveta DZS* 1996) so bila ugotovljena številna neujemanja imen držav. Začelo se je govoriti o spornih imenih držav, o čemer je v *Geografskem obzorniku* poročal Drago Perko (1996a), ki je v isti reviji poročal tudi o standardiziranih imenih držav (Perko 1996b). Na podlagi dogovornega seznama Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen iz leta 1995 je takratni Urad za standardizacijo in meroslovje pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo sprejel standardizirani seznam imen držav in glavnih odvisnih ozemelj (Slovenski standard SIST ISO 3166-1:1996).

Imena držav in glavnih odvisnih ozemelj so med redkimi tujimi zemljepisnimi imeni v slovenskem jeziku, ki so standardizirana. V Sloveniji je za standardizacijo zemljepisnih imen pristojna Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije (dalje KSZI). Njena Podkomisija za imena držav, sestavljena predvsem iz jezikoslovcev in geografov, je v letih 2005 in 2006 konsenzualno pripravila izhodiščni predlog s poenotenimi imeni držav, ki ga je na nekaj sestankih uskladila s pravopisno komisijo oz. njenim predsednikom Jožetom Toporiščem. Nova standardizirana imena držav naj bi se uveljavila tudi v *Slovenskem pra-*

1 Spletna stran: <<http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/wg1.html>>.

vopisu 2001 (dalje SP 2001) in novem standardu SIST ISO 3166.² O dosežkih podkomisije in njenih utemeljitvah v primeru spornih oziroma problematičnih imen sta pripravila zapis Kladnik in Perko (2007), izsledki pa so še bolj podrobno predstavljeni v monografiji *Slovenska imena držav* (Kladnik in Perko 2013).

Standardizacija ne pomeni, da je določeno ime za vse večne čase nespremenljivo. Včasih ga je treba predrugačiti zaradi spremenjenih političnih okoliščin in z njimi povezanih sprememb izvornih imen, včasih pa se imena spreminja tudi na pobudo uporabnikov v ciljnem jeziku, to je slovenščini, kar se dogaja zlasti zaradi želje po še večjem poenotenju oziroma sistematiziranju rabe tovrstnih imen.

2 Poimenovanje držav v *Slovenskem pravopisu 2001*

O problematičnih zemljepisnih imenih v SP 2001 je pisal Kladnik (2005). Iz nabora imen držav v slovarskem delu je razvidna želja po pravopisnem normiranju imen vseh neodvisnih oz. novonastalih držav (195), a je kljub temu izpadlo kar osem imen. Če je za *Vzhodni Timor* glede na leto osamosvojitve (2000) to še mogoče razumeti, pa ne more biti opravičila za manjkajoče *Antigvo in Barbudo* (neodvisnost leta 1981), *Gvajano* (1966), *Kiribati* (1979), *Mikronezijo* (1990, zapisana je le kot tihooceansko otočje), *Palav* (1994), *Severne Marijanske otoke* (1978) in *Tuvalu* (1978), zato pa ima status neodvisne države neupravičeno *Portoriko*, ki je že od leta 1952 prostovoljno pridružen k Združenim državam Amerike.

V pravopisu se zaradi nejasnega statusa imen pojavlja tudi več starejših imen – žal brez pojasnila, da gre za nekdanje kolonije ali pa za pozneje spremenjene zgodovinske oblike imen neodvisnih držav. Uporabnik iz t. i. podrejene sopomenke težko sklepa, ali je morda raba starega imena v posameznih okoliščinah še vedno primerna, saj na drugi strani vrsta nekdanjih kolonialnih imen sploh ni več navedena. Gre za imena kot:

- ▷ *Bečuanija* za *Bocvano*,
- ▷ *Britanski Honduras* za *Belize*,
- ▷ *Burma* za *Mjanmar*,
- ▷ *Cejlon* za *Šrilanko* (navedena je tudi *Šrilanki* podrejena sopomenka *Sri Lanka*, kar ni skladno s pravopisnimi pravili),
- ▷ *Dahomej* za *Togo*,
- ▷ *Formoza* za *Tajvan*,
- ▷ *Gornja Volta* za *Burkina Faso*,
- ▷ *Kampučija* za *Kambodžo* in
- ▷ *Siam* za *Tajsko*.

2 SIST ISO 3166 se deli na SIST ISO 3166-1, ki vsebuje kode za imena držav, SIST ISO 3166-2, ki vsebuje kode za imena podenot držav, in SIST ISO 3166-3, ki vsebuje kode za nekdanja imena držav.

Po nepotrebnem je v slovar vključena podrejena sopomenka *Monaco* za široko uveljavljeno podomačeno obliko imena kneževine *Monako*.

Z jezikoslovnega vidika je razumljivo, da je pri kar dvaindvajsetih državah zapisana tudi njihova starinska srednjepolna imenska različica s končnico *-sko* (npr. *Dansko*, *Turško*, *Kitajsko*). Te navedbe vsaj v dveh primerih povzročajo praktične težave. Gre za iztočnici *Estonsko* in *Holandsko*, ki se naslanjata na v praksi skoraj neznani ženskospolni obliki imen *Estonska* (namesto *Estonija*) in *Holandska* (namesto *Holandija*); obe sta zastopani tudi kot samostojni iztočnici. Zapis teh oblik občasno poraja njuno neustrezno rabo v javnih občilih.

3 Problemi ustreznega poimenovanja držav

Pri pripravi imenskega gradiva za standardizacijo in pri standardizaciji sami se soočamo s številnimi jezikovnimi, zemljepisnimi, političnimi in drugimi problemi.

Po pravilih SP 2001 imena držav načeloma slovenimo (podomačujemo). Ker pa so sestavni del nekaterih imen držav tudi osebna lastna imena in zemljepisna lastna imena, ki naj bi jih načeloma ohranjali, torej zapisali v ustaljeni, a izvorni pisni različici, smo lahko v zadregi. Še zlasti, ker drugo pravopisno pravilo pravi, da podomačujemo med drugim imena znanih vladarskih rodov in svetnikov.

Problem, na katerega želimo opozoriti, je torej nedoločljivo hierarhično razmerje med posameznimi pravopisnimi pravili, saj se ob tem postavi vprašanje, ali upoštevati zgolj prvo pravilo in brez izjeme sloveniti vsa imena držav. Problematična imena držav lahko razvrstimo v več skupin (Kladnik in Perko 2013: 23 in 24).

(1) Drugo zemljepisno ime v imenu države

Imena držav, poimenovanih po drugem zemljepisnem imenu, na primer *Gvineja Bissau*, katere ime določa glavno mesto *Bissau*, in *Sierra Leone*, ki ima ime po gorovju *Sierra Leone*. Če obe imeni slovenimo, dobimo imeni *Gvineja Bisau* in *Sjera Leone* (ali v primeru prevoda *Levje gorovje*), če pa mesto *Bissau* in gorovje *Sierra Leone* uvrstimo med manj znana zemljepisna imena in se ravnamo po pravopisnem pravilu, da ta imena pustimo v izvorniku, potem dobimo imeni *Gvineja Bissau* in *Sierra Leone*. Glede na to, da je država *Gvineja Bissau* del portugalskega govornega območja in da so mesto ustanovili Portugalci, je pravilno *Bissau*, in ne *Bissao*.

(2) Pisne različice imen držav

Imena držav, ki so vprašljiva glede na pravila slovenskega jezika oziroma vplive tujih jezikov. Zaradi vpliva hrvaščine se namesto *Hrvaška* pojavlja tudi ime *Hrvatska*. Bolj domači sta imeni *Zelenortski otoki* kot *Kapverdski otoki* in *Srednjeafriška republika* kot *Centralnoafriška republika*. V tej skupini so še imena držav *Bahrajn* (tudi *Bahrain*), *Bocvana* (*Botsvana*), *Vietnam* in *Šrilanka*. Pri zadnjih dveh je vprašljivo pisanje skupaj ali narazen, podobno kot pri Kostariki. Vprašljiva je prva črka pri *Šrilanki* (*Šrilanka* ali *Srilanka*), prav tako morebitno pisanje črke *j* med *i* in *e* ali kar *j* namesto *i* pri *Vietnamu* (*Vijetnam* oziroma *Vjetnam*).

(3) Priponsko obrazilo -ija proti -stan

Imena srednjeazijskih muslimanskih držav, republik nekdanje *Sovjetske zveze*, ki imajo lahko končnico *-ija* ali *-stan*, kar pomeni država, podobno kot sosednja *Pakistan* in *Afganistan*, za katera si je nemogoče predstavljati, da bi ju lahko imenovali tudi *Pakija* oziroma *Afganija*. Zato in glede na njihovo avtohtono turško govorno okolje je bolj smiselno uporabljati imena *Kazahstan*, *Tadžikistan*, *Uzbekistan*, *Kirgizistan* in *Turkmenistan* kot *Kazahija*, *Tadžikija*, *Uzbekija*, *Kirgizija* in *Turkmenija*. Glede na zdajšnjo priporočljivo rabo, navedeno v slovarskem delu pravopisa, se nekatera od teh imen končajo z *-ija* (*Kirgizija*, *Turkmenija*), druga pa s *-stan* (*Kazahstan*, *Tadžikistan* in *Uzbekistan*).

(4) Države, imenovane po osebah

Imena obsežne skupine držav, poimenovanih po osebnem lastnem imenu oziroma imenu svetnika. Ker je pri nas zelo zakoreninjeno ime žepne državnice *San Marino*, za katerega si le težka zamislimo, da bi ga poslovenili v *Sveti Marin* (Francozi ga na primer domačijo v *Saint-Marin*), se odpira tudi vprašanje podomačenja sorodnih imen držav in odvisnih ozemelj, poimenovanih po svetnikih. Smo pred dilemo, ali naj bi otok *Sveti Krištof* (kot del države *Sveti Krištof* in *Nevis*) raje ostal *Saint Kitts*, *Sveta Lucija* *Saint Lucia*, otok *Sveti Vincencij* (kot del države *Sveti Vincencij* in *Grenadine*) *Saint Vincent*, otok *Sveti Tomaž* (kot del države *Sveti Tomaž* in *Princ*) *São Tomé*, *Sveta Helena* *Saint Helena* in podobno. Ker ima *Saudova Arabija* ime po ustanovitelju dinastije Saud Ibn Saudu, je bolj smiselno obdržati svojilno pridevniško obliko imena, torej *Saudova Arabija* in ne *Saudska Arabija*, podobno kot pišemo *Marshallovi otoki* (poimenovani so po britanskem pomorščaku Johnu Charlesu Marshallu) in ne *Marshallski otoki* ter *Salomonovi otoki* (po legendarnem biblijskem kralju Salomonu) in ne *Salomonski otoki*. V to skupino lahko umestimo tudi imeni držav *Luksemburg* in *Lihtenštajn*, poimenovanih po pomembnih rodbinah. Smiselno je, da njuni imeni pišemo na isti način, torej obe podomačeno (*Luksemburg*, *Lihtenštajn*), in ne v izvirniku (*Luxemburg*, *Liechtenstein*). Upoštevač slovarski del zdaj veljavnega pravopisa naj bi prvo ime podomačevali, drugega pa ne.

(5) Otoške države

Imena držav, pri katerih je del imena občnoimenska sestavina *otoki*, ki jo nekateri raje zamenjujejo z *otočje*. Postavlja se vprašanje smiselnosti zamenjave najbolj splošnega pojma, torej *otoki*, z bolj določnim pojmom, kot je *otočje*. V geomorfološkem smislu *otočje*, poenostavljeno rečeno, sestavlja množica majhnih otokov, pogosto koralnega nastanka (na primer *Cookovo otočje* - ne v pomenu deloma neodvisne državne tvorbe, *Ekvatorsko otočje*, *Deviško otočje*), *otoke* pa nekaj dokaj enakovredno velikih otokov (na primer *Azorski otoki*, *Havajski otoki*, *Kurilski otoki*, *Zelenortski otoki* - ne v pomenu države), ki jih pogosto navajamo tudi v skrajšani, zgolj enobesedni lastnoimenski različici (na primer *Azori*, *Havaji*, *Kurili*). Meja, kdaj je neka otoška skupina »otočje«, kdaj pa »otoki«, je subjektivna, zato je v imenih držav in glavnih odvisnih ozemelj bolj smiselno uporabljati najbolj splošen izraz, torej »otoki«, in ne »otočje«. Značilni primeri so *Cookovi otoki* in ne *Cookovo otočje*, *Severni Marijanski otoki* in ne *Severno Marijansko otočje* ter *Zelenortski otoki* in ne *Zelenortsko otočje*.

4 Predlogi Podkomisije za imena držav pri KSZI

Člani podkomisije so si prizadevali poenotiti neuskklajeno rabo, pri čemer so izhajali iz poglobljene obravnave celotnega korpusa imen in nekaterih vnaprej opredeljenih načel, na primer poenotenja rabe občnoimenske sestavine *otoki* namesto *otočje* v jedru večbesednih imen, domačenja imen držav, poimenovanih po svetnikih in plemiških oziroma vladarskih rodbinah, kratkega poimenovanja držav, usklajenega z vsakdanjo rabo.³

Med drugim so pripravili (večbesedna) uradna polna imena držav, ki imajo dve temeljni skladenjski obliki: z levim izlastnoimenskim delom v pridevniški obliki (na primer *Italijanska republika*) in z desnim lastnoimenskim delom v samostalniški obliki (na primer *Republika Avstrija*). Pomagali so si s preglednico uradnih polnih imen držav v angleškem in francoskem jeziku, kakršno predpisuje mednarodni standard ISO 3166-1 in jo je dolžna spoštovati tudi Slovenija. Ugotovili so, da sta z jezikovnega stališča obe skladenjski obliki enakovredni, zato so razmišljali o možnosti, da bi v slovenskem jeziku⁴ uporabljali le skladenjsko obliko z lastnoimenskim delom v imenovalniku na desni strani (na primer *Republika Italija*). Vendar so se na koncu zedinili, da bi bil to prevelik odklik od izvorne skladenjske oblike. Problemi so se nakazovali tudi v posameznih primerih, pri katerih se skladenjski obliki imen v angleškem in francoskem jeziku razlikujeta (na primer *Russian Federation* in *Fédération de Russie*, *Republik of South Africa* in *République sud-africaine*). Predlagana imena iz seznama bi se morala vključiti tudi v slovarski del novega pravopisa, saj gre za standardizirana imena najvišje ravni.

4.1 Temeljne dileme in predlagane rešitve

Obravnavana imena in predloge poimenovanj lahko razčlenimo v več skupin.

NOVE DRŽAVE OZ. NOVA IMENA

Prvo skupino sestavljajo imena novih ozemeljskih enot v seznamu SIST ISO 3166-1:2006, ki prej še niso obstajale (neodvisni državi *Črna gora* in *Srbija* namesto prej enotne države Jugoslavije oziroma *Srbija* in *Črna gora*) ali pa so jim države predlagateljice dvignile raven pomena (finski *Alandski otoki* s široko avtonomijo prevladujoče švedskega prebivalstva, otoki *Guernsey*, *Jersey* in *Man*, ki so neposredna britanska kronaska posest in niso del Združenega kraljestva, avstralski otok *Norfolk*). V primeru imena *Alandski otoki* so člani podkomisije zaradi našega ustaljenega izgovora predlagali tipografsko zamenjavo, s čimer naj se izvorna uvodna črka *Å*, ki se izgovarja kot ozki o, nadomesti z navadnim a-jem. Pri kratkih imenih *Otok Man* (*Isle of Man*) in *Otok Norfolk* (*Norfolk Island*) so predlagali izpustitev njenih občnoimenskih sestavin, torej sta imeni *Man* in *Norfolk*.

.....
3 Na primer *Češka* namesto *Češka republika*, *Rusija* namesto *Ruska federacija*, *Sirija* namesto *Sirska arabska republika*.

4 Ne glede na skladenjsko obliko v izvornem, angleškem in francoskem jeziku.

OTOKI IN OTOČJA

Glede nepoenotene rabe občnoimenskih sestavin *otoki* oziroma *otočje* pri poimenovanjih držav in upravnih enot so se člani podkomisije odločili za enotno rabo izraza otoki, medtem ko ostaja morfološko razlikovanje obeh izrazov rezervirano za njihovo naravnogeografsko označevanje. Sledeč že prej vpeljanemu, v SP 2001 in seznamu SIST ISO 3166-1 enotnemu poimenovanju *Salomonovi otoki*, so predlagali spremembo pravopisnih poimenovanj:

Cookovo otočje v *Cookovi otoki*,
Falklansko otočje (Malvini) v *Falklanski otoki (Malvini)*,
Fersko otočje v *Ferski otoki*,
Marshallovo otočje v *Marshallovi otoki*,
Zelenortsko otočje v *Zelenortski otoki*.

Pri slednjem je lahko ime *Kapverdski otoki* samo podrejena sopomenka. Zaradi prilagoditve imena izvirnemu poimenovanju so predlagali spremembo obstoječih standardiziranih imen *Deviški otoki (britanski)* in *Deviški otoki (ZDA)* v *Britanski Deviški otoki* in *Deviški otoki Združenih držav*.

Pri imenu *Kokosovi (Keeling) otoki* so predlagali razlikovanje med pogosteje rabljenim kratkim imenom *Kokosovi otoki* ter uradnim kratkim in uradnim polnim imenom *Kokosovi (Keelingovi) otoki*, pri čemer je bila svojilna pridevniška oblika vpeljana zaradi njihovega poimenovanja po britanskem kapitanu Williamu Keelingu, ki jih je odkril leta 1609 na poti z Jave proti Angliji⁵.

IMENA NA -STAN

Glede neujemanja SIST ISO 3166-1:2006 in SP 2001 pri imenu *Kirgizistan* oziroma *Kirgizija* so predlagali, da se sprejme ime *Kirgizistan*, s čimer bi ta država, naslednica razpadle Sovjetske zveze, ki kljub uradnemu jeziku iz turške jezikovne skupine v pravopisu edina na območju osrednje Azije ohranja izključno rusko »kolonialno« obliko imena⁶, po zgledih *Afganistan*, *Kazahstan*, *Pakistan*, *Tadžikistan*, *Turkmenistan* in *Uzbekistan*, dobila primerljivo končnico *-stan*. Ob tem so se zedinili, da sta imenski različici *Kirgizija* in *Turkmenija* lahko le podrejeni sopomenki.

ZAPIS, KI SLEDI IZGOVORU

Zaradi našega prevladujočega izgovora, ki ne sledi izvorni angleški oziroma francoski izreki, so člani podkomisije predlagali ustrezno podomačitev tudi za imeni *Južna Georgija* in *Južni Sandwichewi otoki* namesto *Južna Georgija* in *otoki Južni Sandwich*⁷ ter *Reunion* namesto *Réunion*.

Glede na že uveljavljene podomačitve črke *u* v črko *v* v imenih držav in odvisnih ozemelj *Angvila*, *Antigva*, *Gvatemala*, *Nikaragva* so predlagali tudi podomačitve imen *Gvam*, *Palav* in *Tokelav*, medtem ko so se zaradi ohranjanja izvirnega izgovora z naglasom na črki *u* odločili

5 Spletna stran <http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_country_name_etymologies>.

6 V primeru Turkmenije pravopis kot vodilno iztočnico navaja *Turkmenistan*.

7 Ker so slednji poimenovani po grofu Sandwichu, je zanje ustrežnejša svojilna pridevniška oblika. James Cook je ob odkritju leta 1778 po svojem sponzorju Sandwichu poimenoval tudi Havaje.

za nespremenjena izvorna zapisa *Nauru* in *Niue*, ki bi ju, sledeč pravkar navedenim rešitvam, lahko podomačili v *Navru* in *Nive*. Za dotlej uveljavljeno imensko obliko *Severni Marianski otoki* so predlagali izgovorno motivirano podomačitev *Severni Marijanski otoki*.

Izgovorna podomačitev je bila že prej izpeljana pri sicer usklajenih imenih držav *Bahrajn* in *Brunej*. Pri slednjem slovensko kratko ime odstopa od uradnega kratkega imena, ki sledi uradnim izvirnim, angleškim in francoskim kratkim oblikam imen, vendar se v vsakdanji rabi uporablja izključno v »okrnjeni« obliki. Takšnih kratkih oblik imen je še več: *Češka*, *Iran*, *Južna Koreja*, *Laos*, *Libija*, *Moldavija*, *Makedonija*, *Mikronezija*, *Palestina*, *Rusija*, *Severna Koreja*, *Sirija*, *Tajvan*, *Tanzanija* in *Vatikan*.

KRATKA URADNA IMENA IN POLITIČNA OBČUTLJIVOST

Imeni *Moldavija*⁸ in *Makedonija* sta vsako na svoj način tudi politično občutljivi. V vseh navedenih primerih je kratka oblika močno zakoreninjena in v vsakdanji rabi prevladujoča. Izključno zaradi sistematike (morda pa tudi političnega miru) bi bilo primerno, da se v slovarskem delu novega pravopisa kljub precejšnji spremenljivosti ob kratkih imenih pojavijo kot njihove enakovredne sopomenke oziroma uradna kratka imena: *Država Brunej*, *Češka republika*, *Islamska republika Iran*, *Republika Koreja*, *Laoška ljudska demokratična republika*, *Država Libija*, *Republika Moldavija*, *Nekdanja jugoslovanska republika Makedonija*, *Združene države Mikronezije*, *Zasedeno palestinsko ozemlje*, *Ruska federacija*,⁹ *Demokratična ljudska republika Koreja*, *Sirska arabska republika*, *Kitajska provinca Tajvan*, *Združena republika Tanzanija* in *Sveti sedež*.¹⁰

IMENA, KI SE »PREKRIVAJO«

Tako v SP 2001 kot v standardu SIST ISO 3166-1:2006 je problematična uporaba enakega imena *Kongo* za dve državi, zato ju ob uporabi zgolj kratke oblike imena med seboj ni mogoče razlikovati. To je možno le ob uporabi dolgoimenske oblike za nekdanji *Zair*, ki se glasi *Demokratična republika Kongo*. Zaradi potrebe po razlikovanju kratkih imen so člani podkomisije po zgledu poimenovanj *Južna Koreja* in *Severna Koreja* glede na njuno medsebojno lego predlagali imenski obliki *Zahodni Kongo* in *Vzhodni Kongo*, ki pa ne sledita uradnima izvirnima imenoma obeh držav, kar velja tudi v primeru obeh Korej.

IZBOLJŠAVE IMENSKIH RAZLIČIC ZA RABO V SLOVENŠČINI

Glede na standard SIST ISO 3166:2006 so člani podkomisije predlagali jezikovno izboljšavo imen *Britansko ozemlje v Indijskem oceanu* (namesto *Britansko ozemlje Indijskega oceana*) in *Kajmanji otoki* (namesto *Kajmanski otoki*). Čeprav so se zavedali, da je npr. imenska oblika *Kajmanski otoki* za zdaj edina uveljavljena v slovenščini¹¹ in zato tudi ustaljena, so se odločili za spremembo, s katero bi popravili neustrezno pridevniško obliko. Otoki so namreč dobili

8 O tem imenu glej naslednji, podrobnejši članek v pričujoči monografiji.

9 Ta je že vpeljana.

10 Zanj bi moral biti kot sopomenka navedeno še ime *Vatikanska mestna država*.

11 Kljub kar dolgi tradiciji lastnoprivedniške imenske oblike *Kajmanski otoki* predvidevamo, da nam to ime le ni tako zelo tesno priraslo v zavest kot na primer ime *San Marino*.

ime po krokodilih kajmanih. S spremembo imena so poenotili ime s skupino podobno imensko motiviranih, na primer *Kačji otok* (ukr. *Ostriv Zmiyinyy*, rom. *Insula șerpilor*), *Labodji otoki* (*Islas Santanilla* oz. *Islas del Cisne*), *Levji zaliv* (*Golfe du Lion*), *Medvedji otok* (*Bjørnøya*), *Medvedji otoki* (*ostrova Medvež'i*), *Prašičji zaliv* (*Bahía de Cochinos*). Nenazadnje je Matej Cigale v *Atlantu* (1869–1877) že pred stoletjem in pol enega od rtov poimenoval *Gosji Nos*. Načelo podkomisije je bilo: ob preureditvi obstoječe sistematike poimenovanj je treba pomanjkljivosti odpraviti.

Odločili pa so se tudi za ohranitev nepodomačene izjeme med svetniškimi imeni – *San Marino*, in sicer zaradi tradicionalne uveljavljenosti v našem okolju. Drugače je z imeni bistveno bolj oddaljenih držav in odvisnih ozemelj, kot so *Sveta Helena*, *Sveta Lucija*, *Sveta Peter in Mihael*, *Sveti Krištof in Nevis*, *Sveti Tomaž in Princ* ter *Sveti Vincencij in Grenadine*. Nekatera med njimi so pri nas že dobro znana in splošno uveljavljena (*Sveta Helena*, *Sveta Lucija*), spet druga so člani podkomisije uvedli povsem na novo (*Sveta Peter in Mihael* ter *Sveti Tomaž in Princ*). V celoti podomačeno ime države z otokoma *Sveti Tomaž in Princ* bi lahko odpravilo dosežanje popolno zmedo pri zapisovanju njenega imena.¹² V imenu karibske države z otokom *Sveti Vincencij* so člani podkomisije sledili poimenovanju cerkve na Bloški Polici z istoimenskim patrociniem (*Letopis Cerkve ...* 1991: 101), ob tem pa predlagali tudi ustrezno, žensko-spolno obliko poimenovanja za otočje *Grenadine* (*Male Grenade* oziroma *Grenadice*). V ta sklop spada še na novo predlagano, temeljito podomačeno ime *Mavricij* za otoško državo v Indijskem oceanu. Otok je bil že leta 1598 poimenovan v čast bodočega princa Oranškega Mavricija Nassauskega (1567–1625), od leta 1584 guvernerja Združenih provinc Nizozemske.¹³ Kljub sicer enotnima zapisoma *Mauritius* v SP 2001 in standardu SIST ISO 3166-1 je tudi poimenovanje te države tako v strokovni kot laični javnosti primer popolne zmede. Pojavljajo se namreč različice *Mauricius*, *Mavritius*, *Mavricius ...*, ime *Mavricij* pa v naši atlasni literaturi ni popolna novost (Kladnik 2006: 143).

Na prejšnjo skupino se navezujeta imeni držav *Luksemburg* in *Lihtenštajn*, poimenovanih po pomembnih vladarskih rodbinah. Ime slednje je standardizirano v navedeni obliki, vendar se v SP 2001 navaja izključno izvirna oblika *Liechtenstein*. Ker SP v pravilih navaja, da se imena držav podomačujejo, je primerno, da se tudi vanj vpelje podomačena imenska oblika. Izvirnega imena člani podkomisije ne priporočajo niti kot podrejene sopomenke, kar velja tudi v primeru imena kneževine *Monako*, katere uradno ime *Monaco* je v SP brez utemeljitve navedeno kot sopomenka.

Podrobna primerjava imen je kot posebno skupino izdvojila poimenovanja otoških držav in odvisnih ozemelj v Malih Antilih. Nekatera imena so uradno podomačena, druga ne, čeprav so tudi med slednjimi razlike v tradiciji rabe podomačenih oblik imen. Tako imamo na eni strani podomačena imena *Angvila*, *Antigva in Barbuda*, *Dominika* in malo prej navedena imena otoških držav, poimenovanih po svetnikih, na drugi strani sta nepodomačeni imeni *Montserrat*

12 Znani so zapisi *São Tomé in Príncipe*, *Sao Tome in Príncipe*, *São Tomé in Principe* ter *Sao Tome in Principe*.

13 Gl. <http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_country_name_etymologies>.

in *Guadeloupe*, tu pa je še francosko odvisno ozemlje *Martinik*, ki je tako zapisano v standardu SIST ISO 3166-1:2006, v SP 2001 pa je kljub sicer na široko uveljavljeni podomačeni imenski obliki navedena izključno izvirna oblika *Martinique*. Zaradi poenotenja poimenovanj v regiji so člani podkomisije predlagali, naj se podomačena oblika zapiše tudi v pravopisu, pri čemer naj se uvedeta še izgovorno podomačeni obliki imen *Monserat*¹⁴ in *Gvadelup*.¹⁵

Člani podkomisije so zaradi ustrežnejših prilagoditev izvirnim poimenovanjem predlagali tudi nekaj jezikovnih izboljšav. V to skupino spadajo imena *Francoska južna ozemlja*, *Manjši zunanji otoki Združenih držav* ter *Wallis in Futuna*. Vanjo smiselno spada tudi ime *Združeno kraljestvo*, ki bi ga bilo v slovenskem pravopisu treba izpostaviti kot nadrejeno sopomenko, kot podrejeno pa navesti obliko *Velika Britanija*, ki je v bistvu ime največjega otoka Britanskega otočja; v aktualnem pravopisu sta zapisa prav v obratnem medsebojnem razmerju.

Nekaj predlaganih sprememb je povsem samosvojih. Za nekdanjo portugalsko kolonijo *Macao* so člani podkomisije predlagali spremembo zapisa imena v SP, ki v obliki *Macao* sledi angleški in francoski jezikovni različici, ne pa izvirni portugalski. Za državo *Papua Nova Gvineja* so predlagali preimenovanje v *Papuanska Nova Gvineja* (podobno kot *Ekvatorialna Gvineja*), kar sledi francoski uradni obliki imena *la Papouasie-Nouvelle-Guinée* in poudarja pripadnost njenim prebivalcem Papuancem.

Neskladje med standardom in pravopisom je tudi pri imenski dvojnici *Saudova Arabija* oziroma *Savdska Arabija*. Država je poimenovana po dinastiji Saud, zato je njeno ustrezno poimenovanje edino v obliki svojilnega pridevnika. Ker se beseda Saud izgovarja z naglašenim u,¹⁶ so člani podkomisije predlagali poenotenje v smeri splošne uveljavitve imena *Saudova Arabija*.

PODOMAČEVANJE URADNIH POLNIH IMEN DRŽAV

Problemi se pojavljajo tudi pri podomačevanju uradnih polnih imenih držav. Razdelimo jih lahko v več skupin:

1. V prvi skupini uradnih polnih imen nastopa kratko ime države kot samostalnik, na primer slovensko *Republika Slovenija* in angleško *Republic of Slovenia*, slovensko *Država Izrael* in angleško *the State of Izrael*, slovensko *Kraljevina Belgija* in angleško *the Kingdom of Belgium* in podobno.
2. V drugi skupini nastopa kratko ime države kot pridevnik, na primer slovensko *Francoska republika* in francosko *la République Française*, slovensko *Česka republika* in češko *Česká Republika*, slovensko *Portugalska republika* in portugalsko *República Portuguesa*, slovensko *Ruska federacija* in rusko *Rossijskaja federacija*, slovensko *Gabonska republika* ter francosko *la République Gabonaise* in podobno. V tej skupini so imena dvanajstih držav.

14 Otok je dobil ime po katalonski sveti gori *Montserrat*, imenovani tudi *Montsagrat* v pomenu 'Sveta gora', kar pride iz latinskega *Mons Serratus* v pomenu 'Nazobčana gora'.

15 Otok je Krištof Kolumb poimenoval v čast sveti Mariji iz kraja Guadalupe v španski pokrajini Estremaduri, izvirno ime *Guadeloupe* pa je njegova francoska podomačitev.

16 Kar dokazuje tudi francoski zapis dela imena *saoudite*.

3. V tretji skupini so države, ki imajo kratko ime enako polnemu imenu, na primer *Avstralija*, *Barbados*, *Eritreja*, *Irska*, *Romunija* in podobno.

Sporna so predvsem uradna imena zvez oziroma skupnosti (angleško *Commonwealth*), ki so jih člani podkomisije običajno prevedli v pridevniški obliki, na primer *the Commonwealth of Bahamas* v slovensko *Bahamska zveza* (zdaj je zanjo pripravljen predlog polnega imena *Skupnost Bahami*), kar pa je v nasprotju s prevajanjem za imenske zveze, ki vsebujejo izraze *republika*, *kraljevina* in *država*, na primer *Republika Slovenija* in ne *Slovenska republika*, *Kraljevina Švedska* in ne *Švedska kraljevina*, *Država Izrael* in ne *Izraelska država*.

Člani podkomisije so predlagali tudi, da naj bo polno ime za *Združeno kraljestvo raje Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske*,¹⁷ kar je bolj ustrezno kot *Združeno kraljestvo Velika Britanija in Severna Irsko*.

Za najbolj problematični imeni držav sta se izkazali *Južna Afrika* in *Moldavija*, ki jima namenimo v tej monografiji poseben članek, v katerem želimo pokazati, kako občutljivo, težavno, zapleteno ter mestoma tudi ideološko motivirano in politično izpostavljeno je lahko ravnanje z zemljepisnimi imeni.

5 Ustrezne predložne zveze imen otoških držav v mestniku

Naj omenimo tudi problematiko imen držav in odvisnih ozemelj v besedilnem kontekstu, pri čemer velja izpostaviti rabo ustreznih predložnih oblik pri otoških državah, pri katerih se na videz preprosto vprašanje izbire predloga *v* ali *na* zaplete, če določeno ozemlje pojmujeemo večdenotativno, torej tako kot politično skupnost (*država Ciper*, *država Kuba*), pri kateri se navadno odločamo za rabo predloga *v* (*v državi Ciper*, *v državi Kubi*), kot glede na njegovo otoško lego, pri kateri je v rabi predlog *na* (*na Cipru*, *na Kubi*).

Ob tem je treba razlikovati med naslednjimi imeni otoških držav:

- ▷ ki jih sestavlja večje število otokov in otoških skupin (na primer *Fidži*, *Filipini*, *Indonezija*, *Japonska*, *Sejšeli*);
- ▷ kjer sta na določenem otoku običajno dve državi (na primer *Haiti* in *Dominikanska republika* na otoku Hispaniola);
- ▷ ki jih sestavljata dva glavna otoka (na primer *Antigva in Barbuda*, *Sveti Krištof in Nevis*, *Trinidad in Tobago*);
- ▷ ki jih¹⁸ sestavlja en sam glavni otok (na primer *Bahrajn*, *Kuba*, *Madagaskar*, *Nauru*, *Šrilanka*).

¹⁷ Predlog sledi izvornemu imenu *United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, v katerem člen *of* napeljuje besedno zvezo s svojilno konotacijo.

¹⁸ Ob manjših otokih.

Medtem ko bi lahko pri predlogu *v* poleg otoškega kopna upoštevali tudi pripadajoče morsko ozemlje,¹⁹ naj bo pri sicer prevladujočem predlogu *na* poudarjena otoška lega države oziroma njen kopenski del. Predlog *v* se zdi smiseln tudi v primeru držav, ki jih sestavlja več otokov in otočij, na primer *v Indoneziji*, *v Japonski*, vendar je tudi v teh primerih pogostejši predlog *na*, denimo *na Filipinih*, *na Novi Zelandiji*, *na Sejšelih*.

Predlagano pravilo je v veljavnem pravopisu izpeljano precej nesistematično. V njegovem slovarskem delu je med dobrimi šestdesetimi državami in glavnimi odvisnimi ozemlji, ki jih lahko opredelimo kot otoška, v dveh tretjinah naveden predlog *na*, pri preostali tretjini pa je v večini primerov naveden predlog *v*, nekaterih pa, kot že povedano, sploh ni na seznamu. V večini primerov je eksplicitno navedeno, da gre za otoške države. Ker teh navedb pri nekaterih otoških državah ni in ker je ob teh navedena zveza s predlogom *v*, lahko upravičeno sklepamo, da se pripravljavci iztočnic tega dejstva sploh niso zavedali. Ta misel se zazdi upravičena že pri pregledu imen nekaterih otokov, saj je na primer pri kanadskem otoku *Nova Fundlandija* kot mestnik navedena predložna zveza *v Novi Fundlandiji*, predlog *v* pa se pojavi tudi pri imenskih iztočnicah²⁰ *Bahrajn*, *Dominika*, *Grenada*, *Nauru*, *Sveta Lucija*, *Sveti Krištof in Nevis*, *São Tomé in Príncipe (Sveti Tomaž in Princ)*, *Sveti Vincenc in Grenadini (Sveti Vincencij in Grenadine)*, *Šrilanka*, *Tajvan*, *Tonga*, *Trinidad in Tobago* ter *Vanuatu* in pri odvisnem ozemlju *Portoriko*. Tako je tudi v primerih otoške države *Singapur* in kitajskega odvisnega ozemlja *Hongkong*, ki sta prav tako otoški ozemeljski entiteti, vendar si zanju zaradi tradicionalne, že dokaj ustaljene rabe težko predstavljamo rabo predložne zveze *na Singapurju* oziroma *na Hongkongu*.

Neenotnost je tudi pri navedbi predložnih zvez za imeni obeh držav na otoku *Hispaniola* v Karibih. Medtem ko je za vzhodno *Dominikansko republiko* uporabljena predložna zveza *v Dominikanski republiki*, je za zahodno *Haiti* uporabljena predložna zveza *na Haitiju*.

Zanimivo je, da je med »kopenskimi« državam predlog *na*²¹ uporabljen edino v primeru novonastale države Kosovo (*na Kosovu*), ki tradicionalno izhaja iz njegove glavne pokrajine Kosovo oziroma tamkajšnjega po bitki med Srbi in Turki znamenitega Kosovega polja. Pričakovati je, da se bo v tem osamljenem primeru morda sčasoma na novo uveljavil predlog *v*.

6 Raba velike ali male začetnice pri nadomestnih poimenovanjih ali »vzdevkih«

Nadomestna poimenovanja ali »vzdevki«, po katerih so posamezne države »simbolno prepoznavne v mednarodni skupnosti«, spadajo na področje normativno še ne ovrednotenega in zato tudi pomanjkljivo kodificiranega jezikovnega gradiva. Lahko gre tudi za sopomenska nadomestna imena, ki so nastala na podlagi opisa geografskih lastnosti pokrajine (na primer *Dežela tiso-*

19 V nekaterih državah je razmerje med površino kopna in morja tudi 1 : 1000.

20 Otoških držav.

21 Če izvzamemo države s srednjepolno imensko obliko, kjer je uveljavljen predlog *na*, na primer *na Japonskem*, *na Madžarskem*, *na Švedskem*.

čerih jezer – Finska, *Dežela mnogih voda* – Gvajana), zgodovinskih dejstev (na primer *Grobnica cesarjev* – Afganistan, *Zibelka civilizacije* – Egipt), prvotnih domačinskih poimenovanj (na primer *Dežela pokončnih ljudi* – Burkina Faso, *Dežela dolgega belega oblaka* – Nova Zelandija) ter narodopisnih (na primer *Lepa naša* – Hrvaška, *Dežela smehljaja* – Tajska) in mitoloških vzgibov (na primer *Dežela grmečega zmaja* – Butan, *Kraljestvo na nebu* – Lesoto).

Tovrstna raba sicer napeljuje k rabi male začetnice, vendar smo kljub temu mnenja, da gre v prvi vrsti za lastna oziroma zemljepisna imena, ki dodatno osvetljujejo njihovo mednarodno prepoznavnost, zato se bolj nagibamo k rabi velike začetnice. Podobno velja za nadomestna imena celin, na primer *Črna celina* za Afriko, *Stara celina* za Evropo.

Sklep

S problematiko mednarodno ne povsem usklajenih imen držav, kot so *Moldavija* ali *Moldova*, *Vzhodni Timor* ali *Timor Leste*, *Slonokoščena obala* ali *Côte d'Ivoire*, se odpirajo nova polja za nadaljnjo obravnavo imen držav. Zanimivo je, da so Angleži kot narod z dolgotrajno kolonialno tradicijo, med katero so spreminjali brezštevna domačinska imena širom sveta, vsa tri navedena izvirna imena sprejeli brez zadržkov, podobno kot ob mednarodni uveljavitvi pinjina ime kitajskega glavnega mesta *Beijing* namesto prej tudi pri njih uveljavljenega eksonima *Peking*.

V svetu bo gotovo še naprej prihajalo do političnih sprememb, ki bodo narekemale nove in nove potrebe po podrobni obravnavi in spreminjanju standardiziranih oblik imen nekaterih držav in odvisnih ozemelj. Ker lahko vsaka država v vsakem trenutku poljubno spremeni svoje uradno kratko ali uradno polno ime, s čimer pa se morajo strinjati ostale države članice OZN, mednarodni standard ISO 3166-1 ni nekaj dokončnega, ampak se spreminja glede na spremembe, ki jih prijavljajo posamezne države. Tako Grčija v mednarodni rabi ne dovoli uporabljati imena *Makedoniji*, ki je zato morala kot uradno polno ime prijaviti imensko obliko *Nekdanja jugoslovanska republika Makedonija* (makedonsko *Poranešna Jugoslovenska Republika Makedonija*, angleško *Former Yugoslav Republic of Macedonia* ali kratko *FYROM*).

Po izidu slovenskega standarda v letu 1996 so svoje uradno polno ime spremenile države Afganistan, Avstralija, Bolivija, Eritreja, Gruzija, Gvajana, Kiribati, Komori, Libija, Madžarska, Mjanmar, Nepal, Papuanska Nova Gvineja, Samoa, Somalija, Sveti Krištof in Nevis, Vatikan, Venezuela ter Vzhodni Kongo, in sicer:

- ▷ Afganistan iz *Republika Afganistan* v *Islamska država Afganistan*,
- ▷ Avstralija iz *Zveza Avstralija* v *Avstralija*,
- ▷ Bolivija iz *Republika Bolivija* v *Večnacionalna država Bolivija*,
- ▷ Eritreja iz *Eritreja* v *Država Eritreja*,
- ▷ Gruzija iz *Republika Gruzija* v *Gruzija*,
- ▷ Gvajana najprej iz *Kooperativna republika Gvajana* v *Republika Gvajana* in nato ponovno v *Kooperativna republika Gvajana*,
- ▷ Kiribati iz *Kiribati* v *Republika Kiribati*,

- ▷ Komori iz *Islamska zvezna republika Komori* v *Zveza Komori*,
- ▷ Libija iz *Socialistična ljudska libijska arabska džamahirija* v *Država Libija*,
- ▷ Madžarska iz *Republika Madžarska* v *Madžarska*,
- ▷ Mjanmar iz *Zveza Mjanmar* v *Republika Zveza Mjanmar*,
- ▷ Nepal iz *Kraljevina Nepal* v *Zvezna demokratična republika Nepal*,
- ▷ Papuanska Nova Gvineja iz *Papuanska Nova Gvineja* v *Neodvisna država Papuanska Nova Gvineja*,
- ▷ Samoa iz *Neodvisna država Zahodna Samoa* v *Neodvisna država Samoa*,
- ▷ Somalija iz *Somalska demokratična republika* v *Somalska republika*,
- ▷ Sveti Krištof in Nevis iz *Sveti Krištof in Nevis* v *Zveza Sveti Krištof in Nevis*,
- ▷ Vatikan iz *Vatikanska mestna država (Sveti sedež)* v *Sveti sedež (Vatikanska mestna država)*,
- ▷ Venezuela iz *Republika Venezuela* v *Bolivarska republika Venezuela* in
- ▷ Vzhodni Kongo iz *Republika Zair* v *Demokratična republika Kongo*.

V zadnjih letih so nastale tudi nove neodvisne države Črna gora, Južni Sudan, Kosovo in Srbija, delno samostojnost si je zagotovila Palestina, ukinjeni sta bili Jugoslavija ter njena naslednica Srbija in Črna gora, odvisno karibsko ozemlje Nizozemski Antili je bilo razdeljeno na ozemeljske enote Bonaire, Sveti Evstahij in Saba, Curaçao ter Sveti Martin (nizozemski del), britansko odvisno ozemlje Sveta Helena pa je bilo preoblikovano v ozemeljsko skupnost Sveta Helena, Ascension in Tristan da Cunha.

Ker je tudi Slovenija članica Mednarodne organizacije za standardizacijo, mora upoštevati vse spremembe, zato se spreminja tudi slovenski standard SIST ISO 3166. Ena od glavnih nalog Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije je, da ob pripravi najustrežnejših oblik imen držav in njihovi standardizaciji poskrbi tudi za njihovo bolj usklajeno rabo med najširšim krogom uporabnikov. Zato si mora prizadevati za poenotenje sprejetih rešitev v predvideni novi izdaji slovenskega pravopisa. Navezala je stike s Pravopisno komisijo, ki jo je v tistem času vodil akademik Jože Toporišič. Ta si je temeljito ogledal pripravljene predlog podkomisije. Z vsemi dodatnimi rešitvami se je strinjal, zaradi še večje usklajenosti pa je predlagal še podomačitev nekaterih imen odvisnih ozemelj, ki so jih člani podkomisije zaradi oddaljenosti in manjše prepoznavnosti pustili v izvorni obliki. Gre za naslednja imena:

- ▷ Novi Zelandiji svobodno pridruženega otoka *Niue* namesto podomačenega *Nive*,
- ▷ francoske ozemeljske skupnosti v Komorskih otokih otoka *Mayotte* namesto podomačenega *Majote* in
- ▷ britanskega čezmorskega ozemlja *Pitcairn* kot skupnosti štirih otokov (Pitcairn, Henderson, Ducie in Oeno) namesto podomačenega *Pitkajrn*.

Namesto izvorne imenske oblike države *Sierra Leone*, ki so jo predlagali člani podkomisije, se je Toporišič zavzel za pisno podomačitev v smeri redukcije dvojnega *r*, torej za obliko *Siera Leone*, glede predlaganega poimenovanja države *Papuanska Nova Gvineja* pa ni imel pripomb.

Literatura in viri

- DOBROVOLJC, Helena, 2013: Predgovor. V: Kladnik, D., Perko, D.: *Slovenska imena držav*. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Geografija Slovenije).
- KLADNIK, Drago, 2005: Geografov pogled na tuja zemljepisna imena v Slovenskem pravopisu 2001. *Geografski vestnik* 77/2, 9-23.
- –, 2006: *Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- KLADNIK, Drago, PERKO, Drago, 2007: Problematična imena držav v slovenskem jeziku. *Geografski vestnik* 79/2, 79-95.
- –, 2013: *Slovenska imena držav*. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Geografija Slovenije).
- Letopis Cerkve na Slovenskem*, 1991. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat v Ljubljani.
- LOVRENČAK, Franc, 1987: Imena držav in nekaterih drugih upravnih enot. *Geografski obzornik* 34/1, 37-43.
- NATEK, Karel, PERKO, Drago, ŽALIK HUZZAN, Milojka, 1993: *Države sveta 1993*. Ljubljana: DZS.
- PERKO, Drago, 1996a: Sporna imena držav v slovenskem jeziku. *Geografski obzornik* 43/3, 20-27.
- –, 1996b: Standardizirana imena držav v slovenskem jeziku. *Geografski obzornik* 43/4, 18-26.
- Slovenski standard SIST ISO 3166:1996*, 1996. Ljubljana.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).

DRUŽBENA OBČUTLJIVOST STANDARDIZACIJE IMEN DRŽAV NA PRIMERU JUŽNE AFRIKE IN MOLDAVIJE

Drago Kladnik

Drago Perko

Uvod

Imena držav in glavnih odvisnih ozemelj so med redkimi tujimi zemljepisnimi imeni v slovenskem jeziku, ki so standardizirana. V Sloveniji je za standardizacijo zemljepisnih imen pristojna Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije (dalje KSZI). Njena Podkomisija za imena držav je v letih 2005 in 2006 pripravila izhodiščni predlog s poenotenimi imeni držav, ki naj bi se uveljavil tudi v novi izdaji slovenskega pravopisa (Kladnik in Perko 2007; Kladnik in Perko 2013).

Člani podkomisije so pri oblikovanju najustreznejših imenskih predlogov izhajali iz uravnoteženja tradicionalnega in pogosto bolj znanega imena ter njegove nove različice, ki je nastala tudi pod vplivov političnih, družbenih ali kulturnih sprememb v posamezni državi. Pri svojem delu so bili izpostavljeni zunanjim in notranjim pritiskom. Pri prvih je šlo za pritiske posameznih držav za uveljavitev njihovega izvirnega poimenovanja v vseh drugih jezikih, ne oziraje se na njihovo lastno imensko tradicijo in problematično vpetost predlaganih imen v njihov besedilni kontekst, pri drugih pa za na nek način še bolj agresivne pritiske domačih oblastnih organov, ki na pritiske določenih držav za spremembo njihovih imen pristajajo predvsem zaradi gospodarskih koristi in političnega miru.

Za najbolj težavni imeni držav sta se izkazali *Južna Afrika* in *Moldavija*. Poseben članek jima namenjamo zato, ker želimo v njem pokazati, kako občutljivo, težavno, zapleteno, ideološko motivirano in politično izpostavljeno je lahko ravnanje z zemljepisnimi imeni. Podrobneje predstavljamo, kaj vse smo morali upoštevati pri oblikovanju predlogov najbolj ustrezne imenske oblike ter postoriti v bran naše jezikovne dediščine, ob misli na droben kamenček v mozaiku ohranjanja funkcionalnosti slovenskega jezika.

1 *Južna Afrika*

Temeljni problem poimenovanja države na skrajnem jugu afriške celine je v okoliščini, da se enako imenujeta tako država Južna Afrika (angleško *South Africa*, afrikansko *Suid-Afrika*, francosko *Afrique du sud*) kot regija Južna Afrika (angleško *Southern Africa*, afrikansko

Suider Afrika in *Suidelike Afrika*, francosko *Afrique australe*). To je zlasti problematično v geografiji, saj v slovenščini pri obeh pojmi ni mogoče zaznati jezikovnih razločkov kot v navedenih izvornih poimenovanjih, zato ju zaradi povsem enakega poimenovanja ni mogoče medsebojno razlikovati.

Zaradi vsega tega se je v geografiji in tudi vsakdanji praksi za državo zakoreninilo poimenovanje *Južnoafriška republika* (angleško *Republic of South Africa*, afrikansko *Republiek van Suid-Afrika*, francosko *la République sud-africaine*), kar pa je le po novem neustrezen prevod uradnega polnega imena države. To ime je leta 1961 nasledilo predhodnega *Južnoafriška unija*, ki je bila kot britanski dominion ustanovljena iz britanskih kolonij Svobodna država Oranje, Kapska provinca in Natal ter burske republike z imenom *Južnoafriška republika*¹ (Natek K. in Natek M. 2006; *Veliki splošni leksikon* 1997–1998).

Ustreznost predlaganih rešitev *Južna Afrika* in *Republika Južna Afrika* potrjujejo tudi uradna kratka in uradna polna imena države v njenih drugih devetih uradnih jezikih² (preglednica 1).

Jezik	Uradno kratko ime	Uradno polno ime
afrikanščina	<i>Suid-Afrika</i>	<i>Republiek van Suid-Afrika</i>
angleščina	<i>South Africa</i>	<i>Republic of South Africa</i>
conščina	<i>Afrika Dzonga</i>	<i>Riphabliki ra Afrika Dzonga</i>
cvanščina	<i>Aforika Borwa</i>	<i>Rephaboliki ya Aforika Borwa</i>
južna ndebelščina	<i>Sewula Afrika</i>	<i>iRiphabliki yeSewula Afrika</i>
ksoščina	<i>Mzantsi Afrika</i>	<i>iRiphabliki yomZantsi Afrika</i>
severna sotščina	<i>Afrika-Borwa</i>	<i>Repabliki ya Afrika-Borwa</i>
sotščina	<i>Afrika Borwa</i>	<i>Rephaboliki ya Afrika Borwa</i>
svatščina	<i>Ningizimu Afrika</i>	<i>iRiphabhulikhi yeNingizimu Afrika</i>
vendščina	<i>Afurika Tshipembe</i>	<i>Riphabuḽiki ya Afurika Tshipembe</i>
zulujščina	<i>Ningizimu Afrika</i>	<i>iRiphabhuliki yaseNingizimu Afrika</i>

Preglednica 1: Uradna kratka in uradna polna imena države Južna Afrika v njenih uradnih jezikih.

Odrpito ostaja slovensko kratko ime, ki naj bi bilo najbližje vsakdanji, tradicionalni rabi in lahko povzroča oziroma zaostuje v prvem odstavku poglavja navedene vsebinske nejasnosti. Doslej je bila tako v geografski literaturi (atlasi, strokovna dela in učbeniki), v splošnih leksikonih in v *Slovenskem pravopisu* 2001 uveljavljena imenska oblika *Južnoafriška republika* (Kladnik in Perko 2013). Njena nadaljnja raba poraja dva pomisleka:

1 Angleško *South African Republic*, afrikansko *Suid-Afrikaansche Republiek*.

2 Spletna stran: http://en.wikipedia.org/wiki/Official_names_of_South_Africa.

- ▷ kratko ime je brez vsebinsko utemeljenega razloga daljše od uradnega kratkega imena,
- ▷ kratko ime je vsebinsko enako uradnemu polnemu imenu, a se od njega oblikovno povsem razlikuje.

Zaradi neenotnosti, ki odraža različne poglede na regionalizacijo »črne« celine, se nakazuje primerna rešitev v smeri imenske dvojnosti: *Južna Afrika* za državo (za njeno kratko ime) in *južna Afrika* za regijo (del celine) oziroma država Južna Afrika proti regija južna Afrika.

Podobnih problemov je v geografiji še nekaj, na primer ime *Luksemburg*, ki označuje tako neodvisno državo kot pokrajino v sosednji Belgiji, prav tako ime *Makedonija*, ki je obenem neodvisna država in precej obsežnejša zgodovinska pokrajina. Slednja poleg matične države obsega še severni del Grčije in jugozahodni del Bolgarije.

2 *Moldavija*

Kako zelo je lahko poimenovanje držav v mednarodnih odnosih pravno in politično občutljivo vprašanje, dokazuje več novodobnih političnih, geografskih in jezikovnih soočenj na primeru poimenovanja države Moldavije. Ta se je namreč pred leti lotila skrbno načrtovane diplomatske akcije za njeno vsesplošno mednarodno preimenovanje iz *Moldavije* v *Moldovo*.

Država, ki je nastala po razpadu Sovjetske zveze in je samostojna od 27. avgusta 1991, si je nadelo uradno kratko in uradno polno ime *Republica Moldova*, v angleščini *Republic of Moldova* in v francoščini *la République de Moldova*. Pod tem uradnim imenom sklepa mednarodne pogodbe, uporablja ga v mednarodnih odnosih in aktih, diplomatski korespondenci, z njim nastopa v Združenih narodih in drugih mednarodnih organizacijah. Z imenom *Republika Moldova* je to državo 27. decembra 1991 priznala tudi Republika Slovenija, ta naziv pa je odtlej prisoten v diplomatski korespondenci med državama, tudi v sporazumu o vzpostavitvi diplomatskih odnosov z dne 27. oktobra 1993. Moldavija se je za preimenovanje odločila zaradi diskontinuitete z nekdanjo Sovjetsko socialistično republiko Moldavijo, ki je obstajala v drugačnih okoliščinah in je imela drugačen pravni status.

V Sektorju za mednarodno pravo našega Ministrstva za zunanje zadeve si vseskozi prizadevajo uveljaviti imeni *Moldova* oziroma *Republika Moldova*, kar je navzkriž z v slovenščini trdno uveljavljenim tradicionalnim imenom *Moldavija*. V dokumentu Sektorja za mednarodno pravo z naslovom »Poimenovanje držav v mednarodnih odnosih« (2006) je med drugim zapisano:

To v jezikovnem smislu majhno, vsebinsko pa pomembno preimenovanje³ narekuje rabo novega naziva tudi v slovenskem jeziku, podobno kot v vseh drugih primerih preimenovanj držav.

Vodja Sektorja za mednarodno pravo je v svojem dopisu po elektronski pošti z dne 3. 7. 2006 šla še korak dlje, ko navaja:

.....

3 Opomba avtorjev: iz *Moldavije* v *Moldovo* namreč.

[U]radni naziv moldovske države ne vsebuje besede Moldavija, zato tega termina v uradnih stikih in nastopih ni mogoče uporabljati niti v slovenski jezikovni varianti. Iz istih razlogov tudi uradno govorimo o moldovskem narodu in moldovskem (ne romunskem) jeziku. [...] V slovenski pravopis in jezikovni standard je tako potrebno vpeljati (pravi) naziv nove države, kot je registriran v ZN (pri čemer nam podomačenje uradnega naziva Republica Moldova ne bo povzročalo jezikovnih težav). [...] Naša država je z Republiko Moldovo od leta 1993 sklenila 9 dvostranskih pogodbenih in nepogodbenih aktov, od katerih so štirje že bili objavljeni v Uradnem listu Republike Slovenije – Mednarodne pogodbe. Brez soglasja pogodbenic o uradnem nazivu te države teh aktov ne bi bilo mogoče skleniti. [...] Kar pa zadeva sporazume ES z Moldovo, nam vpogled v jezikovne različice sporazuma v obliki izmenjave pisem med Evropsko skupnostjo in Republiko Moldavijo o uvedbi sistema dvojne kontrole brez količinskih omejitev za izvoz nekaterih jeklenih izdelkov iz Republike Moldavije v Evropsko skupnost iz leta 2004 ter Sporazuma med Evropsko skupnostjo in Republiko Moldavijo o nekaterih vidikih zračnih prevozov iz leta 2006 pokaže, da od prevladujoče uporabe imena Moldova poleg slovenske odstopajo češka, nemška, grška, nizozemska, slovaška in švedska različica (kar pa ne more biti razlog za takšno slovensko ravnanje).

Takšna stališča so z jezikovnega vidika nesprejemljiva. Moldavija je tako kot vsaka druga država sicer res uradno določila, kako se njeno ime zapisuje v njenem uradnem jeziku,⁴ pa tudi, kako naj se zapisuje v angleščini in francoščini, kar pa še ne pomeni, da se mora enako zapisovati tudi v slovenščini ali v nemščini, španščini, arabščini ... Če je besedilo v moldavijščini (romunščini), je normalno, da je tudi ime države v moldavijščini (romunščini), če pa je v slovenščini, naj se ravna po slovenskem jezikovnem standardu. Ime *Moldavija* je namreč del slovenske jezikovne dediščine že vsaj od Cigaletovega *Atlanta* (1869–1877) dalje, in to tako za poimenovanje naravne, zgodovinske oziroma kulturne pokrajine, ki si jo v sodobnosti delita Romunija in Moldavija, kot tudi za poimenovanje politične entitete v vzhodnem delu te pokrajine. To ime so doslej navajali in uporabljali *Slovenski pravopis* 2001, prav vsi slovenski atlas,⁵ druga strokovna literatura, šolski učbeniki in seveda tudi vsa laična javnost (Kladnik 2006, 414).

Podrobnejša analiza rabe imen *Moldavija* oziroma *Moldova* v raznih evropskih jezikih je pokazala (preglednica 2), da je prvo ob češkem, grškem, nemškem, nizozemskem, slovaškem in švedskem jeziku v prevladujoči rabi še v albanščini, francoščini, španščini, italijanščini, portugalsščini, luksemburščini, poljščini, litovščini, ruščini,⁶ srbščini, makedonščini in turkmensščini, ob tem pa še v številnih manjšinskih jezikih. Iz navedb je razvidno, da so se nekatere države že uklonile moldavijским pritiskom, nekatere pa so nasprotja v diplomatskem duhu rešila tako, da so izraz *Moldova* uporabile le v uradnem polnem imenu države, na primer *Republik Moldau* v nemščini in *la République de Moldova* v francoščini.

4 Od leta 2013 v moldavijščini, ki je nasledila knjižno povsem identično romunščino.

5 Spletna stran: <http://giam.zrc-sazu.si/sl/zbirka/zemljepisna-imena/PREGLEDNICA_EKSONIMOV>.

6 Rusija je sicer uradno sprejela polno ime *Respublika Moldova*.

Jezik	Kratko ime 6. 6. 2012	Kratko ime 15. 5. 2013	Polno ime 15. 5. 2013
acehčina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	–
afrikanščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	–
albansščina	<i>Moldavia</i>	<i>Moldavia</i>	<i>Republika Moldavi</i>
angleščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>the Republic of Moldova</i>
aragonščina	<i>Moldavia/Moldova</i>	<i>Moldavia/Moldova</i>	<i>Republica de Moldavia/ Republica de Moldova</i>
asturijščina	<i>Moldavia</i>	<i>Moldavia</i>	<i>República de Moldavia</i>
azerbajdžanščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Moldova Respublikası</i>
baskovščina	<i>Moldavia</i>	<i>Moldavia</i>	<i>Moldaviako Errepublikia</i>
baškirščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Moldova Respublikahy</i>
beloruščina	<i>Maldova</i>	<i>Maldova</i>	<i>Respublika Maldova</i>
bolgarščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Republika Moldova</i>
bosanščina	<i>Moldavija</i>	<i>Moldavija</i>	<i>Republika Moldavija</i>
češčina	<i>Moldavsko</i>	<i>Moldavsko</i>	<i>Moldavská republika</i>
danščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Republikken Moldova</i>
eskimščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	–
esperanto	<i>Moldavio/Moldavujo</i>	<i>Moldavio/Moldavujo</i>	<i>Moldava Respubliko</i>
estonsščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Moldova Vabariik</i>
ferščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	–
filipinščina (tagalog)	<i>Moldavia</i>	<i>Moldavia</i>	<i>Republika ng Moldova/ Republika ng Moldoba</i>
finščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Moldovan tasavalta</i>
francoščina	<i>Moldavie</i>	<i>la Moldavie</i>	<i>la République de Moldavie/la République de Moldova</i>
frizijščina	<i>Moldaavje</i>	<i>Moldaavje</i>	–
galižanščina	<i>Moldavia</i>	<i>Moldavia/Moldova</i>	<i>A República de Moldavia</i>
gelščina	<i>An Mholdóiv</i>	<i>An Mholdóiv</i>	<i>Poblacht na Moldóive</i>
grščina	<i>Moldavía/Móldova</i>	<i>Moldavía</i>	<i>Dimokratía Moldavías</i>
havajščina	<i>Molodowa</i>	<i>Molodowa</i>	–
hrvaščina	<i>Moldavija/Moldova</i>	<i>Moldova/Moldavija</i>	<i>Republika Moldova</i>
indonezijščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Republik Moldova</i>
islandščina	<i>Moldóva/Moldavía</i>	<i>Moldóva/Moldavía</i>	<i>Lýðveldið Moldóva</i>
italijanščina	<i>Moldavia</i>	<i>Moldavia/Moldova</i>	<i>Repubblica Moldova</i>
yorubščina	<i>Móldófà/Moldafia</i>	<i>Móldófà/Moldafia</i>	<i>Orile-ede Olominira Ile Moldofa</i>
kašubščina	<i>Mòldawskò</i>	<i>Mòldawskò</i>	–
katalonščina	<i>Moldàvia</i>	<i>Moldàvia</i>	<i>La República de Moldàvia</i>
kazakščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Moldova Respublikasy</i>
kirgiščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	–
kurdščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Komara Moldovayê</i>
latinščina	<i>Moldaviae</i>	<i>Moldaviae</i>	<i>Respublica Moldavica</i>
latvijščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Moldovas Republika</i>

Jezik	Kratko ime 6. 6. 2012	Kratko ime 15. 5. 2013	Polno ime 15. 5. 2013
litovščina	<i>Moldavija/Moldova</i>	<i>Moldavija/Moldova</i>	<i>Moldovos Respublika</i>
luksemburščina	<i>Moldawien</i>	<i>Moldawien</i>	<i>Republik Moldawien</i>
madžarščina	<i>Moldova/Moldávia</i>	<i>Moldova/Moldávia</i>	<i>Moldovai Köztársaság</i>
makedonščina	<i>Moldavija</i>	<i>Moldavija</i>	<i>Republika Moldavija</i>
malajščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Republik Moldova</i>
malteščina	<i>Moldovja/Moldova</i>	<i>Moldovja/Moldova</i>	–
maorščina	<i>Morotawa</i>	<i>Morotawa</i>	<i>Kāwanatanga o Morotawa</i>
mongolščina	<i>Moldav</i>	<i>Moldav</i>	<i>Bugd Nayramdah Moldau Uls</i>
naurščina	<i>Mordowa</i>	<i>Mordowa</i>	<i>Ripubrikin Mordowa</i>
nemščina	<i>Moldawien</i>	<i>Moldawien</i>	<i>Republik Moldau</i>
nizozemščina	<i>Moldavië</i>	<i>Moldavië</i>	<i>Republiek Moldavië</i>
norveščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Republikken Moldova</i>
poljščina	<i>Moldawia</i>	<i>Moldawia</i>	<i>Republika Moldawii</i>
portugalščina	<i>Moldávia</i>	<i>Moldávia</i>	<i>República de Moldávia</i>
retoromanščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	–
romunščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Republica Moldova</i>
ruandščina	<i>Molidova</i>	<i>Molidova</i>	–
ruščina	<i>Moldavija</i>	<i>Moldavija</i>	<i>Respublika Moldova</i>
severnofrizijsščina	<i>Moldaawien</i>	<i>Moldaawien/Moldau</i>	<i>Republiik Moldaawien</i>
slovaščina	<i>Moldavsko</i>	<i>Moldavsko</i>	<i>Moldavská republika</i>
somalščina	<i>Moldofa</i>	<i>Moldofa</i>	<i>Republica Moldovanon</i>
spodnjelužiškorsrbščina	<i>Moldawska</i>	<i>Moldawska</i>	<i>Moldawska republika</i>
srbščina	<i>Moldavija</i>	<i>Moldavija</i>	<i>Republika Moldavija</i>
svahilščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Jamhuri ya Moldova</i>
svatščina	<i>iMoldiva</i>	<i>iMoldiva</i>	–
šlezijščina	<i>Moldawijo</i>	<i>Moldawijo</i>	<i>Republika Moldawije</i>
španščina	<i>Moldavia</i>	<i>Moldavia</i>	<i>República de Moldavia</i>
švedščina	<i>Moldavien</i>	<i>Moldavien</i>	<i>Republiken Moldavien</i>
tatarščina	<i>Moldavija</i>	<i>Moldavija</i>	<i>Moldavija Respublikasy</i>
turkmenščina	<i>Moldawiýa</i>	<i>Moldawiýa</i>	<i>Moldowa Respublikasy</i>
turščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Moldova Cumhuriyeti</i>
udmurtščina	<i>Moldavija</i>	<i>Moldavija</i>	<i>Respublika Moldova</i>
ukrajnščina	<i>Moldova/Moldavija</i>	<i>Moldova/Moldavija</i>	<i>Respublika Moldova</i>
uzbeščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova/Moldaviya</i>	<i>Moldova Respublikasi</i>
valižanščina	<i>Moldofa</i>	<i>Moldofa</i>	<i>Gweriniaeth Moldofa</i>
vietnamščina	<i>Moldova</i>	<i>Moldova</i>	<i>Cộng hoà Moldova</i>
volofščina	<i>Moldaawi</i>	<i>Moldaawi</i>	<i>Republik bu Moldaawi</i>
zgorinjelužiškorsrbščina	<i>Moldawska</i>	<i>Moldawska</i>	<i>Moldawska republika</i>

Preglednica 2: Ime države *Moldavije* v različnih jezikih⁷ (stanji 6. 6. 2012 in 15. 5. 2013).

7 Spletna stran: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Moldova>>.

Ob vseh teh pritiskih je tedanji član KSZI dr. Janez Dular odgovoril:

... Naši diplomati se seveda lahko odločijo, da bodo kot znamenje posebne vpljudnosti in prijaznosti ali iz drugih razlogov (gospodarski interesi?) ustregli želji oziroma zahtevi druge države in bodo tudi v slovenskem besedilu uporabili različico imena v romunščini, nimajo pa pravice razglašati, da je taka raba obvezna v vseh slovenskih uradnih besedilih oziroma da je to slovenski jezikovni standard. Prav tako na Ministrstvu za zunanje zadeve s posebnostmi diplomatskih listin ne bi smeli pritiskati na rabo v vseh drugih slovenskih besedilih, zlasti ne na »naravni« jezikovni občutek medijev in vse civilne družbe ...

KSZI je Ministrstvu za zunanje zadeve poslala dopis, ki dodatno ilustrira zahtevnost problema, zato ga navajamo v celoti:

Zadeva: Preimenovanje Republike Moldavije v Republiko Moldovo v slovenskem standardu ISO 3166

Spoštovani,

Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije je na svoji 10. seji 6. junija 2012 obravnavala vaš dopis 0250-9/2012/12 (17. 4. 2012) glede uradnega imena države Republika Moldavija.

Dejstva

- 1. Vsaka nova članica OZN mora Statističnemu oddelku Združenih narodov (United Nations Statistics Division) prijaviti svoje uradno kratko ime in svoje uradno polno ime v svojem jeziku (svojih jezikih) ter angleškem in francoskem jeziku. Statistični oddelek Združenih narodov vodi seznam »Standardne kode držav ali območij za statistično uporabo« (Standard Country or Area Codes for Statistical Use). Članice OZN lahko zavrnejo prijaviteljevo ime nove članice (primer Makedonije ali Češke, ki je v angleškem jeziku želela uveljaviti različico Czechia kot uradno kratko ime namesto Czech Republic, saj ta spominja na polno obliko imena).*
- 2. Mednarodni standard ISO 3166 povzema uradna kratka in uradna polna imena držav po seznamu »Standardne kode držav ali območij za statistične uporabo« Statističnega oddelka Združenih narodov. Veljavni mednarodni standard ISO 3166-1:2007 vključuje uradna kratka in uradna polna imena v angleškem in francoskem jeziku ter uradna kratka imena v izvirnem jeziku (izvirnih jezikih).*
- 3. Nacionalni standardi ISO 3166 se oblikujejo na dva načina: s prevzemom ali prevodom mednarodnega standarda ISO 3166. Prevzeti standardi ISO 3166 vključujejo uradna kratka in uradna polna imena v angleškem in francoskem jeziku ter uradna kratka imena v izvirnem jeziku (izvirnih jezikih), prevedeni standardi ISO 3166 pa uradna kratka in uradna polna imena v nacionalnem jeziku ter uradna kratka imena v izvirnem jeziku (izvirnih jezikih). Pri prevodih mednarodnega standarda ISO 3166 nacionalni standardizacijski organi upoštevajo nacionalna zemljepisna in jezikovna pravila. Druge države nimajo pravice poseganja v nacionalne prevode mednarodnih standardov. Nacionalni standardi imajo lahko dodatek z neuradnimi kratkimi imeni, saj se v mnogih jezikih neuradna kratka in uradna kratka imena nekaterih držav razlikujejo, kot na primer uradno kratko ime Ruska federacija in neuradno kratko ime Rusija v slovenskem jeziku. Slovenski nacionalni standard SIST ISO 3166 je prevod mednarodnega standarda ISO 3166.*
- 4. Zemljepisno ime Moldavija označuje geografsko pokrajino v jugovzhodni Evropi, poseljeno večinoma z romunsko govorečim prebivalstvom. Pokrajina je danes politično razdeljena med državi Romunijo (zahodni, večji del) in Moldavijo (vzhodni, manjši del).*
- 5. Romuni celotno pokrajino, državo v vzhodnem delu pokrajine in preostali, zahodni del pokrajine*

imenujejo enako, z istim imenom, to je Moldova. Enako ravnajo Moldavijci v svojem na novo vzpostavljenem jeziku. Zemljepisno ime Moldova torej ni nastalo ob osamosvojitvi države Moldavije, ampak je več stoletij starejše.

6. Tudi v slovenskem jeziku za pokrajino, državo v vzhodnem delu pokrajine in preostali, zahodni del pokrajine uporabljamo isto ime, to je Moldavija. Zemljepisno ime Moldavija spada med stare in uveljavljene slovenske eksonime z večstoletno rabo.

7. Država Moldavija je v OZN prijavila naslednja imena:

- kratko uradno in polno uradno angleško ime: Republic of Moldova,
- kratko uradno in polno uradno francosko ime: République de Moldova,
- kratko uradno in polno uradno moldavijsko (romunsko) ime: Republica Moldova,

leta 2008 pa je svoje kratko uradno ime spremenila, tako da se zdaj polno in kratko ime države razlikujeta:

- kratko uradno angleško, francosko in moldavijsko (romunsko) ime je Moldova.

To pomeni, da je Moldavija svoje izvirno moldavijsko (romunsko) ime uporabila tudi v angleški in francoski različici svojega imena, kar je nenavadno, vendar je še nekaj takih primerov (na primer Democratic Republic of Timor-Leste ali Republic of Côte d'Ivoire, kjer gre za uporabo izvirnega portugalskega oziroma francoskega imena v angleških različicah imena države).

Do osamosvojitve leta 1991 se je Moldavija kot nekdanja sovjetska republika v moldavijskem (romunskem) jeziku imenovala Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, kar pomeni, da je bilo izvirno moldavijsko (romunsko) ime Moldova tudi del prejšnjega imena, vendar v pridevniški obliki Moldovenească. Raba imenovalniške in pridevniške oblike imena držav je sicer pogosta, na primer pri Franciji (kratko uradno ime Francija, francosko France, polno uradno ime pa Francoska republika, francosko la République française).

Sklep

Država Moldavija je torej imela pravico, da je svoje izvirno ime v moldavijščini (romunščini) Moldova prijavila v vseh treh jezikovnih različicah. Ker nobena članica OZN temu ni nasprotovala, so vse države, tudi Slovenija (še posebej to velja za državne organe), dolžne:

1. v svojih dokumentih, zapisanih v angleškem, francoskem ali moldavijskem (romunskem) jeziku, uporabljati izvirno ime Moldova,
2. v dokumentih, zapisanih v slovenskem jeziku, uporabljati slovenski eksonim Moldavija (skladno s slovenskim standardom SIST ISO 3166 in slovenskim pravopisom),
3. v dokumentih, zapisanih v drugih jezikih, uporabljati imena, skladna z nacionalnimi standardi teh držav (na primer skladno z nemškim ali ruskim standardom).

Zahteva Moldavije, da Slovenija v slovenskem jeziku uporablja moldavijsko (romunsko) ime Moldova, pa nima nobene zakonske ali podobne podlage (ne na mednarodni ne na nacionalni ravni) in pomeni kršenje suverenosti Slovenije oziroma pravice Slovencev, da uporabljajo svoja zemljepisna imena skladno s svojim jezikovnim izročilom, svojim pravopisom, svojim nacionalnim standardom in nenazadnje z resolucijami OZN o zemljepisnih imenih.

To je podobno, kot bi Slovenija od drugih držav zahtevala, da v svojih jezikih prenehajo uporabljati svoje eksonime za Slovenijo (na primer v nemščini Slowenien, španščini Eslovenia, slovaščini Slovinsko) in uporabljajo samo še slovensko ime Slovenija.

Sklep

Zaradi bolj popolne obravnave te zapletene problematike je vseeno treba omeniti, da je nekaj imen držav, ki smo jih v slovenščino prevzeli v izvirni oziroma bolj ali manj podomačeni obliki. Predstavnici prve skupine sta *Burkina Faso* (nekdanja *Zgornja Volta*) in *Sierra Leone*, druge pa *Mjanmar* (nekdanja *Burma*) in *Šrilanka* (nekdanji *Cejlon*).

Na drugi strani so tudi države, katerih slovenska kratka imena odstopajo od njihovega uradnega kratkega imena. Takšni sta že vpeljani imeni *Južna Koreja* in *Severna Koreja*, ki sta se jima po predlogu podkomisije KSZI za imena držav pridružili imeni *Vzhodni Kongo* in *Zahodni Kongo*.

Morda še bolj izrazita primera sta imeni države *Slonokoščena obala* in ene najmlajših neodvisnih držav *Vzhodni Timor*, ki bi se, sledeč njihovemu uradnemu angleško-francoskemu poimenovanju, morali preimenovati v *Côte d'Ivoire*⁸ oziroma *Timor-Leste*. Ker sta za nas zaradi tradicije njune rabe in besedilnega konteksta obe izvirni imeni nesprijemljivi tako v kratki kot v njuni uradni kratki in uradni polni imenski obliki, naj bi ju v podomačeni obliki še naprej uporabljali v vseh treh obravnavanih poimenovanjih, kar velja tudi za *Moldavijo*. Za poimenovanje *Južne Afrike* bo treba vse tri ustrezne imenske oblike uveljaviti tudi v strokovni, javni in nenazadnje šolski rabi.

Literatura in viri

Atlant, 1869–1877. Ljubljana: Matica Slovenska.

KLADNIK, Drago, 2006: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe. Doktorska disertacija, Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

KLADNIK, Drago, PERKO, Drago, 2007: Problematična imena držav v slovenskem jeziku. *Geografski vestnik* 79/2, 79–95.

– –, 2013: *Slovenska imena držav*. Ljubljana: Založba ZRC. (Zbirka Geografija Slovenije).

NATEK, Karel, NATEK, Marjeta, 2006: *Države sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).

Veliki splošni leksikon v osmih knjigah, 1997–1998. Ljubljana: DZS.

8 To francosko ime je zdaj namesto prej trdno uveljavljenega angleškega *Ivory Coast* uradno sprejeto tudi v angleščini.

V

**Iz pravil v slovar in
iz slovarja v pravila**

OKRAJŠAVE V SLOVENŠČINI: PRAVOPIJNI SLOVAR IN PRAVILA

Aleksandra Bizjak Končar

Helena Dobrovoljc

Uvod

Okrajšave kot jezikovni pojav so univerzalne, značilne za pisni jezik. Da je nabor okrajšav odprta množica, potrjuje tudi definicija okrajšave v *Enciklopediji slovenskega jezika*: »Za daljši čas družbeno sprejeta možnost pisanja nekaterih pogostih besed brez njihovega končnega dela« (Toporišič 1992: 162). Z uporabo besednih zvez »za daljši čas« in »družbeno sprejeta možnost« avtor sporoča, da je razumevanje okrajšav dogovornega značaja in se sčasoma tudi spreminja. Zato je ena temeljnih nalog slovarske prenove pravopisnih okrajšav aktualizacija in dopolnitev nabora okrajšav glede na *Slovenski pravopis* 2001 (v nadaljevanju SP 2001). Upoštevajoč utemeljevalno-aplikativno zasnovo, ki je pri pravopisnih delih v slovenščini in večini primerljivih evropskih jezikov že tradicionalno prisotna, je slovarska prenova hkrati informacija o premikih v jezikovni rabi in tako gradivsko izhodišče za prenovljena pravopisna pravila.

V prispevku je predstavljen nabor okrajšav, ki je bil pripravljen na Inštitutu za slovenski jezik ob nastajanju spletne verzije *Slovarja pravopisnih težav* (v nadaljevanju SP 2014–).¹ Da bi dosegli čim večjo preglednost razpravljanja, so prenovitvene in dopolnitvene spremembe v slovarskem naboru okrajšav prikazane z uporabo problemskih smernic. Ob tem dobimo vpogled v premike v jezikovni rabi, ki so se v jeziku zgodili po letu 2001 in vplivajo na premislek o dopolnitvi pravopisnih členov (§ 249, 595, 596, 597, 598, 1025), vezanih na okrajšave v veljavnih pravopisnih pravilih.

1 *Slovar pravopisnih težav* je opredeljen kot »rastoči slovar«, saj nastaja vzporedno ob prenovi pravopisnih pravil. Redakcije so podane kot predlogi (ta del spletišča je zasnovan dinamično, z oznako »predlog«), po potrditvi Pravopisne komisije pri SAZU <<http://pravopisna-komisija.sazu.si>> kot standardizacijskega telesa pa bodo v spletnem slovarju kategorizirani z oznako »potrjeno« oz. »sprejeto«. Dokončno normativno veljavnost dobi normativni priročnik ob potrditvi vseh gesel in javnem sprejetju pripadajočih pravopisnih pravil.

1 Okrajšave v jeziku v različnih zgodovinskih obdobjih

Okrajšave lahko preučujemo z dveh vidikov: z vidika neposredne obravnave, torej z analizo avtentičnih besedil v posameznih jezikih, ali z vidika posredne obravnave, torej s prikazom bistvenih dognanj pravopisne prakse in jezikoslovne znanosti. In čeprav so na prvi pogled posredne obravnave manj privlačne, pa šele združitev obeh pogledov omogoča označitev jezikovnih teženj, ki imajo vpliv na sprejetje načelnih odločitev o okrajšavi besed v besedilih in posledično na ustaljenost rabe. Zato se bomo v nadaljevanju pri izbirnem prikazu tuje in domače literature osredotočili najprej na obravnave okrajšav v različnih zgodovinskih obdobjih, da bi ob tem ugotovili konstante, ki jih je treba upoštevati in ki vodijo k večji jezikovni ustaljenosti.

Slovenski pravopisni priročniki od Levca dalje (1899, 1920, 1935 (1937), 1950, 1962, 2001) obravnavajo okrajšave v pravopisnih členih, ki se nanašajo na pisna znamenja ali ločila, in sicer na uporabo pike.² Utemeljevalno o okrajšavah največ izvemo pri Levcu (**SP 1899**). Levec v pravopisnih pravilih (§ 690–694) zajame kategorizacijo, ki jo navajajo tudi mednarodne obravnave okrajšav iz 19. stoletja (prim. Chasant 1970). Glede na obliko okrajšave uvede razlikovanje med:

- a) okrajšavami, pri katerih se ohranja samo prva črka besede (§ 691),
- b) okrajšavami, ki so tvorjene iz prve in zadnje črke besede (§ 692), in
- c) okrajšavami, ki vsebujejo več začetnih črk besede (§ 693).

V okviru posamezne kategorije so bila pravila še podrobneje določena. Okrajšave, ki vsebujejo več začetnih črk besede, se končajo na soglasnik. Okrajšave, tvorjene iz prve in zadnje črke besede, pa se lahko končajo na samoglasnik le v primeru, ko se poleg prvega soglasnika v okrajšavo zajame zadnji zlog (npr. *gpa.* – *gospa*). Člen 695 nato prinaša seznam najpogosteje rabljenih okrajšav, sledita pa še člena o okrajšavah lastnih imen (§ 696) in pisavi simbolov (§ 697). Že navedeno gradivo, ki še zdaleč ni izčrpno, nas torej dovolj očitno opozarja, da je Levec vplival na vse nadaljnje pravopisne obravnave okrajšav v pravopisnih pravilih. Okrajšave so vedno navedene v poglavju o rabi pike (1920, 1935, 1935, 1950, 1962, 2001), čeprav se razlaganju različnih kategorij tvorbe okrajšav ne posveča več pozornosti.

Tudi Levčev seznam najpogosteje rabljenih okrajšav je bil pomemben za vse nadaljnje pravopise (SP 1899: 101). Na osnovi njegovega seznama, ki je predstavljal sestavni del pravopisnih pravil, so bili v vseh naslednjih pravopisih v skoraj nespremenjeni obliki oblikovani sezname okrajšav. Breznik (SP 1920) je dodal na seznam še simbole, Breznik in Ramovš (SP 1935) sta

.....

2 Pri tem je treba opozoriti, da so bile okrajšave obravnavane skupaj s simboli in kraticami ter drugimi znamenji vse do *Načrta pravil za novi slovenski pravopis* (1981), ko je bil uveden izraz **krajšave** kot skupno poimenovanje za vse kategorije besed in besednih zvez, ki jih krajšamo; za različne kategorije krajšanja pa so se uvedli in ustalili termini: *simboli*, *okrajšave* in *kratice*. Podrobneje o poimenovalnih zagatah pri obravnavi krajšav v slovenskem pravopisnem izročilu glej Korošec (1993).

v seznam vnesla slovnice oznake za spol in besedne vrste ter socialnozvrstne oznake (npr. ž. – ženski spol, *prisl.* – prislov, *pog.* – pogovorno). Pravopis 1950 (SP 1950) pa prinaša samo seznam okrajšav, uporabljenih v slovarju. Precej bolj razširjen je seznam pogostih okrajšav, kratic in simbolov v pravopisu 1962 (SP 1962), kjer število okrajšav precej naraste. Prelom s tradicijo prinaša pravopis iz leta 2001 (SP 2001), ki okrajšavi podeljuje status samostojnega slovarskega sestavka, tako da so okrajšave kot posebna kategorija besed tudi sestavni del pravopisnega slovarja.

Ko v obravnavo poleg pravopisnih členov pritegnemo še seznam okrajšav, ki jih navaja Levec v § 695 (SP 1899: 101), ugotovimo, da je od 57 v Levčevem pravopisu navedenih okrajšav danes v SP 2001 ohranjenih 33. Mnoge okrajšave so bile opuščene, ker so vezane na besede, ki danes v jeziku ne živijo več, npr. okrajšava č. (tedaj za *častiti*) danes (po SP 2001) pomeni okrajšavo za *čas*. Če odštejemo devet latinskih okrajšav (npr. *l. c.* – loco citato, na navedenem mestu; *L. S.* – loco sigilli, na mestu pečata; *i. e.* – id est, to je), se seznam skrči na 25 slovenskih okrajšav, ki jih zasledimo tudi v sodobnih besedilih. Vendar se je tudi pri teh razmerje med znakom in pomenom razvezave spremenilo. Pri manjšem številu se je zapis spremenil zaradi izgube sledka za vsako okrajšano enoto.

	<i>na primer</i>	<i>svojeročno</i>	<i>to je</i>
SP 1898	<i>n. pr.</i>	<i>s. r.</i>	<i>t. j.</i>
SP 2001	<i>npr.</i>	<i>s.r.</i>	<i>tj.</i>

Preglednica 1: Primerjava med Levčevim in sodobnim pravopisom pri treh okrajšavah.

Nekatere okrajšave so spremenjene, saj pravilo o okrajšavi s prvim soglasnikom in poslednjim zlogom (SP 1899: § 694) v naslednjih pravopisih ni več zapisano, zato s tem pravilom povezana uporaba okrajšave *gpa.*³ (za *gospa*) v SP 1920, 1935, 1950 ni navedena. Precej bolj razširjen je seznam pogostih okrajšav, kratic in simbolov v SP 1962, kjer število okrajšav naraste, ponovno se pojavi okrajšava za naziv *gospa*. Tokrat v spremenjeni obliki *ga.*, ki jo nato uveljavlja tudi pravopis leta 2001.

Bežen pregled slovenskih pravopisnih priročnikov je pokazal, da so se na seznamu okrajšav v nespremenjeni obliki od prvega Levčevega pravopisa 1899 do danes ohranile le redke okrajšave (na primer: *g.* – gospod; *prof.* – profesor; *dr.* – doktor), če pustimo ob strani trdnost okrajšav latinskega izvora. Zato lahko sklepamo, da se razmerje med znakom, ki zaznamuje okrajšavo, in pomenom okrajšave dogovorno lahko spreminja, kar potrjujejo tudi raziskave drugih sodobnih jezikov.

3 O pojavitvi okrajšave *gospa* v slovenskih pravopisih glej Dobrovoljc in Jakop (2011).

Raziskave s področja okrajšav v preteklih zgodovinskih obdobjih navajajo kot glavni razlog za številčni porast okrajšav v srednjeveških besedilih dejstvo, da so z okrajšavami besed zaradi dragega materiala (pergamenta), na katerega so pisali, skušali predvsem prihraniti dragoceni prostor (Petti 1972: 22). Čeprav je danes z razvojem digitalnih medijev to dejstvo postalo zamenljivo, so okrajšave v sodobnih besedilih še vedno (pogosto) zastopane, verjetno ne le zaradi gospodarnosti izražanja, temveč zlasti zaradi njihove ustaljenosti.

Okrajšava	Razvezava	Pogostnost v GF
<i>d. o. o.</i>	družba z omejeno odgovornostjo	149.979
<i>d. d.</i>	delniška družba	68.151
<i>t. i.</i>	tako imenovani	56.570
<i>s. p.</i>	samostojni podjetnik	30.469
<i>op. p.</i>	opomba pisca/prevajalca	14.377
<i>Ur. l.</i>	Uradni list	13.393
<i>v. d.</i>	vršilec dolžnosti	11.178
<i>t. m.</i>	tega meseca	8.870
<i>k. o.</i>	katastrska občina	8.845
<i>p. p.</i>	poštni predal	6.145
<i>t. j.</i>	to je	4.529
<i>pr. n. š.</i>	pred našim štetjem	3.418
<i>op. a.</i>	opomba avtorja	3.358
<i>pr. n. št.</i>	pred našim štetjem	2.998

Preglednica 2: Najpogosteje pisane večbesedne okrajšave iz korpusa Gigafida s pogostnostmi.⁴

Da se nepotrebnemu ponavljanju pogosto rabljenih besed izognemo z dogovorno rabo okrajšav, opozarja že Levec v prvem slovenskem pravopisu: »Katere besede se krajšajo in kako se krajšajo, to določuje navada« (Levec 1899: 100). Razmerje med znakom, ki zaznamuje okrajšavo, in pomenom okrajšave je bolj zapleteno kot pri neokrajšanih besedah in v veliki meri odvisno od navade. Pregled slovenskih pravopisnih priročnikov je potrdil tudi dejstvo, da so nekatera Levčeva pravila o tvorbi okrajšav danes neveljavna (npr. pravilo o tvorbi okrajšav na samoglasnik). Za obravnavo okrajšav v novem pravopisnem slovarju je zato pomembno, da na podlagi avtentične besedilne rabe, izpričane v besedilnih korpusih za slovenščino, ugotovimo, katere novosti v rabi okrajšav so v pravopisnem slovarju neopažene, a se uporabnik z njimi srečuje v avtentičnih jezikovnih situacijah. Osredotočenje na aktualne zapise okrajšav pa hkrati

4 Za izvedeno poizvedbo po korpusu Gigafida, ki je Pravopisni komisiji pri SAZU služila za ugotovitev stanja in ki jo uporabljamo v pričujočem članku, se zahvaljujemo dr. Tomažu Erjavcu in dr. Simonu Kreku z Instituta Jožef Stefan.

usmerja k premisleku in ugotavljanju, katere novosti so uporabniku prijaznejše in vodijo k možnosti večje jezikovne ustaljenosti ter so zato pomembne in upoštevanje vredne pri oblikovanju pravopisnih usmeritev in utemeljitev.

3 Okrajšave v *Slovarju pravopisnih težav*: slovarski nabor gradiva in predlogi za prenovo pravopisnih pravil

Pri zasnovi pravopisnega slovarja na začetku 21. stoletja je treba upoštevati, da z elektronsko dobo in spletnimi možnostmi objavljanja slovar dobiva značaj podatkovne zbirke, specializirane za normativne zadrege jezikovnega uporabnika. Načela, postopki in premiki, uporabljeni pri gradnji tehnološko podprte zbirke, so podrobneje opisani v prispevku *Pravopisno slovaropisje na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* (Dobrovoljc in Bizjak Končar 2015), zato bomo na tem mestu orisali samo tista temeljna konceptualna izhodišča za oblikovanje pravopisnega slovarja in pravil v elektronski dobi, ki so nujna za pojasnitev okrajšav v pravopisnem slovarju in pravilih.

Nastajanje vsakega slovarskega dela spremljajo težke odločitve glede na predvideno makrostrukturno in mikrostrukturno zgradbo slovarja. Pri makrostrukturnih vprašanjih je v elektronski dobi prišlo do velikih premikov. S pomočjo računalniških orodij lahko zelene podatke pridobimo iz elektronskih zbirk z metodo podatkovnega rudarjenja, kar izgradnjo geslovnika sistemizira in pospeši. Aktualne podatke o zapisu in rabi okrajšav smo dobili s poizvedbami v besedilnem korpusu Gigafida.

Pri zasnovi pravopisnega slovarja novejših dobe je treba upoštevati, da je z elektronsko dobo in spletnimi možnostmi objavljanja prišlo tudi do pomembnega premika v načinih zapisa slovarske informacije. Medtem ko je bilo v klasičnih knjižnih publikacijah treba skrbeti za krajšanje slovarskih metapodatkov in shematiziranje ponavljajočih se slovarskih elementov, danes v elektronskih in spletnih objavah to ni več potrebno. Značilnosti spletnega pravopisnega slovarja, ki pripomorejo k odpravljanju pogostih zadreg uporabnikov, so zlasti:

- 1) neokrajšano navajanje slovarskih oznak (npr. besednovrstnih),
- 2) uvajanje neokrajšanih, na konkretno iztočnico vezanih pojasnil o rabi,
- 3) poudarjen pomen ilustrativnih zgledov,
- 4) povezava s pravili (v SPT s problemskim sklopom, imenovanim »pravopisna kategorija«).

Našteto pri okrajšavah ponazarja primerjava slovarskih sestavkov v SP 2001 in SPT (2014–) na slikah 1 in 2.

SP 2001	
itd. okrajš. in tako dalje	
SPT (2014–)	
Iztočnica	itd.
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Razvezava okrajšave	in tako dalje
Zgledi rabe	na koncu naštevanja, brez vejice Nesprejemljivo je, da mlade medicinske sestre, zdravniki, pravniki itd. ne morejo dobiti službe
Primerjaj	ipd., itn.
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 1: Primerjava slovarskega sestavka pri okrajšavi *itd.* v SP 2001 in SPT (2014–).

SP 2001	
mag. okrajš. magister; magistrica	
SPT (2014–)	
Iztočnica	mag.
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Razvezava okrajšave	magister; magistrica
Zgledi rabe	pred imenom mag. Janez Novak za imenom, z vejico Janez Novak, mag. (stroke)
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 2: Primerjava slovarskega sestavka pri okrajšavi *mag.* v SP 2001 in SPT (2014–)

Pomembna specifika SPT (2014–) je tudi eksplicitna utemeljevalno-aplikativno zasnova. Pravila so s slovarjem funkcijsko povezana v vseh slovenskih pravopisih. To pomeni, da pravila problem opišejo in posplošijo ter izberejo tipične zglede, v slovarju pa je podatek o jezikovni normi podan ob posameznih slovarskih iztočnicah. Vendar je bila povezava med obema deloma eksplicitno prikazana le v prvem slovenskem pravopisu iz l. 1899, ko je Levec v slovarskem delu z navedbami številke člena pravil uporabnika usmerjal. Kasneje se je ta povezava zaradi širjenja obvestilnosti slovarja rahljala, posebej pri okrajšavah pa ni bila vzpostavljena, ker niso bile del pravopisnega slovarja. Spletni pravopisni slovar pa nam s hiperbesedilnostjo (povezava na problemski sklop) omogoča povezavo s pravopisnimi pravili kot argumentacijo pravopisne rešitve.⁵

.....

5 V SPT (2014–) je v razdelku »pravopisna kategorija« zaenkrat navedeno le splošno poimenovanje problemskega sklopa (tj. *okrajšave*), vendar bo to podrobneje dopolnjeno z ustreznimi pravopisnimi člani, ko bo Pravopisna komisija pregledala problemskem sklopu pripadajoče člene in pripravila njihovo prenovu.

Za pojasnitev smiselnosti funkcijske povezanosti pravopisnih pravil in pravopisnega slovarja smo primerjali tematski sklop **okrajšave za mesece** v SP 2001 in SPT (2014–). V SP 2001 obsegajo okrajšave za mesece naslednje iztočnice: *jan.* – januar, *jun.* – junij, *jul.* – julij, *avg.* – avgust, *sept.* – september, *okt.* – oktober, *nov.* – november, *dec.* – december.

SP 2001	
avg. okrajš. avgust	
SPT (2014–)	
Iztočnica	avg.
Besedna vrsta	okrajšava
Razvezava okrajšave	avgust
Zgledi rabe	v datumu V Ljubljani, 15. avg. 2012
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 3: Primerjava slovarskega sestavka pri *avg.* v SP 2001 in SPT (2014–).

Uporabnik se ob tem vpraša, ali okrajšave za mesece februar, marec, april in maj niso v rabi oz. ali je prišlo do napake v SP 2001. V SPT so v slovarju navedene vse okrajšave za mesece, v iztočnici ni le meseca maja, zato je uporabnik na to posebnost opozorjen pri iztočnici *maj* s sklicem na pravopisni člen, ki opiše neokrajšanost kot posebnost pri navajanju datumov. Zato je oblikovan predlog, da se pri okrajšavah v pravopisnih pravilih doda člen, ki opozarja na posebnost pri okrajšavah mesecev v slovenščini. S tega vidika pa bi bilo treba pregledati še nekatere druge tematske sklope okrajšav v gradivu in pravopisne člene, namenjene opisu posebnosti, dopolniti z ustreznimi zgledi.

Ob bežni predstavitvi okrajšav je nakazana nujnost dinamično zasnovanega spletnega priročnika, v katerem gradnja slovarske zbirke poteka ob sočasni naravnosti k določenim pravopisnim členom, poglavjem ali temam v pravopisnih pravilih.

4 Okrajšave in pravopisna pravila

Podrobnejši pretres prenovljenega oz. aktualiziranega nabora okrajšav, ki smo ga pripravili za spletno različico SPT (2014–), je namenjen ugotavljanju, ali pravopisna pravila ustrezno pokrijejo novo, empirično pridobljeno gradivo ter kako gradivske smernice in zakonitosti vplivajo na dopolnitev ali prenovo pravopisnih členov o okrajšavah v veljavnih pravopisnih pravilih (2001).

V SP 2001 so okrajšave obravnavane na treh mestih: v poglavju o piki (§ 249: Neskladenjska raba pike); v poglavju »Pisanje skupaj ali narazen« (§ 594: Okrajšave) in z definicijskega vidika v poglavju »Besedotvorje« (§ 1025: Krajšave). Tu izvemo o okrajšavah, da so »okrajšano pisane besede ali besedne zveze« in da je »znamenje okrajšanosti pika«. To pa je za pravopisna pravila najbrž premalo, saj bi morala ta uporabniku razložiti več o načinih krajšanja:

- ▷ kako se okrajša ena beseda in kako besedna zveza (s presledkom);
- ▷ kako se okrajšajo posamezne besede, upoštevajoč različne skozi zgodovino uveljavljene načine;
- ▷ kako se uporabljajo ločila pri okrajšavah (pika, vejica, presledek) in
- ▷ katere posebnosti si moramo zapomniti.

Zato bi bilo bolje, da bi bile okrajšave (podobno tudi kratice in simboli) v pravilih obravnavane celostno na enem mestu v posebnem razdelku.

V nadaljevanju prispevka se osredinjamo na tiste skupine okrajšav, ki so bistvene za razumevanje problematike krajšanja besed v slovenščini in za prikaz nujnosti dopolnitve veljavnih pravopisnih členov. Ob teh opozarjamo na raznolikost jezikovne rabe ter razmerje med jezikovnimi spremembami in življenjem družbe, torej na spremembe, ki smo jih prepoznali ob pripravi SPT (2014–) ter jih je treba v pravopisnih pravilih upoštevati in ovrednotiti.

4.1 Okrajšave ene besede

Že bežen pregled slovarskih sestavkov pokaže, da zunanja podoba okrajšanosti, ki jo predstavljata izbrani niz črk in pika kot znamenje okrajšanosti, sega v več smeri. To pomeni, da so na površju okrajšave *gdč.*, *rkp.*, *c.*, *dram.* in *dr.* podobne, a z vidika tvorjenosti zahtevajo izostren vpogled. Tako kot je nakazano že v prvem pravopisu (Levec 1899: 100–102), a kasneje žal izpuščeno iz vseh nadaljnjih pravopisov, je priporočljivo okrajšave ene besede obravnavati **glede na tip okrajšanosti**, saj uporabnik lahko razume razliko med *agl.*, *c.*, *dram.* in *dr.* šele, ko zapišemo vsa pravila tvorjenja okrajšav:

- a) da se piše samo prva črka besede (*c.* – cesta; *g.* – gospod);
- b) da se pišeta prva in zadnja črka besede (*dr.* – doktor; *ga.* – gospa);
- c) da se piše več začetnih črk, ki se končajo na soglasnik (*dram.* – dramaturg, dramaturginja, dramski, drama; *prof.* – profesor, profesorica) in
- č) da se iz besede izločijo za razločevanje pomena okrajšave ustrezni soglasniki, samoglasniki pa so izpuščeni (*gdč.* – gospodična; *mrd.* – milijarda; *tč.* – točka).

Znamenje okrajšave za vse štiri skupine je končna pika.

4.1.1 Okrajšave tvorjenk: zloženske in sestavljenke

Zahtevnejše oblike okrajšav ene besede so v SP 2001 opisane v poglavju »Pisanje skupaj in narazen« (§ 596 in 598) in so povezane s pisanjem **okrajšanih podrednih in prirednih zloženk**. Glede podrednih zloženk pravopis (§ 596) svetuje, da »[z]loženske krajšamo tako, da okrajšane dele pišemo brez odmika [...], npr. *l.r.* (*lastnoročno*)«. Vendar že pravila sama opozarjajo na posebnost, pravzaprav odmik od pravila (v § 598, ki je navedeno kot »Pomni«), saj dopuščajo tudi okrajšave zloženk brez vmesne pike (npr. *jsl.* – južnoslovanski). To poenostavitev zapisa potrjujejo tudi sodobno gradivo in že normirani zapisi v SP 2001 in SPT (2014–). Ob pregledu SP 2001 in SPT (2014–) smo ob vrsti že normiranih zapisov podrednih zloženk

brez vmesne pike (1) izluščili le štiri take (2), ki se pišejo v skladu s pravilom v aktualnem normativnem priročniku (§ 596):

(1)

jžsl. – južnoslovanski
rkp. – rokopis
stcsl. – starocerkvenoslovanski
stgerm. – staroermanski
stgr. – starogrški
mld. – mladoletni
zf. – znanstvenofantastični

(2)

lit.zg. – literarnozgodovinski
l.r. – lastnoročno
rim.kat. – rimskokatoliški
ž.r. – žiroračun

Predlog:

Pravilo o pisavi okrajšanih podrednih zloženek z vmesno piko in brez odmika (§ 596) bi lahko poenostavili, saj se prekriva s pravilom za okrajšanje nezloženih besed, pri katerih iz besede izločimo za razločevanje pomena okrajšave ustrezne črke (§ 598). Zato predlagamo, da se pravilo o okrajšavah z vmesno piko (§ 596), ki zahteva prepoznavanje meje med sestavinskima členoma, poenostavi in se pisava podrednih zloženek obravnava v okviru zgoraj predlaganega pravila (č) o tvorbi okrajšanih besed: »Brez vmesne pike pišemo okrajšave ene same besede, iz katere jemljemo značilno črko/značilne črke za besedno razločevanje.«

Pravilu nato dodamo ustrezne zglede, ki vsebujejo tudi različne podredne zloženke: npr. *jžsl.* – južnoslovanski, *zf.* – znanstvenofantastični. V ta sklop bi uvrstili tudi brez vezaja pisane priredne zloženke (vezalne zloženke): *sh.* – srbohrvaški, *ide.* – indoevropski. Predlagano pravopisno pravilo bi torej pisanje podrednih zloženek približalo splošnemu pravilu, ki za pisavo okrajšanih besed predvideva končno piko.

V razdelku »Posebnosti« pa lahko naštejemo:

- a) zglede za pisanje podrednih zloženek z vmesno piko in brez odmika: *lit.zg.* – literarnozgodovinski, *l.r.* – lastnoročno, *rim.kat.* – rimskokatoliški, *ž.r.* – žiroračun) ter
- b) zglede za pisanje prirednih zloženek z vmesno piko brez odmika in z vezajem: *angl.-slov.* – angleško-slovenski, *č.-b.* – črno-bel, *c.-kr.* – cesarsko-kraljevi).

Posebnosti temeljijo na primerih, ki jih potrjuje raba in so jih že potrdili tudi pravopisni priročniki. Nadaljnega razvoja ni mogoče predvideti, vsekakor pa bo treba posebnosti gradivsko spremljati in ugotavljati, kako se bodo sčasoma v rabi obrusile.

Pravopisi do danes niso obravnavali drugih tvorjenk, npr. sestavljenk, ki jih sodobno gradivo izkazuje, npr.: *ppolk.* – podpolkovnik.

4.1.2 Okrajšave lastnih imen

Ker se pravila za okrajšave praviloma oblikujejo po občnih besedah, bi bilo v pravopisnih pravilih priporočljivo opozoriti na okrajšana imena: bodisi osebna bodisi zemljepisna, kar je bilo narejeno le pri nekaterih zemljepisnih imenih. Dobro bi bilo, če pravilo opozori na okrajšave, ki ponazarjajo tako samostalnike kot pridevnike, kar prikazuje SPT (2014–), in sicer ne le kot prvi, temveč tudi kot jedrni del zemljepisnega imena (slika 4).

SP 2001	
Gor. okrajš. Gor(e)nji prvi del večbesednih zemljepisnih imen	
SPT (2014–)	
Iztočnica	Gor.
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Razvezava okrajšave	Gorenji
Zgledi rabe	prvi del večbesednih zemljepisnih imen Gor. Gomila; Gor. vas
Razvezava okrajšave	Gorenjska
Zgledi rabe	del večbesednih zemljepisnih imen Cerklje na Gor.
Razvezava okrajšave	Gornji
Zgledi rabe	prvi del večbesednih zemljepisnih imen Gor. Grad; Gor. Petrovci
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 4: Primerjava slovarskega sestavka pri *Gor.* v SP 2001 in SPT (2014–).

Pravilo naj navede tudi nekaj ustreznih zgledov: npr. *St.* (*Stari; Sankt, Sveti*), *Sv.* (*Sveti*), *Zah.* (*Zahodni*).

Opozoriti bi bilo treba tudi, da pri kraššanju osebnih imen v večji meri upoštevamo načelo ohranjanja črk, ki so znamenja za en glas (npr. ime *Charles* kraššamo kot *Ch.* in ne *C.*). Podobno se je v slovenščini uveljavilo tudi kraššanje imena *Kristus* (*Kr.*).

SPT (2014–)	
Iztočnica	Ch.
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Razvezava okrajšave	Charles
Zgledi rabe	Pristali so na letališču Ch. de Gaulla
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 5: Okrajšava *Ch.* v SPT (2014–).

SPT (2014–)	
Iztočnica	a. Chr. n.
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Razvezava okrajšave	lat. ante Christum (natum) : pred Kristusovim rojstvom
Zgledi rabe	leta 200 a. Chr. n.
Primerjaj	pr. Kr., pr. n. št.
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 6: Okrajšava *a. Chr. n.* v SPT (2014–).

4.2 Okrajšave besednih zvez

Razločevanje drugega sklopa pravopisnih členov, ki obsegajo pravila za okrajšavo več besed, temelji na dveh zunanjih znamenjih: končni piki in presledku za vsako okrajšano besedo. V pravopisnih pravilih iz leta SP 2001 je to temeljno pravilo podano v poglavju »Pisanje skupaj in narazen« z besedami: »Okrajšave besednih zvez pišemo z odmikom za vsako okrajšano besedo.«

Razgledovanje po problemskih podsklopih okrajšanih besednih zvez v rastočem SPT (2014–) priča, da splošno pravilo o pisavi besednih zvez s presledkom in končno piko za okrajšano besedo ne pokriva ustrezno vseh podsklopov besednozveznih okrajšav, tj.:

- a) okrajšave stalnih besednih zvez v posebnih položajih,
- b) okrajšave v imenih gospodarskih subjektov,
- c) okrajšave iz latinščine,
- č) predložne okrajšave,
- d) končnice spletnih domen in datotek.

Naštete podskupine bi bilo treba osvetliti v posameznih pravopisnih členih. Pri tem je pomembno opozoriti na specifiko rabe okrajšav v besednih zvezah. Četudi težimo k neprekrivnosti okrajšav, pa ugotavljamo, da se okrajšave vedejo drugače, če so rabljene samostojno, in drugače, če so rabljene v besedni zvezi. Tako na primer okrajšavo *del.* lahko uporabimo za pridevnike (*delovni, delavski*) in samostalnike (*delavec, deležnik, deležje*), saj ni nevarnosti, da bi jih mešali, glede na to, da so uporabljene navadno v besedni zvezi. Podobno je z okrajšavo *skl.* (Dobrovoljc 2015a).

4.2.1 Okrajšave stalnih besednih zvez v posebnih besedilnih položajih

Sledenje tradiciji narekuje obravnavo nekaterih okrajšanih besednih zvez kot posebne skupine. V veljavnih pravilih 2001 (§ 597) skupaj, torej le z eno piko, pišemo okrajšave kot *itd.*

(in tako dalje), *itn.* (in tako naprej), *ipd.* (in podobno), *npr.* (na primer), *tj.* (to je), *mdr.* (med drugim), in to ne glede na njihovo večbesednost. Pri iskanju sistemske utemeljitve za to izjemo izpostavljam Dularjevo (1987/88) ugotovitev, ki opozarja na poseben status zvez s slovničnimi besedami. Dularjevo opažanje naj dopolnimo še s položajno specifikjo, saj so te zveze oz. okrajšave v funkciji sredstva, ki napoveduje ali končuje naštevanje, izpostavlja povedano.

Predlog ubeseditve tega člena naj torej upošteva tako sestavinsko kot položajno besedilno posebnost okrajšanih besednih zvez.

Ob tej skupini je mogoče pritegniti tudi dvodelne okrajšave, pri katerih je prva beseda predlog ali veznik, ki se ne okrajša: *po Kr.* (*po Kristusu*), *v pok.* (*v pokoju*), *in dr.* (in drugi). Tudi nekatere zgoraj naštete okrajšave so prvotno obstajale v tej obliki (npr. kot *na pr.*), po drugi strani se nekatere okrajšave iz te skupine že pojavljajo zapisane skupaj (*idr.*).

4.2.2 Okrajšave gospodarskih subjektov

Strokovnjaki in laiki (Lengar Verovnik 2012; Dobrovoljc 2015b) v javnosti opozarjajo na neenotnost pri pisanju okrajšanih besednih zvez, ki se navezujejo na poimenovanja podjetij. Namesto zapisa s presledkom za vsako okrajšano besedo (*d. o. o.* – družba z omejeno odgovornostjo) se vse pogosteje pojavlja zapis brez presledka (*d.o.o.*), kar se upravičuje zlasti z naslonitvijo na pravne dokumente (Zakon o gospodarskih družbah (ZGD-1), podrobneje pri Lengar Verovnik 2012), v katerih je stični zapis besednozveznih okrajšav podan kot norma: *družba z neomejeno odgovornostjo – d.n.o.*, *komanditna družba – k.d.*, *družba z omejeno odgovornostjo – d.o.o.*, *delniška družba – d.d.*, *komanditna delniška družba – k.d.d.*, *samostojni podjetnik – s.p.* Neskladje pravne in jezikoslovne norme priča o slabši jezikovni poučenosti pravnikov, ki so sestavljali zakon in predpis. Kljub temu pa omenjena pisna praksa prek pravnih, uradovnih in drugih uradnih besedil prodira tudi v splošno rabo. V SPT (2014–) so omenjene okrajšave v skladu s pravopisno normo pisane s presledkom pred okrajšanimi besedami (slika 7).

SPT (2014–)	
Iztočnica	d. o. o.
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Izgovor	déóó in dèóó
Razvezava okrajšave	družba z omejeno odgovornostjo
Zgledi rabe	z vejico Zaposlen je v podjetju Petka, d. o. o.
Primerjaj	deoo
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 7: Okrajšava *d. o. o.* v SPT (2014–).

Pravopisni komisiji je bila prepuščena odločitev, ali:

- ▷ sprejeti pravniški zapisovalni način kot izjemo in pisati brez presledka med okrajšanimi besedami (*Petka, d.o.o.*), s čimer izenačimo te besede z zloženkami tipa *lit.zg. – literarnozgodovinski*;
- ▷ ohraniti sistemski pravopisni način okrajšanja (*Petka, d. o. o.*),
- ▷ nadaljevati poenostavljanje v smeri dogovornega krajšanja (*Petka, doo.*), s čimer se izognemo mešanju nastale okrajšave z drugimi tipi ter izpostavimo dogovornost.

Pravopisna komisija se je odločila, da sprejme prvi način kot izjemo in se pri obravnavi pristavčne vejice odloči tudi o morebitnem izpustu vejice za imenom.

4.2.3 Okrajšave iz latinščine

Kot posebno skupino je treba v pravopisnem členu uporabniku predstaviti okrajšave, prevzete iz latinskega jezika. V SPT (2014–) je uporabniku v pomoč zapisana latinska in ustrezna slovenska pomenska razveza, kakor tudi pojasnilo o okoliščinah rabe (slika 8).

SPT (2014–)	
Iztočnica	i. e.
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Razvezava okrajšave	lat. id est : to je, to se pravi
Zgledi rabe	z vejico Namen mojega zadnjega pisma je bil jasno zapisan v zadnjem odstavku, i. e. kdo sme zahtevati od občana, da pokaže osebno izkaznico
Glej	tj.
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 8: Okrajšava *i. e.* v SPT (2014–).

Kot posebnost pri tem členu je treba navesti zapis nekaterih latinskih okrajšav s samimi velikimi črkami, npr.: *N. N.* (neznanec, neznanka), *P. S.* (pripis), *R. I. P.* (Naj počiva(jo) v miru), kar je iz slovarja razvidno samo posredno (slika 9).

SPT (2014–)	
Iztočnica	P. S.
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Razvezava okrajšave	lat. post scriptum : pripis
Zgledi rabe	v pismih Kaj naj rečem? Pri odgovorih se niste izkazali. Vaša Jana Novak P. S. Vaše pismo s popravki pričakujem po e-pošti.
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 9: Okrajšava *P. S.* v SPT (2014–)

4.2.4 Končnice spletnih domen in datotek: okrajšave, simboli ali kratice s piko?

Pika kot znamenje okrajšanosti je v pravopisnih pravilih 2001 obravnavana le kot končno ločilo. V SPT (2014–) pa je trenutno enaindvajset enot, ki smo jih vključili med okrajšave, četudi jih splošno pravilo ne pokrije, saj vsebujejo piko spredaj (slika 10). Poleg tega so le nekatere izmed njih prave okrajšave, pri preostalih bi lahko govorili o simbolih. Razlog za poimevalno omahovanje je narava teh krajšav, saj so različnih tipov:

- 1) prave okrajšave: *.com* – angl. company, podjetje; *.net* – angl. network, 'omrežje'; *.org* – angl. organisation, (neprofitna) organizacija; *.biz* – angl. business 'posel'; *.doc* – angl. document, dokument; *.exe* – angl. executable 'izvršilen';
- 2) kratice: *.pdf* – iz kratice PDF, ki pomeni v angl. portable document format; *.gif* – iz kratice GIF, ki pomeni v angl. graphics interchange format; *.jp(e)g* – iz kratice JPEG, ki pomeni v angl. joint photographic experts group;
- 3) simboli, kode: *.si* – Slovenija, *.eu* – Evropska unija.

SPT (2014–)	
Iztočnica	.si
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Razvezava okrajšave	Slovenija
Zgledi rabe	kot spletna domena Pravila za registracijo domene .si so precej stroga stično www.fran.si
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 10: Slovarski sestavek *.si* v SPT (2014–).

Zaradi lažjega zajetja v posebno skupino oziroma problemski sklop jih v SPT (2014–) zaenkrat obravnavamo v okviru skupine okrajšav (glej tudi Dobrovoljc in Jakop 2011: 104). Pri prenovi poglavja o okrajšavah je treba piko v položaju spredaj natančneje opisati tudi z vidika tehničnega ločevalnega znamenja ter izpostaviti stičnost tega zapisa v spletnih in elektronskih naslovih (www.ljubljana.si).

4.3 Druge posebnosti okrajšav

V prenovljenih pravopisnih pravilih pa je treba poleg naštetega opozoriti na nesistemske pojave pri nekaterih okrajšavah, ki prevzemajo lastnosti samostojnih leksemov (1, 2) oziroma ki izstopajo zaradi razlik med njihovo pisno in govorno realizacijo (3).

(1) Sklanjanje okrajšav

Sklanjanje pri okrajšavi *ga*. (gospa), in sicer v rodilniku, dajalniku in mestniku *ge*. (gospe) ter tožilniku in orodniku *go*. (gospo), je posebnost, ki se je pojavila s pravopisom leta 2001.

Pojav srečamo v drugačni obliki še pri okrajšavah gospodarskih družb, o čemer piše Lengar Verovnik (2012: 19), ki opozarja, da slovnično pregibanje po spolu in številu ta tip okrajšav pri-

bližuje kraticam, definicijsko pa jih oddaljuje od skupine okrajšav tudi vse pogostejše pisanje brez razmikov (*d.o.o.-ji, d.d.-ji, s.p.-ji*).

(2) **Branje okrajšav v nerazvezani obliki in njihovo leksikaliziranje**

Okrajšave navadno beremo tako, da jih sproti razvezujemo: *Govoril je s prof. Novakom* – beremo: *s profesorjem Novakom*. Za nekatere okrajšave se je uveljavilo le črkovalno branje (b. p. [bə pə in bé pé], b. l. [bə lə], ddr. [dədərə], .doc [pika dôc]), kar je v SPT (2014–) tudi označeno (slika 11).

SPT (2014–)	
Iztočnica	.doc
Izgovor	píka dôc
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Razvezava okrajšave	Slovenija
Zgledi rabe	kot datotečna končnica format.doc v imenih datotek, stično Besedilo je shranjeno v dokumentu Znaki.doc
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 11: Slovarki sestavek .doc v SPT (2014–).

Ob črkovalno branih okrajšavah lahko pogosto, a ne praviloma, spremljamo proces postopne leksikalizacije, npr. d. d. > *dede*, s. p. > *espe*, d. o. o. > *deoo*, v. d. > *vede* ipd. (slika 12).

SPT (2014–)	
Iztočnica	s. p.
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Izgovor	ès pé in sò pò
Razvezava okrajšave	samosojni podjetnik
Zgledi rabe	del imena Janez Novak, s. p., Ljubljanska cesta 120, Laško
Pravopisna kategorija	okrajšave

SPT (2014–)	
Iztočnica	èspé
Pregibanje	-êja
Besedna vrsta	<i>samostalnik moškega spola</i>
Pomenska uvrstitev	samosojni podjetnik
Zgledi rabe	popoldanski espe Kakšna je prednost deooja pred espejem? Radi bi oblikovali mrežo svojih espejev
Izvor	s. p.
Pravopisna kategorija	leksikalizirane okrajšave

Slika 12: Prikaz slovarskih sestavkov *s. p.* in *espe* v SPT (2014–).

(3) *Okrajšave, ki ne sledijo sestavinam besedne zveze*

Pri pripravi okrajšav za SPT (2014–) smo zasledili tudi nove okrajšave, kot je *ddr.* (dvojni doktor oz. dvojna doktorica)⁶ in *ddd.* (trojni doktor oz. trojna doktorica), ob katerih se je uveljavil povsem nov način okrajšanja. Pri tem je treba opozoriti na izključevanje dvojnega navajanja:

*Akademik ddd. Maček se je srečal z zgodovino Olimja med raziskovanjem področja tlake.
Konferenco je odprl Evgen Bavčar, trojni doktor znanosti.*

SPT (2014–)	
Iztočnica	ddr.
Izgovor	dadərɔ̂
Besedna vrsta	<i>okrajšava</i>
Razvezava okrajšave	dvojni doktor; dvojna doktorica
Zgledi rabe	pred imenom Predavanje bo moderiral ddr. Janez Novak
Primerjaj	dr.
Pravopisna kategorija	okrajšave

Slika 13: Slovarki sestavek *ddr.* v SPT (2014–).

Sklep

Za presojo problematike okrajšanih besed in besednih zvez ter za dopolnitev in vpeljavo ustreznih, razširjenih pojasnil in zgledov v novih pravopisnih členih smo upoštevali novosti, ki jih prinaša sodobno gradivo. Nabor okrajšav v SPT (2014–) je izhodišče za obravnavo, dopolnitev in vpeljavo razširjenih pravil in zgledov glede na veljavna pravopisna pravila 2001.

Ob podrobnejšem pretresu slovarskega nabora okrajšav smo ugotovili, da zunanja podoba okrajšanosti, ki jo predstavljata okrajšana beseda in pika kot znamenje okrajšanosti, sega v več smeri in s tem kaže na problemsko večdimenzionalnost okrajšanih besed. Zato predlagamo, da se okrajšavam (podobno tudi kraticam) v pravopisnih pravilih nameni samostojno poglavje. Za preglednejšo predstavitev problematike priporočamo uvedbo dveh izhodiščnih problemskih sklopov. Prvi sklop pravopisnih členov naj predstavi pravila in posebnosti krajšanja, drugi sklop naj se osredini na okrajšave besednih zvez. Pri tem naj bodo izpostavljene posebnosti v zgodaj nakazanih okvirih: okrajšave lastnih imen, okrajšave tvorjenk; okrajšave stalnih besednih zvez v posebnih položajih, okrajšave iz latinščine, okrajšave predložnih zvez in okrajšave v imenih gospodarskih subjektov.

6 Razvezava okrajšav *ddr.* in *ddd.* ni povsem ustaljena: pravopisni razvezavi »dvojni doktor« namreč oporekajo tisti, ki menijo, da mora razvezava odsevati dejstvo, da sta bila opravljena dva doktorata, torej: *dvakratni doktor*. V nekaterih okoljih menijo, da bi namesto opisnega izraza morali ponoviti osnovni naziv, torej namesto *dvojni/dvakratni doktor* raje *doktor doktor*. Prim. Jezikovna vprašanja pri Lektorskem društvu Slovenije: *Kako se prebere osebe z dvojnim doktoratom?* URL: http://www.lektorsko-drustvo.si/forum/slovenski-jezik/jezikovna-vprasanja/1397640811_kako-se-prebere-naziv-osebe-z-dvojnim-doktoratom (vpogled januar 2015).

Literatura in viri

- CHASSANT, Alphonse, 1970: *Dictionnaire des abréviations latines et francaises usitées dans les inscriptions lapidaires et métalliques, les manuscrits et les chartes du moyen âge*. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- DOBROVOLJC, Helena, BIZJAK KONČAR, Aleksandra, 2015: Pravopisno slovaropisje na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. *Slavia Centralis* 2015/1. 20–36.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, 2015a: *Okrajšava za sklon in sklanjatev*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik. <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/okrajšava-za-sklon-in-sklanjatev>>
- , 2015b: *Pisanje okrajšave d. o. o. ...: Je pravopisno pravilo še aktualno?*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik. <<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/pisanje-okrajšave-d-o-o-je-pravopisno-pravilo-se-aktualno>>
- DULAR, Janez, 1987/88: Dva pravopisna samospeva. *Slava* 1. 5–12.
- KOROŠEC, Tomo, 1993: O krajšavah. Miran Hladnik (ur.): *Zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot tuji ali drugi jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 15–27.
- Načrt pravil za novi slovenski pravopis* 1981: SAZU, Inštitut za slovenski jezik. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Gigafida = <<http://www.gigafida.net>>
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2012: Pravopisna norma proti normam drugih ved in področij človekovega delovanja, ravnanja. Nataša Jakop, Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 17–25.
- PETTI, Anthony G., 1977: *English Literary Hands from ciubier to Dryden*. London: E. Arnold.
- SP 1899 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Fran Levec. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.
- SP 1920 = *Slovenski pravopis*. Sestavil Anton Breznik. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*. Anton Breznik, Fran Ramovš (ur.). Ljubljana: Znanstveno društvo.
- SP 1937 (²1938) = *Slovenski pravopis*, Mala izdaja. Priredila A. Breznik in F. Ramovš, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.). – Založba ZRC (zal.).
- SSKJ 1970–1991, ²2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.). – Državna založba Slovenije (zal.).
- SPT (2014–) = *Slovar pravopisnih težav*, 2014–. Helena Dobrovoljc, Aleksandra Bizjak Končar, (ur.). Ljubljana: Založba ZRC. <<http://www.fran.si/spt>>
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

CITATNO, POLCITATNO, PODOMAČENO

Marko Snoj

Uvod

V prispevku je obravnavan predlog za spremembo terminoloških poimenovanj pri opisovanju stopenj pisne podomačenosti prevzetega besedja v slovenščini. Namen predloga je notranja usklajenost terminov do mere, ki bo omogočila uporabo v nastajajočih in bodočih temeljnih slovarjih slovenskega jezika.

1 Opis problematike

Prispevek nima niti ambicije niti namena natančno opisati obstoja in uporabe zadevnih izrazov v zgodovini slovenističnega jezikoslovja, temveč izhaja iz stanja, ki ga prinašajo veljavna pravila SP 2001 v členu 161. Tu so prevzete besede in besedne zveze opredeljene takole:

Poslovenjeno	Deloma poslovenjeno	Poldomače, polprevzeto
<i>kultúra, džéz</i> (izposojenka)	<i>show, jazz</i> (tujka)	<i>jazzovski/džezovski</i>
<i>Zévs</i> (podomačeno lastno ime)	<i>Shiller -ja</i> (polcitatno lastno ime)	<i>Newyorčan</i>
<i>a kónto</i> (podomačena besedna zveza)	<i>corpus -a delicti</i> (polcitatna besedna zveza)	

Tujke (*show*), tuje besedne zveze (*corpus delicti*) in polcitatna lastna imena (*Schiller*) imajo v imenovalniku ednine in enakem tožilniku (nepregibne besede in zveze pa sploh) lahko pisno citatno obliko.

Citatne besede (*Herr*), besedne zveze (*ab urbe condita*) in povedi (*To be, or not to be*) niso sestavine slovenskega jezika (SP 2001: § 162).¹

.....
1 Kljub temu ima SP 2001 v slovarskem delu 64 iztočnic s kvalifikatorjem »cit.«, med katerimi najdemo tako popolnoma nepodomačene besedne zveze tipa *manu sinistra* kakor tudi v izgovoru že podomačene besede, npr. *adieu*.

Terminološka poimenovanja, uporabljena v SP 2001, ki so v zgornji preglednici navedena v okroglih oklepajih, bi kazalo deloma spremeniti iz več razlogov.

(1) Ni jasno, zakaj naj bi bili stopnji pisne podomačenosti občnih imen (izposojenka, tujka) poimenovani drugače kot stopnji pisne podomačenosti lastnih imen (podomačeno lastno ime, polcitatno lastno ime), ti pa usklajeno s stopnjami podomačenosti besednih zvez (podomačena besedna zveza, polcitatna besedna zveza).²

(2) Izraz *tujka* se v SP 2001 uporablja ozko terminološko samo za v zapisu korenskega morfema še nepodomačene besede (*show -a*,³ *jazz -a*) kar se – razen v ozkih slovenističnih krogih, pa še tu le znotraj določene usmeritve, – ni uveljavilo. Izraz *tujka* je namreč v slovenskem prostoru že uzaveščen v pomenu 'beseda tujega izvora, navadno prevzeta prek pisnega prenosnika za potrebe kulture, znanosti' (SSKJ: 'beseda, katere tuji izvor je jasno spoznaven⁴), ki ga je utemeljil že Breznik⁵ in ki je v praksi zaživel predvsem v naših slovarjih tujk od Verbinčevega dalje.

(3) Ne zdi se utemeljeno, da imamo isto besedo za izposojenko (*džéz*) in za tujko (*jazz*) samo zaradi različnega zapisa. Tudi 3-krat in trikrat sta le dva različna zapisa iste besede in ne dve različni besedi. Beseda je tujka ali izposojenka ne glede na zapis. Pomenskouvrščevalna sestavina izrazov *tujka* in *izposojenka* je namreč 'beseda' in ne 'zapis'.⁶

(4) Vprašljiva se zdi tudi terminološka neuskklajenost med delno podomačenimi besedami, pri katerih so slovenski morfemi prisotni le na oblikotvorni ravnini (*jazz -a* je tujka), od onih, pri katerih je slovenski tudi besedotvorni morfem (*jazzovski* je poldomača beseda).

1.1 Problem s slovaropisnega vidika

Težave, ki jih povzročajo navedena poimenovanja, so tudi praktične slovaropisne. Če želimo tudi v bodoče označevati slovarske iztočnice ali njihove pisne dvojnice, katerih zapis ni skla-

2 Nezadovoljstvo s tem, da je ista stopnja pisne podomačenosti občnih imen poimenovana drugače kot pri lastnih imenih, sta izrazila že Gorjanc (2002: 130) in Logar (2003: 53), ki sta se odločila za uporabo izrazov *podomačeno* in *polcitatno* tudi za označevanje stopenj pisne podomačenosti občnih imen. Težnja k enakemu poimenovanju teh stopenj pri občnih in lastnih imenih je opazna že pri Toporišič (1992: 121), ki terminu *napol citatno* pripiše razlago »Prevzeta beseda ali besedna zveza, ki se v nekaterih jezikovnih ravninah ravna po izvornem jeziku, v drugih po jeziku sprejemniku, npr. lastna imena (citatno *Shakespeare*, polcitatno *Shakespeara/Shakespeareja*). Prim. še *čičaški* (podomačeno *čičaški*); *corpus delicti corpora delicti* [...]«.

3 V sestavku so zaradi navezave na pravila SP 2001 deloma uporabljeni isti zgledi kot v tem delu.

4 To je seveda slovarska razlaga in ne terminološka definicija. Jasna razpoznavnost namreč ne more biti merilo, saj tuji izvor posamezne besede razpoznavamo v odvisnosti od svojega znanja in razgledanosti. Tuji izvor besed *hiša*, *soba*, *čaj*, *očala*, *soja*, *račun* je za jezikoslovno izobraženega govorca zlahka prepoznaven, medtem ko so za jezikoslovno manj izobraženega govorca te besede že tako podomačene, da jih ima za domače.

5 Breznik (1906: 149) tujke opredeli kot »vse one besede, ki jih rabimo navadno v znanstvu, v tehniki in sploh v omikanem svetu ter jih pozna le tisti, ki je zvedel zanje po izobrazbi, po kakršni koli že«.

6 Podrobneje o razmejitvi med tujko in izposojenko v Snoj (2006).

den z izgovarjavo, kot jo opredeljuje pravorečna preglednica člena 1070 pravil SP 2001,⁷ in pri tem slediti terminologiji njihovega 161. člena, bi morali slovarske iztočnice tipa *a cappella* označiti s *cit.*, slovarske enote tipa *jazz* s *tuj.* in slovarske enote tipa *jazzovski* s *poldom.* S tako neuskklajeno rešitvijo, domnevam, se ni mogoče strinjati.

2 Predlog za spremembo

Rešitev se ponuja v uskladitvi terminologije znotraj jezikoslovnega terminološkega sistema in deloma znotraj njegovega širšega časovnega okvira. Medtem ko je pojmovanje izraza *citatnost* v slovenističnem jezikoslovju skoraj enotno, bi izraz *polcitatnost* kazalo uporabiti le za način zapisovanja tistih občno- in lastnoimenskih leksemov, v katerih se črke, s katerimi zapisujemo korenski morfem, ne ujemajo z glasovi, kot jih opredeljuje pravorečna preglednica člena 1070 pravil SP 2001, ki pa so v izgovoru, kategorialnih lastnostih, oblikotvorno in morda tudi že besedotvorno podomačene. S tem (1) dosežemo usklajeno terminološko poimenovanje do iste stopnje podomačenih občnih in lastnih imen ter besednih zvez, (2) ne delamo sile splošno uveljavljenemu pomenu izraza *tujka*⁸ in (3) odpravimo nelogičnost, po kateri isto besedo lahko označimo kot *tujko* ali kot *izposojenko* zgolj na osnovi različnih zapisov.

Po tem predlogu se **citatni leksemi** v slovenskih besedilih pišejo in izgovarjajo tako kot v jeziku dajalcu: »V današnjem *Le Monde* sem bral«, pri čemer prvi del tujega stvarnega lastnega imena izgovorimo s polglasnikom, drugega pa z nosnim *o* in brez zapornika *n*. Citatni leksemi ohranjajo kategorialne lastnosti jezika dajalca: »uredništvo koroške *Kleine Zeitung*«, in se tudi pregibajo tako kot v jeziku dajalcu ali pa z ničtimi končnicami: »Podelili so ji enoletno *veniam legendi et examinandi*« ali »Podelili so ji enoletno *venia legendi et examinandi*«. Stopnja poslovenjenosti citatnih leksemov je ničta, zato jih ne moremo pojmovati kot del slovenskega jezika. Citatne besede (*voilà*, *wow*, *Bühnendeutsch*)⁹ in besedne zveze (*Le Monde*, *venia legendi et examinandi*) torej ne morejo biti iztočnice v slovenskih temeljnih enojezičnih slovarjih, saj niso del slovenskega jezika, temveč v slovenščini le gostujejo, kar je v slogovno dobrih besedilih označeno z ležečim tiskom. Prva stopnja podomačitve se praviloma pokaže v izgovoru (*a cappella*¹⁰, *pro bono*¹¹), pri pregibnih besedah z dodajanjem slovenskih

7 V *Slovarju novejšega besedja* so taki leksemi označeni s »cit.«. Ker ta novost v slovarju ni bila deležna kritike, sklepam, da je bila pri uporabnikih dobro sprejeta.

8 Negativni neterminološki pomen besede *tujka*, ki je v rabi predvsem v purističnih krogih, tu ni upoštevan.

9 Medmet *voilà* tudi Slovenci izgovarjamo tako kot v francoščini, čeprav slovenska knjižna izreka ne pozna dvoglasnika *ya*; tudi medmet *wow* (SSKJ² navaja *vav* in *vau*) nekateri izgovarjajo tako kot v angleščini, z vzglasnim dvoustničnim *y*- pred samoglasnikom, torej z glasom, ki ga slovenska knjižna izreka v tem položaju ne pozna. Samostalnik *Bühnendeutsch* sem že večkrat slišal kot citatno besedo znotraj slovenskega besedila, vendar vedno v izvorni izgovarjavi z *ü* in ne s podomačenim *i* kot v *führer*.

10 Leksem v slovenščini izgovarjamo z enojnima *p* in *l*.

11 Leksem v slovenščini izgovarjamo z dolgim ozkim *o* prvega zloga druge besede, torej drugače kot v latinščini, kjer je bil ta samoglasnik širok in kratek.

oblikotvornih (*jazz -a, führer -ja*,¹² *Shiller -ja, Google -la, corpus delicti -a --*) in besedotvornih morfemov (*jazzovski, nietzschejanec -nca, Newyorčan -a*) ter v prilagajanju kategorialnih (*Bariloche -loch*)¹³ in skladenjskih lastnosti (*ad acta*).¹⁴ Korenski morfemi teh leksemov in njihovih tvorjenk se v slovenščini zapisujejo citatno, pri čemer njihov zapis ni skladen z razmerjem črka – glas, kot ga določa pravorečna preglednica v členu 1070 pravil SP. Ker so preostali morfemi ter kategorialne in skladenjske lastnosti že slovenski, knjižni slovenščini pa je prilagojena tudi izgovarjava, bi njihovo pisno podobo ne glede na občno-, lastnoimenskost in besednozveznost kazalo opredeliti kot **polcitatni zapis**. Če podomačitev v izgovoru ni potrebna, kot je primer *ad acta*, je uvrstitev med polcitatne (in ne morda citatne) lekseme utemeljena s tem, da imajo ti leksemi v jeziku prejemniku (lahko) drugačne skladenjske lastnosti kot v jeziku dajalcu, predvsem pa s tem, da je njihov pomen poznan tudi tistim govorcem, ki ne razumeje jezika dajalca.¹⁵ Dokončno **podomačeni zapis** pa imajo tisti izvorno tuji leksemi in njihove tvorjenke, pri katerih je tudi zapis korenkega morfema skladen z razmerjem črka – glas, kot ga določa pravorečna preglednica členu 1070 pravil SP: *tajkun -a, cunami -ja, virtuoznost -i, avto -a, hiša -e*, tudi če je zapis korenkega morfema enak kot v jeziku dajalcu, če torej podomačitev zapisa korenkega morfema ni bila potrebna: *megabit -a*. Tuji izvor teh besed je v slovarjih, ki vsebujejo etimološke osvetlitve, razviden le iz tega posebnega razdelka.

2.1 Dodatne utemeljitve

Predstavljena razvrstitev zapisov (izvorno) tujih leksemov v kategorije *citatno, polcitatno in podomačeno*, ki se je v stroki deloma že uveljavila v praksi,¹⁶ se le za pol koraka razlikuje od tiste, ki je utemeljena v *Slovenskem leksikalnem pomenoslovju*.¹⁷ Manjša razlika je le v pojmovanju polcitatnosti. Medtem ko Vidovič Muha razume polcitatnost kot črkovno (lahko tudi glasovno) ohranjenost jezika dajalca v jeziku prejemniku, pri čemer so oblikoslovni in besedotvorni morfemi že iz jezika prejemnika, je ta kategorija v tu predstavljeni členitvi omejena na vrsto zapisa (s slovenskega stališča) korenkega morfema tistih leksemov, ki odstopa od določil iz pravorečne preglednice v členu 1070 pravil SP 2001 in je skladen z zapisom v jeziku dajalcu. To pomeni, da pravzaprav ne moremo govoriti o polcitatnih besedah, temveč le o polcitatnih zapisih, saj sta *jazz in džez* le polcitatni oz. podomačeni zapis iste besede, kakor sta tudi *trikrat in 3-krat* le črkovni oz. črkovno-številski zapis iste besede.

12 Kjer se soglasnik prvega zloga izgovarja s podomačenim *i*.

13 Leksem je v slovenščini samomnožinski, v španščini pa edninski.

14 V slovenščini se leksem uporablja le v vlogi prislovnega ali povedkovega določila, v latinščini je to predložna zveza.

15 To pomeni, da izvorno tuje besedne zveze tipa *ad acta* lahko razumemo kot polcitatne, zveze tipa *ab urbe condita* pa kot citatne.

16 Prim op. 2 in Logar (2005: 223).

17 Vidovič Muha (2013: 25).

Podobno pojmovanje polcitatnosti je bilo podzavestno prisotno že pri piscih pravil SP 2001, saj si sicer ni mogoče razložiti freudovskega spodrsjlaja v členu 1070 na str. 140, kjer je zapisano, da se črka *i* izgovarja z glasom *j* v polcitatnih (sic!) besedah tipa *celuloid*.¹⁸

2.2 Uporaba predloga v slovaropisju

Opisana členitev vzpostavlja pogoje, da prevzete lekseme, katerih korenske morfeme zapisujemo tako kot v jeziku dajalcu, označimo s kvalifikatorjem *polcit.*, ki opozarja na začetno stopnjo njihove podomačitve. Temu kvalifikatorju mora obvezno slediti podatek o izgovarjavi.¹⁹ Označevanje citatnosti v slovenskih enojezičnih slovarjih bi bilo omejeno le na tiste slovarje, ki na ravni iztočnice prinašajo tudi tuje, popolnoma nepodomačene besede²⁰ in besedne zveze (za večino slovarjev je torej brezpredmetno), označevanje v celoti podomačenih prevzetih leksemov pa ni potrebno, saj so ti tuji samo izvorno, kar je mogoče prikazati le v etimološki osvetlitvi.

Literatura in viri

- BREZNIK, Anton, 1906: O tujkah in izposojenkah. *Dom in svet* 18, 149–154.
- GORJANC, Vojko, 2002: *Jezikoslovna načela gradnje računalniških besedilnih zbirk strokovnih jezikov*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- LOGAR, Nataša, 2003: *Besedotvorna stilistika*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- , 2005: Norma v slovarju sodobne slovenščine: zloženske in kratice. *Družboslovne razprave* 21/48. 211–225.
- SNOJ, Marko, 2006: O tujkah in izposojenkah v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 54. Slovensko jezikoslovje danes/Slovenian Linguistics Today. Posebna številka/Special Issue. 344–349.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

.....

18 Pravi polcitatni zapis te besede bi moral imeti dvojni *l*, torej *celluloid*. Zapis *celuloid* je pravzaprav primerljiv le z neustreznimi zapisi tipa *hoby*, *pizeria*, v katerih se v nepodomačenem delu polcitatne besede pravopisna pravila jezika dajalca upošteva le deloma.

19 Zgolj navedba izgovarjave namreč ne zadošča, saj je ta podatek obvezen tudi pri nekaterih domačih besedah, npr. *igralka*.

20 Glej op. 9.

VI

Pravopisna izbira kot jezikovnokulturna izbira: leksika, skladnja in slog

VEZNIŠKI IN PREDLOŽNI PARI V JEZIKOVNIH PRIROČNIKIH GLEDE NA POMENSKO-SKLADENJSKE LASTNOSTI IN RABO

Polona Gantar

Uvod

Vprašanja, ki prihajajo v spletno *Jezikovno svetovalnico* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,¹ sodijo na vsa področja jezikovne problematike: od pravopisa, ki zadeva ločila, zapis z malo oz. veliko začetnico, zapis lastnih, zlasti tujih imen, do vprašanj, ki se tičejo pomena, izvora in ustrezne rabe besede ali zveze v besedilu ter seveda tudi slovničnih in skladijskih vprašanj, kamor sodijo zlasti oblikoskladnja, vezljivost ter znotraj- in medstavčna problematika, kot so denimo ujemanje, raba večbesednih veznikov ipd. Pogosto so odgovori na vprašanja že obravnavani v obstoječih jezikovnih priročnikih za slovenščino, zlasti v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 2010), *Slovenskem pravopisu*, tako v pravilih (SP 2001) kot njegovem slovarskem delu (SP 2003), ter v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2004), vendar pa jezikovni uporabniki pogosto ne najdejo sami poti do rešitve jezikovnega problema, kar pomeni, da so sodelavci Inštituta za slovenski jezik pogosto interpreti v obstoječih jezikovnih priročnikih že zakodiranih jezikovnih informacij. To dejstvo po mojem mnenju zahteva pri načrtovanju sodobnih jezikovnih priročnikov premislek o tem, kako podatke v njih predstaviti, da bodo uporabniku razumljivi, ne da bi bilo potrebno posredovanje jezikoslovca ali lektorja, in hkrati, kako jih učinkovito predstaviti na enem mestu, saj od uporabnika ni mogoče pričakovati, da bo jezikovni problem ustrezno umestil v metajezikovno razdelitev na pravopisno, pomensko oz. slovarsko in slovnično problematiko, saj se te med seboj neločljivo prepletajo.

Poleg omenjenega naravo jezikovne problematike, ki se odraža v vprašanjih, naslovljenih na *Jezikovno svetovalnico* ISJFR, zaznamuje dejstvo, da obstoječi jezikovni priročniki ne zmorejo odgovoriti na vprašanja, ki se tičejo aktualne rabe jezika, saj ta vanje ni sistematično vključena. To se v SSKJ in SP 2001 odraža z odsotnostjo nekaterih besed in zvez ter njihovom pomenskem opisu, pa tudi v stilni in zvrstni kvalifikaciji, v zgledih rabe in metajeziku, ki ne odražajo sodobnega stanja in jezikovne problematike. *Slovenski pravopis* pogosto v odnosu do SSKJ in slovnice prinaša nasprotujoče si rešitve, zlasti denimo v besednovrstni opredeli-

.....
1 Dostopno na <<http://isjfr.zrc-sazu.si/svetovalnica>>.

tvi besed in zvez ter njihovi zvrstni in stilni kvalifikaciji. Pri snovanju sodobnih jezikovnih priročnikov zato ni smiselno oz. je celo zavajajoče jezikovno gradivo, ki odraža neko drugo jezikovno realnost, v jezikovnem opisu le posodobiti, saj s tem zabrisujemo pomembno razliko med »včerajšnjo« in današnjo slovenščino. Ko govorimo o sodobnih jezikovnih priročnikih za slovenščino, potrebujemo nov, tj. na sodobnem gradivu temelječ jezikovni opis. Z vidika jezikovnih sprememb, ki se kažejo tako v pomenskem potencialu kot tudi v vnašanju novih izraznih možnosti v jezik, je namreč v procesu standardizacije še toliko bolj pomemben jasno definiran odnos do gradiva in jezikovne stvarnosti, tako pretekle kot sodobne, saj je le na tej podlagi mogoče razmišljati o spremembah in utemeljevati njihovo (ne)upravičenost.

1 Predstavitev problema

Kot kažeta jezikovna raba in negotovost jezikovnih uporabnikov pri izbiri standardno ustreznih veznikov in predlogov v različnih skladenjskih položajih in pomenskih vlogah,² so med najbolj perečimi vprašanji prav vezniške in predložne kombinacije in njihove variante, npr. *kot/kakor da*, *več kot/kakor*, *tedaj/takrat ko*, *potem/zatem ko*; *ob/v (lepem vremenu)*, *v/na (začetku kariere)*, *eden od/izmed (največjih)*, *z/iz (zornega kota)*, *v/pri (upravni enoti)* ipd. Govorci namreč v rabi pogosto kolebajo med eno in drugo možnostjo, zlasti z vidika njune zamenljivosti, izključne pravilnosti ali pomenske razlikovalnosti, zadovoljivih odgovorov na svoja vprašanja pa v obstoječih jezikovnih priročnikih ne najdejo. Zdi se, da največkrat zato, ker problem bodisi ni opisan bodisi je opisan prezahtevno oz. s preveliko distanco do aktualne jezikovne rabe, ali pa zato, ker gre za problematiko, ki združuje pomenski, skladenjski in normativni vidik, posledično pa so tudi problemi obravnavani v različnih jezikovnih priročnikih, pogosto celo z nasprotujočimi rešitvami.

V prispevku smo analizirali konkretni vezniški in predložni par, pri čemer smo se problema lotili z besedilnega vidika ter z upoštevanjem realne in tipične jezikovne rabe. Tako izhodišče po našem mnenju omogoča celovit jezikovni opis, ki presega tradicionalno razdelitev na slovar, pravopis in slovnico. Za vezniške in predložne pare smo se odločili tudi zato, ker ostaja njihova vloga v jeziku manj podvržena skladenjsko-pomenskim spremembam, kot to velja za besede z leksikalnim pomenom (Hanks 2013: 32). Hkrati gre za v jeziku zelo pogoste besede z razvejano skladenjsko-pomensko vlogo, ki jih je težko učinkovito opisati s tradicionalnimi analitičnimi postopki, ki temeljijo na preučevanju izoliranih jezikovnih rab ali zgolj na analizi konkordančnega niza. Za analizo podatkov smo zato uporabili posamezne funkcije orodja Sketch Engine (Kilgarriff idr. 2004), ki so prilagojene posebnostim slovenskega jezika.

2 V *Jezikovni svetovalnici* ISJFR so ti problemi zbrani pod ključnimi besedami *večbesedni vezniki*, *predložni pari* in *predložne zveze*.

2 Vezniški par *kot* – *kakor*

Možnost enakovrednega zamenjevanja veznikov *kot* in *kakor* v besedilu ter ustrezno rabo vejice smo najprej preverjali glede na to, kako sta veznika predstavljena v SSKJ in SP 2001. Njuno skladijsko-pomensko vlogo smo nato analizirali še v korpusih FidaPLUS in Gigafida. Na podlagi ugotovitev smo izpostavili probleme v obstoječi slovarski in pravopisni rešitvi ter predlagali nekatera splošna načela predstavitve vezniških besed v sodobnem jezikovnem priročniku.

2.1 *Kot* in *kakor* v obstoječih jezikovnih priročnikih

V SSKJ je pomen veznikov *kot* in *kakor* v izhodišču obravnavan glede na skladijsko vlogo, in sicer znotraj stavka in med stavki, pri čemer je prvih šest pomenov (primerjava enakosti, primerjava neenakosti, podobnost, približna oz. dozdevna podobnost, omejenost na povedano in v zvezi s *tako* za združevanje sorodnih pojmov) prekrivnih v obeh skladijskih vlogah pri obeh veznikih. Sedmi pomen je v znotrajstavčni vlogi pri vezniku *kakor* označen kot starinski, zato SSKJ priporoča veznik *kot*: *jaz kakor* (→ *kot*) *dekletov varuh ne morem privoliti v poroko*. Poleg tega so pri obeh veznikih v medstavčni vlogi prekrivni še pomeni: za izražanje primerjave sploh, za izražanje odnosa osebkca do povedanega (*kot/kakor* (*že*) *hočeš*) in za naštevanje zgledov za prej povedano. Veznik *kakor* v nasprotju z veznikom *kot* izraža v odvisnih stavkih še: da se dejanje v nadrednem stavku zgodi neposredno za dejanjem v odvisnem stavku (*kakor je ura devet, že sedi v krčmi*); pogoj, s katerim se uresniči dejanje nadrednega stavka (*kakor* (*hitro*) *mi dolga ne vrne, ga bom tožil*); dejstvo, kljub kateremu se dejanje nadrednega stavka uresniči (*kakor je* (*tudi*) *pogumen, tega se je ustrašil*), ter različnost stanja oz. dejanja glede na okoliščine (*kar gre, kakor kje* ipd.).

Poleg navedenih pomenov so v SSKJ v frazeološkem gnezdu neodvisno od pomenske členitve navedene še posamezne zveze ali pomeni, npr. star. *kot bi dejal*, ekspr. *kot le kaj*, ekspr. *kot le katera*, ekspr. *več kot* (*lahko*), pog. *toliko kot nič*, ekspr. *več kot preveč*, ekspr. *malo manj kot* (*stradajo*) itd.

V slovarskem delu SP 2001 je *kot* prikazan kot podredni veznik, ki uvaja primerjavo, ozirnost,³ poudarnost in kot del prirednega stopnjevalnega veznika *tako* – *kot*.⁴

Opis za *kakor* je bolj zapleten, saj predvideva štiri homonimne iztočnice: 1. ozirni načinovni prislovni zaimek, 2. ozirni načinovni oziralni kakovostni zaimek: *kakor oče, tak sin*, 3. veznik, ki izraža (a) primerjavo, (b) vzročnost, (c) dopustnost, (č) pogoj in 4. del dvodelnega veznika,

3 V seznamu okrajšav v SP 2001 okrajšava *ozirn.* ni razložena, kadar stoji sama. V kombinaciji *ozirn. prisl.* pa pomeni *ozirni prisl.*

4 Pomen je označen z zapleteno kombinacijo krajšav: *del prir. stopnj. vez. tako* – *kot*.

ki izraža podredno primerjavo v zvezi *kakor – tako*: *kakor bi se bliskalo, tako je gledal*, ter (b) priredno stopnjevanje *tako – kakor*.

V pravopisnih pravilih (SP 2001) se veznika *kot* in *kakor* omenjata pri *skladenjski rabi vejice* za uvajanje *primerjalnega odvisnika* (§ 289, 325), za ločevanje *vrinjenega stavka* od preostalega besedila (§ 314), pri *dvodelnih vezniških zvezah*, npr. *tako – kakor*, kjer se pred drugim delom vejica ne zapisuje (§ 316), enako tudi ne med deli *večbesednega veznika* (§ 392), in v primerih, kadar tak veznik ne uvaja *odvisnika z osebno glagolsko obliko* (§ 330).

Postavljanje vejice med deli večbesednega veznika je pogosto problematizirano, ker pravopisna pravila ne odgovorijo na vprašanje o vseh skladenjskih položajih,⁵ v katerih prihaja do zadreg, ker ne navajajo vseh, ampak le posamezne zveze, hkrati pa uporabniki ne razumejo pojasnil in zapletenega jezikoslovnega izrazja (prim. zgoraj izraze v ležečem tisku), ki bi jim pomagalo povezati pravopisno pravilo s problemom, ki ga imajo (Dobrovoljc in Jakop 2011: 105, Lengar Verovnik 2012: 166).

V načrtovanem pravopisnem slovarju (Dobrovoljc in Jakop 2012: 197–198) je predvideno, da se problem zapisovanja vejice v primeru večbesednih veznikov pojasnjuje z ustreznimi izbranimi zgledi in pojasnili, npr.

če vez. Z VEJICO: v podredni rabi, v zvezi **kot če** *To je tako, kot če bi jih opozarjali, da se bliža sodni dan.*

2.1.2 *Kot* in *kakor* v sodobni rabi

Rezultati analize,⁶ kot jih navajamo v nadaljevanju, prikazujejo skladenjske vzorce, v katerih se tipično pojavljata oba veznika, npr. glagol-veznik-samostalnik/pridevnik ali glagol-samostalnik₄-veznik-pridevnik₄, pomenska členitev pa temelji na kolokatorjih, ki se pojavljajo na določenih mestih vzorca. Med kolokatorji navajamo le tiste, ki jih besedna skica v orodju Sketch Engine (SkE) izpostavi med 25 najpogostejšimi in kolokacijsko najmočnejšimi.

.....
5 Da gre za problem, s katerim imajo uporabniki v resnici veliko težav, dokazujejo tudi različni poskusi reševanja problematike posameznih večbesednih veznikov (prim. Kalin Golob 2001; 2000), vendar pa posamezne rešitve do širšega kroga uporabnikov navadno niso prodrle.

6 Analiza je temeljila na izdelavi besednih skic v korpusu FidaPLUS, ker prvotna različica slovnice besednih skic predvideva več relacij kot novejša različica, ki je v orodju SkE implementirana na obsežnejši korpus Gigafida (Logar idr. 2012). Za analizo slovničnopomenskih besed je sicer smiselno uporabiti orodja, ki omogočajo iskanje po skladenjsko razčlenjenem korpusu, saj gre za problematiko skladenjsko obsežnejših segmentov, ki presegajo stavčno mejo.

Pomen	Veznik	Kolokator	Zgled
funkcija	<i>kot</i>	delovati, obnašati se,* sloveti, služiti, zveneti	<i>delovati kot peeling, obnašati se kot profesionallec, sloveti kot odličen poznavalec, služiti kot postelja, zveneti kot grožnja</i>
		označiti, pojmovati dojemati, razumeti	<i>označiti kaj kot samoumevno, pojmovati kaj kot naravni pojav, dojemati kaj kot nekaj normalnega, razumeti kaj kot opravičilo</i>
primerjava	<i>kot/ kakor</i>	počutiti se, zveneti, izgledati,** imenovati, reči	<i>počutiti se kot žrtev/kakor tepec, zveneti kot orgle/kakor flavta, zgledati kot bunker / kakor prerojen; konjunktivitis, kakor imenujemo očesno vnetje</i>
način	<i>kot/ kakor</i>	pojmovati, obnašati se, delovati, velevati	<i>demokracija, kot/kakor jo pojmuje Zahod; obnašati se, kakor da se ne bi nič zgodilo; deluje, kakor/kot je treba; narediti, kakor/kot veleva zakon</i>

* Kadar se glagol *obnašati* pojavlja z veznikom *kakor*, izraža predvsem način: *obnašati se, kakor se pričakuje*.

** Če se veznik *kakor* pojavi v besedilnem okolju glagola *izgledati*, gre navadno za načinovne odvisnike, pri čemer je *kakor* v kombinaciji z *da* navadno večbesedni veznik, npr. *izgleda kakor barbika; izgleda, kakor da je noseča*.

Kot lahko razberemo iz glagolskih kolokatorjev, se veznik *kot* uporablja predvsem za izražanje funkcije, veznik *kakor* pa nekoliko pogosteje za izražanje primerjave ali podobnosti, čeprav v tej vlogi pogosto nastopa tudi veznik *kot*. Prav tako se oba veznika uporabljata za izražanje načina, največkrat v obliki odvisnega stavka. Analiza pri obeh veznikih izpostavlja še tipične skladenjske zveze, ki smo jih združili v samostojne pomenske skupine.

V **prvi skupini** lahko izpostavimo pogosto kombinacijo veznika s katerim od glagolov rekanja oz. sporočanja. Te zveze v besedilu opravljajo vlogo povezovalcev oz. konektorjev povezovalcev (Balažic Bulc 2009: 34), ki bodisi uvajajo določeno besedilo bodisi se nanj referirajo, zato jih je potrebno obravnavati kot celoto. Distribucija enega ali drugega veznika sicer v večini primerov ni izključno vezana na posamezni kolokator, spodaj pa ju navajamo glede na kolokabilno relevantnost, kot jo lahko razberemo iz statistične vrednosti v korpusu FidaPLUS:

- ▷ *kot⁷ (že) rečeno* *Toda ob nedeljah, kot rečeno, ne hodim ven. Na ekonomijo se, kot že rečeno, ne spoznam.*
- ▷ *kot/kakor (čemu) rečemo* *Multimedijski prikaz oziroma večpredstavnost, kot temu rečemo po slovensko; Tekmovanje pa me je »potegnilo«, kakor rečemo*

7 Raba veznika *kakor* je v tej vlogi redka in deluje opazno, npr. *Država je, kakor rečeno, človek v velikem*.

V vlogi besedilnih povezovalcev zelo pogosto nastopajo še:

- ▷ *kot* *kdo* poudarja, utemeljuje, ugotavlja, opozarja; *kot/kakor* *kdo* pravi, zatrjuje, trdi, navaja; *kot* *je* *kdo* povedal, dejal, napovedal; *kot/kakor* *se* *je* *kdo* izrazil;
- ▷ *kot/kakor* *je* zapisano;
- ▷ *kot/kakor* (*vse*) kaže; *kot* *se* *je* izkazalo;
- ▷ *kot* *se* *zdi*;⁸ *kot* *je* videti/slišati;
- ▷ *kot/kakor* *vemo/vem*; *kot/kakor* *sami* veste; *kot* *je* znano itd.

Vlogo referiranja na lastnosti predhodno omenjene predmetnosti ima tudi zelo pogosta zveza ***kot tak/takšen***, ki kot celota nastopa predvsem v dveh prepoznavnih pomensko-skladenjskih vlogah, kot ju izkazujeta zgleda, zato bi morala biti v jezikovnem priročniku tako tudi obravnavana:

- ▷ Družba ***kot taka*** ne obstaja.
- ▷ Priprava je zelo kompaktna in ***kot taka*** primerna tudi za vgradnjo v manjše avtomobile.

V drugi skupini lahko izpostavimo dvodelne zveze, ki jih registrirata že SSKJ in SP 2001. Posebno pozornost je pri tovrstnih ustaljenih kombinacijah smiselno nameniti skladenjskemu vzorcu in posledično uporabnika opozoriti na stavo vejice povsod tam, kjer so v rabi največja odstopanja od norme:

▷ Glag + <i>tako</i> + (Prid/Prisl) + <i>kot/kakor</i> + Prisl/S	Še nikoli ni izgledal <i>tako</i> dobro <i>kot</i> danes;
▷ <i>tako</i> + Sam + <i>kot/kakor</i> + Sam/S	<i>tako</i> gledalci <i>kot</i> kritiki; <i>tako</i> eni <i>kot</i> drugi
▷ <i>nič drugače</i> + <i>kot</i> Prisl/Glag	po mojem ne bo <i>nič drugače</i> <i>kot</i> doslej
▷ <i>nihče drug/nič drugega</i> + <i>kot</i> Sam/S	ne potrebujem <i>nič drugega</i> <i>kot</i> spoštovanje

V tretji skupini navajamo ustaljene zveze v prislovni ali pridevniški vlogi, kjer je distribucija veznikov bolj omejena na konkretno besedilno okolje. Tudi take zveze je v jezikovnih priročnikih smiselno navajati kot samostojne enote. V nadaljevanju naštevamo samo nekaj najpogostnejših. Ker je tudi v takih primerih stava vejice lahko problematična, mora priročnik opozoriti na skladenjske pozicije, kjer je stava vejice obvezna:

8 Kadar se glagol *zdeti* pojavlja ob *kakor*, ima navadno drugačno skladenjsko-pomensko vlogo: *Zdelo se je, kakor da je sodni dan.*

- ▷ **kot⁹ na dlani** *Kot na dlani je, da je pred nami zelo zahtevna naloga.*
- ▷ **kot/kakor nalašč** *Vroče puščave so **kot nalašč** za gradnjo sončnih elektrarn. Dnevi bodo **kakor nalašč** za izlete v naravo.*
- ▷ **kot zakleto** *Od takrat se nam **kot zakleto** nikakor ne uspe uvrstiti v finale.*
- ▷ **kot pribito** *Vse, kar sem napisala, drži **kot pribito**.*
- ▷ **kakor/kot vedno/ponavadi** *Matissove slike so, **kakor vedno**, vzbujale zgražanje. Zbrani denar bo, **kot vedno**, namenjen bolnim otrokom. V Trenjih se je **kot ponavadi** razvnela živahna debata. **Kakor ponavadi** je prešel naravnost k stvari*

Ustaljene zveze z glagoli v vlogi načinovnih odvisnikov, ki jih navajamo v nadaljevanju, so z vidika ustrezne stave vejice posebej problematične, saj dejanska raba kaže, da imajo uporabniki težave pri prepoznavanju stavčnega odvisnika:

- ▷ **kot se šika** *Iz prestolnice je treba narediti mesto, **kot se šika**. S postavo **kot se šika** je navdušila člane žirije.*
- ▷ **kot bi mignil** ***Kot bi mignil**, bo tu pomlad.*
- ▷ **kot/kakor se (za koga/kaj) spodobi** *Pričakali smo jo s cvetjem, **kot se** zanjo **spodobi**. Pridno poslušaj starejše, **kakor se** **spodobi**.*
- ▷ **kakor (kdo) ve in zna** *Vsak se pač znajde, **kakor ve in zna**.*
- ▷ **kot ulit** *Bila je iz cenenege blaga, a ji je pristajala **kot ulita**.*
- ▷ **kot/kakor uročen** *Carmela ji je sledila **kot uročena**.*
- ▷ **kot/kakor obseden** *Začela sem telovaditi **kakor obsedena**.*

Četrto skupino tvorijo večbesedni vezniki:

- ▷ **kot/kakor da (bi)** *Včasih izpade, **kot da** je moj otrok diskriminiran, ker živi v enostarševski družini. Prej bom šel v svojo škodo, **kakor da** bi koga prizadel.*
- ▷ **kot/kakor pa** *Včasih je bolje počakati, **kot pa** siliti z glavo skozi zid. Ceneje je plačevati stroške storitev računovodskega servisa, **kakor pa** zaposliti računovodjo*
- ▷ **kot/kakor če (bi)** *Učinek je bil tak, **kot če** bi eksplodiralo več deset tisoč bomb. Če smo sproščeni, pišemo bolj umirjeno, **kakor če** smo nervozni.*

9 Zveza *kakor na dlani* je redka in navadno izraža drugačen pomen: *Pod nami ležita kakor na dlani jezero in koča ob njem*. V tem pomenu se sicer pojavlja tudi *kot na dlani*: *Z njihovih temen vse triglavsko veličastje vidimo kot na dlani*.

V jezikovnih priročnikih, zlasti v SP 2001, se je kot zelo problematično pokazalo prepoznavanje in posledično raba večbesednih veznikov ter odsotnost oz. pomanjkljivost pravopisnega pravila, ki bi problematiko zajelo v svoji celovitosti, tj. z navedbo vseh skladijskih položajev, v katerih prihaja do zadreg. Tako se je pokazalo, da je večbesedne veznike treba navajati kot samostojne enote in jih eksplicitno ločevati od že omenjene zveze veznika in prislova, kjer se kažejo tudi različne skladijsko-pomenske vloge:

- ▷ **tako, kot** *Država ne funkcionira **tako, kot** bi morala; Zgodilo se bo **tako, kot** si naročil.*
- ▷ **več kot/kakor** *Dvanajstkratna svetovna rekorderka je že **več kot** tri tedne na invalidskem vozičku. Ustvarili so sedem milijonov evrov čistega dobička, kar je 55 odstotkov **več, kot** so ga ustvarili lani. Starodavno pristanišče Heraklion je pred **več kakor** dvema tisočletjema pokopal potres. Na Starem vrhu so **več kot** zadovoljni z letošnjo sezono.*

V **četrtni skupini** je treba izpostaviti še frazeološke enote, tj. enote s prenesenim ali metaforičnim pomenom, ki tipično vključujejo en ali drugi veznik:

- ▷ *kakor se komu zljubi/ljubi/zdi*
- ▷ *kot/kakor da se ni/ne bi nič zgodilo*
- ▷ *bolj/prej škoditi, kot koristiti; narediti/imeti več škode kot koristi*
- ▷ *bolje preprečiti, kot/kakor zdraviti*
- ▷ *lažje reči, kot storiti*
- ▷ *(izginiti), kot bi se v zemljo vdrl*
- ▷ *(izstreliti) kot iz topa*
- ▷ *liti kot iz škafa*
- ▷ *iti kot po maslu*
- ▷ *zdrav kot dren*
- ▷ *besen/jezen kot ris itd.*

2.1.3 Ugotovitve

Če povzamemo obravnavo veznikov *kot* in *kakor* v sodobnem jeziku ter stanje primerjamo s predstavitvijo v obstoječih priročnikih, lahko ugotovimo, da se veznik *kot* pojavlja v slovenščini veliko pogosteje kot veznik *kakor*, posledično pa vstopa tudi v različne skladijsko-pomenske vzorce in ustaljene zveze ter je pomensko bolj razpršen.

Nadalje lahko ugotovimo, da sodobna raba nekaterih pomenskih vlog, kot so prikazane v SSKJ in SP 2001, ne izkazuje več oz. da delujejo opazno, npr. SSKJ: *kakor je ura devet, že sedi v krčmi; kakor je (tudi) pogumen, tega se je ustrašil*; SP 2001: *kakor jo ima rada, ji v tem ne more ustreči*;

kakor bi se bliskalo, tako je gledal. Analiza je tudi pokazala, da pomenska opredelitev obeh veznikov v SSKJ, kljub svoji nadrobnosti, ni prepričljiva, saj pogosto ni mogoče ločevati med zelo sorodnimi pomenskimi vlogami, ki jih izkazuje oba veznika.¹⁰ Kontekstualna obravnava veznikov namreč kaže, da je njihov pomen v veliki meri odvisen od pomena besed, ki se pojavljajo v besedilnem okolju veznika. Tako lahko na primer ob glagolih, kot so *pojmovati, označiti, služiti, delovati* itd., pričakujemo predvsem izražanje funkcije. Na drugi strani glagoli kot *izgledati, obnašati se, počutiti se* ipd., ki se nanašajo na zunanji izgled ali čustvena stanja, izražajo v prvi vrsti primerjavo ali podobnost. Seveda pa je, na kar smo pri posameznih glagolih posebej opozorili, treba upoštevati tudi večpomenskost glagolskih kolokatorjev, kjer se konkretni veznik ravna skladno s pomenom, ki ga izraža glagol, npr. *izkazati se kot pravi umetnik* – 'primerjava': *izkazati se kot dober gospodar* – 'v funkciji gospodarja'. Opaziti je tudi mogoče, da se glagoli, ki se tipično sopoljavljajo z obema veznikoma, navadno pojavljajo v drugačnih pomenskih vlogah, npr. *deluje kot peeling*_{SAM} – 'funkcija': *deluje večji*_{PRID}, *kot v resnici je* – 'primerjava'. Pri tem ni naključje, da se hkrati s pomenom spremeni tudi stavčni vzorec.

Problem predstavitve obeh veznikov v SSKJ je tudi v izhodiščni razdelitvi na znotrajstavčno in medstavčno skladijsko vlogo, saj sta ti s pomenskega vidika v veliki meri prekrivni, hkrati pa skladijsko izhodišče, ki je sicer v pomoč leksikografom pri razvrstitvi primerov v pomenske skupine, predpostavlja jezikoslovno nadpovprečno kompetentnega uporabnika. Ob besednovrstnem neskladju med SP 2001 in SSKJ, ki onemogoča primerljivost v besedilu, predstavlja SP 2001 obe besedi v skrajno zapletenih kombinacijah slovničnih in pomenskih pojasnil, za katere lahko predvidevamo, da ne »dosežejo« uporabnika oz. jih ta zaradi nerazumljivosti ignorira (Cowie 1981; Summers 1987: F8).

Poleg tega veznika vstopata v vrsto skladijsko-pomensko ustaljenih zvez, ki v nekaterih primerih preferirajo rabo samo določenega veznika, kar je pomembna informacija glede možnosti njune zamenjave v sorodnih skladijskih vzorcih, hkrati pa se na ta način odraža naravna jezikovna raba, ki ni vezana na notranjo jezikovnosistemsko logiko, pač pa na kolokabilnost besed, ki je v naravni jezikovni rabi zelo natančno določena (Halliday 1966).

Poleg pomenske vloge kolokatorjev nam možnost prepoznavanja tipičnosti besednega okolja v zvezi z obema veznikoma odkrije tudi vrsto ustaljenih zvez, ki v besedilu nastopajo kot celota in opravljajo samostojno skladijsko-pomensko vlogo, kot take pa bi morale biti prikazane tudi v slovarskem in pravopisnem priročniku. Čeprav tudi za te zveze velja, da se redko pojavljajo izključno le z enim ali drugim veznikom, je v nekaterih primerih preferenca očitna, raba enega ali drugega veznika pa za jezik bolj naravna. Jezikovni opis, ki ni usmerjen v analizo besedilnega okolja, težko prepozna ustaljene zveze in vzorce, s tem pa tudi pravopisne težave,

10 V ta namen je bila izvedena kratka anketa med uporabniki, ki je med drugim pokazala nezmožnost ločevanja med izražanjem primerjave in podobnosti, npr. *Klet je izgledala kot bunker*, ter zlasti med funkcijo in primerjavo/podobnostjo, npr.: *Vede se kot gospodar*. Anketa je tudi pokazala, da številnih avtentičnih primerov sodobne rabe uporabniki ne znajo vključiti v katerega od pomenov, ki jih navaja SSKJ.

ki se nanašajo na stavčno in medstavčno raven. V SSKJ in SP so ustaljeni segmenti skladenjsko-pomenskih vzorcev večinoma spregledani. Sem sodi tako pomensko osamosvajanje besedilnih povezovalcev, npr. *kot rečeno*; *kot tak/takšen*, zvez v prislovni vlogi, npr. *kot bi mignil*, kot tudi večbesednih veznikov. Zadnje je pomembno zlasti v razmerju do kombinacije veznika in prislova, saj je razločevanje pomembno za ustrezno stavo vejice.

3 Predložni par *na* – *pri*

Dilema v zvezi z rabo predlogov *na* in *pri*, predvsem ko gre za izražanje kraja dogajanja ali premikanja v prostoru,¹¹ se nanaša na ugotavljanje (ne)možnosti njune (ne)zamenljivosti v besedilu, npr. *Stranka je na/pri Upravni enoti vložila vlogo*, oz. (ne)pravilnosti rabe enega ali drugega predloga v konkretni pomenski vlogi. V jeziku je običajno, da se v nekaterih besednih kombinacijah in pomenu določeni predlog ustali in z vidika naravne rabe jezika (tj. za materne govorce) ne predstavlja dileme oz. ne omogoča variantnosti (*priskočiti *v pomoč*), medtem ko se pri drugih pojavlja variantnost in s tem pogosto tudi potreba po določitvi ustreznosti zgolj enega predloga, npr. *vstopnice lahko dvignete pri/na blagajni*; *pasti pri/na izpitu*. V primeru dvojnic se raba posameznega predloga bodisi pomensko specializira oz. leksikalizira bodisi je vezana na določeno jezikovno zvrst, govorni položaj ali stilno vrednost, pri nekaterih dvojnica pa do razlikovanja dejansko ne prihaja, zato bi bila tudi trditev o izključni ustreznosti oz. neustreznosti katerega od predlogov z jezikoslovnega vidika neustrezna.

Podobno kot pri analizi vezniškega para smo tudi v tem primeru najprej pogledali, kaj je v zvezi s konkretnim vprašanjem mogoče najti v obstoječih jezikovnih priročnikih, nato pa še, kaj nam kaže aktualna raba. Poglavje smo zaključili s predlogom obravnave predložnega para v jezikovnem priročniku, ki združuje informacije semantičnega, skladenjskega in normativnega tipa.

3.1 Predloga *na* in *pri* v obstoječih jezikovnih priročnikih

SSKJ in SP 2001 navajata pomenske vloge predlogov glede na sklonsko vezavo, zato so v nekaterih primerih pomeni sorodni ali prekrivni ob različnih sklonskih uresničitvah, npr.: s tožilnikom // za izražanje premikanja, usmerjenega k površini: *obesiti na steno* in // z mestnikom za izražanje stanja v položaju, ko se kaj dotika površine: *slika visi na steni*; s tožilnikom za izražanje namena, s katerim se izvrši dejanje: *iti na lov* in z mestnikom: za izražanje dejavnosti, kot jo nakazuje določilo: *biti na lovu*. Čeprav sklonska uresničitev dejansko vpliva na pomen – načeloma gre za razliko tožilnik – kam? : mestnik – kje?, ostaja zaradi razporeditve pomenov po sklonih taka pomenska sorodnost uporabniku skrita.

11 Ob strani puščamo zadrege, ki izhajajo iz rabe enega ali drugega predloga, kadar vstopata v druge predložne pare pri izražanju prostorskega pomena, npr. *sestati se pri/v Slonu*, *pri na izpit/k izpitu*; *pogovarjati se pri/ob kozarcu vina*, *zborovanje v/na Bazovici* ipd.

Pomenska pojasnila v SP 2001 in t. i. funkcijske razlage v SSKJ si v zvezi z obema predlogoma deloma nasprotujejo. Čeprav je izhodišče pravopisnega priročnika glede na slovarskega po pričakovanju drugačno, pa so med obema priročnikoma očitne razlike pri pomensko-funkcijski obravnavi obeh predlogov, ki brez dodatnih pojasnil uporabniku ne morejo biti razumljive, hkrati pa vnašajo zmedo v ustrezno razumevanje pomenske in skladijske vloge obravnavanih predlogov. Tako je denimo povezava med smernim prostorskim pomenom v SP 2001: *sesti na stol* in izražanjem premikanja k zgornji strani česa v SSKJ: *na glavo dati* logična, ni pa mogoče potegniti smiselne povezave med t. i. lastnostnim pomenom predloga *na* v SP: *Jabolka je bilo na tone* in razlago v SSKJ z oznako *ekspr.* za izražanje velike količine: *blaga je na cente*. Še bolj zavajajoča je skladijska opredelitev predloga *na* v SP 2001 s pojasnilom: vezljivostni (če pustimo ob strani, da tako pojasnilo uporabniku ne pove veliko), npr. za zglede kot: *prepisati posestvo na sina, spoznati se na glasbo, ura gre na polnoč, iti na lov* ipd., medtem ko npr. ni jasno, zakaj primeri kot *obesiti na strop* in *nabiti na zid* niso določeni kot vezljivostni (niti denimo kot družljivostni, če bi že želeli vzpostaviti celovito skladijsko informacijo). V SSKJ so podobni ali identični primeri pomensko opredeljeni drugače, npr. *spoznati se na glasbo* – za izražanje usmerjenosti duševne dejavnosti; *ura gre na polnoč* – za izražanje približevanja časovni meji; *iti na lov* – za izražanje namena, s katerim se izvrši dejanje.

Zaradi obsežnosti problematike se bomo v prispevku omejili na izražanje prostorskih pomenov obravnavanega para, znotraj tega pa na tiste primere, kjer obstoječa norma (SSKJ in SP 2001) (a) rabo katerega od predlogov odsvetuje oz. kvalificira glede na knjižni jezik kot manj primerno, in (b) na primere, kjer obstaja z vidika dejanske jezikovne rabe možnost zamenjave predlogov oz. se določeni predlog specializira v konkretni zvezi ali pomenu:

(a)

SSKJ: *na* neprav. vstopiti na zadnja vrata → *pri zadnjih vratih*; na vratih se prikaže poštar → *pri*; ponesrečil se je na delu, na smučanju → *pri*;
 SP: *na* knj. pog. pasti na izpitu → *pri izpitu*

(b)

vstopnice lahko kupite na/pri blagajni; laboratorij je pri/na inštitutu, v službi je pri/na železnici, sodelovati pri/na predstavi; iti za pričo pri/na poroki; ostati pri/na kosilu; pri/na vsakem koraku; zaslužil je sto dinarjev pri kilogramu/na kilogram; priseči pri svojih otrocih/na svoje otroke; umreti pri/na porodu

Iz tipskega prikaza slovarskih sestavkov v načrtovanem pravopisnem slovarju (Dobrovoljc in Jakop 2011: 236) je razvidno, da je v primerih enakovrednih skladijskih dvojnic, pri čemer navedeni primeri veljajo le za zemljepisna imena, dejansko pa je problematika širša, predviden zapis za poševnico, npr. *zborovanje v/na Bazovici*; odpeljali smo se *na/v Blejsko Dobravo* ipd. Enakovredna dvojničnost se v teh primerih prikazuje le na ravni ponazarjalnega gradiva, torej implicitno.

3.2 Korpusna analiza predložnega para *pri* – *na*

Ker so te besede zelo pogosto rabljene, je pri analizi konkretnega predložnega para smiselno izhajati iz skladijske okolice, natančneje iz skladijskih vzorcev, v katere tipično vstopajo predlogi, znotraj tega pa prepoznavati kolokabilnost, kot se izraža v besedah z leksikalnim pomenom, ki tipično zasedajo mesta v predložnem skladijskem vzorcu. Tako izhodišče, podobno kot pri veznikih, odkriva naravno jezikovno rabo, ki nima nujno utemeljitve v jezikovnosistemskih lastnostih jezika, pač pa opozarja na zveze, ki jih imamo govornici v svojem leksikalnem repozitoriju – podobno kot posamezne besede – zabeležene kot celote, kot take pa jih je smiselno obravnavati tudi z vidika slovarskih in normativnih opisov.

Če si s pomočjo izdelane besedne skice v orodju Sketch Engine pogledamo glagolsko okolje obravnavanih predlogov (gl. primere v nadaljevanju),¹² lahko ugotovimo, da je sobesedilna in posledično tudi skladijsko-pomenska vloga predloga omejena s sojavljanjem z določenim glagolom in s tem tudi z izražanjem konkretnega pomena.

Med skladijsko-pomensko najmanj trdne sodijo zveze, kjer je izbira predloga povezana z njegovo pomenskorazlikovalno vlogo, npr. *iziti na plošči/pri založbi*, *sloneti na mizi/pri oknu*, *zalotiti pri dejanju/na parkirišču*. Na drugi stopnji lahko izločimo t. i. frazne glagole, ki tvorijo s predlogom pomensko trdne zveze, npr. *temeljiti na* – 'izhajati', *naleteti na* – 'po naključju srečati', *računati na* – 'upoštevati ali pričakovati', *nanašati se na* – 'tikati se; zadevati'. Tovrstne ustaljene zveze je treba ločevati od primerov, kjer predlog ni vplivan od glagola, ampak je sestavni del zveze, ki nastopa v prislovni vlogi, npr. *priskočiti na pomoč*, *narezati na kose/na roke*; ostati *pri življenju*, *pri priči* oditi, *priseči pri Bogu* ipd. Posebno stopnjo strukturne trdnosti predstavljajo predložne zveze tipa *vztrajati pri zahtevi*, *vztrajati na okopih*, *zataktniti se pri denarju*, ki nastopajo kot celote skupaj s svojim besedilnim okoljem, hkrati pa ne potrebujejo pomenske razlage, kar moramo zopet ločiti od izkazane dvojnične rabe tipa: *vztrajati pri/na stališču*, *pozvoniti pri/na vratih*, *priseči pri Svetem pismu/na Sveto pismo*. To nas pripelje do izhodiščnega problema, tj. ustrezne rabe predloga v primerih, kjer raba (znotraj danega pomena) izkazuje dvojnost.

3.2.1 Ugotovitve

V zvezi z dvojnično rabo predlogov *na/pri* na podlagi analize večjega števila realnih primerov je mogoče reči, da se kaže tendenca rabe predloga *na*, kadar imamo v mislih prostorsko usmerjenost ali stanje, ki se nanaša na površino ali zgornji del česa, npr. *potrkati na vrata*, pri premikanju v prostoru pa zlasti, ko odgovarjamo na vprašanje *kam*, npr. *iti na lov*. Na podlagi tega bi lahko izpeljali pravilo, da je s pomenskega vidika neustrezno reči *pokazati se na vratih*

12 Celovita analiza bi zahtevala obravnavo tudi drugih leksikalnih zapolnitev v predložnem vzorcu, vendar bi tak pristop presegal okvire tega prispevka, zato smo se osredotočili le na glagole, ki tvorijo skupaj s predlogom več kot 100 (navadno več kot 500) pojavitev v korpusu FidaPLUS in imajo hkrati tudi veliko kolokabilno moč.

in *ponesrečiti se na smučanju*, ker v teh primerih odgovarjamo na vprašanje *kje*, za pomen usmerjenosti in nahajanja v prostoru pa je specializiran predlog *pri*, torej: *ponesrečiti se pri delu, biti v službi pri železnici, vstopiti pri (zadnjih) vratih, sodelovati pri predstavi, vstopnice dvigniti pri blagajni* ipd. Vendar pa zadeva ni tako preprosta, zlasti pa ne črno-bela, saj raba taki pomenski urejenosti nasprotuje. Realna besedila v zvezi z zgornjimi primeri izkazujejo bodisi drugačno stanje, saj tipično rečemo, da je kdo zaposlen *na železnici, inštitutu, ministrstvu, fakulteti, oddelku in pri delodajalcu, obrtniku, zasebniku*, navadno sodelujemo *pri nastajanju, pripravi, oblikovanju, projektu in na natečaju, dražbi, simpoziju, turnirju*, vstopimo *na postaji in pri vratih, vhodu*, dvignemo kaj *na bankomatu, pošti, banki in pri okencu*, ponesrečimo se *na dirkališču, treningu in pri padcu, vzponu, vožnji*, čeprav v vseh primerih odgovarjamo na vprašanje *kje*. Na drugi strani v slovenščini domala nikoli ne rečemo *ostati pri večerji, kosilu* (čeprav SSKJ navaja tako možnost kot zgled rabe), ampak *ostati na večerji, kosilu*. Izbira predloga iz para *na – pri* je lahko tudi povsem zamenljiva, kot npr. v primerih *dvigniti pri/na blagajni*,¹³ *ponesrečiti se pri/na smučanju*.

Poleg omenjenega je dojemanje prostorske umeščenosti in usmerjenosti povezano z različnimi dejavniki, zlasti z razmerjem do lastnega položaja v prostoru, kot tudi z interferencami med položaji, ki se pomensko med seboj ne izključujejo. Zadnje se kaže zlasti pri zvezah *na/pri vhodu in na/pri vratih*, kjer lahko predlog *na* dojemamo kot pozicijo na določeni površini: *pojavi se je na vratih* (tj. na pragu vrat), *na vhodu nas je čakal napis* (tj. na vhodnih vratih), ali kot položaj v neposredni bližini česa, npr. *pri vratih* (tj. tik ob njih) *je stal postrežček*. V takih primerih se zdi določitev izključne (ne)primernosti enega ali drugega predloga neustrezna, še posebej, kadar z njo ne ustvarjamo pomenske dvoumnosti, npr. *pri/na vratih naju je pozdravila Kristina* : *pri/*na vratih je stalo veliko ogledalo*.

Analiza večje količine primerov rabe obeh predlogov je tudi pokazala, da se uporabniki v jeziku navadno obnašamo v skladu s pomensko logiko, tako je npr. v pisnih besedilih zelo malo primerov rabe, ki je v SSKJ označena za neprimerno, npr. *vstopiti na zadnja vrata*, medtem ko se enakovredna dvojnost poleg prostorske nediferenciranosti, ki jo izkazujeta zvezi *na/pri vhodu/vratih*, pojavlja še pri časovno-prostorski interferenci, kar potrjuje tudi dejstvo, da oba predloga izražata tudi časovni pomen: *ponesrečiti se na/pri smučanju, spotiti se na/pri teku, pasti na/pri izpitu*,¹⁴ *sodelovati na/pri trgatvi* ipd.

Sklep

Razloge za to, da uporabniki pri reševanju jezikovnih zadreg, kljub temu da so rešitve v veliki meri vključene v jezikovne priročnike, kot sta SSKJ in SP 2001 s svojim slovarskim delom in

13 Število pojavitev je med oba predloga porazdeljeno skoraj identično in se v obeh primerih pojavlja v časopisih, revijah in na internetu, kjer nekoliko prevladuje predlog *na*.

14 Veliko pogosteje se uporablja zveza *pasti na izpitu*, in sicer zlasti v časopisu Dnevnik, *pasti pri izpitu* (po SP 2001 ustrežneje) se uporablja redko in praviloma vedno v časopisih Delo in Večer.

pravili, ne najdejo, je mogoče iskati v različnih okoliščinah in izhodiščih, ki oba temeljna priročnika opredeljujejo. Najprej v tem, da sta zasnovana kot samostojna priročnika z ločenimi teoretičnimi izhodišči in posledično tudi praktičnimi rešitvami. Čeprav je izhodišče slovarskega opisa pomen, pravopisnega pa standardizacija jezikovnih prvin, je jasno, da pomenski opis zahteva tudi upoštevanje slovničnih in skladenjskih lastnosti jezika – nenazadnje je celotna kvalifikacija besedišča v SSKJ izpeljana z vidika knjižnojezikovne informativne normativnosti – in da standardizacija ne more mimo zakonitosti, ki jih določa skladenjsko in pomensko obnašanje jezikovnih prvin. Ne nazadnje večina pravopisnih pravil temelji prav na ugotavljanju skladenjskih položajev (npr. ločila) in izražanju pomena (npr. razločevanje med prirednimi in podrednimi zloženkami pri zapisu skupaj, z vezajem ali narazen). Od sodobnega jezikovnega priročnika bi torej pričakovali, da bosta različna zorna kota vplivala predvsem na različno podajanje informacij, ne pa na različno kategorizacijo, npr. skladenjskih vlog, besednovrstno opredelitev, prikaz homonimov, pomensko členitev, pomenski opis itd. S tem je povezana tudi odločitev, ki v veliki meri vpliva na druge pomembne odločitve pri zasnovi jezikovnega priročnika, namreč o združitvi jezikovnih informacij, ki tradicionalno sodijo v tri ločene knjige: slovar, pravopis in slovnico, na eno mesto oz. v eno – predvidoma spletno – obliko, ki tudi sicer bistveno vpliva na način in količino vključenih jezikovnih informacij. Vidik obravnavanja posameznih jezikovnih problemov sicer lahko ohrani svoj specifični fokus, vendar pa so za uporabnikovo suvereno obvladovanje jezika potrebni enotna jezikoslovna kategorizacija, usklajena standardizacija in opis problematike na način, ki bo razumljiv brez jezikoslovčeve ali lektorjeve interpretacije.

Drugi problem, ki ni evidenten le pri besedah z leksikalnim pomenom, ampak tudi pri slovničnopomenskih besedah in z njimi povezani pravopisni problematiki, je nadgrajevanje in posodabljanje jezikovnih opisov, ki so nastali v 60. letih prejšnjega stoletja, ko govorimo o SSKJ, ter vztrajanje pri sistemskem opisu jezikovnih sredstev, ko govorimo o pravopisnih pravilih. Nadgrajevanje obstoječih jezikovnih opisov namreč ni problematično samo z vidika zastarelosti, pač pa tudi z vidika metodoloških pristopov, ki v sodobni leksikografiji in standardizaciji izhajajo iz korpusnih analiz in računalniške obdelave jezika. Ena od prednostnih nalog pri posodabljanju jezikovnih priročnikov je zato po mojem mnenju ustrezna priprava jezikovnih podatkov, ki s pridom izrablja računalniške zmogljivosti in je sposobna jezikoslovcu ponuditi sliko, na podlagi katere lahko izpelje zanesljive zaključke ter jih prenese v jezikovni priročnik na način, da bodo uporabniku razumljivi.

Kaj bi bilo torej v zvezi s vezniškimi in predložnimi besedami smiselno upoštevati pri snovanju priročnika, ki usklajeno združuje slovarsko in pravopisno problematiko?

V prvi vrsti je potrebna kontekstualna obravnava, ki vključuje obsežen nabor enakovrstnih prvin, ki omogoča formalizacijo tipičnih (pa tudi atipičnih) vzorcev, v katerih se preučevana beseda pojavlja. Analiza, ki smo jo opravili za konkretni vezniški in predložni par, je izpostavila, da je za ustrezno obravnavo veznikov pomembna informacija, ki presega mejo stavka,

zato je smiselno delati analize na podlagi skladenjsko razčlenjenega korpusa, tj. z označenimi skladenjskimi razmerji. Z vzorci, v katerih se preučevana beseda tipično pojavlja, pridejo na površje tudi pomenske tendence, ki jih izraža, in skladenjski položaji, ki odločajo o tem, kdaj stavimo vejico, ko ločujemo odvisne od glavnih stavkov, kdaj nastopa veznik kot del zveze, ki ima tudi lastno pomensko (npr. veznik *kot* za izražanje funkcije), besedilno (npr. v vlogi besedilnih povezovalcev) ali le skladenjsko vlogo (npr. večbesedni vezniki v nasprotju z veznikom in prislovno ali kako drugo besedo). Sodobni priročnik, ki želi te položaje nedvoumno kvalificirati (pomensko in normativno), mora najprej evidentirati vse sorodne primere, v opisu pa od dobro izbranih zgledov storiti še korak naprej – k predstavitvi takih zvez kot samostojnih enot. Tako kot leksikalne enote predstavljajo namreč tudi take – recimo jim skladenjske enote – izhodišče, na katero je smiselno pripenjati vse informacije, ki jih predvideva jezikovni opis. Pri veznikih so odločujoči predvsem vzorci in konkretne zapolnitve na leksikalnih mestih znotraj njih, pri predlogih pa leksikalni elementi v njihovem besedilnem okolju. Fokus pri analizi predlogov, kot je pokazala raziskava, torej ni v predlogu samem, pač pa o skladenjsko-pomenski vlogi predloga izvemo največ prek leksikalnih elementov, s katerimi se družijo.

V prispevku smo želeli tudi opozoriti, da predstavitev tovrstne problematike kljub drugačnemu fokusu v pravopisnem in slovarskem priročniku ne more biti različna, saj uporabniku sicer ne zagotavlja zanesljivih informacij. Sodobni jezikovnopriročniški medij postaja splet, ki s svojimi specifikami in razsežnostmi v marsičem spreminja organizacijo jezikovnih podatkov, ne omejuje njihove količine, predvsem pa ne ločuje pravopisne od skladenjske, pomenske in slovnične problematike, kot je tudi ne sama jezikovna narava.

Literatura in viri

- BALAŽIČ BULC, Tatjana, 2009: Slovarski opisi pomensko občutljivih kategorij: Konektorji in SSKJ. Marko Stabej (ur.): *Obdobja 28: Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Znanstvena založba FF UL in Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 33–39.
- COWIE, Anthony P. (ur.), 1981: *Lexicography and its Pedagogical Applications*. *Applied Linguistics* 2/3 (tematska številka).
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- FidaPLUS = <<http://www.fidaplus.net>>
- Gigafida = <<http://www.gigafida.net>>
- HALLIDAY, Michael A. K. 1966. Lexis as a Linguistic Level. V: Bazell, Charles E., J. C. Catford, M. A. K. Halliday in R. H. Robins (ur.) *In Memory of J. R. Firth*. London: Longman. 148–162.
- HANKS, Patrick, 2013: *Lexical Analysis: Norms and Exploitations*. Cambridge: MIT Press.
- KALIN GOLOB, Monika, 2001: *Jezikovne reže*. Ljubljana: GV Revije.
- , 2000: Vejica in večbesedni vezniki. *Pravna praksa* 19/28. 47.
- KILGARRIFF, Adam, RYCHLÝ, Pavel, SMRZ, Pavel, TUGWELL, David, 2004: The Sketch Engine. Geoffrey Williams in Sandra Vessier (ur.): *Proceedings of the Eleventh EURALEX International Congress, EURALEX 2004 Lorient, Francija, 6–10 julij 2004*. Lorient: Université de Bretagne – sud. 105–116.

- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2012: Pravopisna obravnava pristavčnosti. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.). 163–167.
- LOGAR BERGINC, Nataša, GRČAR, Miha, BRAKUS, Marko, ERJAVEC, Tomaž, ARHAR HOLDT, Špela, KREK, Simon, 2012: *Korpusi slovenskega jezika Gigafida, KRES, ccGigafida in ccKRES: gradnja, vsebina, uporaba*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, Fakulteta za družbene vede.
- ¹SSKJ 2000 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Spletna izdaja. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.). <<http://bos.zrc.sazu.si/sp2001.html>>
- ²SP 2010 = *Slovenski pravopis*. Spletna izdaja. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.). <<http://bos.zrc-sazu.si/sp2001.html>>
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SUMMERS, Della, 1987: *Introduction to LDOCE2*. Harlow: Longman.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.

MED NEPRAVILNOSTJO, DVOUMNOSTJO IN STILSKOSTJO

Andreja Žele

Uvod

Z vprašanji razmejitve med normativnostjo in stilskostjo posežemo na vse skladenjske ravni – na morfološko, stavčno in besedilno. Pri iskanju in razlaganju optimalnejših rešitev je treba poudariti, da skladenjska obravnava v razponu od morfema do besedila omogoča povsem naravne prehode med leksemsko, propozicijsko (stavčno) in medpropozicijsko (besedilno) obravnavo ter hkrati pokaže na morfemske, besedne, stavčne in besedilne ubeseditvene zmožnosti jezika.¹ Izbrani primeri aktualne rabe potrjujejo, da je potrebno zlasti poznavanje pomenja uporabljenih izrazov, to se dopolnjuje s poznavanjem naravne skladnje z aktualnostno členitvijo in na koncu je pomemben tudi funkcionalni namen ubesedenega.

1 Med nepravilnostjo in stilskostjo v povedju

Raba glagolskih oblik je v precejšnji meri samoumevna pri rojenem govorniku slovenščine in lahko postane vsaj manjši problem, ko nanjo izrecno opozorimo.

1.1 Nedoločnik in namenilnik med govorom in zapisom

Pri rabi neosebni glagolskih oblik v pisni slovenščini večkrat naletimo na zadrege pri uporabi namenilnika, npr. *Grem mu reč, da grem spat*. Vzrok za omahovanje pri zapisu namenilnika je verjetno tudi povsem navadna pogovorna raba kratkega/pogovornega nedoločnika tipa *Se imaš veliko za učiti?*, ki ga sicer uporabljamo v vsakdanjem govoru in je pogovarjalna različica nedoločnika na *-ti*, vendar ga skladno s pisno normo praviloma ne zapisujemo; izjema so lahko funkcijsko in stilno zaznamovana besedila, ki poudarjajo pogovarjalnost, npr. *Imaš kaj za pojest, ker imam potem še veliko za naredit**, *še posebej za spečt** (*pomeni neknjižno rabo, ki je posledica premika naglasa pri *naredit* ali je iz *spek-ti*). Ta kratki oz. pogovorni nedoloč-

¹ V prispevku so seveda poleg drugih vključeni tudi temeljni jezikoslovni in jezikovni viri za slovenščino: SSKJ, SP 2001 in besedilni korpus Gigafida. Besedilni korpus je uporabljen zlasti za prikaz ažurirane rabe obravnavanih pojavov.

nik se tako v zapisu kot izgovoru lahko prekriva z namenilnikom, vendar je bistvena razlika med kratkim pogovornim nedoločnikom in namenilnikom ta, da je namenilnik normirana pisna oblika, ki izraža vsebino določenega namena v sporočilu, npr. *Najprej grem nekaj pojest, potem pa grem naredit in speč, kar sem obljubila.*² Namenilnik torej v zapisani slovenščini uporabljamo za glagoli premikanja *iti, priti, oditi*, npr. *Grem mu reč, da danes ne pridem delat*, in sploh za glagoli oz. posameznimi glagolskimi pomeni, ko le-ti v konkretnem besedilu izražajo smernost, npr. *dati, poslati, vleči v dati delat obleko, dati/poslati sina učit, Konec tedna ga vleče plesat*, in tudi v *Spravi se že enkrat spat* v pomenu 'Odidi že enkrat spat'. Našteti zgledi samo potrjujejo, da nas že namenskost oz. usmerjenost glagolskega pomena v konkretnem besedilu smiselno usmerja v rabo namenilnika, namenilnik pa izraža namensko oz. ciljno vsebino, npr. *Grem teč, hkrati pa še povedat, da jutri ne pridem.*

V zapisani slovenščini namesto kratkega pogovornega nedoločnika uporabljamo nedoločnik na *-ti* za naklonskimi glagoli želje, hotenja, čustvenega stanja: *morati, moči, nameravati, bati se* v *Mora povedati, da ne more delati, Namerava ostati, čeprav se boji povedati*, in faznimi glagoli: *začeti, nadaljevati, nehati, končati* v *Začel je študirati, Nehal je lobirati* in izrazi oz. zvezami, ki izražajo potrebo ali socialna družbena pravila: *treba je, prepovedano je, ne sme se* v *Treba je povedati, čeprav je prepovedano oz. se ne sme na silo prepričevati* ipd.

V knjižni slovenščini mora biti ob glagolih s pomenom premikanja ali umerjenosti/vodenosti namenilnik, ob večinoma naklonskih in faznih glagolih pa nedoločnik. Pogosto pa se zaradi preventivne lagodnosti ali pa hiperkorektnosti namesto namenilnika uporabi nedoločnik, npr. *Grem pisati*, čeprav se da rabo namenilnika, ki je dopolnjujoča neosebna različica nedoločniku, zelo smiselno besedilno utemeljiti.

1.2 Naklonska in razločevalnopomenska raba oblik *biti treba – biti potreba – biti potrebno – rabiti*

Utemeljena omejitev rabe določenih slovničnih oblik za izražanje določenih leksemskih pomenov, npr. *biti treba – biti potreba – biti potrebno: Je treba delati* nasproti *Je potreba, da se dela* nasproti *Ni potrebno več delati*

Pri rabi zgornjih zvez oz. oblik se premalo zavedamo zlasti pomenskih razločkov.³ Zveza *biti treba* se uporablja kot opozorilo za dejanja v nadaljevanju, prihodnosti, npr. *Temelje je treba okrepiti, Na svoje stvari jelbo treba paziti* ipd. Nasprotno pa zveza *biti potreba* izraža posledično nujnost, npr. *Pokazala se je potreba to vedeti* (nasproti: *To je treba vedeti*), *Prišel boš, če bo potreba, Ni potrebe, da bi ponavljali v celoti*; na posledično nujnost opozarja tudi zveza

2 Te ugotovitve so eksplicitno napisane tudi v vseh izdajah aktualne slovenske slovnice J. Toporišiča, od prve (1976) do četrte izdaje (2000).

3 Razprava D. Ju. Apresjana »Grammatika glagola v aktivnom slovare ruskogo jazyka«, ki je nastajala v okviru soavtorskega ruskega projekta »Prospekt aktivnogo slovarja ruskogo jazyka« (2010), zagovarja, da bi morale biti vse tovrstne oblike aktualne rabe vključene v »aktivni slovar« v smislu sodobnega slovarja, ki med drugim beleži vse izkazane oblike aktualne rabe.

biti potrebno, npr. *Prišel boš, če bo potrebno* ('Če se bo izkazalo potrebno'), *Ni potrebno, da bi ponavljali v celoti*, *Vedel je resnico, zato ga je bilo potrebno uničiti*, *Dobrega športnika je potrebno ustvariti* ('To potrjujejo izkušnje'); razliko v rabi potrjujejo napačno uporabljane oblike, npr. *Dobro vedo, kaj je *potrebno* (nam. *treba*) *storiti*, *Iz negativnih izkušenj se je *potrebno* (nam. *treba*) *čim več naučiti*, *Skoraj vse je *potrebno* (nam. *treba*) *zamenjati* ipd.

V današnji vsakdanji rabi je vedno pogostejša in že zelo opazna pogovorna naklonska raba glagola *rabiti*, ko ta izgublja polni pomen in se zaradi oslabiljenega pomena lahko tudi naklonsko uporablja, npr. *Ne kmet ne mestjanar se ne rabi spravljat na ubogo žival* (Gigafida 2011, knjiž.: *Ne kmetu ne meščanu se ni treba znašati nad ubogo živaljo*), *Mene do sedaj še niso rabili šlepat po snegu* (Gigafida 2011, knjiž.: *Mene do sedaj še ni bilo potreba/potrebno vleči po snegu*). Če odmislimo možne vplive drugih jezikov, je verjetno vedno pogostejša naklonska raba glagola *rabiti* ob nedoločniku, npr. **Rabim to delati / *Ne rabim tega delati* namesto *Moram to delati / Ni mi treba tega delati* tudi družbeno pogojena oz. lahko sklepamo, da odraža neko stanje v družbi, ko je v ospredju potreba s 'potrebovati oz. rabiti' pred kakršno koli obvezo z 'morati'. V jeziku pa se to odraža tako, da sicer pomensko samostojni glagol *rabiti*, ki izraža predvsem potrebo, postopoma prevzema tudi vlogo naklonskega oz. odnosnega glagola tipa *morati* ob katerem koli drugem vsebinskem glagolu, npr. *Za šolo mora imeti novo obleko* → *Za šolo potrebuje novo obleko* → *Za šolo rabi novo obleko* → **Za šolo rabi imeti novo obleko*; prav zveza *Rabim imeti* jasno pokaže, kako glagol *rabiti* ob drugem glagolu izgublja svoj samostojni pomen, tako še nadaljujemo *Za šolo si rabi kupiti novo obleko* namesto *Za šolo si mora kupiti novo obleko*. Da raba zaenkrat ostaja predvsem v mejah pogovarjalnosti, nam razkrivajo primeri s pogovornim nedoločnikom (brez končnega -i) v t. i. v večinskem delu spletne slovenščine ki prosto komentira vsakdanje razmere, npr. **To rabim imet' za to delo* (namesto: *To moram imeti za to delo*), **Za ta poklic ne rabiš znat' vozit' avta* (namesto: *Za ta poklic ni treba znati voziti avta*). S tovrstno naklonsko rabo glagola *rabiti* se navsezadnje izgublja tudi možnost izražanja različne stopnje osebnosti oz. neosebnosti v smislu, da se sporočili *Za to delo moraš (znati) govoriti slovensko* ali *Za to delo je treba (znati) govoriti slovensko* izrazijsko poenostavi v osebno ali manj osebno **Za to rabiš (znati) govoriti slovensko*.

1.3 Močne besedotvorne težnje v smer glagolov na *-irati* in *-i(zi)rati*

Med nanovo tvorjenimi besedami so pogosti tudi glagoli na *-irati* z vponsko različico *-iz-irati*. Znani so po tem, da jim pretežno ne moremo že vnaprej, brez konkretne rabe v besedilu, določiti neomejenosti ali omejenosti trajanja oz. trenutnosti ali rezultativnosti določenega dejanja.⁴ Tako šele besedilna raba in besedilni čas določita njihovo trajanje ali trenutnost, kot kažejo zgledi: **Akcentirali** *so glavne ugotovitve*, *Vdrli so v Evropo in akulturirali dotedanje prebivalce*, *Spoznati moramo preprost proces, ki alkalizira naše telo*, *Treba je alocirati vse vire*, *Tudi na*

4 O prikazu rabe dovršnikov in nedovršnikov v slovenski skladnji je treba upoštevati več dosedanjih razprav (Korošec 1972; Schellander 1984; Toporišič 2000; Derganc 2003; 2010a).

lokalni ravni bodo **amandmirali** predloge in jih obrazložiti, Pri večjem klubu pa bi se moral najprej **ambientirati** in si izboriti mesto v prvi postavi, Želite **balirati** komunalne odpadke in ovijati bale v folijo?, Politično temo so **bulvarizirali**, Državno upravo so **centralizirali**, Starega psa so zastonj **čipirali** ipd. Danes je obrazilo *-irati* v slovenščini že samostojna tvorbeno prvina, brez posredništva nemškega *-ieren*.

Načelno se po trajanju nedovršeni pomen glagolov na *-irati* prepozna po tem, da omogoča ali že kar zahteva predponsko obrazilo, npr. *preanalizirati*, *prediskutirati*, *sfabricirati*, *sfrizirati*, *zabetonirati*, *zbombardirati*, in tovrstna raba je tudi v slovenščini vedno pogostejša (Korošec 1972: 205).

O trajanju ali netrajanju dejanja (slovnično o nedovršnosti ali dovršnosti glagolskega dejanja) torej odloča konkretni uporabljeni pomen glagola – npr. nedovršenost dejanja izraža *asfaltirati* 'polagati asfalt' nasproti dovršenosti dejanja pri *promovirati* 'slovesno podeliti doktorski naziv'. Glede na korenski pomen se o trajanju ali netrajanju dejanja, tj. o dovršnem ali nedovršnem vidu, odločamo tako, da so nekateri izmed teh glagolov nedovršni, npr. *aerizirati*, *asfaltirati*, *biljardirati*, *botanizirati*, *interesirati*, *jazzirati*, *jogirati*, *kajakirati*, *katalogizirati*, *kočirati*, *kolumnirati*, *logotipizirati*, *mafijizirati*, *ministrirati*, *moralizirati*, *muzicirati*, *pilotirati*, *špijonirati*, nekateri pa dovršni, npr. *amandmirati*, *aneksirati*, *nominirati*. Pri določenih glagolih se za dovršnost ali nedovršnost dejanja (brez možnosti vnaprejšnjega določanja) odločamo s sprotno rabo, npr. pri *adresirati*, *aromatizirati*, *atestirati*, *birmati*, *centrirati*, *datirati*. Slovar mora upoštevati, da gre današnje tvorjenje v pozitivno smer z možnostjo dvojnic tipa *abonirati/naročiti se na hrano*, *adresirati/nasloviti pismo*, *aklimatizirati/prilagoditi sobne rastline*, *alarmirati/obvestiti gasilce*, *bandažirati/obvezati roko*, *kadrovati/kadrirati nove ljudi*, *favirati/favlati igralca*, *kočijažiti/kočirati*, *relaksirati/se/relaksati*, *slovenizirati/sloveniti pisavolimena*, *športirati/športati*, *zumirati/zumati*, *žurirati/žurati* ipd.

1.4 Glagoli z obveznim prostim morfemom

Z glagolskimi prostimi morfemi označujemo zaimenske in predložne proste morfeme. Obvezna prostomorfemskost daje tovrstnim glagolskim leksemom (nasproti neprostomorfemskim glagolom) poseben morfološki, leksemski in skladenjski položaj.⁵

1.4.1 Različni *se* v *zdraviti se*, *veseliti se*, *lotevati se*, *peljati se*, *srečati se* ...

Obvezni *se* kot obvezni morfem določenih glagolov oz. glagolskih leksemov izraža absolutno povratnost glagolskega dejanja, ne glede na udeleženca. Glagoli z obveznim *se* zasedajo vse glagolske pomenske skupine: *nahajati se*, *zgoditi se*, *pojavi se*, *obnašati se*, *sprenevedati*

5 Najbolj eksplicitno imamo glagolsko prostomorfemskost zlasti z leksemsko-skadenjskega vidika predstavljeno v razpravi *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska postava in vezljivostne lastnosti (z normativno slovensko-nemškim vidikom)* A. Vidovič Muha in potem še v monografiji *Slovensko leksikalno pomenoslovje* iste avtorice (2000).

se, pretvarjati se, preleviti se, razrasti se; zavedati se, zmeniti se, pogovarjati se, smejati se; lotevati se, ukvarjati se; sprehajati se, potepati se, znajti se; z neimenovalniškim nosilcem so: zdeti se (mu), dozdevati se (mu), gnusiti se (mu), smiliti se (mu). Posebnost so glagolske zloženke s prvo sestavino samo-, npr. *samooklicati se, samouničevati se, samopotrjevati se, samozadovoljevati se*, in glagolske sestavljenke s predporskima obraziloma *na-* in *raz-*, npr. *nagledati se, najesti se, razrasti se*; ta tip prostomorfemskega *se* označuje samo povratnost dejanja v smislu 'samodelovanja'.

Nasproti npr. glagolu *umivati se*, ki ga razlagamo kot 'umivati sebe', pa *se* pri glagolih tipa *lotevati se, ukvarjati se, obotavljati se, obnašati se* označuje samo še povratnost in odnos do obravnavane predmetnosti ali vsebin, npr. *Loteva se zahtevnejših del, Ukvarja se s prestopniki, Obotavlja se z odgovorom in kar malo čudno se obnaša do nas* ipd. Izražanje samo čiste povratnosti pri določenih glagolih omogoča celo sklonski različici *se* ali *si*, npr. *premisлити se/si, upati si/se*, ali pa celo njun izpust pri *jokati (se), ogledovati (si), misliti (si)*.

Dvoumno so lahko razumljeni primeri *Janez se išče*, ki se jih navadno razlaga s *se* v vlogi splošnega vršilca 'Išče se Janeza', lahko pa se jih razlaga s *se* v povratnoosebni rabi v smislu 'Janez še vedno išče sebe, tj. svoj pravi jaz'.

Raba torej potrjuje, da *se* ob glagolih vedno izraža povratnost, ki se ob različnih glagolih lahko različno pomensko usmerja, npr. kot **a**) 'samopremikanje' v *premikati se* (nasproti: *premikati koga/kaj*), *utopiti se* (nasproti: *utopiti koga/kaj*), *zgubiti se* (nasproti: *zgubiti koga/kaj*) ipd., kot **b**) 'samodelovanje' v *razdajati se* (nasproti: *razdajati kaj*), *najesti se* (nasproti: *jesti kaj*), *dolgočasiti se* (nasproti: *dolgočasiti koga*) ipd., kot **c**) 'stanje (počutje)' v *bati se* (nasproti: *strašiti koga/kaj*), *veseliti se* (nasproti: */raz/veseliti koga*), *jokati se, kesati se, kujati se, naveličati se, počutiti se, smejati se, zdeti se* ipd., kot **č**) 'pojavnost' v *daniti se, svitati se, temniti se, kolcati se (komu), zehati se (komu)* ipd., in kot **d**) 'splošnovršilska navajenost/navadnost' v primerih kot *Tod se hodi na Triglav* ipd.

Pri glagolih kot *smučati (se)* in *drsati (se)* pa je raba oz. neraba *se* že pomenskorazločevalna v smislu, da je v *On smuča/drsa* prednostni pomen 'znati/obvladovati', v *On se smuča po strminah, Drsa se na bližnjem jezeru* pa konkretni aktualni pomen 'voziti se'.

Vlogo samopovratnega in samodelovalnega *se* potrjujejo razmerja tipa *jasniti : jasniti se (mu), bistriti : bistriti se (mu), vrniti : vrniti se : vrniti se (mu)* ipd.

Samo samopovratnost *se* pomenljivo potrjujejo možne zveze s povratnoosebim zaimkom kot *pogovarjati se sam s sabo, ukvarjati se sam s sabo, smiliti se samemu sebi*; pri slednjem je isti nosilec stanja izražen z imenovalnikom in dajalnikom: *On se smili sam sebi*. V teh primerih pridevniški zaimke *sam -a -o* samo še poudari povratnost glagolskega dejanja.

Prehod glagolske dejavnosti z nosilca na prizadeto in s tem tudi glagolska prehodnost nastane v primerih *sprehajati se > sprehajati se s psom > sprehajati psa* v pomenu 'voditi psa na sprehod', smiselno pa to ne gre v primerih *sprehajati se s prijateljico > sprehajati prijateljico* (razen mogoče v primerih kot *sprehajati invalidko*, kar (še) ni izkazano v rabi).

Že ustaljene so zveze *ukvarjati se z*, *zmeniti se za*, *preleviti se v*, kjer predložni morfem uvaja prehodnost oz. vezljivost glagola.

Tudi sicer je morfem *se* kot sprožilec dvoje proste morfemskosti, npr. *hraniti – hraniti se z/s*, *interesirati – interesirati se za*, *izdajati – izdajati se za*, *izoblikovati – izoblikovati se v*, *nanašati – nanašati se na*, *ograjevati – ograjevati se od*, *poglobiti – poglobiti se v*, *preživljati – preživljati se z*, *šteti – šteti se za – šteti si v*, *zagrebsti – zagrebsti se v*, *zavzemati – zavzemati se za*, *znesti – znesti se nad* ipd. Navadno je tovrstna raba tudi stilno zaznamovana, npr. *spopasti se z nalogo* (nav. ekspir.) – 'začeti reševati, opravljati nalogo', *posloviti se od bogastva* (ekspir.) – 'nehati uporabljati, uživati bogastvo', *leviti se v diktatorja* (ekspir.) = 'postajati diktator', *oblikovati se v strokovnjaka* = 'postajati strokovnjak', *zaplesti se v polemiko* (ekspir.) = 'začeti polemiko' ipd.⁶

Tudi sicer določeni glagoli praviloma imajo ob sebi lahko tudi predložni morfem *odvrniti/odvračati od*, *opreti/opirati na*, *pretendirati na* (knjiž.)

Spremembe v frazemsko rabo so iz *udreti se v udreti jo* in že frazemi so *pokronati ga* (pog.), *ucvreti jo* (pog., ekspir.), *lomiti ga* (pog., ekspir.).

1.4.2 Napačna uporaba določenih predlogov: Čez prag, skozi vrata ... ne pa kar čez vrata

Že kar pogosto se sliši, da je *vstopil čez vrata*, da *težko diha čez nos* ipd., kar je v SP 2001 označeno kot nepravilno in v SSKJ opisano kot pogovorno, vendar razširjenost v govoru je seveda opazna in po svoje pomenljiva, saj je govor izhodišče in osnova vse rabe; kar je v govoru, lahko postopoma že posega v sicer (še) ustaljeno rabo *je stopil skozi vrata*, *težko diha skozi nos*. V teh in podobnih primerih se takoj vzpostavi razmerje med predlogoma *čez* in *skozi* in sledi pomislek, kako si razlagati zamenjavo povsem logične rabe *skozi* v zvezah kot *vstopiti skozi vrata* ali *dihati skozi nos* s predlogom *čez*. Obe besedi, tj. *skozi* in *čez*, imata lahko polno prostorsko ali časovno vrednost, kar pomeni, da lahko nastopata kot prislova, npr. *gledati/kukati skozi*, *prebiti se skozi*, *curljati skozi*, *proncati skozi*, *gledati/kukati čez*, *zdrkniti čez*, *pljuskati čez*, še pogosteje pa kot predloga, npr. *gledati skozi okno*, *gledati čez ograjo*, *nagibati se skozi okno*, *nagibati se čez okensko polico ali čez široki okenski okvir*, *zapeljati čez most in nato skozi predor*. Zamenjavo v rabi lahko povzroča delna pomenska prekrivnost, vendar kot sicer je tudi v teh primerih bistvo boljšega in natančnega izražanja in rabe skrito v pomenskih razlikah: *skozi* je slovarsko razlagan kot 'usmerjeno gibanje/premikanje/seganje v širino ali globino koga/česa' in *čez* je razlagan kot 'usmerjeno gibanje/premikanje/seganje po površini' s približno enakopomenko *preko*. Torej vzrok za zamenjavo *skozi* s *čez* je lahko površno oz. nenatančno izražanje prostorske predstave gibanja v smislu pomenske razlike 'v globino' pri *skozi* in 'po površini' pri *čez*, npr. *prepeljati čez mejo*, *mimo stroge kontrole in skozi nastavljene detektorje*. Poudarjene pomenske razlike v rabi *skozi* in *čez* razkrivajo primeri kot *nagibati se čez okensko polico skozi okno*, *plezati čez polico/prag skozi odprtino*, *stopiti čez prag in vstopiti skozi glavna vrata*, kjer

6 Navajano iz SSKJ.

nobene bližnjice tipa *naigibati se čez okno, stopiti čez vrata* niso niti pomensko niti slovnično upravičene.

Ustrezno rabo *skozi* in *čez* usmerja pomen najbližjih besed, v prvi vrsti glagola in nato še pomen najbližje predmetnosti oz. okoliščin, na katere se glagolsko dejanje navezuje, npr. *prebiti (se) skozi množico, pretlačiti/precejati skozi cedilo, curljati skozi dno, pronicati skozi podlago, zarezati skozi hlebec* nasproti npr. *zdrkniti čez naslonjalo, pljuskniti čez rob, preliti čez prilogo*; in seveda ni isto *skočiti čez razbito okno* ali *skočiti skozi razbito okno*, tudi ne *sprehoditi se skozi sobo* ali *sprehoditi se čez sobo*; vsaj po intenzivnosti dejanja se razlikujeta tudi primera *sprehoditi se skozi študijsko gradivo* nasproti *sprehoditi se čez študijsko gradivo*. Vsako malomarno ravnanje z jezikom se že čez kratek čas odrazi v govoru in lahko skozi daljši čas postopoma prodre tudi v zapis.

O predlogu *skozi* ... *skozi predor, skozi jesen, skozi zobe, skozi obravnavo* ...

Pri pogosti in široki rabi izraza je seveda tudi verjetnost večja, da raba uide, pogosto že kar mehanično, čez meje smiselnega oz. tudi pomensko upravičenega. Tako se dogaja tudi s predlogom *skozi*, ki prek prvotnega prostorskega in posledično časovnega pomena prehaja še v izražanje načina oz. sredstva, potem pa pomensko neupravičeno prestopi še v izražanje ozira oz. vzroka. Predlog *skozi* s prvotnim pomenom 'premikanja ali usmerjanja' povezuje prostor in čas, npr. *Skozi steno so vrtali predor skozi celo poletje za cesto, ki bo tekla skozi več pomembnih obmejnih krajev*. Navadno bolj opažena ali že bolj zaznamovana je raba *skozi* za izražanje načina oz. sredstva – pa tudi med temi primeri so nekateri navadnejši in z vidika prostorsko-sti čisto upravičeni, npr. *Opazoval je skozi daljnogled in skozi zobe govoril nekaj nerazločnega*, nasproti vsaj stilno nerodni pa pogosto zapisani ugotovitvi *Pisatelj se izpoveduje skozi svoje like*. Neko stopnjo ustaljenosti potrjujejo znane rečenice, da *Svet gleda skozi rožnata očala* ali *skozi prizmo današnjega okusa* in zelo pogovarjalna, da *Gostinci obravnavajo goste samo skozi denar*; slednji primer je pomensko še najbolj sporen, ker ne izraža načina, temveč ozir, torej bi bilo bolj prav, da *Gostinci obravnavajo goste samo glede na denar*.

Pogosta raba predloga *skozi* se je ravno zaradi njegovega prvotno prostorskega in posledično tudi časovnega pomena ustalila ob pogosto rabljenih besedah, ki so motivirane iz glagolov, npr. *igra, delo, kritika* v zvezah kot *učenje skozi igro* (bolje: *učenje v/pri igri*), *izboljšave skozi delo* (bolje: *izboljšave v/pri delu*) ali povedih *Veliko se da naučiti skozi delo in igro* (bolje: [...]
v/pri delu in igri), *Postopoma se spreminja, kar so skozi kritike kontinuitete izražali dočerajšnji opozicionalci* ('[...] v kritikah kontinuitete [...]'). Pomensko neupravičena in s tem tudi nepravilna raba predloga *skozi* je pri izražanju vzroka v *Postali so znani skozi svoje delo in igro* (namesto: *Postali so znani zaradi svojega dela in igre*), *Znan je samo skozi kritiko nasprotnikov* (namesto: *Znan je samo zaradi kritike nasprotnikov*), kar opozarjata tudi razlagalni slovar (SSK) in pravopis (SP 2001).

2 Od povedja na udeležence – ko je tudi *nič* besednovrstno različen

2.1 Besednovrstna različnost obglagolskega *niča*

Beseda *nič* in njena raba je šolski primer, kako se enakoizraznica v prvem sklonu oz. imenovalniku lahko vede kot samostalnik ali pridevnik ali prislov, in izbrani besedni vrsti primerne so tudi njene vloge v stavčni povedi. *Nič* je tako enkrat v vlogi samostalnika sklonsko pregiben ali pa v vlogi števnikar ali prislova nepregiben oz. samo v imenovalniški obliki. Samostalniška raba torej izkazuje sklonske oblike, npr.:

Nič se ni spremenilo, ker tam že dolgo ni več ničesar, Ničesar več nimajo in tako tudi niso mogli ničesar spreminjati, Tu ni našel ničesar in se tudi ničemur več ne čudi, V ničemer si nista podobna in zato si tudi o ničemer nimata kaj povedati, Z ničimer ne more poravnati škode. Tipično samostalniška je tudi oblika in raba *nič -ø -a* (kot npr. *jaz -ø -a*) v smislu *Kar je svoj čas ustvaril iz ničā, je sčasoma tudi šlo v nič*. Pridevniška raba je hkrati tudi števnika oz. količinska raba, čeprav v bistvu izraža pomanjkanje oz. odsotnost tistega, kar opisujemo, npr. *Nič novega ni povedal, Z nič denarja se ne da nič koristnega dobiti, Skoraj nič žensk ni v vladi*, v vlogi števnikar je tudi v primerih *Vsako število, deljeno z nič, je neskončno, Tekma se je končala z ena proti nič, Ena nič zame!* Prislovna nesklonljiva raba je v primerih kot *Ta nasvet pa ni nič vreden, Čisto nič si nista podobna, Prav nič se ji ne pozna, da je hodila v šole, Bolezen se mu nič ne pozna, pa tudi nič se je ne boji, Naj nič ne skrbi, saj je vse pod kontrolo!* Samo nesklonljiv je tudi *nič* v povedku, in sicer kot povedkovo določilo za glagolom *biti*, npr. *To je vse skupaj nič oz. To ni nič, On je zanjo nič ...* in še medmetna raba, npr. *Nič, najbolje bo, da tu končam naštevanje!*

Malo zahtevnejši bralec pa si vse zgoraj napisano lahko razloži tudi s pregledno predstavitvijo besede *nič* v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) in v *Slovenskem pravopisu* (SP 2001). Bistveno je, da pri rabi upoštevamo hibridno obnašanje besede *nič* kot izraza z več pomen-skimi in skladijskimi vlogami, ki omogočajo, da ga enkrat uporabljamo kot samostalnik in drugič kot pridevnik ali prislov, in ga zato enkrat sklanjamo in drugič ne.

3 Dvoumnost z deiktichnostjo

3.1 Raba povratnosvojilnega zaimka *svoj -a -e*

Poleg povratnoosebnega *se* je raba povratnosvojilnega zaimka *svoj -a -e* eden izmed tistih jezikovnih pojavov, ki nakazujejo možnost vsaj delnega upoštevanja tudi vrojenega človekovega sporazumevalnega vedēnja in sploh možnost nekega prirojenega jezikovnega znanja; oboje se potrjuje s tem, da pri navadni rabi slovenščine kot maternega jezika, tudi brez posebnega jezikovnega učenja, skoraj ni mogoče najti zvez tipa *krasti svoj denar* ali *vrniti svoj denar* ipd.

Sicer pa povratnosvojilni zaimki izražajo najširšo svojino, tj. za vse tri osebe in števila, in zato so tudi sorazmerno pogosto rabljeni. Slovenska slovnica (⁴2000) pa jih opredeljuje kot zaimke, ki v stavčni povedi izražajo lastnino osebka, npr. *Peter je dodelal svoje, oddal svoj delež in odšel.*

Poleg tega osnovnega izhodiščnega pravila se raba povratnosvojlilnega *svoj* osmišlja šele v konkretnem sobesedilu, zato je lahko glede na drugo uporabljeno besedje tudi odvečna, npr. *Mati je objokovala odhod (svojega) sina, Tone pogosto sanja o (svojih) prijateljih oz. Tonetu se pogosto sanja o (svojih) prijateljih.*⁷ Prav slednja primera pa dokazujeta, da je vršilec dejanja ali nosilec dejanja oz. stanja, na katerega se povratnosvojlilni zaimek *svoj* navezuje, sicer najpogosteje v imenovalniškem osebku, lahko pa je tudi v katerem izmed drugih stranskih sklonov, npr. v dajalniku, npr. *Uredi si svoje stvari.*

Prednost imenovalniškega osebka pri povezavi s povratnosvojlilnim *svoj -a -e* se ohrani tudi, ko se v isti stavčni povedi vsaj za nekatere dvoumno križata dve sporočili, npr. *Peter je Špeli prepovedal govoriti o svojih problemih*, kjer se zveza *svoje probleme* prednostno navezuje na *Petra*, vendar v teh primerih slovenščina navadno razdvoumlja z razvezavo v *Peter je Špeli prepovedal, da bi (ona) govorila o njegovih problemih* ali *Peter je Špeli prepovedal, da bi (ona) govorila o svojih problemih.*⁸

Izjema so npr. ustaljene zveze *svoje mesto* ali *svoj čas* v pomenih 'pravo mesto' ali 'pravi čas', ki so logično in izkušnjsko vedno smiselno uporabljane v sporočilih kot *Daj stol na svoje mesto* 'na pravo mesto' ali *Tudi to bo zagotovo prišlo ob svojem času* 'pravem času'. Prava frazemska raba pa je npr. *Imajo ga za človeka na svojem mestu* ipd. Ravno raba zaimka *svoj* tudi dokazuje, da imajo pri smiselni besedilni rabi pomembno vlogo sobesedilo, širši kontekst in pragmatični vidik.⁹

Pri oslavljanju oz. nagovarjanju se rahlo ekspresivno in poudarjalno uporablja *svoj* v primerih kot *Ti pa delaj svoje delo!*, *Kar obdrži svoje nasvete*, medtem ko današnji oglaševalski uzus prakticira tudi rabo *vaš*, npr. *Niste zadovoljni z vašo postavo?*, *Zaupajte nam vaše želje in ideje!*

Odvisno od zelene stopnje poudarjanja oz. ločevanja lastnine med vključenimi udeleženci, lahko sicer sporočilno enakovredne povedi oblikujemo takole: *Vsak od naju naj pove svoje mnenje* : *Jaz bom povedal svoje mnenje, ti pa daj svoje* : *Jaz bom povedal moje mnenje, ti pa povej tvoje* itd.

7 Pri obravnavi navezovanja povratnostnih prvin Orešnik (1992: 83–109) obravnava možnostno stopnjo rabe in sploh stopnjo smiselnosti zgledov kot *Janezu se blede o sebi in svojih, Janeza skrbi zase in za svoje nasproti *Janezu se blede o njem (samem) in o njegovih, *Janeza skrbi zanj (za njega samega) in za njegove*, kjer sem z zvezdico označila dvoumne in le zasilno (zgolj sobesedilno) sprejemljive zglede. Imenovalnik z vlogo prizadeto pa različice smiselno dopušča, npr. *Micka je bila občudovana zaradi svojih/njenih uhanov.*

8 Omejitve svojine oz. posledično tudi lastnosti izražajo slovarske razlage (gl. SSKJ) pri iztočnicah npr. *svoj, lasten, sam* ipd. *Slovenska slovnica* (2000) povratnosvojlilne zaimke opredeljuje kot tiste, ki v stavčni povedi izražajo lastnino osebka.

9 Navezovanje je tista besedilotvorna prvina v maternem jeziku, ki bi mogoče že sodila v tisti prirojeni del jezikovnega znanja, ki oživi že pri stiku otroka z jezikom.

3.2 Oziralna raba *ki* in *kateri*

Samoumevni del deiktčnosti je oziralnost. Tako se v zapisani slovenščini, pa tudi sicer lahko najdemo v dvomih, kdaj pri uvajanju oziralnih odvisnih stavkov uporabiti *ki* in kdaj *kateri*. Zadrega je posledica zmotnega prepričanja, da je *ki* samo glasovni okrnjenec zaimka *kateri*, in zato naj bi bila raba *ki* bolj pogovorna, v zbornem oz. zapisanem jeziku pa naj bi jo nadomestil *kateri* (Toporišič 2000: 335; Cazinkić 2001: 69). Poleg tega se v pogovornem jeziku *ki* navadno govorno prekriva z reduciranimi veznikoma *ker* in *ko*.

Malo zahtevnejši bralci in pisci so verjetno že ugotovili, da je raba obeh oziralnikov v oziralnih prilastkovih odvisnikih dobro in ustrezno prikazana v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) pod iztočnicami *ki* in *kateri*. In če ima *ki* v današnji zborni slovenščini samo vlogo oziralnika, pa je *kateri* enakoizrazen še z vprašalnim zaimkom *kateri* in s poljubnostnim zaimkom *kateri*. Stava uvajalnega oziralnika *ki* v prvenstveni vezniški vlogi je namreč vezana na začetek odvisnika, medtem ko je stava zaimka *kateri* v bolj samozadostni oziralnonavezovalni vlogi manj vezana oz. se lahko prilagaja tudi členitvi po aktualnosti.¹⁰

Ki in *kateri* sta torej lahko opredeljena kot oziralnika, ker uvajata oziralne odvisne stavke, npr. *To je človek, ki je govoril*, *To je človek, ki ga iščem / ki mu dolgujem*, *To je stvar, ki jo iščem*, *To je človek, po katerem si spraševal*. V prvem zgledu (*To je človek, ki je govoril*) ima *ki* samo vezniško vlogo oziralnosti, medtem ko imajo zveze *ki ga*, *ki mu* in *ki jo* v zgledih *To je človek, ki ga iščem / ki mu dolgujem*, *To je stvar, ki jo iščem* vezniško in zaimensko navezovalno vlogo; vezniška vloga pripada *ki*, navezovalna pa osebnim zaimkom *ga*, *mu*, *jo*. Zaimek *kateri* skupaj s predlogom pa nadomešča samostalnik oz. vsebino, ki jo označuje samostalnik, npr. *To je človek, po katerem si spraševal*, *So stvari, o katerih bi se hotel pogovoriti s tabo* ipd. Glede na našeto torej poznamo samo vezniški oziralni *ki*, ki ima samo vezniško vlogo, npr. *Pes, ki laja, ne grize*, in pa zaimkovne *ki ga*, *ki mu*, *ki jo*, ki zaradi sestavljenosti združujejo vlogi veznika (*ki*) in navezovalnega osebnega zaimka (*ga*, *mu*, *jo*). Zaimek *kateri* v vezniški vlogi navadno uporabljamo s predlogom, ki zaimku doda ali poudari oziralnost: *za katerega, na/o/pri/v katerem, s katerim* ipd., in v teh primerih bi bila raba sestavljenega oziralnika *ki + osebni zaimek* nerodna oz. nenavadna, npr. *To je hotel, ki smo v njem prenočili* namesto ustrežnejše in navadnejše *To je hotel, v katerem smo prenočili*.

Oziralna raba *ki* in *kateri* je torej pretežno dopolnjevalna in neprekrivna: *kateri* se navadno rabi s predlogi oz. predložno (*za katerega, na/o/pri/v katerem, s katerim*), npr. *To so problemi, o katerih noče govoriti* (manj navadno je: *To so problemi, ki o njih noče govoriti*), in *ki* se navadno rabi v imenovalniku in vseh drugih nepredložnih sklonih, npr. *To je ta, ki se vsega boji*, *Igralci, ki tu nastopajo, so amaterji*, *Povabil je samo tiste, ki jih že dolgo pozna* (manj navadno oz. že zastarelo pa je: *To je ta, kateri se vsega boji*, *Igralci, kateri tu nastopajo, so amaterji*, *Povabil je samo tiste, katere že dolgo pozna*).

¹⁰ Širše ali splošno jeziko(slo)vno to potrjuje tudi Halliday (1994: 226–227, 323) z vlogami zaimensko-vezniškega *which*.

Pozorni pa moramo biti tudi na možnost pomenskega ločevanja med *Ta je tisti, ki mu vse pove* nasproti *Ta je tisti, kateremu vse pove*, vendar tovrstni primeri v besedilu ali širšem kontekstu vedno postanejo enoumni. Dvoumnosti s **ki** v primerih *Mati mojega znanca, ki zdaj živi v Ljubljani* se rešujejo z uporabo **kateri**: *Mati mojega znanca, katera zdaj živi v Ljubljani* ali *Mati mojega znanca, kateri zdaj živi v Ljubljani*. Samo pri nepredložnih odvisnih sklonih lahko še najbolj upravičeno govorimo tudi o stilni uporabi obeh oziralnikov – v teh primerih je namreč raba oziralnega sestavljenega **ki + osebni zaimek** in oziralnega zaimka **kateri** lahko zamenljiva oz. nadomestna, npr. *Govori o stvarih, ki jih ne pozna* (manj navadno je: *Govori o stvarih, katerih ne pozna* in bolj navadna različica *Govori o stvarih, o katerih ne ve skoraj nič*) ipd.

4 Med normativnostjo in stilskostjo pri pretvorbi govornega v zapisano

Sklop je pretvorba, ki se zgodi pri prehodu od govornega k zapisanemu. Sklapanje besed in raba sklopov je navidez obrobni pojav, ki pa zaradi opazno pogostejše uporabe postaja aktualen. Sklop, ki ga sploh ne zaznamo kot kakršno koli posebnost, je npr. *seveda*, v rabi že bolj čustveno označen je *nebodigatreba*, na povsem običajni *nasvidenje* pa smo postali pozorni, ko ga je ena izmed televizijskih voditeljic v govoru razvezovala v *na snidenje*, ipd. Sklop je torej zaporedje dveh ali več besed, vzetih neposredno iz govora, ki jih z namenom večjega učinka in vpliva zapišemo skupaj in uporabimo v besedni zvezi ali stavčno, npr. *mim'grede kafe, kvatebriga bend, Bikofe, Itak.si, Simobil, Taklemamo, Celhalozanič*. Že navedeni zgledi iz današnje rabe dovolj jasno nakazujejo, da sklope v vlogi enobesednih pogovarjalnih priložnostnic uporabljamo oz. zapisujemo v namenskih besedilih, kot so oglasi, pa tudi v publicističnih besedilih s sproščujočo, kramljajočo vsebino. Prvine slengovskega govora v sklopu pritegnejo pozornost potencialnega kupca v občnih in lastnih poimenovanjih ali opisih tipa *pica datekap, bar Bikofe, mim'grede kafe, malica k'rneki, čistomimo/čistbrezveze zabava, ortounulo mobi, dofula ponudba, unulo pripravljen, paket trizame, tvojihpetminut agencija, nočindan trgovina ...*

Sklapanje, ki je dandanes že uveljavljeno in tudi učinkovito izrabljeno zlasti v komercialne namene, npr. v učinkovitem nagovarjanju oz. oglaševanju, kaže na neobremenjen način izražanja (tudi) v zapisanem jeziku; sklopi so tudi lep primer vnašanja vsakodnevne govornice v pisani jezik in so zato nezaznamovane tipične prvine zlasti pragmatičnega diskurza. Vsekakor pa je smiselno učinkovita raba sklopov v zapisanem jeziku omejena, zato zahteva jezikovno bolj ozaveščenega pisca, ki zna presoditi, v katerih besedilih in s kakšnim namenom bo določeni sklop uporabil.

Sklep

Prikazani morfemsko-skladenjski primeri možne mejne rabe vsaj posredno potrjujejo tudi, da je cilj čim boljše jezikovne funkcionalnosti in jezikovne kompetentnosti sploh biti najprej večjezičen v lastnem jeziku v smislu, da znamo čim boljše ločevati med narečno, pogovorno

in zapisano rabo slovenščine. In če je to na začetku vsaj do neke mere še zavestna obremenitev, nas že v naslednji stopnji začenja osvobajati kot govorca in pisca, saj večjezičen v lastnem jeziku pomeni pravzaprav biti svoboden in hkrati ustvarjalen v lastnem jeziku.

Literatura in viri

- APRESJAN, Jurij D., 2010: Grammatika glagola v aktivnom slovare ruskogo jazyka. *Prospekt aktivnogo slovarja ruskogo jazyka*. Moskva: Jazyki slavjanskih kul'tur.
- CAZINKIĆ, Robert, 2001: Kategorizacija in razvrstitev oziralnikov ki in kateri. *Slavistična revija* 49/1–2. 55–73.
- DERGANČ, Aleksandra, 2003: Nekaterne razlike v rabi dovršnega oz. nedovršnega vida v ruščini in slovenščini. *Slavistična revija* 51/posebna številka. 67–79.
- , 2010a: Še nekatere razlike v rabi glagolskih vidov v ruščini in slovenščini. *Slavistična revija* 58/1. 73–80.
- Gigafida = <<http://www.gigafida.net>>
- HALLIDAY, M. A. K., ²1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- KOROŠEC, Tomo, 1972: Nekateri slovenski nedovršni glagoli v dovršni funkciji. *VIII. Seminar SJLK*. 202–215.
- OREŠNIK, Janez, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Dela 37. Ljubljana: SAZU.
- SCHELLANDER, Anton, 1984: Glagolski vid v luči sodobnih teoretskih razmišljanj in kali njegovega zapažnja v Bohoričevi slovnici. *Slavistična revija* 32/3. 223–230.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SSKJ 1970–1991, ²2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- TOPORIŠIČ, Jože, ⁴2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 1993: Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska postava in vezljivostne lastnosti (Z normativno slovensko-nemškim vidikom). *Slavistična revija* 41/1. 161–192.
- , 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

RESTRIKTIVNOST IN OZIRALNI RELATIVNIKI V SLOVENSKEM JEZIKU

Dafne Marko

Damjan Popič

Uvod

V prispevku obravnavamo oziralne relativnike v sodobni pisni rabi slovenskega jezika, in sicer poskušamo prikazati, do kakšnih razhajanj prihaja med normirano restriktivnostjo in dejansko jezikovno rabo, obenem pa koncept restriktivnosti raziščemo tudi v okviru delovanja lektorske stroke in v okviru pedagoške prakse. Na začetku predstavimo delitev relativnih konstrukcij na *prave* in *neprave* kot vsiljeno predmetnost v slovenskem jeziku in jezikoslovju, v nadaljevanju pa raziščemo, v kolikšni meri je uvedba tega koncepta vplivala na jezikovno normo in jezikovno rabo. Kot protipol obravnavamo angloameriško normodajno prakso, kjer je delitev relativnih konstrukcij vezana na povsem drugačna merila, obe vrsti relativnih stavkov pa pri tem ohranjata normativno vrednost in slogovno ustreznost. V prispevku pokažemo, na kakšen način se normativni priročniki za slovenski jezik lotevajo te problematike, na podlagi analize jezikovne rabe pa predlagamo, na kakšen način naj se proces standardizacije v prihodnje spoprijema z vprašanjem restriktivnosti in oziralnih relativnikov v slovenskem jeziku.

Izhodiščna tema je bila v slovenskem jezikoslovju že deležna obsežnejše obravnave, predvsem z vidika restriktivnosti, pogosto pa so bili izsledki (oz. natančneje – napotila na podlagi teh izsledkov) predmet ostrih kritik (prim. Gorjanc 1998; Stabej 2000; Korošec 2002). Namen prispevka je ovrednotiti trenutno stanje pri obravnavi oziralnih relativnikov, zlasti zaradi tega, ker se določila, zastavljena že leta 1939, še vedno uveljavljajo v pisni normi z intervencionističnimi vzgibi, kot lahko vidimo v spodnjem izseku (Tasič 2012; poudarila avtorja):

V praksi opažamo veliko pogostnost oziralnih stavkov, in to tudi tam, kjer jih ne bi smelo biti. Srečujemo jih v vseh zvrsteh, v leposlovju in publicistiki in strokovnih besedilih, **celo pri jezikovno zelo spretnih piscih. Tako zgrajena besedila sicer vsi razumemo, ko jih začnemo analizirati, pa ugotovimo, da je veliko teh oziralnih stavkov nepravilnih.**

Kot lahko vidimo, avtorica sama priznava, da so tovrstne konstrukcije (še vedno) prisotne in da ta besedila tudi »vsil razumemo«, šele analiza pa pokaže, da so v resnici nepravilne – s tem pa seveda privzema, da so vsi pisci zmožni oz. bi morali biti zmožni napraviti takšno analizo in izbrati ustrezno formulacijo. Zapisi, ki so do tovrstnega bipolarnega vrednotenja oziral-

nih relativnikov vzpostavljali kritično distanco, so že nekoliko neaktualni, saj so v prvi vrsti zasnovani teoretično, svoje domneve in nestrinjanje z obravnavano delitvijo relativnikov pa utemljujejo predvsem z analizo vnaprej izbranih primerov. Vpogled v dejansko rabo jezika omogočajo jezikovnotehnološka orodja, s katerimi lahko normativistične težnje po razlikovanju pravih in nepravih relativnikov natančneje analiziramo.¹ To je še posebej pomembno zato, ker so te težnje zajete v vseh normativnih priročnikih za slovenski jezik – *Slovenskem pravopisu* 2001 (SP 2001), *Slovenski slovnici* Jožeta Toporišiča (SS 2000), *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) in pa v drugi izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 2). Ker gre pri slednjem za pravkar izšli jezikovni priročnik, katerega »vloga je prvi vrsti podaljšanje uporabnosti našega temeljnega splošnega razlagalnega slovarja« (SSKJ 2 2014: 7), obenem pa so bile »posodobitve kvalifikatorjev, kvalifikatorskih pojasnil, pomenskih razlag in ponazarjalnega gradiva [...] izpeljane z namenom, da natančneje prikažejo stanje v **sodobnem** knjižnem jeziku« (SSKJ 2 2014: 7; poudarila avtorja), želimo preveriti, kakšno normativno razmerje vzpostavlja do problematike oziralnih relativnikov v slovenskem jeziku.

1 Zgodovinski pregled delitve oziralnih relativnikov

V pričujočem segmentu predstavljamo temeljne normativnostne prvine obravnave oziralnih relativnih stavkov v sodobnem slovenskem jezikoslovju. O njih je kot prvi leta 1939 v svojem članku *Oziralni odvisnik – sintaktični omnibus* (in v nadaljevanju leta 1965 v članku *Nepravi relativniki*) spregovoril Anton Sovrè, in sicer je opozoril na prenasičenost slovenskih besedil z oziralnimi odvisniki in na slogovno neustreznost mnogih izmed njih. Na vrhnji ravni Sovrè oziralne odvisnike deli na hipotetične in paratetične;² prvi naj bi se ozirali na več nedoločnih oseb, reči in krajev, mogoče pa jih je zamenjati s hipotetičnim podredjem. Tako naj bi relativni odvisnik (1) nadomestili z vzročnim odvisnikom (2) in pri tem ohranili prvotni pomen povedi.

(1) *Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi.*

(2) *Če je koga kača pičila, se boji zvite vrvi.*

Tovrstne primere v nadaljevanju pušča ob strani, in sicer z utemeljitvijo, da naj bi bili ti »večidel zmeraj pravi« (Sovrè 1939: 91). Z vidika normativnosti so zanimivejši t. i. paratetični oziralni relativniki – prilastkovi in prislovni stavki, ki natančneje določajo samostalnike ali samostalniško rabljene besede. Te namreč deli na *prave* in *neprave*, kot glavni in edini kriterij za pravilnost oziralnega relativnika pa uvede preizkus z zaimkom *tisti*. Oziralni relativnik po tej teoriji velja za pravega samo v primeru, da lahko pred nanašalnico postavimo zaimek *tisti* in pri tem ohranimo smiselnost povedi (3).

.....

- 1 Pri tem se nanašamo predvsem na korpusa Lektor in Šolar, ki bosta nekoliko podrobneje predstavljena v nadaljevanju.
- 2 Na nesmiselnost tovrstne delitve in prisiljenost pretvorb v vzročne odvisnike je opozoril že Korošec (2002: 46).

(3) *Na jasi sem nenadoma zagledal srnjaka, ki sem ga že cele tedne zaman zalezoval. → Na jasi sem nenadoma zagledal tistega srnjaka, ki sem ga že cele tedne zaman zalezoval.*

S tem napotilom *prave* relativnike omeji na izjemno ozko skupino restriktivnih oz. opomenjevalnih oziralnih odvisnikov, vse ostale pa brez pravega argumenta označi za normativno neustrezne. Med nepravimi oziralnimi stavki, ki jih v svojih člankih obravnava, so najpogostejši *ki*-stavki, ki so s pomenskega vidika enakovredni glavnemu stavku, podajajo novo, samostojno misel, časovno gledano pa opisujejo posteriorno dejanje ali stanje, kot je razvidno iz primera (4). Takšne primere označi za nepravilne predvsem zaradi njihove domnevne dvoumnosti, »ki je posledica potencialno nejasnega časovnega zaporedja dejanj v glavnem in odvisnem stavku« (Kersnik 2009: 18).

(4) *Za njima je prihitel stražnik, ki ju je vprašal, kaj nosita.*

Ker gre v povedi dejansko za sosledje dogodkov, Sovrè kot edino pravilno rešitev ponuja pretvorbo v priredno zvezo stavkov z veznikom *in* ali *ter* (5).

(5) *Za njima je prihitel stražnik in ju vprašal, kaj nosita.*

Slogovno neustreznost in nepravilnost tovrstnim relativnikom nekaj desetletij kasneje pripiše tudi Gradišnik, in sicer z utemeljitvijo, da »z oziralnimi odvisniki izražamo tisto, kar je o predmetu poročanja že znano – vsaj poročevalcu – ne pa tistega, kar se je s predmetom zgodilo šele pozneje« (Gradišnik 1986: 152). V nekaterih primerih kot slogovno primernejšo obliko povedi Sovrè predlaga pretvorbo v brezvezno priredje (6), kar povzroči »najbolj okorne lektorske posege v izvirna besedila« (Korošec 2002: 48).

(6) *V župnišču na Vidmu je bilo ondan vlomljeno v jedilno shrambo, iz katere je vlomilec odnesel 8 kg suhe svinjine.*

V župnišču na Vidmu je bilo ondan vlomljeno v jedilno shrambo; vlomilec je odnesel 8 kg suhe svinjine.

Za neprave pa Sovrè označi tudi t. i. neopomenjevalne ali nerestiktivne relativnike, ki so »le formalno odvisni, vsebinsko pa z vidika razvoja besedila lahko nadrejeni« in imajo »funkcijo besedilne izpeljave« (Gorjanc 1998: 374). Gre za oziralne odvisnike, s katerimi podamo novo, dodatno, neobvezno informacijo, ki ni bistvena za določitev oz. identifikacijo nanašalnice. V spodnji povedi (7) nerestiktivni relativnik – ki ga Sovrè označi za *ponarejeno* relativnikovo podredje – ne določa nanašalnice *kolektiv*, temveč poda dodatno informacijo, izpust katere na pomen celotne povedi ne bi vplival.

(7) *Kolektiv naše tovarne, ki se je še pred nedavnim mučil, da bi dal na tržišče radijski aparat vsaj približno moderne oblike in izvedbe, se ukvarja s transmittorji.*

Čeprav se Gradišnik strinja glede slogovne neustreznosti relativnikov, ki v odosu do glavnega stavka izražajo posteriorno dejanje (gl. zgled (4)), pa na tem mestu (upravičeno) opozarja, da s pretvorbo tovrstnih relativnikov v priredno zvezo »nedopustno izenačimo vrednost obeh sporočil [...]«. Sovrè je torej prezrl možnost, da z oziralnimi stavki mimogrede povemo neko dejstvo o osebi ali reči, o kateri bomo potem povedali nekaj novega« (Gradišnik 1986: 148–149).

S pretvorbami neopomenjevalnih relativnikov v priredne zveze tako ne posežemo le v slog, temveč tudi v sporočilnost same povedi.

Relativnike oz. konektorske zveze s konektorjem *ki* na opomenjevalne in neopomenjevane deli Gorjanc (1998: 365–388), in sicer glede na njihovo besedilno dvofunkcijskost. Medtem ko opomenjevalni relativniki dodatno opredeljujejo nanašalnico, neopomenjevalni služijo izključno besedilni izpeljavi. S Sovrétovo delitvijo relativnikov na prave in neprave je bila torej funkciji besedilne izpeljave odvzeta normativnost, kljub temu da je v slovenskem jeziku izjemno pogosta (Gorjanc 1998: 374).

Zelo podobna delitev, kot jo uvede Gorjanc, je ustaljena tudi v angleškem jezikoslovju, kjer ločujejo med t. i. *restriktivnimi* in *nerestriktivnimi* relativnimi stavki.³ Restriktivni relativni stavki podajajo ključno informacijo za identifikacijo nanašalnice in jo torej omejujejo oz. natančneje določajo (8). Takšnega odvisnega stavka ne moremo izpustiti, ne da bi s tem vplivali na pomen celotne povedi.

(8) *A student who can speak two or three languages can work as a tourist guide.*
(*Študent, ki govori dva ali tri jezike, lahko dela kot turistični vodnik.*)

Nasprotno nerestriktivni relativni stavki podajajo dodatno, neobvezno informacijo, ki pa ni ključna in nanašalnica ne definira (9). Izpust takšnega stavka ne vpliva na pomen celotne povedi.

(9) *The final manuscript, which was well formatted, was submitted to the publisher on time.*
(*Zadnje različico besedila, ki je bilo ustrezno oblikovano, so pravočasno oddali založniku.*)

Nerestriktivni relativni stavki so »s pomenskega vidika pogosto zelo podobni priredno zloženim povedim z veznikom ali brez njega« (Quirk idr. 1985: 1258) in jih torej v angleščini lahko nadomestimo s priredno zvezo stavkov (10).

(10) *Then he met Mary, who invited him to a party. →*
Then he met Mary, and she invited him to a party.
(*Potem je srečal Mary, ki ga je povabila na zabavo.* →
Potem je srečal Mary in ta ga je povabila na zabavo.)

Tovrstni stavki, ki ustrezajo Sovrétovim nepravim relativnikom, so v angleščini z vidika jezikovne norme povsem enakovredni restriktivnim, tj. Sovrétovim pravim relativnikom, ohranjajo normativno vrednost in so slogovno ustrezni. Nasprotno bi z upoštevanjem obravnavanega pravila v slovenščini edino pravilno in normativno ustrezno formulacijo dosegli s pretvorbo *ki*-stavka v priredno zloženo poved.

.....
3 Relativni stavki se v angleščini razlikujejo tudi v stavi vejice – od glavnega stavka z vejico ločujejo zgolj nerestriktivne relativne stavke. Za primerjavo pravil za stavo vejice v angleških in slovenskih normativnih priročnikih gl. Marko (2014).

2 Oziralni relativniki in njihova normativna obravnava

Čeprav je Sovrétova delitev relativnikov na prave in neprave brez pravih argumentov in sloni predvsem na domnevni slogovni (ne)ustreznosti, pa se je tovrstno filološko razlikovanje prebilo tudi v kodifikacijske priročnike (prim. Stabej 2000). Na nepravilnost nekaterih relativnikov SP 2001 tako opozarja v svojem slovarskem delu, kar je za skladenjsko tematiko problematično, saj ustroj gesla ne dovoljuje razširjenega prikaza, temveč se omeji na skopo predpisovalnost. Pod iztočnico *ki* najdemo dva primera, opremljena z normativno oznako oz. kvalifikatorjem »nepravilno« (krožec), pripisani pa sta tudi možni pretvorbi v priredno zvezo stavkov (krepko pisani varianti sta priporočeni):

o srečati prijatelja, ~ je nedavno diplomiral
prijatelja, ta je; Tedaj je pripeljal avto, ~ je
dečka podrl **avto, in (ta) je**.

SSKJ je v tem vidiku nekoliko liberalnejši – čeprav vsebuje identičen primer kot SP 2001, je ta opremljen zgolj s časovno-frekvenčnim kvalifikatorjem »raba narašča«. Čeprav je v slovarskem geslu zajeta tudi možna pretvorba v priredno zvezo stavkov, tako rabljenemu oziralnemu odvisniku SSKJ ne pripisuje statusa nenormnosti, temveč celo opozarja na vse pogostejšo rabo. Primer ostaja nespremenjen tudi v novi izdaji slovarja, tj. SSKJ 2, ki pa kvalifikatorja »raba narašča« ne vključuje več.⁴ Kot lahko vidimo v spodnjih slovarskih izsekih, se pri normativni obravnavi tovrstnih relativnikov od SSKJ in SSKJ 2 ni spremenilo nič – prišlo je le do slovenjenja, pri katerem je *delegat* postal *poslanec*:

2. raba narašča za *dopolnjevanje, opredeljevanje vsebine nadrednega stavka*: besedo je dobil delegat, ki je govoril dobro uro; tedaj je pripeljal avto, ki je dečka podrl **in dečka podrl**

2. za *dopolnjevanje, opredeljevanje vsebine nadrednega stavka*: besedo je dobil poslanec, ki je govoril dobro uro; tedaj je pripeljal avto, ki je dečka podrl **in dečka podrl**

Kar je z vidika obvestilnosti slovarske informacije begajoče, saj ne vemo, zakaj kvalifikatorja ni oziroma kaj to pomeni v oziru do pogostnosti rabe konkretnega primera. Če je to na ravni leksema še sprejemljivo, pa je toliko bolj problematično na leksikogramatični oz. sintaktični ravni, kar lahko vidimo tudi pri iztočnici *ker* v SSKJ 2 v rabi za *vzročno pojasnjevanje prej povedanega*, ki je ravno tako ostala brez enega od kvalifikatorjev.

.....
4 Kar je z vidika obvestilnosti slovarske informacije begajoče, saj ne vemo, zakaj kvalifikatorja ni oziroma kaj to pomeni v oziru do pogostnosti rabe konkretnega primera. Če je to na ravni leksema še sprejemljivo, pa je toliko bolj problematično na leksikogramatični oz. sintaktični ravni, kar lahko vidimo tudi pri iztočnici *ker* v SSKJ 2 v rabi za *vzročno pojasnjevanje prej povedanega*, ki je ravno tako ostala brez enega od kvalifikatorjev.

Uporabo nepravilnih relativnikov odsvetuje tudi SS 2004, kjer najdemo povsem enak primer, kot ga je desetletja prej uporabil Sovrè: »Napačni, ali pa vsaj stilno drugačni, so prilastkovi odvisniki namesto neodvisnega stavka, npr.: Za njima je prihitel stražnik, *ki ju je vprašal*, kaj nosita« (Toporišič 2004: 646). Iz opisanega je jasno, da v slovenskem kulturnem prostoru »normo določajo (tudi) vplivni posamezniki z močjo in možnostjo vpliva na obliko in vsebino jezikovne norme« (Popič 2014: 11 po Vitez 2009; Stabej 2000).

Tovrstno razlikovanje je postalo pomembno načelo tudi pri procesu udejanjanja jezikovnega standarda v okviru delovanja lektorjev in se je torej prebilo v t. i. lektorsko paranormo (gl. Stabej 2000; Popič 2012; Popič in Gorjanc 2013; Popič 2014a; 2014b), ki je »eksplicirana – tako v arbitrarnih, neuradnih priročnikih kot tudi pri takšnih, ki so izšli kot samostojne publikacije –, prav tako pa je za jezikovne uporabnike, ki delujejo pri različnih založniških hišah, pri katerih za jezikovno podobo skrbijo lektorji, tudi obvezna in občeveljavna« (Popič 2014a: 8). Kot prikaz delovanja v praksi v nadaljevanju navajamo odsek iz besedila o *ki*-stavkih, ki se opira na Gradišnikovo teorijo relativnikov. V prispevku so navedeni številni nepravilni primeri, predlagane pa so boljše, tj. slogovno primernejše in z vidika jezikovne norme torej pravilne rešitve, kot je razvidno iz spodnjega pregleda (vir: Tasič 2012):

Neppravilno	Pravilno (ni edina možnost)
Zaletel se je v drevo, ki se je podrlo nanj.	Zaletel se je v drevo in to se je podrlo nanj.
Nastopili so muzikantje, ki so izvedli vrsto zimzelenih.	Nastopili so muzikantje in izvedli vrsto zimzelenih./ Izvedli so ...
Rojen je bil 29. aprila 1893 v Ljubljani, kjer je tudi umrl 20. maja 1962.	Rojen je bil 29. aprila 1893 v Ljubljani. Tam je, 20. maja 1962, tudi umrl.
Bencin je dražji, kar bo zvišalo stroške prevoza.	Bencin je dražji, to pa bo zvišalo stroške prevoza.

Če zgornje pretvorbe primerjamo z vidika normativnosti, lahko s precejšnjo gotovostjo zatr-dimo, da tovrstna, vsiljena dogovorna v jezikovni rabi ni zajeta in da obstaja precejšnja ver-jetnost, da je uporabniki ne znajo/ne bi znali prenesti v prakso. Tudi zato v nadaljevanju preverjamo, kako se s tem normativnim napotilom spoprijema lektorska stroka.

3 Analiza popravkov relativniških konstrukcij

Ker torej izhajamo iz prepričanja, da Sovrétovo pravilo med pišočimi nikoli ni zaživel ter da uporabniki slovenskega jezika med pravimi in nepravimi relativniki ne ločujejo, moramo pre-veriti, v kolikšni meri lektorska stroka še vedno udejanja tovrstne popravljalne mehanizme. Pri tem se opiramo na korpus Lektor,⁵ ki omogoča objektiviziran vpogled v proces lektori-

⁵ Korpus Lektor je obširna zbirka lektoriranih avtorskih besedil in prevodov, ki je namenjena vsem, ki jih zanima proces lektoriranja. Zbrana so novejša neliterarna, povečini strokovna in

ranja besedil. Pri tem je nujno omeniti, da smo uporabili zgolj primere, v katerih se pojavlja veznik *ki*, vse druge pa smo zaradi prostorske omejenosti zanemarili. Tovrstnih primerov v korpusu seveda ne manjka – ena od tipičnih pretvorb je s kontekstom prikazana na spodnji sliki (besedilo na levi strani navpičnice je bilo z možnostjo sledenja spremembam med lekturo izbrisano, tisto na desni pa dodano):

v pisarni, kupite recikrirano pomstvo, zelene revije, ekotске izdelke in izdelke pravične trgovine. Naj vaši sodelavci nekaj časa preživijo v tem kotičku, *ki ga pokažite* | *pokažite ga* tudi svojim partnerjem. </p><p> Sodelujte v tekmovanjih zelenih pisarn, sodelujete v programih Evropske zelene pisarne. </p><p>

Slika 1: Kontekstualiziran prikaz popravka v korpusu Lektor.

V nadaljevanju podajamo vse primere lektorskih popravkov, kjer je prišlo do nadomestitve nerestriktivnega oz. neopomenjevalnega relativnega oziralnega odvisnika z glavnim stavkom.⁶

Primer	Izvorno besedilo	Lektorirano besedilo
1)	Naj vaši sodelavci nekaj časa preživijo v tem kotičku, ki ga pokažite tudi svojim partnerjem.	Naj vaši sodelavci nekaj časa preživijo v tem kotičku, pokažite ga tudi svojim partnerjem.
2)	Zanimiva je tudi Ecova delitev na fabulo in predmet pripovedi, ki jo je, kot navaja, povzel po ruskih formalistih.	Zanimiva je tudi Ecova delitev na fabulo in predmet pripovedi; fabulo je, kot navaja, povzel po ruskih formalistih.
3)	Razloge gre iskati predvsem v zasnovi konkordančnih orodij, ki so zaradi svoje specializiranosti uporabnikom neintuitivni ter posledično neprijazni (Kosem 2008).	Razloge gre iskati predvsem v zasnovi konkordančnih orodij; zaradi svoje specializiranosti so uporabnikom neintuitivni ter posledično neprijazni (Kosem 2008).
4)	Takrat je tudi čas, da študenti in študentke končno delovno verzijo oddajo mentorju, ki jim potem pomaga do končne izdelave in oddaje naloge.	Takrat je tudi čas, da študent končno delovno verzijo oddaj mentorju; ta mu potem pomaga do končne izdelave in oddaje naloge.

poljudnoznanstvena besedila različnih avtorjev in prevajalcev, ki so jih lektorirali različni lektorji. Korpus vsebuje besedila v dveh različicah, in sicer združuje izvorno avtorsko besedilo in lektorirano besedilo. Besedila v digitalni obliki so zapisana v formatu XML, in sicer tako, da je izvorno in lektorirano besedilo mogoče prikazati hkrati oz. vzporedno, lektorski posegi pa so opredeljeni s tipi po vnaprej predvideni klasifikaciji. Korpus je dostopen kot besedilo v formatu XML ter na spletu v vmesniku, ki omogoča iskanje tako po besedilu kot po metapodatkih (tipih popravkov, informacijah o lektorju (spol, starost, izobrazba – jezikoslovna/nejezikoslovna, slovenistična/neslovenistična) in po informacijah o izvoru – ali gre za prevod ali avtorsko besedilo). Za več informacij o korpusu gl. Popič (2014a).

6 Upoštevali smo zgolj odvisnike z veznikom *ki*. Druge lektorske popravke, tudi tiste, ki niso posledica pretvorbe oziralnega odvisnika, smo zanemarili.

5)	Ključne besede, ki jih je ponavadi tri do šest , so namenjene tematski umestitvi dela v elektronskih bazah, npr. v <i>COBISS-u</i> .	Ključne besede – ponavadi od tri do šest – so namenjene tematski umestitvi dela v elektronskih bazah, npr. v <i>Cobissu</i> .
6)	Poleg sodobnosti jezikovnih podatkov, ki so za uspešno opismenjevanje vsekakor nepogrešljivi , prinaša delo s korpusom predvsem nove možnosti za razmišljanje o jeziku.	Poleg sodobnosti jezikovnih podatkov – ti so za uspešno opismenjevanje vsekakor nepogrešljivi – prinaša delo s korpusom predvsem nove možnosti za razmišljanje o jeziku.
7)	Panorama vsebuje štiri, ki pa pripadajo le dvema besediloma ...	Panorama vsebuje štiri, vendar pripadajo le dvema besediloma ...
8)	Izbira avtorjev je do neke mere logična; kot bomo videli v nadaljevanju, učenci/dijaki bolje prepoznajo besedila opisnega in pripovednega tipa, ki so jim bolj izpostavljeni.	Izbira avtorjev je do neke mere logična; kot bomo videli v nadaljevanju, učenci/dijaki bolje prepoznajo besedila opisnega in pripovednega tipa, saj so jim bolj izpostavljeni.
9)	Območje je omejeno s pobočji južnoafriškega višavja, zaradi česar je večina padavin orografskih, ki se jim poleti pridružijo še konvekcijske.	Območje je omejeno s pobočji južnoafriškega višavja, zaradi česar je večina padavin orografskih, poleti pa se jim pridružijo še konvekcijske.
10)	Pri izdelavi kolokacijske slike so uporabljeni vnaprej določeni parametri, ki jih učenec ne more spreminjati.	Pri izdelavi kolokacijske slike so uporabljeni vnaprej določeni parametri, učenec pa jih ne more spreminjati.
11)	... »je odrešilna institucija, ki je Španiji naredila nadvse pomembne usluge, ki pa jo je razkolniški in filozofski fanatizem osmešil in sramotno očrnil.«	... »je odrešilna institucija, ki je Španiji naredila nadvse pomembne usluge, a jo je razkolniški in filozofski fanatizem osmešil in sramotno očrnil.«
12)	Na svetu živi na milijone majhnih kmetov, ki svoje proizvode lahko prodajajo le peščici podjetij, ki diktirajo cene.	Na svetu živi na milijone majhnih kmetov, ki svoje proizvode lahko prodajajo le peščici podjetij, ta pa diktirajo cene.
13)	Prikazani bodo prizori iz življenja osebe, ki je približno istih let, kot so sami, ki živi na drugem delu sveta, na Kitajskem.	Prikazani bodo prizori iz življenja osebe, ki je približno istih let, kot so sami, in živi na drugem delu sveta, na Kitajskem.
14)	Moramo mu razjasniti, kako zelo je podoben igralcu šaha, ki je postavljen pred šahovski problem, ki se mu zdi mnogo pretežak zanj, in ki – vrže figure z deske.	Moramo mu razjasniti, kako zelo je podoben igralcu šaha, postavljenemu pred šahovski problem, ki se mu zdi mnogo pretežak zanj, in zato – vrže figure z deske.

Preglednica 1: Pretvorbe ozirnalnih odvisnikov v priredne konstrukcije v korpusu Lektor.

Čeprav so lektorski popravki raznovrstni, je vsem skupna izrazita tendenca odpravljanja oziralnih odvisnikov in njihovega nadomeščanja z različnimi izraznimi sredstvi. Oziralni odvisniki so najpogosteje nadomeščeni z brezveznim priredjem (primeri 1, 2, 3 in 4) ali pa s t. i. vrinjenim stavkom (primera 5 in 6). Vsi odvisniki, ki so bili v procesu lektoriranja besedil izbrisani, bi po Sovrétovi teoriji sodili v skupino nepravih relativnikov, saj preizkusa s kazalnim zaimkom tisti ne prestopajo. Ugotavljanje, kakšni vzgibi lektorje ženejo k odpravljanju oziralnih odvisnikov, je na tej točki nemogoče, lahko pa potrdimo Stabejeve (2000: 514) domneve, da »[p]od restriktivnim lektorjevim normativnim pogledom postanejo sumljive vse relativne konstrukcije in so zato v besedilih praviloma nadomeščene z drugimi konstrukcijami, ki so realno gledano seveda večinoma slabše oziroma stilno zaznamovane«.

Zanimivi so tudi podatki iz korpusa Šolar,⁷ ki prav tako nakazujejo pogosto odpravljanje oziralnikov in nadomeščanje odvisnih stavkov (z veznikom *ki*) s priredno zvezo stavkov, kot je razvidno iz spodnje preglednice.

Primer	Izvorno besedilo	Popravljeno besedilo
1)	Takrat se opogumi tudi baronica, ki prispeva svoj del, s tem ko zamenja obleke z Nežkinimi.	Takrat se opogumi tudi baronica in prispeva svoj del, s tem ko zamenja obleke z Nežkinimi.
2)	V gostilni se ljudje nekega dne z besedami in kamenjem spravijo nad Jermána, ki ga tudi poškodujejo.	V gostilni se ljudje nekega dne z besedami in kamenjem spravijo nad Jermána in ga tudi poškodujejo.
3)	Nato se še pojavi Kreonova žena Evridika, ki izve, da je Hajmon mrtev in tudi ona gre v palačo in se zabode pred oltarjem.	Nato se še pojavi Kreonova žena Evridika, ko izve, da je Hajmon mrtev, gre v palačo in se zabode pred oltarjem.
4)	Medtem ko je bil Volodja bolničar, ki je vsem hotel spremeniti identiteto.	Medtem ko je bil Volodja bolničar in je vsem hotel spremeniti identiteto.
5)	Opazil pa sem našo ladjo, s katero smo pluli, ki je bila raztreščena blizu otoka.	Opazil pa sem našo ladjo, s katero smo pluli in je bila raztreščena blizu otoka.

7 Korpus šolskih pisnih izdelkov Šolar je korpus besedil, ki so jih učenci slovenskih osnovnih in srednjih šol samostojno tvorili pri pouku. Korpus je nastal v okviru projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku v letih 2009–2010, vsebuje pa skoraj milijon besed oz. natančno 967.477 besed. Gre za prvi tovrstni korpus besedil v Sloveniji, ki je narejen po vzoru korpusov usvajanja jezikov, vendar pa se od večine teh korpusov razlikuje v tem, da (a) besedila niso nastala na pobudo projekta, ampak predstavljajo dejansko šolsko produkcijo učencev in dijakov, (b) so jezikovni popravki, ki so označeni v korpusu, realni, naredili pa so jih učitelji in ne raziskovalci. Korpus je dostopen na povezavi <<http://www.korpus-solar.net>>. Za več informacij o korpusu gl. Rozman idr. (2012) in Kosem idr. (2012).

6)	Ofelija, ki se je utopila, je umrla zaradi Hamleta, ki je bil zaslepljen z maščevanjem in se ni več zmenil zanjo.	Ofelija, ki se je utopila, je umrla zaradi Hamleta, saj je bil on zaslepljen z maščevanjem in se ni več zmenil zanjo.
7)	Meni, da je bolje počakati na trenutek, ko Klavdij ne bo skesan, da bo v onostranstvu trpel enako kot njegov oče, ki ni imel priložnosti za sveto spoved in je tako njegova grešna duša odšla v pekel namesto v nebesa, tako kot bi duša vsakega kralja morala.	Meni, da je bolje počakati na trenutek, ko Klavdij ne bo skesan, da bo v onostranstvu trpel enako kot njegov oče, saj on ni imel priložnosti za sveto spoved in je tako njegova grešna duša odšla v pekel namesto v nebesa, tako kot bi duša vsakega kralja morala.

Preglednica 2: Pretvorbe oziralnih odvisnikov v priredne konstrukcije v korpusu Šolar.

Visoko stopnjo invazivnosti popravkov izkazuje predvsem zadnja primera, kjer je oziralni odvisnik zamenjan s pojasnjevalnim priredjem. Zdi se, da pri tovrstnih popravkih ne gre toliko za strukturno kot pa pomensko pretvorbo, in sicer pretvorbo iz podajanja dodatne informacije v pojasnjevanje. V izvorni povedi primera (6) z neopomenjevalnim oziralnim odvisnikom (*ki je bil zaslepljen z maščevanjem in se ni več zmenil zanjo*) podamo dodatno, neobvezno informacijo, ki v povedi služi kot dopolnilo. S pretvorbo oziralnega odvisnika v vzročno priredje se zgodi dvoje:

- a) dodatna (in tako tudi izpušljiva) informacija, ki prej ni bila obvezna za razumevanje celotne povedi, po pretvorbi postane ključna in vzročno pojasnjuje dogajanje v glavnem stavku;
- b) oziralni odvisnik se v izvorni povedi navezuje na nanašalnico Hamlet, stavek, ki ga uvaja priredni veznik *saj*, pa se nanaša neposredno na osebek Ofelija, saj z njim vzročno pojasnjujemo njeno smrt ([Ofelija je umrla], saj je bil on zaslepljen z maščevanjem in se ni več zmenil zanjo).

Pri tovrstnih popravkih se zdi problematično predvsem dejstvo, da so integrirani v šolsko prakso, in sicer zaradi dveh vidikov: prvi je ta, da gre za arbitrarno jezikovno napotilo, ki ga je učencem malodane nemogoče razložiti, sploh glede na ugotovitve Kosem idr. (2012), ki kažejo na to, da so temeljne težave pri stavi vejice že na ravni ločevanja stavčnih členov ter razmejevanja nad- in podredij, tako da je povsem nesmiselno pričakovati, da bodo usvojili tovrstno (filološko) razlikovanje. Drugi vidik pa je, da ta problematika nikakor ni deležna strokovnega konsenza, kar želimo pokazati v nadaljevanju. Kljub jasni tendenci odpravljanja *nepravih* relativnikov namreč ne gre zanemariti ravno nasprotnih popravkov, in sicer pretvorb v vpeljevanjem (neopomenjevalnih) oziralnih stavkov. Tovrstni popravki, vzeti iz korpusa Lektor in omejeni na veznik *ki*, so podani v spodnji preglednici.

Primer	Izvorno besedilo	Lektorirano besedilo
1)	Skoraj celotni svetovni riž raste na manjših nasadih in je sejan na roko.	Skoraj vsa količina riža raste na manjših nasadih, ki so sejani na roko.
2)	Ptičji lov je omenjal tudi Boris Kuhar (1972) ter izpostavil razlike med gosposko in kmeti.	Ptičji lov je omenjal tudi Boris Kuhar (1972), ki je izpostavil razlike med gosposko in kmeti.
3)	Z vidika transformacij v kompleksnih sistemih sta dialektične spremembe v organizacijah opisala tudi MacIntosh in MacLean (1999) in ugotavljala, da so neravnotežna stanja v sistemih predpogoj za radikalne spremembe.	Z vidika transformacij v kompleksnih sistemih sta dialektične spremembe v organizacijah opisala tudi MacIntosh in MacLean (1999), ki sta ugotavljala, da so neravnotežna stanja v sistemih predpogoj za radikalne spremembe.
4)	Ob razkrajanju vodne hijacinte se v vodo sprošča metil živo srebro in še dodatno povešuje vsebnost strupenih snovi v ribah.	Ob razkrajanju vodne hijacinte se v vodo sprošča metil živo srebro, ki še dodatno povešuje vsebnost strupenih snovi v ribah.
5)	Znotraj Afrike bi po navedenih projekcijah kar 90 % porasta odpadlo na Podсахarsko Afriko – leta 2050 naj bi imela 1,96 milijarde, Severna Afrika pa okrog 322 milijonov prebivalcev.	Znotraj Afrike bi po navedenih projekcijah kar 90 % porasta odpadlo na Podсахarsko Afriko, ki naj bi leta 2050 imela 1,96 milijarde prebivalcev, Severna Afrika pa okrog 322 milijonov.
6)	Prvič jo je omenil grški zgodovinar Herodot in zapisal, da se demotska pisava razlikuje od hieratske in od hieroglifov.	Prvič jo je omenil grški zgodovinar Herodot, ki je zapisal, da se demotska pisava razlikuje od hieratske in od hieroglifov.
7)	Svoje zamisli je utemeljil na Rousseaujevih načelih in si jih prizadeval uresničiti v praksi.	Svoje zamisli je utemeljil na Rousseaujevih načelih, ki si jih je prizadeval uresničiti v praksi.

Preglednica 3: Pretvorbe prirednih konstrukcij v neprave oziralne relativnike v korpusu Lektor.

Kot lahko razberemo iz zgornje preglednice, lektorji med svojimi posegi pretvarjajo priredne strukture v neopomenjevalne odvisniške tvorbe, kar pomeni, da drži (vsaj) ena od naslednjih predpostavk:

- a) Obstajata dve skupini lektorjev; ena se oklepa Sovrétovih napotil, medtem ko jih druga bodisi zavrača bodisi z njimi ni seznanjena.
- b) Lektorji se za popravke odločajo popolnoma preferenčno in od primera do primera – kar pomeni, da ne sledijo Sovrétovi tipologiji, ki je sicer arbitrarna, vendar vsaj relativno sistema-

tizirana. Posledično gre za povsem nesistematične slogovne popravke, do katerih prihaja na osnovi lektorjevih osebnih preferenc.

Če izvor popravkov preverimo v korpusu Lektor, lahko vidimo, da drži prva predpostavka: glede na stanje v korpusu nekateri lektorji relativniške pretvarjajo v brezvezniške ali primerljive konstrukcije, medtem ko druga skupina počne ravno nasprotno. V enem primeru pa lektorica⁸ znotraj istega besedila en primer *ki*-stavka pretvori v priredje, dvakrat pa stori ravno obratno.

Sklep

V članku smo predstavili normativnostno obravnavo oziralnih relativnikov v slovenskem jezikoslovju – tako v normativnih priročnikih kot tudi v jezikovni in pedagoški praksi. Pri normativnih priročnikih tako izpostavljamo povsem nekritično opiranje na tradicijo in vsiljeno normiranje posameznika na prestižnem položaju, obenem pa lahko ugotovimo, da se tudi sodobna slovenska leksikografija opira ne le na enake vzorce, temveč celo na podobne, če ne iste primere, s katerimi se ta normativnost vzpostavlja.⁹ Posledično SSKJ 2 kot zadnji izšli slovar do oziralnih relativnikov vzpostavlja isto nekritično razmerje, le da oziralni zaimsek *ki* razbremeni enega od kvalifikatorjev. SP 2001 se kot narekovelec jezikovnega standarda te problematike dotakne zgolj površinsko, kar je z vidika zahtevnosti tematike izjemno problematično. Negotov odnos do problematike privzema tudi lektorska stroka, saj se vzpostavljajo povsem ambivalentni popravljalni mehanizmi, prihaja pa celo do nasprotujočih si popravkov pri posameznih lektorjih. Vse to seveda zgovorno priča o naslednjem:

- a) Obravnavano problematiko je težko normirati.
- b) Dosedanji poskusi normiranja te problematike niso bili ustrezni.

Oba našeta dejavnika sta seveda soodgovorna za trenutno stanje, vendar pa je prvi razlog vsaj deloma porodil drugega in je tudi tisti, ki bi ga bilo vredno v največji meri upoštevati. Glede na to, da je namreč restriktivnost slovenščini tuj, vsiljen koncept, se zdi nerazumno nadaljevati z brezupnimi poskusi pripisovanja normativne vrednosti t. i. pravim relativnikom, zlasti na ravni slovarskih iztočnic. Razlikovanje je izključno filološko, na izrazni ravni pa ne prinaša nobene koristi, saj ne privzema hkratnega pomenskega razlikovanja kot npr. pri angleščini. Glede na to, da sodobnejše raziskave zapisovalnih težav kažejo, da imajo pišočci v slovenščini (tudi) z vejico številne težave, smo prepričani, da vloga sodobne normativistike ni ustvarjanje novih, kjer jih za zdaj še ni.

8 Starost 30–50 let, jezikoslovna (slovenistična) izobrazba.

9 Tovrstna leksikografska praksa je problematična predvsem zato, ker je večina zgledov, ki jih Sovré analizira in uporabi kot primer slabe prakse, »vzeta iz časnikov« (Sovré 1939: 100), kar pomeni, da izkazujejo rabo jezika iz prve polovice 20. stoletja. Novi slovar je bil (tudi) zato deležen ostre kritike s strani jezikoslovcev (prim. Krek 2014; Ahlin idr. 2014).

Literatura in viri

- AHLIN, Martin, LAZAR, Branka, PRAZNIK, Zvonka, SNOJ, Jerica, 2014: Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. *Jezik in slovstvo* 59/4. 121–127.
- GORJANC, Vojko, 1998: Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. *Slavistična revija* 46/4. 367–388.
- GRADIŠNIK, Janez, 1986: *Naš jezik*. Celovec: Založba Drava in Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- KERSNIK, Matevž, 2009: Teorija relativnosti – stavkov. Jana Zemljarič Miklavčič, Jaka Čibej, Dejan Debelak, Živa Furlan, Manca Hočevnar (ur.): *Izzivi jezika* (Zbornik študentskih strokovnih besedil s področja prevajanja). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 16–20.
- KOSEM, Iztok, STRITAR, Mojca, MOŽE, Sara, ZWITTER VITEZ, Ana, ARHAR HOLDT, Špela, ROZMAN, Tadeja, 2012: *Analiza jezikovnih težav učencev: korpusni pristop*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- KOROŠEC, Tomo, 2002: Sovretovi nepravi relativniki. Marko Jesenšek (ur.): *Nacionalno, regionalno, provincialno* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 13). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 42–51.
- KREK, Simon, 2014: Prva in druga izdaja SSKJ. *Slovenščina 2.0* 2/2. 114–160.
Lektor = <<http://www.korpus-lektor.net>>
- MARKO, Dafne, 2014: *Primerjava pravil stave vejice v normativnih jezikovnih priročnikih za slovenski in angleški jezik*. Diplomaska seminarska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- POPIČ, Damjan, GORJANC, Vojko, 2013: Izvor norme v prevodnih besedilih. Andreja Žele (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)* (Obdobja 32). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 325–333.
- POPIČ, Damjan, 2012: Pravopis in krivi pismouki. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 193–202.
- , 2014a: *Korpusnojezikoslovna analiza vplivov na slovenska prevodna besedila*, Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- , 2014b: Revising Translation Revision in Slovenia. Tamara Mikolič, Kaisa Koskinen, Nike Kocijančič Pokorn (ur.): *New horizons in translation research and education 2*. <http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1657-0/urn_isbn_978-952-61-1657-0.pdf>
- QUIRK, Randolph, GREENBAUM, Sidney, LEECH, Geoffrey, SVARTVIK, Jan, 1985: *A comprehensive grammar of the English language*. New York: Longman.
- ROZMAN, Tadeja, KRAPŠ VODOPIVEC, Irena, STRITAR, Mojca, KOSEM, Iztok, 2012: *Empirični pogled na pouk slovenskega jezika*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- SOVRÈ, Anton, 1939: Oziralni odvisnik – sintaktični omnibus. *Slovenski jezik* II/1–2. 88–102.
- , 1965: Nepravi relativniki. France Vurnik (ur.): *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 125–131.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- SS 2004 = *Slovenska slovnica* (Jože Toporišič). Maribor: Obzorja.
- SSKJ 1970–1991, ²2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- STABEJ, Marko, 2000: Dvotirnost normativnosti v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku. Lada Badurina, Boris Pritchard, Diana Stolac (ur.): *Jezička norma i varijeteti*. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 511–515.

Šolar = <<http://www.korpus-solar.net>>

TASIČ, Darja, 2012: *Tako imenovani ki-stavki (in drugi oziralni stavki)*. <<http://www.lektorsko-drustvo.si/jezikovni-pogovori/tako-imenovani-ki-stavki-in-drugi-oziralni-stavki>>

VITEZ, Primož, 2009: Lektoriranje in odgovornost. Marko Stabej (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike* (Obdobja 28). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 393–399.

K pravopisnemu pravilu o rabi začetnice pri nadomestnih imenih v slovenščini ob primerjavi s hrvaškim pravopisom

Nataša Jakop, Ermina Ramadanović

Slovenski pravopis v 38. členu pravil določa rabo začetnice pri nadomestnih lastnih imenih (npr. *Otok* 'Velika Britanija'): »Kot lastna imena obravnavamo tudi občna, kadar jih enoumno uporabljamo namesto lastnih [...]«. Vendar pa člen ne rešuje problema zapisa nadomestnih imen v celoti. Razloga sta dva: nedorečenost vsebine pravila in omejen nabor izbranih ponazoritev. V prispevku predlagamo kompleksnejšo obravnavo te tematike s posodobitvijo pravila in aktualizacijo gradiva. Ob tem odpiramo možnost reinterpretacije predpisa o rabi začetnice pri skupini stalnih besednih zvez tipa *bela celina* 'Antarktika'. Z iskanjem vzporednic v hrvaškem pravopisu se utrjuje ideja o tem, da gre pri nadomestnih imenih za svojevrstno pravopisno kategorijo, ki rabo začetnice določa s predpisom, a dogovorno.

Začetnica pri frazemih z (iz)lastnoimenskimi sestavinami v *Slovarju slovenskih frazemov* in korpusnih virih

Irena Stramljič Breznik, Sanja Novak

Vse od izida *Slovenskega pravopisa* 2001 predstavlja problematika začetnice pri lastno- in izlastnoimenskih sestavinah terminoloških in frazeoloških besednih zvez pereč pravopisni problem. Pri razpravljanju o temi lahko opazimo dve težišči. Prvo predstavlja imenoslovno-frazeološki vidik, ki se posredno dotika normativnih vprašanj in je zastopan v razpravah Janeza Kebra; drugi je izhodiščno normativni pogled, osredinjen na terminološko-frazeološki vidik, in ga izpostavlja Nataša Jakop s posebnim poudarkom na prikazu reševanja tovrstne problematike v zgodovini slovenskega pravopisja in v soočanju trenutne norme z jezikovno rabo. Prispevek k temu dodaja še tretji vidik, ki preverja, kako se priporočila v *Slovarju slovenskih frazemov* Janeza Kebra (2011) o zapisovanju (iz)lastnoimenske sestavine v frazemih ujemajo z rabo, kot jo zrcali korpus Gigafida. Rezultati kažejo, da se zapisovanje takih enot v večjem deležu približuje zapisovanju z veliko začetnico: (a) visoko je število frazemov, ki v korpusno potrjeni rabi sledijo v SSF predvideni veliki začetnici; (b) pri dvojničnih možnostih v SSF je v korpusu višji odstotek zapisov z veliko začetnico; (c) delež zapisov z malo začetnico je v korpusu pri tistih frazemih, v katerih SSF predvideva veliko začetnico, opazno manjši. Čeprav je treba zaradi narave korpusa Gigafida korpusne podatke do določene stopnje relativizirati, lahko vendarle zaključimo, da je *Slovar slovenskih frazemov* pri pravopisnem usmerjanju te skupine frazemov uspešnejši in v manjšem razkoraku z rabo kot *Slovenski pravopis* 2001.

Polstavčna vejica

Nataša Logar

V prispevku so razčlenjeni napačni deli trenutno veljavnega pravopisnega pravila o pisanju polstavčne vejice, ki izhajajo iz prevelike naslonjenosti na zastarelo slovnično normo. V novem pravilu o pisanju vejice pri polstavku bo tako treba opustiti dele, ki sodijo v druga vejčna poglavja (zlasti to velja za stavčni prilastek, ki ga bo treba vnesti tudi v nov slovnični opis slovenščine), obravnavo polstavčne vejice pa omejiti le na polstavke z deležijskim jedrom. Na zgledih iz sodobne splošne rabe je že zdaj mogoče prepoznati težnje in mesta, ki jih bo treba obravnavati še posebej, predvsem pa bo treba v pravilo dodati sodobne in tipične zglede – tiste individualne ter stilno posebne pa opustiti. Na ta način bo postala razpoznavna polstavka lažja, polstavčna vejčna mesta pa bolj očitna ter okleščena osebnega razumevanja in »občutenja« polstavčnosti.

Večbesedni enodelni vezniki v pravopisu in rabi

Marta Kocjan - Barle

Članek se posveča terminološko neenotni in gradivno pomanjkljivi predstavitvi večbesednih enodelnih veznikov v jezikovnih priročnikih, še posebej v *Slovenskem pravopisu* 2001 oz. njegovi elektronski izdaji (eSP 2003), in strokovnih člankih. Vezniška sredstva so predstavljena po skupinah glede na sestavine, iz katerih so sestavljena. Spremljajo jih komentarji o pogrešanih in odvečnih vezniških sredstvih ter statistični podatki o rabi v korpusu FidaPLUS, ki kažejo tudi na stavo vejice v besedilih. Odprto ostaja vprašanje, katera vezniška sredstva lahko v novem pravopisu dobijo status večbesednih veznikov ter kako jih predstaviti v pravilih in slovarskem delu, da bo ta zahtevna tematika laičnemu uporabniku predstavljena razumljivo in nazorno. Čeprav je stava vejice odvisna od več dejavnikov, ki so navedeni v sklepnem delu in ponazorjeni z zgledi za večbesedni veznik *kljub temu da*, laični uporabniki informacije o tem pogosto iščejo prav pri veznikih, zato je izbira zgledov v geselskih člankih toliko pomembnejša. To vprašanje bo treba razrešiti predvsem v konceptu slovarskega dela novega pravopisa.

Možnosti uporabe jezikovnih tehnologij za določanje težav pri rabi vejice

Peter Holozan

Vejica je v slovenščini pomembno ločilo, ki marsikomu dela težave. Zato je zanimivo vedeti, katera pravila delajo največ težav pišočim in katera bi bilo treba posebej poudariti v šoli, ne nazadnje pa tudi v vseh priročnikih, ki podajajo normativno informacijo. Mesta, kjer prihaja do težav pri rabi vejice, so bila do zdaj določena predvsem ročno s pregledovanjem primerov. Korpusi primerov rabe vejice in jezikovne tehnologije pa zdaj omogočajo, da se potencialna mesta, kjer vejice delajo težave, poiščejo tudi s pomočjo računalnika, kar omogoča obdelavo veliko večjega števila primerov.

Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem

Tina Lengar Verovnik

Vsi dosedanja slovenski pravopisni slovarji so vključevali pravorečne podatke, čeprav v različnem obsegu in iz različnih razlogov. V prvih pravopisih je bilo vključevanje pravorečja v slovarski del vezano zlasti na težavnejše (oblikoslovne) kategorije, zadnji trije pravopisni slovarji,

ki so z večjim naborom leksike in vključevanjem vedno več nepravopisnih podatkov posegali že na področje splošnega enojezičnega slovarja, pa so zaradi obsega gradiva in pravorečnih podatkov postali tudi osrednji pravorečni priročniki. Rastoči *Slovar pravopisnih težav* (www.fran.si) se od tega statusa ponovno odmika, saj je njegova slovarska obvestilnost že v osnovi drugačna zaradi izhodiščne omejitve na leksiko, ki je problematična na zapisovalni (ne pa prvenstveno na izgovorni) ravni. Ob pripravi slovarskih redakcij se kažejo težave in vrzeli, ki izhajajo iz pomanjkanja celovite teoretične obravnave slovenskega pravorečja, ki bi temeljila na sodobnem in relevantnem gradivu. Podobne težave se bodo v prihodnje najbrž pojavljale tudi pri vseh drugih, splošnih in specializiranih slovarskih projektih. Osrednji del prispevka je zato namenjen širšemu konceptualnemu premisleku in predlogom, kako se lotiti opisa sodobnega pravorečja, ki bi omogočal standardizacijo realne zbornice izreke v različnih jezikovnih priročnikih in pripomočkih. Predlagani so: predhodna raziskava diskurzov, v katerih se udejanja zborna izreka; oblikovanje uravnoteženega specializiranega govornega korpusa; nabor problematičnih mest in dilem ter že predlaganih rešitev; ankete za pridobivanje pravorečnih podatkov; oblikovanje posvetovalnega telesa, sestavljenega iz raziskovalcev, strokovnjakov in praktikov.

Variantnost v prihodnjem slovenskem pravopisu (s poudarkom na pravorečju)

Hotimir Tivadar

V tej pravorečni analizi skušamo ovrednotiti normiranje knjižnega jezika na Slovenskem preko konkretne analize kodifikacijsko problematičnih primerov (npr. *ebola*, *mezda*, *vlada/vreme*). Pri tem se osredinjamo predvsem na problem variantnosti govornega knjižnega jezika in njegovega razmerja do pisnega jezika. S konkretnimi primeri osvetlimo nekatere variantne primere in principe opredelitve knjižne norme, tudi nujne in smiselne variantnosti tako naglasa kot fonemov, ki spremlja narečno in družbeno razslojen slovenski jezik. Izpostavljena je osnovna funkcija kodifikacijskih priročnikov za govorni jezik, predvsem primernost za uporabnike slovenskega jezika v formalnih govornih položajih. Teoretične predpostavke smo ponazorili s konkretnimi primeri, ki smo jih preverjali tudi med študenti ter drugimi (profesionalnimi) uporabniki govornega jezika – igralci in spikerji (perceptivna analiza); določene primere smo preverili še v korpusu govorne slovenščine GOS. Variantnost se bo morala v novem kodifikacijskem priročniku upoštevati, saj je slovenski jezik preveč geografsko razslojen, da bi lahko vseslovenski knjižni jezik omejili samo na eno območje. Vsekakor pa variantnost ne sme biti pretirana, ampak mora zajemati za osnovnega uporabnika načeloma dve varianti, ki ju opredelimo kot enakovredni (*in*) oz. neenakovredni (*tudi*). Variantnost mora biti ugotovljena prek anket in različnih govornih korpusov (tudi specializiranih). Predvsem pa je treba upoštevati tradicijo aktualnih govornih medijev in priročnikov ter splošno sprejemljivost knjižnega jezika, ki mora biti združevalno prestižen – v smislu javne dostopnosti kulturnih dobrin, tudi knjižnega jezika – in ne družbeno-regionalno izločujoč.

Naglasne in oblikovne značilnosti samostalnikov druge ženske sklanjatve v sodobni knjižni slovenščini

Tanja Mirtič

V članku so predstavljene nekatere naglasne in oblikovne značilnosti samostalnikov druge ženske sklanjatve v sodobni knjižni slovenščini. Z metodo anketiranja smo ugotovili in pričeli naglasne in oblikovne spremembe ter prikazali smernice dejanske jezikovne rabe pri

govorcih knjižne slovenščine. Osredinili smo se zlasti na tri težavnejša mesta druge ženske sklanjatve: (1) kakovost naglašene samoglasnika v dajalniku in mestniku ednine, (2) samostalnice z dvojničnim pregibnostno-naglasnim vzorcem in (3) naglasno mesto samostalnikov mešanega naglasnega tipa v imenovalniku in tožilniku dvojine. Izsledki analize anket kažejo, da se število samostalnikov druge ženske sklanjatve, ki se prednostno naglašujejo po mešanem naglasnem tipu, povečuje, vse bolj pa se tudi uveljavlja umik naglasa v imenovalniku in tožilniku dvojine samostalnikov mešanega naglasnega tipa.

Unikatna, tuja in večbesedna ženska rojstna imena v slovenščini ter z njimi povezana pravopisna problematika

Helena Dobrovoljc, Tina Lengar Verovnik

Ženska rojstna imena v Sloveniji v zadnjih desetletjih postajajo vedno bolj pestra množica besed, pogosto sestavljena iz glasovja oz. črkovnih zvez, ki so za slovenščino manj običajne. V prispevku smo izhajali zlasti iz nabora (tipov) imen in težav, kot se izkazujejo v vprašanjih, naslovljenih na spletno *Jezikovno svetovalnico* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU, in iz besedilnega korpusa Gigafida. Uporabniki imajo z njimi pri oblikoslovnem in besedotvornem pregibanju pogosto težave, ki niso pogojene zgolj s podobo imena, temveč so tudi odraz pravorečnih in (posledično) pravopisnih nedorečenosti. Načelo slovnice obravnave, kot ga ima *Slovenski pravopis 2001*, dejanskega jezikovnega stanja ne zajema več ustrezno. Ženska rojstna imena so postala veliko bolj raznorodna množica besed, kot jih s popisom ženskih sklanjatev in njihovih posebnosti prikazuje trenutno še aktualni priročnik. Pri poskusu prenove pravil, ki zadevajo to podmnožico ženskih samostalnikov, smo izhajali iz premise, da uporabnik nima vedno potrebnega jezikovnega metaznanja, ki bi mu omogočalo sestavljanje informacij iz podatkov, razdrobljenih po različnih členih in nemalokrat tudi različnih mestih v priročniku. Pravila, ki urejajo oblikoslovno in besedotvorno pregibanje ženskih rojstnih imen, smo tako poskusili predstaviti v sklopih, ki vsebujejo čim bolj povedne (tipične) zglede in ki si sledijo dovolj logično, da bo uporabnik izmed navidezno podobnih kategorij imen znal izbrati tisto, katere pravilo bo nato ustrezno apliciral na lastno pravopisno zadrego. Ugotovili smo, da razlikovanje imen glede na oblikoslovne kategorije temelji na drugačnih merilih kot razlikovanje glede na besedotvorne kategorije, zato pravil ni mogoče združevati. Za oblikoslovno pregibanje, torej za odločitev, ali ime uvrstimo v prvo ali v tretjo žensko sklanjatev (oz. ali je nesklonljivo), je odločilnega pomena le govorjeni končaj imena. Pri besedotvornem pregibanju ženskih imen pa je bolj kot dejstvo, kako se ime končuje, pomembno, kako se uresničuje govorna osnova imena (tj. pri sklanjanju nespremenljivi del). Te ugotovitve so omogočile novo kategorizacijo, ki je večinoma ostala skladna s pravili *Slovenskega pravopisa 2001*; kjer predlagamo spremembe, so te gradivsko podkrepjene.

Hannah z nami brez težav (in mi z isto *Hanno* prav tako)

Peter Weiss

V slovenščini se v nekaterih (izposojenih) ženskih in moških imenih na *-ah* končni zapisani *h* ne izgovarja (*Sarah*, *Oprah*, *Hannah*; *Noah*). V prispevku avtor utemeljuje predlog, da bi se taka ženska imena v imenovalniku ednine pisala kot *Hannah*, najsi se izgovarja [hána] ali [hêna], od roditelja naprej pa kot *Hanne*, *Hanni* itd., kar se ustrezno tudi izgovarja; svojilni pridevnik iz imena *Hannah* je *Hannin*. Podobno bi ravnali tudi pri vseh drugih (ženskih in

moških) imenih na *-ah*, kjer se zapisani *-h* ne izgovarja, kar bi bilo smiselno tudi zato, ker je govorna oblika jezika prvotnejša in se uresničuje veliko pogosteje kot pisna.

Sklanjanje kratic v pisnem knjižnem jeziku

Saška Štumberger

V prispevku je obravnavano sklanjanje kratic v slovenskih pravopisih v preteklosti in danes. Po slovarju veljavnega pravopisa naj bi z redkimi izjemami na spol kratice vplivala njihova izrazna podoba, tako da pravopisni slovar kratice na soglasnik ne glede na njihovo podstavo praviloma uvršča v moški spol, kratice na nenaglašeni *-a* pa v ženskega. Raba v knjižnem jeziku kaže več možnosti, kar je bilo preverjeno z analizo korpusnega gradiva, pregledom terminoloških slovarjev ter dopolnjeno z anketiranjem študentov ljubljanske slovenistike in diplomantov, ki praviloma sodelujejo z Lektorskim društvom Slovenije. V prispevku so bile po pomenskih in izraznih kriterijih oblikovane štiri skupine kratic: poimenovanja strank, mediji in telekomunikacije, terminologija in kratice, ki se končajo na nenaglašeni *-a*. Podatki ankete so pokazali, da so pri določanju spola pri prvih treh (pomenskih) skupinah anketiranci upoštevali tudi podstavno zvezo, pri odločanju o sklanjatvi pa so se študenti pogosteje odločali za sklanjanje po prvi moški sklanjatvi. Tudi pri kraticah na nenaglašeni *-a* je pri študentih pogostejša podaljšava osnove in sklanjanje po moški sklanjatvi. Predstavljene možnosti sklanjanja tako v nekaterih primerih tudi presegajo dosedanji pravopisni predpis.

Pravopisna neustaljenost zloženek in kratic v sodobnem literarnem diskurzu

Mateja Curk

Glede na to, da veliko pravopisnih zadreg izvira iz stika slovenščine z drugimi jeziki, v prispevku predstavljamo nekatere značilnosti rabe prevzetih besed in besednih zvez (zlasti z vidika zapisa skupaj ali narazen), ki v pisnem jeziku bodisi odražajo jezikovno neustaljenost bodisi predstavljajo odklone od sistemskih jezikovnih vzorcev. Primere tovrstne rabe ponazarjamo z zgledi iz slovenskih proznih delih, ki so nastala po letu 2000, katerih avtorji pripadajo srednji in mlajši generaciji literarnih ustvarjalcev in pri katerih je opazna težnja po posnemanju značilnosti govoric sodobnih družbenih okolij. Z zgledi, predstavljenimi v analizi, smo pokazali, da je ena od pomembnih značilnosti zapisa prevzetih kratic, ki se pojavljajo tudi kot sestavni del zloženek ali besednih zvez, neustaljenost in s tem povezana variantnost zapisa kratic. To dokazujejo zlasti posamezni primeri neustaljenega zapisa prevzetih in v analiziranem gradivu rabljenih kratic, ki kažejo na odklone od pravopisnih določil *Slovenskega pravopisa* 2001. Izhodiščno opažanje jezikovne sproščenosti pri rabi prevzetih leksikalnih enot smo v raziskavi dokazovali s primeri različnih oblik zapisa prevzetih kratic (kratični zapis, leksikalizirane kratice, ena ali druga oblika zapisa kratic, ki so sestavni del tvorjenk ali besednih zvez). Menimo, da je jezikovna sproščenost v določeni meri tudi posledica izbire specifičnega, literarnega diskurza kot jezikovnega gradiva.

Z *Zoisom h Carmen*: zahtevnejši primeri rabe predlogov *s/z* in *k/h*

Špela Arhar Holdt

Prispevek se posveča razliki, ki trenutno velja v pravilih za rabo predlogov *k/h* in *s/z*: pri prvem naj bi se opirali na zvočno podobo sledeče besede (prav je *h Cannesu* in ne *k Cannesu*), pri drugem pa – ravno nasprotno – na pisno podobo sledeče besede (prav je *z Zoisom* in

ne s *Zoisom*). Prispevek predstavi in kritično ovrednoti razloge, zaradi katerih je do te razlike prišlo. Izpostavljene so pomanjkljivosti v predstavitvi obravnavanih pravil v *Slovenskem pravopisu* 2001 in nekatere negativne posledice, ki jih je mogoče zaznati v jezikovni rabi. Prispevek nadalje predstavlja študijo realne jezikovne rabe, ki nakazuje tendenco uporabnikov, da se pri rabi predlogov *s/z* in *k/h* opirajo na govorni jezik, ne glede na obstoječe pravopisno pravilo (kar velja tudi za besedilne žanre, ki so v slovenskem prostoru tipično podvrženi sistematičnemu jezikovnemu pregledovanju). Izpostavljeno je, da je uporabniška intuicija skladna z zgodovinskim razlogom za nastanek predložnih variant in obstoječimi jezikovnodidaktičnimi tehnikami. Prispevek zaključujejo predlogi za (1) izboljšavo predstavitve pravila, (2) spremembo pravila v premostitev razkola med kodifikacijo in rabo ter (3) premislek o vlogi, ki jo ima predložna variantnost v sodobnem slovenskem jeziku.

Rodilniška oblika panonskih, štajerskih in belokranjskih krajevnih imen na -ci, -ovci/-evci, -inci (tip Beltinci – iz Beltinec/Beltincev)

Mojca Horvat

Rodilniška oblika krajevnih imen na -ci je bila doslej v normativnih priročnikih različno obravnavana – za krajevna imena, ki obliko na -(e)c poznajo v izvornem okolju, je bila ta v starejših pravopisih edina dovoljena, kasneje pa variantna ob standardizirani obliki na -ev, medtem ko je v aktualnem pravopisu (*Slovenski pravopis* 2001), oblika na -ec opredeljena kot neknjižna (pokrajinska pogovorna) ob edini normirani obliki na -ev. Na podlagi izpisov iz leksikona *Slovenska krajevna imena* je razvidno, da ima izmed vseh evidentiranih krajevnih imen na -ci v svojem izvornem okolju rodilniško obliko na -(e)c okoli 90 % imen, kar potrjujejo tudi pridobljeni terenski podatki. Vsa imena se pojavljajo znotraj večjega ali manjšega strnjenege areala – večji areal zajema celotno panonsko narečno skupino, manjši areal pa je vezan na Občino Črnomelj. V skladu s predstavljenimi dejstvi predlagamo, da se lokalna/narečna rodilniška oblika krajevnih imen na -ci, ki ni enaka knjižni na -ev, pač pa je na -(e)c, vključi v pravopisno normo kot variantna rodilniška oblika in se tako ponovno uveljavi pravilo, ki je bilo v rabi do leta 2001, tj. upoštevanje oblikoslovnih lastnosti imen, kot jih imajo ta v svojem izvornem okolju. Pri tem je jasno, da so iz pričujočega predloga izvzeta krajevna imena na -ci, kjer sta narečna in knjižna rodilniška oblika enaki, kar je značilno za nepanonska in nebelokranjska imena ter za tista, ki niso bila standardizirana po načelu -ce > -ci. Prepričani smo, da je pri pregibanju krajevnih imen tudi v knjižnem jeziku smiselno upoštevati njihove oblikoslovne lastnosti, ki izvirajo iz jezikovnega sistema izvornega okolja, zlasti tam, kjer so prisotne na širšem območju. Navedeni predlog ne predstavlja nikakršne nevarnosti za razpad sistema knjižnega jezika, pač pa ga le bogati in približuje ne le govorcem osrednjih narečij, temveč tudi ostalim. Smiselnost upoštevanja oblikoslovnih lastnosti zemljepisnih imen se nedvomno povezuje še z immanentno funkcijo lastnih imen, tj. z identifikacijsko funkcijo prebivalcev določenega kraja.

Pravopis v poslovno-uradovanih besedilih

Monika Kalin Golob

Uradovalna in poslovna besedila jezikovno in stilno določajo objektiviziranost, precejšnja formalna določenost, avtomatiziranost posameznih obveznih sestavin in struktura dopisa kot ustaljenega obrazca. V zadnjih dveh desetletjih je za poslovno-uradovana besedila značilno mešanje tradicionalnega in modernejšega besedilnega vzorca, pri čemer pa nekatere prvine slednjega niso ustrezno prilagojene slovenski pravopisni normi, predvsem v dopisih kot tipični

besedni vrsti tega področja, npr. razmerje med klicajem in vejico v ogovoru naslovnika in v pozdravnem delu dopisa. V prispevku predstavljamo pravopisne nejasnosti, ki bi jih lahko novi pravopisni priročnik natančneje obravnaval in tako odpravil nekatere dvome pri tvorjenju ter vplival na ustaljen model standardiziranega dopisa.

Ožja terminološka norma in odstopi od pravopisne norme v terminologiji

Mojca Žagar Karer

V prispevku nas je zanimalo, v kolikšni meri je pravopis normativen za terminologijo. V prvem delu smo razpravljali o ožji terminološki normativnosti, torej o normativnosti, ki se nanaša na raven izbire ustreznega termina za posamezni pojem – tipično gre za primere, ko je v stroki en termin priporočen, drugi pa odsvetovan, pri čemer ni nujno, da to velja tudi za rabo v splošnem jeziku. Vendar pa je treba opozoriti, da so lahko prevelika odstopanja od strokovno ustrezne terminologije problematična tudi v splošnem jeziku. Z razvojem znanosti in tehnologije se tudi v splošni jezik prebijajo termini, ki so prej živeli le znotraj terminološkega sistema neke stroke. Z uporabo ustreznega termina, torej takega, ki je v skladu z ožjo terminološko normo, je tudi nestrokovno besedilo bolj verodostojno. V drugem delu so nas zanimali ustaljeni odstopi od pravopisne norme v terminologiji. Na vprašanje, ali bi morala terminološka raba absolutno slediti pravopisni normi, seveda ni mogoče odgovoriti nedvoumno. Bi bilo v primerih, ko raba v stroki (ali več strokah) odstopa od pravopisnih pravil, smiselno prilagoditi oz. razširiti pravopisna pravila? In kaj storiti v primerih, ko so pravila jasna in neproblematična, a je raba neustrezna zaradi zunajjezikovnih okoliščin? Vsekakor to ostaja izziv za normativistiko in tudi za terminologijo.

Moč in nemoč knjižnojezikovnega izročila pri tvorbi etnonimov: k vprašanju *Gruzinci* ali *Grúzijci*

Silvo Torkar

V prispevku se opozarja na pomen knjižnojezikovnega izročila pri tvorbi etnonimov. Z zgledi rabe etnonima *Gruzinci* in pridevnika *gruzínski* v delih vrhunskih slovenskih literarnih ustvarjalcev in prevajalcev ter z njunim normiranjem v ključnih slovenskih enciklopedičnih in slovarskih priročnikih 20. stoletja se dokazuje zgrešenost uvajanja in dopuščanja navidezno »sistemskih« oblik. Slovenski knjižni jezik je trdno uveljavil lastnoimenske oblike *gruzínski*, *gruzínsčina*, *Gruzinci*, zato je uvedba prednostnih dvojnic *grúzijski*, *grúzijsčina*, *Grúzijci* v *Slovenskem pravopisu* 2001, a tudi enakovrednih dvojnic *gruzínski* oz. *grúzijski*, *gruzínsčina* oz. *grúzijsčina* v SSKJ 2014 napačna in nepotrebna, saj je v popolnem nasprotju s stoletno tradicijo knjižnega jezika, sklicevanje na sistemske pridevniške in stanovniške oblike pa nima realne podlage v dejstvih.

Problematika poimenovanja držav in odvisnih ozemelj

Drago Kladnik, Drago Perko

Po izidu slovenskega standarda v letu 1996 so svoje uradno polno ime spremenile mnoge države. V zadnjih letih so nastale nove neodvisne države, nekatere so bile ukinjene ali razdeljene na ozemeljske enote ipd. Tudi s problematiko mednarodno ne povsem usklajenih imen držav, kot je *Moldavija* ali *Moldova*, se odpirajo nova področja za nadaljnjo obravnavo imen držav. V svetu bo gotovo še naprej prihajalo do političnih sprememb, ki bodo narekovale nove

in nove potrebe po podrobni obravnavi ter spreminjanju standardiziranih oblik imen nekaterih držav in odvisnih ozemelj. Ker lahko vsaka država v vsakem trenutku poljubno spremeni svoje uradno kratko ali uradno polno ime, s čimer pa se morajo strinjati ostale države članice OZN, mednarodni standard ISO 3166-1 ni nekaj dokončnega, ampak se spreminja glede na spremembe, ki jih prijavljajo posamezne države. Ker je tudi Slovenija članica Mednarodne organizacije za standardizacijo, mora upoštevati vse spremembe, zato se spreminja tudi slovenski standard SIST ISO 3166. Ena od glavnih nalog Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije je, da ob pripravi najustreznejših oblik imen držav in njihovi standardizaciji poskrbi tudi za njihovo bolj usklajeno rabo med najširšim krogom uporabnikov. Zato si mora prizadevati za poenotenje sprejetih rešitev v predvideni novi izdaji slovenskega pravopisa.

Družbena občutljivost standardizacije imen držav na primeru Južne Afrike in Moldavije

Drago Kladnik, Drago Perko

Imena držav so med redkimi zemljepisnimi imeni v slovenskem jeziku, ki so standardizirana. V Sloveniji je za standardizacijo zemljepisnih imen pristojna Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije, ki je v letih 2005 in 2006 pripravljala izhodiščni predlog s poenotenimi imeni držav, med svojim delom pa je bila izpostavljena različnim pritiskom. Za najbolj težavni imeni držav sta se izkazali *Južna Afrika* in *Moldavija*. Na njunem primeru želimo pokazati, kako občutljivo, težavno, zapleteno, ideološko motivirano in politično izpostavljeno je lahko ravnanje z zemljepisnimi imeni ter da zemljepisna imena pogosto niso zgolj jezikoslovni in zemljepisni problem. Podrobneje predstavljamo, kaj vse smo morali upoštevati pri oblikovanju predlogov najbolj ustrezne imenske oblike in postoriti v bran naše jezikovne dediščine.

Okrajšave v slovenščini: pravopisni slovar in pravila

Aleksandra Bizjak Končar, Helena Dobrovoljc

Okrajšave kot jezikovni pojav so univerzalne, značilne za pisni jezik. Razumevanje okrajšav je dogovornega značaja in se sčasoma tudi spreminja. Zato je ena temeljnih nalog slovarske preнове pravopisnih okrajšav aktualizacija in dopolnitev nabora okrajšav glede na *Slovenski pravopis* 2001. Upoštevajoč utemeljevalno-aplikativno zasnovo, ki je pri pravopisnih delih v slovenščini in večini primerljivih evropskih jezikov že tradicionalno prisotna, je slovarska prenova hkrati informacija o premikih v jezikovni rabi in tako gradivsko izhodišče za prenovljena pravopisna pravila. V prispevku je predstavljen nabor okrajšav, ki je bil pripravljen na Inštitutu za slovenski jezik ob pripravi spletne verzije *Slovarja pravopisnih težav*. Da bi dosegli čim večjo preglednost razpravljanja, so prenovitvene in dopolnitvene spremembe v slovarskem naboru okrajšav prikazane z uporabo problemskih smernic. Ob tem dobimo vpogled v premike v jezikovni rabi, ki so se v jeziku zgodili po letu 2001 in vplivajo na premislek o dopolnitvi pravopisnih členov, vezanih na okrajšave v veljavnih pravopisnih pravilih.

Citatno, polcitatno, podomačeno

Marko Snoj

Prispevek se osredinja na poimenovanja stopenj podomačenja prevzetega besedja v slovenščini. Drugače kot v *Slovenskem pravopisu* 2001, ki za iste stopnje podomačenja občnih in lastnih imen ter besednih zvez uporablja različna poimenovanja, v prispevku predstavljeni

predlog za vse tri vrste leksemov predvideva enaka. Izraz citatni leksem se predlaga za tiste, pri katerih se tudi v slovenskem sobesedilu ohranjajo pisava, izgovarjava in kategorialne lastnosti jezika dajalca (npr. *voilà*, *wow*, *Kleine Zeitung*, *venia legendi et examinandi*), tudi če te niso skladne s pravili slovenskega jezika. Citatni leksemi torej niso del slovenskega jezika, temveč v njem le gostujejo. Izraza polcitatno in podomačeno se predlagata za poimenovanje dveh stopenj podomačenja prevzetega besedja glede na zapis, in sicer izraz polcitatni zapis označuje zapis prevzetega leksema (tujke ali njene tvorjenke), ki se v koremskem morfemu ravna po pravopisnih pravilih jezika dajalca (pri čemer ta zapis ni skladen z izgovarjavo, kot jo opredeljuje pravorečna preglednica člena 1070 aktualnih pravopisnih pravil), v izgovarjavi, morebitnih obliko- in besedotvornih morfemih ter kategorialnih in skladijskih lastnostih pa se ravna po pravopisnih in slovnicih pravilih slovenskega jezika (npr. *ad acta*, *jazz -a*, *nietzschejanec -nca*, *Newyorčan -a*). Izraz podomačeni zapis velja za vse tiste prevzete besede (izposojenke, tujke in njihove tvorjenke), pri katerih se tudi koremski morfem zapisuje podomačeno, tj. s črkami, ki jih izgovarjamo skladno s pravorečno preglednico člena 1070 (npr. *džez*, *ničejanec*, *čikaški*, *soba*, *čaj*), tudi če pisna prilagoditev ni bila potrebna (npr. *megabit*).

Vezniški in predložni pari v jezikovnih priročnikih glede na pomensko-skladijske lastnosti in rabo

Polona Gantar

Prispevek je namenjen besedilni analizi vezniškega para *kot – kakor* in predložnega para *pri – na* kot primerov ene najpogostejših uporabniških zadreg. Njihov skupni imenovalac je dejstvo, da obstoječi jezikovni priročniki veznikov in predlogov ne obravnavajo z vidika skladijsko-pomenskih vzorcev, v katerih se tipično pojavljajo, s tem pa tudi ne prepoznavajo njihovih skladijskih funkcij v določenih pomenskih vlogah in večbesednih enot, ki nastopajo kot pomenska ali funkcijska celota. Besedilna analiza konkretnih primerov predlaga pristop, po katerem je v jezikovnih priročnikih, zlasti slovarju in pravopisu, smiselno obravnavati slovnicišnopomenske besede.

Med nepravilnostjo, dvoumnostjo in stilstkostjo

Andreja Žele

Obravnavani so primeri glagolov s *se*, s predlogom *čez* in glagoli tipa *rabiti*, vsi v povedju, udeleženske oz. besednovrstne posebnosti besede *nič* in znotraj deiktčnosti še primeri rabe *ki*, *kateri*, *svoj*. Našteti primeri sami po sebi niso pravopisno sporni oz. nepravilni, je pa lahko nepravilna njihova raba glede na dvoumnost ali neupoštevanje stila. Z vprašanji razmejitve med normativnostjo in stilstkostjo posežemo na vse skladijske ravni – na morfološko, stavčno in besedilno. Izbrani primeri aktualne rabe potrjujejo, da je potrebno zlasti poznavanje pomenja uporabljenih izrazov, to se dopolnjuje s poznavanjem naravne skladijske z aktualnostno členitvijo in na koncu je pomemben tudi funkcionalni namen ubesedenega.

Restriktivnost in oziralni relativniki v slovenskem jeziku

Dafne Marko, Damjan Popič

V prispevku obravnavamo oziralne relativnike v sodobni pisni rabi slovenskega jezika, in sicer poskušamo prikazati, do kakšnih razhajanj prihaja med normirano restriktivnostjo in dejansko jezikovno rabo, obenem pa koncept restriktivnosti raziščemo tudi v okviru delova-

nja lektorske stroke in v okviru pedagoške prakse. Na začetku predstavimo delitev relativnih konstrukcij na *prave* in *neprave* kot vsiljeno predmetnost v slovenskem jeziku in jezikoslovju, v nadaljevanju pa raziščemo, v kolikšni meri je uvedba tega koncepta vplivala na jezikovno normo in jezikovno rabo. Kot protipol obravnavamo anglo-ameriško normodajno prakso, kjer je delitev relativnih konstrukcij vezana na povsem drugačna merila, obe vrsti relativnih stavkov pa pri tem ohranjata normativno vrednost in slogovno ustreznost. V prispevku pokažemo, da se normativni priročniki za slovenski jezik povsem nekritično opirajo na tradicijo in vsiljeno normiranje posameznika na prestižnem položaju. *Slovenski pravopis 2001* se kot narekovelec jezikovnega standarda te problematike dotakne zgolj površinsko, kar je z vidika zahtevnosti tematike izjemno problematično. Negotov odnos do problematike privzema tudi lektorska stroka, saj se vzpostavljajo povsem ambivalentni popravljalni mehanizmi, prihaja pa celo do nasprotujočih si popravkov pri posameznih lektorjih. Glede na to, da je restriktivnost slovenščini tuj, vsiljen koncept, in na podlagi analize jezikovne rabe se zdi nerazumno nadaljevati z brezupnimi poskusi pripisovanja normativne vrednosti t. i. pravim relativnikom, zlasti na ravni slovarskih iztočnic. Razlikovanje je izključno filološko, na izrazni ravni pa ne prinaša nobene koristi, saj ne privzema hkratnega pomenskega razlikovanja kot npr. pri angleščini.

Capitalization of Periphrastic Proper Names in Slovene in Comparison with the Croatian Normative Guide

Nataša Jakop, Ermina Ramadanović

Article 38 of the Slovene Normative Guide observes the use of capitalization in periphrases substituted for proper nouns (e.g. *Otok* (Engl. *The Island*) for 'Great Britain') as follows: »Kot lastna imena obravnavamo tudi občna, kadar jih enoumno uporabljamo namesto lastnih [...]« (Engl. *Common names are equivalent to proper names if unambiguous substitution of a common for a proper name is possible*). However, this particular rule does not in fact cover all the imaginable cases of name substitution since both its content as well as the selected illustrative examples still leave some unresolved issues. The article therefore considers a more complex view of the particular problem area and proposes an updated version of the rule, supplied with a new set of relevant examples. Indirectly, this also opens up the possibility to reinterpret the rule regulating the use of capitalization with set phrases such as *bela celina* (Engl. *The White Continent*), i.e. Antarctica. Drawing several parallels between the existing situation and the regulation of comparable cases in Croatian orthography, it is established that periphrastic names represent a rather independent category within the system of standardization, calling for systematic conventionalization and regulation of capitalization.

Capitalization of Phraseological Units Involving Proper Nouns in the Dictionary of Slovene Phraseological Units (*Slovar slovenskih frazemov*) and in Language Corpora

Irena Stramljič Breznik, Sanja Novak

Since the publication of the last edition of the *Slovene Normative Guide* (*Slovenski pravopis*) in 2001 the spelling of proper nouns and their derivatives as integral parts of terminological and phraseological units has been at the centre of a lively linguistic debate. The focus was predominantly on the onomastic-phraseological aspect as discussed in the work of Janez Keber and indirectly related to questions of normativity, as well as the historical normative aspect as discussed by Nataša Jakop, who emphasizes the terminological-phraseological view and examines how such issues were being resolved throughout the history of the Slovene tradition of language standardization and compares the current norm with actual language use. The present article can be viewed as a further contribution to the still ongoing discussion on the regulation of this particular area of language standardization. It provides a corpus-based phraseological survey, which compares the recommendations for the spelling of proper nouns

in phraseological units as prescribed by the *Dictionary of Slovene Phraseological Units (Slovar slovenskih frazemov)* with real-use examples recorded in the Gigafida written language corpus. The analysis reveals a certain tendency towards regular capitalization of such units. This is further corroborated by the following evidence: 1) a large number of phraseological units which occur in the corpus follow the general recommendations of the *Slovar slovenskih frazemov*; 2) where the *Slovar slovenskih frazemov* allows for variant spelling, the corpus typically shows a higher percentage of capitalized instances; 3) the proportion of non-capitalized items found in the corpus is considerably lower in cases where the *Slovar slovenskih frazemov* actually recommends capitalization. The results obtained from corpus-based research should of course not be taken at face value, not least due to the nature of the Gigafida corpus, but it still seems possible to draw the general conclusion that the *Dictionary of Slovene Phraseological Units* (2012) tends to be more successful in the orthographic regulation of this particular group of phraseological units than the *Slovene Normative Guide* (2001), while it also mirrors a situation closest to actual language use.

Comma Use in Supplementive Clauses

Nataša Logar

The article anatomizes the much-outdated orthographic rule regulating the use of the comma in supplementive (i.e. non-finite and verbless) clauses. The reformulation of the rule will require greater precision, restricting the use of the comma to adverbial participial clauses and discarding the parts dealing with comma use in other contexts (postmodifying adjectival clauses in particular; the latter category, however, will have to be incorporated into the updated version of the synchronic description of standard Slovene). It should also be noted that particular examples of contemporary language use indicate a number of tendencies and problem areas that will necessitate closer analysis. The amended rule will also require a thorough revision and modernization of the representative illustrative material while specific and stylistically marked examples will need to be withdrawn. All this should simplify and systemize the classification of supplementive clauses and dissociate the use of the comma in such contexts from subjective and intuitive perception of such clauses.

Non-Correlative Compound Conjunctions between Standardization and Usage

Marta Kocjan - Barle

The article criticizes the terminologically inadequate and in terms of illustrative material poorly substantiated representation of non-correlative compound conjunctions in various scientific papers and language standardisation manuals, paying special attention to both print (2001) and electronic editions (2003) of the *Slovene Normative Guide*. The conjunctions are categorized according to their constituent parts. There follow a number of commentaries on the set of underrepresented and superfluous conjunctions, supported by statistical data obtained from the FidaPLUS language corpus. Incidentally, this kind of data also tends to reflect the use of the comma in the written textual corpus. In relation to the upcoming updated edition of the *Slovene Normative Guide* it remains to be determined which conjunctions may acquire the status of compound conjunctions. It should also be considered how to effectively formulate the rules behind their standardized use and offer a coherent dictionary representation in order for the average language user to be able to extract the necessary information. It has been observed that despite the fact that the use of the comma depends on a number of

different factors (these are specified in the concluding part of the article and illustrated with the use of the compound conjunction *kljub temu da* 'even though'), the average language user will typically look for the relevant rule in the section dealing with the use of a particular conjunction – an observation which obviously calls for a careful reconsideration of the illustrative material that will appear in the relevant dictionary entry. This particularly important question will have to be addressed by the compilers of the dictionary part of the new edition of the normative guide.

Application of Language Technologies in the Identification of Problem Areas in the Use of the Comma

Peter Holozan

Given the fact that the use of the comma, a rather important punctuation mark in standard written Slovene, is rightly seen as one of the more problematic areas of written language use, it would be rather interesting to know exactly which rules represent a particular difficulty for the average language user. This would indirectly also highlight the problem areas that should receive additional attention in language didactics and, not the least, in any standard normative guide. The dilemmas of language users with the use of the comma have traditionally been identified manually through the study of individual problematic cases. The use of language corpora, however, should enable effective and large-scale machine-based approach to the detection of any such potentially ambiguous cases. The present research sets out to determine what useful information on the difficulties in the use of the comma can be extracted from the two Slovene language corpora *Šolar* and *Lektor* with the use of the sentence parser.

Pronunciation and Its Codification

Tina Lengar Verovnik

All editions of the Slovene Normative Guide incorporate in some way the rules of standard pronunciation. Initially, it was only common to provide the pronunciation of some of the more problematic (morphological) categories. The last three editions of the orthographic dictionary, however, which through incorporation of large amount of lexical and other supplementary data come close to a general monolingual dictionary, can in their capacity to offer a comprehensive account of the pronunciation norm be rightly viewed as the authoritative guides on contemporary standard pronunciation. On the other hand, the currently still growing online database *Slovar pravopisnih težav* (*Engl. Dictionary of Orthographic Difficulties*) at www.fran.si again involuntarily distances itself from assuming the role of the authoritative body on standard pronunciation seeing that the level of its informativeness is qualitatively different due to its being first and foremost an advisory body on the level of written (and not necessarily also spoken) language. In the process of re-editing of the Slovene standardization manual several problem areas in pronunciation standardization have become apparent. These are mainly due to the fact that no comprehensive theoretical analysis of the contemporary data is in fact available, which will probably have a general impact on the compilation of future (be it general or specialized) dictionaries as well. The central part of the article therefore reconsiders the concept of pronunciation standardization and offers a number of valuable suggestions for a reliable representation of the contemporary pronunciation norm which would be further useful for the compilers of a variety of language manuals, notably 1) a preliminary analysis of written and spoken communications which typically involve the use of standard pronun-

ciation; 2) construction of a reliable and balanced specialized speech corpus; 3) compilation of problem areas and language users' dilemmas with a set of already proposed solutions; 4) survey research of standard pronunciation; and 5) the formalization of a consultative body of researchers, experts and practitioners.

Variation in the Upcoming Slovene Normative Guide (With Specific Regard to the Issue of the Pronunciation Norm)

Hotimir Tivadar

The article attempts to evaluate the codification process of Slovene through a critical analysis of a number of difficult cases of pronunciation standardization such as *ebola* 'Ebola', *mezda* 'wage', or *vlada/vreme* 'government'/'weather'. The author mainly focuses on the phenomenon of variability typical of contemporary spoken standard language and the relationship between the latter variety to the written standard. Careful case-by-case assessment of concrete examples is carried out in order to highlight some of the prevailing variants and draw attention to the principles that should regulate the standardization of viable and tolerable alternation in the accentual and phonetic behaviour of the individual cases, seeing that variation is a logical consequence of dialectal differentiation and social stratification of language. The author reaffirms the prime function of any prescriptive linguistic work that deals with the standardization of spoken language, namely to suit the needs of formal discourse. Associated theoretical considerations are supported by an in-depth study of concrete examples, validated by survey analysis among students and other (professional) users of the spoken standard such as actors and public speakers (perceptive analysis), and sporadic consultation of the GOS online corpus of spoken Slovene. It is argued that the upcoming edition of the Slovene Normative Guide will need to develop greater tolerance for variation. Given the remarkable geographic stratification of the Slovene-speaking territory, it is virtually impossible and also objectionable to base the authoritative standard on a single regional variety. On the other hand, extreme variability should be avoided as well, limiting the tolerated degree of variance to two coextensive alternatives, be it fully equivalent (*A or B*) or unequivalent (*A and B*). Codified alternatives should be established on the basis of comprehensive survey analyses by means of different (also specialized) spoken corpora. More importantly even, the tradition of contemporary spoken media and language manuals should be taken into account, as well as the principle of general acceptability of the standard language, which must fulfil both the unifying and the prestige function – in the sense of the standard language being a cultural property in public domain – and should by no means become regionally biased.

Accentual and Morphological Properties of Second Female Declension Nouns in Contemporary Standard Slovene

Tanja Mirtič

The article offers an overview of the more interesting accentual and morphological properties of second female declension nouns in contemporary standard Slovene. A survey method is used to detect and analyze the current trends in the reshaping of their accentual and morphological patterns. Special attention is paid to the following problem areas: 1) the quality of the accented vowel in the dative and locative singular forms; 2) the subset of nouns with variant inflectional and accentual patterns; and 3) accent placement in the nominative and accusative

singular of the mixed accentual type. Survey results clearly show that the subgroup of nouns with the mixed type of accentuation displays increasing productivity coupled with almost regularized accent retraction in the nominative and accusative dual.

Standardization of Unique, Foreign and Multiple-Word Female Personal Names in Slovene

Helena Dobrovoljc, Tina Lengar Verovnik

Over the last few decades a remarkable variety of female personal names has entered the Slovene language. Such popular names tend to incorporate rather exotic phonemes and phoneme clusters, which need to be specifically addressed by the authoritative standardization body. The article is based on a representative selection of female names and most obvious difficulties in their use that commonly arise with language users. The analyzed collection of data is based on the language users' queries addressed to the online language counselling site of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language and the Gigafida written language corpus. It becomes apparent that language users' dilemmas about the correct inflection of such names often transcend mere unconventionality of their form and in fact stem from inadequate representation of these and similar cases in codification manuals in regard of their pronunciation and successful integration into the Slovene grammatical system. The grammar-based approach characteristic of the latest edition of the Slovene normative Guide (2001) is ineffective in accounting for the heterogeneity of formations typical of contemporary language. It is a fact that the variety of female personal names does not find perfect correspondence in the patterns of female noun declensions (be it regular or exceptional) as provided by the Grammar. This naturally calls for a drastic revision of the existing rules, especially given the fact that the average language user may not always be equipped with the necessary skills to piece together different sets of information on the issue interspersed among the different parts of the standardization manual. The authors therefore attempt to reorganize the relevant rules into thematically coherent units, which contain a set of the most representative examples and follow one another in a logical and effective way, allowing the user to differentiate between similar categories and extract the relevant rule. It is established that the differentiation between popular female names according to morphology or word formation is in fact regulated by different sets of principles, which means that the rules cannot be subsumed under a single category. The ultimate decision on whether to inflect a given name according to the first or third female declension (while certain names will as a rule remain unmarked for inflection) will be based on the phonetic auslaut of the unit while derivational inflection seems to depend on the realization of the invariant part of the inflected form. Correspondingly, a new way of categorization of female personal names is devised, which however still manages to accommodate the rules of the Slovene Normative Guide (2001). Any additional changes are substantiated with an updated set of examples.

No Issue whatsoever with *Hannah*

Peter Weiss

In Slovene language some female and male personal names terminating in *-ah* such as (*Sarah, Oprah, Hannah; Noah*). Names in *-ah* are of course not restricted to female names but in either case the general rule for their proper pronunciation is to treat the final *-h* as a silent letter. Although this particular category of foreign names is not infrequently met with in Slovene,

their frequency does little to aid the average language user to successfully handle their graphic and phonetic representation. The suggestion is therefore put forward to institutionalize a mixed declensional pattern with the citation form *Hannah* in the nominative singular (regardless of the actual pronunciation as [hána] or [hêna]) and the partially integrated form in the oblique cases: gen. sg. *Hanne*, dat. sg. *Hanni* etc., with corresponding nativized pronunciation. The possessive adjective should accordingly be *Hannin* 'Hanna's'. By analogy, all names belonging to this category (be it feminine or masculine) should be treated in the same way. This suggestion finds convincing support in the fact that the spoken form of the language has more authenticity and greater currency than the written standard.

The Inflection of Initialisms in Standard Written Slovene

Saška Štumberger

The article analyzes the integration of abbreviations such as initialisms into the existing declensional patterns of contemporary standard Slovene. According to the last authoritative edition of the Slovene Normative Guide the corresponding declensional pattern can in most cases be assigned to the abbreviated unit according to the graphic representation of the auslaut: initialisms terminating in consonants typically belong to the masculine declension while those in unaccented *-a* follow the inflection of feminine *a*-stems. However, the written language corpus mirrors greater flexibility and a more varied range of popular patterns. This fact is additionally confirmed by a careful examination of the available terminological dictionaries and further substantiated by the data gathered from an extensive survey among the students of the Slovene Language Department at the Faculty of Arts (University of Ljubljana) and a number of graduates who as a rule work closely with the Lektorsko društvo Slovenije (*Engl. The Slovene Society for Editors and Proof-Readers*). The author proposes to classify initialisms into four categories, grouping them together on the basis of both form and meaning: 1) abbreviated names of political parties; 2) media and telecommunication; 3) terminological abbreviations; 4) initialisms which terminate in unaccented *-a*. The analysis of survey results demonstrates that the declensional pattern of items belonging to either of the first three groups tends to be determined *also* by the underlying words/phrases. The predominant pattern, however, is to integrate the units into the masculine declension. This trend also seems to regulate the inflection of initialism in unaccented *-a*, which tend to join the masculine declension by extension of the word-final morpheme. The established range of possibilities for the inflection of initialisms in contemporary Slovene thus obviously transcends the codified rule.

Non-fixed use of Compounds and Phrases with Borrowed Initialisms in post-20th century Slovene prose work

Mateja Curk

A significant number of difficulties in the use of the Slovene standard language are more or less directly connected with language contact. The article therefore focuses on the use of some of the more problematic loanwords and phrases (especially in relation to the spelling of compounds), which through the written standard reflect their fluid, non-standardized character and/or demonstrate a certain level of deviation from the system-based patterns. The illustrative language material is collected from post-20th century Slovene prose works, whose representative authors belong to the middle and younger generation of writers, typically welcoming to the literary imitation of different languages of various contemporary social environments.

The analysis of the selected corpus of examples reaffirms the assumption that the prevailing characteristic of the graphic representation of borrowed acronyms/initialisms which form parts of compounds and phrases is their non-standardized and, consequently, non-fixed usage. This can be further substantiated by the individual cases of non-regularized graphic notation of adopted abbreviations in the analyzed corpus, which clearly deviate from the norm. A certain level of relaxed linguistic norm, observable in the use of adopted lexical units, is confirmed by the variance in the graphic representation of a number of adopted abbreviations (graphic representation of abbreviations, lexicalized abbreviations, variant spelling of abbreviations in complex phrases and derivatives). It should be noted that the observed relaxation of the linguistic norm may to a certain extent be dependent also on the choice of the specific, literary discourse as our prime source for data analysis.

With Zois to Carmen: Less Apparent Cases of the Use of Variant Preposition s/z 'with' and k/h 'to'

Špela Arhar Holdt

The currently authoritative view on the standardized use of the prepositions *k/h* 'to' and *s/z* 'with' prescribes diametrically opposed rules for the realizations of their respective allomorphs. The complementary distribution of *k/h* seems to be based on the actual pronunciation of the governed word's anlaut (so *h Cannesu* 'to Cannes' rather than ***k Cannesu*) while the latter depends on the graphic image of the initial letter (*z Zoisom* 'with Zois' and not ***s Zoisom*). The article identifies and critically evaluates the reasons for this illogical duality while it also exposes several obvious shortcomings in the regulation of the use of both complementary pairs of prepositions by the last edition of the Slovene Normative Guide (2001) and warns against the negative consequences of this duality as reflected in everyday language use. A comprehensive study of the popular use of both prepositional pairs shows that language users tend to generalize only the less artificial of the two opposing rules and regulate the distribution of *s/z* and *k/h* according to the anlauting phoneme. This tendency can also be observed in proof-read texts. It is argued that in this particular case the native speakers' intuition in the distribution of the prepositional variants is in fact justified historically and, what is more, even seems to correspond to the concept of this particular regulation in language teaching. The author suggests to: 1) revise the current formulation of the rule; 2) reconsider the mismatch between codification and popular use, and 3) re-examine the role of prepositional pairs with complementary distribution in contemporary standard Slovene.

The Genitival Form of Place-Names in *-ci*, *-ovci/-evci*, *-inci* in Pannonia, Styria and Bela krajina (The Type *Beltinci* – *iz Beltinec/Beltincev* 'from *Beltinci*')

Mojca Horvat

The problematic genitive plural of place-names ending in *-ci* has been codified differently throughout the history of the standardization of Slovene. With those place-names which locally use the genitive in *-(e)c* the latter form was allowed by older guidebooks but it soon became no more than a tolerated variant, appearing side by side with the standardized genitive in *-ev*. The latest edition of the *Slovene Normative Guide* (2001) now favours *-ev* while the alternative *-(e)c* genitive is considered substandard (regional colloquial). In reality the decisive majority (cca. 90%) of all the names in *-ci* collected from the lexicon of Slovene place-names use the non-standard form of the genitive as the only productive variety. This fact has

also been confirmed by the data obtained through field work. Such names occupy a more or less homogeneous area – a larger areal coincides with the entire Pannonian dialect group while on a smaller scale this type of place-names is concentrated around Črnomelj (Bela krajina). It would therefore be reasonable to reintroduce the regional genitival form in *-(e)c* as the allowed variant in all the cases where it is linguistically real, thus reapplying the principle of non-standardization of regional variants of place-names, which with the current edition of the normative guide seems to have lost its previous validity. This of course does not entail those names which in both registers form their genitive in *-ev* (typical of place-names outside the designated areals and those names whose original ending *-ce* has not been standardized to *-ci*). It can be convincingly argued that the standard language should tolerate the non-standard inflectional patterns of place-names, especially if such patterns are valid across the board in certain dialectal areas. The proposed flexibility of prescriptive usage should in no way be seen as detrimental to the regulation processes of the standard language and should rather be recognized as a means of enculturation and decentralization of the standard variety. A further argument for the preservation of regional characteristics of place-names is the fact that these features certainly increase the place-names' identificatory property, which after all account for one of the inherent functions of proper names.

Orthography vs. Business and Administrative Documents

Monika Kalin Golob

Business and administrative documents are typically characterised by greater objectivity of language and style and a more or less rigid standardized formal structure with pre-determined compulsory elements. Over the course of the last two decades both types of texts have seen the tendency to incorporate a more popular pattern of expression into the traditional formulaic structure. A number of these features, however, have not been properly accommodated to correspond to the Slovene orthographic norm. This especially concerns the formal letter as the form of an administrative document *par excellence* (e.g. the use of the exclamation mark and/or comma in the salutation and in the complimentary close). In the article, several such orthographic difficulties are presented with the intention to influence the formulaic standardization of letter writing and to provide useful guidelines for the incorporation and comprehensive representation of the relevant rules in the new edition of the Slovene Normative Guide.

Standardization and Deviation in Terminology

Mojca Žagar Karer

The main aim of the article is to establish to what extent the authoritative Slovene standardization manuals are successful in regulating and accounting for the use of domain-specific terminology. The first part focuses on the narrow aspect of terminology standardization, which concerns the selection of a suitable term to refer to a specific concept. Typically, this involves pairs of preferred and disadvised variants of competing terms, which however may only have certain validity within the relevant domain and are not necessarily relevant for general discourse. It should be noted, however, that marked deviations from the norm in the use of terminology may be problematic for non-expert language as well. It is no news that the scientific and technological progress has had a considerable influence on the vocabulary of this particular segment of language, which means that certain originally strictly domain-specific terms

have gained noticeable currency in non-technical language as well. The use of appropriate terms, that is those which have been selected as the standard designation for a particular concept, helps to lend certain credibility even to a text composed in non-technical language. The second part of the contribution examines the archetypal deviations in the use of terminology in relation to prescriptive language use. It is impossible to find a satisfactory answer to the question whether terminology should in fact be categorically subordinate to the rules of standard language. Should we perhaps consider rule revision in the case of a particularly deviant but already entrenched use of terminology within one or several domains? What to do in the case of mismatch between the clear and unambiguous set of rules and extralinguistic circumstances that dictate against their application? Such questions continue to present an interesting challenge to contemporary prescriptive linguistics and terminology.

Power and Impotence of the Standard-Language Tradition in the Formation of Ethnic Names: The Problem of the Variant Ethnonym *Gruzínci* ~ *Grúzijci* 'Georgians'

Silvo Torkar

The contribution emphasizes the role that the standard-language tradition plays in the formation and standardization of ethnic names. On the basis of the prevalent use of the noun *Gruzínci* and its corresponding adjective *gruzínski* by prominent Slovene writers and translators as well as on account of the normative value assigned to these variants in the fundamental 20th-century encyclopaedias and dictionaries it is argued that subsequent introduction of new, seemingly system-based, variants is misplaced. Given their firmly integrated character, it seems inadmissible for the forms *gruzínski* 'Georgian', *gruzínsčina* 'Georgian (language)', *Gruzínci* 'Georgians' to be ousted by the newly introduced variants *grúzijški*, *grúzijščina*, *Grúzijci* preferred by the Slovene Normative Guide (2001). The introduction of equivalent variants *gruzínski* ~ *grúzijški* and *gruzínsčina* ~ *grúzijščina*, proposed by the Dictionary of the Slovene Standard Language (2014), is equally inappropriate, seeing that it goes against the century-long tradition of the standard language and finds no support in the internal, system-based derivational patterns of ethnic names and nationality adjectives.

Names of Countries and Dependent Territorial Units

Drago Kladnik, Drago Perko

Since the publication of the Slovene standard in 1996 many countries have changed their official name. Over the past few years, a number of independent states have been formed while others have been abolished or split into territorial units etc. There is furthermore the issue of not fully standardized names of countries such as *Moldavija* ~ *Moldova* (*Engl. Moldova*), which provides further motivation for the revalidation of standardization of the names of countries. Even in the future, political change will undoubtedly create ample opportunity to reconsider, revise and update the standardized names of countries and dependencies. Seeing that each and every country may upon agreement with Member States of the UN at any given moment decide to change its alternative or its full official name, the international standard ISO 3166-1 is not a fixed representation of names of countries but is sensitive to changes registered by the individual countries. Being a member of the International Organization for Standardization, Slovenia is of course responsible for regularly updating its own standard SIST ISO 3166. One of the main priorities of the Commission for the Standardization of Geographical Names of the Government of the Republic of Slovenia is to regulate the use of standardized names of

countries among the widest range of language users, which presupposes its involvement in the standardization process of this particular segment of language in the upcoming edition of the Slovene Normative Guide.

Reception of the Standardized Names of Countries – The Delicate Case of *South Africa* and *Moldova*

Drago Kladnik, Drago Perko

The process of place-name codification in a given language naturally also involves the standardization of the names of countries, which is the responsibility of the standardization body. In 2005 and 2006, the Commission for the Standardization of Geographical Names of the Government of the Republic of Slovenia outlined a proposal to consolidate the standard Slovene names of countries, which however was not immune to external criticism. The names *Južna Afrika* (Eng. The Republic of South Africa) and *Moldavija* (Eng. Moldova) stood out as especially problematic. The present contribution is an attempt at demonstrating the complexity of place-name codification, which more often than not proves to be a much more delicate, ideologically motivated, and politically exposed process than one would expect if standardization of geographical names were a mere question of linguistics and geography. In the process of determining the acceptable standard form of a particular name a number of aspects had to be taken into account – these difficulties alongside the efforts at maintaining our own linguistic heritage are presented in some greater detail.

Use of Abbreviations in Slovene and Their Representation in the Orthographic Dictionary

Aleksandra Bizjak Končar, Helena Dobrovoljc

Abbreviations are a unique linguistic phenomenon, limited to the written language. The meaning behind the individual shortened forms of words/phrases is conventionalized and not always absolutely fixed. The new, updated record of standardized abbreviations should therefore be among the basic priorities in the preparation of the new edition of the Slovene Normative Guide. Given the fact that Slovene or, for that matter, other comparable European standardization manuals are typically conceptualized as being both prescriptive and applicatory, any potential process of dictionary revision will as a rule offer valuable insights into the deviations in popular language use and thus indirectly provide new sets of data to serve as the basis for the revision of the existing codification rules. The article supplies the set of abbreviations compiled at the Fran Ramovš Institutue of the Slovenian Language in the preparation of the online version of the *Slovar pravopisnih težav* (Engl. *Dictionary of Orthographic Difficulties*). In order to offer a maximally transparent overview of the underlying discussion all updates and additions to the set of abbreviations represented in the dictionary are based on a problem-oriented approach. This enables a balanced overview of the changes in standard language use in the period after the turn of the last century, which will positively influence the necessary revision of the codification rules that regulate the use of abbreviations.

Citation Loans, Partial Substitution and Nativization in Lexical Borrowing of Foreign Lexical Items

Marko Snoj

The contribution addresses the systematization of the different degrees of the adoption of loanwords into Slovene. In contrast to the *The Slovene Normative Guide* (2001), where different labels are used to refer to one and the same type of adaptation of common and proper nouns/noun phrases, a basic system of three categories is proposed to correspond to the three patterns of lexical adoption. The label *citatni leksem* (*Engl. citation loan*) is applied to those lexical items whose spelling, pronunciation and any inherent categorical properties of the donor language are unaffected through adoption into Slovene (e.g. *voilà*, *wow*, *Kleine Zeitung*, *venia legendi et examinandi*), even though these characteristics may in fact conflict with the rules of the Slovene standard language. Such lexical units, however, cannot be said to be fully integrated into the Slovene language but should rather be seen as being (temporarily) hosted by the linguistic system. An additional pair of labels is introduced to enable systematic differentiation within the category of adoptions with partial and fully nativized spelling, viz. *polcitatno* (*Engl. partial substitution*) and *podomačeno* (*Engl. nativization*). The former refers to those lexical units (be it loan-words themselves or their potential derivatives) which preserve the original orthography of the donor language in the root morpheme (note that the adopted graphic representation as a rule finds no systematic correspondence in the codified rules of letter-sound correspondences as comprehensively defined by Article 1070 of the authoritative edition of the Slovene normative guide), but is affected by the orthographic and grammatical rules of the recipient language in pronunciation, morphology, word-formation as well as the categorical and syntactic properties (e.g. *ad acta*, *jazz*, gen. sg. -a 'jazz', *nietzschejanec*, gen. sg. -nca 'Nietzschean', *Newyorčan*, gen. sg. -a 'New-Yorker'). The third category involves the set of borrowed lexemes (loan-words, foreign words and their derivatives) which have been fully integrated into the borrowing language and typically display full nativization even in the spelling of the root morpheme, using the set of graphemes and their assigned phonetic values as prescribed by Article 1070 of the Normative Guide (e.g. *džez* 'jazz', *ničejanec* 'Nietzschean', *čikaški* 'of Chicago', *soba* 'room', *čaj* 'tea'), even in cases where no orthographic adaptation was in fact necessary (e.g. *megabit* 'megabit').

Authority of Language Manuals on the Use of Variant Conjunctions and Prepositions According to Their Semantic and Syntactic Properties

Polona Gantar

The article is based on textual analysis of the use of the pair of coextensive conjunctions *kot – kakor* 'as' and prepositions *pri – na* 'at/on', the proper use of which has proved to be among the most common difficulties in the use of the Slovene standard language. In both cases the available language manuals have so far failed to provide a systematization of the typical syntactic semantic patterns of such pairs and as a consequence could not recognize their respective syntactic functions as dependent on the different semantic functions, as well as overlook any number of multi-word lexical items functioning as individual semantic units. Through a textual analysis of selected problem areas, a set of guidelines is developed which should aid systematic representation of function words in language manuals such as the dictionary and the normative guide in particular.

Between Irregularity, Ambiguity and Style

Andreja Žele

The article treats 1) a set of predicates with the reflexive pronoun *se*, verbs involving the preposition *čez*, and verbs of the *rabiti*-type; 2) the idiosyncratic behaviour of the word *nič* 'nothing' in terms of its multiple word-classes/participant roles, and 3) the use of the pronouns *ki*, *kateri* 'which', *svoj* 'own' according to their deictic function. None of the adduced examples are controversial or display and kind of irregularity in terms of their normative use; they do, however, represent a set sensitive to improper usage according to ambiguity and/or disregard of style. The question of the relationship between normativity and style equally affects all linguistic levels, viz. the morphological, sentence as well as the textual level. The selected number of real-use examples seems to confirm that proper usage calls first for the consideration of the semantic content of the used expression, aided by its natural syntax and thematic structure as well as the intended function of the formulation.

Restrictive Use of Relative Clauses in Slovene?

Dafne Marko, Damjan Popič

The article investigates the mismatch between prescriptive restrictiveness of relative clauses and the actual language use. Some light is also shed on the applicability of the concept of restrictiveness in professional proofreading and in language didactics. The dichotomy of relative vs. pseudo-relative clauses in Slovene and in Slovene linguistics is recognized to be a purely artificial construct. In addition, its further implications for the language norm and language use are carefully investigated. The situation is compared with the prescriptive use of restrictive and non-restrictive relative clauses in English, which, however, is founded on radically different principles, both types of relative clauses being standardized and considered stylistically unmarked. It is argued that previous editions of the Slovene standardization manual uncritically depend on tradition and are often characterized by the authoritarian policy of standardization. The Slovene Normative Guide (*Slovenski pravopis*) 2001, being the authoritative prescriptive language manual, does not seem to pay sufficient attention to this particular problem area, which given its urgency should be deemed problematic at least. The question is left similarly undetermined in professional proofreading, which is reflected in the fact that mechanical corrections frequently end up being contradictory, sometimes even with one and the same proofreader. Given the fact that restrictiveness in Slovene relative clauses seems to be a foreign rather than a system-based concept – a fact that finds sufficient support in the analysis of contemporary language use –, it would appear unreasonable to insist on the standard value of the allegedly “genuine” relative clauses, especially in dictionary entries. The differentiation between the two types of relative clauses seems to have a purely philological basis. On the expressive level, however, it seems uneconomical because it does not in fact influence the meaning, as it would, e.g., normally do in English.

SODELUJOČI AVTORJI IN AVTORICE

Špela Arhar Holdt

Zavod za uporabno slovenistiko Trojina
spela.arhar@trojina.si

Aleksandra Bizjak Končar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi
Gorici
aleksandra.bizjak@zrc-sazu.si

Mateja Curk

Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi
Gorici
mcurk3@gmail.com

Helena Dobrovoljc

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi
Gorici
helena.dobrovoljc@zrc-sazu.si

Polona Gantar

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
apolonija.gantar@ff.uni-lj.si

Peter Holozan

Amebis, informacijske tehnologije, d. o. o.
peter.holozan@amebis.si

Mojca Horvat

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
mojca.horvat@zrc-sazu.si

Nataša Jakop

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
natasa.jakop@zrc-sazu.si

Monika Kalin Golob

Fakulteta za družbene vede Univerze v
Ljubljani
monika.kalin-golob@fdv.uni-lj.si

Drago Kladnik

Geografski inštitut Antona Melika ZRC
SAZU
drago.kladnik@zrc-sazu.si

Marta Kocjan - Barle

Ljubljana
marta.barle@gmail.com

Tina Lengar Verovnik

Fakulteta za družbene vede Univerze v
Ljubljani
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
tina.verovnik@fdv.uni-lj.si,
tina.lengar-verovnik@zrc-sazu.si

Nataša Logar

Fakulteta za družbene vede Univerze v
Ljubljani
natasa.logar@fdv.uni-lj.si

Dafne Marko

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
dafne.marko@gmail.com

Tanja Mirtič

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
tanja.mirtic@zrc-sazu.si

Sanja Novak

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
novak.sanja7@gmail.com

Drago Perko

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU
drago.perko@zrc-sazu.si

Damjan Popič

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
damjan.popic@ff.uni-lj.si

Ermina Ramadanović

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
eramadan@ihjj.hr

Marko Snoj

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
marko.snoj@zrc-sazu.si

Irena Stramljič Breznik

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
irena.stramljic@um.si

Saška Štumberger

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
saska.stumberger@guest.arnes.si

Hotimir Tivadar

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
hotimir.tivadar@ff.uni-lj.si

Silvo Torkar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
silvo.torkar@zrc-sazu.si

Peter Weiss

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
peter.weiss@zrc-sazu.si

Mojca Žagar Karer

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
mojca.zagar@zrc-sazu.si

Andreja Žele

Filozofska fakulteta Univerze
v Ljubljani
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
andreja.zele@zrc-sazu.si

IMENSKO KAZALO

A

Ahačič, Kozma 2, 11, 20, 21
Ahlin, Martin 14, 21, 328, 329
Aitchison, Jean 170, 186
Androjna, Irena 214, 220
Anić, Vladimir 30
Antončič, Emica 96, 105, 106, 112, 114, 120
Apresjan, Jurij D. 306, 316a
Arhar Holdt, Špela 2, 8, 19, 46, 54, 189, 197,
304, 329, 335, 347, 353
Atelšek, Simon 2, 20

B

Babić, Stjepan 27, 30
Badurina, Lada 30, 329
Bajec, Anton 56, 75, 206, 208
Balažic Bulc, Tatjana 293, 303
Bergenholtz, Henning 221, 229
Bezljaj, France 20
Bizjak Končar, Aleksandra 2, 8, 9, 10, 14, 15,
20, 21, 22, 96, 97, 105, 106, 136, 171, 172,
186, 187, 196, 197, 263, 267, 279, 338, 350,
353
Brakus, Marko 46, 54, 304
Breznik, Anton 20, 31, 36, 96, 97, 111, 115,
120, 136, 167, 186, 205, 208, 209, 264, 279,
282, 285
Bunc, Stanko 160, 167

C

Cazinkić, Robert 314, 316
Chassant, Alphonse 264, 279
Chloupek, Jan 220

Ciešlikowa, Aleksandra 137, 150
Cimador, Livio 220
Cowie, Anthony P. 297, 303
Crosby, David 220
Crystal, David 16, 21
Curk, Mateja 2, 8, 19, 169, 335, 346, 353

Č

Čater, Dušan 169, 175, 176, 183, 184
Čehová, Marie 220
Čepar, Metod 126, 136
Černelič - Kozlevčar, Ivanka 14, 21
Červ, Gaja 197
Čibej, Jaka 329

D

Debelak, Dejan 329
Degen - Kos, Vlasta 220
Derganc, Aleksandra 307, 316
Dobrovoljc, Helena 2, 3, 7–10, 12–15, 19–22,
25, 26, 28, 30, 33, 45, 54, 55, 75, 96–99, 105,
106, 110, 120, 121, 134, 136, 137, 150, 157,
160, 163, 167, 172–187, 195–197, 225, 229,
234, 235, 249, 263, 265, 267, 273, 274, 276,
279, 292, 299, 303, 304, 329, 334, 338, 345,
350, 353
Dolník, Juraj 16, 17, 21
Dudok, Miroslav 143, 150
Dular, Janez 257, 274, 279

E

Erjavec, Tomaž 46, 51, 54, 266, 304

F

Finka, Božidar 27, 30
 Fišer, Darja 45
 Fošnarič, Nataša 34, 45
 Furlan, Metka 2, 207, 208
 Furlan, Živa 329

G

Gantar, Polona 2, 8, 20, 21, 39, 45, 197, 289, 339, 351, 353
 Gliha Komac, Nataša 14, 15, 21
 Gložančev, Alenka 173, 177–179, 181–183, 185, 186, 207, 208
 Gorjanc, Vojko 2, 15, 20, 21, 45, 56, 59, 60, 63, 64, 68, 69, 73, 75, 222, 229, 282, 285, 317, 319, 320, 322, 329
 Gošte, Anita 118, 120
 Gradišnik, Janez 56, 75, 319, 322, 329
 Grčar, Miha 46, 54, 304
 Greenbaum, Sidney 329

H

Halliday, Michael A. K. 297, 303, 314, 316
 Hanks, Patrick 290, 303
 Hartman, Arthur 137, 150
 Havránek, Bohuslav 112, 113, 120
 Herrity, Peter 130, 136
 Hladnik, Miran 279
 Hočevar, Manca 329
 Holozan, Peter 2, 7, 10, 18, 77, 88, 92, 332, 343, 353
 Horvat, Mojca 2, 8, 19, 199, 204, 336, 347, 353
 Hribar, Nataša 56, 64, 69, 75
 Huber, Damjan 116, 120
 Hudeček, Lana 157
 Humar, Marjeta 229
 Hurley, Jesse 137, 150

I

Ilc, Gašper 2, 143, 150

J

Jakop, Nataša 2, 7, 9, 10, 18, 21, 25, 30, 33, 35–37, 45, 54, 55, 75, 98, 99, 105, 110, 120, 121, 150, 157, 172–182, 184–187, 196, 197, 225, 229, 234, 265, 276, 279, 292, 299, 303, 304, 329, 331, 341, 353

Jakopin, Franc 21, 208
 Jemec Tomazin, Mateja 222, 229
 Jesenšek, Marko 10, 54, 105, 113, 120, 121, 208, 234, 329
 Jožič, Željko 30, 150, 157
 Jurgec, Peter 97, 98, 100, 103, 105, 106, 115, 121, 146, 150

K

Kalin Golob, Monika 2, 8, 19, 56, 59, 68, 69, 72, 75, 213–215, 217, 218, 220, 292, 303, 336, 348, 353
 Kališnik, Miroslav 229
 Karba, Rihard 229
 Keber, Janez 33, 34, 46, 137, 138, 139, 150, 331, 341
 Kern, Boris 173, 178, 179, 181–183, 186
 Kersnik, Matevž 319, 329
 Keše, Darja 229
 Kilgarrieff, Adam 290, 303
 Kladnik, Drago 2, 8, 10, 19, 235, 237, 238, 243, 249, 251, 252, 254, 259, 337, 338, 349, 350, 353
 Klemenčič, Brina 69, 75
 Klemenčič, Simona 21
 Kocijančič Pokorn, Nike 329
 Kocjan - Barle, Marta 2, 7, 10, 18, 30, 31, 55, 97, 98, 105, 143, 149, 150, 153, 155, 157, 195, 332, 342, 353
 Kolarič, Rudolf 200, 201, 204, 206, 208
 Korošec, Tomo 48, 49, 50, 54, 56, 59, 60, 63, 64, 67, 69, 76, 264, 279, 307, 308, 316, 317, 318, 319, 329
 Kos, Milko 201, 204, 208
 Kosem, Iztok 21, 92, 197, 323, 325, 326, 329
 Kosem, Karmen 197
 Košak, Eva 154, 157
 Košmrlj - Levačič, Borislava 228, 229
 Kovač, Mija 43, 46
 Kralj, Nataša 46
 Krapš Vodopivec, Irena 92, 197, 329
 Krčmová, Marie 220
 Krek, Simon 14, 15, 21, 46, 51, 54, 92, 197, 304, 328, 329
 Krvina, Domen 21, 136
 Kržišnik, Erika 29, 31, 34, 37, 46, 106

L

Langston, Keith 170, 171, 186
 Lazar, Branka 21, 329
 Leech, Geoffrey 329
 Ledinek, Nina 2, 11, 21
 Lenček, Rado 16, 21
 Lengar Verovnik, Tina 2, 3, 7, 9, 10, 12, 19,
 21, 48, 54, 56, 59, 60, 62, 68, 71, 74, 76, 95,
 99, 101, 104, 106, 113, 120, 137, 225, 229,
 274, 276, 279, 292, 304, 332, 334, 343, 345,
 353
 Lesničar, Barbara 220
 Logar Berginc, Nataša 21, 38, 46, 48, 51, 54,
 197, 304
 Logar, Nataša 2, 7, 18, 47, 222, 229, 282, 284,
 285, 292, 332, 342, 353
 Lovrenčak, Franc 236, 249
 Lubaś, Władysław 204, 208
 Luthar, Breda 113, 120
 Lyons, John 28, 31

M

Majdič, Viktor 208, 232, 234
 Malec, Maria 137, 150
 Marko, Dafne 2, 8, 20, 317, 320, 329, 339,
 352, 353
 Marković, Ivan 30
 Marušič, Franc 132, 136, 152, 157
 Merku, Pavle 203, 208
 Mićanović, Krešimir 30
 Mihaljević, Milica 224, 229
 Mikolič, Tamara 329
 Mirtič, Tanja 2, 7, 19, 21, 125, 333, 344,
 354
 Mlinářová, Eva 220
 Moguš, Milan 27, 30
 Može, Sara 197, 329

N

Narat, Jožica 200, 204, 208
 Natek, Karel 236, 249, 252, 259
 Natek, Marjeta 252, 259
 Nebeská, Iva 110, 111, 112, 113, 120
 Nicolay, Robert C. 137, 150
 Novak, France 220
 Novak, Sanja 2, 7, 18, 33, 331, 341, 354
 Novak Popov, Irena 120, 121

O

Orešnik, Janez 2, 9, 313, 316
 Otta, Ema 137, 139, 150

P

Perdih, Andrej 11, 21, 103, 106
 Perko, Drago 2, 8, 19, 235, 236, 237, 238, 249,
 251, 252, 259, 337, 338, 349, 350, 354
 Peti-Stantić, Anita 170, 171, 186
 Petti, Anthony G. 266, 279
 Pleteršnik, Maks 20, 34, 96
 Pogačnik, Aleš 2, 20, 171, 172, 173, 186
 Pogorelec, Breda 16, 22, 232, 233
 Popič, Damjan 2, 8, 20, 78, 92, 317, 322, 323,
 329, 339, 352, 354
 Praprotnik, Nada 232, 234
 Praznik, Zvonka 21, 329

Q

Quirk, Randolph 320, 329

R

Ramadanović, Ermina 2, 7, 18, 25, 331, 341,
 354
 Ramovš, Fran 20, 31, 96, 97, 115, 120, 126,
 127, 136, 167, 186, 205, 209, 264, 279, 289
 Repanšek, Luka 2
 Rigler, Jakob 100, 106, 116, 127, 128, 136, 182
 Rozman, Tadeja 21, 77, 92, 197, 325, 329
 Rupel, Mirko 96, 206, 208
 Rychlý, Pavel 303

S

Schellander, Anton 307, 316
 Silić, Josip 30
 Skubic, Andrej E. 2, 9, 12, 22, 100, 101, 106,
 113, 119, 120, 138, 169, 170, 173–176,
 183–186
 Smolej, Mojca 21, 101, 106
 Smrz, Pavel 303
 Snoj, Jerica 14, 21, 22, 329
 Snoj, Marko 2, 8, 10, 20, 21, 136, 174, 186,
 199, 208, 232, 234, 281, 282, 285, 338, 351,
 354
 Sobočan, Ana Marija 197
 Sovrè, Anton 54, 318, 319, 320, 321, 322, 325,
 327–329

Stabej, Marko 104, 106, 110, 120, 170, 187,
303, 317, 321, 322, 325, 329, 330

Stary, Zdeněk 111, 120

Stopar, Andrej 2, 143, 150

Stramljič Breznik, Irena 2, 7, 10, 18, 33, 43,
46, 331, 341, 354

Stritar, Mojca 92, 329

Stritar Kučuk, Mojca 197

Suhadolnik, Stane 10, 22

Summers, Della 297, 304

Svartvik, Jan 329

Š

Šabec, Nada 169, 187

Šek Mertük, Polonca 77, 88, 92

Šeruga Prek, Cvetka 96–98, 101, 105, 106,
112, 114, 120

Šivic-Dular, Alenka 27, 31, 206, 207, 208,
209

Škarić, Ivo 101, 106

Škofic, Jožica 98, 102, 106

Škrabec, Stanislav 96, 117, 118, 120, 121

Šolar, Jakob 56, 76

Šrámek, Rudolf 139, 150

Štrekelj, Karel 209

Štumberger, Saška 2, 8, 19, 159, 335, 346, 354

T

Tarp, Sven 221, 229

Tasič, Darja 317, 322, 330

Tivadar, Hotimir 2, 7, 9, 19, 97, 100–103, 105,
106, 109, 110, 112, 113, 115, 116, 118, 121,
127, 128, 136, 169, 172, 187, 333, 344, 354

Tominšek, Irena 220

Toporišič, Jože 2, 5, 9, 10, 14, 19, 20, 22, 26,
27, 31, 34, 46, 47, 48, 49, 50, 54–70, 72, 73,
76, 95, 96, 106, 107, 110–112, 115, 117,
118, 120, 121, 129, 130, 132, 136, 140, 147,
150, 157, 170, 182, 186, 187, 189, 197, 209,
220, 223, 229, 232, 234, 236, 248, 249, 259,
263, 279, 282, 285, 289, 304, 306, 307, 314,
316, 318, 322, 329

Torkar, Silvo 2, 8, 19, 199, 200, 209, 231, 232,
234, 337, 349, 354

Tugwell, David 303

U

Urbančič, Boris 103, 107

V

Valh Lopert, Alenka 101, 107

Verdonik, Darinka 95, 101, 102, 107, 119, 121

Vidmar, Brane 20

Vidovič Muha, Ada 15, 22, 29, 31, 34, 46,
103, 112, 120, 121, 165, 167, 182, 284, 285,
308, 316

Vitez, Primož 106, 110, 120, 322, 330

Vodušek, Božo 110, 121

Vogel, Milan 97, 102, 104, 107

Vojnović, Goran 169, 174–176, 178–180,
183–185

Vranjek Ošlak, Urška 20

W

Weiss, Peter 2, 7, 9, 14, 19, 143, 150, 151, 334,
345

Z

Zelko, Ivan 209

Zemljarič Miklavčič, Jana 102, 119, 121, 329

Zorko, Zinka 209

Zwitter Vitez, Ana 102, 107, 119, 121, 197,
329

Ž

Žagar Karer, Mojca 2, 8, 10, 19, 221, 222,
224, 229, 337, 348, 354

Žagar, France 77, 92

Žalik Huzjan, Milojka 236, 249

Žaucer, Rok 152, 157

Žele, Andreja 2, 8, 10, 20, 21, 56, 58–61, 63,
65–71, 76, 106, 120, 305, 329, 339, 352, 354

Žibert, Živa 69, 72, 76

Žnidaršič, Tina 137, 138, 150

STVARNO KAZALO

A

abeceda 98, 102
angleška transkripcija 117
angleški izgovor 117, 151, 153, 174, 241
angleški jezik
angleško ime 139, 143, 153
 kot izvor 151–154, 172, 236, 240, 244
 primerjalno s slovenščino 154, 175, 320
 vpliv na slovenščino 117, 156, 186
angleški zapis 117, 240, 244–252
anketa 102, 116–119, 127–135, 159, 162–167,
 297
apelativizacija 33, 37

B

Beijing 247
Besana 195
beseda
 izgovor 98, 118
 občna 225, 272
 okrajšana 266, 270, 275, 278
 prevzeta 98, 118, 146, 227, 282
 pridevniška 133, 134
 vezniška 61, 70, 78
besedilna raba 266, 308, 313
besedilna vrsta 213
besedilna zbirka 15, 102, 127
besedilni kontekst 235, 245, 251, 259
besedilni korpus 149, 207, 266, 267, 305
besedilni povezovalc 294, 298, 303
besedilni vzorec 213
besedilni žanr 193, 194

besedilno okolje 294, 297, 300, 303
besedilnofonetična raven 101
besedilnofonetični pojav 96
besedilo
 govorjeno 101, 102, 110, 119, 207
 poslovno-uradno 213, 214
 strokovno 222–225, 317
 uradno 257
 zapisano 96, 101, 113, 154, 169, 207
besedna vrsta 38, 55, 62, 67, 70, 78, 105, 128,
 154, 265, 312
besedna zveza 51, 68–72, 179, 216
 frazološka 33
 okrajšana 269, 270, 273, 274, 278
 podstavna 162, 164–166
 prevzeta 169–172, 281, 283
 prosta 36, 225
 stalna 29, 36, 278
besedni red
 običajni 48
 zaznamovani 49
besedotvorje 14, 19, 99, 140, 270
besedotvorna kategorija 141, 149
besedotvorno pregibanje 19, 137, 145, 149

C

citatna
 beseda 189, 283
 oblika 152, 281
citatni leksem 283, 284
citatni zapis 98, 182–184
citatnost 98, 283, 284

Č

- členek 55, 58–75, 84
 - dodajalni 60, 68
 - dvobesedni 59–61, 68–71, 74
 - enobesedni 66, 68
 - izvzemalni 66, 68
- členitev
 - po aktualnosti 305, 314
 - pomenska 291, 292, 302
- členkovna zveza 70
- črka
 - izgovor 103, 105, 146, 161
 - mala 165, 166, 215
 - tuja 227, 241
 - v razmerju do glasu 96, 99, 143, 147, 227, 284, 285
 - velika 38, 42, 160, 161, 163, 215, 233, 275
 - kot del zloženke 178, 179
 - začetna 189, 239, 264, 270
- črkovalno branje 160, 165, 179, 277
- črkovanje 160, 175
- črkovni zapis 19, 284
- črkovno-številski zapis 284

D

- da*-stavek 64–74
- dajalnik 125, 128, 129, 134, 135, 139, 277, 310, 313
- dajalniška končnica 127
- dajalniška oblika 128, 153
- deiktičnost 312, 314
- deklamiranje 101
- deležijska zveza 52
- deležijski polstavek 48–53
- deležijsko jedro 50
- deležje 47, 49, 51, 54, 273
 - na *-aje* 50, 52, 53
 - na *-č* 50, 53
 - na *-e* 50, 52, 53
 - na *-ši* 52, 53
- deležnik 47, 49, 50, 105, 163, 273
- deležniški polstavek 48, 49
- deležniško jedro 48, 49
- desnosmerna vejica 56, 58–61, 68, 78
- determinologizacija 138, 166, 167, 222, 223
- diakritično znamenje 98

- diskurz 100–103, 109
 - literarni 169–186
- dogovornost 17, 275
- domačenje 173, 239, 240, 254
- dopis
 - poslovno-uradovadni 213–219
- dostavek 53, 65
- dvodelna vezniška zveza 61, 63, 65, 66, 292
- dvodelni veznik 56, 60, 63, 68, 291
- dvojina 125, 127, 130, 132, 134, 135, 142, 147
- dvojinska oblika 133, 134
- dvojnica
 - enakovredna 114, 116, 128, 129, 233, 234, 299
 - izgovorna 115, 117
 - naglasna 99, 115
 - prednostna 116, 129, 162, 164, 234
 - pisna 147, 148, 180, 181, 200, 205, 244, 282
- dvojnična norma 99, 128, 144
- dvojnična raba 130, 134, 300
- dvojnični zapis 40, 41, 206
- dvojničnost 115, 117, 129, 131, 299

E

- ednina 125–135, 151–155, 282
- eksonim 247, 258
- elektronska doba 9, 16, 267
- elektronska zbirka 127, 267
- enakoizraznica 312
- enakopisnica 162
- enakopomenka 310
- enakozvočen 37
- enobesedni členek 66, 68
- enobesedni veznik 56, 60, 66, 74
- enobesedno lastno ime 25, 138, 149, 240
- enodelni veznik 55–62, 70, 72
- etnik (= stanovniško ime) 231
- etnonim (= ime naroda) 19, 231–234

F

- fonem 96, 109, 112, 115, 118
- fonetična abeceda 98
- fonetik 117
- francoski jezik
 - kot izvor 118, 143, 151, 227, 244

primerjalno s slovenščino 151, 227, 241
 francosko ime 143, 151, 153, 227, 240, 242,
 244, 252, 253
 frazem 310
 sestavine 36, 37
 z (iz)lastnoimensko sestavino 18, 33–45
 frazeologija 29, 34
 frazeološka besedna zveza 33
 frazeološki pomen 34, 37, 42
 frazeološko nadomestno ime 29, 30
 funkcijskozvrstna oznaka 206

G

geslovník 11, 13, 96, 97, 267
 glagol 43, 67, 68, 105, 216, 292, 293, 295, 296,
 306–311
 fazni 300, 306
 na *-irati* 307, 308
 naklonski 306
 oblika 49, 60, 78
 pomožni 88
 s prostim morfemom 308
 glagolska oblika 49, 60, 163, 305
 neosebna 305
 osebna 47, 50, 292
 glasoslovje 99, 114
 glasovje 99, 137, 149
 govor 64, 69, 73, 74, 97, 100, 101, 104, 117,
 127, 195, 200, 305, 310, 315
 knjižni 100, 103, 116, 128
 reproduktivni 101–104
 govorec 101, 103, 113, 116, 117, 154, 171,
 224, 282, 284, 290
 javni 19, 112, 114
 kultivirani 16, 17, 102, 128
 osrednjeslovenski 103, 115, 208
 profesionalni 100, 115, 118
 rojni 103, 221, 305
 slovenščine 16, 17, 109, 135, 137, 146, 195
 govorjena slovenščina 102, 104, 169
 govorjeni jezik 102, 104, 113–115, 170, 186,
 195, 196
 govorjeni knjižni jezik 100, 109, 110, 111,
 113, 114, 119
 govorjeni končaj imena 141, 149
 govorjeno besedilo 101, 102, 119, 207

govorna komunikacija 15
 govorna oblika 103, 144, 151, 153, 157
 govorna podstava imena 145
 govorni korpus 101, 102, 109, 110, 117, 119
 govorni medij 100, 112, 113
 govorni položaj 100, 104, 109, 113, 127, 128,
 221, 298
Gruzijec 231–234
gruzijski 231–234
gruzijsščina 19, 231–234
Gruzinec 19, 231–234
gruzinski 231–234
gruzinščina 231–234

H

hiperkorektnost 306
 hrvaški jezik 26, 154, 238
 hrvaški pravopis 26–30, 143, 157

I

i-jevska sklanjatev 125–127
i-jevski samostalnik 125–127
 ime
 države 19, 152, 231, 235–248, 251–259
 enobesedno 138
 lastno 33, 35, 37, 139, 143, 160, 161, 171,
 191, 193, 217, 225, 227, 228, 239, 257, 272,
 281, 283
 moško 142, 151, 153
 na *-ah* 143, 151–156
 krajevno na *-ci*, *-ovci*, *-evci* 19, 199–208
 nadomestno 25–30
 nadomestno lastno 25–30
 nadomestno občno 18, 25–30
 občno 25–29, 37, 171, 173, 199, 225, 272,
 282, 315, 333, 338
 osebno 13, 33, 34, 98, 99, 105, 137–138,
 204, 238, 272
 podomačeno 238, 243, 248, 281–283
 rojstno 137, 138, 141, 146, 147, 149
 stanovniško 231, 232
 stvarno 33, 171–173
 tuje 18, 98, 144, 153, 171, 194–196, 228,
 289
 unikatno 137, 138

večbesedno 14, 138
 zemljepisno 19, 35, 105, 208, 231, 232, 236,
 238, 247, 251, 272, 299
 žensko 137–149, 151–156
 imenoslovno-frazeološki vidik 33
 imenovalnik 125–127, 132–135, 147, 148,
 151–156, 216, 240, 281, 310, 312, 314
 imenovalniška medpona 177–185
 imenovalniška oblika 134, 143, 154–156, 201,
 207, 258, 312
 imenska enota 138
 imenska oblika 156, 206, 232, 242–247, 252,
 259
 imenska različica 236, 238, 241, 242
 izgovarjava 11, 100, 118, 140, 143, 150, 160,
 171, 195, 283–285
 izgovor 12, 19, 62, 96, 98, 116, 117, 141–146,
 151, 152, 155, 173–176, 190, 192–196, 205,
 227, 228, 24–242, 283, 284, 306
 fonema /v/ 105, 118
 podomačeni 118, 143
 posebnosti 97, 98
 ustrezni 109, 154, 227
 izgovorna podomačitev 242, 244
 izgovorna varianta 115, 189
 izlastnoimenska sestavina 18, 33, 34, 38,
 40–45, 228
 izlastnoimenski pridevnik 35, 36
 (iz)lastnoimenska sestavina 33, 35, 37–39,
 42
 izpeljanka iz imena 231, 232
 izpeljava 232, 319, 320
 izposojenka 281–283
 izrazje 55, 137, 172, 199, 206, 207, 222, 227,
 292
 izrazijski slovar 223
 izrazna možnost 9, 112, 179, 290
 izrazna podoba 96, 100, 164
 izvzemalni členek 66, 68

J

javno besedilo 16
 javni diskurz 102, 109
 javni govor 103, 109
 javni govorec 19, 112, 114
 javni položaj 113, 120, 128

jezik

dajalec 283–285
 govorjeni 102, 104, 113–115, 170, 186, 195,
 196
 knjižni 16, 98, 103, 109–119, 127, 128,
 131, 132, 159, 163, 166, 167, 169, 170, 199,
 205–207, 231, 234, 299, 318
 pisni 15, 103, 104, 109–114, 154, 169, 170,
 263
 pogovorni 103, 110, 170, 314
 prejemnik 284
 slovenski 109, 112, 117, 156, 173, 175, 236,
 239, 240, 251, 252, 281, 283, 291, 317, 318,
 320, 323
 splošni 221–224, 228
 standardni 16, 100, 101, 114, 169–171
 strokovni 221, 222, 225
 jezikoslovec 10, 17, 18, 20, 104, 110, 112, 137,
 170–172, 182, 200, 235, 237, 289, 302, 329
 jezikovna norma 20, 111–113, 268, 320, 322
 jezikovna raba 10, 16, 17, 28, 125, 135, 136,
 170, 173, 174, 176–185, 191, 192, 196, 263,
 270, 290, 297, 299, 317, 322
 jezikovna svetovalnica 11, 14, 117, 139, 141,
 149, 164, 195, 289
 jezikovni opis 14, 17, 20, 290, 298, 303
 jezikovni priročnik 15, 29, 95, 114, 222, 233,
 289–291, 294, 296, 298, 301, 302, 318
 jezikovni sistem 17, 119, 140, 157, 196, 208
 jezikovni uporabnik 15, 18, 25, 30, 171, 190,
 194, 195, 267, 289, 290, 322

K

kakovost naglašene samoglasnika 96, 97,
 103, 125, 128, 129, 132, 135, 334
 kakovostna artikulacija 117
 kakovostna premena 134
 kakovostni pridevnik 34
 kakovostni zaimek 292
 kategorija
 besedotvorna 145, 149, 334
 frazemov z izlastnoimenskimi sestavinami
 34
 oblikoslovna 95, 126, 141, 149, 333
 pravopisna 12, 13, 21, 26, 267, 268, 269, 272,
 273, 275, 276, 277, 278, 331

- kategorialna lastnost 283, 284, 339
 kazalka »gl.« 13, 174
 kazalni zaimsek 59, 60, 63, 69, 72
 kazalnik 60, 62–70, 72–75
ker-stavek 63, 64, 69
ki-stavek 328, 330
 klicaj <!> 213, 218, 337
 knjižnojezikovni standard 11, 12, 14, 16, 17, 20, 139
 knjižnojezikovna norma 112
 knjižnojezikovno izročilo 232–234, 337
 knjižnoteoretični jezikoslovci 112
 kolicost naglašene samoglasnika 96, 97
ko-stavek 62, 63, 64, 67, 72
 kodifikacija 13, 14, 16, 26, 28, 97, 105, 109–114, 117–119, 128, 132, 148, 170, 172, 178, 181, 336
 kodifikacijski priročnik 12, 100, 116, 321, 333
 kolokabilnost 297, 300
 kolokator 292, 293, 297
 končaj 98, 140, 141, 142, 145, 149, 153, 184, 239, 334
 končnica
 datotečna 277
 ničta 125, 153, 154, 199, 283
 končniški naglasni tip 135
 konkordančni niz 290
 konkordančnik 91
 korespondenca
 diplomatska 253
 uradna 213
 korpus
 ccGigafida 46, 304
 ccKres 46, 304
 FidaPLUS 62, 65, 67, 291, 293, 294, 332
 Gigafida 13, 28, 38, 44, 45, 46, 51, 52, 53, 139, 144, 162, 165, 174, 178, 191, 224, 266, 267, 291, 293, 304, 306, 334
 GOS 106, 107, 109, 110, 117, 120, 121
 JOS 54
 Kres 46, 304
 Lektor 78–84, 88, 91, 319, 322, 323, 327, 328
 Nova beseda 35, 182, 207
 Šolar 80, 81, 82, 84, 88, 319, 325, 326
 korpusni šum 38
 krajevno ime 8, 13, 19, 199–209, 232, 234, 336
 krajšava 96, 159, 160, 161, 163
 kratica 8, 19, 159–167, 173–183, 185–192, 194–196, 264, 265, 270, 276–278, 335
 kratično ime/poimenovanje 96, 159, 161, 162, 175
L
 lastno ime 33, 35, 37, 139, 143, 160, 161, 171, 191, 193, 217, 225, 227, 228, 239, 257, 272, 281, 283
 lastnoimenska sestavina v frazemu 33–45
 leksikalizacija 277
 leksikalizirana kratica 173–180, 185, 186, 336
 leksikalizirana okrajšava 277
 leksikografija 302, 328
 leksikon 13, 46, 150, 200, 206, 207, 252, 259, 336
 lektor/lektorica 111, 162, 163, 164, 166, 233, 289, 302, 322, 325, 328
 lektoriran 128, 138, 323, 327
 lematizacija 162
Liechtenstein 239, 243
Lihtenštajn 239, 243
Luksemburg 239, 243, 253
M
Makedonija 242, 247, 253, 257
 makedonščina 254, 256
 materni jezik 77, 298, 312, 313
 mednarodna kratica 161,
 mednarodni fonetični zapis (IPA) 98
 mednarodni standard ISO 3166-1 240, 257, 338
 medstava 48
 medstavčna vloga 291, 297
 mestnik 12, 125–130, 134–136, 163, 246, 276, 298, 334
 mešano naglaševanje 125–127, 129, 130, 131, 132, 135, 334
Moldavija 19, 235, 242, 245, 247, 251, 253–258, 337, 338
 moldavijščina 254, 258
Moldova 235, 247, 253–258, 337

N

nadomestno ime 18, 25–30, 246, 247, 331
 nadredni stavek 56, 61–63, 65, 68, 69, 75, 291, 321
 naglasna dvojnica 99, 115
 naglasni tip 131, 132, 134, 135, 334
 naglasni vzorec 125, 129, 130
 naglasno mesto 96, 97, 98, 103, 125, 132, 135, 166, 334
 naklonski glagol 306, 307
 namenilnik 47, 305, 306
 namenilniški polstavek 49
 nanašalnica 318, 319, 320, 326
 napotilo
 normativno 140, 322
 Sovrétovo 319, 327
 stilno 173
 napovedovalec 106, 109, 114, 115, 128, 155
 narečje 110, 119, 170, 200
 haloško 202
 južnopohorsko 202
 prekmursko 202, 203, 207
 prleško 203, 207
 severnobelokranjsko 206
 slovenskogoriško 202, 203
 štajersko 204
 narečna oblika 200, 204, 206, 208, 336
 naslovnik 213, 215, 217, 218, 224, 237
 nedoločnik 47, 105, 305, 306, 307
 pogovorni 305, 306
 nedoločniški polstavek 47, 49, 50
 nedovršni glagol 307, 308
 neknjižni jezik 103, 167, 205, 206, 305, 336
 nemi *e* 140, 141, 144, 145, 146
 nemi *h* 139, 140, 141, 143, 144, 151, 152, 153, 156, 191
 neopomenjevalni relativnik 319, 320, 323, 326, 327
 neosrednjelovenski govorec 117
 neustaljenost
 naglasa 135
 rabe 176, 179, 181
 zapisa 96, 185, 335
 nezvenčiči nezvočnik 114, 189, 190, 193
 norma
 knjižna 100, 109, 111, 119, 199, 206, 333
 pravopisna 8, 19, 211, 221, 225, 228, 229,

279, 336, 337
 stilistična 171
 terminološka 6, 221, 223, 224, 225, 337
 zborna 100
 normativistika 17, 196, 228, 328, 337
 normativna informacija 106, 332
 normativna pristojnost 10
 normativna usmeritev 13
 normativni opis 170, 300
 normativni priročnik 137, 205, 207, 264, 271, 317, 318, 328, 336, 340
 normativni slovar 14
 normativno napotilo 140, 322
 normativnost 10, 15, 16, 18, 112, 222, 228, 305, 315, 318, 320, 322, 326, 330, 337, 340
 normotvornost 110
 nosilec
 imena 152, 154
 knjižnojezikovnega standarda 16

O

občno ime/poimenovanje (beseda) 25–29, 37, 171, 173, 199, 225, 272, 282, 315, 333, 338
 občnoimenska zveza 30
 obglagolska stava 312
 oblikoskladenjski označevalnik 78
 oblikoslovje 7, 14, 19, 99, 123, 140
 oblikoslovna kategorija 95, 126, 141, 149, 332, 334
 oblikoslovna lastnost 204, 205, 206, 208, 336
 oblikoslovna posebnost 96, 102, 140
 oblikoslovna problematika 143
 oblikoslovna raven 181, 199
 oblikoslovni morfem 284
 oblikoslovni opis 17
 oblikoslovni podatek 206
 oblikoslovni vzorec 144
 oblikoslovno pregibanje 19, 137, 140, 141, 149, 334
 oblikospreminjanje 97, 99
 oblikotvorje 97, 99
 obvestilnost 11, 15, 105, 268, 321
 makrostrukturalna 96
 mikrostrukturalna 96

- normativna 14, 15
 pravorečna 97
 slovarska 95, 333
 odvisno ozemlje 244, 246, 248
 odvisnik 50, 54, 56, 60, 62, 63, 64, 66, 67, 68,
 69, 70, 72, 73, 74, 75, 89, 292, 295, 314, 323,
 325
 časovni 57, 62, 66
 načinovni 293, 295
 oziralni 318, 319, 323, 324, 325, 326
 prilastkov 88, 89, 314, 322
 primerjalni 58, 59, 62, 63, 72, 292
 relativni 318
 sredstveni 72
 sorazmerijski 63
 sorazmernostni 62
 vzročni 318
 oklepaj 52, 88
 oglati <[]> 98, 144
 okrogli <()> 282
 poševni </ /> 98
 okrajšava 8, 57, 99, 159, 160, 216, 255,
 263–279
 besedne zveze 273, 274
 gospodarskih subjektov 274
 lastnega imena 272
 latinska 275
 spletnih domen in datotek 276, 277
 tvorjenk 270, 271
 opomenjevalni relativnik 320
 osrednjeslovenska govorica 110, 115, 117
 oziralni zaimek 55, 72, 315, 328
 oziralnik 314, 315
 oziralnost 314
 oznaka
 besednovrstna 22, 267
 »cit.« (citatno) 98
 ekspresivna 29, 299
 funkcijskozvrstna 206
 »gl.« (glej) 222
 »neobč.« (neobčevalno) 68
 nepravilno 321
 »neurad.« (neuradno) 205
 »pokr.« (pokrajinsko pogovorno) 205
 pravopisna 12
 »publ.« (publicistično) 28
 »R-d« (prislov – deležje) 51
 slovarska 11
 socialnozvrstna 256
 »vez. zv.« (vezniška zveza) 57, 58, 59, 61, 66
- P**
- paranorma 322
 paratetični oziralni relativniki 318
 perifraza 37
 perifrazno ime 37
 pika <.>
 kot znamenje okrajšanosti 269, 270, 276,
 278
 v dopisih 216, 218, 219
 vmesna v okrajšavah 271
 pinjin 247
 pismo 215, 218
 podomačena oblika 143, 144, 171, 176, 238,
 244, 259
 podomačeni izgovor 143, 153, 284
 podomačeni zapis 99, 153, 248, 339
 podomačeno ime 243
 podomačevanje
 golo 171, 173
 imen držav 244
 iz angleščine 99
 podredna založenka 178, 270, 271, 302
 podredni veznik 56, 58, 61, 64, 67, 68, 69, 72,
 73, 88, 92, 291, 292
 pogovorna izreka 96, 175
 pogovorna raba 305, 307, 314, 315, 316
 pogovorna varianta 148
 pogovorni jezik 103, 110
 pogovorni nedoločnik 305, 306
 pogovorni zapis 102
 polcitatna beseda 284, 285
 polcitatna besedna zveza 281, 282, 284
 polcitatna oblika 172
 polcitatna zveza 183, 184
 polcitatni leksem 284
 polcitatni zapis 284, 285, 339
 polcitatno lastno ime 281, 282
 polcitatnost 283, 284, 285,
 polglasnik 98, 105, 125, 126, 127, 283
 polglasniški izgovor 103
 polstavčnost 47, 52, 53, 54, 332
 polstavčna vejica 18, 47, 52, 54, 332

- polstavčna zgradba 18
 polstavčna zveza 55
 polstavčni prilastek 49, 52
 polstavek 47, 48, 49, 50, 53, 54, 332
 deležniški 48, 49
 deležijski 49, 50, 51, 53, 54, 332
 namenilniški 47, 49
 nedoločniški 49, 50
 pridevniški 47, 48, 49
 samostalniški 47, 48
 pomenska členitev 291, 292, 302
 pomenska pretvorba 326
 pomenska problematika 289, 303
 pomenska razlaga 37, 300, 318
 pomenska razveza 275
 pomenska skupina 46, 293, 297, 308, 335
 pomenska uvrstitev 222, 277
 pomenska vloga 290, 296, 297, 298, 299, 300, 303, 339
 pomenska vrednost 103
 pomenski opis 224, 289, 302
 pomenski potencial 290
 pomenski vidik 16, 290, 297, 300, 319, 320
 pomensko razmerje 226
 pomensko-skladenjske lastnosti 20, 289, 294
 pomenskorazlagalni slovar 14, 15, 21, 29
 pomenskorazlikovalna vloga 300, 309
 pomišljaj <-> 11, 52, 216, 226,
 poobčnoimenjenje 33
 poslovno-uradovalna besedila 213, 336
 poslovno-uradovalni obrazec 19, 214
 poslovno-uradovavno dopisovanje 215
 poslovno-uradovavno sporočanje 219
 poševnica </> 115, 299
 poved 18, 28, 47–49, 51–54, 56, 62, 67–69, 72, 79, 84, 88, 96, 127, 128, 130, 133, 135, 163, 216, 217, 219, 281, 311–313, 318–320, 326
 povedek 47, 48, 51, 52, 53, 312
 povedje 305, 312, 339
 povedkov prilastek 49
 povedkovo določilo 49, 50, 284, 312
 povratnoosebni zaimек 312
 povratnosvojilni zaimек 312
 praslovanska sklanjatev 126
 praslovanski dolgi samoglasnik 128, 129, 132, 134, 135
 praslovanski jat 127
 praslovanski kratki samoglasnik 134
 praslovansko izhodišče 128, 134
 praslovanščina 125, 128, 134
 pravila
 Havlíkova 126
 o izreki kratic 175
 o izgovoru tujih črk 227
 o pisanju začetrnice 26
 o polstavčni vejici 47
 o tvorbi okrajšav 266, 270, 271, 272, 273
 o vejici 49, 50
 pravopisna 11, 13, 15, 18, 20, 25, 27, 29, 30, 56, 59, 69, 74, 99, 127, 144, 148, 160, 171, 181, 189, 219, 263, 278, 292
 pravorečna 119
 za izgovor tujih lastnih imen 228
 za uporabo predloga *z/s* 19, 190, 193, 196
 za uporabo predloga *k/h* 19, 195, 196
 pravilnost 12, 100, 101, 112, 222, 290, 298, 318
 pravorečje 7, 12, 18, 19, 93, 95–97, 99–101, 104, 109, 110, 115, 116, 332, 333
 pravorečne raziskave 100
 pravorečna norma 105, 116
 pravorečna pravila 119
 pravorečni podatki 95–98, 102, 110, 332, 334
 pravorečni priročnik 95, 96, 334
 pravorečni standard 101, 104
 prebivalsko ime 199
 prečrkovanje 235
 predložni par 8, 20, 289, 290, 298, 300, 339
 predložna zveza 61, 71–74, 180, 245, 246, 278, 284, 300
 predložna oblika 13
 predložna okrajšava 273
 predložna varianta 189, 193, 194, 195, 196
 predmet v tožilniku 89
 prednostna dvojica 234
 prednostni naglas/naglasni vzorec 100, 129–132, 135, 334
 prednostni zapis 40, 41, 182, 183
 pregibnostno-naglasni vzorec 125, 129, 130, 135, 334
 pregledovalniki
 Besana 195, 197
 Language Tool 195

prevzemanje 99, 171, 172, 182, 223, 226
 prevzeta beseda 96, 98, 99, 146, 169, 171–173, 184, 281, 282, 285, 335
 prevzeta kratica 173, 174, 180, 183, 185
 prevzete okrajšave 275
 prevzeto izrazje 227
 pridevniški polstavek 48, 49
 pridevniški prilastek 49, 179
 pridevniški zaimek 66
 pridevniško obrazilo 148, 149
 priimek 14, 138, 154, 217, 227, 228
 prilastek
 desni 178–180
 imenovalniški 11
 polstavčni 49, 52, 54
 pridevniški 49, 179
 stavčni 50, 56, 332
 prilastkov odvisnik 88, 89, 314, 322
 primernik 62, 63
 priponsko obrazilo
 -ija proti -stan 239
 -ov/-ev oz. -in 34–38, 40, 41, 45, 152, 199
 priponskoobrazilni pridevnik 185
 priredje
 brezvezno 319, 325
 ločno 89
 pojasnjevalno 88, 326
 protivno 72
 vezalno 89
 priredna zloženka 270, 271
 priredna zveza 56, 68, 319, 320, 321, 325, 326
 priredni veznik 56, 92, 291, 326
 prislov
 časovni 58, 60–62, 64
 merni 58, 63, 66
 namerni 58, 64
 načinovni 58
 primerniški 63
 vzročni 64
 prislovna vloga 298, 300
 prislovni zaimek 58, 61, 62, 64–66, 71, 291
 prislovno določilo 284
 pristavek 48
 prozodijska lastnost 95, 96
 prožna ustaljenost 112, 113, 117, 170, 171
 psihoonomastika 137

R

radijska oddaja 103
 radijska norma 115
 radijski govorec 105
 radijski in televizijski napovedovalec 128
 rekonstrukcija 147, 232
 relativnik 20, 54, 317–328, 339
 relativniške konstrukcije 322, 328
 rodilnik 98, 143, 148, 154, 156, 276, 334
 dvojine 142
 ednine 125, 130, 131, 136, 141, 151, 152, 153,
 množine 11, 142, 147, 148, 199
 rodilniška končnica 125
 rodilniška oblika 142, 199, 200, 203–208, 336
 romunščina 254, 256, 257, 258
 ruščina 232, 235, 236

S

samoglasnik
 dolgi praslovanski 128, 129, 134, 135
 izpust v okrajšavah 270
 kratki praslovanski 128
 samoglasniško izglasje 143
 samomnožinski samostalnik 125, 284
 samostalniška raba 312, 318
 samostalniška sklanjatev 135
 samostalniška zveza 48, 173, 177, 180–185,
 samostalniški polstavek 47
 sestavljeni veznik 56, 75,
 sestavljenka 114, 176, 177, 270, 306, 309
 simbol 159, 161, 173, 264, 265, 270
 simbolno ime 27
 Sketch Engine 290, 292, 300
 skladijsko-pomenska vloga 290–292, 294,
 296, 297, 299
 sklanjanje
 govorno 153, 155
 kratic 159, 160, 161, 163, 165–167, 335
 krajevnih imen na -ci 206
 okrajšav 276
 samostalnikov *dan* in *dno* 134
 z glasovnimi končnicami 161, 164
 z ničtimi končnicami 153
 sklanjatev
 a-jevsko ženska 126

- druga ženska 19, 126, 129, 130, 132, 333, 334
i-jevska moška 126
i-jevska ženska 126, 127
o-jevska moška 126
 prva moška 153, 162, 163, 165–167, 335
 prva ženska 129, 140, 142, 144, 146, 148, 152, 153, 334
 tretja moška 165, 166
 tretja ženska 140, 141, 143, 144, 146, 147, 148, 151, 162, 334
 slogovna ustreznost 318–322, 328, 340
 slovar
 botanični 162, 165, 223, 229
 čebelarski 162, 165
 slovenskih členkov (= SSČ) 56, 58–61, 63, 65–68, 70, 71
 farmaceutski 162, 165, 222, 229
 novejšega besedja (= SNB) 135, 165, 173–176, 178, 179, 182, 233, 283
 pomenskorazlagalni 14, 15, 29
 pravopisni 11, 12, 14–17, 96, 97, 99, 100, 165, 166, 170, 174, 175, 177, 178, 185, 223, 263, 267, 268, 335
 pravopisnih težav (= SPT) 11–13, 15, 17, 95, 97–99, 104, 142, 174, 190, 263, 267–270, 272–278, 333, 338
 terminološki 162, 222–225, 227, 335, 337
 slovnica 96, 100, 114, 170, 206, 290, 302
 besednih skic 292
 Herrityjeva 130
 štirih avtorjev 206
 Toporišičeva 49, 50, 55, 111, 118, 129, 140, 147, 289, 306, 312, 313
 slovnični opis 54, 332
 slovnični portal 191
 slovnični pregledovalnik 195
 slovničnopomenska beseda 292, 339
 socialnozvrstna oznaka 205, 265
 sociolekt 113, 119, 170
 sociolingvistika 14, 16, 170
 sopomenka
 kakor hitro – čim 61
 kljub temu da – navzlic temu da 68
 knjižni jezik – standardni jezik 16
 ne da bi – brez da bi 71
 oljčno – olivno olje 224
 prevalenca – prevlada, premoč 223
 sopomensko ime – nadomestno ime 27
 zemljepisnih imen 237, 238, 241–244
 soveznik 55, 56, 58, 61, 65, 66, 71–74
 spletni forum 79, 195
 spol
 pri homonimnih imenih (*Saša*) 137, 154
 pri kraticah 161–166, 335
 pri zemljepisnih imenih (*Bavarsko*) 238, 246
 sprememba 204
 stalni pridevek 12, 13
 standardizacija 100, 170–172, 182, 237, 290, 302, 317
 izreke 95, 333
 komisija za 236, 248, 251, 257
 poslovno-uradoválnih obrazcev 19, 214, 217, 218
 zemljepisnih imen 200, 204, 238
 standardizacijski dogovor 10
 standardizacijski priročnik 9, 232
 standardizacijsko telo 263
 stavčna poved 312, 313
 stavčni analizator 88, 91, 92
 stavčni člen 89, 326
 stavčni prilastek 50, 56
 stavčnozvezna vezniška zveza 58, 73
 stavek
 nadredni 56, 61–64, 67–69, 75, 291, 321
 odvisni 59, 61, 63, 70, 71, 303, 314, 320, 325
 vrinjeni 48, 53, 56, 74, 292, 325
 stopnjevanje z vezniki 60, 292
 svetopisemska besedila 144
 svojilni pridevnik 11, 33, 36, 99, 139, 140, 142, 151, 215
 iz ženskih imen 140, 145–151, 153, 156, 334
 v imenu *Kokosovi otoki* 241
 v imenu *Saudova Arabija* 239, 244
 svojilni zaimek 163, 215
- Š
 šolska praksa 326
 šolski pisni izdelki 77, 325

števnik

- dva* 133, 134
- naglaševanje *dvanajst* 115
- nič* 312
- v predložni zvezi 196
- vrstilni 17

T

teorija

- knjižnosti 17, 111
- o relativnikih 322, 325
- o sociolektih 107
- zvrstnosti 104
- termin 138, 159, 160, 223, 224, 226, 227, 254, 282, 337
- terminologija 14, 165, 166, 222–225, 228
- terminološka besedna zveza 33, 35, 331
- terminološka norma 221, 223–225, 337
- terminološki slovar 162, 222–225, 227, 335, 337
- terminološko poimenovanje 281–283
- tonemski naglas 97, 111, 116, 127, 128
- tožilnik 89, 125, 126, 132, 134, 135, 153, 200, 276, 281, 298, 334
- tujka 189, 223, 281–283, 285, 339

U

- unikatno ime 137, 138, 140, 334
- uradovalna besedila 213, 214
- uradovalno dopisovanje 214, 215, 216

V

variante

- fonemov 112, 118, 119
- morfemske 189
- oblik 207, 208, 336, 191
- predloga 190, 194, 290
- variantni izgovor 118
- variantni zapis 34, 177, 196
- variantnost 19, 103, 109, 112, 114, 115, 117, 184, 185, 190, 196, 206, 298, 333, 335, 336
- večbesedna okrajšava 266

- večbesedni veznik 18, 55–75, 289, 290, 292, 293, 295, 296, 298, 303, 332
- večbesedno ime 14, 26, 28–30, 137, 138, 159, 240, 272, 334
- vejica <,>
 - desnosmerna 56, 58–61, 67
 - levosmerna 56, 60, 63, 78, 92
 - pastavčna 216
 - polstavčna 18, 47, 49, 52, 53, 54, 332
 - pristavčna 275
- verzalka 161
- veroslovno ime 26, 27
- vezaj <-> 105, 160, 161, 165, 176, 177, 179, 225–227, 271, 302
- veznik 18, 27, 55–75, 78–84, 88, 91, 92, 274, 289–295, 297, 298, 300–303, 314, 319, 320, 323, 325, 326, 332, 339, 360
- vezniška zveza 56, 61–66, 71–73, 78, 292
- vezniški izraz 56, 72
- vezniški par 20, 289–291, 298, 302
- vezniško sredstvo 56, 59, 61, 68, 70, 71, 73, 74
- visokokultivirani govorec 16, 17
- vprašalnik 127, 130
- vzdevek 138, 150, 235, 246
- vzhodnoslovenska množinska imena 205, 206

Z

zaimek

- celostni 63
- kakovostni 292
- kateri* 80, 84, 314,
- kazalni 59, 60, 63, 69, 72
- osebni 315
- oziralni 55, 72, 315, 328
- povratnoosebni 309
- povratnosvojilni 312, 313
- pridevniški 66
- prislovni 58, 61, 62, 64–66, 71, 291
- svojilni 163, 215
- tisti* 318, 325,
- vprašalni 55
- zborna izreka 95, 96, 100, 103, 105, 175, 333
- zborna norma 100
- zborni govor 101
- zborni jezik 104, 110, 314

- zemljepisno ime 19, 25, 27–29, 33–35, 105,
110, 205, 206, 208, 231, 232, 236–238, 247,
248, 251, 257, 258, 272, 299, 336, 338
- znamenje
diakritično 98
naglasno 115, 116
normativno 148
okrajšanosti 269, 270, 276, 278,
pisno 179, 264
- zvrst 104, 112
funkcijska 169, 205
knjižna 112, 117, 165
socialna 205
- Ž**
žanr 100, 104
živost (podspol) 153